

ATHENAEUM

LISTY PRO LITERATURU A KRITIKU VĚDECKOU

ROČNÍK II

REDAKTOŘI:

Pro theologii prof. dr. KLEM. BOROVÝ. Pro práva a státní vědy prof. dr. ALB. BRÁF. Pro medicinu prof. dr. E. MAIXNER. Pro filosofii prof. dr. AUG. SEYDLER. Pro vědy technické prof. K. PREIS a prof. A. VÁVRA

Redaktor en chef prof. dr. T. G. MASARYK

V PRAZE

TISKEM A NÁKLADEM J. OTTY

1885

TAYLOR INSTITUTION
UNIVERSITY
- 9 MAR 1983
OF OXFORD
LIBRARY

OBSAH ČLÁNKŮ.

REJSTŘÍK JMEN.

ATHENAEUM

LISTY PRO LITERATURU A KRITIKU VĚDECKOU

ROČNÍK II | 15. ŘÍJEN 1884 | ČÍSLO I

OBSAH:

Články:

Posudky a oznámení:

Cholera indická.

Napsal prof. dr. **Em. Maixner.**

I.

V dějinách cholery jsou Toulon a Marseille jako brány zaznamenány, kterými mor do Evropy vnikal. Také předposlední epidemie cholerová vyšla z Marseille, a proto hned, jak denní listy první zprávu o propuknutí nemoci s podezřelými příznaky v obou přístavech francouzských přinesly, vědělo se v kruzích lékařských, že nemoc ta jest pravá asijská cholera a že tudíž Evropa jest v nebezpečí. Smutné události v Toulonu a Marseilli, které záhy následovaly, byly předehrou k dramatu, jehož jevištěm jest nyní království Italské. První jednání skončilo takovým řáděním moru v Neapoli, že jemu v dějinách nemoci na půdě evropské není rovného.

Nynější epidemie jest od r. 1828, kdy cholera ponejprv na území ruském se objevila, pátá z epidemií evropských. Do té doby nebyla překročila přirozených hranic mezi Evropou a Asií, jsouc ještě několik let před prvním světovým tažením obmezena na svůj domov, na východní Indii. Tam se nalézá její kolébka, jíž jest delta posvátného Gangu a mohutný alluvialní čtverec, který mezi ním a velkými přítoky Bramaputrou a Hughlim se rozprostírá.

Kde velké proudy Gangu a Bramaputry v nekonečnou vodní síť se rozkládají, prostírá se nížina, mající rozměr asi 7500 anglických čtverečných mil a zvaná sundarbans. Nížinu tu, do které každým přílivem mořská voda hluboko vniká, a která téměř neustále zavodněna jest, nedovedl indický domorodec opanovati. Vegetace její jest bujná a zvířena bohatá; lid ji ale míjí pro velmi nebezpečné zimnice, kterým podlehne každý, byť jen několik hodin zde pobyl. V tomto močálovém okrsku hromadí se odumřelé ústrojné hmoty v nekonečném množství, které podléhajíce rozkladu živí počet nejnižších organismů jako sotva jinde na světě.

Kdežto sundarbans čili dolní část delta Gangového jest neobydleno, jest horní oddíl jeho přelidněn; v krajích těch veškeré výměty těla i odpadky nejrozmanitějšího

druhu metány bývají do řeky a přehází konečně do řečišť sundarbansu, kde se mísí s hmotami hnilobnými. Ve vodě sunderbansu, jež smíšeninou vody sladké i mořské a z důvodu toho velmi příhodným pobytem pro nynější organismy jest, musí za poměrů těch se vyvíjeti zvláštní fauna a flora mikroorganismů, k nimž nade vši pochybnosť i zárodek cholery přináleží. Není to bez důvodu, jestli se praví, že cholera v tomto okrsku vzniká, neb až dosud všechny větší epidemie cholerové v jižním oddílu Bengalska byly počaly. Jessora, z které první světová epidemie vyšla, leží na hranici sundarbansu, a Kalkutta, v které dle zpráv britských cholera trvalým způsobem se zahnízdila, jest od sundarbansu toliko úzkým močálovým a málo obydleným pruhem oddělena.

V četných osadách dolního Bengalska, jež nejnepříznivějšími poměry hygienickými se vyznamenávají, cholera rok od roku se objevuje a snad nikdy nevyhasne; po velkých deštích, kdy břehy řek daleko vodou zaplaveny byly, v měsíci srpnu až listopadu, v době veder vypukne cholera, tamním obyvatelstvem zvaná morshi mordeshin neb visuchika. Po celou řadu let obmezuje se toliko na tato malá hnízda, nejevíc snahu po zvláštním rozšíření; aspoň britské zprávy, které nám jediným, ale i spolehlivým pramenem jsou, nemluví o větších lokalních epidemiích. V obyčejných letech onemocnění to proto nevzbuzuje ani zvláštní pozornosti mezi domácím lidem, a jelikož podle zaručených zpráv velké epidemie až do počátku nynějšího století v Indii samé toliko po dlouhých letech se vracely a sotva povšechného rozšíření nabyly, nedovedla nemoc ta až po r. 1817, kdy ponejprv na sta tisíc lidí jí zhubeno bylo, zvláštní pozornosti vzbuditi.

Všechny velké epidemie cholery, které dosud Evropu a ostatní svět byly navštívily, možno na základě spolehlivých zpráv a bohatých pramenův až po toto východiště stopovati.*) Ve všech zprávách, které se tažení cholery v Indii dotýkají, opětuje se vždy a neustále, že cholera prve nežli v Indii se byla značněji rozšířila, s neobvyklou prudkostí v dolním Bengalsku, hlavně na březích řeky Gangu a v blízkém sousedství Kalkutty byla řádila a vtrhnuvši do velkých měst indských pojednou rychlým krokem na sever, východ i západ kráčela. Každou světovou epidemii cholery dosud předcházela prudká epidemie nemoci té v Indii, opětujíc se nyní z pravidla během jednoho desítiletí. Příčiny, které tomu přispívají, že relativně neškodná endemie pojednou v pandemii vzplane, mající toliko obdobnosť s rozšířením neštovic, diftherie a moru v dřívějších dobách, nejsou známy; alespoň nelze je hledati, pokud vědomosti naše sáhají, ani v tellurických vlivech, ani jiných v poměrech zevních. Jestli byla v některých krajích indských nadobyčejným způsobem vzplanula, jest další rozšíření pochopitelno. Jsouc nemocí, která stykem lidí se šíří, roznesena bývá hlavně velkými poutěmi do posvátných míst, která statisíce lidí ze všech končin indských shromažďují.

Stáří cholery v Indii, a to na místech, kde trvale hnízdí, nelze ani přibližným způsobem ustanoviti; jisto jest, že sáhá hluboko do minulosti. Staré zprávy o choleře jsou sporé a nic méně nežli spolehlivé. Rukopisy manoulské, starší Vedy a sepsané před zaujmutím Indie arijskou čeledí, mluví o nemoci, ve které rty a nehty zmodrají, kůže vychladne, hlas vyhasne a nemocný dáví. Spisovatel nazývající nemoc mordeschi, dokládá: je-li nemocný v tomto stavu, možno jej položiti na hranici a on neobživne.

Když Arabové v VII. století vnikli do Indie, shledali prý již choleru a popsali ji pod jménem Hachiasa. Cristoval d'Acosta v XVI. století líčí nemoc, provázenou týmiž příznaky, doplňuje je udáním o křečích a hluboké vysílenosti. V epidemii, které přítomen byl, byla prý úmrtnosť nápadně velkou, neb ze 100 nemocných sotva 10 smrti uniklo.

Toto jsou vesměs udání, jimž možno jistou nedůvěru nésti vstříc, a jelikož jsou sporé, můžeme z toho souditi, že cholera v Indii samé asi zřídka povšechného rozšíření nabyla. O epidemiích v XVIII. století, které nám anglické prameny líčí, nelze však naprosto pochybovati. Vyskytly se v letech 1757, 1769—71, 1781—83, a Angličané i Francouzi při svých výpravách válečných zkusili přečasto zhoubnosť cholery. Tak epidemie

*) Nejnovější zprávy praví, že dlužno hledati ohniska, v kterých cholera samostatně vzniká, také v distriktu Madrasském, na pobřeží Koromandelském a na některých ostrovech indického archipelu. Co se týče Madrasu, není udání pravdivé, neb nevznikne tam cholera, dokud nebyla značněji vzplanula v Kalkuttě! Bryden v starším spisku klade mnohem širší hranice samostatného vzniku a domova cholery, avšak nesprávně. Podle jeho udání jest to kraj ohraničený 91 a 81° v. délky, na sever 27° šířky, na jih jižním pobřežím zátoky bengalské. Macnamara klade hranice od Jagoru až po svah Himalajského pohoří, hledá ale nejnebezpečnější okrsky v okolí Kalkutty.

r. 1768—71 v okolí Pondichery panující zmařila 60.000 lidských životů. R. 1781 divise Pearsova, skládající se z 5000 mužů, ztratila polovinu lidí; cholera zuřila v táboře tak děsně, že během málo hodin zhynulo 500 vojáků.

R. 1783 připadala velká pouť do Hurdwaaru, která se Indii stala osudnou; na pouti zhynulo v osmi dnech 20.000 Hindův a rozprchnuvší se poutníci roznesli epidemii po celé Indii, která nadobyčejnou rychlostí se rozšířila.

Nižádná ale z předchozích epidemií nenabyla takové prudkosti jako pověstná epidemie Jessorská r. 1817, od které světoznámé první tažení cholery počíná. Do Jessory, města, které asi 20 mil východně od Kalkutty leží, byla cholera zavlečena z některé severozápadně ležící osady; v Jessoře zuřila takým způsobem, že sobě vyžádala během dvou měsíců 10.000 obětí. Z Jessory postoupila do Kalkutty a po čtyřech měsících byla již po celém dolním Bengalsku rozšířena. Během prvého roku zmařila v okrscích postižených na 60.000 lidských životů. V epidemii té zhynula armada markýza Hastingse, rozložená mezi Kalkuttou a Bombayí a skládající se z 18.000 mužů, téměř z tří čtvrtin. „Nemoc hubila bleskem, hlídky padaly na stráži a ku každé hlídce bylo potřebí čtyř mužů na dobu dvou hodin," praví účastník výpravy té.

R. 1818 zasáhla již celé Bengalsko, postupujíc hlavně podél řek Yamny a Gangu; Nepaul, království Burmanské, pobřeží malabarské a koromandelské byly nejblíže stiženy. Ještě téhož roku překročila vysoké hory hindostanské a nepaulské a vnikla do Malakky. R. 1819 překročila ponejprv moře objevivši se v Ceylonu a podivným způsobem i daleko v Indickém moři na ostrovu Reunion a Isle de France.

R. 1820 vzmohla se opět v Bengalsku a ke sklonku téhož roku byla již v Číně, r. 1821 v Persii, r. 1822 v Mesopotamii; r. 1823 (22. září) v Astrachanu, tedy na samých hranicích Evropy, která pro tentokrát zůstala ještě ušetřenou.

Tím končí první jednání velkého dramata. V době prvního tažení, tedy od r. 1817—23 byla cholera postoupila směrem severozápadním na vzdálenosť 1500 hodin od Jessory a nabyla rozšíření v prostoře, která téměř 100° délky a 670 zeměpisné šířky zaujímá, t. j. byla se rozšířila s jedné strany až po Nangasaki (147° v. d.), s druhé až po pobřeží syrské (52° z. d.) a od Isle de France (21° j. š.) až po Astrachan (46° s. š.).

Zima r. 1823 a 1824 učinila epidemii té přítrž. V následujících čtyřech letech zůstala cholera obmezena toliko na svou vlasť.

Druhá pandemie cholery počíná r. 1826. Nabyvši v Bengalsku a pak v celé Indii většího rozšíření, ubírala se dvojím směrem na západ, tehdy ale poměrně rychleji nežli v dřívějších letech. R. 1829 byla opět v Astrachanu, r. 1830 byla stihla největší část Ruska evropského. R. 1831 objevila se v Polsku, Německu a Rakousku, v Anglii a Francii, v Syrii a Egyptě. R. 1832 zavlečena byla irskými vystěhovalci do Kanady; odtud šířila se rychlým krokem ve Spojených státech, vypukla již r. 1833 v Mexiku a na ostrovech západní Indie. V Evropě samé vlekla se epidemie až do r. 1838, vzplanouc brzy zde a brzy onde, nalézajíc však nejzdárnější půdu v Rusku.

Do nejbližší, t. j. do *třetí pandemie* uplynulo 10 let. Epidemie počavši r. 1848 ubírá se jako předešlá na západ stejnými cestami a vtrhne do Ruska a do Evropy opět přes Astrachan; vedle staré dráhy volí však ještě novou cestu, totiž přes Cařihrad. Z Cařihradu nákaza vnikne do knížetství podunajských, do Rakouska, jakož i do severní Afriky. Z Europy byla opět zavlečena do Ameriky, v které nabyla rozšíření daleko většího nežli při prvější epidemii. Cholera se vleče ve vzdělaném světě až po r. 1852, uskrovní se ale takovým způsobem, že naděje na brzké vyhasnutí oprávněna. Než v r. 1852 vzplane opět v Mesopotamii, v Polsku, v severním Německu; zároveň z míst těch šíří se nemoc opět po celé Evropě. Toto vzplanutí nelze považovati za novou importaci cholery, nýbrž tvoří s prvním rozšířením patrně souvislý celek, vycházejíc z míst, kde nákaza potlačena nebyla.

Má tedy epidemie tu dva vrcholy řádění, z nichž první spadá do let 1849—1850 a druhý do let 1852—1855. Při druhém vzplanutí cholery byla stížena Amerika na novo, a poznamenati dlužno, že jí dotknuta byla ponejprv i jižní Amerika a hlavně Brasilie (r. 1854). Uvedená epidemie byla z dosavadních epidemií nejkrutější, ale i nejtrapnější: trvala 15 let až do dokonalého vyhasnutí, a mor v období tom některé krajiny stihl až třikráte. Nejvíce utrpělo opět Rusko, kde cholera se vlekla až po r. 1862, volíc každým rokem jiný vládní okrsek.

I při tomto novém tažení nezapřela cholera progressivní ráz, vydobývajíc sobě také nyní novou půdu. V této epidemii nejen že opanovala již celou severní polokouli, nýbrž dostoupila ve starém světě po 25°, v novém světě po 30° jižní šířky.

Čtvrtá epidemie počala r. 1863 a skončila r. 1875. Epidemie ta liší se od dřívějších tím, že vtrhla do Evropy novou drahou a že nápadnou rychlostí se šířila. Kdežto v prvějších dobách vnikla do Evropy Ruskem, ubírajíc se z Indie přes Afghanistan do Persie a asijského Ruska, zavlečena byla do jihu Evropy ponejprv mořskou cestou. Dříve uplynul téměř celý rok, nežli k hranicím evropským se přiblížila, nyní potřebovala jen málo dnův, aby z pobřeží arabského do přístavův evropských přenesena byla a v krátké době po jihu evropském se rozšířila.

Pandemie ta vznikla z těžké epidemie v Bengalsku a Bombayi, jež zprvu směrem východním se ubírala a nejprve v Číně vzplanula; teprv r. 1864 byla zavlečena na západní břeh moře arabského a zuřila hlavně v Yemenu. R. 1865 připadla velká pouť v Mekce, ku které jak známo putují poutníci mahomedánští z celé Indie. Jest zjištěno, že jimi cholera z některého z infikovaných míst v Indii zavlečena byla; v málo dnech nabyla cholera mezi věřícími takové prudkosti, že více nežli třetina věřících v Mekce shromážděných, t. j. 30.000 osob zhynulo. Událosť ta vzbudila velké poděšení a měla za následek povšechný útěk. Mor šířil se nyní po všech cestách, jimiž uprchlíci se roztíkali a tím způsobem zavlečen byl i do Suezu, kam loď uprchlíky z Dzedy přivezla; nemocnými infikován byl pak nejprv dolní Egypt, z Egypta nákaza zanesena byla jednou dobou do Malty, Marseille, Cařihradu, Ankony a Valencie — z bodů těch šířila se cholera na sever; z Marseille nakazila se postupně jižní Francie, Španěly a severní Italie, z Ankony jižní Vlachy; z Cařihradu postupovala pak cholera do knížetství podunajských a do Ruska. Do Německa byla cholera přenesena z Francie, do Rakous německým vojskem.

Tato epidemie byla i pro jižní Ameriku a velkou časť Afriky velmi osudnou, vyznamenávajíc se rychlým šířením a velkým mřením; v Evropě vlekla se cholera asi do r. 1869, nalézajíc nejplodnější půdu v Rusku. Jelikož měla ale více lokalní ráz, počítalo se, že v nejkratší době vyhasne; tím více, ježto v Indii samé toliko ve skrovné míře panovala. Ale právě jako dřívější epidemie v r. 1852 dvakrát vzplanula a během následujících let povšechného rozšíření nabyla, tak i předposlední epidemie má dva vrcholy zuření. Obnovení její událo se v Rusku, kde již r. 1870 byla na novo povážlivých rozměrů nabyla; ku sklonku téhož r. řádila v 37 gouvernementech a r. 1871 byla pak po celém Rusku rozšířena. Epidemie ta poznamenána jest co nejzhoubnější, která kdy Rusko stihla; neb během dvou let, co trvala, zahubila více nežli 250.000 lidských životův a sáhala od břehu Černého moře až do Archangelska, od Tobolska až po západní hranice Ruska.

Vybouřivši se v Rusku zuřila pak v Polsku roku 1872 rovněž tak nebezpečně. R. 1873 vnikla z Polska do Rakouska a Německa a na to do celé Evropy.

Roku 1873 pandemie ta zanikla a od r. 1875—1881 nebylo o choleře opět mimo malé okrsky v Indii ani památky.

Pokud z pramenův anglických se dočítám, nabyla cholera v Indii roku 1882 opět velké prudkosti. V Kalkuttě a Bombayi, kde rok od roku jistý počet úmrtí cholery pozorován bývá, v tomto jakož i v následujícím roku byl desetkrát větší, a proto nové toto vzplanutí cholery v Indii musíme považovati za počátek *páté* pandemie. Známo jest dále, že cholera již r. 1883 a počátkem nynějšího roku také v Tonkinu panovala, kde právě francouzské válečné loďstvo na pozorovací stanici bylo. Z těchto dvou nakažených okrsků byla cholera patrně zavlečena, a sice roku minulého do Egyptu a letošního roku do Francie.

Angličané i Francouzi svalují se sebe vinu. První tvrdí, že loňská epidemie v Egyptě vznikla samovolně, bez přenesení nákazy z Indie; druzí obviňují Angličany, že jim choleru obchodními loďmi do přístavů jižních zavlekli. Ačkoli závažné auktority anglické s veškerým důmyslem se o to pokoušely, podobný samostatný vznik cholery mimo Indii obhájiti, tvrdíce, že cholera v Egyptě dávno dříve panovala, nežli lodi z nákazy obviněné do Suezu a Alexandrie přibyly, přece myslím, že žádný, kdo s aetiologickou stránkou cholery jen poněkud se zabýval, vývodům těm neuvěří. — Především není jediné místo a jediný kraj mimo Indii znám, v němž by cholera samostatně vznikala; totéž platí také o Egyptu navzdor mizerným zdravotním poměrům jeho, které sice celé řadě nemocí

nakažlivých. nikdy ale choleře vznikati nedaly. My nemůžeme mluviti ostatně ani o dřímajícím a po jistou dobu neškodném zárodku cholery, který utkvěv z dřívějších epidemii na půdě egyptské pojednou obživl a bujel. Neb zárodek cholery, ač energický ve svých účincích, nedovede déle nežli několik měsíců žíti; od poslední epidemie cholerové ale uplynulo pak více nežli 10 let. A proto musíme tvrditi, že nákaza jak do Egypta tak i nyní do Francie na novo zavlečena byla dílem z Indie, dílem z Tonkinu. Spor, zdali to byla loď Sarthe neb Montebello, čili loď válečná neb obchodní, jest jalový vzhledem k stykům, které Francie i Anglie s infikovanými okrsky udržují.

Podmínky, které tomu nadobyčejnému i rychlému zavlečení cholery do krajů poměrně vzdálených napomáhaly, leží zcela na snadě a zdá se, že tyto poměry i v budoucnosti při šíření se cholery velkou váhu míti budou.

Dříve kráčela cholera ze severní Indie do nitra Asie, a z Persie na jih Evropy. Od té doby, co obchod karavanami skrze Persii přestal a nyní Červeným mořem se ubírá, nalézá se Evropa v nebezpečí nákazy daleko větším. Z břehů hindostanských může velmi snadno a záhy do nejrozmanitějších osad na Červeném moři zavlečena býti; potřeba pohlednouti na kterýkoli geografický rys Asie, abychom seznali, že východní břeh arabský čelí proti západnímu břehu indickému. Oba jsou od sebe odděleny toliko zátokou Omanskou, jejíž největší průměr příčný obnáší 500 mil; ve skutečnosti obnáší nejkratší vzdálenosť mezi Bombayí a břehem arabským toliko 300 mil. Z Bombaye, která zřídka cholery prosta jest, připěje loď do Egypta v 11, do Italie v 16 a do jižní Francie v 18—20 dnech. Toť tedy doba, která proti dřívějšímu trvání mořské plavby jest nepoměrně krátká, která ale také rychlé zavlečení cholery velmi snadno vysvětluje.

Z črtu uvedeného vysvitá, že cholera od prvního vzplanutí s každou epidemií většího geografického rozšíření nabyla; dnes možno tvrditi, že sobě osvojila největší částʹ obydleného světa. Uchráněny zůstaly toliko Australie, ostrovy Tichého oceanu, východní břeh Afriky jižně od zálivu Delagoa, Kapsko, střed a jih nitra afrického, západní pobřeží Afriky až po Rio Grande, v jižní Americe jihopolarní země, Patagonie, Chili. — V Evropě nebylo cholery dosud v Islandu, na Faroerských, Shetlandských a Orkneyských ostrovech, na Hebridách, v Laponsku a v nejsevernějším Rusku; z asijských krajů zůstaly uchráněny severní Sibirie a Kamčatka.

Jest v tomto šíření cholery mnoho zajímavého i záhadného. Podávaje povšechný nárys tažení cholerového světem, vybnul jsem se zúmyslně veškeré kritice úsudkův o příčinách šíření se jejího, tím více, ježto při nedostatečně rozluštěné podstatě jedu cholerového mají cenu jen pro lékaře. Obecenstvu se zajisté neposlouží hypothesami neb úsudky, jež nemají důvodů při své straně. Co reelního na stránce aetiologické jest, toť vyložím v následující stati. (Dokončení.)

O zákoně Kvíčalově

uvažuje prof. dr. **T. G. Masaryk.**

Návrh t. zv. Kvíčalův není posud známý v authentickém znění, a proto všeliké o něm jednání do jisté míry je předčasné; přece však o hlavní zásadě jeho dá se uvažovati i beze zření ke skutečné jeho formulaci, a s té tedy stránky i my chceme o věci přemýšleti. Předmět zajisté časový jest a pro nás závažný, a proto rádi bychom přispěli k objasnění pojmů; myslíme totiž, že nebude věci újmou, bude-li se o ní od mnohých a s mnoha stanovisk rozumovati, neřkouc, že takovým tříbením náhledů theoretikové půdu připravují praktickým politikům.

Hlavní zásada zákona Kvíčalova (v. „Politik" z 31. července 1883) je, že nemají se pravidlem (výjimky tedy se připouštějí!) přijímati do škol národních děti neznající jazyka vyučovacího. O té zásadě pořadem chceme pojednati se stanoviska didaktického, paedagogického a mravního, národního a konečně zákonodárného. Výslovně pak oznamujeme, že rozbor náš býti má co možná theoretický.

I.

Že nelze dítě *náležitě* vyučovati řeči mu neznámou, rozumí se samo sebou. Tím arci není pověděno, že nedá se jí vyučovati naprosto; vždyť de facto tak děje se u nás — zákon nový má tomu odpomoci — a děje se tak i jinde, ačkoli za poměrů jiných.

Dorostlý a vzdělaný člověk často s úspěchem učiti se může řeči cizí tím způsobem, že spojuje nějaké studium věcné se studiemi řeči; nejsnáze arci dařívá se učení takové v oborech, ve kterých názor dopomáhá: na př. medik by v jistých partiích tak učiniti mohl. Interess pro věc zajisté vzbuzuje interess pro řeč jinak nezajímavou. Podobně v Japonsku zařízeny školy s vyučovacími řečmi evropskými, do kterých prý mnohdy přijímáni dorostlejší žáci řeči těch úplně neznalí; časem arci školy takové přeměňují se v učiliště národní. Avšak co dorostlý vzdělanec dovede, a co z nouze i celý národ na vyšších (!) školách na čas dělává, nedovede dítě; při nejlepším vyučování názorném nedovtípí se tolik, kolik dorostlý, nemajíc té soudnosti a potřebného vzdělání mluvnického ať již theoretického, ať pouze praktického. Dočetli jsme se arci o didaktickém monstrum, že inspektor pruský v Poznani zakázal učitelům mluviti s dětmi k vůli dorozumění polsky, aby prý jen posuňky se dorozumívali; avšak zpráva ta, je-li pravdivá, ukazuje jen, k jakým nesmyslům vede nepřirozené stanovisko národnostní. V Lužici pruské a (částečně i) saské na papíře jsou arci národní školy jen německé: de facto učitel děti srbštinou připravovati musí na němčinu. Missionáři, než odcházejí v cizí kraje, připravují se napřed v řeči toho národa, ve kterém osvětně chtějí působiti, a právě z tohoto příkladu nejlépe vidíme, jak lidé usilující působiti mravně a osvětně pohlížejí na řeč jako prostředek vyučovací.

Spojováním vyučování věcného a jazykového dětem zajisté se přitěžuje; dítě takové věcem naučuje se později než jiné a pravidlem ve všem za dítětem zůstává, jemuž při osvojování věcí nevadí neznalosť řeči. Pamatujeme se sami ze svých let, že na středních školách (německých) čeští žáci průměrně staršími byli než němečtí (dílem arci i proto, že byli z venkova, tito z města); „vousáč" byl Čech, „hole" byl Němec. Z toho pak arci šlo, že Čech takový nepoměrně později a teprve na místě druhém dostal se k užitečné práci životní a že jej Němec a Čech řeči německé lépe a dříve znalý o rok o dva předstihli v povolání. I zdá se nám, že, co tu o středních školách řečeno, platí tolikéž, ba v míře větší, i o národních: člověk obyčejné potřebuje pro život vědomosti především a hlavně věcné; a proto každý, komu jde o skutečné povznesení lidu pracovitého, kdo dělníka vysvoboditi chce z rukou nesvědomitých kapitalistů, všemožně usilovati bude, aby dostalo se velikému množství vedle mravního vychování věcného vzdělání. Nejsme přece k tomu na světě, abychom hned od mládí týráni byli — sit venia verbo — filologií! Skvělé zápisy žactva do škol českých v Liberci, v Brně, v Olomouci, ve Vídni a jinde s dostatek nás poučují o tom, čeho sobě dělníci přejí.

Mohlo by se namítati, že děti majíce čerstvou paměť snadno naučí se cizí řeči hravě a bez obtíží, obzvláště když potřebují jen skrovnou zásobu slov, ba že paměť takto se sílí a že vůbec velikým je dobrodiním pro dítě, když naučí se takřka mimochodem cizí řeči. K těm a podobným obhájením odpovídáme, že zajisté je velmi užitečno, naučí-li se dítě hravě cizí řeči a proto všude, kde učívá se řečem cizím, činí se tak co možná v mládí; ale přes to nemusí býti školy národní odcizovány národu, neboť jsou na snadě methody jiné, jimiž řeči cizí se naučíme. A proto, že školou národní pohodlněji učí se dítě té řeči, má všecka výchova říditi se tou pohodlností?

Ostatně nemají ty cizí národní školy vždy té výhody, kterou si tak mnozí chválívají. Ve škole, ve které často většina žáků bývá té národnosti, jejížto řeči se nevyučuje, dítě velmi chatrně se vzdělává v řeči cizí; ba i když mnoho je žáků, na př. německých, české dítě i ve škole i mimo školu přirozeným způsobem obcuje se svými; jen tam, kde obklopeno je dítě skoro ustavičně lidmi mluvícími řečí cizí, naučí se řeči brzy a dobře. V obcování lidé řídí se tím jednoduchým pravidlem, užívati řeči, která nejméně činí překážek; proto prý jsou i „národovci" prohlašující znalosť němčiny za nepotřebnou, neposýlající však synků svých na universitu vídeňskou, protože by tam pro velký počet Čechů nenaučili se — německy. Pátral jsem po číslicích, vyznačujících úspěch dávání „na wechsel", jak tomu se říká: v jedné české obci z 51 děti během několika let jen 3 německé děti naučily se dobře česky, a to vesměs děti již starší, vzdělané ve škole mateřské i věcně i formalně a, jak se podobá, pro studium řeči nadanější. Nepochopujeme naprosto, proč dítě musí býti ve všem vyučováno cizí řeči a povždy jen cizí řeči, má-li se jí jen tolik přiučiti, aby pro život praktický a po případě pro vyšší vzdělání jí užívati mohlo; nedalo by se toho dosáhnouti způsobem jednodušším a přirozenějším? Dejme tomu, že uznávala by se od nás toho potřeba, naučiti se německy: neposlouží nám na místě schulvereinských

škol úplných privatní neb veřejné třídy, ve kterých by se právě jen němčině vyučovalo? Není možno v zemích českých všude, kde toho (na př. ve smíšených krajích a na rozhraní jazykovém) *dobrovolně* občané sobě přáti budou, zaříditi vyučování druhému zemskému *jazyku* privatní nebo veřejné?

Říkají: odpuzujete zákonem Kv. od sebe velikou literaturu a t. p. To není pravda: my také vážíme z literatur anglické, francouzské a t. d., jako všichni národové jiní, a vyučujeme proto na školách národních anglicky a t. d.?

Mohlo by se konečně říci, že na školách národních není žactvo věcně přetíženo, jako jest často slýchati od učitelů samých, že děti navštěvující školu pravidelně s trochou pilnosti všemu za 3—5, ne za 8 let by se naučily; proč by se tedy neměly naučiti řeči, poskytující tolik theoretických i praktických výhod? Je-li skutečně ve školách národních času dosti, pak dejte nám *věcného* vzdělání více. Ostatně odpovídáme znova, že nepochopujeme, jak zákonem Kv. jeviti se má se stanoviska didaktického něco jiného, než upřímná snaha, dávati národu každému vědomostí věcných co možná nejvíce? Nikterak jím není řečeno, že nemůže a nesmí Čech učiti se německy, Němec česky. Jen tolik opakujeme vždy a tentokráte naposledy: *vzdělání národní budiž především věcné*, a s toho tedy stanoviska se vší rozhodností přejeme sobě, aby každý, pokud možná, vzdělával se tou řečí, která nejlépe a nejsnáze poučuje věcně, a řečí tou z pravidla jen mateřská býti může. Jsou-li pak lidé věřící posud a napořád, že my Čechové, ač máme již vysoké školy své, přece ani škol národních zaopatřených nemáme pomůckami učebnými, s těmi arci o věci jednati nelze.

II.

Podobně, jako s didaktického, věc má se i s paedagogického stanoviska, pokud jde škole národní o dobré působení v charakter žákův.

Na školách vysokých a vyšších po zvyku novějším jen se vyučuje a nevychovává, aspoň ne direktně; škola národní však u veliké míře je skutečnou vychovatelkou národa, a aby dosáhla toho svého účelu, je působení řeči mateřskou nevyhnutelné. Že nelze dítě nerozumějící vychovateli vychovati náležitě, rozumí se samo sebou; avšak výchova mravní nedaří se náležitě i tehdy, když odchovanec dorozumívá se s učitelem jen na polo. Slova řeči cizí, doma neužívané, i když jim rozumíme, nevzbuzují v nás dosti živé a jasné představy dle známých zákonův associačních; každý ví, že dá se francouzským slovem všelicos pojmenovati bez obalu, vlastně právě v tom cizím obalu, co domácího názvu by nesneslo. Takto cizí řeč ve všem nedoniká jaksi k jádru věcí, a toho nejen učiteli, ale právě vychovateli je želeti. Námitky, že vychovává se více a lépe příkladem než slovy, nečekáme: pravidlo to platí pro školy rozumné i nerozumné a není logického důvodu, proč by škola cizí eo ipso k mravnosti více nabádala než domácí.

Podrobností konkretních nechceme se dotýkati, předpokládajíce, že každý lidumil poněkud vzdělaný jich sám se domyslí. Jak na př. má v cizácké škole šetřeno býti hlavního pravidla paedagogického, aby děti ustavičně byly zaměstnány? Dítě nerozumějící řeči vyučovací, dostává na místě naučení návod, jak se má nuditi, na místě duchové práce učí se lenošiti; — a co medle říkají národní přísloví o zahálce? Opravdu, je methoda v té nemethodě!

Göthe poznamenal, že mluví-li řečí cizí, je mu, jakoby lhal, a *Lichtenberg* pověděl, že bez jistého stupně pitvornosti cizím jazykem dobře mluviti nedovede: i zdá se mi, že s mravního stanoviska v těchto dvou výpovědích všecko zlo naznačeno, které vyplývá ze zbytečného užívání cizího jazyka ve škole. Proč v těch dobách, ve kterých měli jsme školy německé, aspoň náboženství učili jsme se jazykem mateřským? I ve státech, ve kterých neuznává se právo řeči ve škole, ve chrámě udržuje se a trpí: zajisté řeč mateřská pro mravní odchovávání národů důsažnosť má největší. Dítě, které učí se styděti se za jazyk, kterým s matkou se modlívá, nesnadno vyspěje v jednotný charakter ušlechtilý a mužný, a škola, v níž takto se děje, nevede k životu mravnímu.

Můžeme si arci pomysliti, že i cizí řečí dá se vychovávati velmi dobře a správně, když totiž jde vychovateli opravdově o dobro schovancovo. Avšak za dnů našich, kdy vášeň národnostní takového dosáhla vrcholu, a to právě u nás, školy s řečí cizí, odcizenou, ba cizáckou pravidlem působí zle.

Dále nesmíme zapomínati jedné velmi vážné okolnosti. Nejen žactvo, ale i učitelstvo na takových nezdravých školách neprospívá! Škola stává se snadno rejdištěm národnostních půtek, jimiž učitel u občanstva i u žactva ztrácí potřebnou pro své postavení vážnosť a lásku, a jak už *Sokrates* pověděl, učíváme se nejlépe od učitele, kterého milujeme. Učitel takový málo kdy k práci své podnětu mívá plynoucího z věci samé; neúspěch jevící se i při svědomitém působení a vůbec nepřirozenosť takového postavení učitele více od povolání odvrací než jej k němu vede.

Konečně ještě o jedné věci dlužno se zmíniti. Řeč vyučovací často nejen žactvu, ale i učitelstvu nebývá dosti známa, a v tom případě neblahý účinek takové školy se dvojnásobí. Popisovati pak charaktery odrostlé v takových školách, bylo by bohužel zbytečné, znáť je každý bystřejší pozorovatel našich poměrů s dostatek, a právě proto všichni přejeme sobě, bychom zproštěni byli všelikých škol, jimiž duch mládeže naší se mrzačí.

III.

Školy s cizí řečí vyučovací neodnárodňují nutně každého žáka, jak dosvědčuje nám vlastní minulosť naše. Udržuje-li se však přes ně národnosť, zajisté děje se tak vynaložením mnohých sil, jichž dalo by se užiti lépe; mnohé však odnárodňují přece, a to způsobem skoro vesměs nemravným. Šíří se cizáckým školstvím ona mrzká polovičatosť a ono hnusné odpadlictví, kterým oba národové škodu trpívají. Jací medle vyrůstají na př. v Brně z tamějších škol Němci z dítek českých? Jdeš-li tam po ulicích, zajisté slyšeti můžeš, jak české děti jdoucí ze školy německé nadávají českým dětem jdoucím ze školy české „Čechův"! A *takové* vychování je šířením osvěty a utvrzováním mravnosti? Je-li národní uvědomělosť s mravního hlediště vůbec oprávněna a má-li sloužiti cílům opravdově osvětným a mravním, pak arci nemůže býti pochybnosti o tom, že nemá u nás žádná národnosť práva, odnárodňovati sebe samu a jedna druhou školstvím cizáckým.

IV.

Ze všeho, co posud řečeno je, vyplývá, že zdárné vyučování na školách nižších z pravidla musí býti národním, anebo všeobecněji stanoveno, žáci musí řeč vyučovací *dobře* znáti. Protože však u nás do mnohých škol přijímají se děti řeči té neznalé, jde o prostředek, jímž by se tomu nerozumnému počínání odpomohlo.

Nejpřirozenějším prostředkem bylo by arci, kdyby rodiče sami toho dbáti mohli, aby se dětem dostávalo především mravního a věcného vzdělání, aby jich tedy do škol neposýlali, ve kterých se náležitě nevyučují. Dítě samo arci s to není, aby o sobě rozhodovalo. Jestli by však mnozí rodičové věci buď nerozuměli neb z jiných příčin, někdy snad i proti vůli vlastní, děti dávali do škol cizích, mohl by zákon takové poměry školské upravovati.

Z těch dob, od kterých stát uvázal se ve správu školy, jako v jiných odborech i zde zákonem mnoho výslovně předpisuje, co dříve, kdy církev starala se o vychování národní, samo od sebe vyplývalo z principů všeobecně přijatých. Principů těch však během času společnosť se vzdává a tím pak vzrůstá moc státu. Tím způsobem stát moderní, co školství se týká, zákony dal o nucené návštěvě škol, ukládá daně školské a vůbec obmezuje t. zv. právo rodičů, kdekoli se mu toho potřeba uzdává. S toho stanoviska byl by i zákon Kv. docela v duchu času, byl by liberalní v tom slova smyslu, ve kterém vzrůst světské moci nad duchovní zove se liberalismem. Mluviti pak o právu rodičův a naopak o právu dětí a p. v případě našem, není s velikým prospěchem, obzvláště když ta třída společnosti, která se stanoviska liberalního proti zákonu Kv. se brání, již dávno oddala se modernímu státu na milosť a nemilosť.

Jinak arci na věc pohlížeti bude theoretik i praktik konservativní, jenž principů moderního státu neuznává naprosto nebo částečně; ten právě v otázkách národního odchovu se týkajících důsledně státu modernímu moci dopřává co nejméně, a proto by snad i proti zákonu Kv. byl, jestli by jím po mínění jeho utrpěly principy konservativní. Arciže ve skutečnosti ani liberalism ani konservatism neodpovídají našemu sociologickému slova smyslu, i lze tedy očekávati, že by jako v jiných i v této otázce obě veliké strany politické řídily se vedle těchto principův i zásadami jinými, o kterých in abstracto pojednávati ceny by nemělo.

V.

Zákonů, jimiž by se působiti mohlo ve směru žádoucím, bylo by různých; který však nejlepší je pro poměry časové, o tom rozhodovati musí politikové.

Dáme-li pak, že zákon neb alespoň nějaké administrativní nařízení nějaké jsou potřebnými (o stavu školství v Čechách v době novější mnohé byly a dobré statistické doklady), pak zajisté bude péčí zákonodárcovou aby nepříčil se zákonům jiným; v té příčině již poslanec *Čelakovský* naznačil (Národní Listy 26. srpna 1884), že zákon Kv. byl by doplněním zákonů jiných a zevšeobecněním pravidla platícího již dávno ve školství středním. Hlavně pak musí býti jasně určeno, nemají-li se děti přijímati do škol s jazykem jim neznámým jen tam, kde obojí jsou školy, nebo má-li zákon výslovně nařídíti, aby obce, ve kterých jistý počet dětí se nachází, školy zřídila. Při tom buď výslovně neb mlčky zjevným se stane, kde kdo o školu novou má se hlásiti. Rozumí se pak, že jako všude, i zde z praktických důvodův určil by se jistý počet, řekněme na př. 40; kdyby pak bylo dětí jen 39, každá obec, jdoucí za pravým vychováním svých dětí, ví co činiti má. Zajisté nedá se proti zákonu, určujícímu jisté maximum, polemisovati námitkami: je-li rozumným a mravným, chodí-li do cizí školy děti a jedno dvě méně určeného počtu a t. p.; takové nesnáze vyskytují se všude, kde maximum nějaké se určiti musí, jako i v případě našem.

Dále musí býti vymezeno, kdo rozhodovati má o znalosti, resp. neznalosti vyučovací řeči dítek, a při tom zase obtíž bude s ustanovením míry znalosti řeči, resp. neznalosti. Snadno se dá říci, děti mají znáti, mají dobře znáti řeč vyučovací; ale přesnější ustanovení v tom oboru (copia verborum a t. d.) nebude snadným.

Zákon náš větším dílem připouštěl by z praktických ohledů výjimky, i půjde tedy nejen o ustanovení výjimek těch, ale i o to, kdo o výjemnosti žáků má rozhodovati, jestli na př. místní nebo okresní školní rada a p.

Konečně zdá se nám hodným uvážení, má-li zákon nový zření míti jen ke školám národním veřejným, neb i k dětským zahrádkám a všem privatním školám vůbec. Vždyť je na snadě, že dítě dětskou zahradou a podobnými ústavy na cizí řeč ve škole národní připraveno býti může; takovým způsobem by se zákon snadno mohl obejíti, ba stal by se v některých případech, hlavně z ohledu národnosti, dokonce škodným, v těch totiž případech, ve kterých by děti ve stáří ještě útlejším vlivu cizí řeči se vydaly. Tedy i zde rozumný zákonodárce ustanoví jakési maximum, až do kterého moc státní dozírati má nad výchovou dětí. Důslednůstkářství snad ptáti se bude, má-li zákon předpisovati o obcovací řeči v rodině, ba má-li dokonce rozšířiti moc svou i ve zákon o sňatcích, aby totiž rodiče nebyli smíšených národností; tím pak octli bychom se vycházejíce z jednostranného a nerozumného stanoviska národnostního tam, kam důsledně církev došla, totiž k zákazu smíšených sňatků. —

Dokončili jsme svou úvahu, ve které nám nešlo než o hlavnější stránky navrhovaného zákona, a jak jsme hned zprvu pověděli, jde nám jen o jeho theoretický podklad. Rozepisovati se o praktickém jeho uskutečnění, daleko by nás zavádělo, protože bychom napřed o národnostní otázce u nás a o politické situaci jednati musili, neboť souvisí předmět náš s nesnadnými otázkami těmito. Přikročíme dobou svou k řešení i těchto otázek, a potom byvše theoreticky připraveni doplníme, ač bude-li toho potřeba, úvahy své i rozborem praktického významu zákona Kvíčalova.

V PRAZE 27. srpna 1884.

Hlavní prameny studia jazykozpytného.

Napsal dr. Em. Kovář.

O oboru jazykozpytném jednají hlavně spisy K. Heyseův System der Sprachwissenschaft, M. Müllerův Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache bearb. von C. Böttger a W. D. Whitneyův die Sprachwissenschaft bearb. von J. Jolly.

Jako jinde, tak i u jazykozpytu zajímá nás historie této vědy, věda sama a důležitosť její pro odbor lidského vědění vůbec.

Historie jazykozpytu dělí se na dvě doby: dobu před Boppem a dobu po Boppovi; tato nepoměrně kratší, důležitostí svou však nad prvou daleko vynikající, dělí se na

tři období. a sice od prvého spisu Boppova (Conjugationssystem r. 1816) až do současných počátků činnosti Schleicherovy a Steinthalovy ku konci let čtyřicátých, pak od těchto až do smrti Schleicherovy čili do vyjití W. Schererova spisu Zur Geschichte der deutschen Sprache r. 1868, a dobu nejnovější. Dějiny prvé hlavní doby a prvých dvou období druhé doby líčí výtečný spis Th. Benfeyův Geschichte der Sprachwissenschaft, dějiny polovice třetího období vylíčil Vlach Domenico Pezzi spiskem Glottologia aria recentissima, dějiny jazykozpytu od Boppa až do časů nejnovějších podává B. Delbrück v Einleitung in das Sprachstudium. Dobou nejnovější obírá se tedy jen Delbrück, ale nová škola není u něho úplně vylíčena.

Nová škola liší se od starší zásadami a methodou, jež lze si přečísti v úvodě I. dílu spisu Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete d. indog. Sprachen von H. Osthoff und K. Brugman; dějiny její poněkud vylíčil H. Ziemer v Junggrammatische Streifzüge auf dem Gebiete der Syntax, v I. části. Zásady školy mladogrammatické, jak se nazývá, od starých hlavně Schleicherových rozdílné jsou: zákon hláskoslovný je zákonem fysiologickým a bez výjimky, výjimky pak vznikají tím, že mimo něj působí zákon jiný, psychologický, dle něhož se tvarem sobě připodobňuje, co k sobě patří; jazyk má mimo vnější stránku též vnitřní a poměr obou sluší zkoumati; jazyk není organismus, než jen funkce organismu, vyvíjí se ve společnosti a badání o něm sluší řaditi do věd kulturních; proto sluší zkoumati methodu jejich a, pokud je správna, užívati jí též v jazykozpytě. Za hlavní faktor proměn jazykových mimo změny fysiologické uznává se analogie, jejíž působení v jazyce zkoumá se od nové školy s úsilím. Nová škola nepachtí se jako starší po rekonstruování neznámých jazykův, ale tím usilovněji zkoumá jazyky živé, dbá i jazyků moderních. Nejdůležitější spisy mladogrammatiků jsou Leskienův Deklination des lituslavischen und germanischen, Osthoffovy a Brugmanovy Morphologische Untersuchungen, Osthoffovy Forschungen auf d. Gebiete d. indog. nominalen Stammbildung a Verbum in der Nominalcomposition, F. de Saussureovy Mémoire sur le système primitif des voyelles a Le génitif absolu, Sieversův Grundzüge der Lautphysiologie, H. Paulův Principien der Sprachgeschichte, mimo celé množství spisů menších.

Co se nové škole vytýká, jest, že mimo analogii nedbá dosti jiných faktorů, zvláště differencování; sám vytkl bych, že nedbá dosti jazykové congruence, jejíž působení je přece také důležité. Uvedu příklad.

Mnoho podstatných jmen, ačkoli neživotných, je přece rodu mužského nebo ženského, což vysvětluje se tím, že názor praotců v době, kdy tvořila se kategorie grammatického rodu, byl od našeho rozdílný, že dle něho oživeny byly i předměty neživé. Dle tehdejšího názoru shodoval se rod grammatický s přirozeným, ale názor náš je jiný, víme, že předměty neživé rodu nemají, že nejsou ani muži, ani ženami, a dle toho bychom čekali, že bude neutra přibývati. V pravdě však neutra ubývá a jména neživotná jsou čím dále tím hojněji masculina nebo feminina; zároveň ubývá povědomí rodu vůbec, jak zvláště ukazuje angličtina. Tím spíše vyniká v povědomí rod přirozený živočichů, zvláště osob. Pohleďme na jazyky romanské. Tam splývala flexe neuter a masculin skoro úplně a působením analogie splynula docela; nebylo-li formalného rozdílu, mohla jména měnice rod státi se vesměs buď mužského, buď středního rodu, stala se však onoho působením shody. Dědictvím přejaly se z doby staré tvary všeobecnými zákony jazykovými ovšem změněné, a tu měla substantiva životná i neživotná týž přívlastek, lat. bonum patrem jako bonum argentum, fr. bon père jako bon argent, lat. bonam feminam jako bonam noctem, fr. bonne femme jako bonne nuit a tu, jelikož rod bytostí byl a jest v povědomí jako mužský nebo ženský. mají se i jména předmětů neživých za mužská nebo ženská, že se jejich přívlastky shodují, Víme, že děti pomáhají si k uvědomění rodu přívlastkem pronominalným; co má přívlastek „ten", tedy týž jako muž, je rodu mužského, co přívlastek „ta", tedy týž jako žena, je rodu ženského. Kde tvary se otřely, že shoda je nemožna, jako v angličtině, tam zanikl i rod.

Věda sama pátrá po původě jazyka, jeho poměru k člověku, jeho cíli, po prostředcích, jimiž se téhož domáhá, po důvodech množství jazyků, jejich rozdílnosti a jejich poměrů k sobě; vše toto dá se shrnouti ve dvě oddělení: o jazyku in abstracto a o jazyku in concreto.

Mluva naše skládá se z vět, ale pojem, jaký máme o větách z našich jazyků, nehodí se pro veškery jazyky, nejsou všude ty pevné celky větné. nýbrž všude pozorovati lze

nenáhlý jejich vývin, jenž daří se tím lépe, čím lépe se v jazyce rozeznávají kategorie slov (srov. W. Humboldt, Kavi-Sprache II. 170). O vývinu a vývoji vět, v němž nejlépe se jeví rozdílný charakter jazyků, nemáme dosud zkoumání prażádného, o kategoriích však pojednali již mnozí, povšechně Paul v Principien d. Sprachgeschichte, Schleicher v Die Unterscheidung von nomen und verbum in der lautlichen Form (Abh. d. sächs. Ges. d. Wiss. Phil.-hist. Cl. IV) a Schröder v Über die formelle Unterscheidung der Redetheile, hlavně o indoevropských, Steinthal o kategoriích v jednotlivých jazykových skupinách v Charakteristik hauptsächl. Typen des Sprachbaues, jehož výklady sluší kontrolovati podle spisu F. Müllerova Grundriss der Sprachwissenschaft. O zájmenech jsou pozoruhodné úvahy E. Müllerova Von dem Pronomen, ein Beitrag zur allg. Sprachlehre, J. Kvíčalova Untersuchungen auf d. Geb. der Pronomina (Sitzungsber. d. Wiener Akad. Phil.-hist. Cl. 65), o relativu W. Windischova Untersuchungen über den Ursprung d. Relativpronomens (Curtius Studien II).

K poměru substantiv a adjektiv poznamenati sluší, že mnozí mají za to (srov. J. Grimm, Deutsche Gram. IV. 254), že všecka substantiva vyvinula se z adjektiv a tato z participií, neboť kořeny prý jsou významu verbalného. Mínění toto je klamné z těchto důvodů. Jazyk, jehož veškerá slova byla by slovesy, není možný a nenajde se obdoby v žádném žijícím jazyce i nejméně vyvinutém; kořeny jsou všude buď nominalné, buď nominalně verbalné, a tak bylo i u nás (srov. F. Müller, Grundriss d. Sprachw. I. B. I. Abt. 111) a proto nemohla všecka jména vyvinouti se z participií. Ale substantiva nevyvinula se ani z adjektiv, neboť ani taký jazyk není možný, kde by žila adjektiva bez substantiv; adjektiva mají funkci přívlastkovou, determinují substantivum, jež musí býti starší, přívlastek sám vyvinul se z apposice jako věty hypotaktické z parataktických a adjektivum tedy ze substantiva.

U jmen a sloves opět formalné kategorie pozorovati sluší, u jmen rod, číslo a pády, u sloves rod slovesný, časy a způsoby.

O rodu jedná W. Humboldt Über den Geschlechtsunterschied und dessen Einfluss auf die organ. Natur, A. F. Pott Gramm. Geschlecht (Encyklopädie von Ersch und Gruber I. Th.), Steinthal Die Genera des Nomens (Kuhn's Beiträge I), F. Müller Das gram. Geschlecht (Sitzungsber. d. Wiener Akad. Phil.-hist. Cl. 33). Schleicher Die Genusbezeichnung im Indoger. (Kuhn's Beiträge III), J. Oswald Das Gram. Geschlecht a nejnověji L. Adam Du genre dans les diverses langues.

Z úvah o čísle jsou pozoruhodny: W. Humboldt Über den Dualis, E. Meier Die Bildung und Bedeutung des Pluralis, F. Müller Der Dual im indog. und semit. Sprachgeb. (Sitzungsber. d. Wiener Akad. Phil.-hist. Cl. 35).

Soubor skoro veškerých náhledův o pádech je ve spise Hübschmannově Zur Casuslehre. Z pojednání o rodu slovesném jsou důležity úvahy o passivu, a sice H. C. von der Gabelentz Über das Passivum (Abh. d. sächs. Ges. d. Wiss. Phil.-hist. Cl. III), Steinthal Über das Passivum (Zeitschrift für Völkerpsychologie II) a H. Müller De generibus verbi. O časích a způsobech je veliká řada spisů, většinou však starších a se zastaralými náhledy; pozoruhodnější jsou L. Toblerova úvaha Übergang zwischen Tempus a Modus (Zeitsch. für Völkerps. II), B. Delbrück und E. Windisch Syntakt. Forschungen I. Der Gebrauch d. Conjunct. und Optativ. J. Jolly Ein Kapitel vergleich. Syntax, A. Ludwig Infinitiv in Veda, J. Jolly Geschichte d. Infinitivs. Povšechnou úvahu o těchto kategoriích formalných máme ve W. Humboldtově Über das Entstehen gram. Formen a po různu ve spisech Steinthalových a mladogrammatických.

Otázka, jak vyvíjejí se tyto kategorie, souvisí s otázkou, jak vyvíjí se jazyk vůbec. Odpověď dali nejlépe W. D. Whitney v Leben und Wachstum der Sprache a Paul uvedeným již spisem Principien d. Sprachgeschichte. Pozorujeme tu, že sluší rozeznávati v jazyce látku a formu (viz W. D. Whitney On Material and Form a Zeitschrift für Völkerpsychologie), v oné stránku fysickou a psychickou. O fysické jedná fysiologie hlásek, o níž nejlépe pojednali Brücke Gründzüge der Physiologie a Sievers Grundzüge der Lautphysiologie; o psychické zvláštní oddíl psychologie; nejlépe tu věc objasnil Steinthal ve spise Grammatik, Logik und Psychologie. Vzájemné působení obou ukázal Osthoff v rozpravě Das physiologische und das psychologische Moment in der sprachlichen Formenbildung (Sammlung gemeinverst. wiss. Vorträge von Virchow und Holtzendorff 327).

Dále poznáváme, jak z kořenů vznikají kmeny a z těchto slova buď jednoduchá, buď složená. Pojednání o nich se omezují na některou skupinu jazykovou, hlavně na skupinu jazykův indoevropských; jen Toblerův spis Über die wortzusammensetzung musí hned tuto býti jmenován. Pozorujíce vývoj jazyka poznáváme i vývoj nářečí a poměr jejich k sobě. Pozoruhodný je dále poměr nářečí k jazyku spisovnému, o němž napsal Osthoff veledůležitou rozpravu Schriftsprache und Volksmundart (Sammlung gemeinver. wiss. Vorb. von Virchow und Holtzendorff 411), z níž vyjímám pro naše poměry důležitou definici grammatické chyby. Chybou grammatickou jest užívati toho, čeho se ještě všeobecně neužívá. avšak též užívati toho, čeho užívati všeobecně se již přestalo.

Při studiu spisovného jazyka přicházíme ku poměru mluvy ku písmu, o němž jedná několik důležitých pojednání. tak W. Humboldt Über den Zusammenhang der Sprache mit der Schrift (v Kavi-Sprache, Gesam. Werke 6, 526), R. Lepsius Zwei sprachvergleichende Abhandlungen a Palaeographie als Mittel für die Sprachforschung, Steinthal die Entwickelung der Schrift, Wuttke Geschichte der Schrift und des Schriftthums, Faulmann Neue Untersuchungen über die Entstehung der Buchstabenschrift.

Každý jazyk má několik nářečí. V témž poměru, v jakém jsou k sobě nářečí, jsou k sobě některé jazyky tvoříce jazykovou skupinu. jež k jiné opět v témž poměru býti může, až konečně se přijde k veliké skupině jazyků, jež vznikly ze společného prajazyka, o němž se nedá dokázati, že by byl nařečí jiného. Takových skupin je na zemi dle F. Müllera asi sto, z nichž nejznámější jsou jazyky indoevropské, semitské, uraloaltajské, dravidské, isolující východoasijské, malayopolyneské, kafirské čili bantuské atd. Když nedalo se dokázati, že všechny tyto jazyky vznikly z jediného, a nedala se tedy provésti genealogická klassifikace, pomýšlelo se na třídění jiné. Dělidlem byla tu forma vnější a pak vznikla klassifikace morphologická. nebo forma vnitřní a pak vznikla klassifikace psychologická. První podali hlavně Pott (Wurzel-Wörterbuch d. indog. Sprachen II. 2) a Schleicher (Compendium 3), druhou Steinthal (Das System der Sprachen a Charakteristik hauptsäch. Typen d. Sprachbaues). Druhé ku všeličemus užiti se může, neboť směřuje ku syntaktickým rozdílům, prvá je jen ukázkou možné klassifikace, ale cena její je nepatrná, neboť jednak v oddělení jazykův agglutinujících jsou shrnuty jazyky nejrůznější, jednak jsou od sebe odtrženy jazyky jistě příbuzné, jednak bychom musili mnohdy týž jazyk počítati do skupin více, jednak se některé jazyky nikam vřaditi vhodně nedají, na př. semitské. Některé z těchto vad vytkl jí již Whitney (Sprachwissenschaft XI). Fr. Müller podal grammatický charakter skoro veškerých jazyků, jež sestavil dle příbuznosti nedbaje o třídění jazyků nepříbuzných ve velikém díle Grundriss der Sprachwissenschaft.

Někteří snažili se dokázati příbuznosť jazykův indoevropských s jinými, hlavně semitskými, tak R. Raumer Gessam. sprachwiss. Schriften, Hr. prof. Schleicher in Jena und die Urverwandschaft d. semit. und indog. Sprachen, Fortsetzung der untersuchungen über die Urverwandschaft d. semit. und indog. Sprachen, Ascoli Del nesso ario-semitico (Politecnico XXI) a Studj ario-semitici Art. II, F. Delitsch Studien über die indog.-semitische wurzelverwandschaft, Grill Über d. verhältniss d. indog. und d. semit. sprachwurzeln; jiní nejen se semitskými, ale i s hamitskými příbuznosť chtěli dokázati, tak Schultze Indogermanisch, semitisch und hamitisch, a Reinisch Der einheitliche Ursprung der Sprachen der alten Welt. Mimo jiné odporuje tomu mínění F. Müller v Indogermanisch und Semitisch (Sitzungsber. der Wiener Akad. Phil.-hist. Cl. 65). Příbuznosť jazyků indoevropských s čínštinou marně se snažili dokázati Chalmers The origin of the Chinese, Edkins China's place in philology a G. Schlegel Sinico Aryaca ou recherches sur les racines primitives dans les langues chinoises et aryennes.

Příbuznosť veškerých jazyků byla by již dokázána, kdyby se dokázala pravdivosť hypothese, že byl jen jediný prajazyk, jíž hájí hlavně Max Müller, na př. v Letter on the Classification of the Turanian languages; nesprávnosť její dokázal Pott článkem Max Müller und die Kennzeichen d. Sprachverwandschaft (Zeitschrift d. deutschen Morgenländ. Gesellsch. IX). Tuto je důležita i otázka o rozdílnosti ras; o poměru ras k jazykům pojednal Chavée Les langues et les raçes, srovnej též F. Müller Grundriss d. Sprachwiss. I. B. I. Abt. 50 a násl.

Staří znali jen přímou příbuznosť jazykův odvozujíce veškery i nové jazyky přímo z jednoho prajazyka, jmenovitě z hebrejštiny jako jazyka, jímž Adam v ráji mluvil a jehož původ je božský. S tím souvisel jejich názor o původu jazyka. O tomto je celá řada

spisů; nejlépe pojednal o věci samé i rozebral náhledy dřívější A. Marty Kritik der Theorien über den Sprachursprung, viz též J. Kvíčala O původě a vývoji mluvy (Listy filologické I).

Srovnáváním veškerých jazyků zabýval se W. Humboldt srovnávaje jejich formu vnitřní v Über die Verschiedenheit d. menschl. Sprachbaues, dále Steinthal ve zmíněné Charakteristik, pak Schleicher srovnávaje tvary v Morphologie der Sprache. Hlavně se však zabýval jazykozpyt srovnáváním a historií jazykův indoevropských. Nejdůležitější spisy z tohoto oboru jsou:

pro hláskosloví G. Curtius die Spaltung des A-Lauts (Ber. d. sächs. Ges. d. Wiss. Phil.-hist. Cl. 6), J. Schmidt Zur Geschichte des indog. Vocalismus, L. Mayer Vergleichende Grammatik d. griech. und lat. Sprache, a zmíněné spisy Osthoffovy Brugmanovy, Saussureovy a K. Vernerův článek Eine Ausnahme d. ersten Lautverschiebung (Kuhn's Zeitschr. 23);

pro kmenosloví J. Schmidt Die Wurzel ak im Indogermanischen, G. Meyer Zur Geschichte d. indog. Stammbildung, Osthoff Forschungen;

pro náuku o přízvuku zmíněný článek Vernerův, Paulův v Beiträge zur Geschichte der deutsch. Sprache herausgeg. von Paul und Braune, ze starších spisů je pozoruhodný Beuloew De l'accentuation dans les langues indoeuropéeunes;

pro složení mimo uvedené již spisy Toblerův a Osthoffův též F. Justi Über die Zusammensetzung der Nomina, povšimnutí zasluhuje též Darmesteter Traité de la formation des mots composés, ačkoli se zabývá skoro výhradně jen složeninami francouzskými;

pro náuku o tvarech mimo již uvedené spisy zvláště též již uvedený W. Schererův Zur Geschichte d. deutschen Sprache; pouze historickou důležitosť jako ukázka starších názorů má pojednání Curtiovo Zur Chronologie d. indog. Sprachforschung (Abh. d. sächs. Ges. d. Wiss. Phil.-hist. Cl. 5);

pro syntax jsou důležity úvahy Gabelentzovy Ideen zu einer vergl. Syntax (Zeitschrift für Völkerpsychologie 6, 8), Westphalovy Philos.-hist. Grammatik d. deutsch. Sprache a Ziemerovy Das psychol. Moment in d. Bildung syntakt. Sprachformen.

Nejlepším dosud vzorem syntaxe je Grimmova (Deutsche Gram. IV), též Diezova romanská a Maetznerova francouzská jsou velice pěkné. Srovnavací syntaxe jazykův indoevropských vůbec ještě nemáme; srovnavací mluvnice, jež máme, jsou zastaralé a při nynějším stavu vědy nepotřebné. Z mluvnic zabývajících se jednotlivými jazyky jsou nejdůležitější: Benfey Vollständige Sanskrit-Grammatik, Whitney Indische Grammatik, Spiegel Vergleichende Gram. d. alterân. Sprachen, Miklosich Vergleich. Gram. d. slavischen Sprachen, Diez Gram. d. romanischen Sprachen a uvedené již Grimmova a Schererova.

Výsledky jazykozpytu jsou důležity jednak pro jazykozpyt samotný, a tyto sebral nejnověji Kaufmann-Hartenstein ve spisku Über die wichtigsten Resultate d. Sprachwissenschaft, jednak pro vědy jiné, a sice hlavně pro dějiny vzdělanosti; tyto nalézáme ve Schraderově spise Sprachvergleichung und Urgeschichte; velmi důležity jsou výsledky naší vědy pro vědu náboženskou, jak ukázal svými spisy přede všemi Max Müller, na příklad uvádíme Über die Entstehung und Entwickelung der Religion. Více o těchto výsledcích uvedeme budoucně.

Posudky a oznámení.

Sociologie.

Wilh. Dilthey, Prof. d. Philos. in Berlin, **Einleitung in die Geisteswissenschaften**. Versuch einer Grundlegung für das Studium der Gesellschaft und der Geschichte. I. sv. V Lipsku 1883. XX, 519 str. mk. 10.80.

Studium sociologie v Němcích jiným způsobem se pěstuje než od ostatních národů, najmě Vlachů, Francouzův a Angličanů. Kdežto u těchto sociologie pojímána je více jako věda samostatná vedle jiných věd specialných, Němci ji připínají k filosofii, k dějinám a nověji k národnímu hospodářství a k statistice, nebo k vědám státním a právním. Filosofie dějin pak nejvíce odpovídá tomu, čemu nyní říká se sociologie.

Prof. Dilthey, známý svým životopisem Schleiermacherovým (jehož posud vyšel jen I. sv.), když dosazen byl na uprázdněné místo Lotzeovo v Berlíně, svrchu uvedený

spis vydal, v němž vědě společenské a dějepisu základ buduje filosofický. D. kniha je psána se stanoviska, jaké v Němcích mnozí zaujímají, totiž filosoficko-theologického, opírajícího se o důkladné studium filologické a historické, vedle toho pak v idee jeho *Comte* značný měl vliv. I s této stránky spis D. pro dobu naši je význačný.

Vědy, po mínění D., v době staré a střední vyvíjely se za vedení metafysiky, a teprve novou dobu charakterisuje vymanění z této nadvlády; jednotlivé vědy specialné totiž samostatnými se stávají, jen věda o společnosti a dějstvu ještě do 18. stol. metafysickou zůstává. Když pak metafysiky se zbavila, stala se kořistí věd přírodních a teprve (něm.) škola historická vykázala jí určitou dráhu. Mužové, jako Winckelmann, Herder, Niebuhr, Grimm, Savigny, Böck a s nimi Burke, Guizot a Tocqueville, poznali, že dráha, na kterou po revoluci a částečně i skrze revoluci věda společenská zabočila, není pravá; poznali totiž, že věda tato všeliký život duchový pojímati musí za pochod historický, ale pochod to skutečně duchový, který od přírodního naprosto se liší. Tím nastal ve vědě naší obrat k lepšímu, ale byl to jen prvý krok; schází totiž jednotlivým specialným duchovědám jistý podklad filosofický, musí se zbudovati samostatná věda, která všem specialným vědám duchovým poskytuje k vysvětlování různých stránek historického dějstva nutné pojmy základné. Tato věda nemůže býti budována na přírodovědě a proto pokusy Comtea, Milla, Bucklea jsou lichy; taktéž nevyhovují starší pokusy dějin filosofie, jako na př. Hegela: vědou, kterou D. sobě přeje, ani „sociologie“ ani filosofie dějin není. Jednotlivé jevy historické nemohou prý býti látkou abstrakcím, věda nová musí nás poučiti, jak jednotlivec se svým určitým a samostatným vědomím odnáší se k plnosti života historického, musí nás, abychom tak řekli, poučiti, jak my sami děláme historii. A proto věda tato „sloučením“ bude psychologie a theorie poznání, bude kritikou „historického rozumu“, nebo theorií poznání a logikou všech věd duchových. To co Kant, můžeme říci, budoval pro všecko poznání, D. uskrovňuje pro poznání historické, ve kterém ostatní poznatky přírodovědecké a mathematické jen indirektně jsou obsaženy, potud totiž, pokud všeliké poznatky jsou nejen poznatky jisté určité osoby, ale zároveň částí historického dějstva.

Obšírně pak D. dokázav potřebu takové theorie poznání pro jednotlivé vědy duchové, ukazuje, jak metafysika panovala ve vědách duchových a jak zanikla vlivem přírodovědy v době novější.

Zevrubná kritika spisu D. není úkolem naším; jen tolik slušno poznamenati, že to, co proti positivismu Comteovu se stanoviska filosofie německé po Kantovi říci se musí, D. dobře pověděl. Není pochybnosti, že psychologie je vědou samostatnou a že sociologie — my co D. zove „vědou o společnosti a dějstvu“ zoveme raději zkrátka sociologií — s tím faktem jinak musí počítati, než jak Comte činil; o všem ostatním arci náhledy různých vědců dlouho ještě se budou rozcházeti.

Netajíme se konečně přesvědčením, že D. Comteovi neporozuměl s dostatek, že mnohem více z něho lze podržeti s D. stanoviska samého. I to nezamlčíme, že mohlo býti jednáno stručněji a přesněji.

Doporučujeme spis D. všem, kteří o sociologii a filosofii se zajímají. T. G. M.

Historie a dějiny kultury.

Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim. Liber sextus ab anno 1399 usque ad annum 1410. Sumptibus societatis historicae Pragensis (Spolek historický v Praze) edidit **Jos. Emler.** Pragae 1883. 8° str. 352.

Libri confirmationum jsou knihy, založené arcibiskupem Arnoštem z Pardubic, do nichž zapisovala se knězím veškerá *stvrzení* na beneficia církevní v arcidioecesi Pražské. — A sice takovýmto způsobem: Zemřel-li někde farář, nebo děkan, nebo oltářník atd., patron tohoto beneficia praesentoval si kněze nového, který dostal pak od úřadu arcibiskupského list, jímž dosazoval se v úřad a zároveň ustanovoval i executor, obyčejně kněz z bližší některé osady. V každém tedy zápisu konfirmačním nachází se: a) jméno osady; b) jméno kněze, který z beneficia odešel; c) jméno toho, kdo na jeho místě byl jmenován; d) jméno patrona; e) jméno osady, odkud farář ustanoven za executora; f) datum.

Libri confirmationum máme od r. *1354*. I uvážíme-li, co o způsobu jich vedení a obsahu právě bylo pověděno, poznáme, že v nich *zachovanou* máme celou *statistiku církevní* z dob předhusitských, že odtud známe jména všech osad, v nichž byly *kostely*, jména držitelů *statků*, kteří obyčejně byli *patrony*, a jména i *počet* veškerého skoro kněžstva doby té. — K jiným menším věcem nehledě, již z tohoto na jevě jest důležitosť knih *konfirmačních* a potřeba, aby

rychlým vydáváním dostaly se do rukou badatelům. Neníť pro nás i to bez významu, že podobného zařízení v době tak staré v dioecesích a arcidioecesích sousedních neshledáváme, a že ono, jakož i *libri erectionum Borovým* vydávané, svědčí o veliké organisatorské činnosti prvního arcibiskupa Pražského. — Jako světský majetek na pevné právní půdě stál *deskami zemskými*, tak majetek církevní a konfirmace na beneficia knihami erekčními a konfirmačními veřejné nabývaly platnosti.

Knih konfirmačních dosud vyšlo *šest* v *osmi* svazcích. Prvotním vydavatelem byl *Tingl*, nyní pokračuje v něm *Emler*. — Svazek nejposledněji vydaný jde od února l. 1399 do konce dubna l. 1410. — Než, poněvadž původní rukopis velmi *bídný* jest, jsou tu i tam mezery a jen výtečné palaeografické zručnosti vydavatelově podařilo se přečísti mnohý zápisek, který jinak byl by býval ztracen. Tím ovšem vydání přítomného svazku nabývá zvýšené ceny, jakož i zvyšuje se zásluha vydavatele *Emlera* a *historického spolku*, kterýž vede náklad na edici knih konfirmačních. — Ve všech svazcích pro snadnější hledání přidán *Index locorum et personarum*, kterýž v tomto svazku zvláště dobrý jest tím, že ke každému místu do závorky připojena stránka z *Palackého* Popisu.

Ve příštím svazku knih konfirmačních obsažena budou stvrzení na beneficia z dob války *husitské*. Z nich teprve jasně uvidíme, jak daleko za války té sáhala jurisdikce *církevní vrchnosti katolické* a tudy také, ve kterých osadách arcidioecese Pražské stalo se odtržení ve prospěch husitismu. a.

Historia Serbskeho naroda. Spisaštaj Wilhelm Bogusławski a Michal Hórnik. Budyšin. Z nakładom Mich. Hórnika. 1884, XII, str. 144.

Záslužný křisitel národa srbského v Lužici, *M. Hórnik*, podává nám milý dárek svým doplněným překladem staršího spisu polského „Rys Dziějów Serbo-łužyckich, 1861“ od Bohuslavského. Spis skládá se z 8 knih: Stará doba, Život společenský a politický, Doba neodvislosti, Boje za neodvislosť, Srbové a Lužičané pod cizími knížaty od XI. do XIV. st., Země lužické ve svazku s Čechami 1319—1635, Knížata saská a pruská v XVII.—XIX. stol., Doba národního znovuzrození. Práce Bohuslavského je známa; proto podotýkáme jen, že spracování p. Hórnikovo je velmi dobré a dodatky jeho, týkající se hlavně doby nejnovější, velmi cenné. Každá řádka prodchnuta je pravou láskou k národu a nadějí, že vrácen bude lid lužický osvětě slovanské, — přejeme, aby mládež srbská, jíž kniha věnována, hojného našla poučení ku svému zemravnění a povznesení! — Ze seznamu far posud obydlených Srby dovídáme se, že je v Horní Lužici evangelických v Sasku 26, v Prusku 22 a katolických 7 v Sasku, 1 v Prusku (některá místa, jako na př. Budyšín počítána dvakráte, totiž za evang. i katol. faru); v Dolní Lužici je far 43 (a jen 17 srbských duchovních!). Ku spisu přidána je mapka, znázorňující stav národností duřinské, srbské a lužické od VI.—XI. st. Konečně sluší poznamenati, že práce p. Hórnikova i se stanoviska jazykozpytného je zajímava, zavádějíc mnohá rčení buď tvořená nově nebo vyskytující se ve spisech starších a p. Pravopisu užito nového, některé grammatické novosti směřují za zblížením se Slovany jinými, hlavně arci se Srby dolnolužickými. —í.

Chronique dite de Nestor. Traduite sur le Texte Slavon-Russe, avec Introduction et Commentaire critique, par Louis Leger, 1884.

Starší francouzský překlad Nestorův (z r. 1834 od L. Parisa) p. Leger nahrazuje překladem novým, k němuž přičinil velmi záslužný chronologický a kritický rejstřík jmen. K práci užito všech předchozích překladů, z nichž nejvíce cení dánský C. W. Smitha a pak náš český a polský (Bielowského). Po mínění p. L. nelze Nestora považovati s velikou jistotou za spisovatele letopisu taktéž mysli, že jsou v něm některé pozdější interpolace (na př. vypravování o obrácení Vladimírově na víru křesťanskou a p.). Překlad je plynný a srozumitelný, až na některá místa, která arci ani v řeči původní nejsou srozumitelna úplně. ph.

Geschichte Schlesiens von Dr. C. Grünhagen. I. Band. Gotha. F. A. Perthes. 1884. 8°, stran X. 421 a 117.

Tak zvaná Europaeische Staatengeschichte, vydávaná kdys Heerenem a Ukertem nabyla nového rázu a modernějšího směru od té doby, co řízení její převzal Mnichovský professor *Giesebrecht*. Celá řada nových publikací vyšla zde, většinou dobrých a solidních. Připomínáme jen dějiny Wirtemberska od mladšího *Stälina*, vzorné dějiny Bavorska od *Riezlera*, dějiny německého starověku od *Dahna*,*) dějiny doby Fridrichovy a Josefovy od *Doveho* atd. atd.

---

*) Felix Dahn zde ovšem té »praxe« použil, že touž práci prodal dvakráte; ponejprve do Oncke-

V téže sbírce vyšel také *dějin slezských* díl I. a dle slibu auktorova díl II. ještě tohoto roku také bude vydán. První díl jde do *r. 1526*. Že Grünhagen k sepsání dějin slezských jest silou nejpovolanější, o tom nebylo a není pochybnosti. A jest také kniha jeho, pokud vyšla, vedle publikace *Riezlerovy*, nejlepším spisem celé sbírky. Pro historika, který zabývá se dějinami zemí českých a rakouských, bude pomůckou nezbytnou, poněvadž neúplný toho druhu spis *Stenzlův* jest pro dnešní dobu velmi zastaralý.

Předností Grünhagenova spisu jest přesnosť, kritičnosť, úplná znalosť pramenův i literatury až do nejmenších podrobností a střízlivá *objektivnosť* zvláště v partiích o *Karlovi IV.*, *válce husitské* a o *Jiříkovi z Poděbrad.*

Dějiny Slezska ve starší době jsou dějinami germanisace země té, a zajímavo viděti, kterak Grünhagen ukazuje k hlubokému významu toho pro nynější moc Pruska, že podařilo se zgermanisovati Slezsko. Známo jest, že knížata z rodu *Piastova* a později králové čeští jakožto držitelé Slezska o germanisování to mají nepopiratelnou zásluhu. — Grünhagen, jakožto historik německý, jest s germanisací veliče spokojen, ale při tom vždy střízliv a dalek toho, aby snad ukazoval odvěkou *německosť* vlasti své; ba on neváhá pověděti, že věc nebyla tak lehkou, jako se na první pohled zdá, a jak se v mínění obecném ustálilo: vždyť z jeho knihy ponejprve dovídáme se, jak mocnou reakcí proti germanisaci ve Slezsku byly války husitské a vladaření Jiříka Poděbradského, přes to, že Slezané za celé této doby ke straně české chovali se nepřátelsky. Grünhagen resültaty tohoto badání shrnul v těchto slovech: Aus dem Ende des XV. Jahrhunderts ist eine oberschlesische Urkunde in *deutscher* Sprache . . . eine *unerhörte* Seltenheit. Die Thatsache aber, dass ein gutes Dritteil von Schlesien im grossen und ganzen für die *slavische* Nationalität im Laufe des XV. Jahrhunderts *zurückerobert* ward, ist nicht nur an sich selbst *höchst* bemerkenswert, sondern auch in ihren Folgen nach den verschiedensten Seiten hin kaum zu überschätzen (str. 396.).

Zajímavá jest kapitola o obchodu a průmyslu, hornictví, epidemiích, mravech, náboženství, umění a vědě. Zde užito v hojné míře všech výsledků z posledních 18 let, uložených ve slezském historickém časopise, jehož redaktorem na počátku byl krátký čas *Roeppel*, a od té doby vede jej Grünhagen sám.

Nepříjemno jest, že poznámky a vědecký apparat nejsou na příslušných místech pod *čarou*, nýbrž docela zvláště na *konci se zvláštní* paginací! Za to registřík osobní, místní i věcný velmi hledání usnadňuje.

Nelibě poněkud dotýká se čtenáře *chybné* psaní mnohých českých jmen, jemuž při auktorově známosti našeho jazyka lehko mohlo se odpomoci. Tak píše se Hag (místo *Háj*), Welek kaudelník von *Brzcznik*, *Brido*, *Niemci* (místo Němčí), der Hussitenführer *Kuttibozy* (!), *Protzke*, *Zaude* a podobné jiné sluch i oko urážející docela nečeské formy.

R.

---

novy sbírky a podruhé do této. Spracování druhé, co do věci nezměněné, jest stylisticky slabší; patrně byl již auktor přesycen.

A. Beer, Die orientalische Politik Österreichs seit 1774. Prag, Tempsky, 1884.

Nejnovější kniha prof. Beera skládá se z osmi kapitol; napřed ve všeobecném úvodě podává dějiny rak. politiky východní až do míru Kučuk-Kainarčského, pak sledují: Východní politika císaře Josefa II., Francouzská revoluce, Povstání v Srbsku, Osvobození Řecka, Doba po smíru Adrianopolském, Válka Krimská a konečně Zakončení. Mnohé prameny uveřejněny poprvé a mnohé velmi jsou zajímavé; nejzajímavější jsou snad doklady o srbském povstání a jak Cobenzel horoval pro spojení Rakouska s Ruskem. Vidíme taktéž názory o věci Stadionovy a Metternichovy; avšak pohřešujeme současné názory ruských a j. státníkův a kritické vylíčení toho, co skutečně se událo, čím by názory státníků rakouských věcněji daly se posouditi, než prof. B. učinil se stanoviska, jak se nám zdá, poněkud strannického.

F. V.

Joh. Meissner, Die Englischen Comoedianten zur Zeit Shakespeares in Oesterreich, Wien, Konegen 1884.

Pěkná knížečka, v níž důkaz poskytnut, že ku konci 16. a na počátku 17. stol. nejen v Němcích ale i v Rakousku angličtí kočující herci některé kusy Shakespearovy, Marlowovy v bídných arci překladech německých dávali. Clowni ve hrách těch velikou a na mnoze samostatnou hráli roli. P. M. dokazuje, že herci takoví byli nejen ve Vídni, ale i v Praze, v Hradci (Štyrském), ba i v Linci.

Ph.

Der Geist der griechischen Geschichte, von Johann Jacoby, aus seinem Nachlasse herausgegeben von Franz Rühl, Berlin, 1884.

Nemáme tu samostatného spisu známého politika německého, ale velmi dobrý výtah

z Groteových dějin řeckých; Jacoby demokraticky smýšlející jako Grote s velikou láskou vnořil se ve veliké dílo slovutného anglického dějepisce a tak se nám dobrým spracováním p. Rühlovým dostalo knížečky, která idee Groteovy i širším kruhům dobře může zprostředkovati. S. M.

Wilh. Mangold, Prof., **Der Römerbrief und seine geschichtlichen Voraussetzungen.** Neu untersucht, Marburg, 1884, XIII, str. 368, mk. 7·20.

Znamenitý spis theologa, který — z titulu by se tak sotva zdálo — pro dějiny Římské, specialně pro dějiny vývoje křesťanství v Římě velmi je závažen. Jde totiž o otázku: pro jaké obecenstvo psal apoštol Pavel z Korintha epištolu svou k Římanům? Buď byl nejstarší sbor křesťanský římský většinou židovskokřesťanský, buď většinou pohanskokřesťanský, buď, ač většinou původu pohanského, byl směru židovskokřesťanského: že by složený byl jen ze židů nebo jen z pohanů, mysliti se arci nedá. K rozhodnutí otázky položené jemným rozborem epištoly k Římanům různí theologové-historikové odpověděli různě: slavný *Baur* držel, že prvá římská obec byla většinou židovskokřesťanská, a *Mangold* v r. 1866 ve spise: Der Römerbrief und die Anfänge der römischen Gemeinde, zastával mínění Baurovo; *Weizsäcker* naproti v krásném pojednání: Jahrbücher für deutsche Theologie 1876, hájil starší výklad, že obec prvá byla většinou pohanskokřesťanskou, a to i původem i směrem. *Mangold* pak v novém spracování svého staršího spisu Waizsäckrovy důvody vyvrací. Referent nerozhoduje se ve sporné otázce této, poukazuje hlavně k tomu, jakých obtíží překonávati musí historik studující vznik a vývoj křesťanství. Th.

Mary Hickson, Ireland in the Seventeenth Century; or the Irish Massacres of 1641-42, their Causes and Results. Wilh Preface by J. A. Froude, 1884, 2 sv., 28 sh.

Dějiny irského povstání v XVII. století, hlavně řež, kterou za několik dní dokonce prý 20.000 protestantů pobito, angličtí historikové posud vídívali ve světle, v jakém se jevilo anglikánským kněžím, kteří v neblahé té době od vlády k vyšetření událostí ustanoveni byli. Teprve v novější době dívají se protestantští spisovatelé sami na otázku irskou se stanoviska spravedlivějšího. Kniha sl. H. přináší mnohé listiny a zprávy, které posud neznámy byly, a vysvítá z celého spisu, že angl. vláda v Irsku velikých chyb se dopouštěla vedena jsouc záštím proti katolicismu. h.

Ernest Renan, Souvenirs d'enfance, 1884, XXIII, 411, fr. 7·50.

Velezajímavá autobiografie: poesie Renanova slohu v této práci jeví se v plném světle. Především slouží nám kniha za nejlepší výklad k sp. knize „Život Ježíšův“ poskytujíc nám možnost porozuměti, jak a proč R. v každém náboženství vyhledává to, co obyčejně se zove: pia fraus. Zajisté že vychování jezovitské, jakého se mu v St. Sulpice dostalo, nám vysvětluje psychologicky proč jednak horlí proti „nadpřirozenu“ a hlavně zázrakům, kterých v rodišti jeho nemálo se dálo, a jak zároveň modliti se může na akropoli k Atheně; brojí proti jezovitům, kteří byvše po restauraci znova uvedeni v držení škol, činnost svou zahájili s upalováním knih, přece však v divné směsici citův očekává, že církev, ačkoli je svobodomyslníkem — přes to arci usiluje theoreticky i prakticky býti učeníkem Kristovým — v moc dostane sesláblé tělo jeho, jako kdysi v moc dostala Voltaira, marquisa d'Argens a v době nejnovější Littrea. Kdo hlouběji rozumuje o vlivu náboženství a církve, v knize R. krásného najde poučení, specialně o působení katolicismu. — Historicky zajímavy jsou kapitoly (III.—VI.) jednající o jezovitských seminářích a jezovitském školství moderném a p. — Kniha plna je duchaplných poznámek a prodechnuta onou naivnou idealností, pro kterou R. už dávno je milován. Th.

Elpis Melena, Garibaldi. Mittheilungen aus seinem Leben nebst Briefen des Generals an die Verfasserin. 2 sv. s vyobr. ostrova Caprery a podob. G. z r. 1867. Hannover, Schmore a v. Seefeld. 1884. VIII, 236 a 203 str. Mk. 6.

Známá přítelkyně Garibaldiho zbudovala na 161 listech G. velmi zajímavý povahopis; v dodatcích jsou básně G. a jiných na něho, list k jeho první ženě Anitě a p. Spis pln je závažných údajů historických větším dílem spolehlivých. H.

Brahmoism. A History of Reformed Hinduism from its Origin in 1830, under Rajah Mohun Roy, to the Present Time. By Ram Chandra Bose, M. A., of Lucknow, India. New York, 1884.

Upozornili jsme čtenářstvo Athenaea v I. ročníku str. 224. na spis d'Alviellův a stručně vylíčili jsme dle něho nové hnutí náboženské šířící se v Indii; spis uvedený na hnutí to nové vrhá světlo. Kniha psána jest od Hinda, jenž přijav náboženství křesťanské, čirým kalvinismem vyvrací omyly brahmoismu.

Richard Valpy French, Nineteen Centuries of Drink in England, a History.

Nekritické dějiny pijáctví v Anglii: chronologický pořad různých zpráv týkajících se nestřídmého pití, které po soudě p. Fr. v Anglii hned s počátku bylo velmi obvyklé. Užitečný je seznam zákonů pro prodej lihovin za posledních 150 let. — Spis psán je k šíření střídmosti více než k poučení historickému, jak patrno již ze starší práce p. Fr.: History of Toasting. h.

Georg Hirth, Kulturgeschichtliches Bilderbuch aus drei Jahrhunderten. I. a II. sv.

Přes 1000 otisků dřevorytin stol. XV. a XVI. představujících různé stránky života veřejného i soukromého: kroj různých stavů, způsob práce řemeslnictva, rozmanité slavnosti soukromé, národní i církevní atd. Povšimnutí zvláštního zasluhují podobizny proslavených osobností, které slouží za představitele stavův. h.

G. Hirth, Liebhaber-Bibliothek alter Illustratoren. I.—IV. sv.

Otisky slavnějších dřevorytců stol. XVI. Zajímavá publikace tato doplňuje sbírku předešlou; práce umělců jsou však úplné, jako na př. Cranachovo: Wittemberger Heiligthumsbuch a pod. h.

Anthropologie a ethnografie.

Ottokar Feistmantel, med. dr., **Osm let ve Východní Indii.** Stručné vylíčení pobytu a výletů svých od 1875—83. S mapou Východní Indie. V Praze v kom. J. R. Vilímka, 1884, VI, str. 128; 1 zl. 20 kr.

Stručné, ač velmi poučné a zajímavé vypsání hlavnějších měst a míst v Indii se stanoviska hlavně přírodovědeckého a zeměpisného; statí o poměrech socialných, politických a náboženských méně je. V celém spisu jeví se znalosť poměrův indijských, bystré a *samostatné* pozorování — škoda že toho není více! Neboť některé náhledy p. sp. potřebovaly by zajisté delšího pojednání, jako na př. mínění (str. 111.), že Indie pod vládou anglickou prospívá, jelikož známo je, že v době novější nejen domorodci, ale i mnozí evropští theoretikové i praktikové Anglii z hrubých chyb i nemravností obviňují. (Srv. Athenaeum I, str. 291, 242.)

Spis zdá se býti vlastně jen výtahem, a to stručným výtahem z denníku auktorova; zajisté tím vysvětliti můžeme některé nesrovnalosti a poklésky se stránky formalné, a snad i některé věcné poznámky, jako na př. str. 34. o bajaderkách. Složený je z 9 větších oddílů (Úvodní poznámky — První příchod do Indie — Něco o městě Kalkuttě — Výlety po Indii — Výtah z vládního výkazu — Vědecké práce a Články cestopisné [obě tyto části seznamují nás se spisovatelskou činností p. F.] — Mé sbírky indické — Indie pod vládou anglickou), jež rozpadají se na stati menší oplývající veskrz bohatou látkou a zajímavými zprávami.

Dodatkem připojen ke spisu „Průvodce“ po indijské výstavě p. F. zahájené, jak známo, v květnu t. r.

Doporučujíce „Osm let“ čtenářstvu českému přání vyslovujeme, aby popřáno bylo p. F. podáti nám vypsání Indie hodně obšírné. S.

Hunfalvy, Paul, **Die Rumänen u. ihre Ansprüche.** Teschen, 1883, Prochaska, III, 365 str., mk. 10.

Známý ethnograf-politik maďarský velmi učeně dokazuje, že Rumuné dnešní nemají žádného historického práva, reklamovati pro sebe sídla bývalých osadníků římských v zemích dnes koruny Sv.-Štěpánské, Bukoviny, Turecka (Ruska a králov. Rumunského): národ rumunský pochází prý hlavně ze slovanských tlup kočujících, které tokem časů byli porumunštěni — (jak?), — jinými slovy: Maďaři jakožto národ 1000 let starý větší mají politické právo na dotčené území než národ, domýšlející se, že starší je o půltisíciletí. — Spis p. Hunfalvyho více politickým je než vědeckým. Č. P.

Fr. Delitzsch, Documente der national-jüdischen christgläubigen Bewegung in Südrussland. Im Original u. deutscher Übersetzung. 1884, mk. 1.

Slovutný semitolog vydává tu listiny týkající se náboženského hnutí mezi ruskými židy v Bessarabii, kteří utvořiti usilují zvláštní církev křesťanskou lišící se od ostatních církví všech; chtějí přidržeti se mravu židovského a samostatným výkladem Nového Zákona zbudovati nové své křesťanství. Vůdcem toho hnutí, jemuž prý posud asi 200 rodin se přidalo, je Kišinevský advokát Jos. Rabinovič. Jak lze očekávati, pronásledování křesťanů bylo vnější pohnutkou hnutí; avšak vůdce jeho uznává mravní kleslosť židovství — najmě přílišnou lásku mamonu — jehož pomocí „bratra Ježíše“ lid svůj chce zbaviti. Th.

Les Chinois peints par Eux-mêmes. Par le Colonel Tcheng-ki-tong. Paris 1884.

Dosti zajímavý spis od Číňana trávivšího deset let v Paříži. Znalcové čínské historie a literatury ujišťují, že nemá veliké ceny,

protože pisatel nezná dosti vlastních dějin; přece však poučno je čísti, jak vzdělaný Číňan soudí o nás Evropanech, jak nám na př. vytýká necitelnosť s bližním (!) a p.

E.

Národní hospodářství a statistika.

Dr. Frant. Ladisl. Chleborad. Boj o majetek. Brno. 1884. (II a 244 str.)

Spisovatel přítomného spisu již před drahnými lety vystoupil s pokusem samostatného soustavného díla (1869) klonícího se ke směrům, jež repraesentují spisovatelé v evropské literatuře národohospodářské nevalně uznaní, jako zejména Carey a Dühring. Většího nežli dotčeným spisem zjednal sobě jména postaviv se v oněch letech v čelo svépomocného ruchu dělnického v Praze, jehož středištěm byl veliký potravní spolek „Oul". Bohužel na skvělý, mnohoslibný rozkvět počáteční následoval záhy úpadek, jehož příčiny rozebírati na jiné místo náleží. Nynější spis auktorův stává se tím velice zajímavým, že jest prvním obsáhlejším, původním dílem literatury české o socialní otázce, a to dílem, jehož hlavním cílem jest podati dosti podrobný socialní programm budoucnosti. Rozděleno jsouc ve tři části vykládá v první (str. 1.—18.) „vznik boje o majetek", ve druhé, nejobjemnější (19—147), nadepsané „taktika boje o majetek", jednak boj tento za platných řádů právních vyličuje i posuzuje, jednak budoucí jeho podobu podle návrhů spisovatelových rozebírá, a ve třetí části konečně o nemožnosti zastaviti boj o majetek i o možném jeho zostření pojednává. V první části tedy vykládá se, kterak prvotní boj člověka s přírodou přešel v boj o majetek člověka s člověkem tím, že podařilo se založiti panství člověka nad člověkem udržovaným v odvislosti pomocí majetku. Nebylo asi úmyslem spisovatelým i třeba jen rysy dosti všeobecnými přesně vylíčiti, jakými drahami vývoje nadvláda určitých společenských tříd nad jinými průběhem dob se brala. Proto nelze k tomu, co tu uvedeno jednak o vývoji průmyslové práce v městech, jednak o vývoji vlastnických poměrů rolnických, přísného měřítka historického přikládati. Spisovatel obraceje se k boji o majetek v naší době (str. 19 a násl.) rozeznává jednak boj majetných mezi sebou, jednak boj majetných s nemajetnými. V prvé příčině ukazuje, kterak již z povahy vlastnictví soukromého samého vycházejí tendence podporující soustředění majetku v kruhu rukou stále užším, kterážto „přirozená centralisace majetku" podporována jest řády právními, jejichž tvůrci jsou třídy vládnoucí, majetné, upravující je podle interessů svých. Vykládaje dále o boji nemajetných s majetnými posuzuje nynější způsob distribuce za vlády svobodné smlouvy a dospívá k výsledku, že „mzda jest žoldem, vyměřeným po libovůli podnikatelově, kterou nanejvýš z ohledů konkurrenčních krotívá" a „že majetek, kterým za naší doby lidstvo vládne, z největší části skládá se z výtěžku práce, který si na základě tak zvané smlouvy svobodné *osvojuje* (sic) podnikatelstvo". Že spisovatel v tomto výsledku úplně se shoduje s kterýmkoliv z moderních socialistů, sotva třeba uváděti. Spisovatel zejména se opírá oprávněnosti t. zv. zisku podnikatelského, považuje jej za hlavní prostředek dotčeného „osvojování", kdežto t. zv. úrok pozemkový č. pozemné za oprávněný uznává, arciť hájí jej pouze jako aequivalent za propůjčenou sílu přírodní, čímž vlastně vyhnul se jádru onoho sporu, který o t. zv. rentu pozemkovou se vede a k němuž nejnověji Američan Henry Georges novým přispěl listem. I úrok z kapitalu uznává spisovatel, arciť „úrok po zásadě stejnoměrnosti vzájemného plnění vypočtený, t. j. úrok, který dle skutečné hodnoty statkův a prací, na *základě statistiky nabytých zkušeností* nalezené, jakožto stejná míra toho, čím kapital podniku a podnik kapitalu prospívá, v určitém občasí obchodním předpisován má býti zákonem". Spisovatel má vůbec zvláštní náchylnosť podávati statistice nové problemy, vzhledem ku kterým asi každý, znalý nynějších přese všecko záslužné úsilí ještě hojných, a namnoze nezbytných nedostatků *techniky statistické* jisté skepsi se neubrání. Spisovatel má za to, že zdrojem „nynější socialní choroby jest převaha, kterou má dnešní boj o majetek, vedený od lidí mezi sebou nad bojem, jejž oni společně vedou proti přírodě", i míní, že bojem budoucnosti bude převaha boje člověka s přírodou, „jehož taktikou bude zachování hospodářské spravedlnosti". Spisovatel zabývá se tu dvojí otázkou: *kdo* tento úkol provede a *co* bude vykonati, aby se provedl? Na obě podává odpovědi v nejednom směru zajímavé. Aby se žádoucí oprava socialní provedla, potřebí jest — praví — zabezpečiti třídě nemajetné, dosavadní zištnou politikou majetných z účastenství v moci politické vyloučené, účastenství v ústavě a správě státní. Ona se jeho domůže alliancí s královstvím, kteréž ovšem, podle pana

spisovatele, k tomu konci musí vydatně užiti práv svých nejenom odepírajíc sankce všem předlohám majícím za účel hospodářské kořistnictví, nýbrž i pečujíc opětovaným povoláváním voličů k osudí volebnímu o zabezpečení majorit potřebných pro nové opravní zákony socialní. Ovšem neslušelo by na tomto místě zapomenouti na nesnadné postavení království, nežli té žádoucí majority dosáhne, ani na postavení jeho ještě nesnadnější, jestli nové řády volební ve prospěch tříd nemajetných zavedené majoritu těchto živlů způsobí a jestliže pak ony — podobně jako dosavadní vládnoucí třídy — počnou pak jednostranně provozovati *politiku svou.* Zajímavější arci jest, že spisovatel na základě své these dospívá k úsudku, že republika, nemajíc v čele nositele svrchovanosti povzneseného nad sváry stran, nýbrž pouhé mandataře na vládnoucích stranách závislé, není způsobilá rozřešiti socialní otázku. Zrnko pravdy v tomto tvrzení zajisté se tají, spisovatel arci náchylen jsa k upřilišování, prorokuje, že „nejmohutnější dnes státní ústrojí republikánské promění se v království a moc, která div tento vykoná, zove se socialní otázkou". Než sledujme novou allianci na kolbiště spisovatelem jí vykázané a ohledněme se po úkolech, které jí klade. Proti „přirozené centralisaci majetkové" obrání se třída nemajetných spolčováním i k účelům vzdělavatelským i k účelům hospodářským, a zejména spolky za účelem stávek, státem dovolenými. Proti „strojené centralisaci majetkové" bude kromě svobody shromažďovací a petiční hlavním prostředkem odstranění majetkového censu volebního, jejž nahraditi sluší censem bezúhonnosti, pak všeobecné povinné vyučování pokračovací a dohled na odborné vyučení u mistrů, konečně oprava soustavy berní, ve kteréž příčině pan spisovatel hlásí se k zásadě progresse. Ovšem snaží se ji odůvodniti (jako druhdy Rousseau nebo Condorcet) ze zásady rovnoměrnosti vzájemných služeb. Budiž zde jenom mimochodem podotknuto, že v novější vědecké literatuře zásada, ze které pan spisovatel požadavek progressivné míry daní odvodil, nepokládá se za dostatečnou, aby se na ní všeobecná theorie o dani zbudovati mohla. Jisto jest, že *právě se stanoviska socialně-politického* dovodili spisovatelé, jako na př. Scheel a Wagner, ba z části i F. J. Neumann zásadu progresse nepoměrně dokonaleji. Také jest aspoň referentovo mínění. — K dalším prostředkům nové socialní politiky počítá pak spisovatel, aby se úřadní cestou odkrývaly nové prameny výživy pracovnictvu nemajetnému. „K tomu cíli bude třeba zaříditi zvláštní statistickou kancelář pro příležitosti ku práci a zvláštní ministerstvo pro důležitosti práce"; prvé „příležitost ku práci a počet i způsob pracovních sil v přísné bude míti patrnosti", druhé pečovati bude o nové prameny výdělku, opatření vlastního příbytku nemajetným atd. K tomu přistupuje obmezení soutěže, a to netoliko naproti cizině cly vyrovnávacími i *zabraňovacími*, nýbrž i m. j. přirážkami k daním na výrobky velevýroby, přirážkami o to většími, oč předčí podniky veliké v příčině nákladu nad malé. — Však spisovatel jde dále. Sotva lze stručnými slovy vypsati úkoly, které novým právním řádům klade. Kromě zakládání pohraničných osad, kamž zejména zločinci k viceletému žaláři odsouzení „bezvýjimečně" mají se deportovati, ukládá státní moci zejména následující úkoly: 1. postavení smluv pachtovních pod ochranu veřejného práva proti zneužívání svobody smluvní k jednostrannému prospěchu pronajímatelů; 2. zabezpečení stavebních pozemků nemajetným ke zbudování příbytků pomocí veřejného úvěru na pozvolnou amortisaci; 3. obmezení velkostatků rolnických přesahujících jisté maximum vyvlastněním částí totó maximum převyšujících, kteréž rozděleny na nové statky rolnické převedou se ve vlastnictví nemajetných rolníků na pozvolnou amortisaci; 4. péče o všemožné a rovnoměrné podělení nemajetných majetkem movitým, tím že se pomocí auktority veřejné a zase po případu po předcházející expropriaci (strana 105) „veškeren velký průmysl a veškera veletržba po zásadě artělí neb partnerships" zařídí; 5. postavení smlouvy námezdní pod dozor veřejný; 6. nahrazení vlastnictví individualního kollektivným, m. j. zejména „kde k zachránění malého majetku před strávením jeho od majetku velikého potřeba jest oddělené vlastnictví proměniti v pospolité", a ve kteréžto příčině spisovatel na příklad ruské obce, jihoslovanské zádruhy a obecní pospolitosti Indův a j. poukazuje. Z dalších sem spadajících návrhů mlčením pominouti nemůžeme toho, aby všechny prostředky dopravní i všecek obchod bankovní ve správu státní přešly. — Konečně potřebí jest pečovati o zachování majetku nabytého, a tu má spisovatel předkem na mysli, pokud o pozemky běží vzory amerických homestead-laws a pokud jde o movitosti, naprosté vyloučení nutného nářadí řemeslnického i nevyhnutelného nábytku

z exekuce, k čemuž druží se požadavek přiroči zadluženému statkářstvu a státního upravení míry úrokové. Zákonně stanovené minimum majetku nemovitého má se zachovati i při posloupnosti dědické i při obchodech mezi živými. Dovršuje pak se socialni programm auktorův návrhy na zavedení obecného povinného pojišťování živelního, při čemž připustiti chce pan spisovatel též pojišťovny soukromé, i všeobecné povinné pojištění existenčního minima, vyměřeného pod průměrnou míru mzdy, služného atd. pro všecky případy nezpůsobilosti majetku nabývati a pokládá za nejvhodnější způsob takového zaopatření povinné pojištění od státu zaručeného existenčního minima — všeobecnou existenční minimum pojišťovací daň progressivní." Skvělými barvami líčí spisovatel „ovoce nové alliance", ačkoliv přes to zastavení boje o majetek za možné nepovažuje. Obmezujeme se na tento výklad obsahu. Čtenář zajisté poznal, že kniha Chleboradova stojí pod praporem onoho principu, kterému novější doba dala název „státní socialismus". To není vysloveno jako výtka, nýbrž za účelem povšechné charakteristiky spisu. Spisovatel sám vytýká oekonomistům, že horli věji obírají se kritikou platné soustavy hospodářské, nežli návrhy na její opravu. Nám zdá se arci, že spisovatelé dotčení činí tak proto, že jsou si vědomi úskalí, která spojena jsou s takovými obsáhlými programmy opravnými, a znají jejich osudy. V přebohaté literatuře novější o socialní otázce byly arci po různu jednotlivé požadavky a opravní návrhy spisovatelovy většinou již vysloveny. Ale podotknouti sluší též, že náleží ony velikou převahou k otázkám v naší době vysoce sporným. Spisovatel dovolává se sám kritiky. V případě našem, zdá se nám, především auktor sám povinen jest podrobiti své návrhy kritice, t. j. on má sám možnosť provedení a účinky jednotlivých navržených opatření zkoumati. To většinou se neděje, některé sporé a úsečné poznámky v zadu mezi literarními doklady čtenáři hloubavějšímu, zvláště není-li z povolání národním hospodářem, nevyhoví. Ano někde zůstává výklad sám dosti nejasným. Tak na př. při důležité otázce zřízení pospolitého vlastnictví pozemkového pouhým poukázáním na starogermanskou obec, ruský mír, zádruhu a indickou pospolitosť, které přece samy zase jsou povahy rozdílné, ještě málo positivně platného a upotřebitelného jest řečeno. Proč všeobecné pojištění existenčního minima má se *progressivnou* daní provésti, na to marně hledáme uspokojivou odpověď. Na otázku, jak se prakticky alliance království s nemajetnými třídami v ústavním rámci provede, jsme již poukázali. Takých příkladů bylo by hojně. Že klade spisovatel státu namnoze úkoly, se které pro dohlednou budoucnosť sotva bude, jest neméně pravda, jakože měrou velmi povážlivou z bázně před škodnými účinky soutěže soutěž samu takořka ubíjí. Co do stránky formalní vytknouti sluší vzletný sloh, při čemž arci slovosled namnoze je čistě německý.

Bráf.

Dr. F. X. Neumann-Spallart: Uebersichten der Weltwirthschaft. Jahrgang 1881—82. Stuttgart. J. Maier. 1884. (IX a 487 str.)

Z přehledův o výrobě a tržbě nejdůležitějších předmětův obchodu světového, pak o rozsahu a užívání železnic, pošty a telegrafu, kteréž Neumann v letech sedmdesátých uveřejňoval v Behmově výročníku: Geographisches Jahrbuch, vyvinuly se nynější samostatné a stále objemnější publikace nadepsané, jak svrchu udáno. Svědčí to o znamenitém stupni organisace nynější úřední statistiky, když může dílo podobné, jako Neumannovo, podati již výsledky z let 1881 neb 1882, ba z části i z r. 1883. Přivésti material statistický celého vzdělaného světa o výsledcích výroby a obchodu, dopravních a spojovacích prostředcích, výkonech mincoven atd. v době poměrně krátké v přehledech pečlivě vybraných a sestavených do rukou širšího obecenstva, jest samo o sobě již skutkem záslužným. Však čím dále tím určitěji vedle znamenité sběratelské píle spisovatelovy ještě jiná záslužná stránka jeho „přehledů" v popředí vystupuje. Maje po více než desítileté činnosti sběratelské bohaté řady statistických skutečností před sebou, byl spisovatel jaksi povahou věci samou k tomu veden, aby z nich vyvodil jisté všeobecné úsudky o hospodářském stavu národů vzdělaných, diagnosu jejich blahobytu. V učebných knihách a pojednáních z oboru theoretické vědy národohospodářské zhusta sestavují a vypisují se příznaky rostoucího či klesajícího blahobytu národního. Neumann pokouší se v části všeobecné svých přehledů (str. 1—72) na základě řad skutečností statistických, od něho i jiných sebraných, o soustavnou *symptomatologii hospodářského stavu národů vzdělaných v době přítomné*, t. j. o sestavení všech zjevů, které v souvislosti své jsou známkami „větší neb menší síly a zdravosti, s jakou hmotný process životní v určitém

obyvatelstvu před se jde". Spisovatel neobmezuje se na příznaky, jakými jsou rozsah výroby, spotřeba statků zbytných, rozvoj ústavův obchodních a tržby (příznaky prvotní), nýbrž stopuje vývoj cen a mzdy, sazeb diskontu, zakládání nových podnikův a emisse i statistiku úpadků (příznaky druhotní), i pak společenské zjevy, jež s těmi, o kterých právě byla řeč, v příčinné souvislosti bývají, jako zejména stávky i hromadná propouštění dělníků, vystěhování a přistěhování, měna obyvatelstva úmrtími, porody a sňatky, a konečně úkazy socialně ethické, jako zejména samovraždy a zločiny (příznaky reflektorické). Z přirovnání příslušných statistických řad viděti jest účinek, jaký měl ruch hospodářský před krisí poslední, tlak, který propuknutím a průběhem jejím byl způsoben, i stopovati lze již účinky pozvolného zotavení se z ní. Právě na hromadných úkazech posléz uvedené skupiny společenských zjevů, důležitých to symptomů národního blahobytu, když se stopují v souvislosti s hospodářskými zjevy krise a s následujícím pak polepšením poměrů, nových nabýváme dokladův o pravdách objevených moderní statistikou moralní a populační.

V části zvláštní s obvyklou všestrannosti a důkladností podává spisovatel nejnovější čísla o výrobě a tržbě obilí a zemčat, dobytka, cukru, kávy, čaje, tabáku, vína a piva, uhlí, železa, bavlny, vlny, hedbáví a jiných surovin průmyslu textilního, statistiku výroby drahých kovův a jejich upotřebení i surrogatů jejich úvěrních, pošty, telegrafu, železnic a plavby obchodní, konečně obchodu mezinárodního. V novém přehledu proti předposlednímu (vydanému r. 1881) přirostly stati o vínu a pivu. Jestli ještě komu jest potřebí dokladu, kterak v nynějším našem životě hospodářském roste význam momentů „světohospodářských", v „přehledech" Neumannových najde jich hojně a neklamných. Vítaným doplňkem knihy jest obšírný přehled pramenův, a to i publikací úřední statistiky, i monografických prací soukromých a časopisů. —f

---

Das englische Arbeiterversicherungswesen. Geschichte seiner Entwickelung und Gesetzgebung. Von Dr. phil. Wilhelm Hasbach. (Schmollers Staatswiss. Forschungen. V. Band. I. Heft.) XVI a 447.

Spis, věnovaný A. Wagnerovi, neobsahuje dějiny anglického pojišťování dělnického v celém jeho rozsahu. Klada hlavně váhu na moment zákonodárný, pojednává spisovatel, jenž, jak se podobá, studia svá konal v Anglii, o oněch útvarech svépomocných, které došly zákonného upravení; jsou to tudíž místní podporovací spolky (Friendly Societies) pojišťovací, zejména pohřební společnosti, spořitelny pro chudé vrstvy (penny-banks) a řády dělnické (orders), jichž vývoji věnována pozornosť. Družstev živnostenských jen mimochodem vzpomenuto, což vzhledem k Brentanovu důkladnému badání jest pochopitelno.

Počátky *Friendly Societies* před prvním o nich zákonem z r. 1793 dle hypothesy spisovatelovy dlužno hledati v starých, křesťanským duchem vedených bratrstvech (gilde), jež zaměňujíce znenáhla kommunistický podklad svých podpor za princip individualně egoistický staly se organy pojišťování v třídě dělnické. Zákon z r. 1793 vznikl z potřeby zjednati pokladnám dělnickým vlastnosti právnických osob; s registrováním, jež nyní obligatorním, spojeny i jiné výhody; ostatně jest obmezení se strany státu co nejmenší. Při tomto principu pojišťování zůstalo zákonodárství anglické až podnes. Další vývoj pokladen spisovatel předvádí na základě hojných pramenů s nevšední pilí sebraných. Mnohé episody ze současných zpráv vybrané dodávají spisu plastičnosti líčení a velký, mnohdy beze změny chronologicky podaný material ponouká k samostatným úsudkům; z toho pochodící nepřehlednosť poněkud je spisu na závadu. Jevištěm celého vývinu pokladen podporovacích a středem spisu jsou jednání a enkety parlamentarní, jdoucí za reformou F. S. a jiných příbuzných útvarů.

Postupem doby nové a nové formy pojišťování žádají na parlamentu zákonného uznání (zajímavá tu stať o t. zv. řádech dělnických dle vzoru svobodných zednářů zřízených a znenáhla po celé Velké Britannii pomocí loží se rozšiřujících). Názorně spisovatel provedl myšlénku, jak dočasný stav pokladen a události politické se obrážejí v četných návrzích a dodatečných zákonech; i význačné pro anglické poměry účastenství šlechty a duchovenstva ve věcech socialních, i obava před svobodným spolčováním tříd nižších (trades-unions) zanechaly v zákonech stopy. Jako nepřetržitý řetěz táhne se stesk na nedokonalosti, ba neřesti pokladen podporovacích; návrhy reformační přes pečlivou snahu lidumilů jen nepatrného se dodělávají úspěchu. Příčina jest patrna. Reforma nezbytně vyžaduje, aby se pokladny podřídily zákonnému normativu; s druhé strany však hledí se zachovati princip svobody a každé zamýšlené zakročení státu zaváto jest ihned

bouří petic, jimiž doktrinářští Manchestriani spolu s cizopasnými „vůdci“ dělnictva ve jménu ohrožené svobody občanské upomínají parlament na vůli národa a ztrátu mandatů. Podobné, opakující se zjevy dávají spisovateli podnět k ostré kritice parlamentarismu; dle jeho soudu jediné silná monarchie schopna jest reformy socialní. Následkem těchto poměrů po 60letém vývoji F.-S.-Consolidation-Act z r. 1855 nemnoho se uchyluje od původního zákona z r. 1793. Teprve v nejnovější době, když malomocnosť celé staré, stále polovičatě opravované instituce F. S. příliš patrnou byla, počíná si zákonodárství za Gladstona odhodlaně. Zákon z r. 1875 podrobil pokladny zevrubnějšímu dozoru státu, ač ani tu princip svobody neopuštěn; veřejnosť agendy pokladen a obrat v smýšlení lidu mají přivoditi hlavní nápravu. Zajímavý jest úkaz i v jiných oborech anglické správy se objevující, jak stará samospráva, již původně svěřena veškerá péče o F. S., znenáhla ustupuje úřadníkům z povolání. Nynější r. 1875 zavedený státní ústřední úřad registrační s podřízenými třemi registratory pro Anglii, Skotsko a Irsko značí dovršení tohoto směru. Zvláštní cenu statistickou dodává spisu bedlivé stopování technického podkladu pojišťování od nepatrných počátků až k velkým statistickým operatům Rotcliffeovým a Neisonovým s hustými výňatky tabelarními. Chtěl-li spisovatel vésti důkaz historický o nedostatečnosti svobodného pojišťování, dlužno uznati, že se mu zdařil. F. S., jichž imponující data přátelé svobody v pojišťování dělnickém tak rádi uvádějí, téměř jen pojišťování pro případ nemoci, a i to s nevalnou jistotou obstarávají. Ostatní obory jsou nedostatečně zastoupeny a mohou se uskutečniti jen státním donucením. To-li o klassické zemi svépomoci platí, možno doufati, že na pevnině bez pomoci státu více se dosáhne? L. V.

Politika.

Auguste Reynaert: Histoire de la discipline parlementaire. Paris. 1884. (2 díly, 448 a 536 str.)

Kniha tato jest zajímavým příspěvkem ke kulturním dějinám naší doby. Neodpovědnosť řečníků parlamentarních, jakkoli jest životním principem parlamentarismu, přece není bez nebezpečí, neboť svádí ke zneužití volného slova. Z toho vyplývá potřeba jistých ochranných prostředků proti zneužití, stanovení disciplinarních pravidel a jisté arbitrarní moci udělené ve příčině provádění jich předsedům a po případu sboru celému. Doby živého politického hnutí, zostřených protiv parlamentarních stran a příkrého rozporu jejich s vládou zavdávají, jak známo, často příčinu k použití disciplinarní moci, i ke sporům o jeho oprávněnosť a meze v konkretním případu. Právě v letech posledních bylo takových případů v parlamentech evropských států hojně a v nejednom případě mluvilo se právem o parlamentarním skandalu. Spis Reynaertův podává nejenom obsah jednacích řádů parlamentův evropských, pokud se „disciplíny parlamentarní“ dotýkají, a dějiny jejich původu a vývoje, nýbrž i vylíčení četnějších a charakteristických případů, kde použití disciplinarní moci sněmoven a předsedů jejich bylo nutno, rovněž pak všímá si konfliktů, které vznikly mezi ministerstvy neb jednotlivými ministry s jedné a parlamenty nebo jejich předsedy s druhé strany následkem chování se ministrů v parlamentech nebo poměru jejich k parlamentům. Pokud nám lze souditi podle části věnované Rakousku (kteráž pohříchu jen o nejnovější době obšírněji se rozepisuje), počíná si spisovatel s objektivností k takovému dílu potřebnou. První díl zabývá se parlamentem anglickým, sněmy států německých, zvláště pruským, říšskou radou rakouskou, říšským sněmem uherským, generalními stavy nizozemskými a kongressem Spojených Obcí severoamerických; druhý zákonodárnými sbory francouzskými od r. 1790; rigsdagem dánským a parlamentem belgickým, stručně pak i ostatními zákonodárnými sbory evropskými i mimoevropskými. Na konec vyličuje se průběh jednání o nejnovější reformu řádu jednacího v Anglii a enkety, kterou v té příčině foreign office byl zařídil a podle výsledků této enkety podává se v poslední kapitole přehled o způsobu hlasování a slibu (přísaze) poslaneckém v rozličných parlamentech. Podávaje kromě výkladu pravidel řádů jednacích i dějepis důležitých konfliktů týkajících se disciplíny parlamentarní, uvádí spisovatel z pravidla doslov rozhovorů s protokolarní dramatičností. I tak nejenom pro praktického politika jest spis velmi poučným, nýbrž, jak úvodem řečeno, i zajímavým příspěvkem ke kulturním dějinám naší doby. á.

Was haben wir von der russischen Kavallerie zu erwarten? Hannover, 1884, IV, 76 str. mk. 1.20.

Anonymní sp. vojenský zevrubně váží sílu ruského jízdectva, zejména kozáckého,

a k těm závěrům dospívá, že počet ruské jízdy arci větší je než německé, ale že její jakosť vojenská není taková, že by se Němci jí příliš obávati musili. Rusko prý postaviti by mohlo 170.492 jezdců, z nichž by hned hotových bylo jen asi 87.100 mužů; naproti tomu německá jízda na papíře (i se zálohou) čítala by asi 106.000 jezdců, ve skutečnosti arci jen 58.000 m., ale dobře vycvičených. Spis je velmi zajímavý a poučný.

V. V.

Tunking. By William Mesny, Major-General in the Imperial Chinese Army, 1884, str. 140.

Anglický důstojník ve službě čínské podává stručné dějiny Tonkinu sdělané na čínských pramenech, z nichž vysvítá, že Annam (vlastně An-nan) ode 3000 let od Číny závisel. Před dobou tou arci Annam byl samostatný a občas pokusy učiněny, státi se samostatným, ale v celku je Annam dependence čínská. Černé vlajky sp. vyhlašuje za annamské a čínské vojsko, nejsou prý pouhými lupiči a piraty, jak se strany francouzské se hlásává. Na poměr Anglie k Francii v otázce tonkinské spisek vrhá světlo silné.

S.

Filologie a jazykozpyt.

Dra. Adolfa Mussafiy Mluvnice jazyka vlaského v pravidlech a příkladech. Podle 16. vydání pro české školy upravil dr. Jan Herzer, c. kr. gymn. professor. V Praze 1885. Nakladatel A. Storch syn. Str. 261.

O výbornosti vlaské mluvnice Mussafiovy svědčí s dostatek mimo jiné též četná vydání, vyšloť jich od r. 1860 až dosud 18. Úlohou naší bude, bychom zkoumali, kterak překladatel dílo to potřebám českých škol přizpůsobil, které změny provedl a kterak o změnách těch souditi máme.

Že se vždy docela věrně originalu nepřidržel, že některou věc, která jako poznámka pod čarou umístěna byla, do textu samého vzal, zajisté ve zlé vykládati mu nikdo nebude. Ano jest patrna snaha dáti pravidlům podobu kratší a přesnější, než v díle původním a přihlížeti ke zvláštnostem jazyka českého, tak na str. 66. Za to však nelze úplně schvalovati, dává-li upravovatel nějakému pravidlu všeobecnějšímu význam omezenější aneb naopak, tak klade-li na str. 5. slovíčko „jen“ na místo německého „häufig“. Též na str. 16., kde vynecháno úplně slůvko „gewöhnlich“. Tím nabylo pravidlo o shodě part. pf. dosahu, jehož v jazyku vlaském nikdy nemělo, což překladatel sám dokazuje, cituje na str. 49. větu: *gli anni che ho vissuto in Francia*, kdežto original má *vissuti*. Na str. 24. pozn. 2. klade místo docela určitého pravidla o vlastních jménech *osob* docela neurčité o *některých* vlastních jménech. Na str. 37. tvrdí, že se na otázku „kde?“ před jmény měst klade pouze předložka *a*, kdežto dle originalu lze, ovšem méně častěji, užíti v tom případu též předložky *in*. Též na str. 54. mění pravidlo Mussafiovo v horší, mluvě pouze o tom, že mají býti věci konkretní a ne také *skutečně přítomné*, což jest důležito, poněvadž se právě na tom zakládá pravidlo. proč v záporných neb tazacích větách partitivného členu užiti nelze. Rovněž na str. 84., kde Mussafia pouze před *příliš častým* užíváním jisté vazby varuje, kdežto Herzer se proti její napodobování naprosto vyslovuje.

V článcích vlaských měl vydavatel za nutné provésti některé změny, jež by jediná poznámka byla zbytečnými učinila. Tak připojuje všude před samohláskami ku spojce *e* a předložce *a* eufonické *d*, místo *par egli* (185, 3) píše *pare*, místo *con lo*, *con la*, *con le* = *collo*, *colla*, *colle*, místo *vivuto* (202, 7) = *vissuto*, místo *a' poveri* (204, 18) = *ai p.* Avšak i když se změny ty staly, mělo se na ně několika slovy upozorniti.

K těmto vlaským statím připojen vlaskočeský slovníček, čímž se překladatel zavděčil všem těm, kteří díla toho k naučení se základům jazyka vlaského užijí. Tu by snad bylo dobře, kdyby se, když již články dle stránek a řádků označeny jsou, toho k přesnějšímu určení významu toho neb onoho slova na různých místech bylo užilo. Tak na př. u slovesa *inoltrare*, které 214, 32 sice (ovšem pouze jako zvratné sloveso) význam ve slovníčku udaný má, avšak 212, 14 má význam docela jiný, o němž ve slovníčku ničeho. Rovněž by bylo lze u slova *legno* poznamenati, že se ho 212, 18 užívá ve významu přeneseném, totiž „koráb“. Tím by se stal slovníček úplnějším a zejména byly by zajímavy doklady ku slovesu *chiedare* prositi, žádati, tázati se (vedle *chiêdere*, *-êsi*, *-êsto*), *insanguire*, *-isco* (kdežto *insanguinato* [191, 18] chybí), hlavně pak *risaprire*, *-pêrsi*, *-pêrto* = znova objeviti, vztahující se nepochybně k tvaru *si risaprà* (198, 6), což jest futurum od *risapere*, kdežto compositum od *aprire* jest *riaprire*, což v slovníčku též jest zaznamenáno s významem „opět otevříti“ a k čemuž doklad *riaprisse* (200, 14). Poněkud pilnější přihlížení

ku rčením jako *dar la volta* (219, 19) a p. bylo by rovněž žádoucno. Některá ze slov, jež v slovníčku pohřešujeme, uvedeme, citujíce zároveň místa, na nichž se v textech nalézají: *affermare* 202, 27, *apparire* 201 14 (v slovníčku pouze *apparere*), *attêndere* 200, 16, *avventurato* 187, 20 (*avventura* ovšem, ale ve významu docela různém), *Biagio* 214, 18, *congiungere* 198, 15, *corto* 193, 20, *fisso* 204, 6, *guanto* 185, 30, *imprimere* 204, 5, *inlordare* 208, 30, *martedì* 210, 14 (sice též v mluvnici str. 35, proč však *lunedì* na obou místech?), pouze *fôglio*, z čeho však pl. *foglie* 204, 35? — Třeba-li citovati v slovníčku *nessuno*, ačkoliv jest to slovo grammatické, zaznamenané v mluvnici str. 42, proč ne též *nissuno* 190, 12, *nemmeno* 193, 17, *neppure* 196, 32, *altrettanto* 212, 24, *chicchessia* 198, 10, *qualunque* 210, 5 (mluv. str. 164.), *qualsivoglia* 199, 9 atd.? — *nozze* 213, 20, *or* 184, 23, *ordinário* (subst.) 209, 35, *pacione* 189, 5, *parare* 188, 43, *pezza* 206, 3 (slovník pouze *pêzzo*, ovšem mluvn. str. 31. též *pêzza*), *ritôrre* 186, 22, *sapére* (subst.) 186, 15, *sibbene* 215, 5, *sovra* 202, 12, *strizzatina* 189, 18—19 (= okamžik), *veste* (pl. *vesti*) 217, 2, *viático* 211, 18, *voltare* 200, 16.

Že slova grammatická, jako zájmena a p. jsou vynechána, mohlo by se míti za úplně oprávněno, kdyby byl překladatel jednak si počínal docela důsledně, jednak kdyby byl připojil též soustavný přehled pravidel mluvnických, tak jak jej Mussafia na str. VII.—X. má. Rovněž nesnadno pochopiti, proč ve slovníčku česko-vlaském vynechána čísla, ukazující k stránkám, na nichž o tom neb onom nepravidelném slovese aneb jiné zvláštnosti mluvnické obšírněji mluveno, poněvadž by se tím časté pročítání oněch pravidel, což zajisté žákům velmi prospívá, usnadnilo.

S uznáním dlužno uznati píli, s kterou provedeno označení výslovnosti samohlásek *e* a *o*, jakož i přízvuku. Též v příčině úpravy lze pozorovati chvalitebnou touhu po zřetelnosti a vkusnosti. Jenom tolik dovolím si v té příčině podotknouti. Jest litovati, že byl překladatel nynějšími předpisy o vydávání školních knih nucen užiti v pravidlech pro *veškeré* věty vlaské stejnoměrně tučného písma, jehož se v originalu pouze tam užívá, kde se pozornosť čtoucího obrátiti má na věci od pravidla se uchylující. Pro samouky, pro něž zajisté kniha též určena jest, jest způsob, kterým original upraven jest, zajisté mnohem prospěšnější.

Poznámky, jež jsme učinili, mají za účel upozorniti české obecenstvo na toto nové obohacení mluvnické literatury české a přispěti poněkud k zlepšení díla, jemuž nejlepšího zdaru a rozšíření přejeme, čímž se zároveň rozmnoží mezi námi známosť krásného jazyka vlaského a jeho písemnictví.

Ku konci buďtež uvedeny některé chyby tiskové, mimo ty, jež překladatel na konci díla vyčítá: 30, 4 m. *a* č. *ha* (též u Muss.); 33, 36-37 m. *cinquantetre* č. *cinquantatre;* 41, 2 (zdola) m. *skřivánek* č. *slavíček;* 45, 10 m. *piaciamo* č. *piacciamo;* 75, 3 m. *vám* č. *nám;* 75, 20 m. *palargli* č. *parlargli;* 84, 9 (zdola) m. *nulla* č. *a nulla;* 85, 15 m. *arosto* č. *arrosto;* 87, 12 (zdola) m. *progato* č. *pregato;* 96, 8 (zdola) m. *in* č. *i;* 138, 3 m. *del* č. *dal;* 139, 33 m. *provedendo* č. *prevedendo;* 155, 6 m. *tante* č. *tanta;* 156, 15 m. *pressúmere* č. *presúmere;* 167, 8 (zdola) m. *altretanto* č. *altrettanto;* 169, 24 m. *molta* č. *multa;* 170, 9 m. *incommincia* č. *incomincia;* 170, 5 (zdola) m. *vienne* č. *viene;* 173, 25 m. *prendate* č. *prendete;* 173, 39-40 m. *a digiuna* č. *a digiuno;* 175, 24 m. *tenite* č. *venite;* 176, 9 (zdola) m. *uome* č. *nome;* 214, 20 m. *facese* č. *facesse;* 214, 21 m. *cistui* č. *costui;* 120, 4 m. *corteneva* č. *conteneva.* V slovníčku vlasko-českém: m. *camminetto* č. *caminetto*, m. *lontaro* č. *lontano* a tamtéž oprav *vzdálený*, jakož i v následujícím slově *vzdálenosť;* m. *penêllo* č. *pennêllo*, pod *recare* oprav *odbrati se;* místo *regale* č. *regalo*, poněvadž *regale* jest jiné slovo s různým významem. J.

Rukověť konversace česko-francouzské a slovníček soustavný. Sestavil František Šubrt, professor c. kr. českých vyšších realných škol v Karlíně. V Praze 1885. Nakladatel A. Storch syn. Str. 200.

Knížečkou touto bude výborně posloouženo všem těm, kteří, osvojivše si základy mluvnice jazyka francouzského, rádi by se naučili užívati jazyka toho v hovoru. Dílo podobné, má-li vyhověti svému úkolu, nesmí býti ani příliš obšírné, ani příliš stručné. V prvním případu unaví žáka spoustou slov, jimž se mu učiti jest, v druhém pak neuspokojí, nechávajíc ho příliš často v rozpacích. Zdá se nám, že se sestavovateli podařilo držeti se pravé prostřední cesty. K tomu pak zajisté v značné míře přispělo zařízení díla: spojení rozmluv se sbírkou slov, seřaděných dle látky. Tím, že podáno několik příkladů rozmluvy o tom neb onom předmětu a zároveň i slova pro jiné pojmy spřízněné, lze žáku, aby, spojuje obé řádným způsobem, sám rozmluvu měnil a tím

v praktickém užívání těch oněch slov, těch oněch rčení se utvrdil.

Celá látka jest rozdělena v 18 oddělení, která se opět rozdělují způsobem úplně posoustavným ve vedlejší, tak že jich jest v celku téměř sedmdesát, na konci pak jest připojena krátká sbírka francouzských přísloví, přeložených ne do slova, nýbrž podobnými příslovími českými.

Chvalitebnou vlastností knihy jest též, že se všude přihlíží k zvláštnostem, týkajícím se buď výslovnosti, buď mluvnice (hlavně tvoření pluralu), buď vhodného užívání slov. Rod jest naznačen, kdykoliv jest toho nutně zapotřebí. Správnosť tisku jest veliká: mimo několik málo chyb tiskových, jež sestavovatel sám na konci udal, nepodařilo se při čtení ovšem poněkud rychlejším leč jedinou ještě chybičku ve francouzské části objeviti, totiž str. 170., řád. 7. m. *séché* čti *séchée* (totiž *herbe*). Při díle podobném bude ovšem lze v příštích vydáních ledacos opraviti a pozměniti, avšak nelze upříti, že začátek jest velmi dobrý. Pro lepší přehled bylo by snad dobře v příštím vydání též ve slovníčku slova česká a francouzský jich překlad do dvou, od sebe úplně oddělených sloupců umístiti, jako jest to při rozmluvách. Pak by bylo snad též výhodno užiti písma většího a tučnějšího, kdykoliv se jedná o to, aby se vytkla zvláštnosť nějaká, kterou dle vlastních zkušeností si žák nesnadno pamatuje, ku př. **un** *uniforme*, **le** *groupe* a p. K případům, kde třeba varovati žáka před užitím nesprávných slov, bylo by lze ještě některé přičiniti, jako (str. 45.) *expérience* a ne snad *expériment*, pak v příčině rozeznávání synonym mohlo by se citovati na str. 86. též *matineux* vedle *matinal*. J.

Gödeke Karl, Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen. Erstes Heft. Zweite gänzlich neu bearbeitete Auflage. Dresden. Ehlermann 1884. 224 str. (M. 4.20.)

Nové vydání Gödekeových dějin literarních musilo vzbuditi více pozornosti než kterékoli jiné literarní historie, vždyť přivykl každý, kdo pracemi z oboru toho se zabývá, obrátiti se ke Gödekeovi, jako k první instanci, hledal-li, co v látce nějaké do času vydání knihy té pracováno bylo. S potěšením nedávno teprve uvítáno dokončení díla toho, jehož vznik viděli ještě zakladatelé vědy germanistické, a bez něhož potomci si práci literarní nedovedou více mysliti. Novější části díla toho (o romantismu a literatuře do Götheovy smrti) nepozbudou také hned ceny své přes hromadnou produkci novější; jinak ovšem bylo s částí starší, zvláště s prvním svazkem; a jak by mohla rukověť z r. 1856 vyhověti ještě požadavkům, když vedle ní vzrostla celá generace pracovníků, když látka v ní obsažená jest do nejrůznějších směrů spracována.

Za kratší čas asi, nežli první potřebovalo, vyjde nyní úplně druhé vydání; jak ale spisovatel úlohu svou pojal, o tom svědčí tento první sešit, v němž na 224 str. jest obsažena látka, pojednaná v prvním vydání na 63.

Rozumí se, že tak velký rozdíl není způsoben pouze seznamy přibylých prací a vydání, naopak hlavní příčina je v tom, že sp. dílem zanechal svou dosavadní pověstnou krátkomluvnosť, čím se však zajisté zavděčil všem čtenářům. Kde a jak se to stalo, zjeví se při prohlednutí obsahu tohoto sešitu.

Úvod (1—15) je málo změněn; novými nálezy v rozličných knihovnách rozmnožen počet literarních památek, bujně vzrostl počet spisův o Vulfilovi a o gotštině.

V první kapitole první knihy (15—33) zajímá nás delší úvaha o Williramovi; o Heliandovi sp. náhledu nezměnil, příznivěji soudí o Otfridovi; nevyslovil se zde strany sporu o nejlepším rukopise mezi Kellem a Piperem.

Kapitola II. (33—72) vzrostla z deseti stránek na 40, což si vysvětlí lehce každý, kdo ví, kolik o době té (XI. a XII. st.) v posledních letech bylo pracováno. Kde v prvním vydání při nejstarších básnících lyrických nalézáme pouhý seznam jmen, mohl se teď o každém podati stručný životopis, a při nejstarších básních epických uveden obsah; tuto změnu každý rád uhlídá, neb v prvním vydání bylo stran obsahů poukázáno vždy na spisovatelovo dílo „Deutsche Dichtung im Mittelalter“, které i teď ceny neztratilo.

Knihy druhé (dvorské básnictví) kapitola I. (epika 77—141 v 1. vydání 25—37!) vyrostla velice uvedenými obsahy, a to ne básní všeobecně známých, naopak, zde se sp. obmezil více ještě než ve vydání prvním, než básní méně čtených a nečitelných, často i netištěných, jako Rudolfa z Emsu, Pleierových a j.

Kapitola II. (lyrika 142—161) vypočítá na čtyřech stránkách jen literaturu o Waltherovi; i zde celá řada úvah o básnících v prvním vydání sotva jmenovaných.

Málo změněna je kapitola III. (didaktika), tím více však čtvrtá (básnictví národní),

kdež opět způsobem již uvedeným seznámí nás sp. i obsahem básní a zase ne Nibelungů nebo Kudruny, nýbrž té spousty básní menší ceny

Ve stati o Nibelungech sp. ještě příkřeji než dříve vyslovuje se proti náhledům Lachmannovým, jehož vydání odsuzuje, dávaje jim cenu pouhých anthologií, a uváděje je také mezi těmi; nepřiznává se však více k náhledu Zarnckeho, nýbrž k Bartschovu, tak že tento vydobyl i třetí z velkých literarních historií.

Kniha třetí je teprve započata v sešitě tom, lze však již poznati, jak látka zde neméně než v dřívějších vzrostla, a jak bedlivě si spisovatel všech úkazů literarních do doby novější všiml.

Velký objem knihy zaviněn dílem i tím, že je tištěna větším tiskem, ale kniha do úhlednosti a do potřebnosti tím tolik získala, že promineme i zvýšení ceny tím způsobené, a že všichni se přiznáme, jak starý neodlučný přítel náš bude nám v novém rouše svém ještě milejším.

ARNOŠT KRAUS.

Abel Bergaigne, Manuel pour étudier la Langue sanscrite, Paris, Vieweg, str. 334.

Mluvnice sanskrtská po způsobě známé knihy Stenzlerovy (něm.), jen že rozsáhlejší — 98 str. textu sanskr. — a psána velmi jasně a srozumitelně i v nejtěžších partiích mluvnických. Spisovatel zaujímá nejnovější stanovisko. Volba textů je velmi šťastná: přes 200 citatů mravoučných z různých auktorů, část z Mahâbhâraty, sloky z Bhartrihari a 5 jednání ze Šakuntaly.

ph.

The Ancient Palm-Leaves of the Monastery of Horiuzi in Japan. Edited by F. Max Müller and Bunyiu Nanjio. With an Appendix by G. Bühler. »Anecdota Oxoniensia.« (Oxford: Clarendon Press.)

Velmi zajimavý spisek zdělaný dvěma učenci evropskými a knězem Japonským, který aby evropsky se vzdělal, dlel v Anglii. Jsou to dva listy palmové popsané stručným katechismem buddhistickým z r. 609 před Kr. schovávaným v japonském klášteře Horiuzi. Prof. Bühler dokazuje z písma listů, že začátkem VI. stol. ve střední Indii užívala se kursiva rozdílná od písma nápisového.

Z cizích literatur.*)

E. Tietze, Geologische Übersicht von Montenegro. Mit einer geologischen Karte in Farbendruck. Wien, Hölder, 1884. M. 4·80.

Matsumura J., Nippon Shokubutsumeii, or Nomenclature of Japanese Plants in Latin, Japanese and Chinese. Tokio. 8s.

Klunzinger, C. B., Die Fische d. Rothen Meeres. 1. Thl. Acanthopteri veri Owen. Stuttgart: Schweizerbart. M. 44.

Duesing, G., Die Regulierung d. Geschlechtsverhältnisses bei der Vermehrung der Menschen, Tiere u. Pflanzen. Jena: Fischer. M. 6·50.

Baranski, Dr. Ant., Prof., Handbuch sämmtlicher Veterinärgesetze u. Verordnungen, die in Österreich-Ungarn u. Bosnien gültig sind. Wien, 1884.

Braun, Dr. M., u. Dr. v. Linstow, Bericht über die wissenschaftlichen Leistungen in der Naturgeschichte der niederen Thiere während der Jahre 1880—1881. 1. Th. Berlin, 1883. Nicolai. M. 8. Manz.

Haeser, H., Grundriss der Geschichte der Medicin. Jena: Fischer. 7 M.

Franz Kreuter, Die österreichische Hochmüllerei. Ihre Beziehungen zum Ackerbau, Getreide- und Mehlhandel in Europa und den überseeischen Ländern. Mit 240 in den Text gedruckten Holzschn Wien, Gerolds Sohn, 1884. M. 24.

J. Allanson Picton, Lessons from the rise and fall of the english commonwealth.

I. Introductory. — II. Treason and loyalty. — III. The limits of moral force. — IV. The limits of physical force. — V. The sources of popular enthusiasm. — VI. Republicanism: Form and Substance.

Frh. v. Helfert, Maria Karolina von Österreich, Königin von Neapel und Sicilien. Anklagen und Verteidigung. Mit Benutzung von Schriftstücken des k. k. Haus-, Hof- und Stats-Archivs. Wien, Faesy, 1884. M. 6·40.

Bezold, Friedr. v., Kaiser Rudolf II. und die heilige Liga. 1. Abth. München, 1883. Franz in Comm. M. 1·30.

Lettres de M. Guizot à sa Famille et à ses Amis. Recueillies par Mdme. de Witt, née Guizot. Paris, Hachette.

Politische Correspondenz Friedrichs des Grossen. XI. Bd. Berlin, A. Duncker, 1883. M. 12.

Salomon Hirzels Verzeichnis einer Göthe-Bibliothek mit Nachträgen und Fortsetzung herausg. von Ludwig Hirzel. Leipzig, S. Hirzel, 1884. M. 3.

Justin Huntly M'Carthy. England under Gladstone, 1880—84. (Chatto & Windus.)

Launay, A., Histoire ancienne et moderne de l'Annam, Tong king et Cochinchine. Paris: Challamel. 7 fr. 50 c.

Ad. Hilgenfeld, Die Ketzergeschichte des Urchristenthums, urkundlich dargestellt. Leipzig 1884, mk. 12.

A. v. Druffel, Monumenta Tridentina. Beiträge zur Geschichte des Concils von Trient. 1. seš. Leden-květen 1545. Mnichov, mk. 3.50.

E. Renan, Nouvelles études d'histoire religieuse. 1884, Paris, 7 fr. 50 c.

Acta pontificum romanorum inedita. II. Urkunden der Päpste vom J. c. 97 bis zum J. 1197 gesammelt u. herausg. vom J. v. Pflugk-Harttung. 2. Bd. 1. Abth. Stuttgart: Kohlhammer. 18 M.

Leonis X, pontificis maximi, regesta. E tabularii Vaticani manuscriptis voluminibus aliisque monumentis collegit et edidit J. Hergenroether. Fasc. 1. Freiburg-i-B.: Herder. M. 7·20.

*) Přičiníme se, aby seznam tento v číslech budoucích se rozhojnil a doplnil hlavně literaturou slovanskou.

Monumenta Germaniae historica. Libri confraternitatum Sancti Galli Augiensis, Fabariensis. Ed. P. Piper. Berlin: Weidmann. 16 M.

Harrisse, H., Christophe Colomb: son Origine, sa Vie, ses Voyages, sa Famille et ses Descendants. T. 1. Paris: Leroux. 45 fr.

Wiedemann, A., Ägyptische Geschichte. 2. Thl. Von dem Tode Tutmes III. bis auf Alexander den Grossen. Gotha; Perthes. 7 M.

Lopez, Vicente F., Historia de la Republica Argentina su origen, su revolucion y su dessarrollo politico hasta 1882. Tom. 1, 2. Buennos Aires, 1883. (Wien, Gerold & Co.) (XXXIII, 564, 682 str.)

Klaić, V., Geschichte Bosniens von den ältesten Zeiten bis zum Verfalle d. Königreiches. Nach dem Kroat. von J. v. Bojničić. Leipzig: Friedrich. 10 M.

Occioni-Bonaffons, G., Bibliografia storica italiana dal 1861 al 1882. Udine: Gambierasi. 6 L.

Buddensieg, Rud., Lic. theol., John Wiclif, patriot and reformer. Life and writings. Quincentenary edition. London, 1884. Fisher Unwin. (164 S. 32.)

Racinet, A., Le costume historique. 500 planches, 300 en couleurs, or et argent, 200 en camaien. Avec des notices explitatives et une étude historique. Livr. 14 et 15. Paris, 1883, 1884. Didot & Cie. (25, 23 pl., et 152 feuilles de texte appartenant à la 13e—15e livr. 4.) à M. 10.

Ruprecht, W., Die Wohnungen der arbeitenden Klassen in London. Göttingen: Vandenhoeck. M. 2·80.

Wilh. Hasbach, Das englische Arbeiterversicherungswesen. Geschichte seiner Entwickelung und Gesetzgebung. Leipzig, Duncker u. Humlbot, 1883. M. 10.

Leroy-Beaulieu, P., Le Collectivisme: Examen critique du nouveau Socialisme. Paris: Guillaumin. 8 fr.

Engelmann, J., Die Leibeigenschaft in Russland: eine rechthistorische Studie. (Leipzig: Duncker & Humblot; London: Trubner.)

Junker von Langegg, Ferd., Adalb., Japanische Thee-Geschichten: Fu-Sô Châ-Wa — Volks- und geschichtliche Sagen, Legenden und Märchen der Japanen. Erster Cyklus. (Vídeň: Gerold; Londýn: Williams & Norgate.)

Mosler, Heinrich, Die jüdische Stammverschiedenheit, ihr Einfluss auf die innere und äussere Entwickelung des Judentums. (Leipzig: Friedrich.)

Tcheng-ki-tong. Les Chinois peints par eux-mêmes. Paris: Calmann Lévy. 3 fr. 50 c.

Strauss, Ad., Bosnien. Land u. Leute. Historisch-ethnographische Schilderung. 2. Bd. Wien, 1884. Gerold's Sohn. M. 7.

James, E., Thorold Rogers, Six Centuries of Work and Wages. The History of English Labor.

Weddigen, F. H. Otto, Lord Byron's Einfluss auf die europäischen Litteraturen der Neuzeit. (Hannover Weichelt; London: Nutt.)

Bluntschli, J. C., Denkwürdiges aus meinem Leben. Hrsg. v. R. Seyerlen. Nördlingen: Beck. 22 M.

Pacher, Gustav, Zur Reform der Fabriksgesetzgebung iu Österreich. Wien, 1884. Bergmann & Co.

T. Bödiker, Die Unfall-Gesetzgebung der europäischen Staten. (Stats- und socialwissenschaftliche Forschungen, herausg. von G. Schmoller. Bd. V, Heft 2.) Leipzig, Duncker u. Humblot, 1884. M. 4.

Bäuerliche Zustände in Deutschland. Berichte, veröffentlicht vom Verein für Socialpolitik. III. Bd. (Schriften des Vereins für Socialpolitik XXIV.) Leipzig, Duncker u. Humblot, 1883. M. 8.

Lammasch, Dr. Heinr., Prof., Das Recht der Auslieferung wegen politischer Verbrechen. Wien, 1884. Manz. M. 2·40.

Post, A. H., Die Grundlagen d. Rechts, u. die Grundzüge seiner Entwicklungsgeschichte. Oldenburg: Schulze. M. 7·40.

Morfill, W. R., A Simplified Grammar of the polish language.

Krauss, F. S., Südslavische Hexensagen. Wien: Hölder. M. 2.

Leskien, A., Der Ablaut der Wurzelsilben im Litauischen. Leipzig: Hirzel. M. 7.

Don Eusebio Lopez, of Tolosa, Guipuzcoa, Diccionario Basko Español.

Karl Otfried Müller, Geschichte der griechischen Litteratur bis auf das Zeitalter Alexanders. Nach der Handschrift des Verfassers herausg. von Eduard Müller. I. u. II. Bd. 1. Hälfte. 4. Aufl. Mit Anmerkungen u. Zusätzen bearbeitet von Emil Heitz. II. Bd. 2. Hälfte. Fortgesetzt von Emil Heitz. Stuttgart, Heitz, 1882 a 84. M. 18.

Th. Bergk, Griechische Litteraturgeschichte. III. Bd. Aus dem Nachlass herausg. von Gustav Heinrichs. Berlin, Weidmann, 1884. M. 7.

Lepsius, R., Die Längenmasse der Alten. Berlin, 1884. Hertz. M. 3.

Leop. Hervieux, Les fabulistes latins depuis le siècle d'Auguste jusqu'à la fin du moyen âge. Phèdre et ses anciens imitateurs directs et indirects. Tom. I a II. Paris, Didot et Cie., 1884. Fr. 30.

Koerting, G., Encyklopädie u. Methodologie der romanischen Philologie, m. besond. Berücksicht. d. Französischen u. Italienischen. 2. Thl. Heilbronn: Henninger. M. 7.

Osthoff, H., Zur Geschichte d. Perfects im Indogermanischen m. besond. Rücksicht auf griechisch u. lateinisch. Strassburg: Trübner. M. 14.

Redaktoři: Pro theologii Prof. dr. KLEM. BOROVÝ. Pro práva a státní vědy Prof. dr. ALB. BRÁF. Pro medicinu Prof. dr. E. MAIXNER. Pro filosofii prof. dr. AUG. SEYDLER. Pro vědy technické Prof. K. PREIS a Prof. A. VÁVRA. Redaktor en chef Prof. Dr. T. G. MASARYK.

ATHENAEUM vychází vždy 15. každého měsíce o dvou arších, vyjmouc srpen a září.

Předplácí se ročně 5 zl., půlletně 2 zl. 50 kr. r. č. (i s pošt. zásylkou). Předplatné přijímá nakladatel J. Otto v Praze, knihtiskárna na Karlově náměstí č. 34.

Redaktor Prof. Dr. T. G. MASARYK (Vinohrady, Čelakovského ulice čís. 165). — Vydavatel a nakladatel J. OTTO v Praze. — Tiskem J. OTTY v Praze.

ATHENAEUM

LISTY PRO LITERATURU A KRITIKU VĚDECKOU

ROČNÍK II | 15. LISTOPAD 1884 | ČÍSLO 2

OBSAH:

Články:

Posudky a oznámení:

Cholera indická.

Napsal prof. dr. **Em. Maixner.**

(Dokončení.)

II.

V prvější stati líčil jsem tažení asijské cholery po naší zeměkouli a krátkými rysy naznačil jsem, kterak každou novou epidemií sobě širší půdy vydobývala. Dotknuv se také cest, kterými mor cholerový dosud do Evropy vtrhl, pravil jsem, že v budoucnosti všechny epidemie cholerové do Evropy přes Středozemní moře přijdou. Není tím ovšem také soudobé šíření se její starou obchodní cestou přes moře Kaspické vyloučeno, ale nebezpečí, které nyní Evropě z jihu hrozí, jest daleko nalehavější nežli v dřívější době, kdy cholera táhla od západu.

Pravil jsem, že každá epidemie, která až dosud Evropu stihla, až k její kolébce v Indii stopována býti může. Zdálo by se, že toto pozvolné šíření se cholery z Indie o cizím původu jejím každého přesvědčilo, nicméně ale ozývají se hlasy, že cholera i mimo vlastní domov v Indii, na Gangském deltu, zroditi se může. Co důkaz bývá uvedeno, že zavlečení cholery do jistých krajů nelze vždy dokázati (Hunter o poslední egyptské epidemii) a že cholera od nejstarší doby na nejrozmanitějších místech dílem epidemicky, dílem sporadicky panovala, a to v době, kdy Evropa s Indií toliko skrovný styk udržovala (Macnamara).

Prvější námitka nezasluhuje ani hrubšího povšimnutí; co se týče objevování se cholery v starších dobách (tedy před prvou pandemií) mimo Indii a hlavně v Evropě, nezakládá se názor ten na správném pojmutí starších pramenů. Čteme-li starší spisy lékařské Řekův a Arabův, a posuzujeme-li nestranně jich udání o nakažlivých nemocech, neshledáváme v nich svědectví o choleře; příznaky uvedené buď se odchylují neb líčení jich jest příliš nedostatečno, abychom určitý úsudek sobě učinili. V pramenech těch postrádáme také dvě velké a důležité vlastnosti, které choleru stigmatisují po všechny doby jak v Indii tak i mimo ni: epidemické šíření a velké mření. Praveno bylo, že Evropa měla v každém z posledních tří století cholerovou epidemii, a uvádí se co taková epidemie roku 1669 pozorovaná Sydenhamem, epidemie Nimesská roku 1554 a Pařížská roku 1750.

Nápadno nám při pojmutí těchto epidemií co cholery býti musí v prvé řadě, že nemoc nedovedla v době, kdy hygienické poměry našich daleko horší byly, větší pole opanovati. K tomu doložiti dlužno, že dle věrohodných svědectví jiných epidemie Pařížská (pojmenovaná co trousse galante) zajisté cholerou nebyla; nebyla jí ale také epidemie, jejíž svědkem Sydenham byl. Týž co pozorovatel a posuzovatel nad míru bystrý zajisté by byl zvláštnosti nové nemoci pochopil. Hirsch ve svém velkém díle (Handbuch der historisch geographischen Pathologie, 1881) uznává toliko tyto zabezpečené epidemie cholerové mimo Indii, v době první pandemie předcházející: ony na ostrově Javě r. 1629 a 1689, na Ceyloně r. 1782 a 1804.

V některých obdobích ročních, a to také v letech, kdy cholera toliko v Indii se vyskytuje, objevuje se nemoc, která příznaky svými choleře se velice podobá. Nemoc, již každý lékař dobře zná pod názvem cholery sporadické, jest toliko dětem a téměř nikdy dospělým nebezpečna; liší se od pravé cholery tím, že nenabývá nikdy epidemického rozšíření a že se nešíří nákazou od člověka k člověku. Právě v okamžiku, kdy asijská cholera v jihu evropském se vyskytla a Koch nález o bacillu cholery také v Evropě dotvrdil, věnována nemoci té větší pozornosť a pátráno po její plísni. Plíseň ta, bacill, byl v Bonnu skutečně objeven a při posledním sjezdu lékařův a přírodozpytců německých v Magdeburce demonstrován; nálezci její (Finkler a Prior) tvrdí, že jest stejná bacillu Kochovu. Tím by ovšem učení o totožnosti cholery indické a sporadické nabylo důležité opory a poskytnut zastancům domácího původu epidemií cholerových nový důkaz pro jich tvrzení. Než vytknouti dlužno, že morfologické vlastnosti o podstatě bacillu jedině nerozhodují, nýbrž také chování se jich k některým chemickým reagentiím, chování se v kulturách a experimenty na zvířatech. O dalších vlastnostech nových těchto bacillů nevíme ale nic a právě se dočítám, že Koch, jediný pro tu dobu oprávněný kritik, totožnosť obou bacillů naprosto popírá.

Z důvodův uvedených musíme souditi, že každá epidemie pravé cholery byla dosud do Evropy z Indie zavlečena. Živé a čilé proudění člověčenstva v naší době přispívá v první řadě k roznesení zárodku, a každé místo a každý společenský kruh, do něhož byl zanesen, stává se pak novým ohniskem, z kterého nákaza na novo se plodí a pak v každém směru šíří. Proto unikly nebezpečí jen ony kraje, které od živoucího proudu příliš vzdáleny jsou neb jen skrovný styk s místy dočasně neb trvale nakaženými udržují, jež příroda sama byla odloučila od světa, tak že zárodek dříve zmírá, nežli byl meze jejich překročil. Široká plocha moře, neschůdná poušť i planina, sporé a roztroušené obyvatelstvo, toť jsou překážky pro zavlečení a ujmutí se nákazy. Obyvatelstvo polarních krajů, nitro Afriky a jižní Ameriky i ostrovy Polyneské, Azorské ostrovy, ostrov sv. Heleny ubránily se dosud choleře jen z důvodů těch. Skrovnější měrou zjevuje se tato ochrana také v některých okrscích zemí, které dosud při každé epidemii cholerové trpěly: ve Švýcarsku, Tyrolsku, Savojsku a skotských horách zůstaly uchráněny osady nepřístupné, uhnízděné v pobočních údolích neb vysoko na skále a vzdálené velkému ruchu.

Příroda sama dává tedy pokyn, že jistá ochrana leží v rukou našich a že třeba jen péče a plné energie, abychom nákaze se ubránili. Důkaz přesvědčující proveden historií cholery v Řecku. Neupře zajisté žádný, že toto malé království svojí polohou nebezpečí zavlečení cholery zvlášť vysazeno jest, jelikož se nalézá na dráze, kterou cholera kráčí. Poloostrov ten unikl jak v r. 1832 tak i r. 1849 naprosto epidemii, jelikož se nejpřísnější karantenou od ostatní Evropy isoloval. R. 1854 vyžadovaly styky diplomatické, aby přístav Piraejský zůstal otevřen; cholera vnikla s loďstvem anglickým a francouzským a zuřila v Řecku způsobem děsným. R. 1865 Řecko se vrátilo k dřívější isolaci a zůstalo opět uchráněno.

Nápadno jest, že nemoc, která tak povšechného rozšíření nabyla a stejnou prudkostí na rovníku i v polarních kruzích se byla rozšířila, ve svém rázu, šíření, postupu i ve své zhoubnosti se nebyla nijak změnila; jest to důkaz, že podmínky, na kterých působivosť jedu mimo vlasť cholery závisí, po celé zemi stejně rozšířeny býti musí. Úzké hranice, které vlastnímu domovu cholery kladeny jsou, svědčí jen tomu, že v tomto malém okrsku zvláštní podmínky trvati musí, které o sobě dovedou zárodek cholery zploditi. Víme o nich velmi málo dosud a zajisté méně nežli o vlivech, na kterých šíření se cholery z místa toho v Indii a mimo ni závisí a které pro celý svět stejny býti musí.

Stopujeme-li postup cholery v některé zemi neb ve větším okrsku, shledáváme, že v jistých krajích a osadách onemocnění mnohem značněji se rozšiřuje nežli v druhých; srovnáme-li pak zkušenosti dřívějších epidemií místních, nalézáme, že úkaz ten neustále se vrací. Pravidlo to nevztahuje se ale toliko na celistvé osady, nýbrž i platí o jednotlivých částech obcí: o čtvrtech, ulicích, ba i jednotlivých domech, a tak tvoří v epidemiích cholerových jen jisté okrsky nebezpečné ohnisko nákazy, kdežto jiné přes trvalé zavlečení zárodku těší se ochraně značné. Při všech epidemiích Pařížských zůstal Versailles dosud netknut; jestli cholera ve Francii se rozzuřila, byl vždy Lyon cholery prost, vzdor úzkému styku s infikovanými místy a vzdor tomu, že na tisíce uprchlíků z nakažených krajů do Lyonu se uteklo. Podobné ochraně těší se Olomúc, Würzburg a četná jiná místa. Praha sama měla vždy prudké epidemie cholerové; nákaza s tvrdošíjností jistou vracela se vždy do týchž částí, ulic i domů, za to jiné nákaze pokaždé unikly. Kdežto ku př. čtvrti na Vltavě položené nápadným způsobem stíženy byly, zůstala celá čtvrť v sousedství nemocnice Pražské naprosto a horní oddíl Nového města vyjma malý okrsek téměř úplně netknut.

Mimovolně tedy vzniká otázka, jaké vlivy jsou, na kterých šíření se cholery z kraje do kraje i z místa na místo se zakládá a která příčina na které větší prudkosť cholery v jistém okrsku neb jeho ochrana závisí? Tím jsem se dotkl otázky velmi složité; neb leží na bíle dni, že chování a šíření se epidemie nezávisí toliko na jediném činiteli, nýbrž jest výsledkem mnohých soudobně působících vlivův, a tyto správně posouditi, vyžaduje netoliko velkou zkušenosť v dřívějších epidemiích — úloha to pro rozsáhlosť literatury cholerové zajisté nesnadná — nýbrž i znalosť fysikalních poměrů krajiny cholerou postižené. Toliko tato cesta vede k rozluštění otázky a dovede netoliko obdobné šíření se cholery po celém světě a stejný ráz cholery ve všech epidemiích, nýbrž i mnohý obzvláštní a úchylný úkaz, který místy některými se zjevuje, vysvětliti.

Líčení poměrů těch by zajisté daleko vedlo a chci proto jen krátkými rysy zákony, dle kterých cholera postupuje, naznačiti.

1. Učí zkušenosť, že místa nad hladinou mořskou značněji povýšená, před cholerou více chráněna jsou nežli místa níženi položená, a že počet onemocnění cholerou v té míře ubývá, čím výše cholera postupuje. Nelze pomlčeti, že epidemie stihly Mexikanskou výšinu, že v Indii cholera vystoupila až do výše 8000' a v Granadě až po výši 7800', než jsou to úkazy výminečné a zvláštními místními poměry, o kterých později promluvím, zaviněné. Zákon ten neplatí ale toliko o celém kraji, nýbrž i pro jednotlivé okrsky jeho, ba i pro části jednotlivých osad; nejlépe tak vysvítá ze zprávy, kterou Farr o třech Londýnských epidemiích cholerových podal: ve čtvrtech Londýnských, které nad hladinou Temže 80' povýšeny jsou, úmrtnosť na choleru obnášela průměrem 1·4 p. m., ve čtvrtech po 40': 8·9, ve výši od 40—10': 14·9 a do 3' 16·7 na 1000.

2. Prudší vystupování cholery v místech níže položených spočívá na značnějším prosáknutí půdy vodou a na větším bohatství organických hmot, které rozkladu podléhají. Tomu svědčí okolnosť, že cholera hlavně podél břehu řek a potoků řádí a podle nich se rozšiřuje. Jsou-li tytéž podmínky i v místech výše položených, může cholera i zde většího rozšíření nabyti. Šíření se epidemie podle řek i potoků v obou směrech jest věcí v Indii od dlouhé doby známou a také tisícerá zkušenosť v Evropě úkaz ten stvrdila.

3. Cholera nabývá největšího rozšíření v okrscích, jichž půda vzduchu i vodě snadno přístupna jest, pro zvláštní složení vrstev vlhkosť po jistou dobu udržeti dovede a na drť organickou bohata jest. Proto šíří se cholera nejvíce na půdě alluvialní, v skrovnější míře na diluviu; kamenný útvar kompaktní a skály, které vodou prosáknuty nejsou, zůstávají cholery prosty (Pettenkofer). V Nizozemsku přestávala cholera v alluviu se šířící na rozhraní mezi alluviem a diluviem; ve Švýcarsku, ve Francii a Černém lese zastihla cholera toliko osady v údolích a na pláních, ušetřila ale místa na vulkanickém terrainu spočívající.

4. K rozšíření cholery přispívá i vyšší teplota. Ze 314 epidemií lokalních, které Hirsch studoval, spadá více než polovina do léta, pak následuje podzim a jaro, a možno co pravidlo vytknouti, že cholera se akkomoduje každé teplotě, která průměrem nejméně 15° C. obnáší a že prudkosť její s výší teploměru vzrůstá a s padáním jeho klesá. V krajinách mírného pásma s mrazy cholera vyhasne neb ztrácí svůj epidemický ráz,

aspoň jsou epidemie při prudkém mrazu vzácny. Než již v první pandemii zuřila cholera v Petrohradě i v Moskvě při 30° a 20° C pod bodem mrazu, podobně i v Praze a některých městech českých. Povážíme-li ale, že zárodek cholery, který s námi a kolem nás trvá, vlivu mrazu vlastně vzdálen jest — neb naše obydlí sotva méně teplejší jsou 15° R — sotva tento úkaz zvláštní obdiv vzbudí.

5. Dokonale suchá, jakož i zavodněná půda překáží choleře; nejvíce jí přeje taková, která po jistou vzdálenosť k povrchu vlhká neb vodou prosáklá jest a jisté množství vzduchu přechovává, tato na nejbližší neprostupné vrstvě spočívající „spodní voda“ (jak běžně zvána bývá) má dle Pettenkoferových rozhodujících pozorování nepopíratelný vliv na ráz a rozšíření jistých epidemií, hlavně tyfu a cholery. Pro krajiny mírného pásma platí pravidlo, že opadáváním spodní vody cholera se vzmáhá a vzrůstáním jejím klesá. Nesmíme ale z absolutní výšky spodní vody souditi na prudší neb mírnější vystupování nemoci; tato nerozhoduje, nýbrž jedině okolnosť, že spodní voda skutečně zde jest a vzduch k ní přístup má, který při jisté teplotě dovede na organické hmoty v půdě účinkovati. V suché půdě jest zárodek cholery neškodný, ve vlhké nalézá potravu a bují; a jest pak lhostejno, zdali vrstva spodní vody mohutná neb skrovná a hladina její vysoká neb nízká. Spodní voda a vzduch nemají ale vliv toliko na život zárodku, nýbrž i na další osud jeho; prouděním jich zanešen bývá dílem do vody sloužící k naší denní potřebě, čímž nákaza člověku zdravému zdělena býti může, dílem do vzduchu, který dýšeme. Jelikož kolísání spodní vody vedle přítoků podzemních ovládáno bývá i srážkami vzdušními, vysvítá, že tyto jistý vliv na šíření a prudkosť epidemií míti musí, a stává se pak dosti často, že po deštích záhy následuje vzplanutí epidemie. Chování se epidemie k dešťům není ale všude stejné; každý jednotlivý kraj má svůj ustálený zákon, který se řídí tím, zdali průměrná výše spodní vody povrchu obývanému bližší jest čili ne. Proto následuje v některém kraji vzplanutí epidemie teprv po vydatném dešti, jelikož spodní voda postoupí více k povrchu, v jiných ale epidemie se uskrovní, jelikož půda bývá řádně vyčištěna neb až na povrch zaplavena. V jiných krajích mají týž účinek mírné deště a opět v jiných trvalé sucho, poněvadž s půdou stále vlhkou přichází více vzduchu ve styk. Až potud sahá vliv spodní vody, který se obmezuje na bujení zárodku a jeho stěhování se do vody, sloužící k naší denní potřebě. Aby ale nákaza z půdy vnikla do vzduchu a jím byla přenesena na člověka, po způsobu malarické nákazy, jak Pettenkofer soudí, toť musíme popříti.

Prostředkovatelem nákazy stane se spodní voda jen tehdy, když byl zárodek do ní vnikl. Příležitosť k tomu při nedostatečném odvádění výmětů lidských jest zajisté veliká a chová se v ohledu tom cholera rovněž tak jako tyf střevní, jehož zárodky z našich stok vnikají do spodní vody a ze spodní vody do našich studní.

Jen prostřednictvím spodní vody můžeme sobě také vysvětliti epidemie cholerové, které ve značné výši nad hladinou mořskou se vyskytují. Kde v skalnatém útvaru nalézají se prohlubeniny a úžlabiny, v kterých spodní voda nenalézajíc řádného odtoku se městná, tam cholera udržeti se může; kde spodní vody v značné výši není, tam není také cholery, jako se nevyskytuje v půdě, jež k samému povrchu zavodněna jest (Lyon).

6. Pokud zkušenosti učí, měla a má cholera vždy a všude, jak na bažinaté půdě Gangu, tak na stepích asijských, výšinách, nížinách i v praeriích, ve velkých i malých epidemích, jakož i ve sporadických případech stejný ráz ve svých příznacích i ve svém průběhu. Jestli epidemie v některých krajích většího rozšíření nabývá i prudčeji vystupuje, závisí to na změnách ovzduší, půdy a na poměrech, které časem vnímavosť obyvatelstva k zárodku stupňují, a snad i ve vlivech, jež posouditi nemůžeme. V tom by se srovnávala cholera s jinými nakažlivými nemocmi, které časem mírnější, jindy prudší ráz mají, a musili bychom tedy pomýšleti na větší koncentraci nákazy.

I při rozšíření sebe větším nebývá úmrtnosť cholery značnější, nežli v malých epidemiích; ať sledujeme choleru v kterémkoli dílu světa, v kterékoli výši nad hladinou mořskou neb v kterékoli zeměpisné poloze, vždy kolísá mezi 50—60 pct.

Celkem ale není působivosť zárodku cholerového příliš velká. Nedá se upříti, že velká část lidu vlivu jeho vůbec ani nepodléhá, a zajisté lpí nákaza její na člověku v mnohem skrovnější míře nežli nákaza neštovic, příjičná a jiných nakažlivých nemocí. Netřeba namítnouti, že když se v místech uhnízdí, kde husté obyvatelstvo přebývá,

v krátké době počet obětí v děsné míře vzroste; toť dokazuje toliko, že účinek nákazy cholerové jest velmi rychlý, nedosvědčuje ale, že epidemie má ráz zhoubnější. I při velkém počtu obyvatelstva a rychlém šíření se nákazy zůstávají průměrné číslice onemocnění a úmrtnosti stejny, kolisajíce mezi 25 až 50 na 1000. Epidemie s úmrtností 100 na 1000 obyvatelů bývají v Evropě za nejzhoubnější považovány a jsou v skutečnosti jen výjimkou.

Nedá se popříti, že počet obětí, které cholera sobě vyžaduje v každé epidemii se uskrovňuje. Jest mi aspoň z pramenů známo, že nejprvnější epidemie evropské r. 1831 a 1849 byly nejzhoubnějšími; epidemie r. 1866 byla zajisté skrovnější oné v r. 1854 a lze epidemii z r. 1873 nazvati nejslabší, kterou jsme měli.

Lepší upravení zdravotních poměrů, jakož i vzmáhající se vzdělanosť, která lid k větší opatrnosti i bedlivějšímu zachovávání čistoty vedou, jsou zajisté příčinou, že cholera ve svém rozšiřování se uskrovňuje. Mám po ruce skromný doklad. Ve své zprávě k francouzskému ministeriu orby mluví Worms o úmrtnosti cholerou ve Francii a uvádí následující statistiku týkající se departementu Seinského od r. 1832—73. Dle zprávy té čítala úmrtnosť na 100.000 obyvatelů r. 1832 : 2350 osob, r. 1849 : 1766, v letech 1853 až 1854 : 826, r. 1866 : 270, r. 1873 toliko 37.

Jisto jest také, že působivosť nákazy cholerové v našich krajinách jest skrovnější nežli v Indii samé. Věc ta jest vysvětlitelna; cholera, která k nám přichází, nepochází přímo od jedu, který se byl samostatně zrodil na pobřeží Gangu, nýbrž ze zárodku, který se byl stokrát a vícekrát v organismu lidském reprodukoval, jest to jed oslabený, jehož prudkosť dle axiomu Pasteurova se od osoby k osobě oslabuje. Zajisté jest účinlivosť jedu v rodném kraji mnohem prudší nežli u nás, neb podle Annesley-e zhynulo toliko od r. 1817—40 v Indii více nežli 18 millionů lidí cholerou.

7. Nelze popříti, že vzhledem k onemocnění a úmrtnosti rozhoduje také odpor organismu. Třídy obyvatelstva, které škodlivým a oslabujícím vlivům nejvíce podrobeny jsou, jsou nejvíce ohroženy. Mezi vlivy těmi uvésti lze nedostatečnou čistotu, špatný vzduch, hromadění se lidí v malých bytech, nedostatečnou výživu, nestřídmosť; proto cholera se hlavně šíří mezi chudinou a proletariatem. Mezi chudinou byl vždy největší počet onemocnění; mnohdy byla jedině trpící třídou, jak se také v nejnovější době v Neapoli, Marseilli i Toulonu okázalo; proto trefný jest výrok jistého zpravodaje: že chudoba připravuje přístřeší choleře.

Šíření se cholery zprostředkováno bývá výhradně stykem lidským; nejlepší důkaz o tom podávají netoliko malé místní epidemie, nýbrž v míře daleko přesvědčivější i zkušenosti, které jsme o větším hnutí obyvatelstva, ve válkách i poutích nabyli. Na osudný význam poutí v Indii, které na statisíce lidí z nejrozmanitějších a nejvzdálenějších krajů indických soustřeďují, poukázali již starší pozorovatelé. Všeobecné pozornosti nabyla ale událosť ta r. 1867, kdy cholera mezi poutníky v Hurdwaaru soustředěnými vypukla a na sta mil daleko roznesena byla; nemoc šířila se s uprchliky zároveň a v nejkratší době bylo 51 distriktův indických, kde dříve jediného onemocnění cholerou nebylo, postiženo. Události z r. 1865, kdy cholera mezi poutníky do Mekky vypukla, jsou dosud v dobré paměti, jakož i osudný r. 1866, který naší zemi zároveň s vojskem pruským přinesl choleru, šířící se jen na těch cestách, kterými vojsko německé se ubíralo.

Nákazu roznáší onemocnělý člověk svými výkaly a snad i hmotami vydávenými; neb nejsou ani výdech nemocného, ani ostatní výměty nebezpečny, podobně nelpí nákaza na pokožce. Proto styk osoby zdravé s nemocným nenese nižádného nebezpečí; toto nastává teprv tehdy, když zárodek z výmětu buď přímým neb nepřímým způsobem na jiné osobě utkvěl. Lékaři a ošetřovatelé nemocných vzdor trvalému a úzkému styku s nemocnými onemocní toliko v skrovné míře a zajisté ne častěji nežli osoby jiné. O tom, že dejekce nemocného roznášejí nákazu, možno uvésti nekonečný počet příkladů. Známo jest především, že osoby, které prádlo výkaly znečištěné perou, nákaze hlavně podléhají; voda znečištěná výkaly cholerovými jest rovněž nebezpečným nosičem nákazy. Z přesvědčujících dokladův uvádím toto pozorování Macnamarovo: Jisté množství dejekcí cholerových bylo omylem přimíseno vodě, která po několik hodin vysazena byla slunečnímu žáru. Z vody té napilo se 19 osob, z nichž 5 onemocnělo během 36 hodin cholerou. Koch ve své známé přednášce o choleře sdělil jiné pozorování: Na místě, kde své výzkumy konal, nalézala se nádržka vody, do které výkaly osoby cholerou stížené uvrženy byly, zároveň ve vodě té čištěno bylo prádlo osoby té. V málo dnech

vypukla cholera u velké části osob, které vody z nádržky té dílem k pití, dílem k potřebě domácí užívali.

Nejobvyklejším nosičem nákazy jest voda, která infikována býti může rozdílným způsobem, nejčastěji tím, že dejekce vniknou do půdy a spodní vody, a ze spodní vody do studnic a nádržek vodních. Neb jsou-li žumpy a stoky špatně zařízeny, vniká nákaza do nejbližších vrstev půdy a z té do vody sloužící k potřebám denním. Proto jsou nebezpečny hlavně studny nalézající se v sousedství latrin, jelikož voda obsahem jich přímo znečištěna bývá. Pak jest i pochopitelno, proč v místě, kde cholera propukla, nákaza hlavně podle břehů řek a potoků se šíří: dílem sváděním dejekcí do vody, dílem kommunikace potoků s podzemní vodou nesou vinu na rychlém vzmáhání se cholery.

Historie cholery má mnoho přesvědčujících důkazů, a nejznámější jsou ty, které nám jednotlivé epidemie Londýnské poskytly.

R. 1854 vypukla v čtvrti St. James v Broadstreetu nad míru prudká místní epidemie, jež původ svůj vzala z nečisté studně jistého domu; uzavřením jejím epidemie v nejkratší době vyhasla.

Simon uvedl, že roku 1854 domy Londýnské, jež čerpají vodu z oné části řeky, která již byla největší počet stok Londýnských pojala, měly úmrtnosť 13 pr. m., kdežto ve čtvrtech s vodou čistou zemřely toliko 3·7 osoby na 1000.

Roku 1866 měla část obyvatelstva Londýnského, jež svoji vodu nad Kew brala, úmrtnosť 8 : 10.000; z obyvatelstva Hammersmithu zemřelo cholerou 17 : 10.000, v čtvrti Chelsea 17 : 10.000, kdežto v části od Battersea až po Waterloobridge, tedy uprostřed Londýna ležící, zhynulo 163 osob : 10.000.

R. 1866 zuřila cholera ponejvice ve východní části Londýnské, která tehdy zásobena byla vodou od East London Water Company. Hlavní reservoir vodovodu umístěn byl při řece Lee, která dle zprávy věrohodné podobala se spíše velké žumpě nežli řece. Úmrtnosť ve východních čtvrtech Londýnských obnášela tehdy 63—111 na 10.000 duší, kdežto v ostatním Londýně, který čistou vodu čerpal, obnášela toliko 2—12. V Kalkuttě, Bombayi a Madrasu, kde cholera rok od roku způsobem povážlivým rozšířena byla, počet onemocnění od té doby, co města zdravou vodou zásobena a kanalisace upravena byla, na třetinu dřívějších případů klesla.

Než voda není jediným nosičem nákazy, nýbrž i jiné předměty, na kterých částky výkalů nemocného utkvěly: nádobí a nářadí, stěny i podlaha obydlí, hlavně ale prádlo. Koch považuje toto za nejnebezpečnějšího šiřitele nákazy, jak z jeho mikroskopických výzkumů aspoň vysvítá. Podobně i pokrmy buď přímo znečištěné neb impraegnované nákazou prostřednictvím vody stejné nebezpečenství osobě zdravé přinésti mohou. Má-li ale onemocnění nastati, pak jest nezbytno, aby zárodek ten vnikl do lidského těla cestou zažívacích ústrojí; neb nákaza nebývá jinou cestou zprostředkována. Jed cholerový do organismu dychacími ústroji právě tak málo vniká jako pokožkou, a proto vysvítá samo sebou pravidlo nejbedlivější čistoty v době cholerové, zejména pro ty, kdo kolem nemocného se pohybují.

* * *

Zbývá konečně otázka dotýkající se podstaty cholerové nákazy. Jest to otázka palčivá, která myslemi hýbá od té doby, co cholera do Evropy vnikla. První čas pomýšlelo se na to, že zárodek ten jest organický a prchavý a těká hlavně v ovzduší, které nás obkličuje. Pokusy, které k isolování zárodku toho podniknuty byly, neměly úspěchu a vedly k tomu, hledati jej dílem ve výmětech nemocného a v krvi, dílem v ústrojích, které při choleře nejdůležitější změny objevují.

Vývoj učení o nákaze přinesl sám sebou přesvědčení, že zárodek ten jest organisovaný a spočívá v nižších rostlinných ústrojích, hlavně plísních. Lonského roku měl jsem příležitosť v listopadovém čísle Athenaea podati zprávu o výzkumech dřívějších, při čemž jsem podotknul, že jich výsledky nižádným způsobem uspokojiti nemohly.

V té době uveřejnili Koch, jakož i členové francouzské kommisse (Strauss a Roux) výsledky svých studií, které byli v Egyptě o zárodku cholerovém konali: Koch mluvil o specifickém bacillu ve střevě, Strauss a Roux o zvláštních plísních v krvi.

Kochovi předcházela slavná pověsť a proto nález jeho vzbudil zájem povšechný, tím spíše, že vlastnostmi bacilla svého dovedl mnohé temné stránky aetiologie cholerové vysvětliti.

Ve vědeckých kruzích specifická podstata bacillů těch není ale povšechně uznána a odporují Kochovi nejen francouzští a angličtí pathologové, nýbrž v poslední době nejznamenitější auktorita v choleře Pettenkofer. Kontrola, která odpůrci Kochovými provedena byla, nesvědčí ve prospěch jeho nálezu a netřeba se zvlášť obdivovati, jestli záhy se opět octneme na témž stanovisku, na kterém jsme stáli po objevení plísní Hallierových, Thomových a Klobových.

O nálezu Kochově i Straussově promluvil jsem v minulém ročníku Athenaea, a proto hodlám krátká sdělení tehdejší toliko doplniti. Známo jest, že Koch svá studia konal mimo Egypt také v Kalkuttě a Toulonu; výsledek veškerých badání, která se na ohledání 56 mrtvol a velkého počtu dejekcí cholerových zakládají, jest tento: V sliznici tenkého střeva, hlavně v sousedství žlaz, ale i v nich, jakož i vazivu podslizničním lze vedle jistých anatomických změn shledati charakteristickou plíseň netoliko ve velkém počtu, nýbrž i v značném rozměru. Plísně ty byly tím četnější, čím svěžejší onemocnění, čím rychlejší průběh a čím skrovnější komplikace. Z morfologického stanoviska vyznačují se plísně, které nejvíce tuberkulosním bacillům se podobají, ale skrovnější rozměry mají, tím, že mají lehké zakřivení (odtud jich název bacill čárkovaný, kommabacill, bacille en virgule). Jelikož Koch ani ve svěžích ani v plísních umělým způsobem vypěstovaných neshledal spory (výtrusy), t. j. organy sloužící k rozmnožování jich, nepovažuje je za pravé bacilly a řadí je proto k plísním točitým (spirillám). Plísně cholerové vyznačují se čilými pohyby a bují velmi rychle při výhodné výživě (v syrovatečnině krevní, obsahu střevním, mléce a některých umělých výživných tekutinách), jakož i teplotě kolem 30—40° C. Jestli temperatura klesne pod 17° C., přestává jich rozmnožování (které se děje dělením plísní); odejmutím kysliku i při teplotě vysoké a v tekutině mající reakci kyselou bacilly zhynou velmi brzo. Život plísní trvá jen krátkou dobu a závisí v první řadě na tom, aby se nalézaly v příhodně výživné tekutině aneb ve vlhku; odejmutím vody zhynou a stávají se záhy neškodnými. Tím liší se nápadně od jiných plísní, uhlákových, ozhřívkových a neštovičných, které teplotu až po 100° C. velmi dobře snášejí a pak ještě účinlivými zůstávají, poněvadž vysoká teplota výtrusy nedovedla zahubiti. Na okolnosť tu klade Koch velikou váhu a tvrdí, že z krátkého života bacillů cholerových lze sobě netoliko krátké trvání epidemie vysvětliti, nýbrž i dokonalé vyhasnutí cholery na nějakém místě až po tu dobu, kdy zvenčí opět nový zárodek zavlečen byl.

Specifickou podstatu plísně cholerové Koch odůvodnil následujícím způsobem. On praví, že bacilly shledal vždy a bez výminky ve střevě všech osob, které choleře podlehly, pokaždé i v dejekcích cholerových, jakož i v prádle, které výkaly těmi znečištěno bylo. On jej nalezl dále ve vodě, která výměty nemocného znečištěna byla a pak těm, kteří vody té upotřebili, nákazu byla sdělila. Za to postrádal plíseň v mrtvolách osob, které byvše před tím cholerou stíženy se vyhojily a pak jiné nahodilé nemoci podlehly, dále v mrtvolách osob, jež zhynuly tyfem, úplavicí a jinými nemocmi, ve výmětech při katarrhu střevním a zdravého člověka.

Také Koch tvrdí, že nákaza cholerová toliko ústrojí zažívacími zprostředkována bývá. Za obvyklého nosiče nákazy považuje vodu; než může jím býti každý nápoj, pokrm i jiný předmět, jestli na něm nákaza přenesená rukou, jež výkaly potřísněna byla, utkvěla. Nejvíce ale rozšiřuje se zárodek prádlem, které výměty nemocného pokáleno bylo, protože na něm plísně především se udržují a nápadným způsobem bují.

Přes to, že příležitosť k nákaze velmi častá jest, onemocní přece jen skrovný počet lidí; příčina toho jest jednak poměrně skrovná disposice k choleře, podruhé ale i okolnosť, že plíseň prve nežli na místě své působivosti se octne, žaludkem projíti musí. Jestli činnosť žaludková nedostatečna neb nějakým způsobem porušena jest, pak unikne jistá část plísní trávicí vlastnosti organu toho a přešedší do střeva, rozvine svoji činnosť. Poněvadž ale invase plísní obmezena jest toliko na sliznici a její žlázy, dlužno se tázati při okolnosti, že úkaz ten nebezpečné příznaky cholery vysvětliti nedovede, jakým způsobem organismu škodí? Koch se domnívá, že bujení jich má v zápětí rozklad hmot bílkových a vznik jedů hnilobních a že tedy cholera jest vlastně otravou, s kterýmžto

názorem příznaky: dávení, průjmy, vlastnosti krve, i ochrnutí srdce, by se velmi dobře snášely. Další nález: odchlípnutí epithelu a umrtvení sliznice střevní považuje co místní účinek zžíravé vlastnosti jedu.

Kochův nález jest zajisté věrohodný, a nebyl by se potkal s odporem, kdyby se mu bylo podařilo, vypěstovanými bacilly choleru ve zvířatech vzbuditi. Nezdar pokusů, které ve velkém rozměru podniknuty byly, vykládá, jak známo, nedostatečnou praedisposicí zvířat ku choleře. Pokusy ty byly konány ještě v novější době, a jak se právě dočítám, poštěstilo se Reischovi, výkaly cholerovými morče nakaziti; u psa zdařil se pokus jen tehdy, když byl žlučovod podvázán. Pozorovatel ten tvrdí, že v střevě zvířat nakažených shledal vždy nekonečný počet charakteristických bacillů.

Námitky, které Kochovi učiněny byly, pocházejí v prvé řadě od Rouxa a Strausse. Vytýkajíce především nezdar očkování cholery na zvířatech, tvrdí ve zprávě k Pařížské medicinské akademii, že bacill Kochův objevili ve střevě a ve výkalech také při jiných nemocech; dále praví, že v mnohých případech cholery bacill Kochův nenalezli a jestli jej shledali, že vyskytoval se ve střevě zároveň s jinými bacilly, a to v počtu daleko skrovnějším nežli jiné mikroorganismy. Pro toto soudobé objevování se četných druhů bacillů v sliznici střevní považují nekrosu sliznice za zjev prvotní, a vnikání bacillů za úkaz druhotný, a sice z té příčiny, že tyto vhodnou výživu byly nalezly. Nelze zajisté také podceniti pokus, který Lewis a Klein byli na sobě provedli a který za inokulaci (domnělého) zárodku cholerového považovati dlužno. Oba totiž požili značné množství uměle vypěstovaných bacillů bez veškeré škody. Tento experiment vzbudil v Německu neobyčejné pohoršení, které pro způsob, jak vysloveno bylo, zapáchá fariseismem Jest to zajisté experiment quoad hominem, který, kdyby byl měl opačný výsledek, by byl od německých lékařů řádně využitkován býval. Prozatím vytýkají Kochovi přívrženci, že oba angličtí pathologové nevyhověli jedné nezbytné podmínce aby cholerová nákaza utkvíti mohla a ta jest — porušená činnosť žaludková. Proto odsuzuje se také ostrým způsobem Pettenkofer, který nevěře objevení Kochově se nabídl, podobný experiment provésti s tím dokladem, že umělým způsobem žaludek i střevo v chorobný stav uvede.

Nálezy Kochovy vzbudily v Anglicku velkou řevnivosť hlavně z důvodu toho, že na půdě domácí učiněny byly a že rozluštěn problém cizím učencem, o jehož rozluštění angličtí pathologové se byli dlouhá léta marně pokoušeli. Proto byla do Bombaye vyslána anglickou vládou kommisse, která nález Kochův netoliko kontrolovati nýbrž i výzkumy své k půdě, vzduchu, vodě v okrscích cholerových a k osobám nemocným i zdravým obrátiti má. Od kommisse té, v níž zasedají známý Lewis, Klein a Cunningham, podána již první zpráva, a tato nepotvrzuje nejdůležitější udání Kochova. — Především nalezen byl bacill Kochův právě tak ve výkalech osob, které cholerou netrpěly, jako v stolicích lidí cholerou postižených; dále tvrdí zpráva, že bacill ten není ani ustáleným nálezem ve střevě aniž hojné objevování se jeho pravidlem. Mimo to nechová se bacill v ohledu biologickém vždycky tak jak Koch sdělil — a poštěstilo se především v něm spóry odkryti. Jest zcela přirozeno, že Koch nyní namítne, že plísně Angličany odkryté nejsou jeho plísně a lze tedy především očekávati velký spor o identitu a specificitu bacill. —

Ku konci podotýkám mimochodem, že i Marseillské kommissi se nepoštěstilo bacilly Kochovy na zvířata přenésti, kdežto očkování krve z osob cholerou trpících mělo u králiků kladný výsledek. Tím jsem pak vyčerpal celou historii nejmladšího bacilla infekčního. — Uvážíme-li veškeré námitky, které proti nálezu Kochovu podány byly, musíme vyznati, že dnešního dne otázka o podstatě cholerové uspokojujícím způsobem ještě rozluštěna není. Toť ale cenu výzkumů nových neuskrovňuje, naopak jest spor v této podstatné věci zajisté živou pohnutkou k dalším pečlivým studiím. A jestli Koch při plísni cholerové neměl tak „šťastnou ruku" jako při bacillu tuberkulosním, neupře se mu přece zásluha, že okázal, jakým směrem výzkumy se bráti musí a že se sblížil jádru pravdy daleko více nežli všichni, kteří na objevení nákazy cholerové se byli odvážili.

Postátění železnic v Rakousku.

Napsal J. Kaizl.

I.

Na sklonku minulého desítiletí zřejmě vyšlo na jevo, že ve fundamentalných názorech veliké části evropského publika o státu a poměru jeho ke společnosti nastal rozhodný obrat; ony dva veliké proudy, jež v moderní společnosti bez ustání spolu zápasí, zaměnily postavení. Ten, kterýž dotud měl převahu a politickou moc, podlehl a sklesl — dovoleno-li užiti nezcela trefného výrazu — na malomocnější funkci opposice; byl to směr, který v čelo všeho programmu politického a socialného klade svobodné, samozodpovědné individuum, jemuž zůstavuje budování vlastního osudu, utkávání společenských svazků a nabývání společenské moci dopřávaje upravující a shrnující činnosti politických jednot (státu a užších obcí) toliko v pozadí obmezených okruhů. Vrchu nabyl směr, jenž svobodu a svobodu a zase svobodu neuznává za jedinou, všemohoucí absolutnou záruku hmotného blahobytu, intellektualného pokroku a mravního zdokonalení národů, směr, jenž neodvratný postup kultury nespatřuje v tom, že relativně malý hlouček jednotlivců zdokonaluje a zjemňuje se do všech dimensí na bedrech chudnoucí a divočící massy, nýbrž důrazně žádá, aby dbáno bylo vývoje a pokroku celku společenského; ve státu pak směr ten spatřuje organ svrchovanou mocí nadaný a nad interessy stran a tříd povýšený, jemuž ve smyslu právě označeném pečovati jest tím, že sdělává všeobecné podmínky pro vývoj a pokrok všech členů společnosti (na př. právním řádem, vyučováním) a že pomocnou rukou zasáhá tam, kde individua nebo třídy v zápasu za existenci strádají a hynou nebo kde přesila jednotlivců ohrožuje hospodářský zdar ostatních nebo moralitu, aniž společnosť sama ze sebe chtěla nebo mohla pomoci zjednati (chudinství, péče o pozdvižení stavu dělnického, ingerence ve věcech železničných, zákony lichevní a j.).

Jest otázka: které jsou příčiny té veliké události? Lze obrat ten vysvětliti, bylo snad dokonce lze jej předvídati nebo stojíme před ním jako před záhadou nedovedouce nevědomosť zastírati než dovoláváním se snad náhody, nebo mystické „přirozenosti“ společnosti lidské nebo rozmaru osudu? Není pochyby, že řečenou událosť lze ex post netoliko dokonale vysvětliti, nýbrž že i bystrý sociolog byl by dovedl ji předvídati, tak jako nyní napřed určiti lze, že proud toho času panující a dosud mohutnící časem opět podlehne přemoženému odpůrci liberalno-individualistickému. Příčiny, které v nejnovější době způsobily nadvládu směru státopřejného, jsou po soudu našem tyto:

1. Konsequence liberalných řádů nebo spíše liberalného nedostatku řádů na poli národohospodářském a moralném; ta jest nejbližší příčina, přímý podnět naznačeného obratu. Lze tuto jenom němě prstem ukázati na poměry námezdního dělnictva, na neúmorné využívání sil netoliko dospělých dělníků, nýbrž i dítek, na osud dělníků pro starobu nebo chorobu ku práci nezpůsobilých; pak na přepjatou, druhdy nemravnou, druhdy přímo nezákonnou spekulaci movitého kapitalu (poprask r. 1873); na úpadek řemesla a drobných živností, kterýž veřejné mínění klade snad veskrz na vrub liberalismu, kdežto ve skutečnosti jest neodvratným výsledkem jednak moderní techniky, jednak oekonomické i intellektualné slabosti živnostenstva samého. Reptání a výkřiky, jež provolaly tyto a jiné skutečnosti, mezi nimiž zejména uvádíme ještě následky krise z roku 1873 sáhající až na sklonek let sedmdesátých, upoutaly veřejnou pozornosť; veřejné mínění tázalo se, není-li nečinnosť a dopuštění státu vinno úpadkem a svízeli těmi aneb není-li stát alespoň povolán a způsobilým k tomu, aby pomoci zjednal. Affirmativná odpověď k otázkám těm svědčila obmezení individualismu a sesílení moci státní.

2. Příčina druhá jest rázu všeobecnějšího; jí náleží prvé místo a že jsme jí ho — jak by logicky správno bylo — nepopřáli, učinili jsme z jakési konnivence ke smyslné povaze obecných názorů, jež fakta nejprve a více váží než idee a mravy, ze kterých se rodí. Zdá se, že společnosť moderní prázdna jsouc všeho vniterného mohutného pojítka nábožensko-mravního, jakým bývala někdy víra, náchylna jest z neuvědomělého pudu srážeti rozervané šiky svoje pod jakýmkoli znamením dosahu méně hlubokého; na místo bratrství v Kristu vstupuje bratrství v státu nebo bratrství v jazyku. Vnější

moc a auktorita státu baží tím více po rozšíření a upevnění, čím méně jest jiných svazků idealných neb oekonomických, které druha k druhu víží. Oekonomickou a moralní rozháranosť moderní společnosti netřeba dokládati a tak dány jsou praemissy pro mohutnění ryze politických pojítek a pro sílení moci státní. Náladu tu trefně persifluje satirik berlínský, *) řka:

Will dir kein sinniger Vers gelingen,
So musst du die schwarzweisse Fahne schwingen;
Und fällt dir kein wirksamer Aktschluss ein,
So musst du „Es lebe der Kaiser!“ schrei'n.

Tak tím spíše se děje, když třídy zoufající, prázdné víry a chleba počínají dynamitem ukládati o zmar veškerého řádu společenského.

Dvě příčiny posud uvedené jeví se nám primarnými, takovými, že samy ze sebe dovedou způsobiti obrat, o který běží; dvě příčiny, jež níže jsou položeny, pokládáme za sekundarné, za takové, jež pohyb jinými silami vyvolaný toliko urychlují.

3. Demokratický ráz reform ústavních; účastenství v politické moci dostává se širším a širším třídám snižováním nebo zrušováním censu: když každý smí trochu se domnívati, že l'état c'est moi — pak i každý s větší důvěrou pohlíží ke státu a svěřuje mu jedno a druhé i třetí.

4. Konečně působení nudy, l'influence de l'ennui, které již Comte a před ním jiní uvádějí mezi příčinami urychleného postupu společnosti do nových drah. Dlouhým převládáním liberalná soustava sevšednéla, hesla druhdy svůdná a skvělá ošuměla a nových směrů, k nimž ukazoval ten a onen interess soukromý i veřejný, zmocnilo se obecné mínění s touž chtivostí, s jakouž vůbec novotiny vítá a přijímá.

Tak byla půda pod liberalnou soustavou ovládající život politický a společenský na všech stranách podryta a upravena byla cesta nějakého „velikého muže“, jenž nadán jsa bystrozrakem pojímajícím danou situaci společnosti, energií překonávající odpor starého régime-u, a vlivem zabezpečujícím viditelné, s počátku třeba malé úspěchy, dopomáhá novému směru právě se proklubávajícímu k plnému životu a panování. Veliký muž toho druhu se dostavil a pokládán nejen lichotníky, kteří sledují jeho stopy, nýbrž i oslněnou massou za samostatného gigantického tvůrce i nové situace i nového rozpoložení myslí i vlastní své auktority. Muž ten objevil se v zemi, kde kromě čtyř uvedených obecných příčin ještě pátá zvláštní a nahodilá působila ve prospěch upevnění a rozšíření ingerence státu na společnosť, příčina v tom záležející, že stát napjav všecky síly svoje porazil mocného odpůrce a zjednal národu novou konstitucí pevněji sloučenému dominující postavení v koncertu státovém. Lze domysliti, že máme na mysli Německo a kancléře jeho knížete Bismarcka. Bismarck ode dávna přál silnému státu a především královské moci co možná nejméně obmezené maje na mysli vlasť pruskou, která jednak vlastním úsilím králův a pak přičiněním dobře vzdělané a dobře disciplinované armady a bureaukracie tak velikých úspěchů se byla domohla. Tím ochotněji zajisté uchopil se nového směru, jehož prvým zřejmým cílem bylo nové upravení a zlepšení poměrů společenských skrze stát a jehož druhým cílem jemu býti mohlo — a jak zkušenosť (srv. na př. výnos krále pruského ze dne 4. ledna 1882) ukazuje — i bylo a snad ještě více bude utužení a rozšíření moci panovnické.

Není zde na nás dopodrobna vykládati a ovšem ne kritisovati skutky, které v Německu se strany státu vykonány nebo započaty byly, aby hospodářský a moralný řád společnosti rekonstruoval a pokroku jejímu napomáhal. Toliko hesla tu smíme uvésti: celní ochrana výroby prvotné namířená proti zhoubám hrozícím z Ruska a z Ameriky (obilí, dříví dobytek, kůže, železo), nové upravení politiky tržební proti Rakousku (tržební smlouva, řízení appretovné); zavedení pořádků živnostenských (Innungen); podporování zámořské tržby německé (subventionování kursů paroplavebních, kolonie); pokusy o monopolisování tabáku; reforma zákonných předpisův o společnostech akciových, zákony proti lichvě, proti opilství; reforma tarif železničných a j. Pominuli jsme jeden komplex činnosti z části provedené, z části započaté, abychom jej zvláště jak náleží vytknuli; jest to v pravdě velikolepá akce zahájena za tím účelem, aby — jak

*) Oscar Blumenthal, Von der Bank der Spötter 1884.

praví nejapná vulgarní frase — socialná otázka rozluštěna byla. Prvým krokem bylo neb alespoň mělo býti potlačení propagandy socialno-demokratické pomocí zákona proti socialistům, jehož další platnosť po velikých řečích Bismarckových v měsíci květnu t. r. opětně schválena byla; druhým krokem bylo jednak umenšení břemen daňových tížících třídy nemajetné (programm finančno-politický) a podruhé budování positivných institucí ve prospěch třídy nejvíce stísněné, to jest dělnictva průmyslného. Účelem institucí těch jest odvrátiti dělnictvo od podvratné propagandy socialistické a připoutati je trvale k fundamentům nynějšího politického i národohospodářského řádu společnosti, a to tak, že v rámci tohoto řádu poskytne se dělnictvu zabezpečené existence a tím oekonomického a moralného zvelebení. Prostředkem k tomu jsou universalné instituce pojišťovací; pojišťovny nemocenské jsou již zákonem schváleny; v příčině pojišťoven úrazových neváhal Bismarck podati již třetí projekt, podrobiv se činěným výtkám a opravným návrhům.

Takovým způsobem v Německu stát chopil se iniciativy zasáhaje mohutně do vývoje společnosti, kterou dosud liberalismus, věren jsa zásadám svým, byl sobě samé ponechal. Za příbuznosti povšechných poměrů společenských v zemích kultury evropské nemohl směr státopřejný toliko v Německu samém se vyskytnouti a na ně se obmeziti. avšak výšin a úspěch jeho mohl a může se pro sekundarné zvláštnosti a nahodilosti tu i onde opozditi a zdržeti, tak jako v Německu zvláštní konfigurací poměrů, na kterou shora ukázáno, uspíšen byl. Tolik však jisto, že porážka liberalismu v Německu způsobila a způsobuje urychlení a zřejmé vystoupení latentního posud úpadku jeho v zemích sousedních a že podnes vůdčí role na nové dráze jest v rukou Německa. Směr státopřejný, který nazvati můžeme, shodujíce se s terminologií často užívanou, socialno-politickým, protože jde o vykonávání posud neobvyklého vlivu na společnosť (společenské = socialné poměry) skrze politiku (činnosť státní), nedostoupil ještě nikterak vrcholu vývoje a síly; vždyť činnosť jeho posud z převalné části záleží v projektech a předsevzetích, a plodů není. Avšak již nyní dozříti lze, kde jest pevný punkt, ve kterém zakotví tvrdošíjný odpor proti nové soustavě a ze kteréhož ona časem povalena bude; jest to volnosť, sebevědomí, samozodpovědnosť individua, které nyní podrobuje se energické akci celku, cítíc potřebu obnoviti porušený řád společenský, který však reklamovati bude uvedené attributy svoje, jakmile řád jaksi taksi bude upraven nebo jakmile impotence státního počinu se osvědčí; tohoto tím spíše se bude obávati, čím méně stát dbáti bude moudrého sebeobmezování, bera napořád veliký úkol za úkolem na bedra svá. Sklon směru socialno-politického urychlovati bude možná reakce politická, tíhnoucí k bureaukraticko-militarnímu absolutismu, a pak možné povážlivé rozmáhání se různých praetensí, jejichž símě počíná klíčiti ve stínu hesla „uspořádání společnosti", které však moderní společnosť bez podmínky odmítne; vybíráme z kolikerých symptomů na příklad jediný: cechovní choutky živnostenstva. Tak není pochyby, že po čase obrozený a zkušenostmi předchozích period poučený liberalismus opětně vesla se pochopí, a jeho heslem opět bude svoboda a pokrok. Řád, svoboda a pokrok — patrno, že za těmi cíli společnosť v nepřetržité čáře sotva dovede se ubírati, nýbrž že dráha ta jest povždy přervaná, jakoby nárazmo tu na pravo, tu na levo, do předu a zase na zad vybočující.

Než chceme zabývati se jedním praktickým výsledkem socialno-politického směru v Rakousku a zanecháme tudiž úvah všeobecných; zcela jich pominouti nebylo lze, ač má-li původ a význam jednoho konkretného jevu, jenž kolikeronásobně souvisí se všeobecnými poměry a panujícími ideami o státu a společnosti, z nich takořka vyplývaje, dosť málo důkladně pojat a vyložen býti.

Že směr státopřejný z Německa záhy přeskočil do Rakouska, známo každému, kdo v posledních letech trochu dbal záležitostí veřejných; i rakouský stát chtěl a chce se ujati lepší úpravy poměrů společenských a obzvláště oekonomických; ukazujeme na protekcionistickou obnovu celní tarify, na zákon o lichvě, o poštovních spořitelnách, o zamezování podvodného jednání dlužníků, na zákon o inspektorech továrních, jenž postrádá ovšem doposud tak říkajíc hmotného základu, protože nemáme zákonů továrních v moderném slova smyslu; ukazujeme pak na novellu živnostenskou, která zase jen formami (společenstva a průkaz způsobilosti) pomoci chce zbědovanému řemeslu, jehož tíseň snad nelze vůbec vyléčiti, na osnovu zákona o pojišťovnách úrazových, o obmezené dělitelnosti selských statků.

Na posledním místě připomínáme akci, jejímž cílem jest zjednati státu vlastnictví i správu, nebo jenom správu nebo jenom vlastnictví podniků železničních, nechať tak děje se přejímáním železných drah již existujících nebo stavbou nových drah. Akce ta vůbec slove postátěním železnic, Verstaatlichung der Eisenbahnen. Praktický výsledek této činnosti jest a bude, že do rukou státu dostane se veliká moc oekonomická, veliký vliv na oekonomické poměry společnosti; o tom není pochybnosti, třeba v konkretných případech bezprostředným motivem činnosti té nebylo nabytí řečeného vlivu, nýbrž dosažení jiných účelů; však již ta okolnosť, že stát pro dosažení jakýchkoliv jiných cílů, na příklad finančních úspěchů nebo podpory hospodářství národního, neostýchá se chopiti prostředku, jehož se po dlouhou dobu nedotknul a jenž slove postátěním železnic, nad slunce jasněji dokazuje, že v názorech o postavení a povolání státu ve společnosti nastal obrat rozhodný, obrat, který jsme shora co do podstaty a příčin vyložili. Tak bylo v Rakousku a proto neváháme označiti všecku akci postátňovací tohoto státu jako symptom a výsledek vznikající nebo hotové nadvlády směru socialno-politického nad směrem liberalným.

Intellektualný původ a bezprostředné pohnutky jakož i dosavadní pokroky a oprávněnosť akce postátňovací v Rakousku dovolíme sobě uvažovati v pojednání následujícím.

Posudky a oznámení.

Zoologie.

O kostře žab z čeledi Pelobatid. (Příspěvek srovnavací osteologii obojživelníkův.) Podává dr. Fr. Bayer, gymn. učitel v Táboře. Se 2 lith. tabulkami. Z pojednání král. české společnosti nauk. (Řady VI. díl 12.) V Praze 1884.

Práce tato dvojí béře se snahou: Předně, aby dosavadní známosti o kostře Batrachii doplnila a po případě i opravila, kteréžto poslední platí v několika bodech hlavně pro starší, jinak výbornou práci Dugésovu. Za druhé přenáší auktor výsledky svých pozorování o jednotlivých částech kostry kuňky česnekové *(Pelobates fuscus)* a k. ohnivé *(Bombinator igneus)*, hlavně tedy znaky lebky, páteře a okončin, na změnu dosavadní platné soustavy, v níž obě jmenované žáby — především dle epichordového povstání obratlů — v jednu jedinou čeleď Pelobatidae — se řadí. Dle osteologických poměrův obou žab nelze však tento system udržeti; auktor vytýká, že vedle jiných odchylek jsou to hlavně obratle samy — u Pelobates *na před*, u Bombinatora na *zad vyduté*, po nichž nutno rozeznávati dvě čeledi: Pelobatidae a Bombinatoridae. Dále ohrazuje se spisovatel proti dosavadnímu výkladu, jakoby Pelobatidi v starším smyslu byli „přechodní skupinou" mezi pravými žabami a ropuchami, což ovšem děje se jen dle znaků zevnějších, aniž bráno zřetele k poměrům kostry. U kuňky česnekové jest tato poslední nejdokonaleji vyvinuta, naproti čemuž kuňka ohnivá vykazuje nejnižší stupeň vývoje kostry. — Vidno, že práce přítomná nenese se pouze směrem čistě popisným, nýbrž aspoň v poslední části methodou srovnavací. Popisy jsou podrobné, přesné a pokud se referent sám přesvědčiti mohl, správné; vytčené v textu znaky na přiložených vyobrazeních zřetelně jsou znázorněny. K hlavnímu pojednání přidáno krátké „Résumé des böhmischen Textes". VEJDOVSKÝ.

Hygiena.

Herm. Cohn, Prof. a. d. Univ. Breslau, **Die Hygiene des Auges.** S 53 vyobr. Vídeň a Lipsko. 1883. mk. 2,40.

Ve 20 kap. sp. výtečně pojednává o oku a zraku a způsobem srozumitelným i širšímu obecenstvu vzdělanému doličuje na základě mnohých dat empirických, jak hygienicky máme sobě počínati, abychom zabraňovali šířícím se neduhům očním. V celém vzdělaném světě vzmáhá se krátkozrakosť mírou děsnou, a to působením školy, nerozumným držením těla při práci, špatnými sedadly atd. Prof. C. proto pečlivá dává naučení, jak ve škole i v domácnosti děti mají býti opatrovány a zevrubné dává návody, jaké mají býti lavice, papír v knihách a písankách, jaký tisk, jaké osvětlení světnic atd. Doporučujeme knihu nejvřeleji všem paedagogům a vůbec každému, kdo starati se chce o rationelní vychování mládeže. DR. TH.

Psychologie.

James Sully, Outlines of Psychology with special reference to the Theory of Education. 1884, XXIV, 711 str. mk. 15.

S velikým potěšením vítáme psychologii Sullyho a vřele doporučujeme obecenstvu českému. Sully pro souborné dílo své psychologické připravoval se dlouhá léta, jak vidno z jeho předchozích prací: Sensation and Intuition, pak Illusions (vyšlo v internat. bibl.), konečně i z jeho díla o pessimismu. V novém spise svém snesl bohatou látku z psychologické literatury nejen anglické, ale i německé, francouzské a vlaské, i je kniha jeho na ten čas snad nejlepší spracování bohatého materialu psychologického s novějšího stanoviska, jak obyčejně se mu v psychologii říká, přírodovědeckého. Co do bohatosti dokladů z literatury rovná se knize Volkmannově, kterou v té příčině doplňuje tím, že budována je více na anglických pracích, jichž Volkmann méně znal. Látka je spořádána takto: 1. Úkol a methoda psychologie. 2. Duševní pochody a jejich podmínky. 3. Duševní vývoj. 4. Pozornosť. 5. Počitek (sensace). 6. Vněm (percepce). 7. Reproduktivná obrazivosť (paměť). 8. Konstruktivná obrazivosť. 9. Pojem (koncepce). 10. Soud a usuzování. 11. City jednoduché. 12. City složité. 13. Vůle: pohyby z vůle. 14. Složité kony: správa životní. Dodatky: a) Methoda a rozdělení psychologie, b) Trojení ducha, c) Postřeh prostoru okem. Rejstřík věcí a jmen.

Spis psán je popularně (v angl. slova smyslu!), aby však poslouženo bylo i odbornějším studiím, pojednány jsou v odstavcích vyznačených drobnějším písmem záhady těžší a k tomu pak pod čarou literatura je udána a mnohé vzácné poznámky přičiněny. Zvláštním písmem konečně opět jiným podány jsou odstavce, v nichž probírá se paedagogický dosah různých vět psychologických.

Kritisovati spis tak obšírný arci nemůžeme; přece však dovolujeme sobě aspoň tu jednu poznámku, že nelíbí se nám ty paedagogické náčrtky z důvodů methodických; měl p. S. raději podati paedagogiku zvlášť. Najde se mezi námi někdo, jenž by Sullyho psychologii (vynechávaje dotčené odstavce paedagogické) přeložil? Má-li česká filosofie zkvétati, musíme z hlavních odborů překládati spisy cizí a práce Sullyho dobře by se hodila — více nám prospějí dobré překlady, než méně dobré práce samostatné.

Francis Galton, Inquiries into Human Faculty and its Development. 1883.

Kniha pro psychologické labužníky, smím-li tak říci. Galton, známý svým starším spisem: Hereditary Genius, sebral v nenucený celek různé essay, které v různých časopisech vycházely. Methoda sp. je poněkud bizarná, ale právě touto vlastností budí pro psychologii interess ve kruzích nejširších. Mezi jiným zkoumá p. G., co představujeme vlastně, když abstraktná slova pronášíme, a ukazuje, že jména číslic často sdruženy bývají s představami divných geometrických figur a t. p. Životopis dvojčat rozřešiti má záhadu, jestli charakter více přírodou neb vychováním nám se dostává; p. G. myslí, že přírodou. Nalézáme tu dále psychologický výklad zjevení duchů, zkoumá se statisticky, jestli modlitba s to je, prodloužiti působením svým život. Ve shodě s Platonem stanoví hlavní zásady umělého chovu lidí („eugenics"): členy zdatných rodin nemají se směsovati se členy rodin nezdravých, aby takovýmto přirozeným šlechtictvím lepšeno bylo pokolení lidské co možná rationalně. Konečně zasluhují zmínky „složité fotografie": způsobem totiž nejen psychologicky, ale i technicky zajímavým dovede udělati průměrné fotografie různých typův. Udělá se totiž několik fotografií jedné a téže osoby (v témž postavení, osvětlení a ohnisku) a z těch pak všech pomocí přístroje zvláštního snímá obraz průměrný. Vidíme na př. obrazy vraha, typ nemocného na úbytě (průměr z 56 různých fotografií), typ zdraví, Alexandra (průměr ze šesti medalií).

J. W. Nahlowsky, Das Gefühlsleben. In seinen wesentlichen Erscheinungen und Bezügen. 2. vyd. 1884, mk. 3·60

Veliký důraz klade sp. na přesné lišení počitku od citu (Empfindung : Gefühl) a jedná pak o citech vůbec a pak zvlášť. Klassifikace citů N. tato jest: I. Formalné city a) všeobecné, na př. úzkosť, síla, slabota, b) specialné (zavitější): očekávání, naděje, obava, překvapení, pohybování, nuda, zábava. II. Kvalitativné city (závislé na určitém obsahu) a) nižší nebo-li smyslné: působení tonův a barev; b) vyšší (idealné): z pravdy a pravděpodobnosti, city aesthetické, mravní, náboženské. V dodatku jedná se o souvislosti citů se snahou (soucit, láska) a o závislosti citů na ústrojí tělovém (nálada = Gemütsstimmung, vášeň).

Proti této klassifikaci citů kritické poznámky učinil mezi jinými *Volkmann* (II. 132): srv. *Bainovo* veliké dílo: The Emo-

tions and the Will, ve kterém opět jiný pokus klassifikace citů byl učiněn. V témž díle v dodatku podán přehled čelnějších pokusů. Že klassifikace, ve které láska, soucit atd. odečleněny jsou v „dodatek“, k podezření vybízí, nelze neviděti.

Konečně hodno je poznamenati, že spisovatel, ačkoli je Herbartovec, při aesthetické zálibě nedrží, že rozhoduje při krásnu jen forma a proto vedle formy zření má k obsahu.

Spis p. N. zasluhuje pilného povšimnutí a doporoučí se svým pěkným a lahodným slohem i širším kruhům.

G. Glogau, Prof., **Grundriss der Psychologie.** 1884, X, 235 str. mk. 4.

Prof. G. je stoupencem Steinthalovým a nový spis jeho zajímavý je hlavně jakožto soustavný pokus, zbudovati celou psychologii se stanoviska toho, čemu Němci říkají: Völkerpsychologie, a vedle toho se stanoviska moderního jazykozpytu. Nalézáme tu stati o původním ústrojí ducha lidového, o vývoji ducha mythického a historického neboli uvědomělého a t. p. Litovati je, že scházejí odkazy z literatury.

Gustav Scheve, Katechismus der Phrenologie. 7. vyd. 1884, mk. 2, str. 107. S 18 vyobr.

Kdo poznati chce soustavu frenologie, poučí se příjemným způsobem touto malou knižečkou o 35 základních mohutnostech duševních, které dle Sch. frenologicky posud byly zjištěny (seznam tedy rozšířiti se může časem).

T. G. M.

Sociologie.

Die Nationalitätsidee und der Staat. Eine culturgeschichtliche Studie über den Einfluss der nationalen Ideen, besonders auf Staaten mit gemischter Bevölkerung, von Alfred v. Kremer. Wien 1885. zl. 2.

Od učence tak slovutného, za jakého orientalisté považují p. Kremera, od bývalého rakouského ministra čekali jsme o národnosti lepší poučení, než kterého se nám dostává v knize uvedené.

Kniha složena je z těchto 11 kapitol: Utopia. — Státy věku starého. — Síly hýbající dějstvem. — Národní propaganda. — Vniterné protivy. — Mladí národové. — Romani a Germani. — Slované. — Národy. — Státy národní a smíšené (Švýcary, Belgie, Rakousko, Uhry, Turecko). — Dějinné nutnosti.

Dějiny prý nás poučují, že společnosť vlastně na dvou velmi obyčejných (nebo sprostých = „gemeinen“?), ale pevných spočívá základech, to na: pudu sebezachování a pospolitosti, jimiž síla a slabost se spojuje. Když z prvotního spolužití zvířeckého vyvinula se rodina, podáno bylo símě, z něhož veliký pokrok pozdější nutně musil povstati. S tímto prvým zárodkem osvěty — totiž s prvotní rodinou — začalo působení nové síly, totiž přitahování stejného a odpuzování cizího. Tím spojovaly se lidské skupiny stejného původu a stejné řeči, kdežto cizinci se vylučovali; arci že i mezi stejnorodci sváry, různice a boje bývaly, přes to však spolčující páska nikdy neztratila síly své nadobro. K vůli lepší organisaci a záštitě obecné vůdcové, pohlaváři a králové uvazují se ve správu těchto prvých skupenství.

Ze skupin těchto kmenů vyrůstají národové. Království teď slábne jsouc nahrazováno jinými politickými zřízeními, neb moci nabývá ještě větší, tak že pak stejné skupiny úžeji spojuje. Tak vznikly staré velestáty, Egypt a samovlády asijské.

Jakmile povstaly veliké státy, vznikla národní idea, vědomí totiž, že jsou mezi jednotlivými skupinami lidé různých řečí a různých náboženstev. Tak dálo se v Egyptě, Assyrii, u Židů, Peršanů, Číňanův a později u Řekův a Římanův.

Teď na místě kmenových půtek začínají veliké boje národů zápasících o nadvládu po zákonu přitažlivosti a odpudivosti.

Tato theorie o vzniku národnosti má dobrou vlastnosť tu, že je velmi jednoduchá; má však tu špatnou vlastnosť, že je nedostatečná: pokud není vymezeno, co v životě společenském se přitahuje a co odpuzuje a co — a to je hlavní věc! — větší má a co menší přitažlivosť, resp. odpudivosť, zůstává historický výklad prázdný. Proč ku př. ve středověku národnosť neměla politického významu velikého a proč jej má dnes? Nepovstali národové noví, všichni byli již tehdy: proč před několika sty lety poslouchali všichni mezinárodní auktority papežské a proč dnes ne? K tomu p. Kr. odpovědi nemá, a to arci proto, že jeho pojem národnosti je nejasný.

„Eine Nation ist... das zu einem selbstständigen Staate gewordene Volk (p. 91.)“ — slyšíme: „Volk“ značí prý jen souhrn lidu mluvícího stejnou řečí, „Nation“ značí *politickou* jednotu. S toho stanoviska řeč a plemeno mělo by činitelem vedlejším, jakože de facto slyšíme, že vedle států národních, jako Francie, Italie a j., i státy smíšené, jako Belgie a Švýcarsko, „skoro právě tak pev-

nými“ býti mohou (str. 110.). Přece však dovídáme se na témže místě (str. 92.), že *s politického* stanoviska vždy řeč hlavním je činitelem. Naproti tomu zase (p. 118.) se nám udává, že politika svobody a blahobytu udržeti mohou stát smíšený přes všecky agitace národnosti („national“, ne „Volks-“!), t. j. přece, že jsou nad řeč silnější politické síly.

Patrno p. sp. ne dosti jasně líčí národnosť a politickou jednotu státní: jednou při slově „Nation“ stát má v mysli, po druhé národ (Volk), a proto k žádným platným a jasným ustanovením nedospívá.

Co Rakouska se týká s nejasného všeobecného stanoviska sociologického a historického, dospívá k nejasným náhledům in concreto. Smíšený stát, pořád a pořád hlásá, jednotou politickou zůstane, poskytuje-li občanům pravé svobody, blahobytu a vůbec když mravní a hmotný blahobyt zabezpečuje (str. 136). Rakousko nyní se drobí: důsledně bychom tedy dovodili se stanoviska p. Kremerova, že stát Rakouský nedostál tomu svému úkolu, hlavně že strana posud vládnoucí mu nedostála. Skutečně slyšíme (str. 121.), že to staré Rakousko na vždy přestalo býti — a přece na straně druhé Němci rakouští provedli rovnosť práv občanských a politických. Teď to tedy víme: v Čechách na př. boj se vede jen o „slovník a mluvnici, o čítánku a katechism“ (str. 131) a nastojte — takové malicherné národnosti tužby překonaly pravou politickou ideu toho starého — zaniknuvšího pro vždy! — Rakouska pod vedením Němců Rakouska, recte centralistův!

Pan Kremer nezná historie rakouských národů. Hus na př. je mu „vlastenecký Čech“ (str. 77.) — nikoli reformator náboženský! O nových našich velikánech Palackém, Šafaříkovi, Kollárovi ví jen o jejich panslavistickém smýšlení (str. 81.): aby se přesvědčil, jestli mužové ti vždy tak smýšleli, a proč, a jestli naše hnutí národní posud tím směrem se béře a vůbec bralo — toho p. Kremer nevyšetřuje.

Summa: Spisovatel je co do politického smýšlení liberal a centralista, jeho filosofie politická liší se hloubkou málo od názorů, jaké v Rakousku, hlavně ve Vídni, hlásají některé lepší denníky politické. Že pak muž takový státi se mohl členem ministeria Taaffeova, zasluhuje povšimnutí a povážení (str. X.): z ministeria toho po osmi měsících vystoupl, nemoha déle souhlasiti s vniternou politikou vlády své.

E. v. Laveleye, Die socialen Parteien der Gegenwart. V Tubinkách 1884, 4 mk.

Známý sociolog a národní hospodář belgický v novějším díle svém velmi živě líčí vznik moderního socialismu a jeho rozšíření.

Naproti širokému vymezení Proudhonově (socialismem je každý pokus polepšiti společnosť) prohlašuje za socialism všeliký pokus uvésti ve poměry společenské více rovnosti, a to zákony a pomocí státu vůbec. V principu prý socialism nehlásá mnohem více než učení křesťanské, které vždy zatracovalo nespravedlivé rozdělení majetku; liší se však socialism od křesťanství tím, že dovolává se státní pomoci, kdežto křesťanství usiluje o osobní obrod mravní. Historicky ve vývoj socialismu předně působilo všeobecné úsilí lidské zlepšiti poměry společenské; specialnějšími příčinami historickými jsou pak předně a hlavně učení křesťanské, dále působení moderních zásad zákonodárných a konečně převrat v methodě výrobní. Křesťanství, jak už podotknuto, vždy hlásalo rovnosť všech lidí. Zákony novější, najmě od prohlášení americké ústavy, vždy víc a více rovnosti udílejí občanům; lidé, kteří officielně prohlašují se za rovné, lidé, jimž vždy víc a více dává se moci politické, důsledně chtějí provésti i stejnější rozdělení majetku. Kdežto však politická moc lidu vzrůstá, klesá jednotlivců samostatnosť hospodářská; neboť novější výroba kapitalistická nutně učinila z pracovníků nádenníky. Z této nesrovnalosti jednak veliké svobody a samostatnosti politické, jednak zotročilosti hmotné vyvíjí se ta veliká nespokojenosť, vedoucí k převratům násilnickým.

Největší chyby dopouští se socialism právě tím, že neštítí se prostředků revolučních; v theorii pak p. L. mu vytýká nepoznání, že nejsilnější pohnutkou k práci je osobní interess.

Konkretní vylíčení různých socialistických stran je výtečné. Doporučujeme pak spis p. L. čtenářstvu českému hlavně z dvou příčin: vysvětluje jevy socialní nejen věcně ale i historicky, a velmi pěkně ukazuje, jak praktické pokusy socialistické s nutností logickou vyrůstají na theoretickém podkladu myšlénkovém, jak jej poskytuje náboženství, moderní věda a moderní názor o světe vůbec. Č. P.

Historie a dějiny kultury.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. Annorum 1311—1333. Opera Josephi Emler. Vol. 2. Sumtibus regiae scientiarum Societatis Bohemiae Pragae 1884.

O způsobu a principech, dle nichž řídí se vydávání *třetího* dílu regest, promluveno blíže v Athenaeum I. 261. *Druhý* svazek třetího dílu (opět 20 tiskových archů) zavírá v sobě 396 regest z let 1317 (27 Okt.) — 1322 (26 Aug.). Z nich *129* kusů úplně jest *nových* a větší počet nově kollacionovaných. Ostatkem všecko to, co již prve chválili jsme při vyjití svazku prvního, lze právem také tvrditi o svazku tomto. A.

Maria Karolina von Oesterreich Königin von Neapel und Sicilien. Anklagen und Vertheidigung. Mit Benützung von Schriftstücken des k. k. Haus-, Hof- und Staats-Archives von Frh. v. Helfert. Wien 1884. Verlag von G. P. Faesy. 8°. stran IV a 290.

Helfertovi již několikráte bylo se obírati dějinami Neapolska a specielně královny Marie Karoliny. Starší spisy toho druhu jsou: Königin Karolina von Neapel und Sicilien im Kampfe gegen die französische Weltherrschaft 1790—1814 a pak: Fabrizio Ruffo. Revolution und Gegenrevolution von Neapel November 1798 bis August 1799. — Spis přítomný shora uvedený opírá se o práce starší, má však jinou a sice docela jasně vyslovenou *tendenci*. Jest známo, že Maria Karolina, dcera císařovny Marie Teresie a manželka Ferdinanda IV. krále neapolského a sicilského, byla paní neobyčejně silného ducha a mohutné energie, takže ne slabý muž její, než z větší části ona sama vládu vedla. — Neméně jest i známo, že královna Marie Karolina v historii i u širšího obecenstva pokládána byla za vladařku ničemnou a za ženu při nejmenším *Messalině* podobnou, a že i sám Napoleon I. když konec učiniti chtěl království Neapolskému, neváhal veřejně v tomto smyslu o ní se vysloviti. — Nikomu téměř nenapadlo pochybovati o pravdě takovýchto výroků, ony přecházely z knihy do knihy a fable convenue byla hotova. — Helfert podjal se úkolu ukázati, jak vznikly ty a takové zprávy, jak rozšiřovány a zveličovány byly až do našich časů a co na nich jest pravdivého. I došel resultatů překvapujících.

Základními spisy o Marii Karolině a její špatnostech jsou díla těchto auktorů: Guiseppa *Goraniho* Mémoires secrets et critiques des cours, de gouvernements et des moeurs des principaux états de l'Italie (1793), Josefa *Stegmanna*, Fragmente über Italien aus dem Tagebuche eines jungen Deutschen (1798) a Vincenca *Cuoca*, Saggio storico sulla rivoluzione di Napoli (1801). — Helfert spisy těchto současných auktorů probírá s velkou podrobností, a na základě archivních akt, korrespondencí, vyslaneckých relací i ostatní současné literatury vykládá, jak jich apodiktická tvrzení buď vzešla *vědomě* z prolhanosti a osobní nenávisti, anebo *nevědomě* na základě *pouličních klepů*. *Gorani*, auktor nejprvnější a nejpůvodnější, byl mimo to skrz na skrz dobrodruh; původně přijal místo ve službách vojska rakouského, pak chtěl býti panovníkem *Korsiky*, pak sloužil v Portugalsku a pak post tot et multa alia discrimina rerum ocitl se v Paříži, stal se spisovatelem a účastnil se jakožto vášnivý Jakobin revoluce. Než i té se nabažil, prchl do Švýcar, změnil své přesvědčení a psal i působil ve prospěch restituce Bourbonů! — Zajímavo jest a celkem nepovšimnuto zůstávalo, že *Gorani* na konci života svého psal memoiry, v nichž všecka dřívější ostrá tvrzení o nemravnosti a necitelnosti Karolinině buď vynechal nebo velmi zjemnil!

A když toto všecko s velkým apparatem literarním a archivním jest dokázáno, zůstáváme státi před otázkou: jak to přišlo, že všickni spisovatelé pozdější bez rozmyslu a bez kritiky auktory svrchu uvedené *opisovali* a podle svých přání a tužeb ještě jinak a jinak si věci formulovali? — Odpověď na tuto otázku jest dosti *těžkou obžalobou* pro celou řadu historiků. — Po vydání knihy Helfertovy ovšem bude jinak: třebať že „Ehrenrettung“ nepovedl se všude a ve všech kusech, celkem důvody Helfertovy musí dojíti platnosti, nejméně aspoň na tolik, že Marie Karolina nebude přes míru a lživě snižována a viněna z nepočestností, jichž se notoricky nedopustila.*)

I také lady Emma *Hamiltonova*, proslulá a pověstná milenka admirala *Nelsona* a intimní přítelkyně Marie Karoliny, dochází ve přítomném spise jiného posouzení a zdá se nám, že spravedlivějšího než bylo dosavadní. Ji ovšem od mravních poklesků očistiti nelze, ale lze ukázati (i stalo se tak), že byla ženou energickou, kteráž v politických bězích neapolsko-anglických proti Napoleonovi Bonapartovi měla velikého a *skvělého* účastenství. R.

*) Srovnej Mnichovskou Allg. Zeitung ze dne 9. srpna 1884. číslo 220.

K. Th. Heigel, Quellen und Abhandlungen zur neueren Geschichte Bayerns. München, 1884. 399 str. 8°.

R. 1867 dva mladí historikové spojili své doktorské dissertace v jedné knize: „Das Herzogtum Bayern zur Zeit Heinrichs des Löwen und Ottos I. von Wittelsbach". Z nich S. O. Riezler zůstal věren dějinám bavorským ve středověku (jeho dějiny bavorské dospěly k 2. svazku, sr. Ath. II., č. 1. str. 15.), kdežto K. Th. Heigel se věnoval době novější. Vedle dvou monografií [Der österreichische Erbfolgestreit und die Kaiserwahl Karls VII.*) Nördlingen 1877 a Ludwig I. König von Bayern, Leipzig 1872], vydal dvě sbírky svých menších prací, z nichž jedna se obrací k obecenstvu širšímu,**) druhá, jejíž titul svrchu položen, k učenému. Články, z kterých se skládá, spadají všecky, mimo poslední, počtem devátý, do druhé polovice 17. a první polovice 18. století. Z nich důležitější jsou: Das Project einer Wittelsbachischen Hausunion unter schwedischem Protectorat 1667—1697. — Die Beziehungen des Kurfürsten Max Emanuel zu Polen, 1694—1697. Kurprinz Joseph Ferdinand und die spanische Erbfolge. 1692—1699. — Kurfürst Joseph Klemens von Köln und das Project einer Abtretung Bayerns an Österreich. 1712—1715. Das politische Testament Max Emanuels von Bayern. 1725. — Zur Geschichte der sogenannten (H. s jinými proti Rankemu má smlouvu za podvrženou) Nymphenburges Tractats von 22. Mai 1741. D.

M. Mignet. Études historiques. Paris 1885. 497 str. 8°. 5. vydání.

K nejznámějším a nejoblibenějším historikům francouzským náležel nedávno zemřelý M. Mignet. Spisy jeho vynikají pěknou formou, kterou se v oblibě udržují, i když obsah jich se předstihuje publikacemi novějšími. Nejpopularnější spis Mignetův, dějiny revoluce francouzské, dočkal se již 15. vydání, jeho „Charles-Quint Son abdication et sa mort" 11., „Antonio Perez et Philippe II." 5., dějiny Marie Stuartové 4., jiné větší dílo „Rivalité de François Ier et de Charles-Quint" 2. Než i menší rozpravy se vydávají zas a zase. Tak vyšly „Portraits et notices historiques et littéraires" ve 4., „Éloges historiques" 2. a konečně „Etudes historiques" v 5. vydání. Pod titulem naposled uvedeným sebrány jsou 4 rozpravy, z nichž nejcennější jest: „Essai sur la formation territoriale a politiques de la France", t. j. mistrně v hlavních rysech nakreslený obraz, jak vzrůstala moc královská a státní a spolu též jednota národní ve Francii od 11. do 15. století. D

*) Das Tagebuch Kaiser Karls VII. aus der Zeit des österr. Erbfolgekrieges. Nach den Autograph. herausgegeben von K. Th. Heigel. München 1883.

**) Historische Vorträge und Aufsätze obsahují mimo jiné popis svatby Fridricha Falckého s Alž. Stuartovou.

Ethnografie.

Carlo Podrecca, Slavia Italiana. Vyšlo v Cividale u Fulvia Giovanniho 1884.

Zajímavá zpráva o Slovencích v Italii. V provincii Udinské totiž jihovýchodně od Cividale je osm obcí obývaných Rezjany neboli Slovenci; jsou to: St. Pietro, Tarcetta, Rodda, Savogna, Grimacco, Drenchid. Stregna, S. Leonardo s 37 000 obyv. (Pypin, Hist. lit. slov. udal jich 27.000.) Sp. vykládá historii svého kraje, a ačkoli je věrným synem milované Italie, přece vzpomíná vřele na původ slovanský. Stůj zde z toho italského nářečí slovinského ukázkou píseň milence loučícího se s dívkou:

Ta zadnja večeri
O juba je leta!
Božime dikleta,
Jest muoren iti!

Na priden vič tode
Ne v zime, ne v liete
Božime o diete!
Jest muoren iti.

Pod okna na priden
Vič pieti veselu
Kir v drugu daželu
Jest muoren iti. S.

Národní hospodářství a práva.

Dr. Mieczysław Bochenek. Podatek gruntowy i system podatków od intrat. (Krakov, 1883. Str. 201.)

Věda finanční má mezi Poláky nejednoho pěstitele. Již r. 1824 podal *Skarbek* stručný nástin vědy té („Rys ogólny nauki finansów"), později přeložil *Oczapowski* Raua, načež r. 1876 *Leon Biliński* uveřejnil svůj objemný „System nauki skarbowej", předeslav krátce před tím (1873—74) svůj „Wyklad ekonomii spolecznej", jenž dočkal se již vydání druhého. K pracím těmto řadí se některé monografické, jež nejnověji rozmnožil prof. *Bochenek*, nástupce Dunajewského na stolici politického hospodářství v Krakově, knihou, o nížto zde zprávu podáváme. Bochenek vstupuje dílem tímto v šik oněch novověkých spisovatelů, kteří se zasazují o reformu platných soustav daní přímých, skládajících se převážně ještě, ba na-

mnoze výhradně z t. zv. daní výnosových, kterých nejdůležitějším repraesentantem jest daň pozemková. Jeť ona nejstarší z daní přímých. Arci měla postupem doby povahu různou, což spisovatel krátkým historickým nástinem v části první spisu svého (p. 3—44.) dovozuje, při čemž dějinám daní ve vlasti své obzvláštní věnuje pozornosť. Kdežto v dobách středověkých má povahu buď platu násedního, nebo dávky in recognitionem dominii, nebo výkupného z povinnosti vojenské a pod., stává se daň pozemková teprve v době tvoření se států novověkých daní ve specifickém toho slova smyslu. Avšak poznenáhlý rozvoj majetku nemovitého přinutil správu finanční, aby přihlížela též k ostatním pramenům výnosu a zvláštní jejich povaze i přiměřené způsoby daní přizpůsobila. Tak poznenáhla přistupuje k dani pozemkové zvláštní daň domovní, živnostenská, konečně i úroková. Příznačnou známkou všech těchto daní bylo, že nehledí se při nich k tomu, aby jako předmět daně zjistil se skutečný důchod, který jednotlivec z těch či oněch pramenů béře, nýbrž správa finanční odděluje pramen výnosu od osoby beroucí jej, ona zjišťuje pro účely své toliko průměrnou výnosnosť každého pramene výnosu zvlášť podle jistých zevních, věcných příznaků. Třeba tu jenom rozpomenouti se na způsob, jakým na př. naše daň živnostenská, nebo domovní daň třídní se ukládá. V podstatě nejinak děje se i při dani pozemkové, této dosud nejčelnější z daní výnosových. Výkladu zásad, vedle kterých se v nynějších soustavách finančních výnosová daň z pozemků ukládá, věnován jest druhý díl spisu Bochenkova, ve kterém probírá zřízení katastru a postup prací při něm, a pak methody bezprostředného vyšetření průměrného výnosu se soustavou klassifikační, i methody nepřímého vyšetření výnosu podle hodnot kupních neb platů nájemních, vykládá jejich výhody a stinné stránky a spatřuje ve kombinování obou záruku výsledků poměrně nejlepších. Přes to i sebe pečlivěji zřízený katastr nepřekoná nedostatky vyplývající ze samé povahy daně gruntovní jakožto daně z výnosu. V době nedokonale vyvinuté výrobní techniky a extensivních způsobů výroby spokojiti se lze s daní, při které ze zásady nevyšetřuje se výnos skutečný, tak jak účinkem individuality hospodářovy a všech jeho zvláštních poměrů vzniká, nýbrž zcela šablonovitě pouze podle zevních příznaků předmětu se posuzuje. Čím volnější působnosť právní řády hospodářské individualitě otevírají, tím nápadnějším zdrojem křivd social ních daň podobná se stává. Při dani gruntovní pak nehledíc k rozdílům, které z individualného způsobu zpracování vyplývají, zejména dva momenty v té příčině na váhu padají: že totiž se nedbá na zadlužení a že přesunutí té daně z pravidla na jiné (konsumenty, pachtýře, kupce statků) nebývá možné, nýbrž že daň jako břemeno realní na předmětu uvázne jeho hodnotu zkracujíc. Úvahám o těchto právě uvedených dvou otázkách věnována jest hlavní část třetího oddílu, který se kritikou daně pozemkové zabývá, jednak k nynějším poměrům zadlužení majetku nemovitého pečlivě přihlíží, jednak velmi obšírně a kriticky otázky přesunutí rozebírá. I když se při rozdílných druzích daní z výnosu táž míra (stejné procento) daně zavede, neujde se přece nerovnostem, neboť užívá se a podle povahy věci užívati se musí zcela rozdílných method vyšetření výnosu při rozličných druzích těch daní. Než i pro finance státní samy vyplývají při soustavě daní přímých složené z daní výnosových výsledky nepříznivé. Nerovnosť rozdělení činí je naprosto neelastickými. Spisovatel hojnými zajímavými doklady statistickými ukazuje, kterak se poměrný podíl, který z celého příjmu z daní na daně výnosové vypadá, v Rakousku i v jiných státech neustále zmenšuje za velikého narůstání daní nepřímých. Arciť, soudíme, nepadá tento úkaz výhradně na vrub daní výnosových. Tento pak system ze dvojí strany zároveň těžce doléhá na vrstvy nemajetné, neboť nedopouští účinnějšího přitížení vrstev zámožnějších, ježto důsledně provedenou progressivní míru vylučuje, a jest příčinou, že nepřiměřeným rozšířením daní spotřebních nemajetným nepoměrné břemeno se ukládá. Jenom přechod — arci za daných poměrů toliko postupný — k systemu daně z důchodu i poplatnictvu větší spravedlnosť i fisku vydatnější a pružnější zdroje příjmů otevře.

Ten jest v podstatě obsah spisu, který jasným výkladem a rozborem pečlivým zasazuje se o reformy, které mezi vynikajícími spisovateli novějšími, zejména německými, hojně mají přímluvčích Právem arci ukazuje spisovatel, že zdar takové reformy předpokládá nejen dokonalejší organisaci správy finanční, nýbrž i zejména též mravní povznesení obyvatelstva „oním tichým a povýšeným patriotismem, který káže vyznati pravdu o vlastním důchodu a kontrolovati přiznání jiných podle nejlepšího vědomí a svědomí". Spis Bochenkův není jenom obohacením národohospodářské literatury polské, nýbrž najde zasloužené čestné místo

i v literatuře finanční vědy vůbec a především té její části, která za opravu výše naznačenou se zasazuje. Naproti náhledům spisovatelů tohoto směru zachovává Bochenek v jednotlivostech samostatnosť svých vědeckých názorů. BRÁF.

Směnka a chek v evropském zákonodárství. Studie srovnavací. Napsal Dr. Antonín Pavlíček, advokát v Karlíně. V Praze. J. Otto. 1884.

Snahám nesoucím se k sjednocení práva směnečného a jiných stejně daleko dosahujících části obchodního práva u národů kulturních nejplatnější služby konají spisové, jež práva různých těch národů přehlížejíce a porovnávajíce zevrubně ukazují, co kde stejného, co různého a nového, co lepšího a dokonalejšího. Do řady záslužných spisů takových druží se dílo svrchu jmenované. V národním našem písemnictví jest toho směru a způsobu první.

Chce podati obraz evropského zákonodárstvı o dvou předůležitých ústavech kupeckých, směnce a cheku. Spisovatel ukázav úvodem k důležitosti a pokrokům snah uniformačních v oboru zejména práva směnečného a roztřídiv veškeré zákonadárství směnečné na tři skupiny, francouzskou, německou a anglickou, postupuje v knize své cestou následující.

Ještě v úvodě předesýlá stručný přehled po zásadách francouzského práva směnečného, jak je Code de commerce obsahuje. Potom seznamuje nás s oněmi děly zákonodárskými, kteréž na základech německo-rakouského řádu směnečného vyvedeny jsou, totiž s uherským zákonem směnečným (1876), skandinavským zákonem směnečným (1880), s 29. titulem švýcarského zákona spolkového o právu obligačním (1881) a s osnovou zákona směnečného pro říši ruskou (1882). Probírá je článek za článkem a se směnečným řádem německo-rakouským porovnává, odchylky a novoty vytýkaje a na větším díle kriticky uvažuje.

Týmž způsobem přehlíží pak dále směnečné zákony italský (codice di commercio 1882 lib. I. til. X.) a belgický (1872), kteréž vyrostly z kořenů práva francouzského, na něž však z práva německo-rakouského vštěpován již přemnohý roub. Na rozbor směnečného zákona belgického připojeno pojednání podávající soustavný a celistvý obraz směnečného promlčení a žaloby z obohacení v nynějším evropském zákonodárství. Že spisovatel nespracoval veškerou látku raději ve formě, kteréž tuto na exkurs s rozhodným zdarem užil bezpochyby z ohledu k praktické potřebě se stalo, ježto tomu, kdož o jednotlivém cizím zákonu směnečném poučiti se chce, při postupu ostatek zachovaném věc ovšem valně bude snadnější.

Pojednav potom ještě o směnečném řádu anglickém (1882) obrací se spisovatel v posledním paragrafu knihy své k cheku čili bankovní poukázce. Tu nejprve o dějinách cheku stručnou zprávu podává, potom náležitosti cheku stanoví, jichž jednak podstata jeho sama a jednak různé zákony a osnovy vyhledávají, dále pak právní poměry v obchodu chekovém se vyskytující zkoumá a konstruuje a na konec opět zákony a osnovy porovnává.

Připojeny jsou tři dodatky. Jakožto první položeny jsou proslulé resoluce, na nichž usnesla se association for the reform and codification of the laws of nations. V druhém sdělují se technické názvy směnky dle cizích zákonů směnečných. V třetím vytknuty jsou změny, kteréž Code de commerce v titulu o směnce novějšími zákony utrpěl, a pak odchylky vyskytující se ve starších zákonech směnečných na francouzském zákonníku spočívajících. Vhodněji arci měla první část téhož dodatku hned s vylíčením francouzského práva směnečného spojena a druhá před rozbory směnečných zákonů belgického a italského předeslána býti; patrně však spisovatel práci svou v těchto směrech teprve rozšířil, když tisk již byl pokročil.

Kniha jest ovoce studií nad míru pracných. Mějž za ně spisovatel vděk náš nejvroucnější! St.

Schwarz Frant. Výklad zákona obecního (ze dne 16. dubna 1864) a zákona o zastupitelstvu okresním (ze dne 25. července 1864) pro království české. Druhé opravené a valně rozmnožené vydání. Díl I. Zřízení obecní a řád volení v obcích. V Praze, Otto. 1881.

Horlivý zastance samosprávy v našem království, pan František Schwarz, poprvé roku 1878 vystoupil u veřejnosť svým „Výkladem zákona obecního“. Dilo tenkráte vzbudilo pozornosť obecenstva v míře nemalé a oblibě, ze které se záhy těšilo, nejlépe svědčí okolnosť, že v době zajisté poměrně krátké objevila se potřeba, uspořádati vydání druhé. Toto jeví se býti úplným přepracováním vydání prvého, ač základní rozvržení díla zůstalo nezměněné!

V úvodu historickém (str. VI—LIV) podává pan spisovatel přehled dějin samosprávy v království českém ve čtvero odděleních, v nichžto každé o sobě zahrnuje líčení dějin hlavní jedné obdoby. Jakožto takové se objevují: 1. Doba župní od prvních

pamětí českého národa až do konce XIII. st. 2. Doba zřízení krajského a rozkvětu českých měst do polovice XVI. věku. 3. Doba úpadku svobod a řádů obecních do r. 1848. 4. Doba znovuvzkříšení samosprávy obecní od r. 1848 až na naše dny.

Spis samý skládá se z pěti částí, z nichžto *první*, nejobjemnější (do str. 631.), plní výklad na český *zákon obecní*. *V druhé* části (do str. 688.) vykládá se *řád volení v obcích*, kdežto v *třetí* (do str. 751) pojednáno o před pisech, týkajících se *práva domovského*. Část *čtvrtá* (do str. 788) obsahuje výklad na český zákon ze dne 3. prosince 1868 v příčině *opatřování chudých*. Část *pátá* (do str. 923.) přináší 211 pečlivě upravených *vzorců* k úřadování a podávání v záležitostech obecních.

Účelem spisu jest v první řadě vyhověti potřebě *praktické*, podávati těm, jimž jest činnými býti v službách obecních, bezpečnou rukověť při zastávání úřadu na ně vloženého. Tím také vysvětluje se, že pan spisovatel vesměs přidržuje se pořádku legalního, vplítaje toliko na vhodných místech některá pojednání samostatná, kteráž, ač s náhledy tam pronesenými ve všech kusech (tak na př. co do otázky na str. 460. rozřešené, zda vykonávání pravomocnosti trestní náleží v samostatný nebo v přenesený obor působnosti obce) souhlasiti nemůžeme, přec repraesentují rozbory ceny trvalé o těch kterých částech práva obecního.

Aby se těm, kdož knihy užívají, ušetřilo vyhledávání četných *zákonů a nařízení*, jež dotýkají se agendy funkcionařů samosprávných, připojil spisovatel normy tyto na příslušných místech svého díla ve znění doslovném. Což však při knize, jež má býti rukovětí při praktickém provádění úkolů samosprávných, zvláště pak na váhu padá, jest přehled *praxe dosavadní*, který tu zjednán sdělením obsahu a kde toho objevila se potřeba i širším rozvedením nálezů a rozhodnutí, nejvyššími instancemi správními posud vynesených u věcech do oboru činnosti organů obecních náležejících. Máť ovšem takové uvádění nálezů také své vady, zejména když — jak ani jinak nemůže býti — praxe v záhadných otázkách často kolísá. Pak ovšem nezbývá, má-li býti vyhnuto se jednostrannosti, než uveřejniti (jak se na př. i zde děje na str. 514., 555. a 566.) též nálezy sobě v podstatných kusech odporující. V takových jakož i v jiných případech bylo by bývalo záhodno, kdyby pan spisovatel byl povždy také *vlastní* náhled svůj s plnou určitostí vyslovil, jak to na př. učinil co do velesporné otázky, lze-li připustiti nepřímé užívání statku obecního (str. 510.). Obyčejně má se za to, že uvedení obsahu toho kterého nálezu, nečiněna-li výslovně výhrada ve smyslu opačném, platí za projevení souhlasu spisovatele se zásadou o nálezu vyslovenou. Však této domněnky nelze při spisu p. Schwarzově užiti vzhledem k poznámce na str. V. předmluvy obsažené.

Uznávajíce plnou měrou záslužnosť spisu, jenž svědčí o vzorné píli pana spisovatele, o bohatých zkušenostech a důkladných jeho studiích v oboru probíraném, přáli bychom sobě, by všickni, jimž působiti jest u věcech obecních, vyřídili funkce své se stejným zápalem pro skutečné zájmy samosprávy, jaký prosvítá z každé téměř stránky spisu tohoto. Ba zajisté mnohé — nikoliv veskrz neoprávněné — stesky na působnosť institucí samosprávných by umlkly, kdyby ideje páně spisovatelovy ve všech kusech došly provedení, kdyby organové příslušní povždy byli si vědomi důležitosti úkolů na ně vznešených, jakož i toho, že konati jim jest *úřad veřejný*. By toto vědomí v kruzích, jichž se týče, čím dále tím více se šířilo a upevnilo, k tomu zajisté spis přispěje nemálo i budiž proto námi od srdce uvítán! PRAŽÁK.

Politika.

Bohemicæ res. Zur Abwehr deutschnationaler Angriffe, zusammengestellt v. Adolf Srb. Prag, 1884. Str. 107, za kr. 80.

Zákonná rovnosť jazyka českého s německým v zemích koruny české. Napsal Dr. J. Vašatý, advokát. Vyňato z »Právníku« sešit 14—17 r. 1884. V Praze 1884, str. 40, za 40 kr.

Oběma spisy naší spravedlivé věci národní dobře je poslouženo. Ve prvém věrohodné jsou údaje opravující lichá tvrzení mnohých krajanů našich o t. zv. utlačování; pojednáváť se: Jazykové nařízení. — Rovnoprávnosť ve škole a ve chrámě. — Boje německých nationalů v parlamentě a mimo parlament a jejich noviny. — Chuchle. — Celistvé území německé. — Německá řeč státní. — Roztržení Čech. — Pokusy českých poslancův o smíření.

Spiseček druhý dobrý poskytuje průkaz právnický a historický, že v zemích koruny české jazyk náš vždy a všude nejen v dobách samostatnosti politické, ale i později byl před zákonem s německým v právu docela rovném. Č. P.

Trias. Drei Aufsätze als Manuscript für politische Freunde von Frh. v. Helfert. Wien 1884. Druck und Verlag von Ludwig Mayer. 8° stránek 70.

Politická brožura obsahující *tři* pojednání, dříve již po různu vytištěná a nyní v jedno sebraná. *První* má nadpis: *Was wollen denn eigentlich die heutigen Wiener?* V něm velmi ostře doráží se na obyvatelstvo hlavního města říšského, že místo aby lákalo lidi z korunních zemí k sobě, chová se sprostě a nemoudře zároveň, urážejíc neněmecké národnosti a zvláště Čechy způsobem neslušným a nemístným. Velmi peprná jest historická reminiscence na adressu se 30 tisíci podpisy, jiż Vídeňané 20. března r. 1849 podali tehdejšímu presidentovi ministerstva Felixovi Schwarzenberkovi. V ní *tehdejší* obyvatelstvo říšského hlavního města prosilo u ministerstva: um der Bevölkerung der Gesammtmonarchie ihre Freiheiten, ihre erworbenen Rechte, *aber auch ihre Nationalität, ihre Institutionen, ihre historischen Erinnerungen zu bewahren und für immer zu sichern.* „Neboť," dokládá se dále v téže adresse, „jen tím mocnářství Rakouské bude zkvétati, když různé národnosti jeho ruku v ruce bratrsky budou vedle sebe žíti!" — Helfert k tomu dokládá, že tehdejší Vídeňané ovšem lépe se mu líbili, než nynější mluvící o Phylloxeře!

Druhá rozprava jest *Sed quid nunc?* Dotýká se Uher a nynějšího hospodářství tamější vlády. Národní přemrštěnosti maďarské či jak Helfert říká chauvinistická glossomanie tepe se s velkou ostrostí, zejména při výkladu o repatrici tak zvaných Csango a pak při výkladu o nejnovějších událostech *chorvátských.* Helfert diví se Maďarům, že v ničemž nezmoudřeli po událostech r. 1848; sotva že vládu dostali do rukou, se stejnou brutalností chovají se k Slovákům, Rumunům, Srbům a Sasům, jako činili dříve, a nemyslí přitom nic na to, že tytéž příčiny mohou míti poznovu tytéž účinky jako r. 1848! — Podstatná část tohoto článku věnována jest sporu *maďarsko-chorvátskému,* při němž dokládá se, kterak spojení těchto dvou korun vždy bude zřídlem nesnází, poněvadž Maďaři považují Chorváty za ballast a Chorváti ze spojení s korunou svatoštěpánskou ve všech ohledech materielních mají škodu. — I navrhuje se toto: Chorvátsko odluč se od Uher a spoj s Dalmatií a Bosnou v „trojjediné" království, které sic zůstane ve starém statoprávním poměru k Uhrám, ale parlamentarně a administrativně bude úplně odděleno, a bude tvořiti *třetí část* toho celku, v jehož čele stojí panovník, společné ministerstvo a delegace. Tedy *trialismus* místo dosavadního *dualismu.* Rozumí se, že ihned také a dosti obšírně pověděno, jaké *výhody* pro vnitřní upokojení nemaďarských národností a pro *zevnitřní* politiku proti Rusku by trialismus podle zdání navrhovatelova měl a míti musil. Všecky námitky se kladou a pak vyvracejí; na konec i to, že by ze trias mohlo přijíti ku *tetras* a *pentas* in puncto zemí koruny svatováclavské a země haličsko-vladiměřické. — Helfert ani toho nehrozí se, ale vyslovuje se proti tomu. Statoprávním fundamentem pro říši Rakouskou jest mu proslulý *diplom říjnový*, kterýž dokonce není proti trialismu, ale jest proti dělení na *čtyři* nebo *pět* částí říšských. „Neboť dle diplomu říjnového země české a haličské bez odporu k těm náležejí, v nichž ode dávnějších let co do zákonodárství *společně* se jednalo a *uzavíralo* na společné *říšské radě.*" — A tak tomu má býti i budoucně.

Historický vývoj moderního Rakouska málo kdo zná tak dokonale jako baron *Helfert*, a proto zvláště zajímavo jest stopovati ho na poli politiky *konjekturalné.* Hloubka myšlének, naprostá znalosť věci, upřímná otevřenosť a jasný sloh jsou uznané přednosti spisovatelovy. Mluviti *pro* neb *proti* konjekturám jeho, zdá se nám nemístno a zbytečno. Zde rozhodnouti musí *effectus* v budoucnosti. Námitky, jež by se proti jednotlivostem právem učiniti daly, nezměnily by ničehož na podstatě. Že *trias* jest možná, není pochybnosť, a že i *tetras*, míníme-li při ní země haličské, podle nynějšího stavu věci leží v obvodu možnosti, jest také nepochybno. — *Pentas* českých zemí zdaž ta je možná? Zdaž jen proto nemožnou, že zdá se mluviti proti ní říjnový diplom? Odpovědi k těmto otázkám vedly by ku kritice nynějších poměrů politických a ku rozpravě o našem nynějším politickém zastoupení; ale oběma těmto věcem z důvodů na snadě jsoucích na ten čas vyhnouti se dlužno.

Třetí rozprava jmenuje se: *Das Testament Peter des Grossen.* Zde vykládá se nejnovější historie *ruských* vlivů na polouostrově balkánském, zejména v Bulharsku. „Co chce Rusko? To co obsaženo v domnělém testamentu Petra Velikého, co Kateřina II. hleděla uskutečniti, co kázal v poslední době *Fadějev*: cestu do Cařihradu, hegemonii nad polouostrovem, východořímský diadem Komnenovců a Palaeologů!" — A hlavní věcí jest, vykládá se dále, jak *Rakousko* se k těmto plánům zachová, jaké zde jsou poměry? — A odpověď: v zemích koruny svato-

štěpánské takové, jak si jen Rusko může přát! — Násilným pronásledováním nemaďarských národností pracuje se *Rusku* do rukou; národové potlačovaní tam se ohlížejí po spáse, a od budoucí nějaké *války s Ruskem* čekají osvobození! — Rusko to ví, a má tudy možnosť hledati v případě potřeby spojence mezi suvereny balkánskými; každému z nich za spojenství jeho může se slíbiti a nabídnouti *kus* (Rumunům rumunské, Srbům srbské části atd.) koruny svatoštěpánské! Toť tresť dedukcí Helfertových, které končí tím, že osud budoucí těchto zemí a národností jest v rukou ministrapresidenta uherského *Tiszy*. On vyzývá se, aby v otázkách národních *po jinaké* bral se cestě, aby jinakou se řídil politikou; a končí se emfaticky: „Von der Entscheidung, der er sich hingibt oder die er sich abgewinnt, wird es abhängen, in welcher Gestalt er dereinst in der Geschichte dastehen wird, in *der österreichischen als der Erste Ungar oder — in der russischen als der letzte Magyar!*

Velmi hezky řečeno, a také *mnoho* pravdy v tom, jen se mi zdá, že poslední výrok nesmí se přece tak doslovně bráti do opravdy.

a.

Filologie a literatura.

Grammatika jazyka starobulharského (staroslovenského). Sepsal B. Popelka. Úvodem a komentovanými texty opatřil Fr. Vymazal. V Brně. Tiskem Vil. Burkarta. Nákladem vlastním. 1885.

Ceníme velice praktičnosť tohoto spisku. V úvodu podal p. Vymazal dosavadní náhledy o vlasti starobulharštiny a jejím písmě, pojednal o tomto a pečlivě vybral texty. Druhou částí spisu je Popelkova mluvnice, jež je výtahem z mluvnice Miklosichovy s malými změnami hlavně podle Leskienova Handbuch der altbulgarischen Sprache. Musilo by se v ní všelicos opraviti, kdyby dojíti mělo ke druhému vydání. Věta „původní *u* se před samohláskovou příponou stupňovalo (rozštěpilo) v *ov*" na str. 99., je v tomto znění chybnou. Leskienův výklad -ъ v nom. sg. mužs. *o*-kmenův jako koncovky akusativné (ъ je střídnicí za *ŏm*), který se na str. 104. podává, je správný, ale pak se vysvětliti musí též podle Leskiena (Deklination str. 65. a sl.) koncovka -*o* v střed. *o*-kmenech, kdež je analogií podle *os*-kmenův, na př. město podle nebo, jež je střídným za řec. *νέφος*, tak že darъ jsouc střídným za řec. *δῶρον* nebyvši pojato analogií ztratilo původní rod. Stb. iště (p. 150.) je za iskją, isćą, nikoli za istją (odkud *t*?). Z hláskosloví musila by se celá náuka o samohláskách, zvláště o stupňování přepracovati podle nejnovějších badání hlavně mladogrammatických. Stať o působení analogie na str. 176. a sl. je dobrá, ale v mluvnici starobulharské měly se uvésti příklady spíše ze starobulharštiny než z češtiny. Výkladův ze srovnavacího jazykozpytu je dosti, ale mohly se vynechati. Praktičnosti se jimi nezískalo a vědeckosti tím méně, jelikož mnoho je jich pro samozřejmosť věci zbytečných většina pochybených.

E. K.

Slavonic Literature. By W. R. Morfill, M. A. London 1883.

Nemnoho mají Angličané knih, které by je seznamovaly přehledně s literaturou kmene slovanského. Po známých pokusech Bowringových, v nichžto jeví se více dobré, upřímné vůle nežli potřebných důkladných vědomostí filologických, proslul sice pracemi svými vystěhovalecký potomek našich Vratislavů, který však obrátil přirozeně hlavní zřetel svůj k národu českému, ponechávaje péče o širší literaturu slovanskou jiným. Ale pohříchu kromě paní Robinsonové (Talvj) nikdo jiný dlouho nechtěl se práce té podjíti, až učinil tak loni magister Oxfordské university, pan Morfill, dílem zpředu jmenovaným, vydav je jakožto část „Úsvitu literatury evropské" (The Dawn of European Literature) v Londýně péčí výboru společnosti ku podporování křesťanského vědění, která postarala se též dílem P. Maclearovým (The Slavs) o anglické vydání starých dějin slovanských. Knihou tou p. Morfill podal krajanům svým velezajímavé a zcela na výši nynější vědy literarně historické stojící poučení o starší literatuře všech čelnějších i skrovnějších, mohutných i zakrslých větví kmene slovanského. Vděčně vítáme nové dílo, nesoucí naskrze znak vědecké důkladnosti a dýšící zároveň vřelou láskou ku Slovanstvu, pro jehož utrpení má nelíčené slovo přátelského soucitu a jehož znovuzrození těší se upřímnou radostí. Obé — důkladnosť i vřelosť díla páně Morfillova — vysvětluje se tím, že spisovatel nečerpal vědomostí a názorů svých o Slovanech a písemnictvu jejich pouze z druhé nebo třetí ruky, od Němců totiž a Francouzů (ač již tu i tam vyskytují se zprávy zaslepenosti národní nezkalené), nýbrž že uchýlil se, jak sám v předmluvě vyznačuje, a jak četné citaty v knize i všechen obsah její dosvědčují, přímo ku původním pramenům, jimžto správně porozuměti dopouští mu vzácná jeho znalosť

nářečí slovanských; jmenovitě zdá se velmi dobře znalým jazyka českého, jak souditi lze z pochvalných jeho díků činěných zvláště literarně historickým prácem páně Tieftrunkovým a Musejníku našemu, jejž nazývá společně s dílem Pypinovým a Jagićovým Archivem „bání slovanského věhlasu“ (a mine of Slavonic lore).

Hlavním zřídlem bohatých vědomostí byly učenci anglickému: Historie literatur slovanských od Pypina a Spasoviče, Časopis českého Musea, Jagićův Archiv für slavische Philologie, ač ovšem vedle těch užil sterých prací spisovatelův a badatelův i sběratelů, slovanských i neslovanských, pokud hodily se mu, z dob starších i novějších. Na příklad budiž mi dovoleno jmenovati toliko učence a spisovatele české, jimiž dokládá se při starší slovesnosti české (vedené až do katastrofy Bělohorské) v textu nebo v poznámkách, ti jsou: G. Dobner, F. Procházka, Pelzel, Dobrovský, P. Šafařík, Fr. Palacký, Fr. L. Čelakovský, J. Hanuš, K. J. Erben, A. Šembera, trojice Jirečků, dr. Gebauer, prof. Tomek, K. Tieftrunk, Vrťátko, Helfert a Vlach. Z těch arci vyskytují se některá jména častěji, jako: Šafařík, Jos. Jireček, Gebauer, Tieftrunk; jiná méně, dle toho jak žádala díla potřeba. Nicméně zdá se, že p. spisovatel nedostal povědomí o některých současných badatelích našich, jinak byl by se zajisté zmínil aspoň o Ferd. Schulzovi při Chelčickém; tohoto by pak ovšem nemohl přirovnati anglickému sektáři Bunyanovi (str. 228.), neboť ze studie Schulzovy (v Osvětě 1875, str. 38.—45., samostatně vyšla pod názvem „Petr Chelčický“ v Matici lidu 1882) byl by poznal nepřátelský původ kopytářské přezdívky Chelčického, jakož i důvody Palackého a Schulzovy o zemanském stavu Chelčického naproti náhledu Šafaříkovu a Jirečkovu o kněžství muže toho, dle čehož byl by dozajista na základě nového badání opravil výrok svůj o ševcovství duševního původce slavné Jednoty českobratrské.

Vždyť ten účel právě má celá kniha páně Morfillova naproti dílu paní Robinsonové jednak zastaralému, jednak i v druhém Novoyorckém vydání z r. 1850 (Historical view of the languages and literature of the Slavic nations, with a sketch of their popular poetry) tak skrovně prý — dle předmluvy p. Morfillovy — v Anglii rozšířenému, že neznají ho tam ani filologové angličtí, tím méně pak většina národa. A byť omezovalo se nové dílo anglické o slovanské literatuře pouze na památky dob dřívějších, končíc zajímavé zprávy své pokaždé tam, kde počíná se novověké vzkříšení jednotlivých národností čili nová doba literatur slovanských, nelze neviděti, že od druhé polovice tohoto století tolik nových a závažných se objevlo příspěvků ku poznání a ocenění starší slovesnosti slovanské, že jimi valně se mění názor o její podstatě, duchu a důležitosti. Ať nic nedím o nových objevech starobulharských, připomínám toliko novějších badání (Račkého, Golubinského, Levického, Petranoviče a j.) o bogomilstvu, jehožto významu křesťanskoliterarnímu a národně kulturnímu pohříchu sám p. Morfill nevěnoval na str. 122. náležité a jinak vždy bystré své pozornosti, rozeznávaje tu ještě také za dvě osoby různé popa Bogomila a Jeremije naproti převážnému nyní mínění učenců slovanských (viz Pypin. Hist. lit. slov. 1880, I. str. 56., K. Jireček, Исторія Болгаръ 1878 str. 227., kdež výslovně se praví: „попъ Богомилъ, также называемый Іереміемъ“; str. 560: „попъ Іеремія или Богомилъ“). Dále připomenouti dlužno netušeného bohatství národních písní starobulharských, sebraných nejvíce od bratří Miladinových, jejichžto tragického osudu p. spisovatel tak vřele vzpomíná, nezdráhaje se nikde projeviti sympathie své utrpení slovanskému vůbec a národu bulharskému, politicky dosud tak zbytečně roztrženému, zvláště (viz na př. p. 2. II., p. 7.).

Rovněž dalo by se ukázati zde k epochalním národopisným pracím Čubinského a Kostomarova o Malorusech, k novým pečlivým vydáním starých památek rukopisných u všech přednějších větví slovanských, ke studiím jazykozpytným a rozborům literarním a j. a j. zjevům, jež zřejmě dokazují zastaralosť amerického díla pí. Talvj a potřebu svěžejšího přehledu literatur slovanských u národa vzdělaností svou v takém popředí stojícího.

Arci zůstávají dosud leckteré důležité stránky dřevní literatury slovanské nevyjasněny, nerozřešena úplně na př. posud ani otázka o domovském, abych tak řekl, právu církevní slovanštiny; o prvorozenství, smím-li opět tak říci, slovanských dvojčat: kyrillice a glagolice; o pravosti některých starobylých památek vyskytnuvších se v době znovuzrození národního spolu s jinými najisto podvrženými a p. Záhady takové rozluštiti není ovšem úlohou literarních historiků cizích, a p. Morfill přirozeně též úlohy té se nepodjal, zaznamenávaje pouze dosavadní stav otázek těch, ač neváhá kloniti se k té neb oné straně sporného mínění, jak vidí

se mu kde závažnějším; tak při církevním jazyku slovanském přidává se spíše ke staré bulharštině (dle Šafaříka, Schleichera, Schmidta, Leskiena, naproti staré slovinčině Kopitarově, Miklošičově, Jagićově a staré ruštině Geitlerově a j.). Při písmě staroslovanském namítá proti glagolici, kterou Šafařík vyhlásil po r. 1850 za starší apoštolský výtvor Kyrillův (v čemž souhlasí s důmyslným učencem naším i Miklošić, Grigorovič, Rački a m. j.), kdežto kyrillskou azbuku připisuje biskupu Klimentovi († 916), že nenašlo se dosud datovaného kodexu glagolského, aby se blížil stářím svým ctihodnému kyrill. kodexu Ostromírovu, datovanému z r. 1056—57, k čemuž připomínáme, nehledě ke kyrillským palimpsestům na glagolských podkladech, jediné glagolského podpisu kněžského na listině z r. 982, kterou našel Uspenskij v iverském klášteře na sv. hoře Athosu (K. Jireček, Ist. Bul. p. 548). Při sporných památkách, jakými jsou na př. naše rukopisy Zelenohorský a Královédvorský, jihoruská Istorija Russov arcibiskupa Jiřího Konisského (snad od Repnina? viz Pypin-Kotik I., str. 299. sl.), bulharská Veda Slovena Verkovičova, anglický spisovatel Slovanské Literatury, nevyslovuje se zřejmě než o této. ač přijetí lyrických ukázek Ruk. Kralovédvorského svědčí patrně uznávané pravosti jeho; o Vedě praví přímo dle Jagiće: This book is a mass of fabrications (p. 128). ku kterémužto náhledu o starobylých písních Verkovičových dospěli, jak známo, i J. a K. Jirečkové, a k němuž naproti A. Chodžkovi (u p. Morfilla „Chozdko"), Dozonovi a Geitlerovi kloní se též Pypin (I. str. 112.), ač tento dodává, že nelze vysloviti se platně o povaze tohoto nálezu, pokud nevydány na světlo nové ukázky Vedy a neprovedena jinaká pátrání. Jinak p. Morfill, jak už praveno, dosavadní stav záhad takových prostě registruje, podávaje s podivuhodnou stručností nezasvěceným přehledný názor o nich, při čemž neopominul ukázati na př. ve sporných památkách našich i k účasti národního zášti sousedského i k anachronismům v ruských „bylinách" a prostonárodních písní bulharských.

Přihlížime-li k obsahu celého díla, velmi pečlivě a soudně sestaveného, shledáváme, že rozvržen jest přirozeným způsobem dle jednotlivých větví slovanských na osm arci nestejně dlouhých kapitol, jednajících o starém písemnictví a) ruském (s filologickou exkursí na pole cizích slov), maloruském a běloruském, bulharském (do něhož pojaty jednak církevní památky starobulharské i s Evangeliem remešským, jednak ukázky národních písní ze sbírek novobulharských), srbsko-chorvátsko-slovinském; b) polském, českém (při němž na konci zmínka se děje též o literarním odtržení Slováků, jejichžto písně národní p. sp. poněkud podceňuje, Zpěvanek Kollarových ani neuváděje), dále o Srbech Lužických, konečně o vymřelých Polabanech, k nimž přidána na zakončení ukázka přísloví ruských a polských. Předeslané dvě kapitoly, věnované roztřídění a pojmenování Slovanstva, jejich sídlům a počtu (na základě národopisu Šafaříkova s užitím však nejnovějších statistických dat a map ruských), řečem a písmu, tvoří po vzoru Historie Pypinovy úvod tím přiměřenější, že šlo o to, podati tu náležité ponětí o Slovanstvu cizině, dosud nevalně s ním obeznámené.

Vypravování své o starší literatuře slovanské, v níž hledí se, jakož přirozeno, ku všem důležitějším druhům a zjevům dřevního písemnictví, jako: knihám církevně náboženským, letopisům a cestopisům, zákonníkům, spisům linguistickým, po výtce pak ku zpěvům národním a výtvorům básnickým, vypravování to učiněno cizině poutavým a velezajímavým zvláště vybranými ukázkami z oboru zákonodárství a národního básnictví slovanského; nesnadná úloha překladatelská, kterou tu p. Morfill zdárně podnikl, činí dílo jeho ještě záslužnějším, poněvadž jest takto prostému čtenáři vítanějším.

Ukázky ty vedle nejednoho přímějšího vybídnutí jazykozpytcům anglickým budou bohdá mnohému Angličanu pohnutkou, aby více nežli dosud všímal si národů slovanských literarně a linguisticky až do nejchudší větve své tak zajímavých. Kniha páně Morfillova spojujíc s tímto hlavním účelem věcným zároveň podřízený prospěch formalní, připraví mezi Angličany po úmyslu spisovatelově půdu správnější transskripci jmen slovanských, dosud po příkladě německém a francouzském tak chaoticky psaných, že právem p. Morfill touží na to v předmluvě díla svého. Že pokus jeho v té věci nedopadl hned dosti uspokojivě, jest hlavně vinou typografie anglické, jíž nedostává se diakritických našich znamének a zvláštních písmen pro zvláštní zvuky slovanské. kterýžto nedostatek sám spisovatel těžce nese a jemuž hleděl odpomoci jak nejlépe věděl. Litovati jest však, že nepočínal si při tom důsledně; podivně zajisté dojímá čtoucího na téže stránce (p. 189.) jednou Jirecek, podruhé Mickie-

wi*cz*, potřetí Konstantinovi*ch* (Srb) a Spasovi*ch* (Rus); poznámka u českého *c*, že se má čísti *č*, nevalně prospívá, neboť jak má cizinec pak čísti jiná slova s *c* i *č*, na př. Chel*č*i*c*ký? Proč vůbec jeden a týž zvuk podáván pravopisem tak různým, tu čistě národním (polské cz, sz, rz), tu jen jaksi polonárodním (české c za č, s za š, r za ř, z za ž), tu zcela cizím (angl. ch za ruské č i jihoslov. ć, kh pak za kyrillské ch, germanské tz za kyrillské c, sh a zh za kyrill. š a ž)? Proč lišiti stejné zvuky slovanské v latince a azbuce (s [= š] : sz : sh; c [= č] : cz : ch; c [= c] : tz; ch : kh; u : ou a p.)? Z nedostatku přesných písmen latinských nejlépe by se snad poroučelo užiti polského a spolu dřívějšího českého pravopisu, v němž diakritická znaménka (vyjma délky samohláskové nahrazují se složením prostých písmen pro všechny téměř změkčené souhlásky a jotované samohlásky. Však doufáme, že jednotný způsob psaní pro zvuky slovanské, ať již český nebo polský nebo jiný, při dobré vůli se najde a prorazí jednou u Angličanův i u Francouzův a Němců; zatím jsme vděčni učenci Oxfordskému, že vítanou knihou svou učinil u krajanů svých v této věci dobrý počátek.

Č. IBL.

Dějiny umění.

Karel Konrád, Dějiny posvátného zpěvu staročeského. Díl první. V Praze, 1882. Tiskem a nákladem Cyrillo-methodějské knihtiskárny. Str. 216 a 23; se sedmi facsimilovanými ukázkami notovými.

Účel, jímž se řídil auktor při spisování tohoto díla, byl: „podati milým krajanům stručný a pokud možno i úplný přehled historického vzniku a vývinu posvátné písně české, jakož i oceniti hudebný ráz, význam a důležitosť její.“ Historickou látku svou rozdělil na tři doby: I. dobu nejstarší, II. dobu Karlovu (již právem počítá až do začátku válek husitských) a III. dobu literatských bratrstev. První díl, o němž zde podávám zprávu obsahuje obě první doby, tedy historii posvátného zpěvu českého až do začátku patnáctého století.

Kdo jen poněkud zná věc, o níž tu běží, ví zajisté, že auktor vkročil na půdu téměř nedotknutou.

Čeho zde onde ve větších dílech se dočítáme o české hudbě posvátné, jsou sporé podrobnosti, týkající se obyčejně jen některých nejstarších památek našich (písně svatého Vojtěcha a t. zv. písně svatováclavské); o souvislém vylíčení historickém arci nikde není stopy. Také nemáme dosti průpravných prací, zejména monografických; ba k hudební stránce starých našich zpěvů posvátných teprve v době nejnovější, následkem hnutí Cyrillského, obrací se pozornosť některých pilných sběratelů a badatelů, kdežto se stanoviska literarního pracováno v oboru tom arci mnohem déle a vydatněji, tak že se literatuře naší dostalo také již české hymnologie (J. Jirečkem). Podniknutí páně Konrádovo je tudíž právě tak záslužné jako nesnadné, i musíme mu býti povděčni za to, že neunavnou pílí sběratelskou klestil dráhu novému odvětví naší literatury historické. On sám jest si toho vědom a v úvodu knihy své také nikterak se s tím netají, že práce jeho, jakožto prvotina, nemůže býti ani úplná, ani dokonalá, a doplňky a opravy na odbornících přímo si vyžaduje. Na tomto místě s opominutím všech poznámek drobnějších budiž jenom podotknuto, že důkaz o řeckém původu písně „Hospodine pomiluj ny“ nezdá se mi býti nezvratným a že otázku tu dosud považovati lze za záhadnou; ostatně již zcela určitě vyslovenou konklusi p. auktorovu, že „nápěv z roku 1397 pocházící jest původní, poněvadž tehdáž o nějaké měně starých nápěvů ani řeči nebylo“ (str. 31.), nemohu sdíleti, jelikož onen mnich Břevnovský z r. 1397 sám výslovně mluví o současných korrupcích písně té a korrekturu jich podává (na str. 32.).

Výsledek zevrubného vylíčení další historie našich písní posvátných formuluje pan auktor na konci knihy své (str. 201.) takto: „zřejmě jde na jevo, že odnožemi jsou známého po celém křesťanstvu štěpu, chorálu svatořehořského.“ Ve prospěch dobré věci byl by sobě arci nejeden čtenář přál, aby v úvodě obšírněji byl orientován o stavu hudby středověké vůbec, a o svatořehořském choralu zvlášť; interess pro spis p. Konrádův byl by tím rozhodně zvýšen a tudíž i zvětšena jeho užitečnosť. Nemámeť v literatuře české dosud spisů o církevní hudbě středověké, ku kterým bylo by možno prostě poukázati, a cizojazyčné rozšířeny jsou toliko v kruzích nejužších. — Na konec nelze mi zamlčeti, že změny některých dávno zobecnělých terminů, ač auktoritou Blahoslavovou doložené (na př. *lina* místo *linie*, *okolek* místo *objem* atd.) nepovažuji za skutečný pokrok a prospěch.

Z příčin svrchu již uvedených p. Konrádovy „Dějiny posv. zp. staroč.“ bez odporu zasluhují, aby vřele doporučeny byly všem.

kdož jakkoliv o církevní hudbu naši se zajímají; i jest velice žádoucno, aby také dobrý zevnější úspěch tohoto prvního dílu povzbudil pana auktora k brzkému dokončení dílu druhého. H.

Z cizích literatur.

The Scientific Papers of James Prescott Joule. Published by the Physical Society of London. Vol. I. (Taylor & Francis.)

M. Fourier, Analytische Theorie der Wärme. Deutsche Ausgabe von B. Weinstein. Mit 21 in den Text gedruckten Holzschn. 1884. M. 12.

Liznar J., Anleitung zur Messung und Berechnung der Elemente des Erdmagnetismus. 1883. M. 2.

Olszewski K. dr., I. Bestimmung der Dichte und des Ausdehnungscoëfficienten des flüssigen Sauerstoffes, II. Bestimmung der Erstarrungstemperatur einiger Gase und Flüssigkeiten (z Anzeiger der k. Akademie der Wissenschaften, IX). 1884.

— Température et pression critique de l'air, relation entre la température de l'air et la pression de l'évaporation (z Comptes rendus, tom XCVIII). 1884.

— Température et pression critique de l'azote, températures d'ébullition de l'azote el de l'éthylène sous de faibles pressions (z Comptes rendus, tom XCVIII). 1884.

A. Grünhagen, Lehrbuch der Physiologie für akademische Vorlesungen und zum Selbststudium, begründet von Rud. Wagner, fortgeführt von O. Funke. 7 neu bearb. Aufl. Mit 250 in den Text eingedruckten Holzschnitten. 1. Lief. 1884. M. 3.

Adamkiewicz Alb. Dr. Prof., Neue Rückenmarkstinctionen, I. Ergebnisse am normalen Gewebe (z Sitzungsberichte der k. Akademie der Wissenschaften). 1884.

Weismann, Dr. Aug. Prof., Über die Vererbung. 1883. M. 1.50.

— Über Leben und Tod. Mit 2 Holzschn. 1884. M. 2.

Brass A., Biologische Studien. 1. Theil. Die Organisation der thier. Zelle. 2. Heft. 9. M.

Drasch O., Histologische und morphologische Studien über das Geschmacksorgan. 2 M. 30 Pf.

Ebner V. v., Die Lösungsflächen d. Kalkspathes und d. Aragonites. I. Wien: Gerold's Sohn. 3 M. 20 Pf.

Ginzel F. K. Astronomische Untersuchungen üb. Finsternisse. 1 M. 40 Pf.

Toula F., Geologische Untersuchungen im westlichen Th. d. Balkan und in den angrenzenden Gebieten. X. Wien. 4 M.

Marenzeller E. v., Zur Kenntniss der adriatischen Anneliden. 3. Beitrag. Wien. 1 M. 50 Pf.

Ludwig Dr. Hubert, Prof., Die Wirbelthiere Deutschlands in übersichtlicher Darstellung. Mit 64 Holzschnitten M. 3.60.

Grunow A., Die Diatomeen v. Franz Josefs-Land. Wien: Gerold's Sohn. 5 M.

Heimerl A., Monographia sectionis »Ptarmica« Achilleae generis. Wien: Gerold's Sohn. 5 M. 80 Pf.

C. F. Müller und G. Schwarznecker, Die Pferdezucht nach ihrem jetzigen rationellen Standpunkt. II. Band. Racen, Züchtung u. Haltung d. Pferdes v. G. Schwarznecker. 2. verm. u. verb. Aufl. Mit 128 in den Text gedruckten Holzschn. 1884. M. 15.

Antoniego Prochaski, Szkice historyczne z XV. wieku. Konrad Wallenrod w poezyi i w dziejach. — Przed Grunwaldem. — Zawisza Czarny. — Husyta Polski. — Trefnis Henne u Witołda. — Zabiegi Ciołka o infułę. 2 r. 40 kop.

Prolegomena zur Geschichte Israels, von J. Wellhausen. Zweite Ausgabe der Geschichte Israels. Band I. 1883.

Immisch H., Deutsche Antwort eines sächsischen Wenden: Der Panslawismus, unter den sächsischen Wenden mit russischem Gelde betrieben und zu den Wenden in Preussen hinübergetragen, beleuchtet. 1884. 2 M.

Uhlirz Karl, Die neueste Literatur über das Jahr 1683 (z Mittheilungen des Instituts für österreichische Geschichtsforschung. Band V, Heft 2). 1884.

Ziwsa Carl, Proben lateinischer Gedichte des XVII. Jahrhunderts über Wiens Befreiung von der zweiten Türkenbelagerung, zum Wiederabdruck ausgewählt v. ... (z XX. Jahresbericht des Leopoldstädter Communal-Real- und Obergymnasiums in Wien). 1884.

Sonnenfels J. v., Briefe über die wienerische Schaubühne 1768. M. 4.

Vier dramatische Spiele über die zweite Türkenbelagerung aus den Jahren 1683—1685. M. 0·80.

Löwenfeld Raphael, Lukasz Gornicki. Sein Leben und seine Werke. Ein Beitrag zur Geschichte des Humanismus in Polen. 1884. M. 4·50.

v. Bergmann, Zur Geschichte der Entwickelung deutscher, polnischer und jüdischer Bevölkerung in der Provinz Posen.

Lorenz v. Stein, Das Bildungswesen. II. Theil. Das Bildungswesen des Mittelalters. Scholastik, Universitäten, Humanismus. 2. Aufl. (Die innere Verwaltung. II. Hauptgebiet.) 1883. M. 10.

Correspondance inédite de Mallet du Pan avec la cour Le Vienne (1794—1798) publiée d'après les manuscrits conservés aux archives de Vienne par André Michel. Avec une préface de M. Taine. Tome I et II. 1884. Fr. 16.

Babeau A., Les Voyageurs en France depuis la Renaissance jusqu'à la Révolution. Paris: Firmin-Didot. 3 fr. 50 c.

Kulturhistorisches Bilderatlas, Dr. A. Essenwein and Dr. Schreiber. (Leipzig: Seemann.)

Bloch J. S., Einblicke in die Geschichte der Entstehung der talmudischen Literatur. Wien. Löwy. 1 M. 80 Pf.

J. Delaville le Roulx, Documents concernant les Templiers, extraits des Archives de Malte. (Paris: Plon.)

Flade F., Tagebuch d. feindlichen Einfalls der Schweden in das Markgrafenth. Mähren während ihres Aufenthaltes in der Stadt Olmütz 1642—50. Hrsg. von B. Dudík. Wien. 2 M. 60 Pf.

Geschichtschreiber, die, der deutschen Vorzeit in deutscher Bearbeitung. Fortgesetzt v. W. Wattenbach. 72. Lfg. Jordanes Gothengeschichte. Übers v. W. Martens. Leipzig: Duncker. 1 M. 80 Pf.

Stein F. v., Geschichte d. russischen Heeres vom Ursprunge desselben bis zur Thronbesteigung des Kaisers Nikolai I. Pawlowitsch. Hannover: Heiwing. 15 M.

Hölzel's geographische Charakterbilder für Schule und Haus. Herausg. unter pädagogischer und wissenschaftlicher Leitung von Dr. Jos. Chavanne, V. v. Haardt u. A. 7. Lief. Mit Textbeilage. 1884. M. 12.

Karl Eugen v. Ujfalvy, Aus dem westlichen Himalaya. Erlebnisse und Forschungen. Mit 181 Abbild. nach Zeichnungen von B. Schmidt und 5 Karten. 1884. M. 18.

Schroeder Ch., Das Volksschulwesen in Frankreich. 1. Tl. Köln: Du Mont-Schauberg. 2 M. 50 Pf.

Der Codex Theresianus und seine Umarbeitung. Herausg. und mit Anmerkungen versehen von Dr. Philipp Harras von Harrasowsky. 2 Bd. Wien, 1884. Gerold's Sohn. M. 13,50.

Otto Stobbe, Handbuch des deutschen Privatrechts. IV. Band. Familienrecht. 1. und 2. Aufl. 1884. M. 10.

R. Sonndorfer, Handel und Verkehr mit Niederländisch-Indien. Eine handelspolitische Studie mit Rücksicht auf den österreichischen Handel und die Triester Schifffahrt. Mit einem Anhange: Die Exportartikel Niederländisch-Indiens. 1884. M. 2,70.

Konrad Bornhak, Geschichte des preussischen Verwaltungsrechts. In 3 Bänden. I. Bd. Bis zum Regierungsantritt Friedrichs Wilhelms I. 1884.

Friedr. Rulf, Der österreichische Strafprocess unter Berücksichtigung der Rechtsprechung des Cassationshofes systematisch dargestellt. (Handbibliothek des österreichischen Rechts.) 1884. M. 4

M. v. d. Osten, Die Arbeiterversicherung in Frankreich. (Schriften des Vereins für Socialpolitik XXVI.) 1884. M. 4.

Ratzinger Dr. G., Geschichte der kirchlichen Armenpflege. Gekrönte Preisschrift. Zweite, umgearbeitete Auflage. M. 8.

Julius Wolf, Die Branntweinsteuer. Ihre Stellung im Steuersystem und in der Volkswirtschaft, ihre geschichtliche Entwickelung und gegenwärtige Gestalt in den einzelnen Ländern, und ihre Erhebungsformen, mit einem die Branntweinsteuerreform in Österreich-Ungarn behandelnden Abschnitt. 1884. M. 14.

Merguet H, Lexikon zu den Reden des Cicero mit Angabe sämmtlicher Stellen. Bd. 3 und 4. M. 46 a 60.

Denkmäler des klassischen Altertums zur Erläuterung des Lebens der Griechen und Römer in Religion, Kunst und Sitte. Lexikalisch bearbeitet v. B. Arnold, H. Blümner u. s. w. und dem Herausg. A. Baumeister. Mit etwa 1400 Abbildung., Karten und Farbendrucken. Lief. 1 und 2. 1884. M. 2.

Otto Lücke, Goethe und Homer. (Besonderer Abdruck aus dem Osterprogramm der kgl. Klosterschule zu Ilfeld a. H.) 1884.

Saalfeld G. A. E. A., Thesaurus italograecus. Ausführliches historisch-krit. Wörterbuch der griech. Lehn- u. Fremdwörter im Lateinischen. Wien: Gerold's Sohn. 20 M.

Helbig W., Das Homerische Epos aus den Denkmälern erläutert. Archäologische Untersuchungen. Mit 2 Tafeln und 120 in den Text gedruckten Abbildungen. 1884. M. 11·20.

Gitlbauer M., Die Überreste griechischer Tachygraphie im Codex Vaticanus graecus 1809. 2. Fasc. Wien: Gerold's Sohn. 8. M.

Gompertz, Über ein bisher unbekanntes griechisches Schriftsystem aus der Mitte des 4. vorchristlichen Jahrhunderts. Wien, Gerold's Sohn in Comm. (59 S. Imp. 8)

Wattenbach Guil., Scripturae Graecae specimina. In usum scholarum collegit et explicavit etc. Libri cui inscriptum erat: Schriftafeln zur Geschichte der griechischen Schrift. Editio altera. 1883.

Pluess H. Th., Vergil und die epische Kunst. Leipzig, Teubner. 8 M.

Brambs J. G., De auctoritate tragoediae Christianae, quae inscribi solet *Χριστὸς πάσχων*, Gregorio Nazianzeno also attributae. Eichstätt, Stillkrauth. 1 M. 60 Pf.

Gaspary, Geschichte der italienischen Literatur. 1. Bd. Berlin, Oppenheim. M. 9.

In the Land of Marvels: Folk Tales from Austria and Bohemia. By Theodor Vernaleken, with Preface by E. Johnson. (Sonnenschein.)

Nehring Wł. prof., Studya literackie. 1884. 6 m.

Veckenstedt E. Dr., Sztukoris, der Till Eulenspiegel der Litauer und Zamaiten und Schul Foncka, sein russisches Ebenbild, mit Originalschwänken, Streichen u. Sagen, aus dem Russischen, Zamaitischen und Litauischen. 1884. 1 mk.

Anglo-Saxon and Old English Vocabularies by Thomas Wright. 2d edition, edited and collated by Rich. P. Wülcker. 2. sv. 1884. S. 8.

Miklosich F., Die türkischen Elemente in den südost- u. osteuropäischen Sprachen. 1. Hälfte. Wien, Gerold's Sohn. 5 M.

Le Folk-Lore du Pais Basque. Par Julien Vinson. (Paris, Maisonneuve.)

Marc-Monnier, Histoire générale de la littérature moderne. 1re Partie. De Dante à Luther. Paris, Firmin-Didot 5 fr.

Thurneysen, R., Keltoromanisches. Die kelt. Etymologien im etymolog. Wörterbuch der roman. Sprachen v. F. Diez. Halle: Niemeyer. M. 3.60.

Vietor, W., Elemente der Phonetik und Orthoepie d. Deutschen, Englischen u. Französischen. Heilbronn: Henninger. M. 4.80.

Havet, Ernest, Le Christianisme et ses Origines: le Nouveau Testament. Tome IV (Paris: Lévy).

Werner, K., Die italienische Philosophie d. 19. Jahrh. 1. Bd. A. Rosmini u. seine Schule. Wien: Faesy. M. 9.60.

Vico. By Professor Flint, 1884.

Eitelberger v. Edelberg, R., Gesammelte kunst-historische Schriften. 4. Bd. Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens in Arbe, Nona, Zara, Sebenico, Trau, Spalato u. Ragusa. Wien: Braumüller. M. 15.

Perrot G., et Chipiez, Ch., Histoire de l'Art dans l'Antiquité. Tome II. Chaldée et Assyrie. (Paris: Hachette.)

Jahrbuch der kunsthistorischen Sammlungen des Allerhöchsten Kaiserhauses, herausg. vom k. k. Oberstkämmerei-Amte. II. Bd. Nebst Atlas in Quer-Folio. Wien, Holzhausen 1884. 238 a CLXXXVIII.

Adamy, R., Architektonik der altchristlichen Zeit, umfassend die ital., byzantin, zentralsyr. u. karoling. Kunst. Hannover: Helwing. M. 9.

Faeh, A., Das Madonnen-Ideal in den älteren deutschen Schulen. Leipzig: Seemann. M. 3.

Falke, Jacob von, Ästhetik des Kunstgewerbes. Ein Handbuch für Haus, Schule und Werkstätte. Stuttgart, Spemann. M. 10.

Raich, J. M., Shakespeare's Stellung zur katholischen Religion. Mainz, Kirchheim.

Arréat, Lucien, La Morale dans le Drame, l' Epopée et le Roman. (Paris: Alcan.)

Werner K., Rosmini's Stellung in der Geschichte der neueren Philosophie, der Italienischen insbesondere. Wien, Gerold's Sohn. 4 M.

Parasiewicz Sz., Krótki przegląd myśli pedagogicznych zawartych w dziele Jana Amosa Komeńskiego p. t. Wielke dydaktyka. 1884.

Straszewski Maurycy dr. prof., Powstanie i rozwój pesymizmu w Indyach (pośw. Uniwersytetowi edynburskiemu). Kraków. 1884. 3 zl.

Radenstock Dr. Paul, Genie und Wahnsinn. Eine psychologische Untersuchung. 1884. M. 2.

Ferrière E., Paganisme des Hébreux jusqu'à captivité de Babylone, Paris, Alcan. 3 fr. 50 c.

The sacred books of the east. Translated by various oriental scholars and adited by F. Max Müller. Vol. XV. The Upanishads. Translated by F. Max Müller. Part II. Sh. 10/6. Vol. XXI. The Saddharma Pundarika or the lotus of the true law. Translated by H. Kern. Oxford, Clarendon Press, 1884. Sh. 12/6.

Sir G. Grove, A Dictionary of Music and Musicians. Part XIX. (Macmillan.)

Ržiha Franz, Prof., Studien der Steinmetzzeichen. Wien, 1883. M. 10.

Bitter C. H., Die Reform der Oper durch Gluck und R. Wagner's Kunstwerk der Zukunft. Braunschweig, Vieweg. 10 M.

Geschichte der Malerei, Von Alfred Woltmann and Karl Woermann. Band III. 1. Lief.

Spisy zaslané redakci.

Chemie pro čtvrtou třídu škol realných. Sepsal prof. Karel Sýkora. S 53 vyobrazeními. V Praze 1884. I. L. Kober.

Studie o kuželosečkách. Od Frant. Machovce. (Vyňato z výroční zprávy realky Karlínské za r. 1884.)

O poměru skvrn slunečních k teplotě pozemské. Napsal dr. F. Augustin. (Zvláštní otisk z výroční zprávy měst. gymnasia realního v Praze.) 1884.

Jaroslav Vlček, Přehled dějin literatury české. Sešit I. V Brně 1885. K. Winkler.

Jos. Ošťádal, prof., O národní epice přirozené, zvláště o hrdinských zpěvech Ruk. Zel. a Král. proti zpěvům Homérovým z jedné a proti Aeneidě ze strany druhé. (Programm c. kr. státního realného a vyššího gymnasia v Klatovech, 1883-4.) V Klatovech 1884.

Sbírka přednášek a rozprav. Theorie dějin dle zásad T. H. Bucklea. Napsal prof. T. G. Masaryk. — O tanci antickém. Napsal Jos. Král. — Prof. J. Durdík, O pokroku mravnosti. V Praze 1884. J. Otto.

Kritické a exegetické poznámky k stč. textu Kniežek o šašiech. Od prof. Theodora Vodičky. (Programm c. kr. vyššího gymnasia slovanského v Olomouci, 1884.) V Olomouci 1884.

Počátky slovanštiny (devíti řečí spisovných) a litevštiny. Sepsal Fr. Vymazal. (Všeslovanská bibliotéka sv. I.) V Brně 1884. J. Barvič.

Grammatické základy jazyka srbského čili charvatského. Sepsal Fr. Vymazal. V Brně 1885. J. Barvič.

Grammatika jazyka starobulharského (staroslovenského). Napsal B. Popelka. Úvodem a komentovanými texty opatřil Fr. Vymazal. V Brně 1885.

Jakub Malý, Naše znovuzrození. Od zavedení dualismu až do nastoupení ministerstva Taaffeova. (Politická bibliotéka česká, svazek IX.) V Praze 1884. J. Otto.

Statistická knížka Prahy s Vyšehradem a spojených s městskou statistickou kommissí obcí Holešovic-Buben, Karlína, Smíchova, Král. Vinohradů a Žižkova za rok 1882. Jos. Erben V Praze 1884. V kommissi Frant. Řivnáče.

A. S. Tračevského Německá otázka ve Francii před sto lety za Ludvíka XVI. Česky spracoval Jaroslav Feodorovič Heyduk. V Praze 1884. V kommissi dra. Ed. Grégra a Ed. Valečky.

Směnka a chek v evropském zákonodárství. Studie srovnavací. Napsal dr. Ant. Pavlíček. V Praze 1884. J. Otto.

Soustava rakouského školstva obecného. Dle zákonitých nařízení ku potřebám praktickým spořádal František Šimek. Sešit III. Vzdělávání učitelstva. V Táboře 1884. Arnošt Pešl. Cena 75 kr.

Liturgika. Pro gymnasia a školy realné sepsal Josef Ctibor. 4. vydání. V Praze 1884. I. L. Kober.

T. G. Masaryk, O studiu děl básnických. Zvláštní otisk z Lumíra rozmnožený. V Praze 1884. Bursík a Kohout.

Latinská mluvnice, kterou ku potřebě žáků, zvláště nižších a středních tříd gymnasijních sepsal Josef Kořínek. Čtvrté, opravené vydání. V Praze 1884. I. L. Kober.

Cornelii Nepotis liber de excellentibus ducibus exterarum gentium. Usui scholarum accommodavit Franciscus Patočka. Editio quarta. Pragae MDCCCLXXXIV. I. L. Kober.

Učebnice zeměpisu obecného i rakouskouherského pro školy střední a ústavy učitelské. Sepsal dr. Antonín Tille. Svazek I. Zeměpis obecný. S 60 výkresy. Sedmé vydání. V Praze 1885. I. L. Kober.

Zlatá zrnka. Sbírka citatův, aforismův a pod., kterou upravil Jul. Koráb. Díl I. V Plzni 1885. Vendelín Steinhauser.

Redaktoři: Pro theologii Prof. dr. KLEM. BOROVÝ. Pro práva a státní vědy Prof. dr. ALB. BRÁF. Pro medicinu Prof. dr. E. MAIXNER. Pro filosofii Prof. dr. AUG. SEYDLER. Pro vědy technické Prof. K. PREIS a Prof. A. VÁVRA. Redaktor en chef Prof. dr. T. G. MASARYK.

ATHENAEUM vychází vždy 15. každého měsíce o dvou arších, vyjmouc srpen a září.

Předplácí se ročně 5 zl., půlletně 2 zl. 50 kr. r. č. (i s pošt. zásylkou). Předplatné přijímá nakladatel J. Otto v Praze, knihtiskárna na Karlově náměstí č. 34.

Redaktor Prof. dr. T. G. MASARYK (Vinohrady, Čelakovského ulice čís. 165). — Vydavatel a nakladatel J. OTTO v Praze. — Tiskem J. OTTY v Praze.

ATHENAEUM

LISTY PRO LITERATURU A KRITIKU VĚDECKOU

ROČNÍK II — 15. PROSINEC 1884 — ČÍSLO 3

OBSAH:

Články:

Posudky a oznámení:

Postátnění železnic v Rakousku.

Napsal **J. Kaizl.**

(Pokračování.)

II.

První železné dráhy v Rakousku zbudovány byly na půdě české; byly to trati od Budějovic ke hranici hornorakouské, otevřená dne 7. září 1827 a pražsko-výhybská, otevřená dne 21. března 1830; ovšem trakce při drahách těch konána byla koni. Parní vozba dála se prvně roku 1837 na části severní dráhy císaře Ferdinanda mezi Florisdorfem a Wagramem v Dolních Rakousích; že v Anglii (první dráha evropská r. 1825 Darlington-Stockton), ve Francii (1832), v Belgii (1835) a Německu (1835) nedlouho před tím započato bylo s parní vozbou železničnou, jest známo. Od roku 1837 vyvinulo se železnictví v Rakousku (t. j. v královstvích a zemích v říšské radě zastoupených), jak označují čísla tuto položená:

Železných drah bylo v Rakousku

v roce	kilometrů	v roce	kilometrů
1837	13·12	1860	2877·29
1838	30·72	1865	3582·11
1839	142·69	1870	5992·55
1840	142·69	1875	10308·38
1845	726·05	1880	11337·63
1850	1291·06	1884	12202·24*)
1855	1444·37		

Patrno, že v pentadě od roku 1865 do 1870 počíná se čilejší ruch, jenž pak v pětiletí od roku 1870 do 1875 dostoupil vrchole, načež v následující době značně utuchnul; podrobnější toho obraz podávají čísla níže uvedená:

*) Čísla tato pocházejí z přílohy ku protokolům poslanecké sněmovny říšské rady rakouské č. 678 r. 1877 VIII. sesse, příloh svazek VIII.

V Rakousku otevřeno bylo, t. j. přibylo drah železných

v roce	kilometrů	v roce	kilometrů
1865	86·78	1875	674·28
1866	266·19	1876	443·66
1867	180·14	1877	477·94
1868	460·16	1878	47·04
1869	731·05	1879	77·16
1870	862·71	1880	41·96
1871	1207·56	1881	303·15
1872	1154·41	1882	210·36
1873	835·17	1883	316·83 *)
1874	332·93		

Vysoká čísla od roku 1868 do 1873 označují t. zv. národohospodářský rozkvět, nakolik vypučel na poli železnictví; úpadek soukromého podnikání, jenž nastal v měsíci květnu 1873, jeví se již v čísle roku 1874 jsa v číslech roků 1875, 1876 a 1877 nemálo zastírán tím, že tehdy otevírány byly dráhy, jež stát, aby ulevil veliké bídě, sám zbudoval (dráha rakovnicko-protivínská, istrijská, tarnovsko-leluchovská a dalmatská). Od roku 1881 počíná se opět pohyb stoupavý, jenž jde z největší části na účet lokalných drah.

Pro všeobecné orientování budiž ještě uvedeno: předně že uherská polovice říše měla počátkem roku 1884 8396·21 kilometrů drah železných, veškerá říše rakousko-uherská tudíž 20.598·45 km.; podruhé pak, že koncem roku 1882 měli následující státové:

	drah železných kilometrů:	tak že připadalo kilometrů drah železných na 10.000 čtv. km.	na 10.000 obyvatelů:
Belgie	4231	1436	7·59
Vel. Britannie a Irsko	29613	940	8·42
Švýcary	2702	652	9·49
Německo	34381	636	7·55
Francie	28656	540	7·59
Rakousko-Uhersko	19735	310	5·20
Italie	9042	310	3·17
Rumunsko	1474	110	2·74
Rusko	23554	40	3·00
Řecko	10	2·5	0·06 **)

Rozhlednuvše se takto po terrainu, na němž nám jest se pohybovati a zejména načrtnuvše zběžně historický vývoj, resp. vzrůst železnic v Rakousku i podavše material srovnavací z jiných států, obracíme se nyní k thematu označenému v prvém oddělení rozpravy této, činíce přede vším ostatním otázku: Jaké míval a má v Rakousku stát účastenství ve vlastnictví k drahám železným a v dopravě železničné?

Budování drah železných zůstaveno s počátku i v Rakousku i ostatních státech evropských, Belgii vyjímajíc, soukromému počinu podnikatelskému; vlády v Rakousku i Prusku nikterak prý nepohlížely laskavým okem na povážlivé snahy obmezeného rozumu poddanského, jež v letech třicátých směřovaly k zakládání železnic a tím ku probuzování čilejšího ruchu a styku mezi lidmi.***) Svrchu řečené dvě koňské dráhy koncessovány byly podnikatelstvům soukromým; dne 4. března 1836 obdržela firma S. M. von Rothschild privilegium ke stavbě železnice z Vídně do Bochně v Haliči, jež téhož roku převedeno na právě konstituovanou akciovou společnost severní dráhy císaře Ferdinanda; roku 1838 obdržel baron Sina povolení ke stavbě železných drah vedoucích do Uher jednak přes Most nad Lit., jednak přes Nové Město za V. a r. 1840 povoleno prodloužení trati této až ke Hlohnici (Gloggnitz) pod Semmeringem. Císařská rozhodnutí

*) Tato čísla pocházejí ze spisu: Eisenbahnjahrbuch der österreichisch-ungarischen Monarchie von Ignaz Konta; 17. Jahrgang 1884, str. 9.

**) Tato čísla pocházejí ze spisu: Neumann-Spallart, Übersichten der Weltwirtschaft 1884, str. 434.

***) Viz o tom Haberer, Geschichte des Eisenbahnwesens. Wien 1884, str. 14; spis jest prvým číslem sbírky: Bibliothek des Eisenbahnwesens.

ze dne 29. prosince 1837 a ze dne 18. června 1838 byla již před udělením právě řečené koncesse svědčící bar. Sinovi vytkla všeobecná pravidla a podmínky, jichž třeba dbáti při koncessování železnic: s těmito direktivami srovnává se v podstatě i koncesse dříve již severní dráze udělená.

Avšak velmi brzo nastal v politice železničné radikalný obrat — od původní soustavy koncessovaných drah soukromých přestoupeno k soustavě drah státních; důležitější nové čáry budovány nákladem státním a některé již vystavěné dráhy převedeny do majetku státního. Tato první a hledíc k tehdejším poměrům veliká i rozhodná akce postátňovací zahájena patentem ze dne 19. prosince 1841, kterým nalezeno, stavěti na náklad státní, eventualně acquirovati veliké dráhy, jdoucí z Vídně ke hranicím říšským (Vídeň - Brno - Praha - Sasko, Vídeň - Št. Hradec - Terst, Vídeň - Linec - Bavory) a zůstaviti toliko menší linie soukromému podnikání. V patentu tom, jenž opětně prohlašuje právo ku stavení železnic a k dopravě železničné za výhradu státní, rozumováno, že soukromá podnikatelstva pro hospodářskou přirozenosť svoji povždy jen největší okamžitý zisk na očích mají nic nedbajíce prospěchu obecného, jenž přece při železnicích v nejrozsáhlejší míře jest engageován; jediné správě státní — a nikoliv interessu soukromému — sluší tudíž rozhodovati o směrech drah, neboť jediné ona dovede nestranně pojati a na zřeteli míti prospěch obecný a interessy státní. Ke všemu prý již nyní soukromá podnikatelstva železničná obracejí se ve svých tesknostech ku státu o pomoc, a uváží-li se všechny možné způsoby pomoci: zápůjčky, subvence, podíly akciové a garancie úroková, dojde se na konec přece jenom k tomu, že stát engageuje se při nich vlastním svým úvěrem, že tedy vlastně svými penězi dráhu staví, kdežto nakládání penězi těmi zůstaveno soukromé správě, aniž státu popřáno bezprostředného vlivu.

Z těchto praemiss, jež svědčí o velikém stáří sporu mezi státním a soukromým železnictvím, vyplynula nařízení, kterýmiž jednak celá linie Vídeň - Št. Hradec - Terst prohlášena za státní, jakkoliv uznána práva soukromé trati Vídeň-Nové Město-Hlohnice, již stát teprve roku 1853 koupí nabyl, jednak přikázáno provésti nákladem státním stavbu z Olomúce a Brna přes Č. Třebovou do Prahy a z Prahy do Podmokel. Tak stalo se, že koncem r. 1854, kdy Rakousko (království a země v říšské radě zastoupené) všeho dohromady mělo 1355·46 kilometrů železnic, byly 924 km.*) t. j. 68·5 % drah státních; první a posud jedna z nejvelikolepějších dráha horská, jež jdouc přes Semmering spojuje Hlohnici a Mürzzuschlag, provedena byla jako dráha státní a otevřena dne 17. července 1854.

Pohříchu systemu státního železnictví tak energicky zahájenému nebylo přáno dlouhého bytí; po trvání sotva 13letém byl roku 1854 rozražen a roku 1858 zničen a docela opuštěn. Tiseň finanční, jež tak často určovala osudy politiky rakouské, byla původem označeného převratu, a dvě byly příčiny, jež onu tiseň tehdy způsobovaly a správu státní naplňovaly bezohledným bažením po penězích: předně neúmorné deficity v hospodářství státním a podruhé snaha po restituci kovové měny, za kterou se zimničným úsilím ubíral se finanční ministr Baumgarten a nástupce jeho Bruck. Proto na sklonku roku 1854 ujednán prodej tř. severní dráhy státní (Podmokly - Praha - Brno a Olomúc) a jihovýchodní dráhy státní (uherské linie), a kupci, ponejvíce francouzští kapitalisté, již konstituovali se jako „c. kr. priv. rak. společnosť drah státních“ (k. k. priv. öst. Staats-Eisenbahn-Gesellschaft), převzali na počátku roku 1855 vlastnictví a správu jmenovaných linií. Nové podnikatelstvo zaplatilo státu za tyto dráhy nemnoho více než polovici nákladu, jehož bylo vystavění a zařízení jejich vyžadovalo, a obdrželo za to koncessi na 90 let, garancii 5·2 % čistého výnosu ze základního kapitálu a jiné menši výhody. Roku 1856 prodány rakouské státní dráhy lombardsko-benatské konsorciu peněžníků, v němž vedle francouzských kapitalistů byl úvěrní ústav a dům Rothschildův; prodej ten byl snad šťastnou náhodou hledíc k tomu, že mocnářství nedlouho potom pozbylo italského území. Konečně roku 1858 prodáno co zbývalo, totiž všecko, co bylo hotovo z linií, které nyní nazýváme jižní drahou, již koupilo konsorcium právě uvedené, ustavivši se jako c. kr. priv. společnosť jižní dráhy (k. k. priv. Südbahn-Gesellschaft) a tak řečená východní dráha státní, rozestírající se v nejzápadnější části Haliče, již

*) Toto číslo vypočteno podle dat v Eisenbahnjahrbuch a shoduje se s udáním v Zeitschrift des kgl. preuss. statist. Bureaus, Ergänzungsheft XII: Die histor. Entwickelung des deutschen und deutsch-österr. Eisenbahnnetzes von 1838—1881. Berlin 1883, str. 121.

koupila z části severní dráha císaře Ferdinanda, z části dráha Karla Ludvíka. Adolf Wagner*) vypočítává, že na všechny tyto dráhy, v to počítajíc malou linii poblíž řeky Tisy, kterou jsme neuvedli, obrátil stát až do konce roku 1859 nákladu v summě 336·26 millionů zlatých konv. m., že však obdržel za ně toliko 168·56 mill. zl. k. m., takže právě asi 50%, prodělal. — Tak skončila se v Rakousku první episoda soustavy státních drah: kovová měna nebyla obnovena a deficit nebyl zmizel. Roku 1860 měl stát ve vlastnictví svém 13·8 kilometrů železnic a při těch zůstal až do roku 1874; byly to dva cípky pohraničné, jeden jdoucí od Kufsteina ke hranici tirolsko-bavorské, druhý jdoucí od Podmokel ke hranici česko-saské.

Od roku 1858 uplynulo plných 15 let, aniž stát pídě železničné půdy nabyl, nebo dokonce správy dopravní se ujal. Obrat, který po tomto patnáctiletí, po roku 1873 vznikati počal a jenž dnešního dne v tom se jeví, že státu náleží vlastnictví k více než 2000 km. železnic a že na více než 4000 km. dopravu spravuje, spočívá na dvou příčinách, a ty jsou: předně postavení, které stát v řečené 15leté periodě naproti železnicím v rukou soukromých podnikatelstev jsoucím zaujal a zejména způsob, ve kterém jim podpory poskytoval; podruhé obecná hospodářská tíseň, která roku 1873 propukla a po kolik let trvala. Tyto příčiny obratu, jimž ve státopřejné atmosfeře, v prvém článku vypsané, teprve dostalo se náležité síly a působivosti, jakož i postup, kterým vedly k výsledkům uvedenými právě čísly přibližně označeným, budou předmětem následujících úvah.

(Pokračování.)

O poměru grammatiky, logiky a psychologie.

Napsal dr. Em. Kovář.

I.

O poměru grammatiky a logiky.

A) Logika poučuje o tom, která forma přemyšlování je správná, jakou činností rozumovou oceňujeme evidenci i jak od jedné pravdy přijdeme ke druhé. Logika je vědou konstatující a posuzující. Proto celé poznávání naše sluší logikou měřiti, jejímu soudu podrobiti a podle tohoto je ceniti; co dobře obstojí při zkoušce této, budiž našim věděním. Logikou nepodává se důkazův, ale ukazuje se, zda jistý soud má důkazy a jaké, i co důkazy ty činí přesvědčujícími. Jí se neučí, že ten nebo onen poznatek je důkazem jiného, ale které vlastnosti jej činí důkazem pravd jiných. Zda tyto vlastnosti má, o tom nás poučuje zkušenosť anebo některá věda.

Věda každá podává jednak data, jednak důsledky z nich vyvozené, a tu musíme se otázati logiky, zda poměr mezi daty a důsledky těmito je vskutku taký, že ona jsou důkazem těchto. Protože však myšlénky logicky spořádané vyjadřují se řečí, je patrno, že logika ku vědě o jazyce je ve zvláštním poměru, poněkud jiném, než k vědám ostatním.

Grammatik**) chce poznati jazyk v celé jeho podstatě, studium tohoto jest mu nejdůležitějším a studium písemnictví jen pomůckou ku poznání jazyka; charakter národa baví jej, jestliže nalézá podobu s charakterem jeho jazyka a tím nabývá pevnějšího základu ku poznání tohoto.

Žádný grammatik nezná podstaty jazyka. Jednak každý zná poměrně málo jazykův a jednak i ty zná dosti nedokonale a neúplně. Každý zná jen jednotlivá data, z nichž soudí o pravdách, jež mají vésti ku poznání podstaty jazyka. Grammatik sbírá data k tomuto účelu, i jest na bílední, že badání jeho musí logika kontrolovati, jakož i vyvozování jednotlivých pravd z dat jazykových. Data jazyková jsou velmi rozmanita. Grammatik pozoruje nejmenší celky jazykové (slova), jejich význam, jejich tvar, v mluvě jejich sou-

---

*) Finanz-Wissenschaft, I. 2. Aufl. Leipzig 1877, str. 598.

**) Filolog, jenž se často s grammatikem zaměňuje, a grammatik mají týž předmět studia, ale liší se účelem. Filolog chce poznati charakter národův pro vzdělanosť důležitých, hlavně tedy jejich duševní činnosť a jejich kulturu, hledá tuto především v jejich písemnictví a studuje jazyk jako prostředek k onomu studiu. Dějiny jazyka baví jej, pozoruje-li souvislosť mezi nimi a vývojem kulturním.

vislosť s jinými ve vyšších celcích (větách), vyjádření jejich poměru k sobě, pozoruje, že mnoho slov má podobný tvar, mnoho význam téhož druhu, pozoruje podobnosť vazeb, pozoruje, že tvar i vazba namnoze s významem souvisí, pozoruje konečně, že i tvar, i význam i vazba časem se mění, že změna stíhá změnu, a badá po zákonech, jimiž všecky tyto jevy se řídí. Tu je mu nutně třeba logiky jednak při třídění jazykových jevů, jednak při třídění jejich změn a při vysvětlení jedněch i druhých.

Jazyk jeví se jednak ve vnějšku, skupinách hlásek s rozdílnými odstíny délek, přízvukův a podobného, jednak ve významu jednotlivých slov a smyslu jednotlivých vět. mluvení tedy jest podmíněno jednak činností mluvidel, jednak činností duševní, a podle toho dělíme jevy jazykové na fysické a psychické a proměny jazykové pozorujeme u jedněch i u druhých zvláště. Zákony činnosti mluvidel a jejich proměn mají souhlasiti se zákony přírodními a tedy ona část grammatiky, jež touto stránkou se obírá, vědám přírodním je nejpodobnější. Vždyť lidstvo, pokud se vnější stránky jazykové týče, je jako příroda vůbec, všude a vždy týmž faktorem. Methoda v zkoumání mluvidel a jejich činnosti se od methody v zkoumání přírody ničím neliší. Pozorujíce přírodu poznáváme jednotlivé jevy a opakování jich při jistých podmínkách. Jestliže řada zkoumaných jevů křižuje se s podobnou řadou jinou, sesilují se, a tu často přicházíme k naprosté jistotě, že při týchž podmínkách určitý jev se vyskytnouti musí a této nutnosti říkáme zákon přírodní. Zákon přírodní nezná výjimky, a pravda ta jest i pro grammatiku důležitou. Touž methodou jako ve vědách přírodních pátráme po zákonech hláskových. Jako příroda na dosti velké prostoře bývá stejnotvárnou, tak i lidstvo, pokud jde o jejich fysické vlastnosti, jejich ústrojí a zvláště mluvidla. Proto stejné podmínky snadno lze tu nalézti a tak i zákony. Zákon hláskoslovný jako přírodní nepřipouští výjimek. Ve vnější stránce jazykové není velikých rozdílů mezi jednotlivci. Jako v přírodovědě máme též zákony jen empirické a místo pravd jen pravděpodobnosti, tak i v grammatice a cena jejich tuto je táže jako onamo. Ku vysvětlení jevův i změn jazykových, pokud jsou podmíněny činností duševní, je potřebí znalosti psychologie. Tato část grammatiky podobá se vědám historickým a methoda těchto má býti methodou její. Ale ať děje se badání grammatické jakoukoli methodou, vždy jest mu třeba soudu logiky.

B) Ukázali jsme, že jako při veškeré činnosti vědecké je logiky potřebí, tak i při grammatice. Leč jde tu o více. Byli učenci, kteří neprávem přijali jednotlivé náhledy formalné logiky a její material do grammatiky, jako by tato byla zvláštní částí oné, tvrdili, že logika jednajíc o správných formách myšlení, jedná tím i o správných formách mluvení, neboť totó prý je s oním totožné, formy myšlení prý jsou základem forem jazykových a věda zabývající se oněmi zabývá se i těmito a rozhoduje stejně o obou; kategorie logické jsou prý základem kategorií grammatických a tyto dle oněch se řídí. Nejvíce učením tímto vynikl Becker, jenž domnívaje se, že jazyk logikou se řídí, celou grammatiku chtěl míti srovnanou podle logiky. Jemu nebyla logika pouze vodítkem při práci vědecké, ale základem, jehož obsah jen poněkud v jiném světle chtěl ukázati. Jiní zase, jako Schleicher, domnívali se, že myšlení je v podruží mluvení. Tu vyznamenal se Steinthal, že vyvrátil tato učení dokázav, že grammatika s logikou nemá nic společného a je úplně nezávislá. Povíme, že úloha Steinthalova v době, kdy vydal své veliké dílo o této věci (Grammatik, Logik und Psychologie 1855), byla důležita, bylať protestem proti všeobecnému skoro proudu v badání jazykozpytném a na další vývoj tohoto měla vliv rozhodující, ale nebyla nesnadnou se stanoviska, na jakém stál i sám i odpůrci jeho. Všichni logikou vyrozumívali logiku formalnou, jak se po Kantovi ustavila, a poměru mezi grammatikou a logikou rozuměli tak, že se domnívali, že buď jest jazyk logikou ovládán a pak je grammatika od logiky odvislá, anebo není jí ovládán a pak jsou si obě cizí. Některé náhledy Steinthalovy zůstanou však pravdivými, i když nesdílí se jeho stanovisko.

Pravdu má Steinthal tvrdě, že mluvení a myšlení není totožné, čehož předním důkazem mělo býti, že řeč i myšlení jsouce organismem a témuž sloužíce účelu splývají. Organismem jest ovšem jen celek přírodní přírodními zákony se proměňující, organickými jsou mluvidla lidská, ale organismem není ani řeč, ani myšlení. Slova organismus se tuto jen přenesené užívá, jako často i jinde a sice především tam, kde proměny dějí se mimovolně a tak pravidelným postupem jako v organismu, jakož i při řeči jest. Kdyby mluvení nebo myšlení bylo organickým, musilo by býti člověku vrozeno, což,

jak známo, není. Avšak i kdyby mluvení a myšlení byla organismem, nedaly by se kategorie a zákony jejich odvozovati z logiky, jíž žádná změna v přírodě se po pravidlu netáže, nýbrž která ukazuje, zda si správně počíná věda odborná, když odvozuje z konstatovaných fakt zákony, jimiž se dějí a soudí, z jakých příčin se ta která proměna děje tím a nikoli oním způsobem.

Člověk má možnosť a schopnosť naučiti se mluviti a mysleti, ale vývoj jednoho nezávisí pouze na druhém, neboť jednak řeč nevyjadřuje pouze myšlení, ale i city, pocity a snahy, jednak vyvíjí se myšlení i tam, kde se jazyk nevyvíjí (u zvířat, u hluchoněmých), a mysliti dovedeme i bez řeči. Konečně musíme pádným důvodům Martyho (Vierteljahrsschrift für wiss. Philosophie VIII. Jahrg 3. Heft, str. 320. a násl.) uvěřiti, že u lidí všemi schopnostmi obdařených myšlení dříve a rychleji se vyvíjí než mluvení, dokládajíce jen, že náuka tato shoduje se s celkovým uspořádáním přírody, neboť počátky myšlení zajisté u zvířat jsou a nelze u nich pozorovati počátky mluvy.

Jak u lidí myšlení a mluvení jsou rozdílna, toho uvádíme tyto ukázky. Hluchoněmý naučí se řemeslům, dá si vypráveti, sám vypráví posuňky, rozvažuje i soudí. Malíř malující obraz myslí bez mluvy, podobně činí badající učenec i hudební skladatel skládající operu. Jsouce uchváceni historickým obrazem stojíme před ním v němém úžasu a myšlénky rozdílné táhnou hlavou naší. V mathematice můžeme pracovati bez mluvy, na př. poučka $a^2 + b^2 = c^2$ slov nepotřebuje, a tak i jinde poučky dají se bez řeči promysliti. A co vše se dá vyjádřiti bez mluvení, toho jest důkazem tak zvaná němá literatura čínská, v níž se popisuje, uvažuje o lidstvu, o jeho poměrech mravních, o názorech a citech, a přece se jí rozumí pouze psané, nikoli čtené. Naopak že slyšíme často mimo projevy myšlení i projevy přání, citův a podobných. je známo. Z největší části ovšem řečí vyjadřuje se myšlení. Ale i o tomto platí, že netáže se logiky, nýbrž že tato myšlení pozoruje a posuzuje. Logika posuzuje ty pochody duševní, jež k evidenci vedou, dbá o soudy, jež jsou-li vyjádřeny větami, jsou vyjádřeny větami indikativnými. Tyto tedy jistě soudu logiky podléhají, pokud jde o obsah a vyjádření jeho bez ohledu na zvláštnosti grammatické. Mlsající děti bojí se příchodu matčina; logika tedy dbáti bude o větu „kdyby matka přišla, byly bychom bity“, ale nebude dbáti o větu vyjadřující přání „kéž by matka nepřišla!“ Větou touto nedovídáme se nic o příchodu matčině, věta ta k evidenci nevede a toto přání dětí nevzbudí totéž přání v každém, kdo je slyší. Jinak věta indikativná; dítě vidí přicházeti matku a vzkřikne: „matka jde!“ tu je vyjádřen soud a každý, kdo slyší výkřik dítěte a věří mu, ví totéž, co ono dítě.

Ještě jeden rozdíl i mezi správným myšlením a logikou. Myšlení, toť žije, ale logika je chladná věda, beze žertu, bez úsměvu, vždy vážná, vždy po pravdě toužící, něco stuhlého. Satirik pozoruje něco velmi ošklivého a řekne kousavě: to je krásné, velmi krásné! Každý, kdo slyší jeho větu s tím jeho tonem a přízvukem, pozná pravý jeho úsudek, vzbudí se v něm týž úsudek, ale nicméně může úsudek ten zamlčeti a opakovati: ano, to je krásné! I tyto nepravdivé soudy byly myšleny a sice vědomě jako nepravé, tak že nemůžeme nic proti správnosti myšlení namítati. Logika bude se jimi zabývati jen tehdy, jsou-li myšleny vážně, jsou-li považovány za pravdivé a zavrhne je. Větu „čtverec je kulatý“ může každý říci bez provinění se proti logice, jestliže ji nemyslí vážně a opravdově, neboť pak se o řeč jeho ať logicky správnou, ať nesprávnou logika nestará posuzujíc jen soudy myšlené vážně. Grammatika dbajíc všeho mluveného, dbá i takých vět a rozhoduje o jejich grammatické správnosti. Tím na jevě jest rozdílnosť logiky a grammatiky, ale tato vysvítá ještě více tím, že správnosť logická nemusí býti správností grammatickou, řekne-li na př. žák, špatný latinář, větu „vinum est bonus“, poví větu nesprávnou, ale soud, jejž jí vyjádřil, jest správný. Logika posuzuje, grammatika popisuje, a sice látku na mnoze rozdílnou od logické. Kdyby jazyk byl vtělenou logikou (formalnou), nebyl by ani vývoj jeho možný, nebylo by možné skutečné množství jazykův a nebyly by možny ty ohromné rozdíly mezi nimi; všecky věty byly by bezvadnými vyslovenými soudy a jazyk systematickým výrazem takových soudův. Ale pak musil by jazyk býti výmyslem jednotlivce, jenž ostatní mluviti naučil.

C) Máme-li poznati skutečný poměr mezi logikou a grammatikou, musíme nejprve pátrati po významu slova a poměru jeho k pojmu. Značí slovo představu či

pojem?*) Jisto jest, že v pojmech nemyslíme, a povídáme-li, co myslíme, má slovo označovati naši představu. Mnoho slov jest jen významu formalného (spojky, předložky a pod.), jichž důležitosti pro jazyk a jichž vývoje dosud pramálo se dbalo a filosofičtí jazykozpytci si jich skoro nic nevšímali. Slova tato označují jen poměr slov realného významu k sobě nebo něco podobného. Slovem realného významu vyjadřuji svou představu a vybavuji v slyšícím představu podobnou. Jest má a jeho představa táž? Zajisté nikoli. Má představa není pojmem, proto slovo nevyjadřuje pojem, ale slovo neznačí ani mou představu, neboť jiní mají při témže slově představy jiné, mé ovšem více méně podobné. Slovem kůň dá se vyjádřiti má představa koně i představa každého jiného, neboť slovo to jest jednak názvem každého skutečného koně, jednak znaménkem každé představy koně.

Název a zevnější označení, vyjádření není ovšem věc sama, slovo kruh není ještě kruhem, podobně jako $r^2\pi$ není plochou kruhovou. Vyslovím-li slovo nějaké realného významu, je to znamením, že si něco představuji a v slyšícím vzbuzuji představu podobnou; v tom je podstata významu slova. Slova nejsou zástupci pojmův, ale jsou jim asi takto podobna. Jako totéž slovo vyjádřiti může veliký počet sobě podobných představ, tak vlastnosti, jichž souhrn tvoří pojem, jsou obsaženy ve velikém množství skutečných předmětův a představ. Chci-li dokázati nějakou pravdu o pojmu trojúhelníka, mohu ji dokázati o jednom, ale nikoli určitém, nýbrž libovolném trojúhelníku. Tato libovolnosť při důkazu je zástupkyní nejúplnější indukce, libovolnosť ta při výběru ze skutečnych trojúhelníků k označení pojmu trojúhelníka jest podobna libovolnosti představy, jež se slovem vyjadřuje. Ale veliký rozdíl je ten, že libovolný skutečný předmět (trojuhelník) nebo jeho představa může býti označením pojmu, leč slovo samo je označením libovolné představy ovšem určitých vlastností.

Podoba významu slova a pojmu svedla mnohé k domnění, že pojmy nejsou dílem abstrakce, ale že vznikají jazykem. Tak na př. tvrdí Noiré (Die Lehre Kants und der Ursprung der Vernunft str. 375.), že všecko pojmové myšlení je připojeno k řeči a jenom řečí možné. Mimo něho i jiní mají podobné míněni představujíce si, že jen hláskou se stalo, že totéž společné mnoha představám v jedno se mohlo pojati. Že však význam slova od pojmu je rozdílný, dokazuje možnosť metafory, metonymie a podobných. Označuji-li slovem představu a všecky jí podobné představy, mohu ho užiti i ku vyjádřeni představy takého předmětu, jenž s předmětem, jenž týmže slovem z pravidla se označuje, málo má podoby (na př. královna a růže), a sice proto, že představy věcí mohou si býti podobnější než věci vskutku jsou z příčin psychických, když percipuji intensivněji jejich společné vlastnosti ostatních nedbaje. Pojmy jsou od sebe různé a nesmějí se mísiti, ani tedy by se nesměla mísiti slova, kdyby byla s nimi za jedno. Rozdíl mezi oběma je patrný, slovo kůň značí každého skutečného koně, pojem kůň neznačí žádného skutečného koně. Kdyby pojem a slovo jedno byly, musili bychom ze slova již i pojem poznati. Rozdílnosti jejich je důkazem též etymon. Značí-li dcera původně dojicí, tu slovem není jistě dán pojem; dojicí jest jedna z vlastností dcery z doby pravěku našich národů. Při představě dcery vynikala původně jedna vlastnosť pro pojem dosti málo důležitá a vyjádření této vlastnosti stalo se znaménkem nejen oné vlastnosti, ale celého předmětu a po zapomenutí původního významu jen tohoto a slovo pak vyjadřovalo představu dcery, nikoli její vlastnosti (dojicí) a bez bývalé živosti představy této vlastnosti při představě celku. Někde jest ovšem etymon název hlavní vlastnosti předmětu, na př. lat. serpens. Celkem však neshoduje-li se slovo s pojmem, shoduje se ještě méně jeho etymon.

Jest ovšem pravda, že okolnosť, že jisté slovo, na př. kůň, je názvem každého předmětu s jistými vlastnostmi (každého koně), pobádala k přemýšlení, které to vlastnosti jsou, k abstrahování těch vlastností a k shrnutí jich, jež jest obsahem pojmu. Ale kdyby místo slova užívalo se jen nějakého posuňku, mohlo by to vésti k témuž konci. Nehledíme-li k původu mluvy a k vývoji slov, jsou slova jen znaky, ale silou

*) Podle Beckra (srov. Steinthal, Gram., Log. und Psych. s. 164.) »das Wort ist das Aequivalent des Begriffs, der lautgewordene Begriff selbst«. Co se vyrozumívá pojmem ve formalné logice, o který tu právě jde, poučuje nás na př. Lindner, Lehrbuch der formalen Logik, 2. Aufl. s. 14.: »der Begriff ist ein logisches Ideal, dem unser wirkliches Vorstellen desto näher kommt, je mehr es alles dasjenige, was sich auf den Gegenstand des Begriffes bezieht zusammenzufassen und von allem Fremdartigen, was sich etwa psychologisch daran knüpft, ohne dazu zu gehören, abzulösen sucht.«

associační stávají se něčím více. Jako znaky mají cenu podobnou cifrám, mohla by býti zaměněna jinými, kdybychom se tak umluvili a sobě uvykli. Číslo pět značíme 5, šest 6, ale kdybychom se smluvili, mohli bychom užívati cifer opačně a podobně i slov. Leč těžko si odvyknouti touž představu spojovati se slovem jiným, totéž slovo s jinou představou než obyčejně. Pochod taký jen zvolna se díti může a odchylka nesmí býti veliká. Silou associace je slovo s představou tak spojeno, jako bezděčné pohyby tělesné. Vykládajíce o trojúhelníku mimoděk kreslíme jej ve vzduchu, mluvíce o kolovrátku točíme rukou. Ale při slově jest associace mnohem, mnohem větší, jelikož nejen sám spojuji představu s určitým slovem, nýbrž i u jiných totéž pozoruji.

Považujeme za pochybený směr ten, jenž ve všem chtěl viděti logiku, ovšem logiku formalnou, právě jako ten, jenž chtěl úplně grammatiku a logiku od sebe vybaviti. Logika je vědou posuzující a jejímu posudku podléhá vše, co má v povaze souzenu býti. Tak na př. otazujeme se logiky, zda vědecká činnosť jazykovědy je správná, zda jsou správny soudy její, zda vůbec logicky si vede. A co posuzuje jazykověda? Z řeči na prvém místě vývoj její. Jazykověda tu posuzuje konstatovaná fakta a soudí o poměru mezi nimi a příčinami, jakož i o jejich správnosti. Tu může býti i logika spokojena. Znamenalo-li dcera původně dojící, tu název ten podle vedlejší vlastnosti není logice po chuti, zapomenutí etyma způsobilo, že nevynikala více žádná vedlejší představa, nýbrž spíše souhrn přívlastků, čili význam slova vzdaluje se od etyma blíží se pojmu. Vývoj tento není úmyslný, děje se následkem celého vývoje lidstva, ale příčiny jeho jsou tak uspořádány, jakoby je nejlepší logik úmyslně udělal. Logika jako věda posuzující je uspokojena, ačkoli se při vývoji nikdo pravidel jejích netázal. Jazykověda musí konstatovati veliké množství jazyků a jich rozdílný vývoj a zvláště rozdílný stupeň možnosti vyjádřiti přesně soud, rozlišiti jej od přání, pochybnosti, konstatovati souvislosť se stupněm tímto rozdílný stupeň ve vývoji kategorií slov a bude zajisté uspokojena, jestliže pozná, že kategorie všude stále se znenáhla vyvíjejí a jazyk stále se zdokonaluje i pozná-li toho příčiny.

D) Logika nejen posuzuje výsledky grammatiky, ale i poučuje se jimi. Logika majíc ukázati, jakou činností rozumovou oceňujeme evidenci a přicházíme od jedné pravdy ke druhé, musí činnosť tu znáti. Myšlení není ovšem totéž jako mluvení, ale toto je nejlepším, nejstálejším, v každém ohledu nejvyvinutějším způsobem vyjadřování myšlení našeho; toto na mnoze jen z řeči poznáváme. Bez řeči všelicos vyjádřiti dovedeme, všecko nikoliv. Co zvláště je důležité, že řečí nejen obsah, ale i formy myšlení se podávají, což jinak státi se nemůže. Ať se myšlení vždy řečí nevyjadřuje, ale ono se vyjádřiti může. Malíř malující myslí, ale nemluví, leč může mluviti, může, má-li jazyk úplně v moci, všecky své myšlénky vyjádřiti a možná, že tak činí, miluje-li samomluvu. Badání logické jest na řeči závislým a tím i na všestranném vědeckém badání o jazyce čili na grammatice. Ovšem tato sama musí zkoumati jazyk jak jest a nevnucovati mu věci vzaté z formalné logiky apriorné. Z takové grammatiky se logika ničemu nenaučí vidíc v ní jen obraz svůj.

Staré náhledy o poměru logiky a grammatiky uškodily jedné i druhé. Jelikož rozdělení slov ve známé kategorie podle významu bylo by mělo v zápětí podobné rozdělení pojmů, kteréž formalné logice se dařiti nechtělo, proto se jednak v logice zavrhlo, v grammatice pak tvrdilo se, že význam není tu dělidlem. Tvrdíme proti všem dosavadním učením novějším s mnoha již starými, nechávajíce obšírnější rozbor na jindy, že kategorie slov hlavně významem se liší a ostatní rozdíly že jsou teprve následkem tohoto. Logika musí kategorie ty konstatovati a je posouditi. Jestliže se s nimi nesmíří, je to jen jí ke škodě. Nedovede-li rozeznati od sebe:*) bělosť - bílé - bílým býti - sběleti a podobné, nedovede rozeznati ani soudu „červené není bílé“ od soudu „červenosť není bělostí“, soud „člověk žije“ od soudu „člověk je živ“ a jakou obtíž má se soudem „zelené listí sežloutne“ nemohouc jej rozeznati od soudu „zelené listí je žluté“ a nerozeznávajíc přívlastek od přísudku ani od soudu „listí je zelené a žluté“. Musí-li Eskimák větu „ryba dotekla se ocasem přední části lodi“ vyjádřiti „ryba - ocas její, loď - přední části její - onoho dotknutí - tuto (pokud o tuto jde)“, tu formalné logice musí se tato věta velice líbiti, neboť shoduje se s výklady a překlady skutečných našich vět do jejích formulí. Logika má však uznati správnosť tohoto soudu za daných poměrů

*) Srov. Steinthal, Gram., Log. und Psych. s. 166.—168.

(nedostatek kategorie slovesa) a sice jak poměrů jazykových, tak rozumových; správnosť soudu toho je táž jako u nás našeho „ryba dotekla se atd.", ale soudy ty nejsou zcela totožné. Ještě doklady toho, že logika musí dbáti grammatiky.

Logika učí, že nelze v ní rozeznati grammatické kategorie přívlastku a přísudku, že v obojím případě rozsah podmětu se subsumuje pod rozsah větší buď přísudku,*) buď přívlastku. Dobře rozeznáváme „kůň mladý a silný", pak „kůň je mladý a silný" a konečně celek, v němž oba prvé druhy splývají, jelikož není rozdílu mezi přívlastkem a přísudkem, jako na př. v siamštině. Formalná logika zná též jen tento třetí druh větného celku a přece jsou to soudy různé, jež logika rozeznati má.

Logika nerozezná soud „žák je pilný" od soudu „žák je pilným", kdež v prvém se žáku připisuje pilnosť jako vlastnosť stálá, v druhém jako vlastnosť přítomná. Nejde nám o to, kde všude logika musí grammatiky dbáti, co si z ní má vybrati a čeho užiti, vyčteme pouze některá grammatická pro logiku důležitá fakta.

Lidstvo na větším díle postupuje ve vývoji svém, stává se rozumějším, lépe a více uvažuje, což působí i na mluvu jeho. U národů vzdělaných je mocným činitelem i jazyk spisovný, jenž pochází od lidí i vědecky vzdělaných, kteří řídí se vskutku logikou. Jazyk uhlazuje se a stává se jasnějším, což všelijak se jeví.

Ve významu slov jeví se pokrok ten, že tatáž slova (jen hláskově změněná) mají v starší fasi obyčejně význam rozsáhlejší, jejž později je nám těžko podati, význam se vyhraňuje, specialisuje, slovu zůstává časem jen čásť původního významu, čímž jazyk stává se jasnějším. Tak na př. nemůžeme přeložiti romanské natura, nýbrž jen vyčísti veškery významy, jichž rozsah jest obsažen ve významu natura, jelikož nemáme slova toho rozsahu. Ale natura značí jen čásť původního, latinského natura, jež značilo i romanské natura i příbuzné významy, na př. francouzských slov naturalité, le naturel. Nemáme slova, jež by znamenalo osobu, která jest i knězem i vládcem, ale původné kněz značilo osobu takou, jak dokazuje odvozené kníže a příbuzné německé Kunig, König vedle kněz; v němčině se význam slova (vládce a kněz) jinak vyhránil než v češtině, znamenal jen vládce, ale i tu se rozsah jeho zmenšil na vládce jisté hodnosti (proti fürst, graf, herzog, kaiser a pod.). Latinské res značí věc v rozsáhlém významu, franc. rien (= rem) značí věc malou a pak i — nic. Význam slova svatosť liší se od významu slova svátosť, ale obě slova povstala z téhož, jehož význam oba nynější v sobě zahrnoval, nyní však nemáme pro taký souhrnný význam slova.

Dále se jeví pokrok ve vývoji kategorií. Kde se slova v kategorie nedělí (na př. v siamštině), kde nečiní se rozdílu mezi energií plynulou v čase bez ohledu na prostor a existencí strnulou v prostoru bez ohledu na čas, tam těžko je si mysliti ty rozdílné vztahy mezi slovy, tam nemožny jsou veškery formy, jež z našich jazyků známe a soudíme, že souběžný je tam i nedostatek forem v myšlení.

Jsou-li v myšlení našem jisté vztahy mezi představami, vyjadřuje jazyk vztahy mezi slovy formalně, totiž přízvukem a slovosledem, částmi formalnými, jež jsou buď affixy (suffixy nebo praefixy), nebo slůvky samostatnými (předložkami a pod.), i lhostejno je pro dokonalosť jazyka, nikoli ovšem pro vzezření jeho, jaké formalné části má, ale není lhostejno, mnoholi jich má. Sanskrta, majíc formalnými částmi spíše affixy než slůvka samostatná, má jiné vzezření než angličtina s množstvím těchto a nedostatkem oněch, leč musíme tuto za dokonalejší vyhlásiti, jelikož má formalných živlů více než sanskrta, jest tedy jasnější, určitější a bohatější.

Při největším vývoji kategorií slov jest jejich rozdělení asi toto:**)

A) Slova významu realného značící
   I. pevnou existenci (nomina)
      a) materielnou
         1. substanci (substantivum),
         2. akcidenci (adjektivum),
      b) abstraktnou
         1. vzhledem ku místnímu poměru k mluvícímu (pronomen),

*) Srov. tamtéž §. 73., s. 185.—189.

**) Již Aristoteles podle Trendelenburga (Geschichte der Kategorienlehre §. 23.—33.) dbal jazykových kategorií při stanovení kategorií logických.

II. plynulou energii (verba),
III. omezující význam buď nominalný, buď verbalný v určitém směru,
1. nominalný vzhledem k počtu (numerale),
2. verbalný a adjektivný vzhledem k jakosti v míře a pod. (adverbium);

B) slova významu formalného
I. spojující členy věty (konjunkce),
II. označující funkce slov významu realného:
a) jmen
1. funkci přísudkovou (verbum substantivum),
2. přívlastkovou nebo doplňkovou (praeposice),
b) sloves
1. pokud jde o osoby (bezpřízvuká zájmena, na př. ve frančtině),
2. pokud jde o časy a způsoby (pomocná slovesa),
III. označující poměr míry k jiným částem věty (adverbia značící komparativ a superlativ),
IV. označující kategorie substantiva (člen).

Z vět vybereme si jen ty, jimiž se soudy pronášejí. U nás jsou dvojího druhu, podmětu se něco přisuzuje nebo odpírá, co jménem se vyjadřuje (vlastnosť, stav, majetek atd.), na př. vojín jest nebo není udatný, nebo se vyslovuje existence plynulé energie, že něco se děje aneb neděje, a dění to se pak všelijak vymezuje, na př. žák píše úlohu tužkou. Všude, kde se rozeznávají hlavní dva druhy slov realného významu, máme i tyto dva druhy vět. Myslí se, že u nás byl původně jen jeden druh vět, neboť verbum substantivum označující přísudkovou funkci jmen mělo původně význam realný. Mínění tomu musíme odporovati. Podle něho v době, kdy verbum substantivum nenabylo ještě významu formalného, byly nemožny věty, jako na př. žák je pilný, a nemožnosť ta nedá se mysliti, když víme, že všude jsou věty toho druhu, kde se rozeznávají jména od sloves. Verbum substantivum je buď od kořene es, buď od kořene bheu; sloveso tohoto kořene má na mnoze též význam realný a tu neužívá se ho jako verba substantiva i soudíme, že se ani slovesa kořene es takto neužívalo, dokud nenabylo významu formalného. Ale i před dobou tou byly zajisté možny věty s nominalným přísudkem, jako byla možna perfekta v romanštině dříve než habere nabylo formalného významu a adverbia dříve než mente kleslo na pouhý suffix, slovosled a větný přízvuk zastupovaly verbum substantivum jako nyní v ruštině, z dob starých na mnoze v arejštině. Po vývoji formalného významu u slovesa es jazyk užitím jeho k označení přísudkové funkce jmen uniformoval tvar vět, formalně rozdíl obou druhů se setřel, věcně zůstal jako byl až dosud. Nebylo tedy stejnosti vět a nenabylo se ji. Rozdíl obou je pro logiku důležitý a důležito též jest, že všude rozdílu toho není. Stupňů vývoje máme tu mnoho. Vezměme si jazyk pramálo vyvinutý, na př. annamitštinu; tu hlavním formalným živlem je slovosled, a sice je slovo determinováno slovem následujícím, leč více druhů determinace není, jedině sounáležitosť obou slov se vyjadřuje juxtaposicí, na př. ngiöi khjeu tkhiön èja mä (člověk nábožný miluje otce, matku) značí vlastně ku člověku vztahuje se nábožnosť, milování, k tomuto (milování) otec, matka. Věta taká může se prodlužovati do nekonečna bez nejmenší proměny předcházejících členův, ale tím je nemožný jednolitý větný celek, soud jako u nás se tam vyjádřiti nedá. Čím jsou jazyku a logice věty hypothetické, disjunktivné a podobné, víme. Leč všude jich není a vývoj jejich i pro grammatiku i pro logiku je důležitý. Přejděme k hlavním částem věty, jež jsou subjekt, praedikat, attribut, objekt.

Subjektu se buď praedikat přisuzuje a to rozdílně buď pro vždy nebo jen někdy, buď všude nebo jen někde, buď úplně nebo jen částečně (srov. žák je pilný, žák je pilným a žák bývá pilným), nebo se jím praedikat omezuje. Ve formalné logice se shoduje tu podmět, tu zase přísudek s přívlastkem, tak na př. prvé žák je pilný a pilný žák, druhé žák píše a žákovo psaní, což je vadou její. Přívlastek je zajisté části omezující substantivum tak, že splývá s ním v jediný významový celek významu substantivného, jak se dokazuje i synonymem, na př. ruský jazyk a ruština, podmět s přísudkem však nikdy v takový celek nesplývají, na př. ruský jazyk je těžký. A je-li formalná logika při vyjádření poměru přívlastkového pohotově se submissí rozsahu substantiva pod

rozsah přívlastku, co by si počala majíc vyjádřiti na př. majitel domu. Nemá-li tatáž pro grammatický poměr slovesa ku předmětu smyslu, jest to jen jí ku škodě a důkazem její nedokonalosti.

Pro grammatiku je velmi důležitý dvojí směr ve vývoji větném, vývoj jednolitého, uzavřeného celku (zvláště v jazycích málo vyvinutých pokud se tam pozoruje) a vývoj určitosti poměrů jednotlivých větných členů k sobě (ve všech jazycích). Jazyk je obrazem myšlení, toto se v něm zračí a proto vývoj ten nemůže býti ani logice lhostejným.

Posudky a oznámení.

Chemie.

Počátkové chemie sepsal Dr. V. Šafařík, professor na české universitě. S 56 rytinami a tabulkou barevnou. 1884. Nákladem vlastním.

Ačkoliv ubezpečen, ba toho jist jsem, že chemie z péra professora *Šafaříka* jest doporučením postačitelným českým studujícím chemie, neopomíjím příležitosti, abych v našem kritickém časopise o dávno očekávaném spisu blíže se zmínil. Knihy elementarné nám bylo velice zapotřebí, knihy, která by pilnějšímu žáku realných škol byla, pakli o chemii se interessuje, průpravou k naší stále se modernisující náuce, knihy, která by farmaceuta, lékarníka i lékaře zpravila o podstatě látek, jimiž čilý průmysl chemický ku většímu neb menšímu človečenstva užitku obchod obohacuje. Naše university musí odchovávati předem lékaře a farmaceuty v chemii, bohužel posud mnohem méně pouhé chemiky, a z té příčiny jest spis přítomný na *prvém místě* psán pro ony, psán zajisté mluvou znamenitou, způsobem z každého hlediska výborným. Že dobře pochopil jsem směr páně auktorův, plyne zajisté z krátké přidané chemie organické, kdež poskytnouti se má adeptům stavů vypsaných i náuky té. Pan auktor vymezil již s dostatek rozměr a účely díla svého ve předmluvě; správně omlouvá, proč že nepřičinil kapitol z dynamiky chemické, jest věru půda ta málo pro elementarný spis pevna; odmítl kategoricky počínání jistých kruhů paedagagických, které u nás trochu odvážlivě chce v chlapci, v jeho nitru vyvolati náhledy o tom, v čem Lavoisier, Berzelius, Gay-Lussac, Liebig časem chybujíce a se opravujíce po století se klopotili. Jsem velice povděčen panu auktorovi, že v názvosloví chemickém zaujal tak oprávněné a prospěšné stanovisko konservativné. *Sám původce* českého názvosloví zlámal oštěp za nás ostatní, kteří u pracném sledování neobyčejně bohaté chemické literatury světové nepovažujeme za tak příliš palčivé, říkáme-li kyselina želez*ová* místo průhlednějšího želez*ovka*, aneb ethylendichlorid aneb chlorid ethylenu atd. Dokavad jest produkce chemických sloučenin tak značnou, netřeba býti prorokem tomu, kdo ještě větší co do počtu vzrůst věští, pak žádosť o konsekventnou, *každému* srozumitelnou nomenklaturu chemickou může pronésti jen ten, kdo příjemnější volil zábavu, než rovnati tisíce sloučenin aromatických, které reakcemi se navzájem proplétají v chaos jak zajímavý tak neméně děsivý.

Část spisu probírající chemii tak zv. mineralnou zajisté bude vítána mimo kruhy zpředu uvedené i od mladých chemiků, jak je odchovávati má naše vysoká škola technická a budiž i jim spis vřele doporučen.

Co do části chemie tak zv. organické pan auktor sám uznává, že tato elementarně pojatá kapitola pouhým *chemikům* nepostačí. V každé vědě snažíme se na vysokých učeních dodati žákům svým tolik, aby pomocí spisů detailnějších, ba i literatury běžné mohli sledovat, jakmile ve specielný obor vstoupí, material oboru svého; a s toho hlediska ovšem není dnes v chemii organické důležito to, co bylo i jen před pěti roky. Málo let tomu nazad a jen bohaté sbírky dotovaných universit zahraničných honosily se ve skříních svých praeparaty diazovými, které dnes na centy vyrábějí továrny. Interess kupící se kolem kyselin mastných i sloučenin organometalických zmizel i není hříchem redukovati kapitoly ty na míru nejmenší; naproti tomu jaký interess vzbuzují azolátky, pak pyridin a chinolin hledíc k alkaloidům — a aminy vůbec hledíc ku produktům rozkladu bílkovin! Ty kapitoly musí býti vštěpovány v paměť, vždyť i vedle interessu theoretického práce chemiků z těch kapitol vyvodila množství látek i technicky důležitých, i lékařsky i v životě obecném.

*

Z té příčiny odpustí pan auktor výborných počátků chemie, řeknu-li, že bych si byl přál některé kapitoly trochu širší: chinolin, uhlohydraty, bílkoviny — třeba na úkor jiným. Vím, že by kniha nabyla většího rozměru, ale u nás má jeden spis tak mnoho povinností! Snad ve druhém svazečku mohla býti i pro lékaře *důležitější* chemie organická *poměrně* probrána hledic ku trojnásobnému objemu chemie anorganické.

Jelikož příležitosť stěží se vyskytne, aby veliký kruh čtenářů počátků chemie mohl sobě poopraviti některé omyly, které nedopatřením opraveny nebyly, dovoluji sobě je zde vytknouti, jak myslím, ve prospěch spisu samého:

Na str. 416. jsou vypsány sloučeniny vznikající vlivem natria v ester kyseliny octové, látky ty mají jiné formuly, ač konečné synthesy po jistých reakcích časem složitých ovšem vypadnou ve smyslu vypsaném.

Na str. 434. možno vypustiti při jodidu ethylnatém, že ho potřebuje mnoho ku přípravě barev anilinových.

Na str. 531. vloudila se za kyselinu chromovou zředěná kyselina dusičná, která neoxiduje vesměs řetězy pobočné v karboxyl.

Na str. 535. nelze odstavec o chinonech ponechati, má státi: jen *velmi málo uhlovodíků* aromatických poskytuje oxydací chinonů, za to ovšem *fenoly i amidosloučeniny*. Formulu chinonu $C_6H_3O.OH$ nelze z mnoha příčin hájit.

Na str. 536. dole jsou omylem udány nitroaniliny, jakoby vznikaly nitrací anilinu.

Na str. 537. má státi na místě „ve vodném roztoku“, je-li v *málo* vody rozmícháno.

Na str. 547. jest dole při kyselině tereftalové vypustiti slova „cumolu“.

Tamtéž vypsána práce *Körnerova*, jakoby sloužila methoda v ní vypsaná k určení vzájemné polohy substituentů benzolu, kdežto ona *dokázala* pravděpodobnosť vůbec hypothetických poloh ortho-, meta- i para.

Na str. 551. dole ř. 8. má býti s látkami redukujícími a nikoliv vodíkem ve stavu zrodu.

Jiné malé chyby snadno se dají opravit.

Ze všeho plyne, že spis ten jest velmi dobrým doplněním chemické literatury naší, která tak zdatně se rozmáhá.

Úprava spisu jest krásná a velmi nízká cena jeho dopomůže zajisté k oprávněnému hojnému rozšíření.

B. KAYMAN.

Chemie der menschlichen Nahrungsmittel. Od dra. J. Königa. V Münsteru. I. díl: Chemische Zusammensetzung der menschlichen Nahrungs- und Genussmittel. 2. vydání. 1882. II. díl: Die menschlichen Nahrungs- und Genussmittel, ihre Herstellung, Zusammensetzung und Beschaffenheit. 2. vydání. 1883. Kromě toho grafická tabule v barvotisku: Procentische Zusammensetzung und Nährgeldwerth der menschlichen Nahrungsmittel etc. 1884. V Berlíně u Julia Springera. Vše za 30 marků 20 pf.

Bude obecně povědomo, že se v posledních letech vzmáhá přesvědčení, kterak až do té doby veřejnosť si málo všímala obchodu s potravinami, kterak dohled k tomuto obchodu se strany povolaných úřadů byl nepostačitelný, a že konečně počíná si klestiti dráhu dobrá vůle, která chce poznanému zlu odpomoci. Zejména pak se zřizují za tímto účelem úřady, jejichžto jest povinností, bdíti nad prodejem potravin a poučovati lid, jak by z tohoto moudrého zařízení co nejvíce kořistiti mohl. K zastávání podobného úřadu potřebí ale zajisté hojné zásoby zkušenosti, jež si nedovede jednotlivec sebrati, poněvadž nemá k tomu dostatek příležitosti. A protož musil každý odborník, jenž se podobnými otázkami zabývá, chvalořečiti auktorovi díla, jehož titul jsme svrchu označili, a které podjatému úkolu v plné míře vyhovuje. Nebyli jsme sice až potud v příčině možnosti posuzování potravin bez pomoci; neboť nehledě k jiným spisům máme již od r. 1879 od téhož spisovatele dílo, jemuž se žádné podobné nevyrovnalo: pakli ale uvážíme, jakovou rychlostí předmět, o němž řeč, v poslední době narůstal, kterak mnohá stránka jeho oproti jindy různé tvářnosti nabyla, tož musíme přiznati, že byl nejsvrchovanější čas, aby potřebám nové doby bylo záhy zadosť učiněno, aby se chemikům dostala do rukou příruční kniha, v níž by všecek ten bohatý poklad nejnovějších zkušeností svědomitě byl snesen a urovnán, aby z něho jiní, čeho potřebují, bez námahy čerpati a základ k vlastnímu badání sobě vyhledati mohli. Toto nové vydání Königova díla prozrazuje svou bohatosť již svým objemem, neboť I. díl obsahuje kromě dvou přehledů 343 a II. díl 790 stránek (velké osmerky), a sluší připomenouti, že jsou četné poznámky drobnou literou tištěny.

V I. díle jsou obsaženy tabulice s rozbory a) živočišných potravin, b) rostlinných potravin, c) poživatin, a v dodatku vypisuje pak auktor dosavadní pokusy, jak by se dala v penězích vypočítati živná hodnota různých potravin.

Tomuto vydání přibylo na ceně tím, že jsou do něho pojaty přečetné nové rozbory, kdežto starší, pochybné správnosti, úplně vynechány. Také rozbory některých nových potravin se sem dostaly, tak že dílo to jest neocenitelnou pomůckou pro analytika, a to tím více, že při každé analyze je též udán rok, který byla vykonána. A ne dosti na tom; aby přesnosť rozboru tím více vynikala, uvádí se na mnohých místech kromě letopočtu také způsob rozboru, což padá na váhu při těch methodách, na nichž se chemikové dosud neusjednotili. Kromě toho jsou v tabulkách některé přídavky, jež cenu jejich zajisté zvyšují.

V II. díle, nevyhnutelném to doplňku díla prvého, pojednává spisovatel jako v úvodu o zásadách výživy těla lidského, načež probírá jednotlivé živočišné a rostlinné potraviny a poživatiny, udávaje o nich, odkud pocházejí anebo jak se jich nabývá, jaké jsou jejich vlastnosti fysikalní a chemické, kterak bývají porušovány a jak takové porušení vypátráme. K závěrku následuje ještě pojednání o soli, vodě, vzduchu, o úpravě a uchovávání potravin, a konečně vypsání zákona, jaký platí v Prusku o obchodu s potravinami a t. p.

V této části jeví se obzvláště dovednosť auktorova, neboť jest tu sneseno vše, čeho analytický chemik vůbec a soudní chemik zvláště nezbytně potřebují, a to v takové úplnosti a přehlednosti, že vším právem možná tvrditi, že toto Königovo dílo jest v chemické literatuře německé zjevem epochalním, že teprve po vyjití jeho dověděli se chemikové soudní, co vlastně jest úlohou jejich a jak se jí mají se zdarem podjati. Četné vyobrazeniny oživují slova spisovatelova, a hezká úprava typografická, jakož i knihvazačská hlásají o vděčnosti nakladatelově k auktorovi. Četba tohoto díla buďiž každému odborníku doporučena. K.

Geografie a meteorologie.

Spojené Obce Severo-Americké. United-States of North-Amerika. Líčí Dr. Jan Palacký, p. docent na c. kr. české universitě Pražské. V Praze 1884. A. Reinwart. Str. 142, za 84 kr.

Pan sp. v předmluvě nám oznamuje, že obmezuje se na náčrtky takořka stenografické, stručnosti prý obětoval sloh a jasnosť, — to je pravda. Na př. kterákoli věta (str. 117.): „Zvyklosti počínat místopis US. v severových., kde státy nejstarší vůbec (ačkoli zrovna Maine mladší co stát). Musíme jej obmezovat. z jedné strany an rychle stárne, z druhé, že nemá pro nás takové důležitosti a uvedeme zvlášť místa, kde udáno více Čechů.“ A t. p. dosť a dosť!

Než přikročíme k naznačení věcného obsahu, povíme hned, že spis venkoncem je nepořádně a nedbale psaný; tak na př. hned na počátku schází dvojí zaohlavení (dle obsahu horopis a vodopis); str. 57. měla by býti nová kapitola pro orbu, ale není, taktéž schází nadpis pro školy.

Celý spis není než rudis indigestaque moles: vypsání a opsání z různých spisů dat geografických, geologických, kupení jmen botanických a zoologických a sem tam pohozeny jsou náhledy p. sp. málo promyšlené. P. sp. velmi se mýlí pravě, že knížka prospěti může i obecenstvu širšímu: kdo podívá se na trochu lepší mapu Obcí Spojených, mnohem příjemněji sobě vyčte, co potřebuje. Nahromadění materialu — i kdyby nahromadění dálo se spolehlivě — nemá ceny pro toho, kdo spracovati jej nedovede, a v tom právě každý čeká poučení od sp. arci že marně. K čemu na př. v kapitole o podnebí sloužiti má vytčení jednotlivých míst s teplotou roční skoro na $3^1/_2$ stránce, když auktor s to není podati nám na základě toho materialu jasnější všeobecný obraz podnebí? A to, co povídá (str. 22.), je i pozornému čtenáři málo srozumitelné; stojíť tam doslovně:

„Podnebí US. jest nejlépe známou stránkou jejich přírodopisu, hlavně péči vládní, která vydržuje 120 stanic a obstarává je vojskem; ba vydává od r. 1870 mapy podnebí a proroctví. Jest opak staré celiny polohou svou, neb středomoří v záp. staré celiny jest zde za vých. (Mexikánskou zátokou), scházejí zde Alpy a Himalaja, pohoří příční, neb všecka pohoří US. jdou od severu k jihu a kdežto Evropa k severu (v záp.) užší, jest Amerika (k sev.-západu) v severu vždy širší. Proto není zde než mírného podnebí, bez rozdílů starého světa, středomořského a pustinného. V jihu začíná tropické podnebí, v západě jest sice obdoba pustinného podnebí okolo Skalních hor, ale ne suchem, ne počasím. V celku nazval Blodget zdejší podnebí normalním, co střed mezi celinovým, excentrickým sev. Asie a přímořským Evropy.“

Jestli p. sp. alespoň částečně sám rozumí těm věcem, které sem s velikou, řekli bychom s netrpělivou pilností, snesl, ze spisu

samého nevysvítá; podobá se však, že nerozumí.

Kdekoli p. sp. více dává než holý material, proskakují tu i tam některé bystré myšlénky, ale v celku není logiky a methody. Také tam, kde jeviti by se mohla důkladnější znalosť věci, jeví se obyčejně neznalosť. Tak na př. (str. 93.) slyšíme, že je v Americe množství protestantských „sekt“ s různými odstiny („denominations“): v Americe není vůbec sekt, jen denominace, protože tam je úplná svoboda náboženství, slovo „sekta“ pak užívá se jen s hlediště jedné privilegované církve, tedy svědčí jen poměrům evropským.

Že protestanti tam mnoho přijali od katolikův (oltář, krucifix, malovaná okna), není docela správné: hlavně u nás v Čechách a na Moravě *reformovaní* evanjelíci pravý horror mají hlavně před kříži, protože jezovité v tomto znamení otce jejich donutili do církve římské; luteráni zde a všude mají kříže, oltáře a t. d. V době pak novější dokonce i ve Skotsku dosti značné je hnutí ve prospěch výzdoby chrámové malovanými okny a t. p. Totéž stalo se i v Americe.

Str. 96. překvapuje tvrzení, že v Americe vzdělání jest utěšenější než kdekoli jinde: bez náležitého objasnění nelze tak pověděti. Str. 98. vzpomíná vysokých platův učitelských: v té všeobecnosti to pravda není a pak nesmíme při dolaru mysliti, že platí tam v našem smyslu 2·19 zlata!

Str. 98. dovídáme se, že universit a kollejí, totiž vyššího vyučování bylo r. 1882 362: kdo nevysvětlí, co v Americe university a vyšší školy vůbec značí, Evropana udáním takovým arci poplete. (Srv. článek Amerika v Encyklopaedii paedagogické.)

Str. 99. slyšíme, že založení německé university potkalo se se všeobecným odporem i se strany Němců: to založení německé university nebylo než švindlem jakéhosi tušíme Frankfurťana dra. Loewiho, jenž soudně byl stíhán.

Str. 99.: „Bohužel, že nám schází počet škol jinojazyčných, německých jak českých — jen v Chicagu 4 (jedna dívčí, jedna 5třídní, 1 třítřídní).“ Velmi poučné a jasné!

Str. 104. se praví, že bohosloví americké při veliké „hromadě“ spisovatelů „nečítá“ jediného, jenž by v Evropě byl znám: Channing?! (V. dokonce Náučný Slovník!) Parker? Hodge?

Str. 105. čteme, že v politickém ohledu Spoj. Obce v lepším jsou stavu než země jiné: míní-li p. sp. než evropské země, měl sobě, než tak závažnou větu pronesl, dobře rozmysliti, na př. co Macaulay v známém dopisu o stavu tom pověděl; zajisté že auktority, které (str. 101.) mimochodem se citují (v nechronologickém pořádku!) — Laboulaye, Tocqueville a t. d. — o věci střízlivěji soudí, a to právem.

Proč str. 117. místopis písmem menším je tištěný, jako dodatky, jsa přece (soudíc dle obsahu) stejně vážnou částí knihy? A. t. d. A. t. d

Poznamenáváme konečně, že úprava (papír) stojí v přímém poměru k hodnotě věcné. Všecko i věc i forma jsou šedy v šedu.

B. M.

Handbuch der Oceanographie und maritimen Meteorologie verfasst von den Professoren der k. k. Marine-Akademie F. Attlmayr, J. Köttstorfer, J. Luksch, E. Mayer, P. Salcher und J. Wolf. Mit 12 Tafeln und 84 Figuren. Wien 1883. 8°, stran XIX, 990.

Handbuch der Oceanographie von Prof. Dr. G. v. Boguslawski. Band I. Räumliche, physikalische, chemische Beschaffenheit der Oceane. Stuttgart 1884. J. Engelhorn, 8°, stran XVII, 400.

Systematickými výzkumy moře, k nimž asi před 40 roky první dal podnět Američan *Maury*, otevřelo se nové pole činnosti lidské — ocean naplnil se tisíci pozorovateli zkoumajícími a zaznamenávajícími úkazy mořské dle jednotného plánu ustanoveného námořnickými kongressy v *Bruselu* r. 1853 a v *Londýně* r. 1874. Neznámé dosud moře pojato bylo do oboru vědeckého zpytování a vzniklo takto nové odvětví vědy fysikalní — *oceanografie* — založená na pozorování celého voje přičinlivých pracovníků.

Nad očekávání skvělý úspěch, jenž plynul plavbě a obchodu z prvních výsledků systematického badání na moři — bylať důkladnější znalostí větru a proudů mořských zkrácena a urychlena plavba na všech mořích - pohnul státy námořní k tomu, že se jaly jako o závod podporovati vědecký výzkum moře zakládáním *nauticko meteorologických ústavů* centralních, ustanovováním zvláštních *kommissí výzkumných* pro jednotlivá moře a vysýláním rozličných *výprav mořských*, jež přispěly nemálo k rozvoji oceanografie. Také potřeby praktické jako spojení starého a nového světa kabelem vedly k vydatným vědeckým výzkumům oceanu. Následkem těchto různých podnikův a při současném zdokonalení přístrojů pozorovacích byly na tomto novém poli činnosti vědecké učiněny v několika desítiletích pokroky tak veliké, že se jimi úplně změnily naše dosavadní náhledy a theorie o fysikalních a biologických poměrech moře.

Tomuto čilému ruchu vědeckému na moři odpovídá též hojná odborná literatura, skládající se z plaveckých knih, četných časopisův a spisův i pojednání o rozličných stránkách moře a pak hlavně z úředních publikací uveřejňovaných admiralitami námořních států, nauticko-meteorologickými ústavy, veliteli výprav námořních atd. Dosud však vydáno bylo málo spisů, které by poskytovaly všestranné zpracování veškerého nahromaděného materialu, zvláště pak, jež by podávaly přehled nejnovějších zajimavých výzkumův o fysikalních, chemických a biologických poměrech moře, o jeho pohybech a o meteorologii mořské. Svrchu uvedené knihy, oceanografie rakouských professorů při akademii námořní a oceanografie známého německého hydrografa prof Boguslawského, jsou teprve prvními pokusy soustavného zpracování materialu v poslední době takou měrou nahromaděného.

Spis rakouských professorů vydaný na vyzvání c. kr. ministerstva vojenství redakcí *Attlmayrovou* skládá se ze dvou dílů, z nichž první jedná o fysiografii moře, druhý pak o meteorologii a o hlavních drahách mořských. Účastníci rozdělili se o zpracování jednotlivých částí tím způsobem, že E. *Mayer* psal o přístrojích a o měření oceanografickém, o pánvích a společně s *Attlmayrem* o proudech mořských; J. *Luksch* o vodorovném rozčlenění pánve mořské a společně s J. *Wolfem* o fysikalních poměrech moře a o vlnách mořských; J. *Köttstorfer* pojednal o chemických vlastnostech vody mořské, jakož i rostlinném a zvířecím životě v hlubinách moře; P. *Salcher* jednal o elementech meteorologie; F. *Attlmayr* o meteorologii a drahách mořských.

Boguslawského oceanografie vyšel jenom díl první jednající o prostorách mořských, o chemických vlastnostech vody mořské, o fysikalních poměrech moře a o meteorologii mořské; při spisování druhého dílu, jenž měl vyjíti ještě během tohoto roku a měl obsahovati pojednání o pohybech vody mořské, o životě zvířecím a rostlinném v moři a o působení výzkumů oceanografických na život kulturní, zemřel auktor proslavený v oboru hydrografie zanechav znamenité dílo své nedokončené.

Porovnáme-li obě tato nová díla oceanografická, jež vydána byla skoro současně, shledáme především rozdíly v účelu, za kterým byla sepsána. Dílo rakouských professorů má býti námořním důstojníkům pomůckou při studiu dvou nejdůležitějších námořníku věd, *oceanografie a mořské meteorologie* a má povzbuditi čtenáře důtklivým poukázáním na skvělé výsledky dosavadních výzkumů k čilému účastenství ve vědecké práci na moři. Jako má pro vojsko na pevnině studium terrainu veliký význam, tak jest opět výzkum moře a atmosfery nad ním spočívající přední úlohou vojenského námořnictva, k čemuž podává jmenovaná kniha velice dobrý návod.

Spis Boguslawského vydaný v Německu, kde působením velkolepého *nauticko-meteorologického ústavu* v Hamburku jest výzkum moře velice pokročilý, jest psán pro širší kruhy vědecké, zejména pro zeměpisce, přírodopisce, fysiky a j., kteří svým povoláním jsou nuceni přihlížeti k nejnovějším výzkumům moře.

Attlmayrova oceanografie psána jest od námořníků pro námořníky s hlavním zřetelem k potřebám nautickým, tak jak se ji vyučuje na akademii námořní. S velikou zevrubností jsou zde popsány a zobrazeny četné přístroje pozorovací a měření jimi konaná, proudy a dráhy mořské, jakož i úkazy meteorologické nad mořem. *Boguslawski*, jenž zaujímá všeobecnější stanovisko, hledí nám podati především soustavné zpracování výsledků získaných četnými výpravami, jichž seznam uvádí na konec díla, zejména velkými vědeckými výpravami „Challengeru“, „Gazelly“ a „Tuscarory“. Jemu záleží v první řadě na uspořádání a vědeckém sestavení rozmanitých výzkumů provedených v obvodu celého oceanu, zejména v jeho hlubinách.

Oba spisy nalézají se na nejnovějším stanovisku vědy; rakouský spis opatřený zdařilými mapami a četnými instruktivními výkresy jest mnohem obšírnější nežli spis Boguslawského, jenž úmrtím spisovatelovým zůstal bohužel nedokončen, avšak není ve všech částech pracován od rozličných auktorů stejně důkladně jako spis německého hydrografa ovládajícího vědomostmi svými ohromný material až do nejmenších podrobností.

Oběma těmito spisy získalo nemálo studium *oceanografie a mořské meteorologie* i doporučujeme je každému, kdo se chce seznámiti na základě nejnovějších zpráv zevrubněji s tajemným mořem a poučiti se soustavně o jeho neustálených pohybech, o bohatosti jeho organismův a o velikolepých úkazech atmosferických objevujících se nad jeho hladinou. AUGUSTIN.

Hygiena.

Gesundheitslehre für Gebildete aller Stände. Von Dr. Friedrich Erismann, Prof. d. Hygiene a. d. Universität Moskau. 3. vydání. Mnichov 1885, XIV, str. 467.

Prof. Erismann, žák Pettenkoferův nyní na univ. Moskevské, podal svou hygienou spis velmi záslužný; netoliko že ovládá látku svého předmětu úplně se stanoviska vědeckého, on zároveň velmi šťastně rozřešil úkol, jak napsati hygienu vzdělancům srozumitelnou.

Obsah: Vzduch — Půda — Podnebí — Vesnice a město — Obydlí — Šatstvo; Opatrování kožné; Lázně — Potrava — Dětství — Škola — Povolání — Epidemie.

Dobrý rejstřík zakončuje toto pěkné dílo, jež nejen širšímu obecenstvu, ale i úřadnictvu zdravotnickému, právníkům a j. doporučiti můžeme co nejvřeleji. Dr. Th.

Psychologie.

Zkušebná duševěda pro střední školy. Sepsal Jan Kapras, prof. cís. král. českého gymnasia v Brně. V Praze 1884. J. Otto. Str. 153, za 1 zl. 20 kr.

Máme před sebou zajímavý pro naši literaturu pokus, psychologickou látku školskou, utkvělou posud a strnulou na základech Herbartovských, rozhojniti učivem váženým z moderných škol psychologických. Pokus takový při naší organisaci škol v nejedné příčině nesnaden jest a částečně odvážen; ale učiněn býti musil, a že učiněn byl, vděčně sobě vážíme. Arci reforma mohla a měla býti důslednější; tak, jak se provedla, nás neuspokojuje — ovšem hlavně se stanoviska vědeckého.

Vedle užívaných u nás učebnic školských kniha p. K. obstojí dobře. —

Sp. o duši nejedná, a to právem. Psychologie moderná zajisté vědou je především o jevech psychických a nikoli o duši; v té příčině ostatně za jedno jsou materialisté a spiritualisté (na př. Lange : Brentano). K tomu přistupuje okolnosť ta, že všecky záhady pro jsoucnosť a nesmrtelnosť duše patří k nejtěžším, jichž žák VIII. třídy nikterak nemůže vystihnouti; dávati mu však, jak nejedné knize se děje, na místě poučení fráze a na místě důkazů sofismata, radno není.

Duševědu rozděluje sp. ve dvě části: v část průpravnou, též duševědu zkušebnou řečenou, ve které stavy vědomí se sbírají, popisují, pořádají a v zákonitý řád sestavují, a v část filosofickou, též duševědu metafysickou řečenou, ve které o podstatě duše se rozumuje. Po mínění našem duševěda, jako každá věda, je zkušebná; „nezkušebná věda“ bohudíky jest již — nehledíc k mathematice — contradictio in adjecto. Má tedy ustanovení p. K. smysl jen jak ohrazení proti nevědecké psychologii (u nás arci pěstěné velmi!). Co dalšího rozečlenění se týká, tož na ten čas věc asi tam dospěla, že měla by se lišiti duševěda od dušepisu, jak liší se přírodověda od přírodopisu. Duševěda (v tom smyslu = abstraktná, základná psychologie) poučuje o duši a její podstatě a hlavně o základních zákonech duševních jevů; dušepis (= konkretná, popisná, partikularná, specialná psychologie) budovala by na duševědě (abstraktné) soustavu zákonů řídících skutečné (obyčejně velmi složité) stavy duševní. Poměr obou byl by asi týž, jaký ustaven je na př. mezi chemií a mineralogií, biologií (fysiologií) a zoologií a vůbec mezi přírodovědou a přírodopisem. Vzhledem k obvyklým učebnicím našim (částečně týká se i knihy naší) do dušepisu patří rozjímání o mluvě lidské, spaní a snu, hypnosa a p. stavy (snad i choroby duševní, ač patří-li do psychologie vůbec), všecky složitější city (pravdy, krásy a t. d. §. 66.—72.), letora, charakter a t. d. Takovéto rozečlenění tuším vyplývá nutně z posavadních vědeckých prací psychologických; v německé psychologii — (u nás jediné známé částečně) — *Kant* podobně od psychologie (v našem smysle základné) odděloval anthropologii, po něm *Beneke* podobně různil od psychologie přírodovědecké psychologii pragmatickou a poměr obou methodologický dosti šťastně ozřejmoval; mezi Herbartovci *Volkmann* k podobnému rozečlenění dospěl, jen že ho neprovedl v knize své, čímž arci učení o dělbě psychologické práce ceny má jen akademické. Mezi Angličany taktéž neučinil se posud určitější pokus, důsledně provésti rozdělení theoreticky přijímané; *Bain* arci poskytuje dušepis citův a snah, *Sully* (v knize ohlášené v předešlém čísle Athenaea) psychologii dělí, jak jsem naznačil, ale také jen theoreticky. Jsme přesvědčeni, že jen důsledným provedením naznačeného členění přirozený pořádek uvésti se dá ve spoustu psychologického materialu a s té tedy stránky i spis p. K. nezdá se nám dosti spořádaným; výslovně však pravíme, že platí výtka ta jen s toho stanoviska, se stanoviska učebnic obvyklých výtky co

do uspořádání látky větší ceny vědecké by neměly, protože v té příčině všecky knihy jsou nedostatečné a na mnoze velmi pochybené.

Je-li klassifikace naše správná, jde z ní, že psychologie abstraktná povede sobě methodou analytickou, konkretná synthetickou; to v celku se snáší s §. 2. naší knihy.

Rozečlenění látky psychologické (§. 4.) podáno je dle principů Herbartových. Rozeznávají se totiž stavy duše základné (pocity a představy) a výsledné (city a snahy). Učení, na kterém členění to se zakládá, je rozhodně pochybené a protože přes všecky pokroky psychologické posud a pořád se vyskytuje, musíme byť i stručně ukázati, v čem je pochybené. Herbart (a po něm stoupenci rakouští) vznik citův a snah ze představ vykládají, a to právě je omyl. Ani cit ani snaha ze představ nevznikají, jen tolik je jisto, že za představ vznikají: kdo pozoruje vniterné své pochody dobře, nikdy neuznamená, že cit ze představ vzniká. Proto na př. Lotze — (kterého často k Herbartovcům čítají!) — dobře pověděl: Über die Bedingungen, unter denen Gefühle überhaupt oder bestimmte Formen derselben entstehen, wissen wir fast nichts. (Grundr. d. Psychologie str. 45.); a kdo zná novější psychologii, ví, že veliká je otázka, nejsou-li právě city a snahy (jak se obyčejně říká) primarnými stavy duše a představy sekundarnými. Dokonce pak patrno je, že výklady citův a snah po způsobě Herbartově jsou pouhými tautologiemi; kdo „napjetí mezi stavy základními“ citem býti praví a kdo vymezuje: „pokud napjetí trvá anebo se zvětšuje, říkáme mu cit nelibý; zmenšuje-li se anebo přestává-li napjetí docela, jmenujeme cit libým“ (str. 106.) — podobně v jiných učebnicích — zajisté co vysvětliti chce, již má v látce vysvětlující. Neboť co je to „napjetí“ představ? A co dokonce je veliké a menší napjetí, nebo napjetí „stísněné“ a t. p.? Nic jiného než cit = cit, snaha = snaha.

Vítaný je pokus (§. 45.—47.) objasniti psychologicky zavitější pochody rozumové, myšlení vůbec a jednotlivé pochody zvlášť, jako soud a úsudek. Obyčejně v psychologiích zanedbávají se všecky tyto předměty a přece veledůležity jsou právě z psychologického hlediště; proto hlavně angličtí psychologové, na př. *Spencer*, velmi obšírně jednají o myšlení. (Námitky, že soud, úsudky a t. d. patří jen do logiky, od vědeckého psychologa a vůbec od nikoho nečekáme, kdo porozuměl jen poněkud, co u věcech těch psycholog a co logik vyžaduje.) O soudu bychom si dokonce přáli více, mnohem více a hlavně také se stanoviska novějšího. (Srv. Athenaeum I., str. 79.)

Co posud jsme řekli, týká se arci základů psychologie samé. Menší váhy přikládáme tomu, co ještě vytkneme v následující úvaze.

Str. 36. představa zove se pocitem vybaveným: je prvá představa, kterou člověk má — lhostejno jestli je jasná nebo nejasná —, skutečně vybaveným pocitem? Myslím, že není. — §. 31. a 32. při výkladu pojmu prostoru náuka Herbartova a associační se sdružuje, aniž ukázáno, jestli náuky ty skutečně se snášejí; kdo ví, jestli se nevylučují? — Str. 81. veledůležitý pojem příčiny nezdá se býti vyložen tak, jak toho zasluhuje právě pojem ten, jenž z dob Humeových stal se (hlavně ve filosofii německé) základiskem vší filosofie; také neradno zváti pojem ten „postulatem“ rozumového badání vědoucím, že terminu toho Kantovým vlivem užívati se musí ve smyslu jiném, než kterého výklad na místě dotčeném vyžaduje. — Co v §. 53. jednáno o pohybech, byl bych dal do odstavce o snahách a vůli (§. 75.); o duševních chorobách, protože nejen představy a činnosti rozumové vůbec, ale i city a snahy zachvacují, lépe dalo by se mluviti později a p.

Co jednotlivostí se týká, daly by se některé poznámky činiti, avšak týkají se věcí vedlejších. Tak zajisté při vydání novém některé věty dají se přesněji upraviti a p.; arci že pro stručnosť, která vyžaduje se v učebnicích neprávem, nesnadno lze vyhověti požadavkům přísné vědy, nejméně v psychologii, ve které mnohé věci jsou tak sporny, že na mnoze nedají se poskytnouti uspokojující definice, nanejvýše jen domněnky oprávněné jen poměrně. Těch však, jak se podobá, v učebnicích netrpí osnova organisační.

Sloh a formalné spracování p. sp. vůbec velice se zamlouvá svou ušlechtilostí, lahodou a prostostí u filosofů posud vzácnou. Šťastná je (pro školu) myšlénka, ozřejmovati (pod čarou) poučky v textu různými doklady z literatur.

T. G. M.

Paedagogika.

Encyklopaedie paedagogická, Slovník vědomostí z vychování a vyučování domácího a veřejného ve školách nižších, středních a vysokých. Přispěním učitelův a učenců pořádají Fr J. Zoubek, Petr Durdík, V. Hylmar, J. L. Mašek, Fr. Nekut, J. Šauer z Augenburgu. Díl I., část 1. V Praze, Frant. Šimáček, 1884. Str. 512, zl. 4.

Dobrá encyklopaedia svrchu uvedená, jak už titul vyznačuje, není pouhou sbírkou vědomosti paedagogických (jako na př. veliké dílo Schmidtovo neb menší Lindnerovo). ale více slovníkem vědomostí, jakých vyučovanému je potřebí. Není snadným určiti, co patří do encyklopaedie takové a co již nepatří; dle titulu referent dal by tam vše, celý slovník naučný. Skutečně encyklopaedie naše bude v tom, co podá, velmi dobrým slovníkem naučným. Starý nás Slovník Naučný na str. 512. také dospěl k Basedovi, jako encyklopaedie naše; rozdíl však obou slovníků tkví v tom, že Encyklopaedie přece jen více šetří stanovisko učitelské a vychovatelské než encyklopaedie všeobecná. Stanovisko to vysvitne čtenáři, když na př. pročte sobě, co v Encykl. řečeno o Aristotelovi. Dovídáme se tu hlavně o psychologii, ethice a vychovatelství, o ostatních pracích filosofových pojednává se jen několika větami.

Články jsou všecky pracovány svědomitě, většinou se stanoviska vědy nejpokročilejšího; se stránky formalné Encykl. je velmi dobrá. Soud konečný arci nelze ještě pronésti.

Str. 160. mohlo udáno býti: *akcidens* jako termin filos., i kdyby se pouze odkázalo k českému názvu; str. 331. k a posteriori schází *a priori*. Při slově: *algorithmus* dalo by se vzpomenouti, že zaveden term. ten — arci že zbytečně! — v logiku (od *Wundta*) při soudech a úsudcích. Str. 249. možno doplniti, že (ve Spoj. Obcích) universitou v našem smyslu jest i John Hopkins University v Baltimore. O Aristotelovi nebyl bych řekl, že podobně, jako Platon, přesně neoddělil filosofii od věd ostatních: skutečně Aristoteles prvý z filosofův (a skorem by se mohlo říci i poslední) velmi určitě odečlenil filosofii (= metafysiku) od věd ostatních, jak se níže v Enc. samé vykládá Filosofii předmětem býti má jsoucno jako jsoucno, vědám ostatním konkretnější předměty. Možno-li při učení Ar. o nesmrtelnosti říci, že činný rozum trvá po smrti, avšak v naprosté nečinnosti, více než pochybno je (srv. Brentano, Die Psychologie des Aristoteles str. 240 sequ.; kdo by ve filosofii Ar. Zellerovi více věřil, v otázce té snad by se alespoň nerozhodnul. Srv. Zeller Die Philos. der Griechen, 3. vyd. II., 2, str. 604.). Ze článku o ethice Ar. nevysvítá, co Ar. by soudil na př. o vraždě: vhodné míry totiž — učí Ar. — nelze určovati při vášních a činech, jakými jsou na př. škodolibosť, závisť, vražda a t. p., ty samy o sobě prý jsou neřestny. Takovýmto pak míněním učení o ctnosti nabývá doplnění velmi vážného a potřebného. K ctnostem mravním v pravém slova smyslu stud („nemesis“ není jmenována) a schopnosť krotiti žádosti vůbec nepatří (Eth. Nic. IV, 9: VII, 1.) O přátelství v eth. Ar. zmínka učiniti se musí (jednáť o ní ve dvou knihách hlavního spisu ethického).

Z posavadní části Encykl. nelze nám dobrati se zásady, dle které určována byla poměrná délka jednotlivých článků. Tak na př. o Africe jednáno na $2^1/_2$ archu, o Americe ani na 2; velmi obšírně psáno o Akademiích (bezmála 5 archů), kdežto za to algebře věnováno jen $^1/_2$ archu, anglické řeči a literatuře 1 arch, astronomii necelý arch — astrologii skoro 4 str.! — a t. d. Při líčení jednotlivých mužův ušetřiti mohlo by se místa v životopise a za to z učení více podati; tak na př. stať o Baconovi, jakkoli dobrá jest o sobě, mnohem kratší mohla býti. Podobizny (na př. Baconova) nejsou zdařené. Ve článku o astronomii postrádáme obrazcův.

Opakujeme, že je v Encyklopaedii práce velmi svědomitá a články jsou poučné a tak dobré, že další vydávání čekati můžeme s upřímným poděkováním všem těm, kteří způsobem tak důstojným starají se o poučování národní.

Úprava zevnější je velmi pěkná.

T. G. M.

Dr. Friedr. Paulsen, Geschichte des Gelehrten Unterrichts auf den deutschen Schulen und Universitäten vom Ausgang des Mittelalters bis zur Gegenwart. Mit besonderer Rücksicht auf den klassischen Unterricht. Leipzig 1885, XVI, str. 811, mk. 16.

Berlínský professor filosofie, p. Paulsen, chvalně známý svými výtečnými dějinami Kantovy theorie poznání (Versuch einer Entwickelungsgeschichte der Kantischen Erkenntnisstheorie 1875), podává nám tu objemným svým spisem vydatný příspěvek k dějinám osvěty novověké.

V mnohých jednotlivých kapitolách pojednává se o těchto dobách: Humanistická

reformace vyššího vyučování (1500—1520); Vyšší vyučování pod vlivem církevní reformy (1520—1600 [1648]); Vznik nového idealu pro vyučování a zánik staré školské správy humanistické (1600—1740); Pozvolný vývoj nového humanismu v době osvětné (1740—1805); Nový humanism podmaňuje si školy a university (1805—1840); Tužby a boje doby nejnovější.

O poměrech škol středních a vysokých v Rakousku a v Čechách zprávy jsou na mnohých místech; obšírněji pojednáno o naší gymnasijní reformě, ale nedostatečně; tak na př. o Lvu Thunovi ani zmínka se nečiní.

Do kritiky, ba ani do vypsání bohatého obsahu nemůžeme se pouštěti; jen výsledek naznačíme, ku kterému auktor studiemi svými dospěl. Škola moderná a život — to asi je tresť jeho názorů — na vzájem se vylučují a nespokojenosť (hlavně se středními školami) je všeobecná. Nespokojenosť ta jeví se nejkonkretněji v žalobách na přetížení a povede, tomu prý nasvědčuje vývoj všeho školství, k obmezení resp. zlepšení vyučování klassickým jazykům; na místě řečí starých dostoupí, jak už Komenský sobě přál, lepší vyučování řeči mateřské a filosofii. V Německu vláda sama již (1870) rozhodný krok učinila k žádoucímu zlepšení; dovoleno totiž abiturientům ze škol realných připravovati se na universitě pro mathematiku a moderní jazyky; nutně prý nastane doba a poměrně brzy, kdy poznáme, že medik a j. gymnasijní průpravy nepotřebují. Gymnasium skutečně prý jen theologům a filologům, tedy veliké menšině abiturientů (asi $1/5$) je potřebné.

M.

Sociologie.

Dr. Josef Durdík, O pokroku mravnosti. (Goll-Hostinský, Sbírka přednášek a rozprav III. 3. V Praze, 1884. V. 8, str. 35.)

Thesis, kterou obhájiti a dokázati jest úkolem jmenovaného spisku, zní: Mravnosť pokračuje. Thesis tu činí p. sp. proto, že prý nyní „za působením proslulých spisů“ velice rozšířeno mínění, že mravnosť jest neproměnlivou, nehybnou, stationarní, že to pokládáno za „vymoženosť té nynější pravé vědy“ atd., a že pak všecek kulturný rozvoj lidstva přisuzován činnosti intelektualné, což vše prý více méně zřejmě hlásáno ve všech novinách, školách, sněmovnách, knihách, spolcích. Jsme přesvědčeni, že p. sp. měl ještě jiné důvody pro položení these své, neboť to, co za důvod zřejmě uvedl, neexistuje: totiž veliká rozšířenosť a panování onoho mělkého rationalismu; na mravy, na smýšlení, na povinnosti kladen opět všude důraz veliký a ne pouze na vědění a na práva.

Řečená thesis byla by již dosti obtížnou, kdyby mravností vyrozumíval se toliko 1. „mravní stav člověka, jeho mravní qualita, co naznačujeme známým terminem odhadovacím: mravní chování“; avšak p. sp. vyrozumívá mravností také 2. mravouku neboli moralku konečně pak 3. „filosofii mravů, filosofii praktickou čili mravovědu“ a nejkonečněji 4. „souhrn vět základních čili axiomatiku mravnosti“ (str. 23.). Této terminologii nedovedeme přisvědčiti trvajíce na tom, že slova v každém jazyku vynalezena jsou pro označení a rozlišení pojmův a nikoli pro zastření a pomíšení; mravnosť po česku znamená vždycky jenom „mravní stav“, vlastnosť přisouzenou člověku podle poměru, v jakém smýšlení a konání jeho jest k normě mravní (mravný, nemravný člověk nebo společnosť), nikdy však neznamená mravouku nebo mravovědu nebo axiomatiku mravnosti; jestliže pojem, jenž po česku označen slovem mravnosť, v anglickém jazyku a z části ve všem romanském názvosloví označen slovem, jež označuje zároveň pojem mravouky, mravovědy atd., není to zajisté důvodem, abychom se v češtině na rozhodnou újmu jasnosti a srozumitelnosti vzdávali slov a pravého významu jejich. To p. sp. ex post sám připouští.

P. sp. zabývá se na prvém místě otázkou, pokračuje-li mravnosť v jeho prvém a v našem jediném smyslu a rozlišuje otázku po pokračující mravnosti individua a společnosti. Jednotlivec „dorůstaje z dítěte stává se čím dále tím schopnější mravnosti“, „byv dříve mimo zřetel mravnosti procitl k rozumu, k příčetnosti“. Mravnosť při jednotlivci tudíž pokračuje. Tu p. sp. pojímá mravnosť ve smyslu širším, jakožto vlastnosť resultující z toho, že člověk jako volná bytosť ve smýšlení a konání podroben jest normám mravním, nic nehledíc k tomu, zdali to smýšlení a konání jest normám mravním přiměřeno (mravně dobré, mravné) nebo nepřiměřeno (mravně zlé, nemravné). Při tomto smyslu slova mravnosť setrvává p. sp. také v oddělení II. na počátku úvahy o otázce, pokračuje-li mravnosť „co stav spolku“; neboť přisvědčuje k otázce řka: „Lidí stále přibývá, *tedy* bytosti mravo-

schopných jest nyní více než bývalo a bude jich ještě více; spolu poměry rovnoběžně stávají se složitějšími a důtklivějšími, tak že dávají mnohem více příležitosti, kde mravnosť (rozuměj dobrosť i špatnosť; pozn. ref.) osvědčiti se může i co do rozmanitosti i co do hloubky. Zkrátka přibývá mravní podstaty, mravní svět roste." Ihned však opuštěn tento širší význam slova mravnosť a přidržováno se užšího, ve kterém mravnosť značí tolik co mravní dobrosť, pokrok mravnosti tedy tolik co pokrok a vzrůstání mravního dobra: čeština označuje adjektivem mravní to, co němčina slovem sittlich, v čemž není úsudku hodnotného; adjektivem mravný to, co v němčině sittlich gut, v čemž jest příznivý hodnotný úsudek mravní; substantivum k obojímu adjektivu jest mravnosť — a odtud ten dvojí smysl, kterého p. spisovatel nešetří. Tvrzenoť, že mravnosť postoupila, že nemáme víc těch ukrutností a hrůz uváděných ze „středověkého skladiska", že paradoxa o dekadenci mravnosti za vývoje věd a umění jsou odbyta, že „dějinami, pozorováním, statistikou, čísly a doklady, tedy makavě, jedním slovem skutečností samou vyvráceno tvrzení", že mravnosť ve společnosti nepokročila. Pan sp. činí tvrzení naproti tvrzení, avšak důkazů neuvádí, leda ty zmizelé hrůzy ze středověkého skladiště; individuum i společnosť rády věří v to, co jest jim milo, čestno a prospěšno, a proto společnosť moderní přeochotně věří ve svou mravní zušlechtilosť; avšak dokázáno není nic, a statistika jakkoli velice se zdokonaluje, málo pomáhá, protože smýšlení, opominutí povinnosti mravní a duch pronikající stopované činy uniká úřednímu zápisu. Proto také nevzpomínáme té okolnosti, že auktority uznané v oboru t. zv. statistiky mravní nikterak neprohlašují absolutný pokrok mravnosti. Nám jest zvelebení mravnosti od středověku až po naše doby tvrzením, jež třeba dokázati; zmizelé krvavé hrůzy imponují velikému publiku, avšak neméně hrozné jsou snad nekrvavé hrůzy, kterých plna jest moderní společnosť. Ostatně sám p. spisovatel o málo níže (str. 12.) je s námi jednoho smýšlení; praviť, že z toho, že člověk pokračovati má, nehodlá činiti „závěr, že i *skutečně* pokračuje, nebo že právě *nyní* pokračuje. K tomu konci musili bychom vlastní svou dobu co nejbedlivěji vyšetřovati. Může býti, že nyní mravnosť u některého národa klesá, snad i u nás; u jiného zase stoupá — toho nelze dopodrobna vypsati, avšak právě proto ani námitkou učiniti. Ba vlastně ani o zdokonalení celé bytosti lidské nerozhodujeme, nýbrž jen, zda zdokonalitelna jest co do mravní stránky." Poslední věta zní arciť jinak, docela jinak, než s počátku označené thema probandi; toto zní: Mravnosť pokračuje, a ve smyslu p. sp. též: mravnosť se polepšuje; to jest assertorický výrok; později označená these zní: mravnosť jest zdokonalitelna, t. j. mravnosť může pokračovati — problematický výrok.

P. sp. ve své argumentaci uvádí, jak jsme označili, „paradoxa, výroky vzdorovité" o nedobrém účinkování vývoje umění a věd na mravnosť a uvádí zejména Rousseaua a spisek jeho, jímž odpovídal k otázce akademie Dijonské: Si le rétablissement des sciences et des arts a contribué à épurer les moeurs? „Rousseau zajisté — tak praví se — v chorobném naladění, řekněme *naschvál* pronesl druhdy svou zápornou odpověď na otázku Dijonskou. V nejtajnějším koutku srdce jeho dřímala naděje, že možno poměry zlepšiti, že mravnosť, jižto tak bídnou shledal, postoupiti může; jen odtud vyplynuly jeho snahy, an psal a návody dával, kterak to činiti. Kdyby byl přepevně býval přesvědčen, že vše jest marno, nebyl by skládal své vědecké a paedagogické knihy. Poměry, jež měl na očích, byly ovšem zvrhlé, ale návrat ku přírodě, totiž odmítnutí vzdělanosti není lékem proti zvrhlosti. Odpověď jeho sluší pokládati za odbytou a tak ji už traktoval Voltaire." Větám těm nedovedeme rozuměti jinak, než že Rousseau jen ve špatném humoru a na vzdory hlásal návrat ke stavu přirozenému; to pokládáme za mylné a mínění našemu svědčí obzvláště spisek R-ův, v němž odpovídal ke druhé otázce akademie Dijonské: Quelle est l'origine de l'inégalité parmi les hommes, et si elle est autorisée par la loi naturelle? Ze spisku toho vysvítá, kterak upřímně pracoval o zavedení „přirozeného stavu" obnovením občanské svobody a rovnosti; francouzská konstituce z roku 1793 svědčí o proniknutí jeho idei, na kolik jde o svobodu; Babeuf a následníci jeho kommunističtí svědčí o účinku idei R-ových v příčině rovnosti. Imputovati R-ovi, že chtěl z Francouzův a ostatních národů civilisovaných učiniti divochy, kteří válejí se v doubravách a jedí žaludy, znamená do slova bráti obrazné výroky pronešené se „vroucností a unášivým, přesvědčivým tónem", jejž p. sp. přisuzuje moralistům. Kýžený postup ku přirozenému stavu znamenal rozbití staré společnosti, roztržení pout

individuum na všech stranách vížících a opětné „přirozené“ postavení individua v čelo systemův a úvah politicko-společenských; odtud individualismus, jenž se svými konsequencemi moralnými, politickými a oekonomickými posud není odbyt přes to, že před stoletím Voltaire posmíval se obrazům a deklamacím R-ovým řka, že z nich dostává chuť běhati po čtyrech.

Ve III. oddělení vykládáno, že mravnosť ve druhém a třetím smyslu p. sp. (mravouka a mravověda) se mění. Mravouka definována jako „souhrn pravidel více méně soustavně spořádaných, či jak také říkají, abstrakce z mravnosti konkretní nebo pouhý vzor, dle kterého se má jednati“; v tom jest odpor, neboť abstrakce jest v historické řadě za mravností, vzor jest před ní a pak mluvíme-li o vzoru mravním, nepředstavujeme si souhrn pravidel, nýbrž život veskrz upravený podle hlásané mravouky (život Kristův). Vůbec není jasno, jak představovati si poměr mravouky ke konkretné mravnosti, ač zdá se spíše, že mravouka pokládána za pozdější akkrescenci konkretné mravnosti, čemuž svědčí také přirovnání mravouky k „vyššímu patru nad skutečným stavem mravním“, neboť to zajisté později se staví než přízemek. Co však bylo dříve: zda život Kristův, jenž působil více než „vroucnosť slova, unášivý přesvědčivý ton“, zda velebná mravouka jeho a činnosť apoštolů nebo konkretná mravnosť upravená podle zásad křesťanských při národech po všem světě? — Řady historické nedbáno, když pro výklad postupu a zdokonalování mravnosti praví se: „Mravouka hellenská jest ušlechtilejší než aethiopská; stopovati lze z dob nejdávnějších, že jedna mravouka pohanská značí pokrok proti druhé pohanské. Konečně jak ušlechtilá jest mravouka křesťanská v positivném tvaru svém proti muhamedanské, proti pohanské.“ — Po mravouce přijde konečně mravověda, „ještě vyšší patro“, t. j. přemítání o tom, proč pokládá se něco za dobré nebo zlé. Lidé prý nemohou býti bez mravnosti, „bez mravouky mohou býti a docela už bez mravovědy“. Také s tím tvrzením se nesnášíme; my trváme při mínění, jemuž Schiller propůjčil krásného roucha, řka

Denn um sich greift der Mensch, nicht darf man ihn
Der eig'nen Mässigung vertrau'n; ihn hält
In Schranken nur das deutliche Gesetz
Und der Gebräuche tief getret'ne Spur;

my trváme při tom, že mravnosti není bez mravouky a mravouky není bez přemítání o podstatě dobra nebo zla; nám jest takovým filosofováním rovněž tak fundování mravouky na vůli boží a dogmatech náboženských, jako na kategorickém imperativu ryzého rozumu nebo na kolikerých praktických ideách; proto nám není mravověda něčím „velice vzácným“ (selten) a nikterak nemyslíme, že „jen úzký pruh mravovědy táhne se dějinami“. Moderní ovšem mravovědy oněch filosofů, kteří trhajíce násilně praktickou filosofii od své t. zv. metafysiky a zejména konstruujíce s počátku bez hypothese boha, na konec postulando neb jinak přece zase k bohu a k metafysice se vrací, máme velmi slabě fundované; na takové počínání hodí se výrok Raoula Frary-ho: la morale d'aujourd'hui tient à la métaphysique d'hier. — „Mravověda se mění, ona sice pomalu, ale přece pokračuje“ — jest výsledek, ku kterému dochází p. spisovatel po několika, snad nedosti klidných narážkách a nájezdech („nejploštější sofistika“, „arrogantní zatemnělosť“, „deklamace“, „křik“, „nevidí si na jazyk“). P. sp. odpovídá tudíž affirmativně k otázce, zda mravnosť v prvých třech jeho smyslech pokračuje, a dokládá, že „to jest otázka zcela jiná, nežli zda svět se zdokonaluje; ta by ovšem přestoupala naši zkušenosť, neboť neznáme plán všehomíra“; otázku, zdali se svět zdokonaluje dnešního dne, zajisté málo kdo činí, nýbrž tážeme se, zdali se vyvíjí (developpement — a nikoli perfectionnement) a jaká jsou pravidla toho vývoje; beze vší transcendence stopujeme tu pravidla (zákony) methodou historicko-srovnavací.

V oddělení IV. zabývá se p. sp. otázkou, zdali mravnosť, na kolik znamená axiomatiku moralní, pokračuje a dává odpověď negativnou uznávaje tuto (str. 16.), že užíváním téhož slova pro kolikero pojmů veliké vznikají zmatky. Tu jakož i v odd. V. staví se p. sp. rozhodně na stanoviště Herbartovo, o němž za to má, že poslední slovo o ethice promluvil. My na tom stanovišti nestojíme, avšak zajisté nemůžeme vykládati své mínění v tomto referatě; avšak hledíce ke stanovišti p. spisovatele dovolíme si podotknouti trojí věc. Předně: když tolik filosofů po tisíciletí badalo po axiomech mravních, a když tu ten, tu onen, tu Hume, tu Kant něco přičinil a pokročil, až konečně Herbart „mravovědu definitivně založil“, tu přece dály se pokroky, třeba — jak p. sp. označuje — záležely jen v tom, že neuvědomělé idee k jasnému vědomí přivedeny, že „z nenáhlého uvědomování,

z historického svítání“ k plné poznanosti posunuty byly. Po druhé: kterak ze soudu hodnotného, řekněme třeba z praktických ideí stávají se imperativy? V tom po mínění našem záleží celý problem ethiky, o jehož rozluštění před Herbartem i Kantem již Hume tak skromně usiloval a jejž Herbart neposunul ku předu. Po třetí: když Herbart „mravovědu definitivně založil“ (a to stalo se již r. 1808), jak bylo a jest s pokroky jejími od té doby? tu se mohou na nejvýše „k věcem hotovým přídavky činiti“ a „inventis facile est addere“. — P. sp. mluvě o zásluhách Kantových a Herbartových, jím tak vysoce ceněných, přičiňuje pod čarou poznámku tuto: „Výtku, že oba dva jsou Němci a že jsme beztoho němčinou prosáklí, nač tedy ještě zvlášť uznávati slávu jich a vliv, odzbrojím zde jednoduchou odpovědí. Jsme-li němčinou prosáklí, nuže užívejme z ní toho nejlepšího a hleďme to prosáknutí obrátiti k svému prospěchu. Či býti prosáknuti řečtinou a nechtíti věděti nic o Homerovi, Sokratovi, Platonu, bylo by pravou methodou opposice.“ Nevíme, zdali někdo v skutku výtku tu učinil shledávaje tak argument proti K. a H. jediné v národnosti jejich; jestliže ji kdo učinil, byl to bez odporu malicherný muž a s těmi se věda seriosně nepotýká.

Oddělení VI. zabývá se poměrem mezi věděním a mravností; tu není dosť jasnosti; jednou jest intellektualná pokročilosť věděním, po druhé „vypůjčeným věděním“ nebo „pouhou obratností“, po třetí učeností a pak zase „dressurou a arrogancí“, a to k tomu konci, aby obstálo tvrzení, že „pravé vědění“ podmíněno jest mravností, pokrok intellektualný pokrokem moralným; odtud snad také tvrzení, že „naše doba nevyniká velikými pravdami“. Jasnosť ve věci té vyplyne toliko z historičtějšího pojímání a postupu; novější doba, to jest XVIII. a XIX. věk, jest dokladem, že značný úpadek mravnosti snáší se na doby nekrátké se značnými pokroky intellektualnými; Comteova sociologie (IV., V. a VI. svazek Cours de philosophie positive) v příčině té jest zdrojem poučení, na kterýž odkazujeme. Oddělení toto uzavírá se ostrým nájezdem na deterministy; o sporu mezi determinismem a indeterminismem tuto ovšem nelze se šířiti, jenom argumentu ze slovanské mluvy proti det. vzatému třeba se opříti. Praveno: „Kdo má vůli, jest volný. Tedy kdo popírá volnosť, popírá vůli, popírá chtění vůbec — nechce rozeznávati, či lépe chce nerozeznávati žádosť a vůli; týmž dechem, kdy popírá jsoucnosť děje, koná jej sám.“ To jest hříčka se slovy — proti ní jiná hříčka: Otrok nebo ještě lépe nevolník má vůli, ergo jest volným; nevolník tedy není nevolníkem, a kde zůstane „velezásada všeho myšlení“ principium identitatis? Otázka jest jak patrno jiná, totiž jakou máme vůli, svobodnou nebo nesvobodnou, indeterminovanou nebo determinovanou; o tom, že vůli máme, není sporu. Nám nezdá se však ani, že jest „způsobem mluvy slovanské“, že volným jest, kdo má vůli, nýbrž že volným jest, kdo podle vlastní vůle jednati smí.

Co jest předmětem a účelem oddělení VII. a posledního, nepovíme, protože mu dobře nerozumíme; nejdřív praveno, že jsou „jisté nezvratné základy pro mravnosť“; pak odmítnuto mínění, že mravnosť jest stationarní, a to proto, že by takové mínění mělo „neblahé následky v zápětí“. Pak dotknuto se sporu,

> ob der Tugend milde Flamme
> aus Belehrung und Erfahrung
> oder aus dem Herzen stamme —

o kterém sporu mělo zajisté v pojednání „o pokroku mravnosti“ podrobně býti pojednáno. Následuje tvrzení, že mravní smýšlení stojí výše než všecky ostatní přednosti člověka, zejména „poznání theoretické“; takové přirovnávání a odhadování jeví se těm nedosti filosofickým a snad zbytečným, kdož v dějinném vývoji společnosti lidské postřehli nerozlučnou vzájemnosť u vývoji moralných a intellektualných mohutností ducha lidského. „Mravní zřetele — praveno dále — všude se hlásí . . . . a kdyby nějaká osvícená vláda oddekretovala je, musila by je zas brzo přidekretovati jako se v případě jiném, ale proslule podobném, stalo francouzské republice“; ten poúkaz na rok 1793 a 94 není správným; francouzská republika „neoddekretovala“ „mravní zřetele“, nýbrž positivné náboženství křesťanské, t. j. metafysiku; chtěla míti moralku bez metafysiky. Pak zase přichází odhadování, ale tentokráte docela pochybené; praví se „ba právě při mravnosti náleží mluviti o pokroku; jen zde má pokrok pravý smysl. Neboť o přírodě samé nemůžeme s touže jistotou mluviti, že pokračuje. Tam vše jest plno života, ale stálá též nádhera toho stvoření. Její říše jest nám neprůhledna, při ní nemůžeme užívati kategorií mravních, nevíme, kdo a kam by vlastně pokračoval. Ale při bytosti mravní, při člověku, při společnosti lidské nebo jí po-

dobné (co je to?) jest smysl slova a pokroku zcela jasný" atd. P. sp. přece před těmito větami a hned zase po nich mluví o moralném a intullektualném pokroku člověka, je srovnává a taxuje; odkud sem pojednou přichází přirovnání s pokrokem přírody, jako argumentum a folie pro větši výtečnosť pokroku moralného? Nezbývá než za to míti, že p. sp. stotožňuje pokrok přírody s pokrokem vědění lidského. Konečně p. sp. vzletně označiv „jistotu základních vět mravních" za „pevný, hybu nepodrobený bod v tomto ruchu proměny a pokroku", praví: „Tu jsme na výši úvahy své — rozbor náš úlohu svou dokonal a objasněné pojmy připouštějí soubor. Jasný poznatek z mravovědy zableskni sem svým teplým světlem." Toto přání v plné míře sdíleli jsme s p. sp. dospěvše v lektuře spisku ke projevu jeho; hned pak překvapeni jsme byli skalopevnou — nikoli vědeckou přesvědčeností — nýbrž vírou jeho, která zrcadlí se ve slovech: „on (jasný poznatek z mravovědy) zaplaší strach, který se mnohé mysli chápe před mnohým smělým tvrzením o předsudku svobodné vůle, o planosti mravního snažení, o nemožnosti vychování a podobnými. I kdyby se stationaristům a poperačům mravnosti podařilo pomoci statistických dat a desk něco takového dokázati, neplynulo by z toho nic pro naši mravouku; *neboť mravověda zkonstatovala, že všecko to náleží jinam.*" Pro takové tvrzení hodí se jediná argumentace, a té p. sp. ihned se chopil řka s týmže zápalem: „Nechť tam v širém světě padouchové mne obklopují, nenásleduje odtud, abych sám také padouchem byl." Konečný výsledek pak zní: „Mravnosť jest něco objektivného, nezávislého na *skutečnosti* nebo na *domněnkách metafysických*, a byť i jádro její stálé bylo, přec úlohy mravní jsou rozličné, tak že bytosti *tím zřetelem* pokračují. To jest také kořisť z mravovědy a ta stojí za moc. Nechce do mozkův, ale najde si tam cestu přece."

J. KAIZL.

Historie a dějiny kultury.

Dějepis města Prahy. Sepsal Václav Vladivoj Tomek. Díl VI. V Praze. Nákladem Matice České. Str. 358.

V tomto díle vypravují se politické a náboženské příběhy od přijetí Sigmunda za krále r. 1436 až do poddání se Vratislavských králi Jiřímu r. 1460; teda dočítáme se o krátkém českém panování Sigmundově a Albrechtově, pak o dlouhém mezikrálovi, v němž Praha byla pod mocí Menharta ze Hradce a později pod správou Jiřího Poděbradského, dále o kralování Ladislavově a o prvních letech kralování Jiřího. Pokračování těchto příběhův až do r. 1478 bude následovati v díle VII., jenž jest k tisku již připraven.

Tomkův dějepis Pražský není úplným dějepisem českým, ale velikou částkou jeho; vypravujíť se v něm netoliko ty události, kterých dějištěm byla Praha, nýbrž i takové, které částečně nebo zcela sběhly se mimo Prahu, ale měly důležitosť pro osudy hlavního města. Líčení Tomkovo vyniká neobyčejnou zevrubností a podrobností, která jest s to, aby i událostem dávno a obecně známým poskytla nového světla a tudy také nové zajímavosti; z té příčiny ku př. dobytí Prahy Jiřím Poděbradským r. 1448, jak je vykládá Tomek, vyznamenává se názorností, kterou by sotva romanopisec dovedl překonati. Co se týká pamětihodné myšlénky, aby Husité spojili se s církví východní, ta dle Tomka počala se jeviti teprva r. 1452 nebo o rok dříve; Palacký vztahoval sem také pohrůžku, kterou učinilo české poselstvo v Římě r. 1447, a jinou, kterou vyslovil r. 1448 Mladenovic ku kardinalovi Karvajalovi v Praze; Tomek však přidržuje se souvěkého výkladu, obsaženého v jednom rukopise dvorské knihovny Vídeňské, dle něhož Husité r. 1448 pomýšleli na to, aby sobě zaopatřili kněží beze svěcení od biskupa (jako pozdější protestanti). Slovutnému dějepisci pražskému vytýkává se skoupost v úvahách; avšak bedlivý čtenář najde jeho úsudek a způsob pojímání již položený do výkladu samého. Co se té stránky dotýče, ve přítomném svazku zasluhuje obzvláštního povšimnutí vypravování o působení Kapistranově, o přísaze krále Jiřího před korunováním, a o divadle, které sobě císař Sigmund vzdělal při popravě Jana Roháče a jeho druhů „dle srdce svého". V těch třech slovech vězí hodný kus charakteristiky.

KK.

Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu.*) Vydává královský český archiv zemský. III. 1558—1573. V Praze 1884. Nákladem výboru zemského. Tiskem dra. Edv. Grégra. 4°, stran IV a 800.

K návrhu zemského archiváře prof. *Gindelyho* zemský výbor odhodlal se nákladem

*) Německý titul: »Die böhmischen Landtagsverhandlungen und Landtagsbeschlüsse vom Jahre 1526 an bis auf die Neuzeit«.

svým vydávati „jednání a usnesení sněmovní“ počínaje r. 1526 až po naši dobu. R. 1877 vyšel pak již *první* díl publikace této, obsahující akta sněmovní z let 1526 až 1545; r. 1880 vydán díl *druhý* z let 1545 až 1557, a před nedávnem vyšel díl *třetí* z let 1558—1573. — Usnesení sněmovní vpisovala se do *desk zemských* a v těchto také od r. 1541 počínaje najdou se všecky. Než redakce „Sněmů českých“ pojala úlohu svou rozsáhleji. Nejen „usnešení“ než také proposice královské, jednání o jednotlivých kusech a korrespondence sněmů se týkající měly najíti místo ve Sněmích českých. Tím přibyl veliký kus práce, ježto ostatek akt sněmovních (mimo to, co v deskách se nachází), roztříštěn jest po archivech domácích i zahraničných, státních i soukromých. Archiv zemský maje dostatečných prostředků po ruce, po léta již sbíral všechen material tohoto druhu, a když uzavřeno bylo vydávati *Sněmy české*, práce v archivech domácích i cizích v tomto směru započaty zase. Díl *první* „Sněmů českých“ poněkud ukvapeně vydán, dříve než všechen material sem náležející byl pohotově, a tudy zejména co do chronologie jsou v něm citelné nedostatky; v díle *druhém* a *třetím* tohoto nedostatku neviděti více; ba sluší se říci, že čím dále, tím s větší pečlivostí hledí se, aby vydání toto bylo *dokonalé*. Co do vnitřní ceny „Sněmů“ postačí říci jen, že jest to *první rozsáhlejší* publikace pramenů k dějinám XVI. století, a tím již ceny eminentně vysoké. Přejeme si jen, aby i na dále pojem „Sněmů českých“ vykládal se co možná ve smyslu *širokém*, aby mnoho listinného materialu mohlo tímto způsobem býti vydáno. Pak též archiv zemský v interessu věci nechť sbírá všecky doplňky, jichž zvláště pro XVI věk bude *mnoho*, a pomýšlí v čas na vydání *additament*; neboť archiv má k tomu nejen síly povolané, ale i prostředky peněžité. — Mimo to bude nutno pomysliti nějakým způsobem také na vyplnění mezery jiné. V Palackého *Archivu českém* akta sněmovní jdou toliko do roku 1509 a ježto „Sněmy české“ počínají se r. 1526: tudy veliký a vzácný material z pohnuté doby *Vladislavovy* a *Ludvíkovy* není dosud uveřejněn, ba z podstatné části také *nesebrán*. A následek toho v první řadě jest ten, že *přemnohým* kusům, návrhům a usnesením z první doby vladaření Ferdinandova *nerozumí* se tak, jak by potřebí bylo, poněvadž *počátky* těchto kusův a p. náležejí již do doby před r. 1526! — V tom jest nesnáz pro pracovníky veliká. Ovšem „Sněmy české“ podle programmu svého nemohou mezeru tuto vyplniti, ale jinde a jinak mělo by se na to vážněji mysliti než se dosud dělo.

Redakci „Sněmů českých“ vede professor *Gindely*, při redigování textů českých zúčastněn byl až dosud Fr. *Dvorský* a od třetího dílu počínaje také Jul. *Pažout* některou část prací na sebe vzal. Tisk a úprava jsou pěkny, chyb tiskových nemnoho. Celkem „Sněmy české“ jsou publikací velice vážnou, důležitou a záslužnou, jakož doma i za hranicemi se uznává. K.

Panství Táborské a bývalé poměry jeho poddaných. Sepsal prof Fr. Aug. Slavík. V Táboře 1884. Nákladem Karla Janského. 8°, str. VIII, 146 a rejstřík.

K nejzajímavějším partiím dějepisného zkoumání náleží zajisté badání o poměrech poddaného lidu. Vylíčení dějin selského stavu bude, až se jednou stane skutkem, prací velice záslužnou. S uznáním potkává se každá solidní práce monografická, která budoucím dějinám poddanství razí cestu. A monografii toho druhu jest práce Slavíkova, obecně zajímavější ještě tím, že týká se poddanských poměrů panství *Táborského*. Táboři sami původně byli „poddaní lidé“; nadšení náboženské vedlo je k tomu, že opustivše dosavadní sídla svá založili vojenské město *Tábor*. Zřízení této obce Žižkovy bylo veskrze *demokratické*. I jest pozoruhodno, jak tito demokratičtí Táboři, když postupem času stali se majetníky četných statkův a tudy pány četných *poddaných*, chovali se k tomuto lidu poddanému? Slavík zodpovídá tuto otázku všestranně, uváděje *analogie* o způsobu poddanství jinde a na Táborsku a dokládá tvrzení svá starým *urbářem*, kdež povinnosti jednotlivých míst a poddaných jsou přesně určeny. Celkem dochází pak ku resultatu, že poddanské poměry na Táborsku byly nepoměrně snesitelnější než toho času jinde vidíme. A to zajisté starým Táborům a potomkům vojů Žižkových ku cti jest. — Vůbec pak pěkné jest stopovati, jak jmění Táborského bratrstva a později obce ponenáhlu povstávalo i vzrůstalo, událostmi 16. a 17. století klesalo a co z něho zbylo až po naše časy! Po velikých katastrofách a konfiskacích r. 1547 a 1620 *trosky* bývalého jmění ještě obnášejí více než jeden million zlatých! — A za doby největšího rozkvětu patřilo Táborským 130 poddaných míst, přes 1000 poddaných rodin a skoro *devět čtverečních mil* půdy! — Jak vysvětlily by se

nám i s hlediště národohospodářského převraty majetkové, kdybychom podobné monografie měli o všech bývalých městech královských, toho nepotřebí zvláště dokládati.

Potěšitelným mimo to jest úkazem, že specialní práce Slavíkova nalezla v panu K. *Janském* horlivého nakladatele, kterýž knihu tu v každém ohledu slušně vypravil.

R.

Martensen, Dr. H., Bischof, **Aus meinem Leben.** Mittheilungen a t. d. 2. a 3. odd. 1837—1883. Mit dem Bildniss des Verf.'s. Aus dem Dänischen von A. Michelsen. Karlsruhe, 1884. Reuther. M. 4·50.

Novější vývoj náboženského a církevního života v Dánsku je velmi zajímavý. Dánsko v theologii vždy závislé bylo na literatuře německé, jak vysvětliti se dá jednak z toho, že přijali Dáni německé luteranství, jednak ze zeměpisných a historických příčin, hlavně arci tím, že panovali Dáni nad dvěma německými zeměmi, čímž blízký styk dánštiny s němčinou byl nutný. (Dánů je asi 1,800.000, Němců v Šlesviku a Holštýnsku 1 mill.) — Na počátku tohoto století vládl v Dánsku jako v Němcích racionalism, jehož hlavním představitelem byl prof. *Clausen* (srv. Katholicism u. Protestantism. Aus dem Dänischen v. Fries, 3 sv. 1828) ze školy Schleiermacherovy. Proti němu povstal pastor *Grundtvig*, muž poněkud fantastický, ale úsilný, i podařilo se mu připoutati k sobě velikou stranu, obzvláště když r. 1848 a 1849 národní smýšlení dánské dostouplo k úsilnosti poněkud povážlivé. Známo, že po povstání v Šlesviku a Holštýnsku více než 100 německých pastorů bylo propuštěno a v 46 farnostech šlesvických v chrámě i ve škole němčina byla zapovězena. V té době horoucí Grundtvig, k němuž přidal se výtečný spisovatel *Kierkegaard*, z vlastenectví zřekl se německého vyznání luteranského usiluje o zbudování církve norské, které mezi jiným i norská mythologie měla býti vtělena. Těmi a podobnými pokusy státní církev Dánska v době nejnovější dospěla k veliké svobodě a životnosti.

Naproti hnutí Grundtvigovu orthodoxný dogmatism luterský pevně zastával *H. Martensen* (1808), z počátku univ. professor, posléze i dvorský kazatel a konečně biskup a zpovědník králův. Biografie, kterou nám před smrtí svou dokončil, poučný je příspěvek k dějinám kulturným; vidímeť zajisté, jak doba, jejížto vývoj stručně jsme načrtli, jeví se duchu šlechetnému a vzdělanému, duchu arci oddanému úplne, snad strannicky, svým názorům dogmatickým. Poučno je čísti, jak posuzuje odporný mu grundtvigianism, jak soudí o Kierkegaardu a j. osobnostech domácích a cizích. Zajímavá jsou sdělení, jak na př. Döllinger charakterisoval papeže Pia IX. a jak pochybuje o životnosti starokatolicismu a mn. v. Mužně chová se Martensen při dvoře a neustupně, kdykoli svědomí jinam mu ukazuje než jiným, sebe mocnějším pánům tohoto světa; tak na př. nebál se provésti spravedlivý soud nad národním chauvinismem dánským, zjevivším se v dotčeném nařízení jazykovém. Arci že vykládali mu to mnozí krajané ve zlé, a ještě poslední dny života, věnovaného úplně blahu vlasti a národa, ztrpčovaly mu výčitky strany smýšlející jinak — ty „cesty rozličné"! Ze spisu našeho konečně zajímavy jsou mnohé posudky nejen o různých politických stranách dánských, ale i některé literarní zprávy o básnících Heibergovi, Oehlenschlägerovi a j.

Martensen mimo menší pojednání filosofická a theologická sepsal křesťanskou dogmatiku a křesťanskou ethiku. (Oba spisy dočkaly se i v něm. překladu nových vydání.)

T. G. M.

O kulturním významu Arabů pro Evropu. Habilitační přednáška dra. R. Dvořáka. Otisk z Lumíra. J. Otto v Praze 1884. Str. 28.

Poučná rozprava, příspěveček k naši malé literatuře vědecké, odborné.

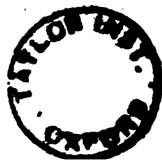
Arabové značný měli vliv na Evropu, pokud islâm samým jim nepřekážel v práci duchové. Bohužel jest a byl islâm, reakce to proti křesťanskému učení o trojici a vtělení Kristova, osvětě škodlivý. Nejenom vědu i poesii islâm obmezoval a umění vůbec.

Avšak v době pozdější, zvláště Maurové španělští, vymkli se poněkud neblahému působení korânu a stali se Evropě zprostředkovateli kulturních idei národů klassických; samostatnými osvětovateli arci nebyli. Nejvíce působili na zvelebení zemědělství, průmyslu a obchodu; záhy pak i ve vědě vynikal svět arabský, arci že vlastně cizinci vědu a umění k Arabům zanesli a u nich pak pěstovali. Od XIII. stol. osvěta arabská zapadá.

Zajímavy jsou důkazy, že Evropa nemá od Arabů rytířské galanterie, ani poesie troubadourské, ani slohu gothického. Naopak Arabové z Evropy mají galanterii, jakože i naopak poesie provencalská v Araby působila. (Srv. Athenaeum I. str. 124.)

V názorech svých p. sp. shoduje se v celku s Renanem.

S

Ludolf Krehl, Das Leben des Muhammed. Leipzig. Schulze 1884. I. sv.

Auktor nového životopisu Mohammedova orientalistům znám je svým vydáním velikého spisu El-Bokhârî-ho, obsahujícího nejstarší a nejbezpečnější podání o velikém proroku arabském. Širšímu obecenstvu vzdělán teď tento spis, jímž — referent posouditi dovede jen psychologickou a částečně historickou hodnotu — dobře postaráno o životopis Mohammedův a nepřímo o výklad náboženství moslimského. Mohammed, dle p. Kr., nevykonal dílo své, jak často se hlásává, v záchvatu epileptického neduhu; ani podvodníkem nebyl, ale takovým prorokem, jakými jeví se býti starší prorokové židovští. Dosti pěkně líčí se psychologický vývoj charakteru M., jak z nadšeného věštce vyzrává zdatný vojevůdce a schopný zákonodárce. Slabých stránek prorokových p. Kr. nikterak nezakrývá, za to, kde toho potřebí, dobré staví v popředí. — Spis, jak už řečeno, je dobrý, ač neobsahuje mnoho nového; starší spisy dokonce zdají se nám býti filosofičtějšími. (Srov. *Muir*, The Life of M. 1877; *Nöldeke*, Das Leben M. 1863 a Geschichte des Korans 1860; *Sprenger* Das Leben u. die Lehre M. 1861—65.)

Druhý svazek spisu jednati bude o učení Mohammedově, jak očekávati lze, zajisté dobře.

Poznamenáme konečně, že spis náš části je sbírky, kterou popularně jednati se má o velikých náboženstvích východních; posud spracovány: H. Kern, Der Buddhismus und seine Geschichte in Indien. — J. Goldziher, Die Zahiriten ihr Lehrsystem und ihre Geschichte. Beitrag zur Gesch. d. muhammedan. Theologie. — L. Fritze, Pantschatantra, ein altes ind. Lehrbuch der Lebensklugheit. S.

Ernst Freiherr von der Brüggen, Wie Russland europäisch wurde. Studien zur Kulturgeschichte. Leipzig 1885, VIII, str. 514, mk. 10.

Duchaplný spisovatel, známý svou prací o rozkladu Polsky (Polens Auflösung, Kultur gesch. Skizzen aus den letzten Jahrzehnten der polnischen Selbständigkeit) podává nám tu politickou úvahu o nynější Rusku. Stanovisko je německé. Přesné historie v knize málo se naléžá, přece v jednotlivostech perných pravd vládnoucím třídám ruským dosti je pověděno. Ruský národ prý posud jen cizinci byl ovládán a proto snad státotvorných ctností schopen není: napřed vládli Normané, pak Mongolé jej podmanili, po nich Moskevská knížata prodlužují despotism, kterému se naučili od Tatarů. Potom Poláci jej podrobí, osvobodiv se živoří bídně, až mu konečně despota Petr vnutí evropskou správu životní. Z těch dob, tedy od 200 let, usiluje vláda bureaukratickým despotismem vzdělati lid evropsky, ale marně. Jediná pomoc Rusku kyne z mírumilovné práce na venek i uvnitř: bureaukracie musí býti zrušena; stavové noví musí z lidu povstati; život náboženský a krajinský musí se státi volným; despotická centralisace musí býti zrušena a — Rusové mají vzdáti se neudržitelné veleříše a státi se opět moskevskými knížaty. Č. P.

Národní hospodářství a statistika.

Dr. jur. Gustav Gross: Karl Marx. Eine Studie. (Lipsko, 1885.) Str. 82.

Spisovatel této knížky, nyní soukromý docent na universitě Vídeňské, již spisy svými o subvencích železných drah, pak o podnikatelském zisku znám, podává zde studii podobného směru, způsobu i účelu, jako jest Plenerova o Lassallovi, o níž jsme v minulém ročníku Athenaea zprávu podali. Vypisuje životní běh mladých let Marxových, jeho činnosť jakožto vůdce dělnického a publicisty, konečně jeho vědeckou soustavu, a to po většině způsobem pouze referujícím. Širším kruhům obecenstva, kterým těžký sloh theoretických výkladů Marxových, zvláště jeho hlavního díla „Das Kapital“, jest na závadu, bude spisek přítomný dobrým zdrojem poučení. Odborníky upozorňuje spisovatel na některá učení Marxova, jako na př. o penězích, o dělbě práce a pod., kterým se dosud po mínění jeho toho ocenění nedostalo, jehož zasluhují. B.

Alex. Dorn, Kriegsmarine und Volkswirtschaft in Oesterreich-Ungarn. Wien 1885. VII, 140 str. zl. 1·30.

Velmi zajímavý a poučný spis, ze kterého na jevo jde, že rakouský obchod námořní je velmi slabý a že by mnohem, mnohem lepší býti mohl. K jeho zlepšení nevystačuje pro Rakousko loďstvo obchodní, ale i vojenského loďstva mělo by za týmž účelem užito býti vydatněji, než posud se stává. Jak, auktor mnohými příklady velmi dobře ukazuje. N.

Statistická knížka Prahy s Vyšehradem a Holešovic-Buben, Karlína, Smíchova, Král. Vinohradův a Žižkova za r. 1882. Redakcí Jos. Erbena, ředitele městské statistické kanceláře. V Praze 1884. XV, str. 331.

Novou tuto publikaci statist. kommisse Pražské vítáme s upřímnou radostí, neboť v každé příčině za dost činí i přísnějším požadkům moderné statistiky, a to, jak známo, s prostředky poměrně skrovnými velmi.

Knížka skládá se z 8 oddělení: Poměry meteorologické a topografické — Měna obytelstva 1882 v Praze a spojených obcích — Poměry vlastnické a činžovní — Poměry živnostenské — Pomoc veřejná i soukromní — Osvěta — Daně — Záležitosti správní v Praze a městech spojených se statistickou kommissí Pražskou.

Srovnávajíce knížku tuto s předešlou znamenáme co do obsahu veliký pokrok vytčením mnohých podrobnějších zpráv pro všecky obce. Záslužná jsou data o katastralné ploše Prahy s přehledem poměrů vlastnických (domy v držení aeraru, fondů studijního, náboženského a zemského, obce Pražské a t. d.).

Pěkný je přehled živnostenských společenstev (v Praze a spojených obcech) z měsíce říjnu 1883; považíme-li, že statistika zaměstnání a stavů v době nové soustavněji počíná se pěstovati, oceníme velmi bedlivý přehled náš tím lépe.

Vzácné jsou sestavy týkající se Osvěty (stav knihoven, škol, divadel; literarní činnosť knižní i časopisecká) a neméně značně zdokonaleny jsou odstavce týkající se t. zv. statistiky mravní; najmě výkazy o tuláctví jsou velmi dobré. Můžeme zajisté očekávati, že za nedlouho dostane se nám pro dotčenou statistiku mravní zvláštního oddělení, jaké věnováno Osvětě; zatím umístěny výkazy některé v oddělení pro Pomoc veřejnou a soukromí a po různu i jinde (při Policii místní a t. d.). Arci v této věci statistická kommisse zavislá je na policejním ředitelství, a musíme tedy přáti sobě, abychom snad už v budoucí knížce našly záznamy jevů mravně význačných, jako na př. rozvodů, sňatky rozvedených, prostituce a t. p.

V oddělení pro Měnu obyvatelstva shrnuty jsou ze číselných výkazů některé všeobecnější vývody: Kolik na 1000 obyvatelů připadá sňatků, narozených dětí (manželských i nemanž.) živých i mrtvých, kolik na 1000 živě rozených chlapců připadá děvčat, kolik úmrtí vůbec a dětských do 5 roků zvláště, ve které míře ústavy humanitné a vězenské potíženy jsou smrtností. Nebylo by vůbec možno sestaviti takové všeobecné přehledy ze všech jednotlivých čísel? Nám nedostává se statistického časopisu, který by pěstoval statistiku srovnavací a, smíme-li tak říci, vědeckou, a proto by takové všeobecné vývody v knížce byly na pravém místě; tak knížka stala by se snad i v kruzích širších čtením vítaným a poučným. Snad mohla by knížka upravena býti na dvě veliké části: v jedné podávaly by se konkretné číslice a sestavy, v druhé sociologické vývody všeobecné.

Referent nemůže posouditi, zdali by nemohlo se přihlížeti poněkud k ethnografickým poměrům Prahy; data taková byla by vůbec pro sociologii zajímavá a pro nás také prakticky důležitá. Některá data již teď v knížce nalézáme; tak na př. počet Čechů na německé technice, německé akademii obchodní a středních školách a p.

Končíme toto své oznámení s přáním, aby knížka, jak toho v plné míře zasluhuje, studována byla ode všech těch, jimž jde o mravní, osvětné a hmotné zvelebování našeho hlavního města. T. G. MASARYK.

Die Ergebnisse der Volkszählung von 31. Dezember 1880 in den im Reichsr. vertret. Königr. und Ländern in analytischer Bearbeitung (Öst. Statistik. V. Bd. 3. Heft.) Str. LXXIV a 81.

Na jiném místě tohoto časopisu (ročn. 1. číslo 10.) seznámili jsme čtenáře s nynějším upravením publikací cis. král. statistické ústřední kommisse rakouské. Sešit nám před rukama ležící tím je významný, že se jím zakončují práce, mající za předmět výsledky posledního popisu obyvatelstva. Úvahy a přehledy v tomto sešitu obsažené tvoří druhý stupeň prací, podnikaných úředními statistickými kancelářemi, kteréž neobmezují se na to, aby uveřejnily obšírné tabelly, ve kterých výsledky sčítání zahrnuty jsou absolutními čísly (tabelly primarní), nýbrž pro snadnější upotřebení k účelům praktickým i vědeckým převádějí hlavní výsledky na čísla relativná, seřaďují je v tabellarní přehledy (tab. sekundarní), připojují k nim výklad objasňující je a srovnávají je s příslušnými daty ze sčítání dřívějších domácích i současných a bývalých cizích. Tak stalo se již za příležitosti dřívějších našich sčítání z r. 1857 a 1869, jen že tentokráte je kořisť v nejednom směru bohatší, ježto v některých věcech byla vyšetření z r. 1880 podrobnější. Tak zejména přibyly výkazy o jazyku obcovacím, stati-

stika povolání a zaměstnání ze 14 rubrik vzrostla na 28, i učiněna možnými mnohem podrobnější a soustavnější vyšetření o poměrech usazení a bytův atd. Že podobné práce jsou velice důležity, o tom netřeba šířiti slov. Ony podávají soustavný přehled celého složení společnosti státní co do počtu i hustoty obyvatelstva, státní a domovské příslušnosti, místního usazení a poměrů bytů, pohlaví, stáří a stavu rodinného, náboženských vyznání a vzdělanosti (aspoň pokud se ve znalosti čtení a psaní zračí), jazyka obcovacího i povolání a zaměstnání; podávají jej způsobem snadno přehledným, nesnáze studia statistického nemálo zmenšujícím. Jest na jevě, že význam jejich sahá daleko přes okruh interessů pouze odbornických. Však pohříchu mimo kruhy tyto doznávají práce podobné zřídka náležitého povšimnutí. Čtoucí vzdělané obecenstvo i samy kruhy akademické mládeže pro potřeby své studijní obmezují se na sporé extrakty z druhé ruky podané v běžných učebných knihách nebo přednáškách statistických. Hlavně z této příčiny obrátiti chtěli jsme pozornosť posléz jmenovaných živlů na dílo přítomné, celkem velmi bedlivě pracované jedním z mladších úředníků při úřadě pro administrativnou statistiku (drem. Mischlerem) za vedení předsedy cís. král. ústřední kommisse statistické Inamy-Sternegga. Úvodní stať podá čtenáři obraz o celém rozsahu prací i nákladů peněžních, jakých provedení popisu obyvatelstva vyžaduje. (Celý náklad sčítání z r. 1880 obnášel 885.927 zl.) Následuje pak spracování výsledků posledního sčítání provedené způsobem zde výše již naznačeným. Vítaným pak dodatkem jsou tabelly úmrtnostní, sestavené Viktorem Kitzem na základě sčítání z r. 1869 a 1880, a zápisův o porodech a úmrtích z let 1870—1880, které kromě své veliké zajímavosti vědecké mají i nemalou důležitosť praktickou, zejména pro záležitosti assekurační. A. B.

Ethika.

The Methods of Ethics by Henry Sidgwick, Prof. of Moral Philosophy in the University of Cambridge. 3. ed. London 1884, XXX, str. 505, mk. 16·80.

Alfred Fouillée, Critique des Systèmes de Morale contemporains. Paris 1883, XV, str. 411.

Professor Sidgwick patří k nejslavnějším mravovědcům doby naší a hlavně tím získal sobě doma i v cizině dobrého jména, že kriticky ukázal, jaké nesrovnalosti logické tkvějí v učení utilitarianském, kterému v době novější za vedení Benthamových učení tak mnozí se oddávali.

Sp. nazval spis svůj methodami ethiky: pátrá totiž po evidenci důkazů, jakou různé školy ethické přisuzují svým principům, cestu hledá, kterou k přesvědčením svým dospěly.

Prof. S. trojí nejhlavnější methody ethické a předně liší (dle terminologie u nás obvyklé) soustavy rationalistické od empirických; rationalism — intuitionalismem to zove sp. — jako jinde i v ethice drží, že hlavní poučky ethické jsou samozřejmy (evidentny), kdežto empirism na zkušenosti zakládá své principy. Empiristickým je hedonism a jsou ho dvě hlavní skupiny: egoistický hedonism (neboli Epicureism) a universalistický (neboli Benthamism = Utilitarianism).

Abych alespoň několika slovy naznačil, ku které škole sp. sám se kloní, tož povím, že v hlavní zásadě ethické přidržuje se učení Butlerova. Avšak Butler, jeden z největších anglických myslitelů 18. století, jehož spisy mezi jinými Hume velmi bedlivě studoval, u nás tuším znám není (v Nauč. Slovn. ho není!); proto budiž naznačeno výslovně, že rozumná sebeláska a svědomí jsou prof. S. hlavními základy ethického přesvědčení, tak že tedy rationalism a empirism utilitarianský v soulad svádí ve vyšší své synthesi.

Konečně musíme pověděti, že v knize jednáno jest o mnohých mravovědcích, hlavně anglických, tak že zároveň vítaným je doplňkem k dějinám ethiky (novější). —

Pan *Fouillée*, známý svými obšírnými spisy o filosofii Platonově a Sokratově, vzácný nám dává příspěvek k dějinám ethiky. V 8 knihách jedná pořadem o ethice vývojové a darwinistické, o ethice positivistické, o eth. nezávislé (La moral indépendante), o eth. kriticismu novokantovského, o eth. Kantově, o eth. pessimistické, spiritualistické, mystické a theologické.

Spis všecek založený je na bedlivém studiu pramenův a doporoučí se svou jasností a bystrostí kritickou. Sp. sám stanovisko má zprostředkující, prodechnut jsa ušlechtilou „filosofií naděje“: sperabimus heslo je jeho v životě praktickém. T. G. M.

Filologie a literatura.

Syntax der wendischen Sprache in der Oberlausitz von Georg Liebsch. Bautzen. Verlag von Michael Hórnik. 1884. Stran XV a 240.

Již na počátku tohoto roku objevila se tato kniha, pro Lužičany na ten čas ceny nevyvážitelné, pro linguistiku vůbec ceny značné. Jesti to výsledek mnohaletých, svědomitých studií hornolužického spisovatele p. Jurije Libše. Spis tento předně tím vysokou cenu má, že jest na Lužici prvním svého druhu. Jak sám spisovatel v předmluvě podotýká, neměli dosud lužičtí Srbové řeči své po syntaktické stránce rozebrané (kromě v rukopisných „Skladbách" Michala Róly a Handrija Dučmana).

Druhou jeho předností jest, že jest spisem důkladným, nikoli povrchním, psaným v duchu moderní filologie. Vzorem při postupu a způsobu rozebírání byl p. Libšovi prof. Martin Hattala, jemuž i kniha jest připsána. Spis jest (kromě úvodu a přídavku) rozvržen na dva díly, z nichž prvý o jednoduché (1. odd. o holé, 2. odd. o rozvinuté), druhý pak o složené (1. odd. o jednoduše, 2. odd. o mnohonásobně složené) větě jedná. Ku konci připojen jest německo-lužický slovníček vědeckého názvosloví. Kdo prostuduje tuto „Syntax", vnikne zajisté důkladně v ducha jazyka Srbů hornolužických. Příklady, kterýchž jest ve knize veliká hojnosť, voleny jsou hlavně ze sbírky národních „pěsniček", vydané Smolerjem, pak z Pfuhlova „Slovniku lužicko-srbského" (Lausitzisch-Wendisches Wörterbuch) a z mnohých spisovatelů lužických, jako z Hórnika, Zejlerja, Fiedlerja a j. — Z celé knihy jest patrno, že p. spisovatel má k ruce značnou znalosť jazyků, hlavně nářečí slovanských, bez kteréž znalosti ovšem jazykozpytce mysliti si nelze. Hlavně důkladně zná se v jazyce českém a ruském.

Tu tím projevili jsme úplnou chválu p. Libšovy knihy. Není však ona úplně bez nedopatření a vad. Pravili jsme, že spisovatel jest filologem rázu moderního, přidržuje se Miklosiće a jiných. Nektará nedopatření však ukazují, že v něčem přece ještě se nesrovnává se zásadami moderní této vědy. Malý příklad: věty „*Žaneho ptačatka* słyšeći njej'" (nár. pěsń), „njeje tu *žaneje vody*" atd. (str. 16.) nemá za bezpodmětné, nýbrž pokládá slova proloženým tiskem označená za podměty v genitivě. Někde nalezneme příklady nemístně volené. Tak ve větě „Tón ma (telko) *rozoma*, kaž drewjany kozoł *łoja*" (str. 18.) nejsou slova vyznačená podměty, nýbrž „tón" a „kozoł". Takových nedopatření a nesrovnalostí nalezne se však ve knize přítomné velice poskrovnu, pročež není příčiny, abychom se uchylovali od úsudku, že „Syntax" p. Libšova je kniha důkladná, cenná — a že zajisté bude knihou hledanou.

Velikou zásluhu o to, že krásná tato kniha vůbec se objevila, má slovutný vůdce Lužičanů, Michal Hórnik, jehož nákladem kniha vyšla.

Spisovatel „Syntaxe" zabývá se důkladným studiem lužického slovesa i hodlá později obšírnou srbskou grammatiku vydati.

Adolf Černý.

L. Neubaur, Die Sage vom Ewigen Juden. Lipsko, 1884.

Pověsť o bludném židu zakládá se na pochybeném výkladu evang. Sv. Jana XXI, 23. V XIII. stol. vzniklo jméno Kartaphilus (*κάρτα φίλος* = velmi milovaný); asi v téže době v Italii, Francii a Anglii vyskytuje se jméno „Buttadaeus", „Boudedeo" (boutedieu? „ten, jenž udeřil Boha"). V italské legendě XVII. stol. zove se žid-tulák Jozefem; zároveň v Němcích ustavilo se jméno Ahasverus. V Nizozemsku později nalézá se jméno Izák Laquedem. — Až do XVI. st. pevně se věřilo v bludného žida, tak že z jeho jsoucnosti proti židům dokazovala se pravdivosť evangelia; koncem XVI. st. poznává se smýšlenosť legendy. — Vzorem všech pozdějších legend je německé vydání z r. 1602 „tištěné v tomto roce" v Leydenu, jichž p. Neubaur otisknul dvoje vydání.

Práce p. N. založena je na myšlénkách vytknutých Gast. Parisem (Le Juif-Errant 1880) a obsahuje bohatou literaturu o předmětu skoro úplnou.

Pozn. Jméno Ahasverus, psané v septuagintě *Ἀσσούηρος*, je snad transkripce perského Khšayarša, a značí dle Rowlinsona „velebný král", jakožto titul všech králů. Se zřením k legendě o bludném židu, mezi jinými etym. výklady jména, duchaplné jest odvozování Blindovo z german. jména Asvidar, boha vidar, jenž dle staré mythologie přečkati měl zkázu světa. h.

Dějiny umění.

Hermann Grimm, Fünfzehn Essays. Erste Folge. 3 vyd. 1884.

Známý literarní historik a aesthetik Berlínský (syn Wilhelma Karla Grimma), podává tu své známé duchaplné essay — počtem 20 — v novém spracování. Zajímavy jsou všecky; zde vzpomeneme alespoň jednoho, ve kterém dokazováno, že podobizna Raffaelova, nalézající se na pravém okraji školy Athenské, která všeobecně za pravou se má — jak ještě nejnověji ohledáním lebky Raffaelovy dotvrzoval prof. Schaaffhausen (Der Schädel Raphaels 1883) — přemalováním je porušena. Když totiž camera della segnatura se fotografovala a na dotčenou podobiznu Raffaelovu silné světlo napadlo, zmizely na skle barvy a za to objevil se původní, od Raffaela samého vyrysovaný obrys tváře. Obrys ten podobá se podobizně Vasariho (z vydání 1568), čímž arci fysiognomie umělcova valně se pozmění, neboť na místě něžných a poněkud ženských rysů musíme teď představovati sobě tvář mužnou, větší, ústa poněkud vypouklá, nos silný, hlavu kulatější a plnější . . .

V jiné stati pozoruhodnými důvody brojí proti malování mramorových soch, a dokonce pochybuje, že staří sochaři skutečně díla svá barvili: nalezené zbytky barev mohly by pocházeti z dob pozdějších, ve kterých nejapně se snad celé sochy natiraly, jako na př. v Berlínské sbírce měďorytin jedny rytiny Dürerovy jsou velmi pečlivě a krásně pomalované: učinil tak Dürer sám? a t. d. AL.

Z cizích literatur.

Frege, G., Die Grundlagen der Arithmetik. Eine logisch-mathemat. Untersuchg. über den Begriff der Zahl. Breslau: Koebner. 2 M. 80 Ph.

Flammarion (Camille). — La Pluralité des mondes habités. Avec 2 eaux-fortes. In-32. Charpentier. 4 fr.

Jacob J. Weyrauch, Theorie elastischer Körper. Eine Einleitung zur mathematischen Physik u. technischen Mechanik. Mit 32 Fig. im Text. Leipzig, Teubner, 1884. VIII u. 279 S. gr. 8°. M. 7·20.

Prowe, L., Nicolaus Coppernicus. 2. Bd. Urkunden. Berlin: Weidmann. 15 M.

Schroeder, Dr. Georg v., Realschullehrer, u. Schroeder, Dr. Jul. v., Prof., Wandtafeln für den Unterricht in der allgemeinen Chemie u. chemischen Technologie. Mit Erläuterungen. 1. Lief. Cassel, 1884, Fischer. (Taf. 1—5 à 2 Bl. Gr. Fol., Erläut. S. 1—14. Gr. 8) M. 6.

Handwörterbuch der Mineralogie, Geologie u. Paläontologie. Herausg. von Prof. Dr. A. Kenngott, unter Mitwirkung von Prof. Dr. Lasaulx u. Dr. Rolle. 6 Lief. Breslau, 1884. Trewendt. (Bd. II, S. 129—256. Gr. 8.) M. 3.
A. u. d. T.: Encyklopädie der Naturwissenschaften. Herausg. von Dr. W. Förster u. A. 2. Abth. 21. Lief.

Zoologischer Jahresbericht für 1882. Herausg. von der Zoologischen Station zu Neapel. 4. Abth.: Vertebrata. Mit Register etc. Red. von Prof. J. Vict. Carus. Leipzig, 1884. Engelmann. (IV, 303 S. Roy. 8.) M. 8.

Fleischer, Dr. Phil. H. Emil, Oberlehrer, Lehrbuch der Zoologie für Landwirthsschaftschulen etc. Mit 435 in den Text gedr. Holzschn. Braunschweig 1884. Vieweg & Sohn. (XII, 519 S. 8.) M. 7.

Handwörterbuch der Zoologie, Anthropologie u. Ethnologie. Begonnen von Prof. Dr. Gust. Jäger, fortgesetzt von Dr. Ant. Reichenow, 10. und 11. Lief. Breslau, 1883/84. Trewendt. (Bd. III, S. 129—384. Gr. 8.) M. 6.
A. u. d. T.: Encyklopädie der Naturwissenschaften. Herausg. v. Prof. Dr. Förster u. A. 1. Abth. 36. und 37. Lief.

Kulczynski Władysław. Conspectus Attoidarum Galiciae: Przegląd krytyczny pająków z rodziny Attoidae żyjących w Galicyi (Odbitka z tomu XII Rozpraw Wydziału matem.-przyr. Akademii umiej.). Kraków, druk. Uniw. Jag. 1884, w 8ce, str. 98 i 14, z 2 tablicami.

Theile, F. W. Gewichtsbestimmungen zur Entwickelung d. Muskelsystems und d. Skelettes beim Menschen. Leipzig: Engelmann. 20 M.

Saint-Vel (O.) — De la Douleur physique et morale au point de vue physiologique et pathologique. In-12. Delahaye et Lecrosnier. 3 fr.

Sée (G.) — De la Phtisie bacillaire des poumons. Avec 2 planches en chromolitographie. In-8. Delahaye et Lecrosnier. 11 fr.

Bert (Paul). — Le Choléra. In-16. Ollendorff.

Lechalas (M. C.) — Hydraulique fluviale. Gr. in-8 illustré. Baudry. 17 fr. 50.

Wazon (A.) — Génie sanitaire. Principes techniques d'assainissement des villes et habitations suivis en Angleterre, France, Allemagne, Etats-Un's, et présentés sous forme d'études sur l'assainissement de Paris. Gr. in-8 illustré. Baudry. 15 fr.

Joseph Hyrtl, Die alten deutschen Kunstworte der Anatomie, gesammelt und erleutert. Mit Synonymen-Register und alphabetischem Index. Wien, Braumüller, 1884. XXI u. 230 S. gr. 8°. M. 10.

Encyklopädie der gesammten Thierheilkunde u. Thierzucht mit Inbegriff aller einschlägigen Disciplinen und der speciellen Etymologien. Handwörterbuch f. prakt. Thierärzte etc., unter Mitwirkung von Stabsveterinär Ableitner, Prof. Dr. Anacker u. A. herausg. von Alois Koch, Veterinärarzt. Mit zahlreichen Illustrat. 1. Bd. 1. Lief. Wien, 1884. Perles. (S. 1—80. Roy. 8.) M. 1·80.

Forchheimer, Ph. Englische Tunnelbauten bei Untergrundbahnen, sowie unter Flüssen u. Meeresarmen. Aachen: Mayer. 6 M. 60 Pf.

Stammer, K., Jahresbericht über die Untersuchungen und Fortschritte auf d. Gesammtgebiete der Zuckerfabrication. Jahrg. XXIII, 1884. Berlin. Meitzen.

Eduard Hanausek, Die Technologie der Drechslerkunst. Die Lehre von den Rohstoffen und deren Verarbeitung. Herausg. von der Handels- und Gewerbekammer für das Erzherzogtum Oesterreich unter der Enns. Be-

arbeitet in deren Auftrage. Wien, Gerolds Sohn, 1884. XVI u. 312 S. gr. 8°. M. 4.

Hanssen, Dr. Georg, Prof., Agrarhistorische Abhandlungen. 2. Bd. Leipzig, 1884. Hirzel. (V, 577 S. 8.) M. 10.

Schanz, Dr. Georg, Prof., Zur Geschichte der Colonisation und Industrie in Franken. Erlangen, 1884. Deichert. (XVIII, 428; X, 356 S. Gr. 8.) M. 12.

Wagener, B. Der Waldbau u. seine Fortbildung. Stuttgart: Cotta. 10 M.

Łoski Józef, Jan Sobieski, jego rodzina, towarzysze broni i współczesne zabytki, zeszyt IX.: Dodatek. Warszawa, nakł. autora, druk. br. Jeżyńskich (dawniéj J. Ungra), 1884, fol., str. 117—136, z 4 tabl. rycin. 1 rubel 30 kop.

Brugsch, H., Religion u. Mythologie der alten Aegypter. Nach den Denkmälern. 1 Hälfte, Leipzig: Hinrichs. 6 M.

Druffel, Aug. v., Monumenta Tridentina. Beiträge zur Geschischte des Concils von Trient. Heft I. Januar-Mai 1545. München, 1884. Akad. d. Wissenschaft. (114 S. 4.) M. 3·50.

Gehhardt, Dr. Bruno, Die gravamina der deutschen Nation gegen den römischen Hof. Ein Beitrag zur Vorgeschichte der Reformation. Breslau, 1884. Koebner in Comm. (III, 126 S. 8.) M. 2·40.

Discours du souverein pontife Léon XIII depuis son élection. 1878—1883, par Don Pasquale de Franciscis. Avec table des matières 1884.

Galitzin, Fürst N. S., Allgemeine Kriegsgeschichte. 2. Abth. Allgemeine Kriegsgeschichte d. Mittelalters. 2. Bd. 1. Hälfte. 1350—1618. Kassel: Kay. 6 M.

Brialmont, A., Le général comte Todleben. Brussels: Muquardt. 1 fr. 50 c.

Д. И. Иловайскій, Исторія Россіи. II. „Московско-литевскій періодъ“ или „Собиратели Руси. — 3 ruble. První svazek sestává z dvou částí »Kijevská doba 1 rubl 50 kop. a »Vladimírská doba« 2 ruble 50 kop. Téhož autora **„Очерки и разсказы изъ древней Исторіи“** 2 ruble 50 kop. a **„Разысканія о началѣ Руси“** 3 ruble.

А. П. Заблюцкій — Десятовскій Граф. П. Д. Киселевъ и его Время. Матеріялы для исторіи императоровъ Александра I., Николая I. и Александра II. 4 sv. Petrohrad. M. Stasjulevič. 4 ruble.

Первое собраніе писемъ И. С. Тургенева. 1840—1883 гг. Изданіе Общества для пособія нуждающимся литераторамъ и ученышъ. Спб. 1884 стр. 564. ц. 2 р. 50 коп.

Vojna v Turkmenii, od generala Grodekova. Sv. IV. Skobelevův pochod 1880—81. Petrohrad. Berezovský 1884.

Recueil de voyages et de documents pour servir à l'histoire de la géographie, depuis le XIII° jusqu'à la fin du XVI° siècle. Gr. in-8. Leroux.

Tome V. Le Voyage d'outremer (Egypte, Mont-Sinay, Palestine) de Jean Thenaud, suivi dela relation de l'ambassade de Domenico Trevisan auprès du Soudan d'Egypte — 1512 — publié et annoté par Ch. Schefer. Avec carte et planches. 25 fr.

Die apocryphen Apostelgeschichten und Apostellegenden: Ein Beitrag zur altchristlichen Literaturgeschichte. Von Richard Adalbert Lipsius. Zweiter Band. Zweite Hälfte. (Braunschweig: C. Schwetschke.)

Duncker, Max, Geschichte des Alterthums. Neue Folge. Erster Band. Leipzig, 1884. Duncker & Humblot. (XI, 478 S. Gr. 8.) M. 9.

E. A. Wallis Budge, Babylonian Life and History. (Religious Tract Society.)

Wellhausen, J., Prolegomena zur Geschichte Israels. 2. Ausg. der Geschichte Israels, Bd. I., Berlin, 1883. G. Reimer. (X, 455 S. Gr. 8.) M. 8.

Monumenta Poloniae historica: Pomniki dziejowe Polski, tom IV., wydany nakładem Akademii umiejętności w Krakowie, opracowany przez członków lwowskiéj Komisyi historycznéj tejże Akademii. Lwów, Gubrynowicz i Schmidt, druk. im. Ossolińskich, 1884, w 4ce, str. X, 992 i 2 pl. 14 złn.

Bastian, Dr. Ad., Prof., Allgemeine Grundzüge der Ethnologie. Prolegomena zur Begründung einer naturwissenschaftlichen Psychologie auf dem Material des Völkergedankes. Berlin 1884. D. Reimer. (XXIII, 144 S. Gr. 8.) M. 3.

V. John, Geschichte der Statistik. Ein quellenmässiges Handbuch für den akademischen Gebrauch wie für den Selbstunterricht. 1. Teil. Von dem Ursprung der Statistik bis auf Quetelet (1835). Stuttgart, Enke, 1884. XV u. 376 S. gr. 8°. M. 10.

Dr. Fr. S. Krauss, Sitte und Brauch der Südslaven. Nach heimischen gedruckten u. ungedruckten Quellen. Wien 1885.

Massip (Armand). — La France commerciale et industrielle comparée aux puissances étrangères. In-8. Aux bureaux du Génie civil. 3 fr. 50 c.

The Woman Question in Europe. Edited by Theodore Stanton. (Sampson Low.)

Henrychowski, Ig. dr. Bjelbóg oder die identische Form und Bedeutung des altslavischen und des alttestamentlichen Weltschöpfers, Original-Etymologien der indogermanisch-christlichen und der hebräisch-alttestamentlichen Hauptgottesnamen, I. Essay. Ostrowo & Leipzig, K. F. Köhler, 1884, w 8ce, str. 32, 1 marka.

Gerber, G., Die Sprache und das Erkennen. Berlin: Gaertner. 8 M.

Bougaud (l'abbé Ém.) — Le Christianisme et les temps présents. Tome V. et dernier: La Vie chrétienne. In-8. Poussielgue. 7 fr. 50.

Janka, Dr. Karl, Privatdoc., Das österreichische Strafrecht. Leipzig, 1884. Freytag. (XVI, 380 S. Kl. 8.) M. 5·60. (Handbibliothek des österreichischen Rechtes.)

Adolph Wagner, Finanzwissenschaft. 3. vielfach veränderte und verm. Auflage. I. Teil. Einleitung. Ordnung der Finanzwirtschaft. Finanzbedarf. Privaterwerb. Lief. 2. und 3. (Lehrbuch der politischen Oekonomie. In einzelnen selbständigen Abteilungen bearbeitet von Adolph Wagner und Erwin Nasse. V. Bd.) Leipzig, C. F. Winter, 1883. S. 252—792. Gr. 8°. I compl. M. 13.

Rud. Gneist, Das englische Verwaltungsrecht der Gegenwart in Vergleichung mit den deutschen Verwaltungssystemen. 3. nach deutscher Systematik umgestaltete Aufl. II. Bd. Besonderer Teil. Berlin, Springer, 1884. XVI u. S. 441—1144 gr. 8°. M. 13.

La Monitia, V., Storia della legislazione italiana. I. Turin: Bocca. 14 fr.

Ludwich, Arth., Prof., Aristarch's homerische Textkritik nach den Fragmenten des Didymos dargestellt und beurtheilt. Nebst Beilagen. 1. Th. Leipzig, 1884. Teubner. (VIII, 635 S. Gr. 8.) M. 12.

George Lafaye, Histoire du culte des divinités d'Alexandrie Sérapis, Isis, Harpocrate et Anubis hors de l'Égypte depuis les origines jusqu'à la naissance de l'école néo-platonicienne. (Bibliothèque des écoles françaises d'Athènes et de Rome. Fasc. XXXIII.) Paris, Thorin, 1884. 342 S. gr. 8°. Fr. 9.

Hugo Blümner, Technologie und Terminologie der Gewerbe und Künste bei Griechen und Römern. III. Bd. Mit 44 in den Text gedr. Holzschn. u. einer Taf. in Lichtdr. Leipzig, Teubner, 1884. VIII u. 343 S. gr. 8°. M. 10·80.

A. N. Pypin und V. D. Spasovič, Geschichte der slavischen Litteraturen. Nach der 2. Aufl. aus dem Russischen übertragen von Traugott Pech. Autor. Ausg. II Bd. 2. Hälfte. Čecho-Slovaken. Lausitzer Sorben. Leipzig, Brockhaus, 1884. VII und 509 S. gr. 8°. M. 10.

Paucker, H. v. Das Lied v. der Heerfahrt Igor's Fürsten v. Seversk. Berlin: Deubner. 1 M. 20 Pf.

Wilhelm Radloff, Dr., Aus Sibirien. Lose Blätter aus dem Skizzenbuche eines reisenden Linguisten. Zwei Bände in 8°. Mit vielen Tafeln mit Abbildungen.

Victor Henry, Etude sur l'Analogie en général et sur les Formations analogiques de la Langue grecque. (Maisonneuve: Paris.)

Raynaud (Gaston). — Bibliographie des chansonniers français des XIII° et XIV° siècles, comprenant la description de tous les manuscrits, la table des chansons classées par ordre alphabétique de rimes, et la liste des trouvères. 2 vol. in-8. Vieweg. 15 fr.

Regnaud (Paul). — La Rhétorique sanskrite, exposée dans son développement historique et ses rapports avec la rhétorique classique, suivie de textes inédits du Bhâratîya-Nâtya-Çâstra, 6° et 7° chapitres, et de la Rasatarangini de Bhânudatta. Gr. in-8. Leroux. 16 fr.

Al-Hamdânis Geographie der Arabischen Halbinsel. Hrsg. v. D. H. Müller. Leiden: Brill. 20 M.

Baranowsky Etienne. L'idéographie, une langue pour toutes les nations proposée par .... Charkow, tipogr. okružnago sztaba, 1884, w 16ce, str. 26 i 2 tabl. litogr.

Wilhm. Jos. v. Wasielewski, Die Violine und ihre Meister. 2. wesentlich. verm. u. verb. Aufl. mit Abbild. Leipzig, Breitkopf u. Härtel, 1883. X u. 567 S. gr. 8°. M. 9.

The Ornamental Arts of Japan. By G. A. Audsley. Part 2. (Sampson Low.)

Japanese Enamels. By James L. Bowes. (Bernard Quaritch.)

Castro, de, Joannes Hispanus. Methodus cantus ecclesiastici graeco-slavici, accedit enchiridion canticorum ejusdem ecclesiae ab eodem auctore concinnatum. Rome, typogr. polyglotta S. C. de Propaganda fide. 1881, w 8ce większéj, str. XVIII i 228, z podobizną i 5 tabl. nut.

Redaktoři: Pro theologii Prof. dr. KLEM. BOROVÝ. Pro práva a státní vědy Prof. dr. ALB. BRÁF. Pro medicinu Prof. dr. E. MAIXNER. Pro filosofii Prof. dr. AUG. SEYDLER. Pro vědy technické Prof. K. PREIS a Prof. A. VÁVRA. Redaktor en chef Prof. dr. T. G. MASARYK.

ATHENAEUM vychází vždy 15. každého měsíce o dvou arších, vyjmouc srpen a září.

Předplácí se ročně 5 zl., půlletně 2 zl. 50 kr. r. č. (i s pošt. zásylkou). Předplatné přijímá nakladatel J. Otto v Praze, knihtiskárna na Karlově náměstí č. 34.

Redaktor Prof. dr. T. G. MASARYK (Vinohrady, Čelakovského ulice čís. 165). — Vydavatel a nakladatel J. OTTO v Praze. — Tiskem J. OTTY v Praze.

ATHENAEUM

LISTY PRO LITERATURU A KRITIKU VĚDECKOU

ROČNÍK II — 15. LEDEN 1885 — ČÍSLO 4

OBSAH:

Články:

Posudky a oznámení:

O zabraňující činnosti.

Napsal dr. **F. Mareš.**

Živočišná činnosť, jak se nám denně jeví, jest pojímání vlivů vnějších na živočišné tělo působících sil, a reakce proti nim. Citlivosť a hybnosť, tak bychom mohli souborně vysloviti se o obyčejných zjevech živočišné činnosti. Živá hmota hýbe se, vyrábí výměšek, budí představy pocitu *na podráždění*. I zvykli jsme vídati citlivosť a výkon v příčinné souvislosti tak, že *podráždění působí výkon.*

Ústrojí citlivé a výkonné jsou u vyšších živočichův anatomicky od sebe oddělena. Má-li na pocit následovati pohyb, musí mezi ústrojím pocitu a pohybu dáno býti spojení. Toto spojení dáno jest vláknem nervovým.

Vlákno nervové spojuje vždy dvě ústrojí, citlivé a výkonné, tak, že kdykoliv dráždidlo zasáhne některé ústrojí citlivé, ihned sdělí se podráždění to vláknem nervovým příslušnému ústrojí výkonnému. Vlákno nervové nemá tedy jiného určení, než spojovati ústrojí citlivé a výkonné ve *funkcionelní jednotku.*

Jednobuněčný živočich, nálevník, nemá potřebí systemu nervového; celé jeho tělo jest citlivé i hybné zároveň, celé jest jediná funkcionelní jednotka. Živočich, jehož tělo jest veliká osada jednobuněčných elementů, z nichž každý jinou funkci konati má, musí míti zařízení, aby výkony jednotlivých elementů spolu souvisely.

Ústrojím citlivým bývá zvláště přizpůsobený epithel (smyslová ústrojí zraku, sluchu a t. d.), neb zvláštní konečná ústrojí, jako tělíska hmatová, neb buňka gangliová přizpůsobená na pojímání dojmů psychických. Výkonným ústrojím je vlákno svalové, neb buňka žlázová, neb buňka gangliová, jejíž výkonem jest buditi představu pocitu. I vidíme, jak na podráždění citlivého ústrojí povstává pohyb, vyměšování, představa pocitu; považujeme věc za samozřejmou, jak na podráždění citlivého ústrojí, neb též dotyčného vlákna nervového v jeho průběhu, také příslušné výkonné ústrojí se podráždí, a jak toto podráždění objeví se co přirozený výkon tohoto ústrojí, co pohyb, představa pocitu, vyměšování a t. d. Vidíme, jak *na podráždění povstává výkon.* I soudíme dále zcela přirozeně, že výkon přestává, přestane-li dráždidlo účinkovati.

Proto zdá se nám myšlénka, že by podráždění mohlo daný výkon zastaviti, nesrozumitelnou. I nemohla by též myšlénka taková z obecného názoru o souvislosti podráždění s výkonem vzniknouti. Ona vznikla na základě pozorované skutečnosti. Zřetelné výjevy, kde na podráždění nastává zastavení daných výkonů, mluví pro to, abychom uznali pojem „zabraňující činnosť“, a ukládají nám, abychom rozluštili oxymoron v pojmu tom skryté.

Bratří Webrové objevili. že podráždění nervu bloudivého působí zastavení činnosti srdce. Rhythmický pohyb srdce má svou příčinu uvnitř srdce samého, neboť srdce vyříznuté z těla pohybuje se rhythmicky dále. Podrážděním nervu bloudivého zastavuje se tento daný pohyb. Podráždění zastavuje tu výkon — působí klid.

Rozumí se, že se děly pokusy o urovnání této nesrovnalosti. Budge a Schiff měli za to, že nerv bloudivý jest obyčejný hybný nerv, lišící se od jiných pouze tím, že velmi snadno zemdlí. Násilným jeho podrážděním nastane rychlé zemdlení, a proto ochabuje činnosť srdce. O takovém pojímání výjevů „zabraňující činnosti“ zmíníme se dole šířeji.

Jiní zase představili si, že výkonným ústrojím nervu bloudivého nejsou vlákna srdečního svalu, nýbrž vnitrosrdeční gangliové buňky; podráždění nervu bloudivého působilo by převrat v činnosti těchto buněk, původců to rhythmického pohybu srdce, tak že pohyb ten ochabuje.

To nelze však srovnati s nálezy Eckhardovými toho smyslu, že možno vnitrosrdeční ganglia vymýtiti, a že přece podráždění nervu bloudivého činnosť srdce seslabuje. Mimo to byl význam vnitrosrdečních ganglií pro udržování rhythmického pohybu srdce vzat v pochybnosť. Srdce hlemýždí (Foster, Biedermann) nemá žádných ganglií, a přece vyříznuto pravidelně se pohybuje. Gaskell dospěl k mínění, že automatický pohyb jest vlastností srdečního svalu samého, že není způsoben nějakým zvláštním nervovým ústrojím; on považuje vnitrosrdeční ganglia za pouhé přívěsky vnějších srdečních nervů. Foster dovozuje konečně, že též ku zamezení pohybu srdce není potřebí zvláštního nervového apparatu, poněvadž hlemýždí srdce, v němž žádných nervových elementů není, na přímé podráždění otevřením galvanického proudu se zastavuje. Může tedy přímé, bezprostřední podráždění výkonného ústrojí zastaviti jeho výkon.

V nejnovější době ovšem připisuje Langendorff vnitrosrdečním gangliím opět veliký význam tak, že z nich vychází popud k automatickým pohybům, kdežto vlákno svalu srdečního samo jen na *vnější* popud v rhythmický pohyb přichází.

Pokus, vyhnouti se pojmu „zabraňující činnosti“ pomocí vnitrosrdečních ganglií, můžeme považovati za nezdařený. Nerv bloudivý působí přímo na vlákna svalu srdečního, jeho podráždění působí v nich bezprostředně seslabení jejich výkonu.

Konečně byl účinek podráždění nervu bloudivého na pohyb srdce pojat tak, že nerv bloudivý jest *výživným* (trofickým) nervem srdce (Loewit, Gaskell, Langendorff). Myšlénka ta má následující základ: příčina pohybu srdce leží v rozkladných produktech, které v elementech srdce (dle Gaskella ve vláknech svalových, dle Langendorffa v gangliích) z rozkladných processů stále povstávají: tyto produkty jsou dráždidlem k pohybu. Čím silnější rozklad, tím více hybných popudů povstává. Podrážděním nervu bloudivého seslabuje se tento rozklad; proto povstává v srdci méně dráždidla, jeho pohyb ochabuje. Za seslabení rozkladu regeneruje se srdeční hmota; proto jest pak pohyb srdce, když opět nastane, mnohem silnější. Skutečně má dráždění nervu bloudivého ten účinek, že pohyb srdce ochabuje, aby pak tím intensivněji se vrátil (Gaskell; viz Heidenhainova pohyb srdce seslabující a sesilující vlákna nervu bloudivého). Jest tedy nerv bloudivý výživným (trofickým) nervem srdce.

Kdyby byl pojem „trofický nerv“ věcí nade všecku pochybnosť jistou a ve svém významu zcela jasnou, byl by tento výklad dobrý. Avšak „trofický nerv“ jest slovo v nouzi; kde pojem a porozumění scházely, tam se dostavilo. Prohlásiti nerv bloudivý za trofický nerv srdce, jest vykládati záhadu záhadou.

Uvedené výklady účinku nervu bloudivého na pohyb srdce jeví snahu vyhnouti se pojmu „zabraňující činnosť“. Tím však možnosť tohoto pojmu vyvrácena není. I máme právo setrvati při tom, jak se nám věc prostě jeví: na podráždění nervu bloudivého seslabuje neb zastavuje se pohyb srdce; nerv bloudivý zabraňuje srdci pohybovati se; on jest motorickým nervem — v negativním smyslu.

Nález bratří Webrů nezůstal osamocenou zvláštností. Brzy objevil Claude Bernard podobný úkaz v činnosti nervů vasomotorických. Krevní cévy, zvláště menší tepny, jsou opatřeny vrstvou svalovou, která svým stažením působí, že průměr cévy se zmenší. Svaly ty jsou výkonným ústrojím nervů cevohybných (vasomotorických). Lze si zcela dobře představiti, jak na podráždění nervů vasomotorických cévy krevní se stáhnou, a jak na porušení oněch nervů cévy se rozšíří. Claude Bernard nalezl však, že *na podráždění* nervu zvaného chorda tympani *rozšíří se* krevní cévy slinné žlázy pod če-

listí. Jest těžko představiti si, jaké by mělo býti zařízení svalů na cevách, aby jich stažením na podráždění příslušného nervu průměr cev se zvětšil. Nesrovnalosť tu hleděli zase vyložiti pomocí ovšem hypothetických vnitrocevních ganglií, a ještě jinými hypothesami. Skutek jest, že jsou nervy cévy roztahující, vasodilatatorické, jichž *podráždění* působí, že svaly cevohybné ve své činnosti *ochabnou*.

„Zabraňující činnosť" není ovšem popsanými výjevy vyčerpána; ona jest zjevem obecným, jenž vyskytá se vedle všech živočišných výkonů.

Člověk může vůlí své svaly v činnosť přivésti; pozoruje-li, že mu kdes hrozí nebezpečí, vyhne se mu. Objeví-li se však hrozné nebezpečí náhle a uvalí na něho strach, stává se často, že všechny svaly jeho ochabnou; on nemůže slova pronésti, nemůže se z místa hnouti, ač má intensivní vůli učiniti tak. Náhlý strach jest dráždidlem, jež budí „zabraňující činnosť".

Tento spíše snad psychologický než fysiologický úkaz má i v experimentalních zkušenostech sobě rovné. „Ochrnutí" svalstva může se způsobiti násilným podrážděním citlivých nervů. Lewisson shledal u králíků paralysu zadních končetin, když silně pohmoždil břišní utroby jejich.

Tyto výjevy mohly by náležeti stavu, který pod jménem „shock" znám jest. Pokud z nich na zvláštní „zabraňující činnosť" souditi lze, o tom se pronésti budeme míti příležitosť při zmínce o „shocku".

Nejrozsáhlejší pole pro „zabraňující činnosť" poskytují pohyby reflektorické. Jest známo, že na podráždění citlivých nervův objevuje se pohyb určitých skupin svalových, který povstává bez vůle a vědomí živočicha. Člověk může takový reflektorický pohyb, jako na př. kašel, smích, trhnutí údem po šimrání, svou vůlí zameziti. Vůle sama tedy jest s to, aby vzbudila „činnosť zabraňující", zamezila pohyb, jenž povstati má. Je-li sídlem vůle mozek, můžeme říci, že z mozku může vycházeti popud ku zamezení činnosti reflektorické, která povstává v míše.

Skutečně, reflektorické pohyby objevují se snáze a silněji, oddělíme-li na př. u žáby mozek od míchy (Whytt). Pozorování to vedlo k myšlénce, že v mozku jest dáno zvláštní ústrojí, z něhož „zabraňující činnosť" vychází. Myšlénky té ujal se Sečenov a hleděl pokusy ústrojí to nalézti a ohraničiti. Výsledek snahy jeho byl, že u žab dají se podrážděním určitých částí mozku (lobi optici, corp. quadrg., med. obl.) reflektorické pohyby seslabiti. I měl za to, že nalezl organ „činnosti zabraňující", mající své sídlo v mozku (centres modérateurs).

Než tyto důsledky Sečenovy nedošly potvrzení; u ssavců nelze ohraničiti určité okresy mozku, jichž podráždění by vedlo ku seslabení reflektorických pohybův; ovšem činí tak elektrické podráždění celého mozku. Než Herzen a Schiff shledali, že též podráždění míchy působí podobně. A konečně nalezeno, že podráždění citlivých nervů vůbec mívá za následek seslabení neb zastavení určitých reflektorických pohybův, i když mozek a velká část míchy jsou odstraněny. I upustilo se od myšlénky na zvláštní zabraňující ústrojí. „Zabraňující činnosť" není lokalisována.

Z velikého množství pozorovaných výjevů, týkajících se „zabraňující činnosti" při reflektorických pohybech stůjtež zde na objasnění pouze některé.

Freusberg a Goltz pozorovali vedle mnoha jiných též následující výjev „zabraňující činnosti": Pes, jemuž proříznuta byla mícha v bederní části, pověšen tak, že zadní část těla volně visí. Váha zadních volně visících končetin jest dostatečným dráždidlem, aby povstal reflektorický pohyb, jenž jeví se tak, že zadní končetiny přijdou v stálý klátivý pohyb. Pohyb ten trvá, až se časem naplní měchýř močový tak, že se podráždí jeho citlivé nervy; v tom onen klátivý reflektorický pohyb zadních končetin přestane. Ono přirozené podráždění citlivých nervů měchýře vzbudí „zabraňující činnosť", jež daný reflektorický pohyb okamžitě zastaví. Dosáhne-li podráždění citlivých nervů měchýře jisté míry, nastane nový reflektorický pohyb, totiž vyprazdňování měchýře. Podráždíme-li v tom citlivé nervy zadních končetin štípnutím, zastaví se ihned reflektorický pohyb vyprazdňování měchýře.

Tarchanov pozoroval tento úkaz: Ponoříme-li končetinu žáby mozku zbavené do slabého roztoku kyseliny, nastane reflektorický pohyb, kterým se končetina z roztoku vyzvedne. Pověsíme-li žábu volně za čelisť, nastane pohyb ten mnohem dříve, než když ji prsty za prsa držíme. Ono slabé podráždění citlivých nervů v kůži na prstech vybaví „zabraňující činnosť", kterou se povstání reflektorického pohybu oblení.

*

Beaunis (jakož už dříve Herzen, Nothnagel a j.) shledal tento výjev: Obnažíme-li u žáby mozku zbavené ischiadický nerv na *pravé* končetině a dráždíme jej elektricky, nepozorujeme na *levé* končetině žádného pohybu. Jakmile *pravý* nerv drážditi *přestaneme*, nastane pohyb *levé* končetiny; tento pohyb ihned zmizí, začneme-li *pravý* nerv opět drážditi. Beaunis vykládá tento výjev takto: podrážděním vláken nervu ischiadického vzbudí se dvojí popud: hybný a zabraňující. Tyto dva popudy jsou spolu v rovnováze; stálým drážděním hromadí se popud hybný co „hybná záloha — réserve d'excitation", napnutá povstalým popudem zabraňujícím. Jakmile drážditi přestaneme, zmizí popud zabraňující, napnutá hybná záloha se uvolní a pohyb nastane.

Nebudeme více výjevů „činnosti zabraňující" uváděti. Množství jejich jest veliké, a každý, obrátí-li k předmětu tomu pozornosť, může je pozorovati. Připomínám pouze, jak často „zabraňující činnosť" objevuje se na pohybech dychacích. Slabé podráždění citlivých nervů kůže mívá obyčejně za následek oblenění, často docela zastavení pohybů dychacích. Zvláště charakteristický jest účinek smočení kůže na břiše a na prsech vodou; ponoříme-li králíka pod vodu, zastaví se ihned jeho dychací pohyby; toto zemezení dychacích pohybů může vésti k úplné asfyksii i tenkrát, když do hrtanu králíka zavedeme rouru, tak že i pod vodou volně dýchati by mohl (F. Falk).

Výjevy „zabraňující činnosti" neomezují se pouze na hybnosť; ony objevují se též v činnosti vyměšovací, ano i v citlivosti. O tomto poslednějším mohl by svědčiti nález Brown-Séquardův, že na podráždění sliznice hrtanu proudem kyseliny uhličité nastává bezcitnosť po celém těle.

Zde bylo by konečně místo zmíniti se o stavu, jenž jest obecně znám pod jménem „shock", a sice v krátké poznámce, týkající se nejnovější theorie „shocku" (Groeningen, „über den shock").

Shock jest náhlé zastavení se všech živočišných výkonů po *násilném* podráždění. Jest arci otázka, zda zastavení živočišných výkonů na *násilné podráždění* má svůj původ ve vzbuzení „zabraňující činnosti", či zda jest výrazem impotence nervové substance, otřesené a vyčerpané oním prudkým úrazem. Groeningen vykládá shock touto impotencí nervstva. Tak tomu může býti; jest však otázka, zdali též všechny *fysiologické* výjevy „zabraňující činnosti" jsou pouhým následkem nestatečnosti a zemdlení nervové substance, jak Groeningen tomu chce. Toť by vedlo k důsledku, že může nastati zemdlení bez výkonu; bloudivý nerv, jakmile započne svou funkci, jest zemdlen, neboť pohyb srdce ochabuje; člověk může svou vůli způsobiti okamžité zemdlení svých jinak klidných nervů, chce-li zastaviti kterýs reflektorický pohyb; smočení kůže vodou unaví jinak stále a neunavně pracující nervy dychací tak, že se pohyby dychací okamžitě zastaví.

Zkrátka, fysiologické výjevy „zabraňující činnosti" nedají se tak snadno vyložiti vyčerpáním a zemdlením nervové substance, jak snad jest to možno při shocku. A i tu dalo by se ještě o tom přemýšleti, zda nelze mnohé zjevy shocku přičísti zvláštním, podrážděním způsobeným popudům paralysujícím. Raní-li kohos vystřelená kule, necítí obyčejně tuto ránu; to jest lokalní shock; tato bezcitnosť mohla by býti způsobena oním náhlým, prudkým podrážděním citlivých nervů, kterým tyto úplně se vyčerpají a zemdlí. Než toť opět zemdlení bez výkonu; citlivé nervy byly v klidu, statečny, normalní; náhlé prudké podráždění způsobí v nich úplné zemdlení, aniž by je v činnosť bylo přivedlo — neboť nepovstal žádný pocit. Ovšem lze se snadno vyhnouti této nesrovnalosti hypothesou, že vyčerpání a zemdlení může nastati pouhým popudem k výkonu (innervací), nejen výkonem samým. Této hypothesy arci se Groeningen přidržuje.

Nemohli bychom si však mysliti, že náhlým prudkým podrážděním povstávají ve vláknu nervovém různé, protivné popudy, které se na vzájem pohlcují, paralysují, tak že vlákno nervové v klidu zůstává, a žádný výkon nenastane?

Snaha, vyložiti výjevy „zabraňující činnosti" ochabnutím a zemdlením nervové hmoty, jest zřetelně vyslovena v názoru, jaký Goltz o této věci vytvořil; názor ten zní: Nervový organ, jenž na určité podrázdění působí určitý reflex, ztrácí na své působnosti, zemdlévá, přivádějí-li se k němu podráždění zároveň též jinými, nezvyklými drahami. Tak organ, jenž bez zřetelného unavení působí reflektorický pohyb visicích zadních končetin psa na popud z citlivých nervů těchto končetin, zemdlévá, dochází-li ho nové podráždění jinou cestou, na př. z citlivých nervů měchýře.

Z celé této úvahy plyne jedna positivní pravda: na podráždění nastává někdy zamezení daného výkonu. Jest otázka, máme-li právo přičísti tento zjev zvláštní živočišné mohutnosti, máme-li právo vedle hybnosti, citlivosti, vyměšování a t. d. postaviti zvláštní tvar živočišné činnosti — „činnosť zabraňující".

Snaha vyhnouti se tomuto ve vlastnostech svých negativnímu pojmu „zabraňující činnosť" jest zcela přirozená. Během úvahy seznali jsme různé pokusy, uvésti všechny dotyčné výjevy na příčiny buď známé (viz zemdlení), neb podložiti jim aspoň pojmy ve fysiologii běžné, byť ne zcela jasné (viz trofické nervy). Viděli jsme však také, jak pokusy ty zůstávají pouhými pokusy přiblížiti se porozumění této věci, a jak mnoho námitek dá se proti nim uvésti. Možnosť zvláštní živočišné mohutnosti, jevící se zabraňováním daných výkonů, není jimi vyvrácena.

Je-li skutečně taková mohutnosť živočichu dána, nastává otázka, jak máme si ji vyložiti. Jde o theorii „zabraňující činnosti".

Zvláštního organu pro činnosť zabraňující není; tato myšlénka musila býti zanechána. „Zabraňující činnosť" může se objeviti co průvodčí všech živočišných výkonů, k nimž popudem je dráždidlo. Mohli bychom si mysliti, že na každé podráždění povstává popud k výkonu a popud k zamezení téhož výkonu.

V tomto smyslu zbudoval theorii „zabraňující činnosti" Beaunis. On vykládá věc tímto způsobem:

V substanci nervové povstávají na každé podráždění dva popudy — popud hybný a popud zabraňující (action excitante et action d'arrêt). Co na podráždění nastane, jest vyslednicí těchto dvou protivných popudů. Jak možno mysliti si dvě protivné energie, povstalé v téže hmotě týmž vlivem? Podrážděním nastane v nervové hmotě rozklad ve dvě na vzájem protivné trosky, tak jako elektřinou povstávají ze soli kyselina a zásada. Každá z těchto trosek jest popudem ku zvláštní činnosti: jedna budí výkon, druhá zamezuje jej. Dle toho, který popud má převahu, nastává buď výkon, neb zamezení výkonu.

Tento názor dotýká se velmi blízko našich zkušeností klinických a — psychologických.

Jest to zajisté pro klinika situace poněkud rozpačitá, pozoruje-li, jak choroba určitého okresu nervové hmoty zjevuje se jednou co ochrnutí, jindy co křeč. Kdyby se měly věci tak, jak si Beaunis představuje, byli bychom snad o krok blíže porozumění takových úkazů. Zdaž nebylo by konečně možno hleděti na hysterii, choreu a j. co na porušení „činnosti zabraňující"?

Duševní činnosť člověka jest vázána na stav hmoty jeho mozku. Je-li tento stav rozklad, vedoucí ku dvěma protivným popudům, zdaž není i duševní činnosť výslednicí popudu hybného a zabraňujícího?

Mohli bychom se přesvědčiti, že čím nižší živočich, tím snáze na podráždění sleduje výkon, tím nucenější pohyby, tím slabší „činnosť zabraňující". Pohleďte na novorozené dítě — jaká tu pohyblivosť; sotva který sval jest chvíli v klidu, každé podráždění vybavuje příslušný reflektorický pohyb beze všeho obmezení, činnosť zabraňující spí. Můžeme se skutečně pokusem přesvědčiti, že „činnosť zabraňující" jest u novorozených živočichů velmi slabě vyvinuta. Soltmann i Anrep nalezli, že podráždění nervu bloudivého má u novorozeného živočicha slabý neb docela žádný účinek na pohyb srdce. Tato mohutnosť se teprve časem vzmůže.

Čím větší pohyblivosť, čím nepatrnější „činnosť zabraňující", tím slabší činnosť duševní; o tom mohli bychom se z každodenní zkušenosti na lidech přesvědčiti.

Pohyblivosti na každý popud ubývá, když činnosť duševní se sílí, až dospěje svého vrcholu, svého idealu — pevné vůle: la volonté, c'est l'action d'arrêt.

Tak stojí pevný, nehybný muž nad pohyblivým, těkavým stvořením pouze silou své „zabraňující činnosti".

Prusko a Rakousko ve spolkovém shromáždění Frankfurtském v l. 1851—1859.

Historická úvaha.

Napsal **Antonín Rezek.**

V kruzích historických i politických již dávno žádný spis takové nezpůsobil pohnutí, jako nejnovější publikace dra. rytíře *Poschingra: Preussen im Bundestag 1851 bis 1859.* Documente der k. preuss. Bundestags-Gesandtschaft.*) V prvních *třech* objemných dílech publikace této podány jsou *úřední zprávy* a relace pruského vyslance při Frankfurtském shromáždění *Bismarcka*, psané buď králi Friedrichovi Vilémovi IV., nebo předsedovi pruského ministerstva *Manteufflovi;* ve svazku *čtvrtém* doplňují se tyto úřední relace *soukromou* korrespondencí Bismarcka s Manteufflem. — Historické i politické časopisy *všech* národů tu kratším, tu obšírnějším způsobem psaly o knize této: jen u nás, pokud mi známo, nestalo se v příčině té nic, mimo několik zmínek a výtahů v dennících politických. A poněvadž přece zdá se mi, že právě u nás v nejednom směru kniha Poschingrova měla by vzbuditi interess, odhodlal jsem se na místě jednoduché recense v obšírnější literarní úvaze ukázati na význam její *historický* i *politický*.

I.

Pádem Napoleona I. zničeny v Evropě z největší části také politické útvary od něho založené a zřízené: kongress vídeňský r. 1815 dělal novou mapu Evropy i zámořských kolonií. Největší potíže tehdáž způsobila otázka, jak zaříditi Německo? Bývalé imperium Romanum Germanicae nationis bídně dokonalo; nikde Napoleon I. tolik libovolných a bezohledných změn si nedovolil, jako právě na území hrdého a slavného kdysi imperia. Cítěna potřeba, utvořiti při kongressu vídeňském opět jakous takous *jednotu* Německa, ale o to *jak* nebylo shody, o to ke prudkým došlo sporům! Hlavně mezi *Rakouskem a Pruskem.* — Rakousko výbornou politikou kancléře Metternicha do rukou svých dostalo vedení evropských záležitostí: v létě r. 1813 ve světodějinném boji proti Napoleonovi I. o to předkem šlo, ku které straně přidá se Rakousko. Ono přidalo se ke koalici rusko-pruské, a teprv pak Napoleon I. na dobro byl ztracen.**) Rakousko v koncertu evropském hrálo potom první housle.

Ale na druhé straně Prusko právě ve válce r. 1813 velmi se proslavilo. Vojenská organisace *Scharnhorstova* osvědčila se výtečně, jména vojevůdců pruských *Bülowa, Gneisenaua, Blüchera* a j. vyslovována s nadšením, a třeba že novomodní historikové němečtí, najmě pruští, v obdivu svém jdou daleko za cíl,***) tož nestranně uznati sluší, že *podstatná* část v podílu na vítězství proti Napoleonovi přísluší vojevůdcům a vojům pruským.

Nejen publicisté, ale i státníci pruští byli nyní přesvědčeni, že Prusku dostane se v odměnu zásluh *území* valně rozšířeného, *území* jednotného a že při budoucím upravení poměrů bývalé říše německé bude také jemu vyhraženo místo vynikající.

---

*) V Lipsku u Hirzla. Publicationen aus den k. Preussischen Staatsarchiven, svazky 12., 14., 15. a 23.

**) Při této příležitosti upozorňujeme na nejnovější velmi pěkný spis Onckenův: Oesterreich und Preussen im Befreiungskriege, v němž chytrá i duchaplná politika Metternichova jest na základě četných, docela před tím neznámých dokladův objasněna.

***) Oni totiž vynášejíce zásluhy svých, snižují a tupí přitom zásluhy jiných, zejména vojevůdců ruských a rakouských. Onino platí jim za sprosťáky, tito za hlupáky. Věci očividně nesprávné přecházejí bez kritiky z knihy do knihy; některých takových nesprávností neštítil se ani Treitschke (Deutsche Gesch im XIX. Jahrh.). O něco lepší i v úsudcích samostatnější jest toliko Oncken. — Blücher sám docela jinak soudil o generalech rakouských, zejména o Schwarzenberkovi. Z četných dokladů jeden velmi charakteristický budiž podán. Při velké hostině v Karlových Varech (r. 1817), kdež přední účastníci předešlých bojů byli přítomni, Blücher v ohnivém toastu mluvil o zásluhách maršálka Schwarzenberka, taktéž přítomného, a skončil přípitek svůj těmito slovy: »Auf das Wohlsein des Feldherrn, der drei Monarchen in seinem Hauptquartire hatte und den Feind dennoch schlug.« — Memoiren des preussischen Generals Ludwig Freih. von Wolzogen, str. 223; Prokesch, Denkwürdigkeiten, str. 300.

Tyto žádosti veřejně vyslovovány se všelijakými dodatky a vysvětlivkami: nemoudré bramarbasování a klidné věcné úvahy střídaly se v časopisech, brošurách i spisech současných. Nemoudré vypínavosti a domýšlivosti bylo však více s velkou pro Prusy škodou. Předně menší státy německé dostaly strach před anekčními choutkami mocnějšího souseda a hledali ochrany u Rakouska i Ruska, a za druhé pruští patrioti i státníci příliš ukvapeně v rozhorlenosti své pověděli, cože jest idealem Pruska, kamže musí směřovati a k jakým cílům vésti politika znovuzrozeného státu. A Metternich shledával býti užitečným, postaviti se v interessu Rakouska proti snahám těmto. Zkrátka, Prusko při kongressu vídeňském nabylo sice *valně rozšířeného* území a velikého rozmnožení obyvatelstva, ale území to bylo rozštěpeno ve dvě polovice téměř nesouvislé.

A když potom jednalo se o jednotu Německa, Prusko utrpělo druhou porážku. Německý bunt se sídlem spolkovým ve Frankfurtě byl dílem ministrů Wessenberga a Metternicha; k němu příslušelo 39 států; spolková rada tvořila užší sbor o 17 a širší sbor o 69 hlasech; předsednictví a vedení buntu uvnitř jakož i repraesentace na venek připadla — *Rakousku.*

V těchto událostech sluší hledati klíč k pozdějšímu antagonismu mezi Pruskem a Rakouskem. Třeba že i po kongressu vídeňském v zahraničné politice mezi oběma mocnostmi byl úplný souhlas, třeba že i potom Metternich duševní převahou nad státníky pruskými vynikl a vodil je za sebou ve všech zápletkách evropských: tož se přece Prusko a Rakousko v těchto dobách velice daleko od sebe rozešly Prusko ku svému štěstí, Rakousko ku své záhubě Metternichův princip stability přenesen také na záležitosti *vnitřní*. Chybno jest říšského kancléře rakouského činiti za to zodpovědným. Neboť my dnes positivně víme, že on přál všelijakým reformám *vnitřním,**) ale rovněž tak je povědomo, že vliv jeho na vnitřní politiku byl pramalý, téměř žádný. Mluviti o Metternichově systemu také ve vnitřní správě, celkem nesprávno jest; panovník sám v těchto věcech všecko sobě dával předkládati, s velkou pílí pracoval a sám rozhodoval. Jest známo, že císař František pro tuto činnosť sám o sobě říkával, že jest „ein brauchbarer Hofrath".

Dokonce bylo by klamným domnívati se, že tomuto systemu stability, jak v Rakousku zavedl se po r. 1815, vytýkáme nedostatek iniciativy ve věcech moderních politických principů, jako konstituce, ústavnosti a p. Že v té věci Rakousko nešlo a nechtělo jíti ku předu, nebylo by bývalo pro ně v tehdejších časech pražádným *neštěstím*; jinou osudnější chybou bylo, že se právě politického míru neužilo ku provedení četných velice potřebných oprav socialních a národo-hospodářských, že se téměř pranic nestalo pro povznešení obchodu a průmyslu, pranic pro zlepšení poddaného lidu pranic pro rozšíření vzdělanosti v lidu a ku podpoře věd a umění! — I v těchto všech věcech zachován princip stability či lépe řečeno *stagnace*, a stalo-li se někde někdy přece něco, ve velké většině případů stalo se *mimo* nebo i *proti* vůli rozhodujících kruhů Rakouský stát následkem toho ve zvláštních pohyboval se extremech: v zahraničné politice *vévodil* celé Evropě, uvnitř současně *upadal* oproti západním státům a Prusku velmi *povážlivě*. — Že vnitřní tento stav nemohl zůstati bez následků na poměry zevnější, cítilo se již před r. 1848 velmi rozhodně i ve kruzích Metternichovi velmi blízko stojících. — Nám předkem jde o poměr k buntu a ke království Pruskému.

Zde také po r. 1815 pronásledování skutečných i domnělých revolucionářů, demagogův a demokratů v plném bylo proudu, zde také politická reakce stala se vládnoucím principem. Ale na druhé straně právě Prusko v této době vykonalo velký kus práce na dráze pokroku, ono „sbíralo se" a z diplomatických porážek na vídeňském kongressu utrpěných potřebná si dedukovalo naučení pro budoucnosť. — Rakousko dostavši do rukou praesidium a vedení spolkového shromáždění ve Frankfurtě a jsouc si vědomo, že „v otázkách evropských" Prusko vždy s ním půjde, v záležitostech vnitřního Německa se týkajících ponechalo Prusku *volnou ruku*, ba považovalo i to za málo nebezpečné, když se Prusko snažilo zjednati si vliv a sympathie u menších států.**)

---

*) Viz ku př.: Aus Metternichs nachgelassenen Papieren, III. 62.: Organisation der Centralverwaltung in Oesterreich a III. 75.: Die inneren Zustände von Italien und Metternichs Wünsche für eine nationale Politik des lombardisch venetianischen Königreichs. Podobných dokladů v této publikaci najde se více.

**) S velikým uznáním o této věci ještě 24. ledna 1863 píše Bismarck ve zvláštní cirkularní depeši, tištěné u Wagenera, Erlebtes II. 22

Na této okolnosti založilo Prusko vnitřní politiku svou. Dvě věci především jiným uvažovány.: A) *roztříštěnost státu*, B) *sblížení s malými státy německými*. Vedle toho velice staráno se C) o podpory snah kulturních a všeobecnou vzdělanosť.

A) *Roztříštěnosť státu.* — Prusko ku 5 millionům obyvatel, jež mělo 1814, nabylo vídeňským kongressem přírůstku 5 ½ millionu, ale jak už nahoře podotčeno, území to nikterak nebylo souvislé. Hraniční čára šla od Memelu až k Saarbrückenu v délce 1073 mil, a Prusko sousedilo přitom s — 28 státy! Nově nabyté provincie Westfalská a Porýnská nesouvisely s ostatním Pruskem, neboť mezi ně a „Stammland" vkládalo se Hannoversko, Brunšvicko a Hessen-Kasselsko! Všechny tyto tři státy na Prusko byly žárlivy z příčin velmi do očí bijících. Ale na druhé straně význam toho, že Prusko právě dostalo se v držení *Porýnska*, vždy byl veliký, třeba že teprv později se chápal! Leželo to v povaze doby a tehdejších okolnostech, ale musí se přece Metternichovi za chybu přičísti, že ve druhém míru pařížském dopustiti nechtěl odtržení Elsasu od Francie ani v té formě, když by rakouský arcikníže *Karel* stal se panovníkem země té.

V těchto okolnostech v Prusku cítilo se, že stát nemaje uzavřeného území ani sousedstva příchylného, musí za základ moci své pokládati pevnou organisaci vojenskou. A třeba že velkolepé reformy *Roonovy* náležejí teprv do počátku let šedesátých, tož základ k nim, zaváděním přísného militarismu a co možná rozšířené povinnosti vojenské, položen vlastně již *Scharnhorstem*, po válkách Napoleonových ponenáhlu system ten upevňován a *Roonem* dílo celé ku konci skvělému bylo přivedeno.

B) *Sblížení s malými státy německými.* — Kdyby pruský stát po válkách Napoleonských byl se v Němcích postavil v čelo států *konstitučních*, není pochyby, že veřejné mínění byl by rozhodným způsobem získal pro sebe. Ale toho dalek byl pruský král Fridrich Vilém III. právě tak jako císař František I. Prusko jinou cestou dalo se, obtížnější sice, ale na konec rozhodnější, poněvadž docíleno tím uznání nejen těch, kdož vedli slovo v žurnálech, ale všeho obecného lidu až do nejnepatrnější vesnice německé.

Jednotlivé provincie království pruského, ač témuž králi příslušely, byly k sobě *cizinou*, na hranicích vybíraly od sebe cla, akcisy a jiné poplatky; jak spletité a obtížné byly poměry, nejlépe z toho vysvitne, když doložíme, že jedině v provinciích pruských mezi sebou podle 67 tarifů platily se pohraničné poplatky nejrůznějšího druhu ze 2776 předmětů! Bylo tudy přední péčí vlády, zničiti tato cla a celnice provincialné a postarati se o jednotnou celní hranici pro celé království. To dosti záhy a rychle provedeno; ale i pak celní hranice Pruská měla délku 1073 mil a měla 28 sousedů, ve všem, mimo řeč společnou, cizinců! Stíhati a zabraňovati podloudnictvo za těchto okolností bylo naprosto *nemožným*. I uvažována v Berlíně myšlénka o provedení *celní jednoty* mezi Pruskem a všemi menšími sousedními státy. Již před členem pruské státní rady *Eichhornem* do jisté míry v tomtéž smyslu působili dva Jihoněmci: *List* a *Nebenius*. Ale Eichhorn vzal věc do hrsti mnohem praktičtěji a rozhodněji. Nemožno sledovati všecky fase tohoto často velmi nudného jednání a diplomatisování;*) bylot dlouhé a neobyčejně obtížné. Rokem 1819 začalo a 2. ledna 1836 skončilo! Než výsledek stál za to. Dvacet pět millionův obyvatel různých států německých působením a vlivem Pruska utvořilo (na 8253□ mílích) jednu celní hranici, utvořilo *celní jednotu německou!* Nebylo *mezi nimi* více hranic obtížných, nýbrž na poli nejvíce v praktický život zasahujícím Prusko bylo za jedno s ostatními Němci a oni za jedno s Pruskem.**) — Hluboký a dalekosáhlý význam celní jednoty na počátku jejího vývoje dokonce nebyl tou měrou pochopován, jako později se poznalo a stalo. Ani v Prusku ne, které tím skvělého vítězství dobylo, a ani v Rakousku ne, které tím šlo vstříc velmi citelné porážce. Jisto jest, že když celní jednota byla v počátcích, *Metternich* odsouzen byl chovati se klidně, a třeba že vyslanci rakouští u dvorů německých nejevili přátelství k pokusům pruským, přece nepřišlo ke zjevné reelní opposici. Byla to, jak Bismarck později tvrdil, politika „volné ruky". Když však r. 1833 jižní státy,

*) Psali o tom pojednání nebo samostatné spisy: Nebenius, Aegidi, Treitschke, Mucke, W. Weber a j. Seznam spisů těch viz v Dahlmann-Waitzově Quellenkunde der deutschen Geschichte.

**) Roku 1833 státy jihoněmecké uzavřely s Pruskem celní jednotu počínaje od 1. ledna 1834. I líčí Treitschke přechod ze starého do nového roku těmito slovy: »So rückte denn jene folgenschwere Neujahrsnacht des Jahres 1834 heran, die auch den Massen das Nahen einer besseren Zeit verkündete. Auf allen Landstrassen Mitteldeutschlands harrten die Frachtwagen hochbeladen in langen Zügen vor den Mauthhäusern, umringt von fröhlich lärmenden Volkshaufen. Mit dem letzten Glockenschlage des alten Jahrs hoben sich die Schlagbäume; die Rosse zogen an, unter Jubelruf und Peitschenknall ging es vorwärts durch das befreite Land«.

Virtembersko a Bavorsko, spojily se s Pruskem, Metternich ulekl se toho náramně. Ve přednešení, jež učinil v červnu 1833 císaři Františkovi,*) velmi jasně naznačil všecky *konsekvence*, které celní jednota bude míti pro nesúčastněné Rakousko. Poslechněme jen dva jeho výroky. Když císaři byl vyložil základní ideu celní jednoty dodal k tomu: „Alles dieses aber unter preussischem Schutze und preussischer Präponderanz“. A hned na to: „denn für den Deutschen Bund, insbesondere aber für Oesterreich, ist jener preussische Zollverein entschieden eine höchst nachtheilige unheildrohende Erscheinung“. — My máme praesidium ve spolkové radě Frankfurtské, my jsme prvním členem Německého spolku, a jsme ode dneška v Němcích — cizinou „Auslandem“; my měli jsme v užší radě spolkové až dosud většinu hlasů vždy pro sebe a dnes (t. j. v červnu 1833) ze 17 hlasů již jen 7**) jest našich, ostatní všeckny materialními interressy s Pruskem tak spojeny, že jim není možno jinak než jíti s Pruskem i proti nám! Toť ohlas nářků Metternichových veskrze pravdivých a se stanoviska rakouského oprávněných. Již po celou dobu jednání o celní jednotu Prusko s velkou horlivostí staralo se o rozšíření dopravních prostředků; v několika málo letech vystavěno 967 mil státních silnic! Jednotou celní dopravní prostředky vzrůstaly, fabrikace zkvétala, a Rakousko zůstávajíc celkem státi šlo vlastně zpět,***) a přes to, že praesidialní otěže buntu německého třímalo v rukou, počínalo zde býti — zemí cizí! A co bylo pro Rakousko přitom nejhoršího, že Metternich položiv si otázku: Bieten sich aber zur Abhilfe in der heutigen Lage der Dinge noch Mittel dar? musil sám dáti si odpověď, že to nejde; „denn ein *eigentliches Recht*, sich Handelsanschliessungs-Verträgen zwischen Preussen und anderen deutschen Staaten zu widersetzen, hat *Niemand*.“ Jen učinil-li by se casus belli z celní jednoty, bylo by dle slov kancléře rakouského snad možno rozbiti zánovní instituci; ale k tomu kroku on neodvážil se císaři a pánu svému raditi.

C) *Podpora snah kulturních a všeobecná vzdělanost.* V této věci není potřebí obšírných slov a výkladů. Jeť obecně známo, k jakému rozkvětu zrovna v těchto dobách přivedeno v Prusku universitní studium, jak nové vysoké školy zařizovány a staré velkolepě podporovány. Jak působil v tom směru i v jiných král Ludvík Bavorský, ví každý; specielně v *Prusku* jména Altenstein, Süvern, Nicolovius ve veliké jsou cti, vliv Humboldtův, Bunsenův, později Raumerův vždy za blahodárný na vývoj vyššího vzdělání pokládati sluší. Vedle studií humanitních v těchto časech zařizovány již hojné ústavy pro praktickou potřebu, instituty průmyslové a realky! Abych uvedl příklad z oboru, kterýž mně velmi blízkým jest, uvádím, že ono pověstně spořivé *Prusko* zařídilo nákladný archaeologický institut pro provincii porýnskou, jakožto ústav, který měl sbírati a shromažďovati četné pozůstatky z dob panství římského ve krajinách těchto, a uvádím dále, že v těchto časích položen již základ ku znamenité nynější organisaci *archivů státních*, která tak bohaté nese ovoce!

A to všechno v době, kdy u nás zdálo se býti neobyčejným ba nemožným, že by učený člověk mohl býti také dobrým občanem.†)

Viděti z toho, co až dosud pověděno, že i stát velice nekonstituční, jakým Prusko tehdáž bylo rovněž tak jako Rakousko, mnoho může vykonati pro vzmohutnění své a obecný pokrok, když dobře je si vědom svého úkolu. Bohužel, že Rakousko si ho tehdáž vědomo nebylo. Mělo sice formalně pořád nadvládu v Evropě a praesidium v buntě, ale fakticky, právě úpadkem vnitřních poměrů, bylo časem zastíněno a s výšky své svrženo.

*) Aus Metternichs nachg. Papieren V. 502 etc.

**) Rozumějí se hlasy: rakouský, hannoverský, badenský, dánský, lucemburský, brunšvický a nassavský se svobodnými městy. Z těch do r. 1836 k celní jednotě přistoupily ještě: Badensko, Nassavsko a Frankfurt, čímž poměr hlasů stal se ještě nepříznivějším.

***) Aby všemu nedorozumění se předešlo, upozorňuji, že dobře je mi pověd𝑜mo, co za doby Metternichovy ve prospěch pokroku stalo se od některých korporací, jednotlivců, některých zemských sněmů atd., že však mně jde o to, vyložiti co u nás a co v Prusku podnikal stát ze své iniciativy.

†) Slova císaře Františka pronešená v této věci k Lublaňským professorům r. 1821 jsou: »Es sind jetzt neue Ideen im Schwung, die ich nie billigen kann, nie billigen werde. Halten Sie sich an das Alte, denn dieses ist gut und unsere Vorfahren haben sich dabei gut befunden, warum sollten wir es nicht? Ich brauche keine Gelehrten, sondern brave Bürger. Die Jugend zu solchen zu bilden liegt Ihnen ob. Wer mir dient, muss lehren, was ich befehle. Wer das nicht kann oder mir mit neuen Ideen kommt, der kann gehen, oder ich werde ihn entfernen.«

Vynikající mužové cítili tuto situaci Rakouska, ale kancléře Metternicha berou do ochrany. *Prokesch-Osten* doslovně toto dí*): „S císařem Františkem kníže Metternich lehko a dobře se snesl, ale všemohoucnosť byrokratů zmařila mnohé návrhy a pokusy jeho, které pro postavení našeho mocnářství mohly býti rozhodujícími. V memoirech švýcarského vyslance von Effingra čísti lze, jak *marně* namáhal se kníže utvořiti *celní jednotu* jihoněmeckých států s Rakouskem; o několik let *později* uchopilo se podobné myšlénky Prusko, provedlo ji a — nejdůležitější krok ku podrytí německého spolku a ku nabytí *pruské* převahy v Němcích byl vykonán.**) Rovněž tak marny byly pokusy jeho o nápravu finančnictví a vojenství rakouského. On viděl a znal slabosti říše, ale nebyl s to nic proti nim vykonati. Nemohl leč působiti na zahraničné poměry tou měrou, aby Rakousku chyby vnitřní před časem se nestaly záhubou A toho docílil s velikým mistrovstvím až do té chvíle, kdy evropské kabinety učinily se sluhami vášní obecného lidu.“

II.

Posledními těmito slovy Prokesch-Osten označuje politické hnutí r. 1848, jež za okolností svrchu vyložených se dostavilo. I nadšení osmačtyřicátníci dnes střízlivě soudí a nepochybují více, proč „revoluce“ tato, tak velice poučná, musila skončiti s fiaskem nejúplnějším. Idealní doktrinarismus a dětinská téměř naivnosť v pojímání positivních událostí a ve provádění „praktické“ politiky: toť hlavní příčiny tehdejšího nezdaru.

Také „německý bunt“ vzal r. 1848 za své a na jeho místo nastoupil Frankfurtský parlament, který měl pro sjednocené Německo zříditi novou ústavu, nové ústřední orgány! — Frankfurtský parlament i u Němců samých pokládá se za nejrozkošnější obrázek politické naivnosti tehdejších dob. — Ale směry a budoucí cíle Němců objevily se tam rozhodně, a třeba že ověšeny byly bombastickými čáry, jež pro tu chvíli činily je neškodnými, pro Rakousko vyplývalo z jednání tamějšího mnoho vážných naučení. Šloť ve Frankfurtě o obnovení *německého císařství*, a co r. 1815 ani nejodvážnější političtí fantastové à la Görres neodvážili se doufati, teď stalo se skutkem. Proti Rakousku a rodu habsburskému, jenž po staletí nosil císařskou korunu německou, jenž tolik a tak slavných měl v tomto směru tradicí, vystoupilo jakožto konkurrent — opovržené až dosud Prusko! A sice jakožto konkurrent *vítězný*! Sice jen pranepatrnou většinou hlasů dosaženo vítězství, ale považíme-li tehdejší zevní postavení Rakouska a Pruska, nelze popírati, že pro Rakousko byla volba Friedricha Viléma IV. za dědičného císaře německého porážkou rozhodnou. Na štěstí pro Rakousko byla však německá koruna králi pruskému podána s takovými výminkami, že Friedrich Vilém IV. přijmouti ji nemohl a nepřijal***) Ale s jídlem vzrůstala chuť. Prusko každým způsobem prospěšnou vnitřní politikou dodělalo se úspěchů a třeba že opovrhlo korunou císařskou, nehodlalo s prázdnýma rukama ustoupiti s jeviště. Prusko pomýšlelo na zařízení *unie* států severoněmeckých; ono v ní mělo míti praesidium a výlučné vedení vojenství a zahraničných záležitostí. Věc zamýšlena tehdáž skoro v téže formě, jak provedla se za změněných okolností po r. 1866. Největším horlivcem pro unii byl Vilém „princ pruský“, nynější král a císař německý. — Již odbývány na pozvání pruského krále schůze, uzavřen dokonce spolek „tří králů“ (pruského, hannoverského a saského), již frankfurtská „Kaiserpartei“ v Gothě usnesla se podporovati tento záměr a již i také v Erfurtě měl se sejíti a fakticky i sešel parlament budoucí unie severoněmecké pod náčelnictvím pruským.

---

*) Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten, k. k. öst. Botschafter und Feldzeugmeister, II. Band, str. 125.

**) Bohužel, memoirů Effingrových nedopídil jsem se a nemohu tudíž leč opakovati slova Prokesch-Ostenova o vážné této věci, o níž v tomto smyslu nikde se dosud zmínka nestala. Ba naopak Metternich vyličován vždy tak, jako by pro finanční a národohospodářské poměry státu ani pojmu neměl a jako by in puncto celní jednoty pruskoněmecké se byl dal od Pruska jednoduše napálit. — Při té příležitosti podotýkám, že hlavně podle úředních relací Effingrových vypracován jest spis Schmidtův: Oesterreich von 1830 bis 1848 (Zeitgenössische Geschichten II), kterýž pokládám za nejstřízlivější a nejlepší až dosud knihu o novějších Dějinách Rakouských. Jakož skoro vždy, tak i v tomto případě, spisovatel není rodilý v Rakousku; pocházel z Berlína a toho času, když spis onen vydal, byl professorem v Curychu. A jaká u něho noblessa proti Antonínovi Springrovi!

***) »Die Krone, die man in Frankfurt schmiedet, ist nichts als ein Reif aus Dreck und Letten gebacken, der mit seinem Ludergeruch den Träger überschwenglich verunehren wird« — jsou vlastní slova krále pruského o koruně císařské ve Frankfurtě připravované.

Ale věci dospěly k jinému prozatím konci. Rakouský stát nedostatečně spravovaný v době předbřeznové zmalomocněl událostmi březnovými, červnovými a říjnovými roku 1848 tak, že zdál se býti i blízek svému rozpadnutí. Po potlačení však říjnové bouře povstalo ministerstvo *Schwarzenberkovo*, a to způsobilo obrat. Vnitřních záležitostí dotýkati se nehodláme; co do záležitostí zahraničných Felix Schwarzenberk silnou rukou ujal se otěží vlády a prvně obrátil ostří proti unifikačním pokusům Pruska. Programmem jeho bylo prý „avilir la Prusse et après la démolir", tak tvrdí se i v úředních spisech pruských. Jisto jest, že státníci pruští o Schwarzenberkovi s největší mluví nenávistí, ale zároveň také s největším respektem. Hlavně platí to o Bismarckovi, kterýž v nejednom ohledu sám velmi se mu podobá. Schwarzenberk dovedl se především velmi chytrým způsobem opříti o velmoci evropské: Francii, Anglii a Rusko; pak rozbil unii pruskou jedním rázem s velkou smělostí, ba bezohledností. Na jedné straně se zbrojilo, na druhé jednalo. Slabý, liknavý král pruský Friedrich Vilém IV. vložil prostředkování do rukou cáře *Mikuláše*. To Rakousku bylo velmi vítáno. Ve Varšavě přívrženci unie pruské od cáře Mikuláše zničeni: Prusko kapitulovalo; princ Vilém ztratil vliv, Radowitz propuštěn, nové ministerstvo *Manteuffllovo* pak v *Olomouci* porážku pruskou ze strachu před silou Schwarzenberkovou zpečetilo. Unie zažehnána a ještě r. 1850 obnoven bývalý spolek německý se spolkovou radou ve Frankfurtě za *předsednictví* vyslance rakouského. — Pro Prusko byla to hanba a ponížení veliké. Heslem příští akce bylo tam také: pomsta za Olomouc. O té snili nějoliko novináři všech stran, ale také kruhy diplomatické. Vyslanec pruský v Cařihradě Pourtalès chtěl dokonce, aby Prusko spojilo se se všemi revolučními a národními stranami v Evropě a hledělo jim dokázati, že ony jen od Piemontska a Pruska mohou se naditi uskutečnění plánů svých!

A za těchto okolností dne 14. května 1851 Prusko obeslalo shromáždění Frankfurtské; vyslancem provisorním ustanoven general Rochov, jemuž k ruce přidán za legačního radu Eduard Otto Leopold von *Bismarck*-Schönhausen. Tento ještě v červenci téhož roku byl pak jmenován sám pruským vyslancem při spolkovém shromáždění.

Bismarck až do této chvíle v obecném mínění platil za reakcionáře a sice velmi *obmezeného*, hloupého.*) Byl horlivým stoupencem tak zvané „Kreuzzeitungspartei", k níž v důvěrných stycích byl i princ pruský Vilém i mnozí jiní mužové u dvora. Strana ta nebyla a není populární, tuším že také nikdy nechtěla jí ani býti;**) bylo by však právě proto naivní podceňovati význam její a práci, kterou vykonala. — Programmem strany i časopisu byl rozhodný royalismus a idea legitimity;***) tudy bojováno proti republikánům, demokratům, liberálům — ale také proti slabým rádcům a třtinovým ministrům koruny, kteří právě podle zdání strany royalismus nejvíce podkopávali. Kreuzzeitung byla za měkkého Friedricha Viléma IV. často v opposici, bušila do jeho ministrův a trpěla četnými konfiskacemi.

In puncto pomsty za Olomouc strana tato — jak dnes nepopiratelně jest dokázáno — smýšlela *prusko-národně*. Jenže představovala si věc docela jinak než *zdálo* se býti přiměřeno „citům vlasteneckým". Felix Schwarzenberk porazil Prusko tím, že uživ jeho diplomatických chyb, ku své straně přivedl Francii, Anglii i Rusko a pak s největší odhodlaností diktoval výminky, a dříve než se kabinet pruský vzpamatovati mohl, již řinčelo se zbraní a hrozilo válkou, a on je — podepsal!

Podobným směrem ubírati se hodlal Bismarck a byl od strany své i prince Viléma podporován. Kopirován Felix Schwarzenberk a zejména Rusko nadcházeno sobě s velkou

*) Dokladů hojnosť u Varnhagena von Ense Tagebücher 4, 5, 6. Zajímavé u Wagenera »Erlebtes« str. 45.

**) Přívrženec téže strany slavný astronom Encke navrhoval, aby se v Kreuzzeitungu psalo podle zásady: »Halten Sie die Masse der Menschen für so dumm, wie es Ihnen irgend möglich ist, und Sie werden selbige immer noch überschätzen« Wagener str. 20.

***) Proto také velmi se Kreuzzeitung líbila Metternichovi, který přál si podobný časopis viděti také v Rakousku. Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten II. 327. — Ostatně jest zajímavo, že když zakládal se »Vaterland«, chefredaktor Kreuzzeitungu Wagener pozván byl od hrabat Waldsteina, Clama-Martinice, Thuna a Belcrediho k poradě o to do Prahy, a že on také opatřil Vaterlandu prvního redaktora. Erlebtes str. 15.

*

horlivostí.*) Strana viněna proto z touhy po absolutismu, ale effectus mluví pro ni: jakmile odloudilo se Rakousko od Ruska, bylo pro Prusko z polovice vyhráno!

Že nynější císař německý, tehdáž pruský princ Vilém, hlavně zasadil se o to, aby Bismarckovi otevřela se dráha diplomatická, jest nepopíratelno; dokud byl Bismarck ve Frankfurtě jenom přidělen u *Rochova* a se svým chefem nehrubě se snášel, musil ovšem pruský princ dělati jakoby nic a mámiti Rochova slovy: „Und dieser Landwehr-Lieutenant (Bismarck) soll Bundestagsgesandter werden?“ Ale fakticky ukazuje se, že oba tito mužové velmi záhy si rozuměli, cíle své znali a všemožně se podporovali.

Poschingrově čtyřsvazkové knize „*Preussen im Bundestag 1851—1859*“ a četným ba téměř ustavičným konfliktům prusko-rakouským bude po tomto pragmatickém úvodě, kterýž mimo vůli mou delším jest než jsem zamýšlel, jakož doufám náležitě rozuměno. — Úplně a ve všech směrech ovšem ne; k tomu potřebí by bylo, aby správa státního archivu vídeňského rovněž tak nehleděla na to, že na ten čas žijeme v největší vzájemné shodě, jako se na to neohlíželo ředitelství státních archivů pruských, a vydala knihu třeba s nápisem: Oesterreich im Bundestag. Mimo to bylo by nutno znáti i soukromou korrespondenci rakouských vyslanců ve Frankfurtě, zejména Thuna a Prokesch-Ostena.**)

Po našem zdání bylo by věcí cti, aby ústav i osoby tuto jmenované neleni͗ly; než jak nám poměry známy jsou, jest se co obávati, že nejspíše nestane se v této věci nic, jen snad něco planých nářků na bezohlednost knihy Poschingrem vydané. (Dokončení.)

Postátnění železnic v Rakousku.

Napsal **J. Kaizl.**

(Pokračování.)

III.

Tím, že stát rakouský vzdal se postupem let padesátých všeho vlastnictví železničného i nového nabývání železnic, nevzdal se nikterak trpné souvislosti se zakládáním a správou drah a jmenovitě nepřestala finanční břemena železničná. Uznávány-li — jakož tehdy již bez podmínky se dálo — železnice za přemohutné vehikulum hmotné i duchové kultury a politické (administrativné i vojenské) akce, musilo zajisté státu záležeti na tom, aby ve stavbě drah se pokračovalo a síť železničná se rozšiřovala; stát tudíž nechtěje sám činně vystoupiti, musil především otevříti a ponechati pole železničné soukromé iniciativě a činnosti podnikatelské. To dálo se štědrým a ochotným udílením koncessí; neníť koncesse než povolení ku stavbě a dopravě železniční, kterýmž koncessionáři udílena kolikerá práva, avšak i kolikeré závazky, vyplývající zejména z veřejné národohospodářské důležitosti drah a z nebezpečí, jímž osoby a majetek nedbalým a lehkovážným vedením dopravy ohroženy jsou. Podmínky koncessí, jakož i práva a povinnosti koncessionářů znova obecně upraveny byly podnes platným zákonem ze dne 14. září 1854, jenž dráhy železné podrobuje platným předpisům dopravním (toho času především řád a reglement dopravní) a stanoví maximalné trvání koncesse nebo-li privilegia na 90 let, po jejichž uplynutí půda a stavby železniční připadají státu beze vší úplaty; v příčině tarif přáno drahám převeliké volnosti. — Avšak na pouhém udílení koncessí, na pouhém uvolnění počinu soukromého pohřichu nebylo lze přestati, protože soukromý kapitál nevždycky a nevšude odhodlává se k investicím tak rozsáhlým, na tak značnou dobu nevýnosným a povždy riskantním, jakých vyhledávají podniky železniční. Nezbylo tudíž, než jíti soukromé činnosti dále v ústrety a nepouze jí volných přáti okruhů, nýbrž i vábiti ji hmotnými podporami z majetku státního.

---

*) Viz, jak Wagener, kterýž o cílech těchto snah měl povždy zprávy authentické, mluví o tom v »Erlebtes« II. 24.

**) Tato jest na světě, jak výslovně podotknuto ve II. dílu »Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten« str. 123. a jak viděti z pěkného nekrologu Prokeschova v Allgemeine Zeitung 1876 č. 359. a násl. Podstatné zmínky v témže časopise 1877 str. 659.

Proto stát od let padesátých až daleko do let sedmdesátých béře na se závazek za závazkem, aby soukromé podnikání železničné urychlil i oblibeným učinil a máme před sebou pestrou a objemnou kytici uvitou z nejrozmanitějších tvarů příspěvků nebo-li subvencí poskytovaných soukromým podnikatelstvům skrze stát: tu darována pevná summa (jižní dráha 1858), tam obyčejnými půjčkami nabyty pohledávky proti soukromým podnikatelstvům, tu zavázal se stát, že doplatí co se podnikatelstvu nebude dostávati na určitou summu hrubého výnosu (jižní dráha 1867), tam zase garantován čistý výnos vyměřený buď v percentech základního kapitálu, buď v absolutně stanoveném čísle. Není na nás, kterým běží o fakta a důslednosti jejich, abychom zevrubně vykládali podstatu a snad i výhody a nedostatky těchto rozmanitých forem železničných subvencí státních; kdo ve věci té žádostiv jest orientace, nalezne ji v monografii: Die Staatssubventionen für Privatbahnen von Dr. Gustav Gross (Wien 1882), kteréž abstrahujíc od německo-centralistické barvitosti vytýkáme toliko příliš optimistické pojímání garancie výnosové. Toliko při právě zmíněné garancii výnosové budiž nám dovoleno chvíli prodleti. Garancie výnosová záleží v tom, že stát podnikatelstvu se zaváže, čisté výnosy podniku železničného až do stanoveného maxima doplňovati zúročitelnými zálohami (zápůjčkami), jež splatnými se stávají potud, pokud čisté výnosy přesahují řečené maximum; když tedy na příklad stát garantoval 5 % čistý výnos (úrok) základního kapitálu a když určitého roku čistý výtěžek dostoupne toliko 3 %, povinen jest stát doplniti zápůjčkami výnos ten do té summy, která představuje 5 % výnos (úrok) základního kapitalu, t. j. zapůjčiti na ten čas podnikatelstvu tolik, co rovná se 2 percentům kapitálu; jakmile však v některém pozdějším roku čistý výtěžek podnikatelstva překročí garantované maximum, tedy na příklad dostoupí výše 6½ %, jest podnikatelstvo povinno, aby výnos přesahující garantované maximum, t. j. 6½—5 = 1½ % zcela nebo z části odvedlo státu jako splátku na úrok i na kapitál garancijní zápůjčky. Smlouva garancijní učiněná mezi státem a podnikatelstvem železničným jest tudíž — právnicky definována — podmíněným slibem zápůjčky podmíněně splatné.*) Z toho co posud řekli jsme o garancii formulujíce z úmyslu tak praecisně a zase tak nejasně jako se stalo, vyplývá dvojí věc: předně, že velice mnoho záleží na tom, kterak stanoví se výše základního kapitálu, jehož výnosy (úroky) se garantují, a podruhé že otevřenou jest otázka, co ve případnosti že podnik vůbec nedá výnosu nýbrž deficit?

Z rozdílného rozluštění otázky na prvém místě dotčené vyplývá dvojí způsob garancie čistých výnosů. Jeden záleží v tom, že napřed, hned v koncessní listině císařem na základě předchozího zákona vydané, určí nebo spíše odhadne (paušaluje) se náklad kapitálový, jehož stavba a zařízení dráhy bude vyžadovati; když takto základní kapitál absolutnou summou jest určen, lze rovněž garantovaný čistý výnos (ať už 4 % nebo 5 nebo 6 %) napřed stanoviti absolutným číslem. Příklad uvedeme z koncessní listiny dráhy Františka Josefa, dané dne 11. listopadu 1866 (č. 141. ř. z.) na základě zákona ze dne 9. srpna 1865 (č. 67. ř. z.); tu praveno v §. 17. do slova: „Stát garantuje na dobu koncesse z koncessované dráhy roční čistý výnos 4,130.000 zl. ve stříbře, takže když čistý výnos nedosáhne řečené summy, stát zaplatí čeho se nedostane.“ Tohoto způsobu garancie výnosové, při němž základní kapitál napřed jest paušalován a garantované výnosy pevně určeny, dostalo se kolikerým podnikatelstvům železničným, a to zejména r. 1855 státní dráze, 1859 české západní dráze, 1864 dráze lvovsko-černovicko-jasské, 1866 dráze cís. Františka Josefa a košicko-bohumínské, 1869 dráze vorarlberské, 1871 dráze arciknížete Albrechta, 1871 moravsko-slezské pohraničné dráze. Druhý jest způsob ten, že napřed neurčí se základní kapitál a tudíž také ne maximalný závazek státní, nýbrž že zaručí se podnikatelstvu určité percento skutečně naloženého základního kapitálu jako čistý výnos; pro illustraci uvádíme opět konkretný příklad, a to z koncessní listiny dráhy Rudolfovy (Sv. Valentin-Bělák a odbočky), dané dne 11. listopadu 1866 č. 142. ř. z., ve které stanoví §. 17. doslova takto: „Koncessované dráze garantuje stát roční čistý výnos 5 % z naloženého a řádně prokázaného základního kapitálu, kromě toho pak roční quotu, které třeba k amortisaci toho kapitálu, a to ve stříbře pro dobu koncesse, takže když roční čistý výnos nedosáhne garantované výše, bude doplněno čeho se nedostává“; schválení plánu amortisačního vyhrazuje sobě

*) Srov. o tom Gross l. c. str. 80. a Jaques, Die Rechtsverhältnisse der mit Zinsengarantie versehenen Aktiengesellschaften und die österr. Eisenbahnpolitik, Wien 1864.

správa státní. Toho způsobu garancie dostalo se r. 1856 dráze Alžbětině, 1856 jihosevero-německé spojovací dráze, 1857 dráze Karla Ludvíka a j.

Při obou těchto způsobech garancie úrokové vzplane dvojí zápas mezi interessem podnikatelstva a státu: nejprve při stanovení základního kapitálu a pak co rok při stanovení skutečných výnosů podnikatelstva a velikosti subvence státní. Interessem podnikatelstva bude povždy, aby základní kapitál ať už při předchozím paušalování, ať při dodatečném sečítávání jeho jevil se co možná velikým tak, aby garantované maximum výnosu ať už absolutným číslem napřed stanovené nebo podle stanoveného percenta vypočítané bylo co možná největší; interessem podnikatelstva bude tolikéž vykázati každého roku co možná málo příznivý výtěžek, tak aby distance mezi tímto effektivným výnosem a mezi garantovaným maximem byla co možná velikou, a tak z pokladny státní do pokladny podnikatelské přešla co možná nejvyšší summa. Interessy státu jsou v obou případech opačné, a proto stát jako plátce vyhrazuje sobě jakous takous kontrolu i v příčině účtování základního kapitálu (konto stavební!), i v příčině hospodaření podnikového a výpočtů vlastních výnosů (zkoušení účtů dopravních). Avšak kdo jest stát a kdo jsou podnikatelstva?

Prvý způsob garantovaných subvencí, ten totiž při kterém paušalován základní kapitál (srv. příklad o dráze cís. Fr. J.) má pro finanční hospodářství státní cosi svůdného v pevnosti maximalného břemene financí; avšak ta svůdnosť ve skutečnosti rozplynula se v niveč. Jsoutě možnými dvojí neshody: buď paušalován základní kapitál nesprávně vysoko a pak podnikatelstvo trvale tyje z peněz státních; buď paušalován nesprávně nízko — a to prokázati bude zajisté interessem subvencionovaného podniku — a pak nastávají finanční rozpaky podnikatelstvu; není peněz na vyplácení kuponův (úroky) ze zápůjčky prioritní, úvěr podniku hyne a tím prý také úvěr státu, jenž garancii na sebe odpovědnosť vzal; když pak ring peněžníkův a podnikatelův (railway-interest) sferou moci své také zasahá do sborů zákonodárných, jak snadno docílí se zvýšení garantovaného maxima neb alespoň půjček z pokladny státní. Uvádíme několik příkladů takovéhoto dodatečného zvýšení garantovaného maxima netvrdíce však, že právě při nich působila ona influence plutokratického ringu, o níž jsme se všeobecně právě zmínili. Subvence dráhy cís. Františka Josefa obnášela za rok 1879 4,995.789 zl. 21 kr., to znamená naproti původně stanoveným 4,130.000 zvýšení o 825.789 zl. 21 kr.; státní dráze garantován r. 1855 čistý výnos 4,004.000 zl., summa ta však r. 1866 zvýšena na 5,200.000 zl.; to nemělo sice praktických výsledků, protože podnikatelstvo subvence více nepotřebovalo, za to však téže společnosti z novější t. zv. doplňovací síti, t. j. z kapitálu 212,500.000 franků garantován percentualný čistý výnos a povoleno separatní účtování výnosův obou sítí, takže stát doplácel na novou síť, kdežto stará dávala přebytky; na konec uvádíme moravskou dráhu pohraničnou, které roku 1871 garantován čistý výnos až do 336.000 zl.; summa ta nestačila ani na zúrokování priorit a vláda navrhla r. 1878 zvýšení garancijní subvence na 410.057 zlatých; navrh ten byl odmítnut, za to však sněmovna poslanecká po debattě přímo pohoršivé (dne 25. února 1879, 428. sedění VIII. sesse posl. sněm. říš. rady) přijala druhý návrh, aby společnosti na rok 1879 povolena byla 5% půjčka 75.000 zlatých k výplatě prioritního kuponu.

Druhý způsob garancie výnosové, při kterém slíbeno doplácení až do maximalné quoty (percenta) základního kapitálu skutečně naloženého a ex post vyšetřeného, doporučuje se na prvý pohled tím, že na stát neuvaluje se větší břemeno, než ho právě třeba ku přiměřenému zúrokování investovaného kapitálu soukromého; to předpokládá ovšem správný a poctivý účet učiněných investicí a každoročních výnosů. Proto státní správa zpředu vyměřuje pojem základného kapitálu; tak praveno na příklad v §. 18. svrchu řečené koncessní listiny pro dráhu Rudolfovu, že k základnímu kapitálu náleží 1. náklad prací přípravních a projektu, 2. náklad vystavění a zařízení dráhy a zavedení dopravy; 3. 5% úroky z kapitálu podnikového od započetí stavby až do započetí dopravy t. j. těžby podnikatelské; t. j. mnohořečené úroky interkalarní; 4. náklady spojené s opatřením peněz pro podnik (financování). Avšak — abychom jen čísla 1. a 2. se dotkli, nic nemluvíce o úrocích interkalarných neb o elastickém pojmu nákladů financovacích — jest rozdíl mezi nákladem stavebním za největší spořivosti nutným a mezi nákladem, který podnikatelstvo za stavbu skutečně vydalo a jako vydaný státu skutečně vykáže; společnosť podnikatelská nestaví na příklad dráhu sama ve vlastní regii,

nýbrž zadá ji generalnímu podnikateli stavby (entreprise générale); jestliže ten generalní podnikatel jest zároveň koncessionářem, t. j. členem podnikatelstva železničního, tedy on takořka sám s sebou učiní smlouvu stavební a tím více millionů zabezpečí si jako profit; generalní podnikatel mívá sice veliký kapitál, za to však ani tušení o tom, jak zaráží se lopata a jak staví se mosty a tunely, a proto zadá stavbu (snad po dílcích, Lose) menším podnikatelům a na konec i skutečným ingenieurům, z nichž každý chce co nejvíce vydělati a co nejméně prostavěti. Tak staví se velmi špatně, ale za to velmi draze, a konto stavební a s ním garancijní závazek státní vzedme se do netušených rozměrů. Proti takovému počínání jest stát bezbranným, jestliže si v úmluvě garancijní a listině koncessní nevyhradil dalekosáhlou kontrolu a právo vylučovati nepřiměřené výdaje z účtu stavebního, anebo jestliže nedovede nebo nechce kontrolu a revisi konati. Řečené výhrady v rakouských koncessích pro garantované dráhy nebývalo.

Tak mají nebo spíše měly se věci v příčině státního podporování soukromých železnic. — Nebráníme se nikterak poznání, že podporování soukromých podniků železničných skrze stát bylo a jest ve mnohých státech užitečným, že v některých — a snad právě v Rakousku, jež v době, o níž jednáme, mělo tak rozhárané poměry finanční a peněžní a tak málo národohospodářské čilosti — bylo přímo nezbytným, ač měla-li vůbec síť železničná se šířiti a houstnouti; nebráníme se poznání, že řečené subvencionování železničných podniků lze theoreticky velmi skvěle odůvodniti a to zvláště ukazováním na rozdíl mezi přímou, nebo jinak řečeno soukromohospodářskou rentabilitou, t. j. ziskem podnikateli se dostávajícím, jenž jest třeba nepatrným nebo žádným, a mezi nepřímou nebo-li politicko-oekonomickou rentabilitou, která současně a snad od samého počátku jest třeba převelikou, zakládajíc se na kolikerém blízkém i vzdáleném prospěchu, jehož dostává se celému národnímu hospodářství z každé dráhy železné: avšak dovolávajíce se zkušenosti a immanentní ziskulačnosti kapitálu, trváme na tom, že in konkreto jest nade všechno pomyšlení obtížno stanoviti pravou, hospodářsky přiměřenou míru subvence, jednak proto, že naproti aspirujícím, věci znalým podnikatelům soukromým stojí vláda, t. j. úředníci dosud méně obeznalí na cestách a cestičkách soukromé spekulace, jednak zase, že na straně vlády do úvah ryze hospodářských mísí se všeho druhu úvahy a motivy politické; trváme na tom, že soustavou subvencí železničných a obzvláště nejoblíbenější formou jejich: garancií výnosovou (vulgo úrokovou) pokladna státní trvale a na újmu morality politické i soukromé otevírá se nájezdům a druhdy smělým chvatům spekulantův, a to tím více, když subvencionované železnice nesevrou se nejtužšími otěžemi se strany platícího státu, jakož stalo se sice v Prusku (srv. nařízení ze dne 22. listopadu 1842), nikoli však v Rakousku.

Postavení, jež stát rakouský za výhradné soustavy soukromých železnic naproti podnikatelstvům zaujal, dovolili jsme si právě vyložiti s obšírností, která jakkoli thema ani dost málo nevyčerpává, sotva asi jest v souladu s rozměry tohoto pojednání; než doufáme, že nesouměrnosť ta jest omluvena malou znalostí, kterou, jak se obáváme, širším kruhům občanstva zastřeny jsou tyto poměry a fakta, jež mají tak veliký význam politický, oekonomický, finanční a moralný. Ukážeme nyní finanční konsequence závazků garancijních, které stát naproti soukromým podnikatelstvům podstoupil. Především nechať na třech specialných příkladech na světlo vyjde vzrůst břemene státního, jakož i poměr, ve kterém stát přispíval k celkovým důchodům podnikatelstev, a to tím, že uvádíme v druhém sloupci úhrnný garantovaný výnos.

	Roku:	obnášel garantovaný čistý výnos úhrnem zlatých ve stříbře:	stát doplatil na garancijních zálohách zlatých ve stříbře:
Při dráze cís. Frant. Josefa:	1868	128.554·17	51.200*)
	1869	737.936·66	561.228·56
	1870	1,547.859·39	747.934·63
	1871	2,103.610	803.561·80
	1872	3,038.411·38	954.211·81
	1873	4,392.139·05	1,378.019·05

*) Tato čísla pocházejí z přílohy ku protokolům poslanecké sněmovny říšské rady rakouské č. 678 r. 1877, VIII. sesse, příloh svazek VIII.

	Roku:	obnášel garantovaný čistý výnos úhrnem zlatých ve stříbře:	stát doplatil na garancijních zálohách zlatých ve stříbře:
Při dráze cis. Frant. Josefa:	1874	4,583.755·22	2,255.332·95
	1875	4,881.448·60	2,319.000
	1876	4,908.066·90	2,501.073
Při dráze Rudolfově:	1868	285.491·66	254.288·99
	1869	1,370.147·60	1,355.405·61
	1870	2,723.513·60	2,640.695·07
	1871	3,487.352·95	3,176.690·44
	1872	3,877.962·77	3.257.100·15
	1873	5.239.878·41	4,410.479·70
	1874	5,632.130·50	4,930.500
	1875	5.782.172·50	4,910.000
	1876	5,781.595	5,280.000
Při dráze vorarlberské:	1872	159.705·96	159.705·96
	1873	651.297·97	651.297·97
	1874	671.130	671.130
	1875	671.090	671.090
	1876	674.745	674.745

Jak udává c. kr. vláda v osnově zákona podané poslanecké sněmovně dne 1. prosince 1876 pod č. 589 příloh ke stenogr. protokollům VIII. sesse, bylo podle finančních zákonů (budgetů) státem poskytnuto 4 % železničných záloh garancijních

v roce	1868	1,437.000	zl. (v to počítajíc ztrátu agiovou);
„	1869	4,151.000	„ „ „ „ „
„	1870	8,247.000	„ „ „ „ „
„	1871	10,930.000	„ „ „ „ „
„	1872	13,119.000	„ „ „ „ „
„	1873	14,950.000	„ „ „ „ „
„	1874	13,332.000	„ „ „ „ „
„	1875	17,303.000	„ „ „ „ „
„	1876	23,124.000	„ „ „ „ „

úhrnem 1868—1876 106.593.000 (v to počítajíc ztrátu agiovou), nehledíc ke 4 % úrokům ze záloh těch postupně sběhlých.

Podle výpočtův učiněných ve zprávě podané sněmovně poslanecké výborem železničným v měsíci květnu 1877 pod č. 678 příloh ke stenogr. prot. VIII. sesse vyhlíží rozdělení a výše garancijních podpor takto:

Označení podniku železničného (dráhy):	za roky 1859—1876 zaplaceno garanc. zálohy:		4 % úroky ze summy té až do konce r. 1876:		úhrnná summa garancijního dluhu:	
Lvov-Černovice-Jasy	12,832.812	zl.	2,321.819	zl.	15,154.631	zl.
Františka Josefa	11,571.561	„	1,291.993	„	12,863 555	„
Rudolfova	30,215.159	„	3,824 811	„	34.039.971	„
Košice-Bohumín	1,956.976	„	263.814	„	2,220.790	„
Karla Ludvíka	3,700.571	„	324.588	„	4,025.160	„
mor.-slezská severní	4,804.644	„	587.438	„	5,392.082	„
severozápadní	10,061.326	„	927.013	„	10,988.339	„
jiho-sev. něm. spojovací	9,227.265	„	3.233 830	„	12.461.096	„
uherská západní	1,106.897	„	75.532	„	1.182.429	„
uhersko-haličská	3,843.528	„	293.797	„	4,137.326	„
vorarlberská	2,827.968	„	232.249	„	3.060.218	„
Albrechtova	2,152.442	„	92 495	„	2,244.937	„
Alžbětina	10,961.492	„	660.618	„	11,622.111	„
moravská pohraničná	762 280	„	29.466	„	791.746	„
státní	2,336.700	„	86.177	„	2,422.877	„
brněnsko-rosická	64.000	„	1.159	„	65.159	„
Summa	108,425.629	zl.	14,246.805	zl.	122,672.434	zl.

Pravili jsme na konci II. článku těchto úvah, že stát po plných 15 let jdoucích od roku 1858 do 1873 ponechal stavbu a dopravu železničnou veskrz iniciativě soukromé a že specialné příčiny obratu, jenž po roku 1873 nastal v politice železničné jsou dvě, a to předně postavení, které stát v řečené 15leté periodě zaujal proti soukromým železnicím a zejména způsob, ve kterém jim podpory poskytoval; a po druhé obecná hospodářská tíseň, která roku 1873 propukla a po kolik let trvala. Pokusili jsme se právě prvou z těchto skutečností vyložiti objasňujíce podporovatelské postavení státu naproti soukromým železnicím. Prvotný úmysl byl v Rakousku — jako ve Francii, ano i v Prusku — podnítiti soukromé podnikání železničné tím, že podnikatelům pro všechny případy se zabezpečily čisté výnosy, které však — jak domníváno se — státem dopláceny budou snad toliko v prvých letech, než podnik se vžil a plné soukromohospodářské rentability dodělal; konec byl, že stát rok od roku platil více, že garancijní subvence jižjiž vzrostly až na 5 %, to jest asi dvacetinu všech budgetních výdajův, a že nejoptimističtější státní účetník nebyl by si troufal tyto ohromné pohledávky státu za železnicemi položiti ani na conto dubioso.*) Nepochybujeme dost málo, že tyto důslednosti a konce řečené politiky železničné byly by vedly k rozmýšlení a k reformě, avšak pochybujeme, že by se bylo rozmýšlelo a reformovalo tak záhy a v tom způsobu jakož se stalo, kdyby nebyla nastala národohospodářská katastrofa roku 1873. Proto máme za to, že by naše vypsání bylo jednostranné, ano přímo nesprávné, kdybychom slepě pokračujíce ve výkladech o dalších osudech a koncích podporovatelské činnosti státu z celkového proudu událostí chtěli vytrhávati to, co týká se subvencí a garantovaných železnic, aniž bychom dbali významných činností, jež zatím v jiných směrech se provedly a obzvláště smýšlení o železničné politice vůbec, jež v mezidobí zavládlo. Z té příčiny budiž dovoleno, abychom se nyní obrátili k důslednostem kataklysmu r. 1873 a pak o sloučeném působení obou právě a opětně označených příčin sloučeně pojednávali. (Pokračování.)

Posudky a oznámení.

Fysika.

E. Jouffret: Introduction à la théorie de l'energie. Paris, Gauthier-Villars (1883).

Princip energie, t. j. poznání či lépe tvrzení, že jisté fysikalní veličiny, energiemi zvané (jakými jsou ku př. živá síla pohybu, teplo, elektrický proud atd) dle pevných poměrů mohou se zastupovati tak, že součet všech energií, na společnou míru uvedených, čili zkrátka, že všechna energie světa jest veličinou stálou — tento princip stal se úhelným kamenem moderní fysiky. Vypučev z podrobného studia dvou zvláště zajímavých tvarův energie (pohybu a tepla), podporován několika doklady z jiných částí fysiky vzatými, byl vysloven co věta všeobecně platná (princip), opatřen dodatečně stále se množícím počtem dokladův, ano s prospěchem upotřeben i ve směru heuristickém.

Že věta takového dosahu má svou objemnou, po výtce ovšem časopiseckou literaturu, rozumí se samo sebou; záslužným oddílem této literatury jsou spisy, které si položily úlohu učiniti nový kruh názorů pojmem a principem energie do vědy uvedený širším kruhům přístupným. Dobrých spisův toho druhů není ostatně mnoho: *Helmholtz* (spolutvůrce theorie), *Grove* (jehož Příbuznosť sil jest ostatně i pro přísné studium potřebnou pomůckou), *Balfour Stewart* (v. oznámení následující), *Angelo Secchi* (proti jehož specifickým názorům v „Jednotě sil přírodních" vyloženým všelicos bylo by nám namítati), *Tyndall* — toť jsou as čelnější spisovatelé ve směru naznačeném, k nimž se nyní druží *Jouffret* spisem shora uvedeným.

Aniž by látku neobyčejně prohlubil neb z nového stanoviska objasnil, vykládá způsobem uhlazeným a vesměs srozumitelným nejbližší a nejdůležitější pojmy průpravné (kap. I.—V.), načež se stejnou korrektností pojednává o zákonu zachování energie, o přeměnách, o degradaci, konečně o pramenech energie. Celkem lze spis jeho vřele doporučiti těm, kteří nehledajíce hlubšího

*) Česká západní jest jediná dráha, jež zápůjčky garancijní úplně zaplatila.

studia principu energie, chtějí se o něm na rychlo a v hlavních rysech orientovati. Ovšem dlužno připomenouti, že jistá skrovná míra mathematických vědomostí se zde předpokládá na rozdíl od úplně popularných výkladů Helmholtzových neb Tyndallových.

Okolnosť ta, že jest spisovatel plukovníkem u dělostřelectva, dodává spisu místy zvláštní příchuti, neboť jsou v něm uvedeny mnohé zkušenosti v širších kruzích méně známé. Tak dozvídáme se na př., že obnáší *účinnosť* čili *působivosť* (rendement) děla 16—20 %, člověka 34 % (počítáme-li jen dobu pracovní) neb 21 % (počítáme-li průměrný výkon člověka při 10hodinné práci v době 24 hodin), konečně nejlepšího stroje parního 10 % (kteréž číslo při strojích nedokonalých klesá až na 2½ %). Účinností slove zde ta část vší spotřebované energie (v procentech vyjádřená), která slouží *skutečně* výkonu od stroje žádanému, která se skutečně v kýženou práci mění, kdežto zbytek ve formě thermické energie o nízké teplotě pro naše účely se stává nepotřebným. V tom leží zároveň pojem degradace energie.

V kap. IV. setkáváme se s pečlivým rozborem pojmu práce, k němuž výslovně proto poukazuji, poněvadž v něm mezi jiným obsažen též výklad setrvačnosti, zasluhující přednosť před výkladem obvyklým. „Každé zvětšení a každé zmenšení rychlosti vyžaduje práci, a v tom spočívá princip setrvačnosti.“ Tato věta neobsahuje nic nového pro toho, kdo se zanášel theoretickou mechanikou, výslovně se však málo kdy uvádí, ačkoli zasluhuje, by přešla i ve vyučování elementarné. Zajímavým jest též dualná definice *síly co změny rychlosti v čase* (kap. II.) neb *změny kinetické energie (živé síly) v prostoru* (kap. IV.).

V kap. VIII. pouští se spisovatel do úvah filosofických, z nichž vyjímám výrok, že ve světě fysickém pouze *hmota* a *energie* mají skutečnou (objektivní) existenci, naproti tomu že síla není nic *realného*, nýbrž pouhý poměr nebo-li znak (podobně procenta, na př. tři ze sta, nejsou o sobě ničím realným, mohouce znamenati peníze, lidi atd.). Obtíže působí tomuto názoru statický projev síly: tlak, co spisovatel k odstranění obtíží těch uvádí, neuspokojuje zcela.

*

Při této příležitosti budiž poukázáno k ceně Benekově, vypsané na r. 1887 filosofickou fakultou v Gottinkách. Z vypsání toho jde na jevo, že není ještě význam principu energie pro fysiku tak ustálen, jak bychom soudice dle běžných názorů domnívati se mohli. Vypsání samo zní (v českém překladu): Od dob T. Jounga (Lectures on Natural Philosophy, VIII, 1807) přisuzují mnozí fysikové tělesům *energii*, a od dob W. Thomsona (Philosophical Magazine, IV. Ser. 1855, str. 523) vyslovuje se často *princip zachování energie*, jakoby platil pro všechna tělesa; principem tím, zdá se, že se vyrozumívá tatáž věta, která byla již dříve Helmholtzem vyslovena co *princip zachování síly*. Žádá se nyní především přesný historický rozbor významu a užívání slova energie ve fysice; dále důkladný fysikalní rozbor, zdali nutno rozeznávati různé druhy energie, a jak by se každý z nich měl vymeziti, konečně jakým způsobem by se princip zachování energie mohl vysloviti a dokázati co všeobecně platný zákon přírodní. Práce o cenu se ucházející buďtež zaslány filosofické fakultě v Gottinkách do 31. srpna 1886. Přisouzení ceny — 3000 mark — bude prohlášeno 11. března 1887. A. S.

Balfour Stewart. Zachování energie, základní zákon nynějšího přírodozpytu. Podle druhého opraveného vydání (německého) přeložil J. Pšenička. V Praze, Fr. Urbánek (1885).

Předcházející úvaha byla již napsána, když vyšel v českém rouše jeden ze spisů tamtéž uvedených, spis, jenž ze všech jemu podobných vyniká snad jen *popularností* (v lepším slova smyslu). Překlad ten musí asi chudé naší literatuře po delší dobu nahraditi samostatnou a důkladnější monografii o principu energie, jež by byla velmi žádoucí. Do podrobného rozboru spisu v originale nebo v německém překladu beztoho mnohému známého, nehodláme se pouštěti; jedno toliko připomínáme, že podle mínění vynikajících fysiků (samého J. R. Mayera. Hirna, ano v jistém ohledu i Maxwella — v. alespoň reservu, s jakou se vyslovuje ve své Theorii tepla —) thermická energie (teplo) nemusí se stotožňovati s kinetickou energií (pohybem). Alternativa: není-li teplo pohybem, musí býti látkou, není tak nepochybnou, jak ve spise vylíčeno. Ku konci ještě malá poznámka: nepíšeme potentialní (energie), nýbrž potencialní neb lépe snad potencialná. A. S.

Historie a dějiny kultury.

Řeči dra. Frant. Ladislava Riegra a jeho jednání v zákonodárných sborech. Díl I. Z let 1848—1849. Díl II. Z let 1861—1862. (Politická bibliotéka č. V.) V Praze. Nákladem J. Otty. 1883 a 1884. 8, str. VIII, 214; VI, 204.

Účastenství při vydávání řečí Riegrových měli až dosud: paní Marie *Červinková* a pánové ředitel A. *Fleischmaun*, professoři Jan *Šafránek*, Josef *Čížek* a dr. Fr. *Krsek*, kteří opatřili *překlady*, a prof. *Kalousek*, jenž na starosti měl vlastní redakci, z pořízení nutných historických úvodů, poznámek atd.

Po stránce formalné i věcné vydání Riegrových řečí jest dokonalé a správné; užitek z četby zajisté bude mnohonásobný, ježto v řečech Riegrových a činnosti jeho veřejné obráží se celý národní život a vývoj našeho národa od r. 1848. Badateli o dějinách rakouských a českých ovšem vždy bude nutno sáhnouti k pramenu původnímu a k authentickému textu v protokollech sněmovních; než širšímu kruhu čtenářstva a těm, kdož rychle a přehledně o jednotlivostech chtějí se poučiti neb orientovati, přítomným vydáním velmi je poslouženo.

Kalouskovy úvody a poznámky jsou veskrze střízlivé a jasné. překlady. pokud jsme s původními německými texty srovnati mohli, celkem bezvadné a co do stránky jazykové korrektní. Do věcného rozboru pouštěti se nemožno; jak idealní doktrinarismus politický dob předbřeznových jevil se r. 1848 a 1849 a jak ponenáhlu ustupoval v pozdějších dobách chladnějším úvahám a realnému poznávání cílův a potřeb politických: o tom lze pozornému čtenáři doklady najíti na každé stránce. Že nejedna z Riegrových řečí, i když čteme ji toliko, čtenáře *uchvacuje* a na vlasteneckou mysl mocně *působí*, toho zvláště dokládati netřeba. — Tisk i zevní úprava jsou docela slušny, cena přiměřeně levná. Celkem „Řeči Riegrovy“ dobře možno doporučiti a přáti jim velkého kruhu čtenářstva. R.

Naše znovuzrození. Přehled národního života českého za posledního půlstoletí. Sestavil Jakub Malý (Politická bibliotéka č. I, II, VI, VII, VIII, IX). V Praze. Nákladem J. Otty. 1880—1884. 8°. Str. 94, 158, 142, 103, 215, 223 a rejstřík k celku.

Pan spisovatel na konci svého díla způsobem poněkud neobvyklým ohradil se proti kritikám práce své a již z předu prohlašuje všechny „výčitky jednak mezerovitosti jednak rozvláčnosti za úsudky *subjektivní*“.

My však dovolujeme si přece na některé věci ve spise p. Malého upozorniti ponechávajíce čtenářstvu úsudek, zdaž soudíme *objektivně* či *subjektivně*. Při tom vždy máme na zřeteli, že p. spisovatel nechtěl podati „úplné v sobě ukončené systematické dílo *historické*, nýbrž pouze charakterní obraz, který by byl jen jakousi *snůškou materialu* k budoucímu takovému dílu“. Že nejedna zpráva v díle tomto dobrá jest, že co do materialu mnohé věci v knize p. Malého se nacházejí, jichž bychom jinde *marně* hledali, rádi doznáváme a s potěšením konstatujeme.

S následujícími věcmi však, ač, či právě proto že *apodikticky* vysloveny jsou, nesouhlasíme:

V I. svazku na str. 5.: Tvrzení, že Jungmann ideal svůj spatřoval v zavedení češtiny jakožto povinného předmětu na gymnasiích v českých místech, nesrovnává se úplně s pravdou, čehož doklady najíti možno v korrespondenci Jungmannově s Markem, která právě nyní vychází v Č. Č. M

Na str. 8. v poznámce: tvrzení o nevážnosti k češtině hraběte Kašpara ze Šternberka nebylo potřebí tak ostře vysloviti, jestiť v odporu s celou řadou svědectví jiných; nejnověji nachází se jedno ve *Studničkově* spise: „Bericht über die mathematischen und naturwissenschaftlichen Publikationen der k. b. Gesellschaft der Wissenschaften“ na str. 103.

Na str. 26 : O sympatiích k boji Řeků proti Turkům a o sympatiích ku revoluci polské r. 1830 vypravuje se bez *dokladů*; v čem se jevily, nepověděno.

Na str. 65. kdo byl spisovatelem brošurky: „Worte eines Čechen“ zamlčuje se, ač spisovatel dosti jasně napovídá, že auktora zná; taktéž učiněno také na str. 87. a ve II. svazku na str. 60. v poznámce.

Na str. 75.: Byla-li to od *Havlíčka* „chabá nesamostatnosť“, že psal *au* a *w*, nevíme; podle České Včely 1846 str. 248. zdálo by se *větším* právem, že byly tu na ten čas ohledy vážnější ku Staroslovákům.

Na str. 78. praví se: „rozhodovalať tenkráte ve sboru matičném neobmezená vůle Palackého“. Věřiti můžeme, ale bez důkazů nemusíme.

Ve svazku II. na str. 11. mluví se o „naskrze praktickém“ Fastrovi, což vyvrací se hned potom na str. 15. tím, že se vypravuje, jak právě Faster liboval si v podivných fantastických krojích, — kteréž měly nedůstojnou tvářnosť masopustního žertu; a takové věci netropí přece muž politicky naskrze praktický!

Na str. 15., co v poznámce mluví se o stavovské opposici sněmovní před r. 1848, jest docela *nesprávné*. Že mohla býti jinou, doznáváme, ale že i v té formě, v níž se jevila, *velmi působila*, toho dokladů známo tolik, že by se celé pojednání dalo napsati. Podle p. Malého nejednou dáváno prý na rozum některým z předních kavalírů, aby ve své opposici opírali se o národnosť, ale propovědění to vede k otázkám: *jak*, *kdy* a od *koho?* jež p. Malý bez odpovědi zanechává.

Na str. 43. v poznámce a potom ještě několikráte dokládá se, že povstání svatodušní v Praze „vyvoláno (sic) bylo vojskem". Ale opět na několika místech (na př. na str. 37., 84. atd.) mluví se o cizích emisařích a o Bakuninovi, kteří mladý lid štvali ku revoluci; jak tedy celá věc se měla? Josef *Jireček* ve Světozoru 1878 uveřejnil zajímavou stať, v níž ukázal, že byla v Praze tajná revoluční vláda, která měla sídlo své v příbytku vrátného při semináři v Klementině a jejíž hlavou byl Bakunin. Této straně Jireček za vinu klade neblahé události svatodušní; Malý proti tomu polemisuje, ale aby Jirečkovy doklady vyvrátil, byl by musil *podrobněji* a *hlouběji* do věci zajíti, což se nestalo, takže vlastně Jireček se sic odbývá, ale nového lepšího nic nepovídá. Či není v tom odpor, když p. Malý praví, že proti výtržníkům hulákajícím měla se místo vojska povolati „národní obrana" a sám při tom nucen jest doložiti: A kde byla v té chvíli národní obrana?

Jest nám toho velice žel, že p. spisovatel události svatodušní odbyl větou (na str. 77.): *„podrobné jednotlivosti neblahého boje toho nemohou nás zajímati"!* Co tedy má zajímati?

Na str. 78. mluví se o zabití kněžny Windischgrätzové, zajisté velmi osudném pro běh událostí; o způsobu smrti její „různé prý výklady byly běžny". Podstatné-li čili nic, jest ovšem těžko říci, poněvadž se marně ptáme jaké?

Ze str. 107. a 116. (pozn.) nedovídáme se úplně, kolik a jakých deputací studentstvo pražské vyslalo do Vídně do výboru bezpečnosti. S úsudkem všeobecným p. Malého o těchto deputacích naprosto se snášíme. Přejeme si jen, aby nadšeni demokratičtí horlivci čeští, kteří tenkráte do auly putovali, byli si potom přečetli *Füstrovy* memoiry! Byli by viděli snad, jak ten Jupiter luzy aulové ubohé Čecháčky traktiroval! — A tito lidé repraesentovali svobodu, volnosť, bratrství!

Na str. 133. co vypravuje se o nadsazování Windischgrätze nad Jelačiče dle *Helferta* (jenž jak známo s velkým nadšením píše o chorvatském hrdinovi), není správné.

Co na str. 134. a násl. se vypravuje o kroměřížském *sněmu*, pokládáme věcně za slabé, a vyložíme časem svým na jiném místě toho důvody. Zde jenom tolik. Že teprv Stadionův „Lloyd" musil Čechům pověditi, kterak *nepřirozené* jest spojení jich v Kroměříži s bývalou nejkrajnější levicí vídeňskou, jež chtěla zničiti všecky útvary statoprávní, jest sice smutné, ale nepřestává býti pravdou, byť i velice *trpkou*. Vysvětliti se skutek tento dá dobře z tehdejších událostí, po případě i *omluviti* politickou nezkušeností a touhou po takových abstraktních politických doktrinách, kterýmž již za veliké revoluce francouzské *Mirabeau* marně se opíral: ale hájiti a zastávati totó postavení poslanců českých v Kroměříži, to historikovi sotva úplně možným bude.

Ve svazku IV. na str. 20. a násl. vypravuje se o *Museu* a o známém „vyštvání" Palackého z čestného úřadu v tomto spolku. Co p. Malý o této věci vypravuje, víme také z několika jiných stran a spisů. Je-li tomu ve všem tak, jest ovšem jiná otázka. Či p. Malý, který přece nesnáze „Naučného Slovníku" zná skrz na skrz a který těmto osudům trochu více místa popřál v díle svém než jest potřebí, či on vskutku jest přesvědčen, že ti, kdož na počátku let padesátých udělali Palackému opposici proti vydávání encyklopaedie nákladem Matice české, činili tak jen ze *servilnosti* k policejnímu řediteli Sacher-Masochovi? Což mužové oni nemohli míti jiných, věcnějších *důvodů*? Vždyť Naučný Slovník Kobrův, o hodně mnoho let *později* s velmi slušným apparatem vydávaný, hojný počet má nedostatků! — P. Malý zná to všecko velmi důkladně a připustí tedy, že pro „Matici českou" mohlo *předčasné* vydávání encyklopaedie býti hotovým neštěstím! Ostatně mužové ti, kdož Palackého „vyštvali" z Musea a z Matice, jsou z části dosud na *živu*, a mohli by po případě o pravých *motivech* skutku svého pověděti trochu více. Nejeden z mužů těch, kdož byl tehdáž proti Palackému, jest nyní přední ozdobou písemnictví českého a „vlastenectví" jeho v každém směru bez závady; i zdá se nám, že ten a ti davše se v boj proti muži jinak skvěle *zasloužilému* a *velikému* měli k tomu hlubší příčiny již proto, že musili předvídati, kterak budou kaceřováni. To, co p. Malému se jeví býti bázlivostí, objeví se možná časem býti *mravní silou*. — Ostatně pan Malý

o záležitosti slovníkové mnohem střízlivěji a *celkem docela jinak* mluví sám ve svazku V. na str. 62.!

Na str. 71. a násl. při výkladu o moderní škole epigonů literarních z let *padesátých* citovati doslova celé kusy ze článku El. *Krásnohorské* v Č. Č. M. z roku *1877*, jest nepřiměřeno; třebať že jednotlivá *slova* hodila se na tehdejší a nynější poměry, *věc* v podstatě jest naprosto jiná. Vždyť z epigonů let *padesátých* Krásnohorská sama vyšla; — literati pak, o nichž mluví tato spisovatelka roku 1877. jsou druhu zcela jiného.

Ve svazku V. stránky 45., 49. a 54, kdež vykládá se o politické abstinenci, odporují si.

Na str. 94. vypravuje se o velké vojenské výtržnosti *v Pardubicích*, když odbývala se desítiletá památka úmrtí českého básníka *Turinského*. Pan spisovatel čtyřikráte mluví, jakoby věc byla se sběhla v Pardubicích a po páté najednou *v Poděbradech*? Také Turinský pokládá se ve knize p. Malého za rodáka Pardubického, ale nám známo, že narodil se *v Poděbradech*. Událosť celá týká se tuším *Poděbrad*.

Svazek V. jest již vůbec a celkem *slabší*, svazek VI. pak *nejslabší* z celého díla. To již dokonce není „snůška materialu"; toť jsou (vyjímaje některé dosti pěkné reminiscence osobní) po většině *výstřižky z novin*.

Dalších výtek věcných činiti nebudeme. Šlo nám jen o to, abychom ukázali, že „Naše znovuzrození", bude-li *kriticky* studováno, dobře poslouží jakožto „snůška materiálu" těm, kdož líčiti budou vývoj národa našeho v XIX. století.

Co do formy spis p. Malého velmi pěkně se čte. *) ANT. REZEK.

Edw. J. Lowell, The Hessians and the other Germann Auxiliaries of Great Britain in the Revolutionary War. With maps and Plans. London a New-York 1884.

Jak známo vyhotovili někteří němečtí potentátkové — Kateřina Ruská nevyhověla tomu přání — za 2 mill. sterl. asi 30.000 poddaných, aby anglickému králi Jiříkovi III. pomohli potlačiti amer. povstání. Zubožených lidí těch vrátilo se po válce domů 17.000.

Spis p. L. o věci v angl. literatuře ponejprve jedná a hlavně vypravuje o vojenském životě ubohých najatců. H.

---

*) Nesprávné jest: volby vyvolaly čilý ruch, říjnový diplom vyvolal jásot, protest držen byl v takovém tónu a p.; »zavěsit bulíka« a podobné se nám nelíbí.

Geistiges Leben im zwölften Jahrhunderte. (Culturhistorische Skizze von Hubert G. Schauer) Im Selbstverlage des Autors. Wien 1885, str. 75.

Spisovatel podávaje obraz duševního života ve století XII. obmezil se tu, jak postupem práce shledáváme, pouze na vytknutí živlů francouzských, jak dobou svou působnými byly.

Obsahem pojednání jest parallela charakteristik Abälarda, Bernarda z Clerveaux a Petra Clugnyackého a ocenění filosofie scholastické pokud se tkne rozdílu mezi nominalismem a realismem. Pojednání psáno jest duchaplně a s umírněností všeho uznání hodnou, kteráž řídkou bývá při posuzování středověké vlády papežské a rozvoje mnišství a sektářství. Tendence spisku toho jest pohrdlivý obyčejně soud o středověku, jakož době zatemnělé, poopraviti a na pravou míru přivésti. Účelu tomu pojednání, ač ne právě obsáhlé a myšlénkami bohatě opatřené, zcela vyhovuje. Z.

Práva.

Engelmann. Dr. J., o. Prof. d. russ. Rechts a. d. Univ. Dorpat: Die Leibeigenschaft in Russland. Eine rechtshistorische Studie. Leipzig: Duncker & Humblot. 1884. 375 str.

Spisovatel tento, známý v ruské literatuře historicko-právní zejména svým spisem o Pskovském právu (Гражданскіе законы Псковской судной грамоты), vydal během r. 1880 a 1881 ve 27. i 28. sv. „Baltische Monatsschrift" obšírné pojednání: „Die Entstehung u. Aufhebung der Leibeigenschaft in Russland", kteréž nyní, doklady opatřeno a v mnohém ohledu doplněno, pod uvedeným titulem jako samostatný spis soudu právních historiků předkládá.

Spis dělí se v devět kapitol, v nichž se pojednává nejprve o postavení stavu selského až do konce 16. století, o uvedení nevolnictví r. 1597 a utvrzení jeho zákonníkem caře Alexeja Michajloviče z r. 1649, o dalším vývinu řádu toho až ku největšímu jeho rozšíření za vlády Kateřiny II., dále o snahách ku zrušení nevolnictva, vyskytujících se za Alexandra I., jeho obmezení za panování cáře Mikuláše a zrušení c. Alexandrem II. Poslední kapitola obsahuje krátké pojednání o povstání t. zv. obecních pozemků (общиннаго владѣнія) v Rusku.

Obracejíce se k obsahu spisu, nemůžeme již s předu neodsouditi způsob, jakým se v něm — v odporu s požadavky vědeckosti

i nestrannosti — pojednává zejména o spolupůsobení vlád ruských při vývoji i utužení nevolnictví. Výčitky věrolomství, v pravdě moskevského násilnictví, potlačování zřejmého práva, všeho citu lidskosti a p. — vplétání takových obratův ať již na místech vhodných neb nevhodných, zajisté vědeckého spisu jest nedůstojným a otřásá i důvěru ve vývody spisovatele samého, zejména v oněch částech díla jeho, kteréž nezakládajíce se na pramenech věrohodných, domyslu a kombinaci volnosť druhdy až přespřílišnou ponechávají.

Opíraje se o výsledek badání, uložených hlavně ve spisu známé spisovatelky A. Jefimenkové (kterou sp. ostatně důsledně spisovatelem nazývá) o poměrech majetku pozemkového u severo-ruských sedláků v 16. i 17. st. (srv. Ал. Ефименко: Изсл. нар жизни. I. 185 nn.), pokládá sp. za to, že jádro obyvatelstva ruského v doby předrurikovské pozůstávalo ze svobodných vlastníků pozemků, žijících v podobných svazcích, jakéž se v srbsko-chorvatských zádruhách do dneška zachovaly. Sesílením však moci knížecí, jakož později i vlivem názoru u Mongolů se vyskytujícího, že veškerá půda se jeví vlastnictvím chanovým, způsobena jest změna v tom směru, že uvaleno jest jednak břemeno daní na držitele pozemků, jednak že od panovníků udíleny jsou pozemky bez ohledu na to, zdali se již nalézaly v držení dědickém lidu selského neb ne, dvořanům, kteří pak sami se měli dohodnouti s držiteli pozemkův území jim uděleného v dávkách, kterými jim tito na dále povinni býti měli. Vrchnosti pozemkové udílena dále zvláštními výsadami i jurisdikce nad lidmi, na statcích jejich osedlými v méně důležitých záležitostech i přečinech a stěhování se jejich kladeny překážky hlavně tím, že ustanoveno všeobecně platným zákonem (Судебник 1479 r.), že každý sedlák, kterýž by chtěl opustiti pozemek vrchnosti své, musí této zaplatiti jistý obnos peněz, jako by náhradu za dávky i povinnosti, kterými byl vrchnosti své povinen a kteréž jí odchodem jeho ušly. Mimo to měl sedlák, jenž se chtěl odstěhovati, vrchnosti své patřičnou výpověď okolo sv. Jiří dáti.

Za panování Ivana Hrozného učiněn dále pokus, spojiti veškeré sedláky jednoho území v jednu správní obec, volící sobě své starosty, kteří byli osobně zodpovědni za řádné placení daní, tyto však na členy obce rozvrhovati mohli. Obce samy měly odtud zájem v tom, aby každému členu jejímu dostalo se tolik půdy, aby z jejího výtěžku daně řádně platiti mohl, jakož i aby nikdo z obce se nevystěhoval, nepostaviv ji dříve jiného, kdož by jako on povinnosti placení daní dostál. V druhé polovici vlády Ivanovy (1552) jest tak přímo zákonem stanoveno ohledně sedláků na t. zv. černé půdě osazených.

Úkazem konečně z r. 1597 (21. list.) zapovězeno jest všeliké stěhování se sedlákův a každý statkář prohlášen za oprávněna, sběhlé sedláky průběhem pěti let žalobou zpět žádati od každého, kdo by je mezitím na svůj statek byl přijal. Volnosť výpovědi jest tím naprosto zrušena, stav selský k půdě přikován a v nevolnictví uveden. Nevolnictví toto stalo se pak, po některých pokusech, starší volnosť stěhování se sedláků opět uvésti, vyskytujících se na počátku 17. st. — od dob c. Michajla trvalým.

Výkladem tímto o povstání ruského nevolnictva liší se sp. od dosavade v ruské literatuře běžných názorův o téže otázce; Бѣляевъ, Чичеринъ, Соловьевъ a j. kladou počátek trvalého přikování sedláků k půdě pozemkové jich vrchnosti k vydání nedošedšího nás prý úkazu c. Theodora Ivanoviče z r. 1591, kterým zakázáno lidu selskému, usedlému na statcích buďto t. zv. černých neb obecních neb jakýchkoliv druhých, přecházeti na statky jiné, nežli byly ony, na nichž se nalézali v době vydání úkazu tohoto. Úkaz r. 1591 vydán prý pouze s účelem snazšího stanovení i vybírání daní; nevolnosť stavu selského pojila se k němu jako důslednosť, proti kteréž i později i se strany vrchností pozemkových i se strany sedláků samých druhdy s úspěchem se opíráno, až konečně uložením z r. 1649 nevolnictví co stav zákonný prohlášeno jest. (Srv. ku př. Б. Крестяне на Руси. 105 nn. téhož Лекція 494 n. 666 n.)

Nemůžeme nesouhlasiti s vývoji sp., zejména, uvážíme-li, že v úkazu r. 1597 žádná zmínka o nějakém dřívějším zákonu podobném se nečiní a již v 17. století o vydání jakéhos nařízení z r. 1591 uvedeného obsahu ničehož neví. Důležitosť úkazu z roku 1597 hledáme však — oproti vývodům sp. — v tom, že jím jest stav, který již dříve fakticky se byl vyvinul, jako stav zákonný prohlášen, nevolnictví samo však že i v Rusku pozvolně se vyvinulo bez přímého jakéhos působení zákonodárcova. Nebyl ani v Rusku rozvoj nevolnictví podstatně rozdílným ve příčinách i jednotlivých svých stadiích od rozvoje, kterým se ustálil řád tento v jiných zemích evropských.

Úkaz z r. 1597 obsahoval ještě ustanovení o lhůtě, pro kterou vrchnosti pozemkové příslušelo právo, sběhlého sedláka nazpět požadovati. V t. zv. uložení c. Alexija Michajloviče z roku 1649 zrušuje se i tato lhůta a sedlák, v seznamech o daních jednou jako na statku nějaké vrchnosti pozemkové uvedený, měl zůstati s rodinou i veškerým potomstvem svým nevolníkem, který nemohl více pozemek pána svého opustiti, arciť však ani od pána svého s něho sehnán býti nemohl. Podobně neměl pán míti právo, dávky, kterými jemu nevolníci jeho byli povinni, zvětšovati. Avšak zákaz tento poslední nemohl míti žádného významu, neboť kdo měl chrániti nevolníka, když pán jeho přece dávky ony zvýšil? Odstěhovati se na pozemek jiný — což zajisté v dobách dřívějších alespoň poněkud přispělo ku šetření jistých mezí v ukládání dávek — nevolník nyní nesměl; zvýšil-li se výtěžek pána z pozemku jeho, rozmnožily se též příjmy státní, od vlády tudíž nedalo se očekávati, že bude chrániti nevolníka před útisky pánovými, pokud tím důchody zeměpanské se nezmenšily.

Navzdor odvislosti své od vrchnosti pozemkové nebyli nevolníci na roveň staveni otrokům, ano bylo jim přímo zakázáno za otroky se pronajímati. Avšak již r. 1675 dovoleno jest pánům, nevolníky své s pozemkem, neb bez něho prodávati, směniti, na místě zaplacení dluhu je postoupiti atd. Tímto, jakož i dalšími ustanoveními z roků 1680 i 1698 postaveni jsou nevolníci takřka na roveň otrokům, liší se od těchto však i na dále ještě tím, že jednak volí sobě své „starosty“, že mohou před soudem skládati svědectví a že ohledně těžších zločinů stojí pod jurisdikcí týchže soudů, kteréž i pánům jejich souditi měly. V oboru práva soukromého taktéž byli nevolníci právě tak neobmezeni neb obmezeni, jako jiné třídy obyvatelstva. Ohledně práv rodinných stáli pod jurisdikcí církve; oni mohli dále uzavírati platné smlouvy, ano i sami kupovati pozemky i nevolníky, aniž by jim v tom pozemková jejich vrchnosť — pakli jinak řádně konali povinnosti své k ní, jakýsi odpor klásti mohla. (Dokončení.)

Filologie a literatura.

Sborník prací filologických vydaný na oslavu 25letého jubilea prof. Jana Kvíčaly. Nákladem Jednoty českých filologů. V Praze 1884. VIII a 224 stran.

Prof. dr. Jan Kvíčala slavil začátkem tohoto roku jubileum 25leté činnosti na vysokém učení Karlo-Ferdinandském. Za tuto dobu svého působení obohatil celou řadou skvělých pojednání a děl, českých i německých, vydatným způsobem vědeckou literaturu filologickou; práce jeho vztahují se po většině ke grammatice řecké i latinské, k historii literatur klassických a ke kritice a exegesi zvláště tragiků řeckých a básní Vergiliových, nehledíme-li ani k četným a poučným jeho recensím po různých časopisech roztroušeným. Bystrosť úsudku, jakáž v pracích jeho se jeví, a přesvědčivé výsledky badání na hojném materialu založeného zjednaly všem spisům jeho, zvlášť u filologů zahraničných, záhy hojně uznání; obzvláště poslední práce jeho kritické a exegetické k Vergiliovi došly u všech, kdož o nich referovali (E. Albrecht, Deuerling, Zingerle, Schaper, Jasper, Glaser, Fritzsche, Deuticke a j.), přijetí velmi lichotivého. Můžeme směle říci, že vědecký význam Kvíčalův pochopen a oceněn byl mnohem dříve a lépe v cizině, než ve vlastní jeho otčině. Nemenší zásluhy zjednal si Kvíčala o povznešení české filologie klassické, zvláště jakožto dlouholetý obezřetný redaktor Bibliotheky klassikův a Listů fil. a paedag.*) S týmž zápalem, s jakým pracoval v oboru badání vědeckého, zastával Kvíčala také úřad svůj akademický. Dokud universita pražská nebyla rozdělena, přednášel rok co rok 10 hodin týdně, řídě vedle toho i cvičení řeckého semináře filologického, a to z jedné polovice jazykem německým, z druhé českým. Tentýž počet hodin věnuje čtením akademickým i nyní, jsa vedle toho ředitelem obou oddělení semináře filologického, řeckého i latinského. V době poslední, kdy velice zaneprázdněn jest i činností svou politickou, s řídkou svědomitostí nahrazoval i ta čtení, jež míti nemohl, meškaje jako poslanec říšský častěji mimo Prahu; přednášelť během roku i ve dni ferialní, ba leckdy i ve svátek a v neděli. Z filologů nyní na gymnasiích v Čechách působících valná většina vyšla z jeho žáků; vystřídaloť se za jeho působení na universitě pražské téměř 1000 posluchačů filologie a na 600 podrobilo se u něho zkoušce způsobilosti učitelské; i v jiných zemích slovanských, zvláště na Rusi, působí valná časť žáků jeho.

Vedle mnohých jiných ovací, jichž se dostalo jubilaru v den jeho jubilea, vydali bývalí žáci jeho a ctitelé slavnostní spis obsahující 15 různých pojednání vědeckých,

*) Úplný seznam prací a pojednání p. Kvíčalových ve Výr. zprávě kr. č. Spol. nauk 1884, XLIX. Red.

nesoucích se k různým oborům filologie klassické a jazykozpytu. Mimo delší pojednání J. Krále (Studie z oboru srovnavací mythologie), R. Nováka (Kritické příspěvky ke spisovatelům římským), J. Zubatého (O řeči božské dle názoru vedského), Ant. Truhláře (Klassikové řečtí a římští v překladech českých), J. Kopeckého (O veslovi trier attických), J. Černého (Působení latiny a řečtiny na prostonárodní etymologii českou), J. V. Nováka (Jak může řečnictví státi se uměním duševodným?), E. Kastnera (O kritické úpravě textu řečí Demosthenových), J. Korce (Příspěvky k Herodotovým cestám) obsahuje sborník menší příspěvky kritické, exegetické a literarní od K. Neudörfla, F. Grešla, J. Zubatého, J. Podstatného, H. Vysokého a V. Kebrla. Cena sborníku, velmi pěkně upraveného a opatřeného fototypií i autografem prof. Kvíčaly a příležitostnou básní H. Mejsnara, jest 2 zl. 50 kr. Upozorňujeme na toto dílo nejen ctitele prof. Kvíčaly, nýbrž i všecky ty, kdož se o rozvoj české literatury vědecké zajímají.

O. K.

Іосифъ Добровскій. Опытъ подробной монографіи по исторіи славяновѣдѣнія Ивана Снегирева. Kazaň 1884, str. 360.

Z nápisu knihy již patrný jest rozdil od současně téměř vyšlého životopisu Dobrovského z péra V. Brandla, o kterémž podána v těchto listech zpráva I, 195. Životopisná stránka, t. j. vylíčení osobnosti Dobrovského, kteréž bylo účelem knihy páně Brandlovy, tak že v ní ustoupilo zcela vylíčení vývoje vědeckých skutků Dobrovského (nenalézáme na př. v knize p. Brandlově nic o značném rozdílu mezi 1. a 2. vydáním „Geschichte der böhm. Sprache und Literatur“ ani jakým způsobem Dobrovský dospěl ke své klassifikaci slov. nářečí, ani o příčině zvláštních náhledů Dobr. o hlaholici a j.), v knize Snegireva ustupuje do pozadí. Přirozeně, p. spisovateli nebyla ani přístupna korrespondence Dobrovského, posud na mnoze nevydaná. P. spisovatel rozdělil si život Dobrovského na 4 doby: vychování i počátky literarní činnosti až do r. 1776, pak od r. 1776—1792, pak 3. do r. 1806 a 4. až do smrti Dobrovského 1829. V každé době vyličuje zvlášť vědeckou činnosť Dobr. podle odborů historického, literarně-historického i jazykovědeckého. Zde šel p. spisovatel někdy až příliš daleko; chtěje vylíčiti postup vědeckých prací dle odborů, dělil i spisy jednotlivé, pokud nějaký §. patřil do jiného odboru, než celá kniha; tak si vedl p. sp. na př. při spisech „Cyrill u. Method“. „Geschichte der böhm. Sprache und Literatur“ pojednávaje o §§. literarně-historických v prvém spise, o rozetřídění slov. nářečí v druhém v jiných kapitolách. Nabýváme tím ovšem obrazu o činnosti Dobrovského v každém odboru zvlášť, pozbýváme však přehledu o vědecké činnosti jeho vůbec. P. spisovatel pouští se do nejjemnějších detailů, podává na mnoze výtahy ze spisů Dobr., jak z jednotlivých článků menších, tak i z větších spisův, a nahrazuje nám tím poněkud souborné vydání spisů Dobr., roztroušených na mnoze po různých časopisech. Takovéto souborné vydání bylo by zajisté hodno nějaké učené společnosti. Knize přidán jest podrobný obsah, přehled „thesí“, jak bývá v Rusku pravidlem při dissertacích — kniha jest dissertace na hodnosť magistra slov. filologie — a podrobný rejstřík jmen. Obě knihy Brandlova i Snegireva vzájemně se doplňují a bude nyní velmi usnadněno důkladné ocenění vědeckého působení Dobrovského, jmenovitě až rozsáhlá jeho korrespondence, zvláště s Kopitarem, bude úplně vydána; tato vyjde brzy nákladem akademie Petrohradské. Škoda, že tisk této knihy jest na nejvýše nedbalý, znešvařuje ji nesčetný počet chyb tiskových. —A.

Handbuch der russischen Sprache von Sergius Manstein. Leipzig 1884, str. LXXII a 242.

Kniha tato rozpadá se na tři části, z nichž nejmenší jedná o vlastní mluvnici ruské. Stručný její přehled zaujímá str. XIII. až LXXII. Způsobem co možná stručným, nijak však nejasným při tom, probírá se hláskosloví i tvarosloví beze všeho apparatu vědeckého. Při časování rozeznávají se dvě třídy: 1. má „sponu“ *e* ve tvarech praesenčních, 2. „sponu“ *i;* rovněž dvě třídy při skloňování jmen, v 1. jsou masc. i neutra, v 2. fem.; ovšem má pak p. sp. v každém „skloněni“ několik paradigmat a mimo to musil se skloněni kmenů na *-i* a kmenů souhláskových věnovati ještě zvláštní odstavec. Bohužel nepoužil p. sp. nijakých vysvětlivek, praví kategoricky, tak se časuje, tak se skloňuje, tak se vyslovuje: na př. *i* zni v koncovce adj. -кій jako *a*, jména na -анинъ, янинъ mění koncovku инъ v nom. pl. v *e*, v gen. v ъ: гражданинъ nom. pl. граждане, gen. граждань; názvy mladých zvířat na -онокъ, a -ёнокъ mají v nom. pl. -ата, ята, v gen. атъ, -ятъ atd: котёнокъ nom. pl. котята atd. Domnívám se, že by poukazování na moc analogie při tvoření tvarů i v ryze praktické

mluvnici bylo prospěšné, ač jinak připouštíme, že právem obmezena mluvnická část v knize k praktickým účelům určené na nejmenší míru. Právem věnuje p. spis. největši péči co možná pilnému čtení Za tím účelem připojil texty ruské a opatřil je přesnou fonetickou transskripcí (str. 1—133). V Německu vydává se nyní sbírka předních děl ruského písemnictví opatřených veskrze přízvukem; avšak označování přízvuku nestačí, neboť pod vlivem přízvuku se mění značně hlásky v jižní velikoruštině, která se stala spisovným jazykem ruským. P. spis. proto zvolil fonetickou transskripci. V tom leží hlavní cena knihy. Každé písmo i sebe dokonalejší, t. j. fonetičtější, jest jen nedostatečným obrazem skutečné mluvy, a proto i takáto transskripce nemůže postihnouti všech zvláštností skutečné mluvy. P. spis. se řídil při tom hlavně dle pozorování Jak. Grota. Zdá se však nám, že někdy dobrého učiněno příliš. Měkkosť předcházející souhlásky označuje malým *j* pod čárou, a to zdá se nám, že by mohlo plésti mnohého čtenáře; pro slovanského a snad i německého čtenáře lépe byl by býval značek měkkosti nad literou, na př. na źeḿľă, ľeśńik, źďeś. Pochybujeme, že by se ve skutečné mluvě rozeznávalo v$_j$m$_j$és$_j$t$_j$ă čili v́ḿéśťă od vḿéśťă, f$_j$p$_j$er$_j$ed$_j$i či f'ṕeŕeďí od f́ṕeŕeďi itd., t. j., že by jmenovitě při retnicích byla měkkosť tak patrná. Ostatně p. spisovatel nezachovává tu veskrz jotaci. Touto částí stává se „rukověť" nejen vzácnou pomůckou k dalšímu cvičení se v ruštině, než i vítanou filologům slovanským. K textům přidán slovníček (str. 137—240). — Doporučujeme „rukověť" p. Mansteinovu všem, kteří již poznali grammatické základy ruské a poněkud nahraditi si chtějí obcování s Rusy nezbytné jinak při učení se přednímu, ale i nejtěžšímu jazyku slovanskému. —A.

Memorie and Rime. By **Joaquin Miller.** London. Funk and Wagnalls 1884.

Kdo poznati chce život a společnosť Států Spojených, v knížce naší najde zvláštního poučení. Americký básník J. Miller, po matce Němec (Heine), zpovídá se tu ze svých dobrodružství a hříchů: drsný syn přírody — byltě Miller vůdcem Medokův-Indiánů — líčí nám styky se světem civilisovaným a z úkrytu nitra svého odhaluje nám demona-anděla .... Psychologové vítaný najdou v Upomínkách M. material, básnici — člověka. —r.

Die Sprache der Kossäer: Linguistisch-historische Funde und Fragen von Dr. Friedrich Delitzsch, Professor der Assyriologie an der Universität Leipzig. 1884. Str. 75. (Věnováno prof. dru. Fleischerovi.)

Spisovatelé klassičtí Polybius (V. 44. 7), Strabo (XI. 13. 6 a XVI. 1. 18), Diodor (XVII. 111), Arrian (VII. 15. 1.) a j. zmiňují se ve spisech svých mimochodem o bojovném a loupeživém kmeni barbarských Kosseů (*Κοσσαῖοι*), jenž na malém, drsném území v údolech horstva Zagrosského jako východní soused Medů vedle jiných divokých kmenů (Korbrénů, Karchův a j.) bydlel. Na venek vystupoval loupežně, živě se z majetku cizího a účastně se všelikých válečných tažení proti sousedům svým Medům, Susanům a Babyloňanům, proti nimž až 13.000 lučištníků mohl vyslati, k poplatku je nutě a dary od nich přijímaje. Při tom spoléhaje jednak na svou bojovnosť, jednak na nepřístupnosť svých osad, neuznával nikdy cizí vlády nad sebou, a i za doby perské nadvlády v krajích těch zůstal svoboden. Teprve Alexandrovi podařilo se zpupnosť jich zlomiti a čtyřicetidenní výpravou za doby zimní k poslušnosti je donutiti. Tolik dovídáme se asi ze zpráv spisovatelů klassických o národě tomto. Nové, netušené světlo vrhají na nepatrný tento kmen nápisy klínové. Nejen že sporé zprávy spisovatelů klassických docházejí jimi svého potvrzení — v annalech assyrského krále Sanheriba (705—681 před Kr.), jenž proti tomuto národku Kaššů vítěznou výpravu podnikl, shledáváme týž popis jich — ale zajímavosť jich stupňuje se významem politickým jich v říši babylonské, již v určité době národ Kosseů vládl, jí krále ze svého středu dal, a i v dobách, kdy opět semitští Babyloňané nadvlády se domohli, vliv svůj v ní udržeti dovedl.

Berosus uvádí jako pátou dynastii babylonských králů popotopních devět vládců, jež prostě Araby zve, se 245 lety vlády (od r. 1518—1273 př. Kr.) jako předchůdce dynastie 45 králův assyrských, již mezi Semiramidou a Fûlem (1257—731 př. Kr.) po dobu 526 let vládli. Králům těmto odpovídá v literatuře klínových písem dobou svou sedm vládců, jichž děje jsou předmětem zajímavé tabulky hliněné musea brittického se známkou K. 4406. obsahující část synchronistických dějin Babylonie a Assyrie, a jichž jména jsou: Karaindaš, Burnaburiaš, Karachardaš, Nazibugaš, Kurigalzu, Nazimaraddaš a Karaburiaš. Jména dvou ostatních vládců nalézala se asi na počátku oné tabulky, jež schází. Dějiny králů těchto

tvoří přátelské a nepřátelské styky říše babylonské s odštěpenou říši assyrskou, jevící se ve vzájemných úmluvách, týkajících se hranic říše, a vespolných sňatcích se strany jedné, a ve válečných taženích, z nichž králové assyršti jako vítězové vycházeli, se strany druhé. Totožnosť králů těchto s Araby Berosovými zdá se velice pravděpodobnou (dle Delitzsche nelze o ní pochybovati), tím více, any spolehlivé v jiném ohledu zprávy Berosovy tím na novo skvěle se potvrzují,*) název pak Arabové u Berosa jednak nedostatečností nomenklatury Berosovy, jež i jinak nápadně se jeví — Elamity nazývá na př. Médy, a pozdní jméno Chaldeů přenáší do doby předpotopní - se dá vysvětliti, jednak název Arabů ve smyslu vlastním co „potulné zástupy“ — kmen *araba* znamená přecházeti — těkavým Kosseům právem mohl přislušeti. Ještě novější náhled stotožňuje ovšem Araby Berosovy s vládci, již vládli dle nově nalezeného originalu Berosova od 1092 - 1070—1050—1044.

Zprávám těmto, jež v stručnosti jsme naznačili, věnována jest první časť spisu našeho (1.—18.).

Neméně zajimavými nežli pro dějiny jeví se zprávy klínových nápisův i pro jazykozpyt. Něco o jazyce Kosseů známo bylo již dříve z tak zvané Rassamovy listiny králův, obsahující ve dvou valně poškozených dvousloupcových odstavcích na obou stranách některá jména králů kossejských se semitským překladem jich. K této známosti řeči Kosseů, jež nešla nad 15 slov, s nimiž nedalo se téměř nic počíti, přibyla zásluhou prof. Delitzsche listina nová brittického musea, 48 řádků čítající — prvé dva scházejí, poslední jsou z části nečitelné — malý slovníček kossejsko-semitský. V dovedném souboru, v němž nechybí název pro luk, hlavní zbraň Kosseů, a slovo pro zavěšování toulu, setkáváme se nejprve se 12 jmény bohů, po nichž následují názvy: bůh, hvězda, nebe, země, král, člověk, sluha, hlava, noha a j. Časť věnována výkladu jmen vlastních. — Zvláště důležita jsou zde slova dvě ianzi = ass. šarru (král) a chašmar = ass. kasûsu smyslu neznámého, ana opravňují nás zněním svým k důležitým vývodům historickým, jsouce patrnou známkou vlivu kossejského i v krajích, v nichž o něm ani ve zprávách klínových se nedovídáme. Na černém obelisku krále Salmanassara II. (860—824 př. Kr.) čteme zprávu o dosazení a dále zajetí a odvedení do Assyrie Janzûa, syna Chanbanova, krále země Namri. A král Sargon (722—705) zmiňuje se ve fastech svých o poplatku, jejž přijal od Janzûa, krále země Naïri, v jeho opevněném městě Chubuškia. Třetí kraj, jenž zde důležit, jest konečně Bît-chanbân. Označenť Janzû, král země Namri, jako syn Chanbanův. Klínovými nápisy zjištěno, že nalézaly se jmenované kraje vesměs v přímém sousedstvu Kosseů — Namri v horských údolech Dijâly, poboční řeky Tigridu, Chubuškia sz. od jezera Urmijského, na východě s Namri sousedíc, Bît-Chanban od břehu Tigridu u Bagdâdu až k Namri u Hulvânu —, i nemůže býti pochybnosti o totožnosti kossejského názvu ianzi se semitisovanými (?) jmény vladaře zemí Namri a Chubuškia; Janzû, jméno poslední pak, domnělé jméno vlastní, jeví se pouhým titulem královským, právě tak, jako jeví se to na př. v užívání egyptského názvu Faraon. Ze všeho vysvítá rozsáhlá moc Kosseův a důležitý jich význam politický i v dobách pozdních poměrně, kdy vlastní vláda jich nad Babylonií již dávno byla zanikla. — Jméno pak druhé, Chašmar, vyskytuje se v nápisech co jméno země sousedící přímo s východní hranicí území kossejského, ještě východněji než Medie. I zde jest totožnosť jména země s týmže jménem ve slovníčku našem nepochybnou, a vliv kossejský i zde patrný. Z toho vysvítá tedy, že prostíralo se území Kosseův od Chašmaru na médsko-elamitské hranici na východu až k Hulvânu na západu, jako jich území původní. Odtud rozšířili se již před 1500 př. Kr. na jih až do vnitř Babylonie, a okolo r. 720 na čas ještě dále na západ až na jz. jezera Urmijského. Svá území původní mezi Ekbatany a Babylonií drží Kosseové ještě za doby Alexandra Velikého. — Celým významem Kosseů nabývá dle Delitzsche skvělého výkladu i zpráva Genese X., v níž národové mesopotamští od Kûše, syna Chamova, se odvozují, jako upomínka na tuto moc Kosseů.

Při takovémto významu historickém Kosseů důležitou jeví se zajisté otázka jich původu a příbuznosti národní. I otázkou tou zabývá se Delitzsch, avšak způsobem, který nesluší nikomu méně než linguistovi. Delitzsch klade vedle sebe prostě slova známá z různých jazyků: sumerštiny, elamštiny atd., a poněvadž neshodují se a nepodobají se

*) Mimochodem podotýkáme, že před nedávnem nalezen klínový original dynastií Berosových v museu brittickém, nález to pro dějiny starého orientu zajisté epochalní. Srv. Proceedings of Society of biblical Archaeology 1884 p. 193.—204., Zeitschrift für Keilschriftforschung I. 358. a n.

těm asi 50 slovům kossejským, pronáší na filologa překvapujícím způsobem úsudek: Kossejština není příbuzna se sumerštinou, s elamštinou atd. Úsudek jeho nezní jinak, než jako kdyby někdo řekl: nebe, coelum, οὐρανός, Himmel atd. — jazyky dotyčné nemají nic společného, nenáležejí k sobě. My nechceme ovšem tvrditi proti Delitzschovi nějakou příbuznosť, nebo s tak nepatrným materialem, jaký známe, nelze se strany lexikografické rozhodně nic počíti. Naproti tomu je však *š* nominativu, jež ve slovech kossejských se naskytá a Delitzsche sama na elamitský a staroarmenský suffix nominativu upomíná — což ovšem dle Delitzsche nic nedokazuje — zjevem důležitým, tím více an téměř ve všech nesemitských jazycích okolních se vyskytuje, a i jiné důvody jazykové pro nějaký vzájemný styk dají se nalézti, ač nemnohé, jak pokusil se o to Hommel v Zeitschrift für Keilschriftforschung I. 335. On řadí kossejštinu s jazyky druhými k téže skupině jazykův alarodských.*)

Zbytek knihy Delitzschovy plní zajímavý mythologický exkurs s výkladem jmen bohů kossejských na základě aequivalentů semitských a zpráv zachovaných o bozích assyrských, a dva exkursy historické o králích Agû a Hammu-rabbi (dle Delitzsche, dle jiných ovšem a správně Hammuragaš). Zajímavý jest zvláště poslední, v němž klade Delitzsch historického krále, od něhož zachovány nápisy nesemitské i semitské, mezi mythické (!) krále assyrské a i jméno po semitsku vysvětluje, přes to, že již Hommel ve svých Semitech dříve historickosť jeho a s ním zároveň Abrahama jeho současníka, dokázal, použiv k tomu i jména krále druhého Rim-aku (dle Delitzsche Arad-sin — prvé sice možno čísti i dle něho rim, druhé však pouze sin, přes to, že sám ve svých dříve vyšlých Assyrische Lesestücke 40. uvádí, že sin = aku!), jež stotožnil s velkou pravděpodobností s biblickým Ariokem, králem Larsamským (Gen. 14), jenž společně s králem Kedorlaomerem z Elamu vytáhnuv Palestiny se zmocnil, Abrahamem však později poražen byl. Dle Delitzsche i Meyer Geschichte des Alterthums I. 166. nesprávně Abrahama za mythického považuje. Způsob Delitzschův jest zde ovšem nevysvětlitelný.

*) Naproti tomu nezdá se býti pravým náhled Hommelův, že by zmíněné Janzû bylo důkazem příbuznosti jazykové a nikoliv moci Kosseů, jež až tam zasáhla. Jemu zdá se tak na tom základě, že kossejské jméno pro krále Turugna také v hetitském území jako Targu se vyskytuje, kam moc Kosseů nezasáhla.

Tolik poskytuje nám kniha Delitzschova, jež jest přes výtky, jež možno jí činiti, přece jednou z nejzajímavějších prací nejen klínové, ale i orientalní literatury nové, podávajíc netušené zprávy, jako v době nejnovější snad jen od assyriologie přijímati jsme uvykli a svědčíc o veliké znalosti auktorově na poli písemnictví klínového, jakou jediné on se vyznamenává. Neobyčejná cena 10 m. za knihu 75 stran čítající značí firmu Heinrichsovu! R. DVOŘÁK.

Filosofie.

W. F. Kirby, Evolution and Natural Theology, 1884, XVI, str. 208, mk. 3 50.

Spis zajímavý i učením svým i jakožto význak časového proudu. Je pochopitelno, že moderná náuka evoluční, a přede vším darwinism mocně působiti musila nejen na přírodopis a přírodovědu, ale i na vědy duchové a na filosofii a theologii.

Filosofii a *theologii* vedle evoluční theorie samé najmě otázka zajímá, jak se stanoviska evolučního (a darwinistického) záhada theismu a spiritualismu se má řešiti; Darwin sám myslil, že učení jeho s theismem se snáší, Spencer však soudí, že ani theism ani pantheism a ani — atheism shodny býti nemohou s náukou evoluční, podobně jako du Bois-Reymond v darwinismu nalézá punctum saliens, jímž i teleologii i náhodě uniká. Pro případ, že by darwinism snad přece práv byl, sem tam theologové přemýšleli, zdali by se vývoj člověka z opa nedal nějak podřaditi biblickému učení o stvoření z hliny, při čemž arci velmi povážlivě skrucovaly se pojmy stvorby a vývoje.

Na duchovědy náuka evoluční počíná působiti mocně. V *psychologii* H. Spencer principu nového užil velmi pěkně; týž filosof v *sociologii* vyniká spracováním přírodovědeckého pojmu evolučního, vedle něho a po něm Bagehot (Physics and Politics) a j. V *historii* posud málo pokusův učiněno ve směru naznačovaném a částečně velmi nezdařených, jako na př. von Hellwaldův; se větším zdarem v *anthropologii a ethnografii* užívá se theorie evoluční od Lubbocka a j. V *aesthetice* Spencer a Quinet se pokusili. V *jazykozpytu* Darwin sám se pokusil a po něm jiní.

Nejpalčivější však je otázka, jak v *ethice a v politice* učení evoluční může a má působiti. Někteří evolucionisté, aby nemusili o věci se pronésti, předstírají, že ethika

nic nemá společného s filosofií a přírodovědou, a podobně i někteří filosofové vynalézají sobě dvě pravdy, jednu theoretickou a druhou praktickou. Avšak stanovisko takové je příliš naivným, že by mohlo býti přijato od myslitelů důslednějších a opravdovějších, a proto evolucionisté sami za vedením Darwina a Spencera vykládají ethiku ve shodě se svým učením a na straně druhé protivníci nesprávnosť a po případě škodlivosť evulucionistické ethiky dokazují.

Referentovi není pochybno, že theorie evoluční ve smyslu Darwinově v mnohých jednotlivých učeních je správná, ale i v mnohých nesprávná; zajisté pak zdrželivosti je potřeba právě v otázkách mravních, aby nestavěly se důsažné theorie na domněnkách dosti pochybných.

Naproti tomu i toho je želeti, že z evoluční náuky nelogicky, jako z každé náuky, vysouditi se dají věty nesprávné; tak zajisté na př. ne dosti logicky a nestranně darwinism sloužiti má za theorii pěstního práva, jiní z něho dovozují oprávněnosť aristokracie (arciže „přirozené") a nestejnosti socialné, jiní naopak socialism jím podpírají a t. p.

V celku trojím hlavním směrem vliv evolucionismu je patrný. a) Pojem mravnosti (svědomí) zaměňuje se pojmem přirozené nutnosti, ethika nerozkazuje, ale vykládá (psychologicky, sociologicky, historicky atd.), co za jistých okolností státi se musí a co se stane, na místo imperativu předpovědění dostupuje. b) Základním ethickým principem stává se „gravitace k sobě", egoismem vykládají se jednání lidská i altruistická. c) Konečně při psychologickém rozboru činy mravně význačné, mravní smýšlení a mravní schopnosti evolucionisticky se vykládají, jako když na př. Baratt (Physical Ethics) ukazuje, jak mravní vědomí vyvíjí se z citů nižších, podobně Rée Ursprung der moralischen Empfindungen a p.

Auktor uvedeného spisu dovozuje, že theorie evoluční, resp. darwinism, snáší se s theismem, ba nejen že se snáší, ona jedině theism činí srozumitelným. Pan K. míní, že starší učení o stvoření důsledně vede k atheismu, jsouc neteleologickým: svět je samosprávným strojem nepotřebujícím ustavičného vsahování božského, způsobilým pro všecky případnosti jednou pro vždy. Právě theorie descendenční dokazuje takto, že Bůh na nejvýše je moudrý.

S *Wallacem* kloní se k náhledu, že mohli by ve vývoj lidský direktně působiti nějaké bytosti nadlidské; nelze prý mysliti, že by vedle Boha jen člověk byl rozumným tvorem ve světě. V náhledu takovém sp. nic nevidí polytheistického. Nejen přirozené theologii, ale i ethice prý theorie tato lépe svědčí; jak a proč, nestává se dosti jasným. Theorie ta zabezpečuje i nesmrtelnosť, t. j. praeexistenci i postexistenci, život nemůže býti zničen, jen pozměněn.

Spis pěkně je psán, ale nepřináší vlastně nic nového; přece je zajímavý pro časové hnutí. M.

Z cizích literatur.

Бебуръ Б., Грузинскія народнія сказки. Спб. 1884. 80 kop.

Ганъ К., Извѣстія древнихъ греческихъ и римскихъ писателей о Кавказѣ. Часть I. 1884. 1 r. 25 kop.

Соловьевъ Владиміръ, Національный вопросъ въ Россіи. 1884. 1 r.

Черышевъ О., Матеріалы къ изученію девонскихъ отложеній въ Россіи. Спб. 2 r.

Труды статистической экспедиціи снаряженной въ 1883 г. казанскимъ губ. земствомъ. 1884. 3 r.

А. Н. Аксаковъ, Позитивизмъ въ овласти спиритуализма. 1 r.

М. О. Кояловичъ, Исторія рускаго самосознанія. Спб. 1884. (Str. XVI. a 608.) Cena 3 r. 50 kop.

М. О. Кояловичъ, Чтенія по исторіи западной Россіи. Спб. 1884. (Str. XIII. a 349.) Vydání 4. 1 r. 50 kop.

Ал. С. Фаминцынъ, Божества древнихъ Славянъ. Спб. 1884. Seš. 1. Str. 331. 4°. Cena 3 r.

К. Кавелинъ, Очеркъ юридическихъ отношеній, возникающихъ изъ семейнаго союза. Спб. 1884. 1 r.

Н. Меншуткинъ, Лекціи органической химіи. Спб. 1884. 5 r.

И. В. Мокіевскій, Цѣнность жизни. Спб. 1884. 1 r. 75 kop.

И. И. Рышковскій, Душа и тѣло. Основы опытной психологіи. Кіевъ 1884. 65 kop.

П. П. Хрущовъ, Очеркъ ямскихъ и почтовыхъ учрежденій отъ древнихъ временъ до царствованія Екатерины II. Спб. 1884. 2 r. 50 k.

Н. Бобрецкій, Основанія зоологіи, Выпускъ 1. Кіевъ 1884. 2 r. 25 kop.

И. И. Дубасовъ, Очерки изъ исторіи Тамбовскаго края. Вып. 3. Москва 1884. 1 r. 50 kop.

Д. Мертваго, Очерки морскихъ сношеній и войнъ европейцевъ съ Китаемъ по 1860 г. Спб. 1884. 4 r.

А. И. Орловъ, Полный филологическій словарь русскаго языка. Т. I. Отъ А до Г. М. 1884. 5 r.

Н. Ѳ. Сумцовъ, Къ исторіи южно-русской литературы XVII. стол. Вып. I. Лазаръ-Барановичъ. Харьковъ. 1 r. 50 kop.

Totéž: seš. II. Іоанникій Галятовскій. Кіевъ. 80 kop.

Totéž: seš. III. Иннокентій Гизель. Кіевъ 1884. 50 kop.

А. Л. Блокъ, Политическая литература въ Россіи по Россіи. Вступленіе въ курсъ русскаго государственнаго права. Варшава 1884. 75 kop.

Θ. А. Голубинскій, Лекціи философіи. Вып. III. Москва 1884. 75 kop.

В. Дмитревскій, Александрійская школа. Очеркъ изъ исторіи духовнаго просвѣщенія отъ I. до V. вѣка до П. Хр. Казань 1884. 1 г. 50 kop.

Н. Каблуковъ, Вопросъ о рабочихъ въ сельскомъ хозяйствѣ. М. 1884. 2 г.

А. Лисенко, Южно-русскій орнаментъ. Изд. 5—е, значительно измѣненное, съ прибавленіемъ русскихъ узоровъ. Кіевъ. 2 г. 50 kop.

В. Стрекаловъ, Курсъ аналитической геометріи. Т. I. Спб. 1884. 3 г.

Leonard Euler, Einleitung in die Analysis des Unendlichen. Erster Theil. Ins Deutsche übertragen von H. Maser. Preis M. 7·—, geb. in Leinwand M. 8·—.

Graefe, Dr. Ferd., Vorlesungen über die Theorie der Quaternionen mit Anwendung auf d. allgemeine Theorie der Flächen und der Linien doppelter Krümmung. Leipzig, 1883. Teubner. (IV, 164 S. 8.) M. 3·60.

Hoppe, Dr. Edm., Geschichte der Elektricität. Leipzig, 1884. Barth. (XX, 622 S. 8.) M. 13·50.

Neumann, Dr. Franz, Prof., Vorlesungen über elektrische Ströme. Gehalten an der Univ. Königsberg. Herausg. von Dr. K. Vondermühll, Prof. Mit in den Text gedr. Figuren. Leipzig, 1884. Teubner. (X, 308 S. Roy. 8.) M. 9·60.

Helmert, F. R. Die mathematischen und physikalischen Theorieen der höheren Geodäsie. 2. Tl. Die physikal. Theorieen. Leipzig: Teubner. 20 M.

Reclus, Elisée, nouvelle géographie universelle. La terre et les hommes. Livr. 521—545. Paris, 1884. Hachette & Co. (Bd. IX, S. 705—951; Bd. X, S. 1—44. Imp. 8., 1 Karte Imp. Fol.) à M. 0·40.

Chavanne, Dr. Jos., physikalisch-statistischer Handatlas von Oesterreich-Ungarn in 24 Karten mit erläuterndem Text unter Mitwirkung von Vinc. v. Haardt und A. herausg. 5. Lief. Wien, 1884. Hölzel. (3 Karten, 3 Bl. Text.) M. 7.

Günther, Dr. Siegm., Der Einfluss der Himmelskörper auf Witterungsverhältnisse. Eine meteorologische Studie. 2. Aufl. Nürnberg, 1884. v. Ebner. (V, 69 S. 8.) M. 1·50.

Nik. v. Prschewalski, Reisen in Tibet und am oberen Lauf des Gelben Flusses in den Jahren 1879—1880. Aus dem Russischen frei in das Deutsche übertragen und mit Anmerkungen versehen von Stein-Nordheim. Mit zahlreichen Illustrationen u. einer Karte in Farbendruck. Jena, Costenoble, 1884. (XIV u. 282 S. gr. 8°.) M. 8·—.

H. H. Johnston, Der Congo. Reise von seiner Mündung bis Bolobo nebst einer Schilderung der klimatischen, naturgeschichtlichen u. ethnographischen Verhältnisse des westlichen Congogebietes. Autoris. deutsche Ausgabe. Aus dem Englischen von W. v. Freeden. Mit 78 Abbild. und 2. Karten. Leipzig, Brockhaus, 1884. XXI u. 437 S. gr. 8°. M. 15.

Braune, W., u. W. His, Leitfaden für die Präparanten der anatomischen Anstalt in Leipzig. Leipzig, 1883. Veit & Co. (48 S. gr. 8.) M. 1·20.

Graeffe, E. Übersicht d. Seethierfauna d. Golfes v. Triest. III. Coelenteraten. Wien: Hölder. M. 1·20.

Boegle, C. Üb. den Mechanismus d. menschlichen Ganges und die Beziehungen zwischen Bewegung und Form. München: Ackermann. M. 3.

Pacher, David, Dechant, Systematische Aufzählung der in Kärnten wildwachsenden Gefässpflanzen. 2. Abth.: Dicotyledones. Familie: Coniferae bis Hypopityaceae. Klagenfurt, 1884. v. Kleinmayer. (353, XVI S. 8.) M. 6·—.

A. u. d. T.: Pacher, D., u. Markus Freih. v. Jabornegg, Flora von Kärnten. 1. Th. 2. Abth.

Kreuter, Franz, Architekt, Die österreichische Hochmüllerei. Ihre Beziehungen zum Ackerbau, Getreide- u. Mehlhandel in Europa u. den überseeischen Ländern. Mit 120 in den Text gedr. Holzschn. Wien, 1884. Gerold's Sohn. (X, 661 S. Imp. 8.) M. 24.

Görz, J., Handel und Statistik des Zuckers mit Berücksichtigung d. Absatzgebiete für deutschen Zucker. Mit 2 Taf. in Farbendruck. Berlin, 1884. Springer. (VII, 386 S. 4.) M. 10.

Merling, A., Telegr.-Dir. u. Doc., Die elektrischen Uhren in allgemein verständlicher Darstellung der Construction und Betriebsverhältnisse, Anordnung der Uhrenkreise, Batterien und Leitung. Mit in den Text gedr. Holzschn. Braunschweig, 1884. Vieweg & Sohn. (IX, 323 S. Kl. 8.) M. 10. Elektrotechnische Bibliothek. Bd. II.

Urkunden u. Actenstücke zur Geschichte der Kurfürsten Friedr. Wilh. von Brandenburg. Politische Verhandlung. 5. Bd. Herausg. von Dr. B. Erdmannsdörffler, Prof. Berlin, 1884. G. Reimer. (VIII, 731 S. Roy. 8.) M. 14.

A. u. d. T.: Urkunden u. Actenstücke etc. 8. Bd.

Cavour's, Camillo, Gedruckte und ungedruckte Briefe. Gesammelt, erläutert und mit einer Biographie versehen von Luigi Chiala. Autoris. Übersetzung von M. Bernardi. I. Bd. Leipzig, 1884. Grunow. (VIII, 474 S. Kl. 8.) M. 6.

Götzinger, Dr. E., Reallexicon der deutschen Alterthümer. Ein Hand- und Nachschlagebuch der Kulturgeschichte des deutschen Volkes. 2., vollständig umgearbeitete, vermehrte und illustr. Aufl. Leipzig, 1884. Urban. Lief. 1—12. (S. 1—592. 8.) à M. 0·60.

Arnold Busson, Christine von Schweden in Tirol. Innsbruck, Wagner, 1884. III S. gr. 8°. M. 1·20.

Keller, Dr. Augustin, Glossen und Noten zu der Documentensammlung: »In rei memoriam, Actenstücke zur Geschichte kirchlicher Kämpfe der siebenziger Jahre«, herausg. aus des Verf.'s literarischem Nachlass. Aarau, 1884. Saue länder. (93 S. Kl. 8.) M. 1·60.

Ant. Wappler, Geschichte der theologischen Facultät der k. k. Universität zu Wien. Festschrift zur Jubelfeier ihres 500jährigen Bestehens. Wien, Braumüller, 1884. XI u. 494 S. gr. 8°. M. 6.

Deines, Die Thätigkeit der Belagerungs-Artillerie von Paris im Kriege 1870/71. Mit einem Plan von Paris mit Umgebung. (Kriegsgeschichtliche Einzelschriften herausg. vom Grossen Generalstabe Heft 4.) Berlin, Mittler u. Sohn, 1884. IV u. 157 S. gr. 8°. M. 2·50.

Hallwich, H.. Gestalten aus Wallenstein's Lager. I. Johann Merode. Ein Beitrag zur Geschichte d. dreissigjähr. Krieges. Leipzig: Duncker & Humblot. 3 M.

Chroniken, Die, der deutschen Städte vom 14. bis ins 16. Jahrh. 19. Bd. Chronik der niedersächsischen Städte. Lübeck. 1. Bd. Leipzig: Hirzel. 14 M.

Forcella, V., Iscrizioni delle chiesse e d'altri edificii di Roma dal secolo IX fino ai giorni nostri. Vol. XIV. Rome: Loescher. 40 fr.

Landau, Dr. Marcus, Rom, Wien, Neapel während des spanischen Erbfolgekrieges. Ein Beitrag zur Geschichte des Kampfes zwischen Papstthum und Kaiserthum. Leipzig, 1885. Friedrich. (XX, 480 S. 8.) M. 10.

Briefe des Pfalzgrafen Johann Casimir mit verwandten Schriftstücken, gesammelt u. bearb. von Friedr. v. Bezold. 2. Bd. 1582—1586. München, 1884. Rieger. (IV, 476 S. Cr. 8.) M. 14.

Briefe des Grafen Mercy-Argentau, k. k. bevollmächtigten Ministers in den österreichischen Niederlanden, an den k. k. ausserordentlichen Gesandten zu London, Grafen Louis Starhemberg (vom 26. December 1791 bis 15. August 1794). Originaldocumente aus dem schriftlichen Nachlasse des letzteren gesammelt und geordnet nebst Erleuterungen von dessen Enkel A. Graf Thürheim. Innsbruck, Wagner, 1884. XX und 288 S. gr. 8°. M. 7·60.

Eduard Wertheimer, Geschichte Oesterreichs und Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrhunderts. Nach ungedruckten Quellen. I. Bd. Leipzig, Duncker und Humblot, 1884. XXIII u. 375 S. gr. 8. M. 8°.

Deumer, Dr. jur Heinr., Der rechtliche Anspruch Böhmen-Oesterreichs auf das königl. sächsische Markgrafthum Oberlausitz. Eine staatsrechtliche Deduction unter Benutzung archivalischer Quellen. Leipzig, 1884. Liebeskind. (VIII, 78 S. 8.) M. 1·50.

Deutsche Soldaten- und Kriegs-Lieder aus fünf Jahrhunderten (1386—1871). Gesammelt u. herausgegeben von Hans Ziegler. Leipzig, 1884. Breitkopf & Härtel. (2. Bll., XVI, 424 S. Kl. 8.)

Loewenberg, J., Geschichte der geographischen Entdeckungsreisen in der neueren Zeit von Magellan bis zum Ausgang d. 18. Jahrh. Leipzig: Spammer. 7 M. 50 Pf.

Friedr. Leist, Die Urkunde. Ihre Behandlung und Bearbeitung für Edition und Interpretation. Zur Anleitung bei Archivbenutzung. Stuttgart, Cotta, 1884. VIII u. 143 S. gr. 8°. M. 5.

Moritz Meyer, Geschichte der preussichen Handwerkerpolitik nach amtlichen Quellen. I. Bd. Die Handwerkerpolitik des Grossen Kurfürsten und König Friedrichs I. (1640—1713). Minden, Bruns, 1884. XII u. 526 S. gr. 8. M. 12.

Atlas historique de la France, depuis Cesar jusqu'à nos jours, par Auguste Longnon. Première livraison. Paris, Hachette, 1885. Cinq feuilles in-fol.; texte explicatif des planches, VIII-66 p. gr. in-8°. Prix: 11 fr. 50.

Beer, A., Geschichte d. Welthandels. 3. Abth. 3. Hälfte. Geschichte d. Welthandels im 19. Jahrh. 2. Bd. Wien: Bräumüller. 16 M.

Vivenot, A. v., Quellen zur Geschichte der deutschen Kaiserpolitik Oesterreichs während der französischen Revolutionskriege 1790—1801. Fortgesetzt von H. Ritter v. Zeissberg. 4. Bd. Wien: Braumüller. 12 M.

Geschichte d. k. Kriegsmarine. 3. Thl. 1. Bd. 1848 u. 1849. Verf. von J. Frhrn. Benks v. Boinik. Wien: Gerold. 10 M.

Dłużniewski Marceli. Współczesne głosy zagraniczne o rozbiorze Polski (Odbitka z Gazety krakowskiéj). Kraków, druk. Wł. L. Anczyca i Sp., 1884, w 8ce małej, str. 170.

– – –

Statistik des Sanitätswesens der im Reichsrathe vertretenen Königreiche u. Länder für das Jahr 1880, nach amtlichen Berichten bearb. von der k. k. Direktion der administrativen Statistik. Wien, 1883. Hof- und Staatsdruckerei. (XL, 225 S. Fol.) M. 9·40 (Österreichische Statistik. Herausg. von der k. k. statist. Central Station. Bd. III. H. 1.)

Leitmaier, Dr. Vict., Oberlandesger.-Rath, Der serbische Strafprocess in Vergleichung mit der österreichischen Strafprocessordnung und der Strafprocessordnung des Deutschen Reiches. Wien, 1884. Manz. (XII, 172 S. Gr. 8.)

Schey, Dr. Jos. Freih. v., Prof., Begriff und Wesen der mora creditoris im österreichischen und im gemeinen Rechte. Eine civilistische Untersuchung. Wien, 1884. Manz. (VI, 132 S. 8.) M. 3.

Haberer, Dr. Ludw. u. Fr. Zechner, Handbuch des österr. Bergrechtes auf Grund des allgemeinen Berggesetzes vom 23. Mai 1884 mit Berücksichtigung der einschlägigen Gesetze etc. Wien, 1884. Manz. (XIII, 457 S. Gr. 8.) M. 8.

Wilch. Roscher u. Rob. Jannasch, Colonien, Colonialpolitik und Auswanderung. 3. verb., verm. und zum Teil ganz neu bearb. Aufl. von Roschers Colonien. Leipzig, C. F. Winter, 1884. (VI und 469 S. gr. 8°.) M· 9.—

Dargun Lotar dr. prof. O zabezpieczeniu robotników od wypadków (Odbitka z Przeglądu sąd. i adm.). Lwów, druk. ludowa, 1884. w 8ce, str. 49.

– – –

Saalfeld, Dr. Günther Alex. E. A, Gymnas.-Oberlehrer, Thesaurus italograecus. Ausführliches historisch-kritisches Wörterbuch der griechischen Lehn- und Fremdwörter im Lateinischen. Wien, 1884. Gerold's Sohn. (IV S., 1184 Sp. Gr. 8.) M. 20.

Wlastoff, Georges, Promethée, Pandore et la légende des siècles. Essai d'analyse de quelques légendes d'Hésiode. St.-Petersbourg, 1883. Verfasser. (IV, 242 S. Imp. 8.)

A. H. Sayce, professeur á l'Université d'Oxford. Principes de philologie comparée, traduits en français pour la première fois, par E. Jovy, et précédes d'un avant-propos, par M. Bréal. Paris, Delagrave, 1884. In-12, XXII-311 pp.

Geschichte der französischen Literatur im XVII. Jahrhundert, von Ferdinand Lotheissen. Vierter Band. Wien. Druck u. Verlag von Carl Gerold's Sohn, 1884. In-8, 390 p.

Mitchel, Lucy M., a history of ancient sculpture. With numerous illustrations including 6 plates in phototype. London, 1883. Paul, French & Co. (XXXI, 766 S. Imp. 8.)

Schletterer, H. M. Vorgeschichte u. erste Versuche der französischen Oper. Berlin: Damköhler.

Georg Voss, Das jüngste Gericht in der bildenden Kunst des frühen Mittelalters. Eine kunstgeschichtliche Untersuchung. Mit 2 Taf. Lichtdruck und Holzschnitten. Leipzig, Seemann, 1884. V u. 90 S. gr. 8°. M. 3.

Heiss, A., Les Médailleurs de la Renaissance: Spinelli. Paris: Rothschild 60 fr.

Kekulé, R., Die antiken Terracotten. 2. Bd. Die Terracotten v. Sicilien. Stuttgart: Spemann. 75 M.

Kuhnert, E., Statue u. Ort in ihrem Verhältniss bei den Griechen. Leipzig: Teubner. 2 M.

Berthold Riehl, Geschichte des Sittenbildes in der deutschen Kunst bis zum Tode Pieter Brueghel des Aelteren. Stuttgart, Spemann, 1884. VIII u. 144 S. 8°. M. 2·50.

Biegeleisen, Henryk dr., Pan Tadeusz Mickiewicza, studium estetyczno-literackie. Warszawa, nakł. T. Paprockiego i Sp., druk. J. Cotty, 1884. 8°, str. LXXXVIII, 361 i 3 nl., z portretem i podobizną autografu. 2 ruble 50 kop.

Spisy zaslané redakci.

Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové. Napsal František Bačkovský. Díl I. Období předbřeznové. V Praze 1884. Frant. Borový. Seš. 1.—3.

Zajímavé črty ze života našich slavných mužův a žen devatenáctého století. Vydal Frant. Bačkovský. 1884. Nákladem vydavatelovým. Cena 70 kr.

J. K. Tyla »Kde domov můj?!« s dějinami hymny té a pozdějšími přídavky i překlady. Na oslavu padesátileté památky, kdy byl poprvé zpíván, vydali Fr. Bačkovský a Rob. Růžička. (S podobiznou Tylovou, Škroupovou, Strakatého a Piškovou i s autografem Tylova »Kde domov můj?!«) Druhé rozmnožené vydání. V Praze 1884. Cena 50 kr.

Die Erforschung von Spuren bei Verbrechen, von Dr. Eduard Sallak, Prag, Bellmann 1884, 30 kr.

Karel Adámek, Naše dělnictvo. Úvahy národohosp. a socialně-politické. Brno 1885.

Paedagogické rozhledy po literatuře československé. Redaktoři: Adolf Frumar a Josef Klika Sešit IX. V Praze 1884. J. Otto.

O pánvi plazův a ptákův. Studie z oboru srovnávací anatomie obratlovců. Napsal dr. Frant. Bayer. (Otištěno z výroční zprávy c. kr. realného gymnasia v Táboře za školní rok 1884.) S tabulkou litografovanou. V Táboře 1884.

Dr. Franz Bayer, Über die Extremitäten einer jungen Hatteria. Mit 1 Tafel. (Aus dem XC. Bande der Sitzb. der k. Akad. der Wissensch. I. Abth. Oct.-Heft. Jahrg. 1884.)

Tragoedie Sofokleovy. Vydal a k potřebě školní poznámkami opatřil Josef Král. II. Asias. V Praze 1884. V kommissi F. Kytky.

Jakub Malý, Stručný všeobecný slovník věcný. Sešity 127—130. 1884. I. L. Kober. Cena sešitu 24 kr.

Přednášky Josefa Baráka. Vydávají JUDr. Jan Podlipný a Václav Řezníček. Čís. 5.: O Prokopu Chocholouškovi. — O Gustavu Pflegrovi-Moravském. V Praze 1884. J. Otto. Cena seš. 16 kr.

Der Mikromembran-Filter. Ein neues technisches Hilfsmittel zur Gewinnung von pilzfreiem Wasser im kleinen und grössten Masstabe. Vortrag gehalten von Friedr. Breyer. Mit 19 Abbildungen. Zweite vermehrte und verbesserte Auflage. Wien 1884. Spielhagen & Schurich.

Наука периодчческо списание. Издава научно-книжовното дружество въ Пловдивъ. (Година III. Септемврий 1884. Инижка IX.) Рловъдвъ 1884.

Z různých kruhů. Noveletky od K. B. Kobra. Díl I. V Praze 1885. I. L. Kober.

Redaktoři: Pro theologii Prof. dr. KLEM. BOROVÝ. Pro práva a státní vědy Prof. dr. ALB BRÁF. Pro medicinu Prof. dr. E. MAIXNER. Pro filosofii Prof. dr. AUG. SEYDLER. Pro vědy technické Prof. K. PREIS a Prof. A. VÁVRA. Redaktor en chef Prof. dr. T. G. MASARYK.

ATHENAEUM vychází vždy 15. každého měsíce o dvou arších, vyjmouc srpen a září.

Předplácí se ročně 5 zl., půlletně 2 zl. 50 kr. r. č. (i s pošt. zásylkou). Předplatné přijímá nakladatel J. Otto v Praze, knihtiskárna na Karlově náměstí č. 34.

Redaktor Prof. dr. T. G. MASARYK (Vinohrady, Čelakovského ulice čis. 165). — Vydavatel a nakladatel J. OTTO v Praze. — Tiskem J. OTTY v Praze.

ATHENAEUM

LISTY PRO LITERATURU A KRITIKU VĚDECKOU

ROČNÍK II | 15. ÚNOR 1885 | ČÍSLO 5

OBSAH:

Vysvětlivky k programmu.

Snahám „Athenaea“ dostalo se v době poslední několik posudků, ku kterým dovolujeme sobě přičiniti následující poznámky.

Změnili jsme, ročníkem II. počínajíc, programm proto, aby poučnosť listu našeho se zvýšila; neboť není pochybnosti, že nedostává se nám nynější literaturou toho věcného poučení, kterého potřebujeme, máme-li vedle ostatních národů vzdělaných důstojně obstáti. O věci té promluvíme v listu tomto na místě jiném, zde jen povíme, k jakému konci „Athenaeem“ směřujeme.

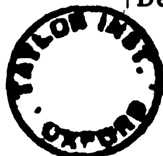
Články naše mají poučovati o nejdůležitějších otázkách časových, theoretických i praktických. Tak zajisté pojednání o zákoně Kvíčalově, o choleře, o postátění železnic obíraly se předměty časovými a naléhavými; článek o poměru Rakouska k Prusku právě pro nás neméně je poučným. Ostatní články jsou prvým pokusem, vzbuditi ve vzdělaném obecenstvu interess i pro takové předměty, které posud nebyly oblíbenými.

Ale nejen delšími články, i svými posudky a oznamy spisů, které vybíráme z ohromné literatury světové, hledíme poučovati. Při výběru dbáme potřeb našich, jak každý dozná, kdo pozorněji přihlédne k obsahu a k duchu, kterým celý list náš se spravuje.

Nejen poučiti, „Athenaeum“ i nabádati chce k práci vědecké a buditi v širších kruzích onen interess pro vědu, beze kterého práce vědecká stává se nemožnou. Proto list náš tak je psán, že každý vzdělanec z něho může čerpati, nepíšeme jen pro učence, ale i pro národ. A směle můžeme říci, že za cenu tak nepatrnou nikde tolik poučení se neposkytuje, kolik „Athenaeem“.

Řeklo se, že prý píšeme málo o knihách českých a slovanských vůbec, a mnohem více o německých. K tomu máme krátkou odpověď: to bohužel odpovídá našim poměrům literarním. Teprve když kriticky stopujeme činnosť svou a cizí, poznáváme, co nám vlastně schází! Rádi bychom o více českých vědeckých knihách psali, — kdyby jich jen více vycházelo, o tom ani nemluvíc, že velmi je nesnadným, pěstovati v malém našem kruhu literarním skutečnou kritiku.

A že nemáme širšího rozhledu po světě slovanském? Buďme upřímni: kolik u nás lidí zná slovanskou literaturu a kolik opravdově z ní čerpá? Na to právě v tomto čísle „Athenaea“ (str. 145.) trpce a spravedlivě touženo. Kdo má do „Athenaea“ o slovanském světě vědecky psáti? — My nejen že nemáme posud v (novější) literatuře ku př. ani sebe menšího původního spisu o Rusku — Dějiny literatury! — ani překladů nemáme

spisů tak výtečných, jakými jsou Leroy-Beaulieuův, (Wallaceův) a p., a neostýchám se pověděti, že takovou neznalosť Slovanstva, jaká se jeví u nás, sotva kde jinde nalezneme, povážíme-li, že si hrajeme na šiřitele idee slovanské. Naši sousedé, když Leroy-Beaulieu psal články své o Rusi, překládali si je, teď mají překlad spisu celého a rozepsali se o něm ve všech svých čelnějších časopisech, — a co my? „Athenaeum“ oznámilo v I. ročn. německé jeho vydání v naději, že alespoň takovou oklikou seznámí se české vzdělanstvo s věcmi slovanskými —

Z toho, co posud řečeno, vlastně jen naznačeno, vysvítá naše stanovisko vůči německé literatuře vědecké. V té příčině schází nám také správné poznání, nutné sebepoznání! Je faktum, které planým horováním nikterak nedá se odčiniti, že ze sta našinců, kteří vůbec dbají vědeckého poučení, snad ani pět nás nečerpá z literatur neněmeckých! Studentstvo poučuje se takořka výlučně knihami německými a taktéž činí ohromná většina našich vzdělancův, — a již proto je kritika právě německé literatury u nás potřebná, snad potřebnější na ten čas než české a slovanské vůbec! O té věci raději pomlčím, nemám-li dotýkati se velmi nepěkné vlastnosti jisté části našeho vzdělanstva a spisovatelstva, kteří zříkají se před národem němectví a potajmu jen německé knihy a časopisy čtou a opisují. My znajíce skutečný stav tento, konáme, tuším, jen svou povinnosť, když literaturu německou kriticky stopujeme a když dle nejlepšího svědomí na to upozorňujeme, čeho sobě nemáme a čeho sobě musíme všímati.

Ostatně má se věc s tou převahou německé literatury trochu jinak. My předkládáme úmyslně německou literaturu rakouskou, jak toho, když nic jiného, již rozumné politické stanovisko vyžaduje, poznávati totiž toho co nejlépe, s kým žíti musíme. Dále podáváme tu německou literaturu, která zabývá se záležitostmi našimi; tak zajisté ve 4 číslech II. ročníku mezi 39 něm. knihami, o nichž jednáme, neméně než 19 jedná o politických, historických a pod. záležitostech nás se týkajících. Konečně upozorňujeme na ty něm. překlady z literatur cizích, které (jako na př. danština a p.) u nás pěstitelů nemají skoro žádných: jakým způsobem jiným máme zatím šířiti mezi sebou znalosť toho světa neněmeckého? Či nemáme toho vůbec činiti?

Vedle německé literatury — mluvíme pořád o literatuře vědecké! — naše znalosť literatur francouzské a anglické větší je, než ostatních a jmenovitě slovanských, ale ve srovnání s německou přece jen skrovničká. V některých odborech německá literatura výlučné má panství, výlučnější než u Němců samých. Kam by došli Němci, kdyby neznali a nebyli znali literatur a jazyků cizích? Němci překládají si čelnější spisy všech literatur, a znalosť jazyků francouzského a anglického v Němcích je tak veliká, že u nás o tom ani zdání nemáme. A když tedy vidíme, že národ tak veliký a vzdělaný nečerpá pouze z jedné cizí literatury, ale ze všech, my čerpati máme jen z jedné, a právě jen z té, které se tak zříkáme? Není tu řeči o nějaké národní antipathii, ale musíme žádati po nové generaci naší, aby osvojivši si znalosť řečí více než jedné, ve vědě stala se světovější, abychom čerpali poučení ze živého pramene literatur všech, neboť pohodlná závislosť národa na jedné literatuře značí smrť vědeckou i národní.

Toho jsouce dbalí upozorňujeme čtenářstvo své na výplody literatur světových, hlavně anglické a francouzské, v míře takové, v jakové posud se nedálo. Tak zajisté v dotčených 4 číslech vedle 23 českých a slovanských spisů 13 angl. a 7 franc. jsme posoudili, vedle 39 něm., kterýchž, jak už pověděno, 19 vztahuje se k věcem slovanským a rakouským.

I myslíme tedy, že co výběru látky se týká, „Athenaeum“ koná svou povinnosť v každém ohledu tak, jak toho vyžaduje stav naší literatury.

Konečně slovem vzpomeneme kritiky. Bylo totiž ve váženém listu jednom naťknuto, že kritika naše snad je tuze přísná, ačkoli připojeno bylo, že bývá spravedlivá a že dobře působiti bude. Říká se, že krajnosť jedna způsobuje druhou — „Athenaeum“, jestli dotčené naťknutí správným je, snad podlehlo tomuto pravidlu. Až přestane kritická, resp. nekritická nevázanosť v naší literatuře, pak spravedlivý kritik a věcný bude vítanějším hostem, než teď je. Neboť podivný panoval a panuje ještě v té příčině řád: mnohý auktor napíše knihu i — „kritiku“; nezřídka obstarávají ji kommandovaní obdivovatelé, i rozumí se pak, že všecko, co napíšeme, je nejen vyplněním té známé „mezery,“ ale vyplněním vezdy skvělým! A když střízlivější projevují pochybnosti, tu honem se okřikují, že prý — a to jejich nejvěcnější výmluvou — ne-

smíme vyzrazovati slabých svých stránek před „nepřítelem". — — Nebudeme se o věci šířiti: poučeni jsouce vývojem literatur všech národů, pevné máme přesvědčení, že kritika menším národům neméně je potřebnou než větším, a proto i nadále konati chceme kritickou svou povinnosť, ač bude-li nás obecenstvo tak vydatně podporovati, abychom mohli „Athenaeum" udržeti, zdokonaliti a rozhojniti. Posud se nám té podpory nedostává.

Prof. T. G. MASARYK.

Prusko a Rakousko ve spolkovém shromáždění Frankfurtském v l. 1851—1859.

Historická úvaha.

Napsal **Antonín Rezek.**

(Pokračování.)

III.

Jak v předešlém článku podotčeno, ministr-praesident rakouský Felix *Schwarzenberg* silnou rukou ujal se otěží vládních, a první pokusy a kroky jeho v politice zahraniční potkaly se se zdarem. To možno bylo hlavně proto, že také *uvnitř* ministerstvo Schwarzenberkovo spálilo za sebou mosty, dobu předbřeznovou považovalo za odbytou a zmizelou, a na nových pevnějších základech jalo se budovati budoucí byt Rakouska. Mnohé okolnosti pomohly tomuto směru. Předně, nastoupení císaře Františka Josefa na trůn rakouský, za druhé, rozhodné vedení války proti povstalým Maďarům a slavné vojenské činy Radeckého v Italii. Zejména tyto vojenství rakouskému u mocností evropských velmi slušný zjednávaly respekt. Že Rakousko vydrželo bouře r. 1848, toho přední přičítá se zásluha hraběti Karlovi Clam-Martinicovi,*) jenž po nastoupení na trůn Ferdinanda Dobrotivého stal se jeho generalním adjutantem a potom chefem sekce vojenské ve státní radě: to jest ne-li dle jména de facto tolik, jako ministrem vojenství. On vlivem svým rozhodným podporoval snahy Radeckého o potřebné opravy a částečnou reorganisaci vojska, Radecký sám se své strany činil se také seč mohl a v událostech vojenských roku 1848 uzrálo ovoce snah těchto.**) Co pak civilních záležitostí se týče, Felix Schwarzenberg pokládán od Bismarcka zrovna za revolucionáře pro rozhodnosť, s jakou nastoupena dráha reform, a pro rychlosť, s jakou se v tom pokračovalo.***)

Tolik však každým způsobem jisto jest, že ministerstvo Schwarzenberkovo†) třeba že doslovně nedrželo se devisi své: „Entschieden aber besonnen vorwärts", již rozhodností a silou svou velmi kontrastovalo proti neblahé paměti ministerstvům Vídeňským à la Pillersdorf, a tolik také jisto jest, že na dráze pokroku ve vnitřní organisaci státní stalo se za něho velice mnoho. Postačí ukázati na četné vnitřní správy se týkající

---

*) Narozen v Praze 23. května 1792, zemřel ve Vídni 29. ledna 1840.

**) Tak, ba ještě mnohem stkvěleji o organisatorské činnosti Clam-Martinicově soudí se v táboře nezrovna přátelském — u Springra I, 431 a 446.

***) Bismarck zároveň také prohledl, že kvap tento bude míti neblahé následky. Velmi charakteristická výpověď jeho takto zní: „Mit der Phrase: Ich kann meinen sechs blödsinnigen Vettern unmöglich alle Gouverneurstellen geben, fertigt der Fürst Schwarzenberg die österreichische Aristokratie ab, die er allerdings nicht im Staatsdienst anstellen, wohl aber in der lokalen Organisation nutzbar machen sollte; anstatt das reiche Material für Communal- und Provinzialzwecke, welches Österreich in seinem Adel und in städtischen Corporationen besitzt, zu beleben und nutzbar zu machen, zerschlägt er es, um den subalternen Schreiber und den Gendarmen an die Stelle zu setzen. Wenn er sein System durchgeführt, so fürchte ich, dass er selbst noch den praktischen Beweis erlebt, wie wenig er den Namen eines Conservativen verdient." — Poschinger IV. 22.

†) Zasedali v něm od počátku (24. listopadu 1848) vedle Schwarzenberka: hrabě Stadion (vnitro), Kraus (finance), Bach (spravedlnosť), Cordon (vojenství), Bruck (obchod), Thinnfeld (zemědělství). R. 1849 22. srpna pro vyučování a duchovní záležitosti přibyl hrabě Lev Thun, jehož podsekretářem stal se Helfert, který předtím samostatně vedl ressort vyučování.

reformy *Stadionovy*, postačí ukázati na ohromný převrat, který *Lvem Thunem* počínaje nastal ve školství rakouském od universit až do vesnických škol a opatroven.*)

Schwarzenberkovi podařilo se, jak už vypráveno, rozbiti unifikační pokusy Pruska a obnoviti německý spolek. Rozumí se samo sebou, že nesmí úvaha naše zanášeti se otázkou, zdaž vůbec bylo prospěchem Rakouska, že Schwarzenberg tolik namáhal se o obnovení vlivu rakouského v Němcích; nám počítati jest s faktem, že Rakousko stálo tehdá o německý spolek, a nastává otázka, a) k jakým účelům a b) čeho se tam mělo dosáhnouti?

Unifikační pokusy Pruska nejen v Rakousku, ale i mezi panovníky menších států německých způsobily všelijaké obavy, právě tak jako r. 1815; že Prusko míní a bude anektovati země sousedů svých, bylo patrno. Tudy malé státy německé zase — přes odvislosť svou ke Prusku v celní jednotě — hledaly ochrany u Rakouska, a v této věci byl klíč k názorům Schwarzenberkovým o budoucí činnosti německého buntu. Jako před rokem 1848, tak i nyní spolkoví vyslanci rakouský a pruský měli se o všech záležitostech dohodnouti v soukromí, aby pak v sezení spolkovém vystupovali s největší svorností; ale poněvadž Rakousko mělo praesidium v ruce a při každé differenci s Pruskem mohlo se bezpečiti na přátelství menších státův, a tudy na majoritu v radě spolkové, představoval si Schwarzenberg předchozí dohodnutí mezi rakouským a pruským vyslancem vždy tak, že pruský se jednoduše *názorům* rakouského přizpůsobí a podá; a kdyby nechtěl, byla zde pak spolková rada a v té vědělo se, že Rakousko ve sporných kusech s Pruskem bude pro sebe míti většinu hlasů! — Z toho pak vyplývala další konsekvence. Poněvadž Rakousko mělo praesidium a z pravidla i většinu hlasů za sebou, musilo mu na tom záležeti, aby *kompetence* německé spolkové rady se víc a více rozšiřovala, nebo čím více ona rostla, tím vzrůstal také v německých záležitostech vliv Rakouska a klesal vliv Pruska. Schwarzenberg, jakožto do jisté míry dědic politiky *Kounicovy*, pokládal Prusko za stát Rakousku nejvíce nebezpečný, a když nyní měl příležitosť pokořiti jej a učiniti neškodným, uchopil se jí s velkou radostí a rozhodností.

S tradicemi rodu habsburského o císařské koruně německé politika tato byla v plném souhlasu. Posice Rakouska vnitřní, a zejména vojenství, v této chvíli bylo takové, že celkem nemyslilo se na možnosť ozbrojeného odporu se strany Pruska, a myslilo-li se, tedy se toho dokonce neobáváno. Vědomí své síly čerpal Schwarzenberg hlavně ze slabosti, jakou nestálý král Friedrich Vilém IV. a ministři jeho ukázali při schůzi Varšavské i Olomoucké a při konferencích Drážďanských. Také instrukce pruského vyslance Rochova (I, 1.) ukazovala, že Prusku jde *jen* o svornosť s Rakouskem potřebnou ku potlačení posledních zbytků revolučního hnutí německého; Rochov po krátký čas působení svého ve Frankfurtě také byl v témže smyslu činným, takže doba jeho úřadování odbyla se téměř bez nejmenšího konfliktu s vyslancem rakouským hrabětem *Thunem*. Rochovův „diplomatischer Säugling", Otto Bismarck, přišel přitom velice zkrátka. Dáváno mu sice množství věcí koncipovati, ale o všem důležitějším dohodli se Thun s Rochovem ústně, a Bismarck nevěděl nic; nevěděl ani, jak stojí záležitosti spolkové, když i sám vyslanectví převzal, poněvadž Rochov odejel z Frankfurta, aniž se byl s Bismarckem pořádně rozloučil.**)

Ale Bismarck při tom nezahálel. Hned od počátku měl obor samostatný: vedl totiž *tiskovou* kancelář ve Frankfurtě a měl se starati o inspirace a instrukce pro noviny, jež by chtěly sloužiti zájmům politiky pruské. I v této věci Bismarck věrně kopíroval rakouské zařízení toho druhu, ba první čas s netajenou závistí pohlížel na výtečnou tiskovou organisaci rakouskou a naříkal na nesnáze, s jakými jemu je zápasiti.***)

*) Z četných dokladův o reformační činnosti Thunově v oboru vyučování chci citovati toliko dva, oba z tábora Thunovi nepřátelského; jsouť to Lemayerův spis: Die Verwaltung der österreichischen Hochschulen, a Sicklovo pojednání „Das k. k. Institut für österreichische Geschichtsforschung" (v časopise téhož institutu l. 1880 ročník I.). — Jak v Němcích ctěn byl Thun za to, že byl horlivým přívržencem dětských opatroven dle systemu Fröblova, které v Prusku byly zapovězeny, toho doklady najdou se u demokraticky smýšlejícího Varnhagena. Tagebücher VIII, 311 a X. 327.

**) IV, 11, 31. Nepochopitelno jest, jak Poschinger mohl přehlednouti ostrá tato místa a tvrditi v úvodu (I. 8*), že poměr mezi Bismarckem a Rochovem byl dobrý a přátelský.

***) „Beneidenswerth ist die Disciplin, welche in Oesterreich und seinen Vertretern Alles, was vom Kaiser bezahlt, nach gleichem Tact sich bewegen lässt. Bei uns singt Jeder seine eigene Melodie, verleumdet den Andern und schreibt Specialberichte nach Berlin; wir haben hier mindestens 3 Civil- und 2 Militärdiplomaten neben einander." — List dto. Frankfurt 5. června 1851 u Wagenera I, 58.

Pak kontroloval Frankfurtské demokraty, o nichž obšírné zprávy do Berlína psal; přáním jeho bylo, aby pokusili se o nějakou maličkou revoluci, neboť ta prospěla by reakci nejvíce. Zvláštní však pozornosť věnována vyslancům malých i větších států, nejzvláštnější Rakousku. O vyslancích malých států měl Bismarck záhy ponětí *celkem* velmi špatné, v jeho očích byli to „die Herren Kleinigkeitskrämer" anebo „meist karikirte Zopf-Diplomaten, die sofort die Bericht-Physiognomie aufstecken, wenn ich sie nur um Feuer zur Cigarre bitte und Blick und Wort mit Regensburger Sorgfalt wählen, wenn sie den Schlüssel zum A . . . . fordern". Jediné slušným a vzdělaným nacházel býti vyslance hannoverského, a do jisté míry líbil se mu i bývalý diplomat badenský *Blittersdorf*, hlavně proto, že se byl s Rakouskem úplně rozešel, že *nevěřil* v možnosť shody a přátelství rakousko-pruského a že dosti šťastně předpověděl budoucí konflikty mezi oběma státy (IV. 6.). To bylo podle srdce Bismarckova. Neboť takové byly i nejslastnější jeho náhledy.

Personal vyslanectva rakouského prohledl Bismarck v nejkratší době do všech podrobností. Věděl i, kdo jaké pije víno, kdy a o jaké summy hraje v karty, tančí-li čili nic a jaké jsou poměry jeho ku krásné pleti. Způsob, jakým se to všecko plnými ústy v relacích Bismarckových vypravuje, jest nanejvýše *bezohledný* hlavně tím, že v nynější době právě celá věc tiskem vydána. Rozumiť se ovšem samo sebou, že úsudky ty nejsou *neomylny*, a že právě dle maximy Bismarckovy hana od politického protivníka má často opačný význam (IV. 10.). Celkem o rakouském vyslanectví ve Frankfurtě měl úsudek dobrý. Zejména vojenští zástupci, general Schmerling a major baron *Říkovský*, velice mu imponovali, celý způsob, jak vojsko a důstojnictvo rakouské ve Frankfurtě se praesentovalo, — a jak naproti tomu pruské bylo sešlé, špatné, viděl a pověděl bez ohledu; pro „vlastence pruského" velmi jest bolestno prý viděti, když každý porovnává a vždy porovnání v neprospěch Pruska vypadne. Rakousko totiž pro Frankfurt vybíralo tlupy elitní a důstojnictvo většinou zámožné, jemuž ještě vyplácen zvláštní příplatek: Bismarck několikráte upozorňoval na to (IV. I.—4., 12.) a žádal, aby Prusko se nezahanbovalo.

Vyslancem rakouským a praesidialistou v obnoveném buntě byl od roku 1850 hrabě *Friedrich Thun*, narozený roku 1810, z české linie Děčínské rodu toho. Byl to muž v diplomatickém světě chvalně známý, co do přesvědčení politického horlivý přívrženec politiky Schwarzenberkovy. Existenci Pruska pokládal prý v nejhlubším nitru svém za neoprávněnou, za „Missgriff der Geschichte", a porovnával v rozmluvě soukromé s Bismarckem Prusko se člověkem, který jednou vyhrál v lotterii 100.000 tolarů (Friedrich Veliký) a nyní se zařídil tak v domácnosti své, jako by výhra stotisícová musila každý rok přijíti. Načež mu Bismarck odvětil *(listopad 1851)*, že z toho vidí, kterak Prusku nic jiného nezbude, než *ještě jednou do té lotterie vsaditi*, u Boha že jest, zdaž vyhraje čili nic! — „O vysokém stupni Thunovy duchapřítomnosti a chytrosti kryjící se pod nebezpečnou maskou bonhomie" měl Bismarck vysoké mínění, které časem ještě vzrůstalo, když poznal „bystrý jeho rozum, obratnosť, rychlosť v pojímání situace a politickou zmužilosť". I poměr jeho k ministrovi Schwarzenberkovi v každém ohledu se mu líbil, ač naprostým byl protivníkem politických principů „školy" Schwarzenberkovy.*) Ale na druhé straně nezamlčují se také ani v nejmenším méně příznivé stránky ze života Thunova, ba zdá se spíše, že se *zálibou* přes tu chvíli nějaká mrva se najde, o níž by se mohlo psáti.**) Velice jest litovati, že neznáme navzájem úsudky Thunovy o vyslanci pruském Bismarckovi!

*) „Graf Thun ist, in Beobachtung der löblichen Disziplin, welche der österreichischen Diplomatie eigen ist, gewissenhaft bemüht, das treueste Organ der Absichten des F. Schwarzenberg zu sein, und beweist in dieser Beziehung eine nachahmungswerthe Genauigkeit und Pflichttreue. — Aber von den österreichischen Staatsmännern aus der Schwarzenberg'schen Schule ist niemals zu erwarten, dass sie das Recht aus dem alleinigen Grunde, weil es das Recht ist, zur Grundlage ihrer Politik nehmen oder behalten werden; ihre Auffassung scheint mehr die eines Spielers zu sein, der die Chancen wahrnimmt, in ihrer Ausbeutung zugleich Nahrung für Eitelkeit sucht, und zu letzterem Behuf die Drapirung der kecken und verachtenden Sorglosigkeit eines eleganten Cavaliers aus leichtfertiger Schule zu Hilfe nimmt.' — Nám pamětníkům událostí r. 1864, 1866, 1870 až do nynější brunšvické otázky hořejší výrok o nehledění na právo, jakožto základ politiky, z úst Bismarckových pochodící, jest dokladem, že nynější kancléř to, co při „škole Schwarzenberkově" pozorovati se zdál, s největší horlivostí za zásadu vlastní přijal, prováděl a provádí až do dneška sám.

**) „Jest prý nebezpečný protivník, podobá se Vídeňskému roué, celé noci hraje macao anebo tančí, dvoří se krásné pleti a dámám, které jsou více faciles, formosae než bonae, laboriosae, pije mnoho šam-

Jisto jest, že Bismarck z jiného byl „dřeva“ nežli předchůdce jeho Rochov, a z jiného také než ministr-praesident pruský Manteuffel. Hned z prvních jeho relací viděti jest, kterak prohledl záměry politiky rakouské a že nemíní mlčeti k nim a pokořovati se. I nelze dokonce souhlasiti s úvodem Poschingrovým (I, 8*), že Bismarck nepřišel do Frankfurtu jako principielný odpůrce Rakouska, to že prý teprv tam se vyvinulo. Hned první listy privatní i depeše úřední svědčí o *opaku*, jen že Bismarck na počátku byl při opposici své proti praesidiu spolkovému velice opatrný, jednak pro diplomatickou nezkušenosť, jednak pak pro respekt před Schwarzenberkem i před předsedou rady spolkové *Thunem.**) Ale principielně stál, ba musil státi na jiném stanovisku než Rakousko; vždyť plánem jeho bylo Prusko povznésti z nynějšího úpadku a diplomatických porážek! — Vždyť on to byl, kdož velmi záhy, právě že viděl, kterak Rakousko chce rozšířiti *kompetenci* „bundestagu“, všecku svou sílu k tomu naložil, aby spolkovou radu *podkopal*, on to byl, který buršikosně za nejlepší národní hymnu německou prohlásil báseň Heineovu:

O Bund, du Hund, du bist nicht gesund!

Byly ovšem věci, o nichž mezi vyslanci rakouským a pruským nebylo sporu. — Prvně bylo reaktivovanému spolku německému starati se o vyhlazení všeho, co upomínalo na revoluční hnutí roku 1848, a spolkové shromáždění volilo k tomu cíli zvláštní výbor, mezi diplomaty „Reactionsausschuss“ zvaný, který měl naznačiti nejlepší prostředky a nejkratší cesty ku dosažení cíle svrchu naznačeného. „Reactionsausschuss“ již 16. srpna 1851 byl s prací hotov a shrnul zdání své ve dvou kusech: a) měly se ve spolkových zemích odstraniti ústavy a zákony takové, kteréž nejsou v souhlase se základnými zákony spolkovými; b) měla se obmeziti svoboda tisku „antimonarchického, socialistického a kommunistického“.

Co se týče punktu prvního, ani *jediná* z ústav německých států povstalých r. 1848 nebyla v souhlase s buntovými zákony základnými. Všeobecné hlasovací právo. přísaha vojska na ústavu, obmezení *veta* panovnického: toť byly věci, jež bunt rozhodně z ústav vymýtiti radil, a sice předkem každá vláda měla se o to pokusiti na svůj vrub, a když by to nešlo, byl Spolek ochoten přispěti.**) — Hned na to 23. srpna 1851 odhlasován též návrh, aby země spolkové zrušily tak zvaná *základní práva* (Grundrechte).

Pomoci spolkové ostatně bylo jen v málo několika případech potřebí; jednotlivé vlády německé, jež roku 1848 úplně ztratily hlavu i rozvahu, nyní po utišení bouří měly energie s dostatek, a nenáviděným ústavám revolučním učinily rychlý, neslavný

---

panského vína, neslušně se chová k ostatním vyslancům, jakožto předseda spolkové rady skrz na skrz špatně si vede; napřed si nic nepročte a pak v jedné schůzi dává slovo za slovem čísti referaty o 30 a 40 arších, a když je pro tento způsob interpellován, dělá „auf gut österreichisch“, jako by vlastně nevěděl, co páni chtějí. — Když je zle, dovede býti neobyčejně pracovitým, ale dokud není nejvyšší čas, všechno nechává státi, a toulá se s paní svou po lesích, loukách a honbách! — „Auch ist er offen und anständig und hat überhaupt, wenn er auch nicht ganz frei von der übertölpelnden Bonhomie und slavischer Bauernklugheit mancher seiner Collegen ist, doch das Bedürfniss für einen Mann von Ehre zu gelten.“ — Veselý život prý vyvažuje tím, že s velkou horlivostí zachovává veškeré předpisy katolické církve. — Paní jeho (roz. Leopoldina hraběnka Lamberková, nar. r. 1825) velmi se Bismarckovi líbí, „sie ist eine junge, hübsche Frau vom guten Ruf, ist liebenswürdig, macht ein angenehmes Haus und gar keine Politik“. — Ostatně hrabě i hraběnka „haben eine Färbung von Czechenthum; sie spricht mit ihren Kindern und Mägden nur böhmisch“. — I. IV. 2, 7, 11, 25, 29, 30, 34, 37, 44, 55, 58, 63, 67, 68, 70, 120.

*) Že však hned při svém příchodu do Frankfurtu zrovna tak cítil, jako později — a že tedy nebyl Rakouskem do politiky své vehnán (jak by rád Poschinger čtenáře přesvědčil), toho důkazem jsou již první listy jeho k Wagenerovi „Erlebtes“ I, 58 (v červnu 1851), a toho dalším důkazem jsou protirakouské články Kreuzzeitungu. Bismarck nemoha sám hned tak rozvinouti se, jako později se stalo, inspiroval list tento, který k velikému podivu všech politických kruhů psal najednou (a sice zrovna od konce roku 1851) velice vášnivě proti Rakousku; konečně byla v březnu 1852 „Kreuzzeitung“ v Rakousku zapovězena. — A že Bismarck sám to byl, kdož „Kreuzzeitung“ inspiroval, toho důkazem velice flagrantním jest, že ku př. úřední relace Bismarckova o usnesení spolkovém strany tiskového zákona (I, 13) věcně úplně a co do formy skoro úplně souhlasí s článkem o téže věci v „Kreuzzeitungu“.

**) Bismarck byl proti tomuto odstavci; podle jeho zdání bylo správnější: dass die Regierungen genöthigt werden den Bruch mit der Revolution auf eigene Rechnung zu vollziehen und sich der Revolution gegenüber ernsthaft zu compromittiren und dass die Bundeshülfe ihnen nur auf ausdrückliches Anhalten darum gewährt werde. Jede andere Hülfe wird von ihnen zwar utiliter acceptiert, aber als eine den Grossmächten gemachte Concession aufgefasst, und führt meines Dafürhaltens nur dazu, freundliche Beziehungen zwischen den kleinen Regierungen und dem Liberalismus zu erhalten, die Grossmächte, namentlich Preussen, aber als die gemeinsamen Unterdrücker der öffentlichen Freiheit in Deutschland und der der letzteren zugeneigten kleineren Regierungen darzustellen (II. 3).

konec. Případů tak rozhodné a při tom skrz na skrz *věcné* opposice jako byla *Bennigsenova* a *Windthorstova* v Hannoversku, najde se v dějinách německých států tehdejších velmi poskrovnu.

Co se týče punktu druhého, obmezení totiž svobody tiskové, jen v principu dosaženo shody, ale dokonce ne ve způsobu provádění. Jak poměry stály, Rakousko přálo si, aby bunt vypracoval podrobný tiskový zákon, jenž by pak platil pro všecky země spolkové. Bismarck však se tomu opřel, maje starosť, „dass die Selbständigkeit Preussens nicht durch das Medium des Bundestags unter österreichische Vormundschaft gerathe". — On tedy věc obrátil a jednak chtěl, aby spolková rada toliko *všeobecná* pravidla stanovila, jimiž by příslušné zákonodárství jednotlivých zemí mohlo se pak řiditi a nebylo nikterak *alterováno*, — aneb nanejvýše podával se k tomu, aby spolková rada, když již chce podrobný zákon tiskový vypracovati, nepojímala do něho pranic, co by nebylo v souhlase s platnými v této věci paragrafy *pruskými*. Účel opposice byl patrný: od buntu, v němž Rakousko má většinu, Prusko nedá si oktroyovati zákony. — Totéž stanovisko ještě s větší rozhodností zastával pak Bismarck (r. 1853), když jednalo se v radě spolkové o obmezení práva spolčovacího a přísný dozor na dělnické spolky socialistické. Nic nepřijímati od buntu, co by se příčilo stávajícím zákonům pruským, bylo potom heslem konsekventně při všech případech až do r. 1859 prováděným. — Ovšem musí se podotknouti, že principielní boj v těchto věcech u veřejnosti buď velmi málo měl sympathií nebo naprosto žádných: což bylo platno, že vedl se boj o všeobecný nebo specialní zákon spolčovací, že Prusko nedalo si oktroyovati ničehož od buntu, když právě ono v *surovém* provádění reakce dobylo si hned na počátku let padesátých palmy vítězné.*)

Ve všech ostatních věcech, které staly se předmětem jednání a rokování ve spolkovém shromáždění Frankfurtském, vyslanec pruský vždy — od věci nejmalichernější až do nejvážnější — byl v opposici proti praesidiu, proti Rakousku. Pohnutky toho nahoře již byly vyloženy. O úvahách Bismarckových v této opposiční protirakouské situaci, jak jeví se v listech jeho úředních i soukromých, souborně lze říci asi tolik. Bismarck především se staral, aby za pobytu svého ve Frankfurtě byl poučen podrobně a věrně o celé situaci evropské. Psal, žádal a žehral tak dlouho, až ministr-praesident Manteuffel opatřoval ho obšírnými výtahy a opisy důležitějších diplomatických akt, posýlaných do Berlína od pruských vyslanců v Londýně, Paříži, Petrohradě, Vídni a Turině. Tím ovšem nabyl širšího rozhledu a tudy každý sporný punkt mezi ním a rakouským vyslancem pojímal z tohoto širšího evropského stanoviska, dobře věda a staraje se o to, kde by pro své protirakouské názory v okamžiku mohl najíti spojence. S toho stanoviska psal také úřední zprávy do *Berlína*, a král i Manteuffel, ač oba neměli Bismarcka v lásce, nemohli upříti soudnosť, sílu a správnosť úvahám jeho, a do jisté míry se jimi řídili, tak že již v těchto letech Bismarck ze svého zátiší Frankfurtského jal se ponenáhlu udávati *tón* veškeré diplomacie pruské, a také záhy došly věci tam, že nečekáno, až Bismarck o své újmě bude psáti, nýbrž vyžadováno si od krále i ministra zahraničných záležitostí jeho rad i ve věcech s buntem naprosto nesouvisících. Rozsáhle zařídil Bismarck také studie své o charakterech a osobních vlastnostech diplomatů, ministrův a státníkův u všech dvorů, kam měl příležitosť přijíti.**) Věděltě z vlastní

*) Docela prusky smýšlející Bulle (Gesch. der neuesten Zeit, II. 151) těmito ostrými rysy naznačil situaci tehdejší: „Verdächtige Politiker wurden auf das Aengstlichste beobachtet, die Parteistellung der ruhigsten Bürger aufmerksam ausspionirt; es kam wohl vor, dass die Polizei die Leidtragenden notirte, welche dem Sarge eines Achtundvierzigers folgten, von der Controlle über die Stimmabgabe bei den Wahlen gar nicht zu reden. Das Passwesen wurde zu höchster Vollkommenheit ausgebildet; wehe dem, der mit irgend einem flüchtigen Demokraten oder anrüchigen Oppositionsmann auch nur entfernte Aehnlichkeit hatte, er war der lästigsten Plackereien und Scherereien sicher, sowie er seinen Heimatsort verliess. Vor den übrigen Staaten zeichnete sich auch hier wieder Preussen durch den blindesten und rücksichtslosesten Eifer aus. Der höhere Polizeidienst nicht allein, sondern überhaupt die Civilverwaltung gerieth hier in die Hände der erbittertsten Reactionäre." A když Frankfurtský demokratický „Volksblatt" dosti uličnicky chválil to, že z paláce rady spolkové sňata byla „die schwarzrothgoldene Flagge", neboť prapor německý na domě onom vypadal prý „wie ein Jungfernkranz auf einem Hurenhause": dal sám Bismarck proti listu tomu zavésti ostré vyšetřování, místo co by byl měl prostě ignorovati věc, která daleko šla za slušnosť společenskou (IV. 107).

**) Pro nás zvláště zajímavé jsou zprávy o pobytu Bismarckově ve Vídni a Pešti v červnu 1852. Poschinger I. 102 a násl. IV. 73 a násl. — Podrobná pozorování čísti tu lze nejen o císaři Františkovi Josefovi, arcivévodkyni Sofii, všech ministrech, „diplomatických" dámách, vojenských poměrech, ale také o šlechtě,

zkušenosti, že při diplomacii nepřijde ani tak na instrukce vlád, jako na *osoby*, kterým podle nich ukládá se vésti jednání. Co z instrukce, dané pruskému vyslanci ke Frankfurtské radě spolkové, vyčetl si Rochov a co vyčetl si z ní Bismarck! Jak veliký, jak ohromný v tom byl rozdíl! — A instrukce zůstávala na papíře vždy tatáž!

Z této velké činnosti a rozhodnosti plynul důsledek, že Bismarck dovedl se učiniti nezbytně potřebným i králi Friedrichovi Vilémovi IV. i Manteufflovi, ač politiku jich obou neschvaloval a hájil stanovisko *rozhodně* jiné, než na kterém oni oba stáli. Jeť známo, že Friedrich Vilém IV. loyalně a upřímně byl přesvědčen, že Rakousko k nadvládě a prvnímu místu v Německu a nad zeměmi spolkovými má právo, a rovněž tak jest známo, že Manteuffel nebyl mužem samostatných názorů politických, nýbrž jenom věrným vykonavatelem této vůle *panovníkovy*. Bismarck byl často v konfliktu mezi povinností ku chefovi a králi svému a mezi přesvědčením o tom, že jeho politické názory jsou lepší. Pomáhal si v takových chvílích všelijak. Někdy poslal vládě své „politování“, že instrukce nebyla taková, jakou on si přál, jindy rozhodný učinil krok na svou pěsť a dal si ho teprve, když již ani nebylo jinak možno, dodatečně schváliti, nejobyčejněji však dovedl Manteuffla v privatních dopisech na svou stranu dostati tak, že instrukce pak vypadly úplně po přání Bismarckově. A konečně když někdy ani toho nedocíleno, pruský vyslanec si interpretoval věc, jak se jemu hodila, při čemž zejména ve formě všelijak se přizpůsoboval přáním dvoru svého, aby se vystřehl příliš častých konfliktů. — V tom pak největší je *síla* knihy Poschingrovy, že ponenáhlý způsob vzrůstu Bismarckovy moci a vlivu i vývoje jeho, částečně až do dneška prováděných, zásad — až do nejtajnějších záhybův otevírá se očím čtenáře, který pozorně čte *úřední* relace a dobře je srovnává se současnými listy *privatními*.

Ovšem Bismarck nebyl při tom Cagliostro; z knihy Poschingrovy viděti také, že vedle vlastní síly a pracovitosti k budoucí dráze jeho přispěly všelijaké okolnosti zevní. — Nejhorlivějším členem Kreuzzeitungsparteie byl generallieutenant Gerlach, osobní adjutant krále Friedricha Viléma IV. Muž ten zkusil mnoho v postavení svém, ale nevzdal se ho ku prospěchu strany. Věděl všecko a znal královy úmysly, přání i tužby, tak říkaje hned z první ruky. Čilou korrespondencí mezi Bismarckem a Gerlachem, pak mezi redaktorem Kreuzzeitungu Wagenerem a Bismarkem, pruský vyslanec ve Frankfurtě měl vždy a velmi záhy spolehlivé informace o úmyslech panovníkových a on pak po způsobu svém kořistil z toho pro politické záměry své. Vůbec poměr ke Kreuzzeitungu a ke straně, která za listem tímto stála, jest pro vývoj vlivu Bismarckova velmi důležitý. — On také přízní svou k této straně se netajil, třeba že v jednotlivostech se s ní rozcházel, a když si mu Manteuffel stěžoval, jakou Kreuzzeitung dělá opposici a vede polemiku s listy vládními, Bismarck odpověděl jemu — chefovi svému — že objektivně vzato, musí co do věci *souhlasiti* s listem, že však chce redaktora Wagenera napomenouti, aby byl co do formy v polemice slušnější (VI. 24).

Kde pak názory jeho byly v přílišném odporu s králem, dovedl se Bismarck opříti o Viléma, prince pruského, který o Manteufflovi velmi špatné měl mínění,*) a jak již v prvním článku pověděno, s politickými názory Bismarckovými se naprosto snášel (IV. 301, 302). Dobrý poměr mezi princem pruským a Bismarckem i potom trval, když onen po některý čas úplně odvrátil se od junkerův a Kreuzzeitungu.

Maďařích, o finančním hospodářství státním atd. atd., a to všecko s velkou otevřeností. Velmi ostrá a peprná místa o Bachovi a o všech těch, kteréž Bismarck měl v podezření, že jsou protivníky Pruska. „Bach war für Schwarzenberg, was der Mohr für Fiesco; er spielt jetzt den Cavalier, benimmt sich mit Noncholance und lässt die Tischgesellschaft darauf warten, dass er sich fünf Minuten lang mit lärmender Ostentation den Mund ausspült und gurgelt. Seinen Reden nach wird er nicht anstehen, schliesslich die Heilung der hiesigen Finanzen in einem lucrativen Bankrott nach amerikanischem Zuschnitt zu suchen. Seine Haltung gegen Buol scheint das Bewusstsein zu verrathen, dass er ihn noch weniger entbehren kann, als Fürst Schwarzenberg es konnte; und das glaube ich auch; der Hass der Aristokratie, auch der militärischen, gegen Bach ist gross und durchbricht überall die Vorsicht, mit der man sonst spricht. Nur des Kaisers Name und Amt schützt ihn“ ... O šlechtickém kasině ve Vídni a nenávisti proti bývalému ministru Pillersdorfovi: „Wie kann so ein Schurke wie Sie sich unterstehen mit mir — řekl mu general hrabě Hardegg — in einem Salon zu sein; nur aus Achtung vor den Damen speie ich Sie nicht an, aber gehen Sie hinaus!“ — Letzteres geschah. Pozoruhodný výrok maršála Windischgrätze: „er sprach sich mit Bitterkeit aus über die amtliche Revolutionirung des Landes durch die Gesetzgebung und über die Unmöglichkeit eines Systems, welches sich nur auf Soldaten und Beamte von meistens wenig Bildung und Moral stützen wolle“.

*) Varnhagen Tagebücher VIII, 62.

Ale vedle tohoto, jak bych řekl evropského, stanoviska, sledoval Bismarck při stálých konfliktech s Rakouskem ještě jeden cíl. — Stál na stanovisku přísně *prusko-národním*. — Právě toho, že Rakousko snažilo se kompetenci buntu *rozšířiti*, Bismarck užíval jakožto prostředku, jímž působil na malé státy *německé;* při každé takové příležitosti snažil se jim dokázati, kterak ne od Pruska hrozí jim nebezpečí, ale od Rakouska, a jak ono rozšiřujíc vliv svůj ve spolkovém shromáždění, podkopává tím suverenitu malých vladařů německých. V tomto směru působil osobně, pak v celé řadě *novin*, jež mu stály k disposici, a náramně žárlivě hlídal rakouský žurnalistický vliv v Německu, snaže se ustavičně zjednati mu protiváhu pruskou. Sympathie ke Prusku budil, kde mohl, jen aby Němci odtud navykli si očekávati spásu. Zejména v jedné věci, která se obzvláště v Rakousku pokládala za dosti malichernou, Bismarck neostýchal se osobně intervenovati a korrespondence rozsáhlé vésti. Míníme tu vzájemnosť *literarní*.

Tu staral se pečlivě, aby sprostředkoval výměnu spisů mezi společnostmi jihoněmeckými i pruskými; zvláště všecky spolky pro pěstování historie, geografie, statistiky měly obraceti se k Berlinu, tam docházeti podpory a rady v záležitostech svých (I, 124). Také Germanské Museum Norimberské v Bismarckovi mělo nejhorlivějšího podpůrce; nejen u spolkové rady, ale i také u Berlínského ministerstva vyučování ucházel se vřele pro ně o podpory. Koncem roku 1852 mluvilo se, z příčin mi neznámých, o přesídlení Akademie Leopoldinské do Vídně, „was den Zweck haben dürfte, die wissenschaftlichen Notabilitäten Deutschlands mit Wien in eine nähere Verbindung zu bringen“ (I, 170); to se rozumí, že se pak Bismarck o zamezení této věci staral horlivě; akademie se skutečně do Vídně nepřestěhovala.*)

V dobách zlých, kdy pracuje se na povznešení státu, žádná síla nemá zbytečně se odhazovati, mínil Bismarck, a také dle toho se choval i tehdáž, kdy octl se tím v odporu s ministry Berlínskými; liberalní strany politické v Prusku nenáviděné on ve Frankfurtě podporoval, jen když viděl, že pruského jsou smýšlení. Velice byl také proti tomu, aby osoby velkého jména a vlivu společenského odstrkovaly se ze služeb státních a tím vháněly do tábora opposičního.**)

IV.

Dala by se místo úvahy snadno celá kniha napsati, kdyby měly všecky ve spolkové radě Frankfurtské vzniklé konflikty rakousko-pruské ve všech fasích vývoje svého býti sledovány. Ukázal jsem ve předešlém odstavci, jaké stanovisko Bismarck vůbec zaujímal vůči Rakousku, jak stopovati se dají v korrespondenci jeho všeobecné zásady a pravidla, jimiž se řídil, aby zlomil touhu po rozmnožení moci rakouské; vykládati taktické podrobnosti každého jednotlivého případu není naprosto možno pro nedostatek místa. V té příčině musím poukázati ku knize samé, kdež v tomto směru lze najíti poučení velikého. Z každé stránky viděti tu provádění známé politické maximy: „Meine Forderungen und Wünsche sind mässig, aber ich weiss besser als Tausend Andere, dass

*) Míní se tu známá Academia Leopoldina Carolina naturae curiosorum založená 1652 a mající sídlo své vždy tam, kde bydlil praesident společnosti od členstva zvolený. Od roku 1830 byla sídlem Vratislav, ježto praesidentem byl proslulý botanik Nees von Esenbeck, professor Vratislavské university. Nees zemřel však teprv 22. března 1858, v čem tedy bylo nebezpečí, že akademie již roku 1852 se přestěhuje do Vídně, s určitostí nevím. Domněnka pravděpodobná jest ovšem na snadě. Zrovna roku 1852 byl Nees pro politické smýšlení své zbaven professury, a sice — bez pense, a všecky kroky akademického senatu Vratislavského, aby starému zasloužilému professorovi aspoň nějaká pense z milosti byla udělena, zůstaly marny. Nees musil prodávati knihy a sbírky své, zvláště veliký a nákladný herbář. Byl i při tom všelijak stíhán a znepokojován od policie, a možno tedy, že sám chtěl z Pruska se vystěhovati a usaditi ve Vídni, čímž by Leopoldinska akademie sama od sebe do Vídně byla přešla. Než nestalo se tak. Nees umřel ve Vratislavi 1858 a sídlo akademie přešlo do Jeny (praesident Kieser), potom do Drážďan (1862), posledně (1869) do Hamburku. Po r. 1858 nebylo pak již „nebezpečí“, že by Leopoldina Carolina na některý čas usídlila se v mocnářství Rakouském!

**) Zejména Savigny (syn slavného romanisty) měl býti udržen, „es scheint doch nützlicher, die Thätigkeit eines Mannes von seinen Talenten und Verbindung für die Regierung verwendbar zu machen als ihn in Opposition zu erhalten“ (IV, 10). A to Bismarck psal Manteufflovi, který Savignyho rozhodně chtěl odvolati z vyslaneckého místa v Karlsruhe, dovolávaje se toho, že tamější vláda ho míti nechce. Bismarck k této výmluvě dosti ostře dodal: Nach dem Grundsatz, den Rath des Gegners nicht zu befolgen, würde sich gerade die Abberufung des Herrn von Savigny nicht empfehlen. — A Savigny zůstal. Bismarckovi i Prusku se to vyplatilo. Nebo právě tento muž roku 1866 a násl. Prusku vykonal (vedle Bismarcka) největší služby při jednání o mír a při zřizování severoněmeckého spolku.

auch die mässigen Forderungen und Wünsche nimmer zu erlangen sind, ausser durch härtere und schärfere, die mit *Ungestüm* andringen." — Ovšem přání a touhy Bismarckovy dokonce nebyly skromny, za to však co „Ungestümu" a *prohnanosti* ve provádění se týče, nelze nevzpomenouti slov ministra ruského Nesselroda: „Il faut avoir le diable au corps, pour être bon diplomate."

Neštítěno se nejmenší maličkosti: z každého volně se strany praesidia propověděného slova, z každého kroku hned byla tu difference rakousko-pruská. Bismarck postavil se na stanovisko, že rakouský vyslanec jest jen *předsedou* spolkové rady, a to že jest věc zcela formalná, a každému docela přirozenému pokusu, rozšířiti toto formalní právo také na věcný vliv, opřel se s velikou silou. Byla to věčná vojna o celou řadu nepatrných maličkostí. Dokud byl ve Vídni Felix Schwarzenberg a ve Frankfurtě předsedou *Thun*, ušlo to ještě; Bismarck měl, jak jsem již shora podotkl, respekt a nezacházel do krajností. Ale později stal se velice neurvalým a hádavým, pro několik zlatých, které praesidium povolilo dvěma provisorním kancelistům (jeden z nich jmenoval se *Chaloupka!)* spolkové kanceláře, strhl Bismarck hluk, psal rozsáhlé listy Manteufflovi i králi (III, 118 a násl.), a konečně rozumí se, že docílil ústupu. Nešlo prý mu o ty peníze, ale o to, že oba ti kancelisté jsou Rakušané; a proti tomu on se musí brániti, aby praesidium nepředloživši záležitosť v sezení, o své újmě se staralo o rozmnožení rakouského *vlivu!* Ex ungue leonem! — Z tohoto zajisté velmi charakteristického případu viděti, jak to ve spolkové radě chodilo. — S podobnou rozhodností postavil se proti praesidium, když šlo o postavení kontingentu vojenského k ochraně spolkového shromáždění a předseda přes odpor Bismarckův vojsko kolem Frankfurtu dal rozložiti. Jiný konflikt nastal, když k návrhu Rakouska začaly se vydávati tiskem protokolly o zasedání spolkové rady. Bismarck byl proti tomu, aby protokolly se vydávaly a tedy také nezvolen do kommisse redakční. Jakmile první číslo protokollů vyšlo a jemu se zdálo, že Prusko není náležitě respektováno, ba že spíše jde o to, aby i na venek utvrdilo se vědomí o oprávněnosti rakouské nadvlády v Němcích: agitace jeho proti tomu neznala mezí. Nejenom že diktoval ostré ohražení proti 1. číslu zasedacího protokollu, ale způsobil i to, že úřední Berlínská „Preussische Zeitung" prohlásila, že officielní publikace spolkových protokollů je nespolehlivá a jednostranná. Vlastní vojnu polemickou potom vzala na se „Kreuzzeitung" a po ní i „Nationalzeitung", „Urwählerzeitung" a takové listy, které pro demokratismus svůj byly s vládním systemem pruským docela nespokojeny. V tom dobyl Bismarck triumfu, že dovedl věc vylíčiti jako *ponížení* Pruska, a v tom případě ovšem nejen listy vládě blízké, ale i opposice z „patriotismu" byla proti Rakousku. Úcta pro bunt také velmi tím sklesla, když takto do veřejnosti přinášely se spory vzniklé v radě spolkové o malichernosti: ale tomu Bismarck velice byl rád; těšilo ho, když respektu k buntu ubývá, již proto, že Rakousko mělo v něm praesidium.

Jinou příčinou ke konfliktu bylo „revoluční loďstvo německé z r. 1848". — Toho roku totiž pro budoucí ústřední moc všeněmeckou zřídily se také jakési počátky maritimní moci, několik slušně a dobře zpořízených a vyzbrojených lodí. Když však císařství německé se v roku 1848 a ani potom nezřídilo, nýbrž jednotu německou zase toliko „bunt" repraesentoval, nastala otázka, co s těmito fregatami? Otázka tato vlekla se velice dlouho, a debatty o ní byly zajímavé. — Rakousko, jakožto moc praesidialní, chtělo loďstvo to zachovati v moři Severním, ale ovšem pod svým náčelnictvím; Prusku také idea maritimní moci německé se líbila, ale ne pod nadvládou rakouskou; Bismarck mínil, že Rakousko má flottu svou na moři Adriatickém, že by tedy bylo nejlépe loďstvo spolkové organicky sloučiti s loďstvem *pruským.* — Proti tomu ozvalo se rozhodně Rakousko; a konečně ze strachu, aby lodi ty nedostal ten který protivník, nedostal je nikdo! — Vyrojil se z toho návrh: část přivtěliti k loďstvu rakouskému v moři Adriatickém, část k loďstvu pruskému v moři Baltickém, a část dáti ostatním státům německým v moři Severním. — Vědělo se napřed, že návrh tento neprojde; nebylyť pro něj ani Rakousko ani Prusko, a dokonce již ne malé státy, jež obávaly se nových velkých vydání. A nakonec bunt, který prý při této otázce poskytoval obraz „války všech proti všem", rozhodl se pro — licitaci! Loďstvo zpořízené roku 1848 prodalo se ve veřejné dražbě, bunt neměl žádné maritimní moci více. A tak to vlastně Prusku bylo také vhod. — Prostředkem jakéhosi kupce Hamburského Prusko při licitaci koupilo jednu z nejlepších lodí, a nabyvši od Oldenburska úzké třísla země (Jahdebusen) při moři Severním staralo se o zřízení vlastní moci námořské v těchto stranách.

Vystupování Bismarckovo i proti nejmalichernějším věcem, když dalo se z nich dovoditi překročení praesidialní moci, dělo se vždy tak, jako by Bismarck bránil *práva celé spolkové rady* proti přechmatům praesidia, a tím zjednávalo si u vyslancův ostatních zemí Prusko sympathie, ovšem ponenáhlu. Bismarck velmi rozkošně vypravuje, jak z počátku kollegové jeho po straně mu tisknou ruku, že se jich zastal, ale ve schůzi bojí se hlasovati proti praesidiu. Nicméně brzo tu jeden, tam druhý také se *osmělil*, a Bismarck formuloval pak posici Pruska v těchto slovech: „Es ist gewiss gut, unser Verhalten so einzurichten, dass man nicht den Eindruck erhält, als entzögen wir uns klaren und bestimmten Forderungen des Berufes, *Deutschland* nach aussen zu vertreten.“ (III. 135.)

Vedle toho také mnoho otázek, vnitřního Německa se týkajících, vedlo ku principielnímu odporu se strany Pruska proti návrhům rakouským. Tak stalo se v otázce Šlesvik-Holštýnské, Hessenské, Hessensko-Kasselské, Badenské (konflikt nábožensko-politický), jichž tuto možno se jen dotknouti bez výkladu obšírného. Bismarckovi zdálo se, že ve všech těchto a podobných věcech hlavní podporou Rakouska jest strach před ním a hlavní nehodou Pruska — vědomí menších států, že odtud se jim nemůže nic stát.*) I prosadil tudíž při dvoře Berlínském zásadu, že Prusko nebude si více sladkými úsměvy a smířlivou ústupností zjednávati přátele, nýbrž, docela podle Felixe Schwarzenberka, malé státy traktirovati vždy podle toho, zdaž se pro nebo proti Prusku staví. Tím jediné prý se pozná, „kdo jest s námi a kdo proti nám, kdežto prve i ti, kdož s námi dobře mínili, s Rakouskem šli, poněvadž odtud mohli se něčeho naditi, od nás ničehož ani za přátelství, ani za nepřátelství.“

Jakmile se tato zásada začala ve Frankfurtě prováděti, bylo zle pro vyslance států malých. Teď byli mezi dvěma ohni; i pomáhali si někteří při každé důležitější věci tvrzením, že dosud jsou bez instrukcí a že teprv dodatečně odevzdají svůj hlas, anebo zase ku hlasu svému přidali tolik různých klausulí a ohrazení, že výsledek hlasování býval „der unleugbar traurigsten Art“. Kolik hlav tolik smyslů. Bismarck jásal; již i to stačilo mu, poněvadž auktorita buntu v takových okolnostech velmi povážlivě klesala a bylo se již o to postaráno, aby noviny v tomto smyslu psaly.**)

Nejdéle a nejvíce lomcovala však buntem německým otázka *všeobecné celní jednoty*. Následkem dlouhých a krutých půtek o záležitosť tuto vyvinulo se pak u Bismarcka přesvědčení, že Rakousko a Prusko *vedle sebe* v Němcích býti nemohou. A vskutku také sám Poschinger doznává (úvod 13*), že boj o celní jednotu roznítil požár r. 1866 a zničení starého buntu. — Tomu ovšem rozuměti sluší tak, že nešlo pak již jen o celní jednotu, nýbrž postupem času smísily se s touto otázkou všecky ostatní sporné otázky rakousko-pruské, a šlo pak již jen o to, kdo bude pánem v německých státech.

Celní jednota německá pod náčelnictvím pruským a bez Rakouska jevila se býti čím dále tím větším nebezpečím pro moc panovníků rakouských. Také již před r. 1848 dají se stopovati pokusy Rakouska o připojení k celní jednotě prusko-německé. Potom i parlament Frankfurtský jednal o téže věci; ale Prusku podařilo se pokaždé nebezpečného rivala stranou udržeti. Neboť celní jednota měla pro Prusko hlavně význam politický, ona byla prvním prvkem k budoucí hegemonii pruské v Německu. A z těchto především, (ne z obchodních) příčin Prusku velice na tom záleželo, aby Rakousku do celní jednoty vstoupiti se zabránilo. Nebylo velké politické moudrosti k tomu potřebí, aby prohlédl se v Rakousku plán tento. Sotva tedy že ministerstvo Schwarzenberkovo překonalo první obtíže vnitřní a zničilo unifikační pokusy Pruska, již také hned pro budoucí zabránění německé jednoty pod nadvládou pruskou s celou silou a vehemencí ujalo

*) I. 55: Die deutschen Staaten fürchten Oesterreich in seinen Repressalien, während sie sich zu Preussen unter allen Umständen einer versöhnlichen und wohlwollenden Behandlung versehen. So lässt sich beispielsweise Hannover von der Besorgniss influiren, dass Oesterreich aus dem Verhalten der hannoverschen Regierung in der Handelsfrage Veranlassung entnehmen könne, der Letzteren seine Unterstützung in rein politischen Sachen am Bundestage zu versagen. Kurhessen dagegen, welches der preussischen wie der österreichischen Unterstützung am Bundestage mindestens gleichmässig bedarf, besorgt nicht, die Erstere zu verlieren, wenn es in allen streitigen Fragen entschieden und offen gegen Preussen Partei nimmt. Unsere Bundesgenossen sind daran gewöhnt, dass Oesterreich für seine Unterstützung wie für seine Anfeindung genau den Masstab der Gegenseitigkeit nimmt, und sich weder durch allgemeine Principien noch durch das Recht vorkommenden Falls abhalten lassen würde, eine Wiedervergeltung gegen diejenigen zu üben, deren Unterstützung ausblieb, wo sie erwartet wurde.

**) Pruské noviny zejména činily to s takovou horlivostí, že Bismarck sám nucen byl raditi ku přímeří, „aby prý protivník náš příliš se nezatvrdil“ I. 67.

se této otázky; z prvu v úvahách žurnalistických (úřední „Wiener Zeitung“ 1849 říjen) a pak kombinovaným útokem rakouského finančního ministra *Brucka*, podporovaného v této věci Felixem Schwarzenberkem. Bruck vypracoval dva pamětní spisy (30. prosince 1849, 30. května 1850), v nichž přání Rakouska v tom bylo vysloveno, že pro příště celní zakonodárství i celní politika *všech států* v německém buntě se nalézajících má se vyřizovati ve spolkové radě Frankfurtské sesilené k těmto účelům zvláštní kommissí odborných znalců. Či jinými slovy: vedení celní jednoty vyrve se z rukou Pruska a vloží do rukou buntu, v němž má praesidium i většinu — Rakousko. A tak jako Prusko celní jednotu nynější hlavně pro význam politický vysoko cenilo, rovněž Schwarzenberg s ideou o *všeobecné* celní jednotě vedené buntem pojil něco více: Rakousko *celé* (Halič, země uherské atd.) mělo vstoupiti do spolku německého a přetvořením celní jednoty prusko-německé na všeobecnou celní jednotu celého Rakouska a celého Německa měl býti položen základ k říši *sedmdesátimillionové!**) Mělo-li to se podařiti, musilo Prusko dosavadní své posice býti zbaveno, čili jinými slovy nynější celní jednota býti rozbita. Rakousko nelenilo. Do Němec vyslán byl ministerialní rada Karel rytíř *Hock*, známý adlatus Bruckův a spoluzakladatel nové finanční organisace doby té, všecky noviny ve službách rakouských stojící dostaly rozkaz psáti ve prospěch všeobecné celní jednoty, u dvorů menších států německých působeno skrze vyslance a četné Němce ve vojenských i civilních službách rakouských se nalézající: všecko k tomu cíli směřovalo, aby, až 31. prosince 1853 dopadne 12tiletá perioda celní jednoty prusko-německé, nestalo se obnovení na nových 12 let podle starého základu, nýbrž rekonstrukce na základech od Rakouska požadovaných. Ještě před novým ustavením buntu jednáno v tomto smyslu na konferencích Drážďanských, pak na počátku schůzí Frankfurtských volen k témuž cíli i zvláštní výbor a Rakousko vystoupilo již s prvním positivním požadavkem žádajíc o uzavření obchodní smlouvy s nynější jednotou, v níž by obě strany již se platně zavázaly, že jedna bez druhé nemíní měniti tarify celní, a v níž by si Rakousko *vyhradilo* do 1. ledna r. 1859 přistoupiti s celým územím svým ku jednotě celní. — Prusko tomuto požadavku *vzepřelo* se, ale nejpřednější členové dosavadní celní jednoty, všechna tři království německá i obě Hessenska, vyslovili se při konferenci Wiesbadenské (7. črv. 1851) proti Prusku a pro Rakousko! — Jedině skrze Hessenkasselsko, jak známo, prostředkovalo se spojení mezi oběma polovicemi pruského království; a jestli nyní nejen státy *jižní*, ale i toto kurfirství od Pruska se odtrhne, octne se ono v situaci, v jaké bylo před rokem 1830! A odtržení toto podle výsledků konference Wiesbadenské dalo se očekávati. V těchto okolnostech, jež bedlivě ve Frankfurtě od Bismarcka byly pozorovány a uvažovány, šlo Prusku o to, jak najíti cestu k odstranění hrozícího nebezpečenství?

Prusko v tom směru mělo posici tak dalece lepší, že celní jednota dosavadní již se byla vžila v Němcích, že podle ní a hledíc k ní stavělo se mnoho silnic i železnic a podnikaly se všelijaké obchodní spekulace, stavby velkých průmyslových závodů atd. atd. Tudy i v těch státech, jichž panovníci byli pro utvoření všeobecné celní jednoty rakousko-německé, obyvatelstvo a zejména průmyslníci a obchodníci přáli si míti zachovánou dosavadní celní jednotu. Bismarck výborně jsa instruován o těchto přáních, skoupil velký počet větších i menších časopisů jihoněmeckých, dal psáti v nich ve prospěch Pruska, mimo to brožurky dal tisknouti a rozesýlati skrze agenty své a způsobil dosti velký ruch *petiční* pro zachování nynější celní jednoty. To všecko bylo by nestačilo. Prusku podařila se jiná důležitější věc. — Nebezpečí svrchu zmíněné, že Stammland pruský bude odtržen od porýnské a vestfalské provincie, dalo se zachrániti jen rychlým přistoupením Hannoverska k celní jednotě. Když by to se docílilo, na Hessenkassel nebylo pak potřebí více se ohlížeti. Hannoversko mělo zvláštní malý společek celní (Steuerverein) s Oldenburskem a Bückeburgem; o připojení k celní jednotě prusko-německé několikráte

*) Bismarck píše ve věci této (I. 143), když byla v proudu: In Wien ist sowohl das Ministerium als auch der Kaiser selbst auf das Entschiedenste gesonnen, das Projekt der Zolleinigung mit allen erforderlichen Mitteln zu verwirklichen ... Es ist ganz unzweifelhaft, dass die deutsch-österreichische Zolleinigung sowohl aus persönlichen als auch sachlichen Gründen einen Hauptzielpunkt für die Politik der Regierung bildet. Der Kaiser selbst interessirt sich persönlich um so lebhafter und entschiedener für diese Angelegenheit, als er ... den Gedanken einer Herstellung des Habsburgischen Kaisertums in sich herumträgt, und in der materiellen Vereinigung Oesterreichs mit Deutschland den ersten Schritt zur Erreichung jenes Zieles erblickt.

se jednalo, vždy marně, pro vysoké požadavky Hannoveranů, jimž Prusko pro ohledy k jižním státům vyhověti nemohlo. Nyní však tyto ohledy přestaly, když naopak Prusko bylo v nebezpečí ztratiti všecko. Tudy začalo se tajné jednání se státníky hannoverskými, Prusko *všecky výminky přijalo* — a za tři měsíce po Wiesbadenské konferenci, *7. září 1851*, Hannoversko veřejně oznámilo, že od 1. ledna 1852 přistupuje k celní jednotě prusko-německé. Oldenbursko a Bückeburg v krátkém čase na to také přistoupily. Byl to skvělý triumf, ku kterému vedle pruského ministra obchodu *Heydta* hlavně Bismarck přispěl obratným jednáním s hannoverským vyslancem ve Frankfurtě *Schelem*. Teď se karta obrátila. Až dosud Prusko mělo strach, že jemu bude vypovězeno od států jižních, kdežto nyní ono *dalo výpověď* samo a pozvalo zároveň všecky státy k nové generalní celní konferenci do *Berlína*, kdež by se dosavadní celní jednota obnovila s ohledem na *zářijovou* smlouvu uzavřenou právě s Hannoverskem. To mělo za následek velké rozčilení při dvorech německých proti Prusku, dosti velké pohnutí (z Frankfurtu výtečně dirigované a podpalované) obyvatelstva jižních států proti domácím vládám a někde jako v Hessenkasselsku ihned dosti nemilé následky. Stát tento totiž při prabídných poměrech finančních bez quoty vypadající naň z celních užitků nemohl existovati, a Prusko nyní hrozilo zastaviti vypláceni.

Felix Schwarzenberg zůstal však neohrožen. V odpověď na pozvání pruské ku generalní konferenci celní do Berlína, pozval vlády všech států německých ku poradám do Vídně (v lednu 1852) k jednání o vzájemné celní a obchodní smlouvě. Prusko odmítlo přijíti. Za to však přišli zástupcové Bavor, Saska, Virtemberska, Badenska, obojího Hessenska a Nassavska. Ti lehce a záhy dohodli se o smlouvu, jež měla býti mostem k úplnému splynutí Rakouska s celní jednotou německou nově zorganisovanou.*) Hned potom zavázalo si Rakousko účastníky schůze Vídeňské v Darmstadtě (6. dubna 1852), že jen tehdáž v Berlíně jednati chtějí o obnovení jednoty na základě smlouvy hannoverské, když Prusko *současně* bude vyjednávati s Rakouskem o celní jednotu na základě návrhů ve Vídni v lednu umluvených. Prusko však naopak teprv *potom* chtělo jednati s Rakouskem *o smlouvu obchodní*, až dosavadní celní jednota prusko-německá se na základě zářijové smlouvy s Hannoverskem znova skonstituuje, čili až prý se uvidí, jak rozsáhlá bude budoucí celní jednota. Do těch událostí, zrovna když bylo nejhůře a napjetí s obou stran největší, spadá náhlá, neočekávaná smrt Felixe Schwarzenberka (5. dubna 1852).

Jako přívrženci rakouští smrt krále hannoverského Arnošta Augusta (18. listopadu 1851) vykládali sobě ve smyslu dobrém, doufajíce, že nástupce jeho spolek s Pruskem hned zase zruší,**) tak smrtí Felixe Schwarzenberka Prusko velmi si ulehčilo a rakouští vyslanci a diplomati jako bleskem byli omráčeni (IV. 63. a násl.). Ovšem podle výslovného sdělení hraběti Thunovi z Vídně učiněného v politickém směru nemělo smrtí touto ničím býti hýbáno: ale o to nešlo tak mnoho, jako o otázku, zdaž nástupce Schwarzenberkův dovede s touže *silou* politický směr předchůdce svého vésti a udržeti.

Hrabě Karel Buol-Schauenstein,***) již 12. dubna roku 1852 za nástupce Felixe Schwarzenberka povýšený, o němž jinak dosti chvályhodného jest známo, politický system Schwarzenberkův vedl „mit geringerer Thatkraft und Intelligenz". (I. 28*) A to Prusku prozatím stačilo.

V otázce celní jednoty vedl se nyní boj hlavně o *formalní* otázku svrchu naznačenou; zdaž o návrzích Vídeňských a smlouvě hannoverské má se jednati *současně*, čili nic. Jednání o tento punkt vedlo konečně ku poslání Bismarcka do Vídně (8. června — 7. července 1852),†) na ten čas bezvýslednému, poněvadž Buol docela postavil se na

) Vydavatel Poschinger praví o tom (úvod 23): es war die energisch aufstrebende Politik des Fürsten Schwarzenberg, die damit die Axt an eine der wichtigsten Wurzeln des preussischen Einflusses in Deutschland zu legen suchte", kdežto Bismarck sám míní bez obalu (IV. 110): „die Hauptstärke des österreichischen Verfahrens liegt in dem Mangel an Blödigkeit im Fordern, und im Beanspruchen alles dessen, was man wünscht, als einer ganz natürlichen und billigen Sache"

**) IV. 59. Ale sklamali se, neboť král Jiří sestavení nového ministerstva svěřil horlivému příteli Bismarckovy politiky — Schelemu.

***) Narozen 17. května 1797, byl před tím rakouským vyslancem v Petrohradě, naposled v Londýně.

†) V kruzích Berlínských mínilo se, že Manteuffel poslal ho tam s dobrým vědomím, že nic nepořídí a trochu si prsty připálí (Varnhagen IX. 245). Bismarck nepořídil nic, ale prsty si nejen nepřipálil, nýbrž obdržel řád železné koruny I. třídy (I. 187).

stanovisko, že se nesmí povoliti.*) Ale novému ministrovi zahraničných záležitostí rakouských jednak scházela podrobná znalosť věcí německých, jednak nedostávalo se mu bezohledné energie Schwarzenberkovy. Prusko než by bylo přistoupilo ku přání koalice Darmštadtské, raději v září 1852 celní konferenci Berlínskou bez výsledku rozpustilo, obnovivši celní jednotu jen se státy, kteréž věrně při něm vytrvaly (Brunšvik, státy durynské, Hannoversko, Oldenburg, Bückeburg). Krise tím přiostřena a mluveno již o válce. Koaličníci Darmštadtští znova obrátili se do Rakouska; zde pak (v říjnu 1852 ve Vídni) jednalo se aspoň o zřízení celní jednoty rakousko-jihoněmecké, k níž by náleželo 48 millionů obyvatelstva. Ale Rakousku touto věcí neposlouženo, jemu záleželo na veliké celní jednotě, v níž Prusko nutně býti musilo, sice jinak všecky snahy rakouské o nabytí rozhodné převahy v Němcích, snahy o znovuzřízení říše sedmdesátimillionové, byly celkem marny.

Jen jedna ještě kynula naděje: v Hannoversku začaly při dvoře i v ministerstvě ukazovati se povážlivé případy smýšlení protipruského a z této okolnosti mohla vzejíti naděje na úplné osamocení Pruska. Ale Buol dopustil se osudné chyby, že zrovna *v tomto* okamžiku, kdy to Prusku nejvíce přišlo vhod, couvl a podal ruku ku přátelskému narovnání. — V prosinci 1852 císař František Josef navštívil krále pruského v Berlině a s ním zároveň i *Bruck*. Výsledkem nového jednání byla *smlouva obchodní* toliko mezi Pruskem a Rakouskem 19. února 1853 uzavřená, v níž nebylo více o tom řeči, že by jedna strana bez druhé neměla měniti tarify celní, aniž *vyhrazeno* Rakousku přistoupení k celní jednotě, kdy by se jemu líbilo a nejdéle do 1. ledna 1859; nýbrž přistoupení Rakouska k celní jednotě prusko-německé dle této smlouvy mělo býti *předmětem nového jednání* v roku 1859. Po uzavření této smlouvy král pruský Friedrich Vilém IV. jel zase k návštěvě do Vídně (v květnu 1853). — Ostatním státům německým nezbývalo nyní nic jiného, než obnoviti starou celní jednotu, což stalo se již 4. dubna 1853. Prusko opět stálo v její čele a jednota mimo to rozšířena byla z 8253 na 9046 čtver. mil!

Bismarck dorážel nyní na Manteuffla, aby tohoto vítězství využito bylo také politicky, zejména ku zničení těch obou ministrů, saského *Beusta* a nassavského *Dalwigka*, kteří nejdéle a nejrozhodněji v předešlém boji stáli proti Prusku. — Ale na ten čas Manteuffel přání tomu nevyhověl. (Dokončení.)

Postátění železnic v Rakousku.

Napsal J. Kaizl.

(Pokračování.)

IV.

Počínajíc rokem 1869 rozpoutávala se podnikatelská odvaha úžasným chvatem; ziskem oslepený kapitál hrnul se chtivě i k podnikům tak problematickým a k investicím tak dobrodružným, že dosť malá rozvaha i obezřelosť byla by dovedla hospodářskou ničemnosť jejich v jasné světlo postaviti; avšak bledé a chladné tony rozvahy a obezřelosti schváceny byly růžovou barvitostí horečky spekulační. Z čísel shora uvedených vysvítá, že v letech 1871 a 1872 přibylo nejvíce kilometrů (1207·56 a 1154·41) drah železných v Rakousku. V těch letech udílena síla stavebních koncessí železničných, jakož pouhý pohled na indexy říšského zákonníka ukazuje; ještě v prvých pěti měsících r. 1873 uděleno a uchystáno jich více než v kolika následujících letech. Nedosaženo-li na státu garancie výnosové, přestali zakladatelé a koncessionáři na některých těch výhodách berních, a nebylo-li těch, spokojili se milerádi s pouhou koncessí. Roku 1873 dostoupilo spekulační opojení nejvyššího vrcholu a napjetí, a v měsíci květnu toho roku přikvačila katastrofa, jíž způsobilo náhlé vystřízlivění, malomyslnosť

---

*) IV. 94: Er sagte, dass Österreich sich nicht helfen könne, es müsse eine politische Frage daraus machen, wenn es allein ausgeschlossen bleibe aus dem Verein, und es müsse eher den lezteren zerfallen lassen als zugeben, dass er sich ohne Österreich consolidire.

a zastrašenosť, opačný to extrem dosavadního podnikatelského mysli rozpoložení. Jako hynou cizokrajné květy šťavnatě vypučevši ve strojené teplotě a světle ochrany sklenikové, když uměle udržovaná temperatura unikajíc rozvalenými stěnami nahrazována jest nelíčeně drsným a jasným ovzduším domácím: tak upadávaly podniky, když podminky, ve kterých vznikaly a bujily, světlo optimistického názoru oekonomického a teplo veselé nálady podnikatelské, byly veskrze pominuly.

Té chvíle, kdy katastrofa nadešla, podniky železničné byly a mohly býti v těchto stadiích: buď byly teprve chystány jsouce ve stadiu pouhé koncessionovanosti, buď byly právě prováděny, nejsouce než rozestavěné železnice, buď nakonec byly hotovy a výkonu odevzdány. Účinky a výsledky katastrofy byly rozdílné podle toho, kde v kterém stadiu postihla podnik železničný. Tak především stopa její jeví se v tom, že některá oprávněni koncessní prohlášena formalně za pominulá, protože jich v uložené lhůtě užito a vykonáno nebylo: tak na př. r. 1874 uhasla koncesse ku dráze jdoucí podle Innu z Altheimu do Schärdingu k linii Bozen-Meran, k veliké české dráze Hodkovice-Rakovník-Protivín-Kušvarda. Pro dráhy, jichž provedení bylo by se rádo koncessovalo, nenalezeno podnikatele, jakkoli zákonem toto přání vysloveno a výhody koncessní zabezpečeny; ukazujeme ze mnohých toliko na dráhy dalmatské, istrijské a tarnovsko-leluchovskou v Haliči. Rozestavěné dráhy dostávaly se do tísní velikých a ucházeno se o podporu státní, kteréž i stát zálohami (půjčkami) stavebními v kolikerých případech poskytoval; ukazujeme na dráhu plzeňsko-březenskou, resp. plzeňsko-eisensteinskou, buštěhradskou a rakovnicko-protivínskou, pak na první uhersko-haličskou (Přemysl-Lupkov), Leobersdorf-sv. Hypolyt; stát některé ty zálohy dal sobě uhraditi akciemi podporovaných podnikův, a tak sám stal se akcionářem a spolu podnikatelem. Úplná hospodářská impotence ukázala se při mnohých, obzvláště maličkých železničných podnicích dopravě již odevzdaných: výtěžky nestačily ani na úhradu běžných nákladův a ovšem ne na zúrokování kontrahovaných dluhů hypothečních (prioritních) nebo dokonce na poskytování dividend akciových; za příklad služiž dráha vorarlberská, které stát zákonem ze dne 28. března 1875 č. 58. ř. z. zabezpečiti musil dopláceni schodků dopravních až do summy 911.000 zlatých, pak linie Braunau-Strasswalchen v Horních Rakousích, která záhy propadla exekucím; nebo moravská hraniční, nebo dněsterská; pak Albrechtova dráha v Haliči a j. Dněsterská dráha v Haliči na příklad přijala v roce 1873 303.351 zl. a vydala 346.553, tak že měla deficitu 43.203 zl.; roku 1874 vyplynul z rozdílu příjmů 289.161 zl. a výdajů 379.235 zl. deficit 90.074 zl. a r. 1875 nedostávalo se 105.500 zl.; zúrokování priorit bylo r. 1874 zastaveno, nefundovaných dluhů nahromaděno a věřitelé zaváděli exekuci a chystali se ke konkursu. V příčině dráhy Braunau-Strasswalchen přimlouval se r 1877 poslanec p. Skéne v říšské radě za to, aby koleje byly vytrhány a dráha zničena jako mrtvorozené dítě spekulace.

Že při drahách garantovaných konsequence nešťastné konjunktury svážely se na stát, že finanční břemeno garancijní roste, že i zvýšení garancie prováděno, vysvítá z rozpravy dřívější. V těch dobách velikého praktického významu nabývala otázka, na jejíž existenci jsme shora jenom zběžně ukázali, jak totiž se zachovati, když garantovaný podnik železničný nedocílil vůbec žádného čistého výnosu, nýbrž když výsledkem výrobní činnosti dopravní byl deficit; z doslovu zákonův a listin koncessních, kterýmiž garancie v té neb oné formě přiřčena byla, nebylo ovšem lze dobrati se ve všech případech zřejmé a nepopiratelné odpovědi k řečené otázce; avšak garantuje-li se komu čistý výnos až do jisté výše, jest tím přece garantována první podmínka čistého výnosu vůbec, a to jest úhrada nákladu výrobního, jenž právě nebyl uhrazen, když výkon uzavíral se deficitem; snad hodí se na tyto případy interpretační pravidlo in majori continetur minus. Tak i ratio juris a ještě důrazněji ratio aequitatis naléhala na stát ve prospěch zbědovaných drah garantovaných, a naléhání tomu nebylo lze uniknouti.

Avšak všeobecná národohospodářská tíseň, neúčinkovala pokud jde o železnice, na stát toliko tím, že se financí jeho dotýkala nutíc nebo vedouc k udílení, resp. ke zvyšování subvencí železničných v jakékoli formě; ona způsobila i jinou, řekli bychom energičtější akci politiky železniční. Bylyť už před katastrofou květnovou (1873) některé projektované linie železničné uznány v obecném interessu říše i zemí za tak důležité, že vládě zákonem uloženo, aby provedení jejich udělením koncesse zabezpečila, in eventum však stavbu nákladem státním provésti dala; tak bylo v příčině drah istrij-

ských a tarnovsko-leluchovské (srv. zákony ze dne 22. dubna 1873 č. 60. ř. z. a ze dne 30. dubna 1873 č. 79. ř. zák.). Tolikéž dráhy dalmatské jako původně tarnovsko-leluchovská (zákon ze dne 29. června 1872 č. 106. ř. z.) měly koncessovanou stavbou provedeny býti (zákon ze dne 30. dubna 1873 č. 80. ř. zák.), avšak nebylo uchazeče o koncessi, a kromě toho nesjednáno shody s uherskou vládou v příčině připojení; zákonem ze dne 16. května 1874 č. 63. ř. zák. schváleno zbudování na náklad státu. Prvotný náklad stavby drah tarnovsko-leluchovské, istrijské i dalmatské měl býti uhrazen z 80millionové dotace pomocné. Že vláda soukromé uchazeče očekávala, patrno z kontraposice počínání jejího v příčině drah Trbiž-Predil-Gorice a Innspruck-Arlberg-Bludenc (srv. návrhy zákonů, podané vládou v VII. sessi říšské rady, 1871/3 pod čísly 134. a 135. příloh ku stenogr. prot. sněm. posl.); tu totiž přímo navržena stavba státní, protože prý pro obtížnosť a nákladnosť stavby nelze se naditi počinu soukromého. Ku příčinám, které již před květnem r. 1873 zdůvodňovaly provedení právě uvedených tří drah, přistoupila po té době nová: nedostatek výdělku a nouze obyvatelstva, které stavbou uleveno býti mohlo; té příčině přikládán takový význam, že mluveno přímo o stavbách železničnych pro ulevení bídy (Notstandsbauten). K drahám těm přidružila se rakovnicko-protivínská, jejíž provedení stát po kolikerých transakcích s koncessionáři jako Notstandsbau na sebe vzal zákonem ze dne 16 května 1874 č. 65.; při debattě o zákonu tom pravil poslanec jistý: „Se státními stavbami železničnými pochodili bychom lépe než s nynější soustavou koncessí, při které páni koncessionáři koncesse jen dotud drží a prodávají, dokud peníze vynášejí; jakmile však vidí, že se přespekulovali, ihned jako hlemýždi uchýlí se do své skořápky a jdou ke státu, řkouce: Státe, stav ty teď a vezmi na se risiko, neboť není už co vydělati.“

Tak roku 1874 pustil se stát na čtyřech rozdílných a vzdálených punktech říše, na východě haličském, na západě českém a na jihu v Dalmacii a v Istrii do stavby malých linií železničných, nikoliv aby znova zahájil dobře promyšlený a schválený systém drah státních, nýbrž z části aby stavbou poskytoval zaměstnání strádajícím občanům, z části aby nahrazoval zaniklou sílu podnikání soukromého v příčině některých předůležitých linií (spojení vojenského přístavu v Puli). Že na principialnou změnu v politice železničné nebo dokonce na velikolepě koncipovanou postátťovací akci té chvíle (r. 1873 a 1874) ani dost málo pomýšleno nebylo, o tom svědčí rozptýlenosť uvedených linií, nahodilá povaha motivů činnosti státní, odmítání vlastní správy výkonu, jež nalézáme i v motivech ke staršímu návrhu státní dráhy predilské a arlberské, obzvláště pak další vývoj politiky železničné a v něm zejména transakce v příčině dráhy tarnovsko-leluchovské, kterou vláda v lednu roku 1876 parlamentu navrhla, jakož na svém místě vytkneme.

Ten byl stav, ku kterému dospěly věci v prvých dvou letech po událostech květnových roku 1873. Negarantované dráhy byly v povážlivé tísni, garantovaným vedlo se nelépe, soukromopodnikatelská iniciativa byla tatam a bída v lidu veliká. Chtěj nechtěj musil stát opustiti stanoviště nečinného plátce garancijních subvencí; zasahoval tam, kde bylo nejhůře nebo kde vylíčeno, že jest nejhůře: zvyšoval subvence, platil deficity vykonné, poskytoval záloh stavebních, nabýval akcií podnikových a sám jal se budovati dráhy. Připadá nám, jako bychom viděli účinky ohromení a zděšení po veliké katastrofě květnové: rozptýlená, nepromyšlená, nesoustavná akce pomocná, při které plýtváno snad dobrou vůlí a snad také penězi; v tom domnění potvrzuje nás jednak chování zákonodárných sborů, které neměly pokdy, koncentrovati intellektualné síly a vůli na oekonomickou a finanční situaci, nýbrž pokládaly za daleko důtklivější a užitečnější věc, raditi se dlouho a dlouho o nových zákonech církevních, jednak slib, který vláda ústy ministra tržby teprve dne 24. listopadu 1874 dala poslanecké sněmovně, že totiž až roku 1875 bude předložen podrobný programm železničný dbající plánovitého rozšíření sítí a opírajíc se o zkušenosti nabyté při „nedávno na zkoušku podniknutých stavbách státních“ (bei einigen neuerlich versuchten Staatseisenbahnbauten).

Než buď jak buď, prolom byl hotov, stát pustil se do stavby drah a jako každá skutečnosť, ať zrodila se jako dávno vyhlédnutá konsequence z důkladného přemýšlení a dlouholetého snažení, ať padla do starých poměrů jako z pistole jsouc vystřelena, tlačí na přítomné i budoucí, jsouc posvěcována a nedotknutelnou činěna pouhým času prodlením: tak i toto faktum působilo ukazujíc již tou existencí svou, že to,

nač tak dlouho nepomýšleno, jest možným snad i rozumným, a objevujíc těm, kdo přemítali o nápravě poměrů železničných, i v Rakousku novou cestu vedle dosavadních. Státní železnice — nebo vlastně zatím toliko státní stavba železnic — teď tu byla a tady stála, a dotýkáno se jí s velikou nejistotou; bylo správno nebo nesprávno, že se jí chopeno? mělo se pokračovati a do jakých rozměrů? ze zásady a kdekoli možná, nebo jen někdy, jen z nouze? měl stát míti holé vlastnictví nebo měl i výkonu se ujati? To jsou důležité otázky; jasná a rozhodná politika železničná byla by z jasné a rozhodné odpovědi vyplynula; té však nebylo, vyjímajíc jediný punkt, ten totiž, že stát měl se vzdalovati vedení výkonu (srv. vládní návrhy v příčině sloučení drah lvovsko-černovické, Albrechtovy, tarnovsko-leluchovské a dnésterské VIII. sesse posl. sněm. příloh č. 444.; v příčině dráhy Trbiž-Pontebba VIII. sesse příl. č. 459. a mnohé j.). My klademe rychlý, ba skoro náhlý příchod řečené skutečnosti, státních staveb železničných, z části daleko největší na vrub krise roku 1873 a účinků jejích a dovoláváme se na tomto místě toho, co řečeno na konci II. oddílu těchto úvah, konstatujíce konkretný effekt jedné z příčin tam všeobecně označených.

Avšak potřebí pokračovati ve stopování dalšího proudu a rozvoje událostí. — Skutečně teprve v zasedání poslanecké sněmovny, jež bylo v poslední čtvrti r. 1875 a v první čtvrti r. 1876, vláda a zákonodárné sbory obrátily pozornosť svou k celku železničných poměrů rakouských, nelpíce víc na jednotlivých zjevech a na porůzných palliativech — a nikdo nebude upírati, že tak stalo se s velikým úsilím a horlivostí; v takovém rozsahu zajisté záležitosti železničné ovládaly a naplňovaly denní pořádky jednotlivých schůzí, že neváháme řečené zasedání říšské rady nazvati železničným par excellence. Na samém počátku, dne 29. října 1875 chopil se ministr tržby (rytíř Chlumecký) slova, aby splnil vzpomenutý slib předchůdce svého v úřadě a vyložil situaci železničnou, jakož i železničný programm vlády. Toto zajímavé exposé objasňuje všeobecnými rysy nejprve dočasný stav věcí a příčiny jeho a uvažuje pak v druhé části své možnou remeduru; myšlénky jeho jsou v hlavních kusech tyto:

Železné dráhy v Rakousku jsou toho času (říjen 1875) výhradně v rukách soukromých a požívají z větší části přímé podpory státní ve formě garancie výnosové; oekonomické položení garantovaných drah jest chatrné; některé ustavičně berou podporu a naděje na splacení jest v nedohledné dálce, některé z výtěžků svých neuhrazují ani náklady výkonu; rovněž chatrna jest situace drah negarantovaných; ony pak podniky, kterým stát v novější době poskytl záloh stavebních, nedovedly posud zjednati si dalšího kapitálu ku provedení podniku. Síť železničná není nikterak uspokojiva; nedostává se kolikerých drah kommercialně, tržebno-politicky a národohospodářsky důležitých, kdežto s druhé strany jde namnoze týmže směrem několik drah; ke všemu pak jsou mnohdy linie, jež k sobě náležejí činíce přirozený celek, roztříštěny na více samostatných těles podnikových. Neméně uspokojivými jsou ceny dopravní v tarifách železnic stanovené, jakkoli břemeno, jež z poměru k drahám vzniká financím státu, jest ohromné; vůbec dozorčí nad železnicemi moc státu jest nedostatečnou a tolikéž i zkoumání účtův dopravních, jež, jak vyplývá z III. oddílu těchto výkladů jest základem pro stanovení roční subvence garancijní. Příčiny toho všeho shledává exposé jednak v poměrech, jež jsou „mimo železnictví“ a k těm počítá: rozmanitosť terrainu, různou hustotu a kulturu obyvatelstva, nastalé státoprávní změny mocnářství rakouského, drahotu cizozemského kapitálu a na konec krisi; jednak v platných administrativných a legislatorných řádech, z nichž vzniklo nepřesné rozpočitávání základních kapitálů; nedostatek systemu a zásad při rozvíjení železničné síti, jemuž zejména nadržoval omyl, kterému dlouho oddáváno se v příčině účinků konkurrence při drahách železných; ochota vůči přemalým a života neschopným společnostem spojená s nedostatečným předvídáním výnosnosti a vývojnosti jejich; konečně okolnosť, že při zakládání drah nechodívalo tak o rozvoj železnictví jako spíše o „hodně šikovné“ ukojení ziskuchtivých spekulací. „Nebylo — praveno do slova — ani možné ani nemožné linie, pro kterou nebylo by se nalezlo podnikatele nebo podporovatele . . . obrovské náklady zakladatelské nakupily se jsouce vydány za účely, které s vlastním podnikem železničným měly pramálo činiti. Podniky o sobě již málo výnosné, obtíženy hned z předu kolossalným, výnosnosť jejich daleko přesahujícím břemenem úrokovým; tak za klamné a všech kruhů se zmocnivší víry v úžasný rozvoj dopravy vznikaly ony choré existence, jež nám dnes tak trudné rozpaky působí.“ Tak soudil

roku 1875 rakouský ministr tržby o rakouské politice železničné, a v parlamentu vtipkováno při této nebo — nepamatujeme přesně — pozdější příležitosti, že Rakousko má všeliké kategorie drah: primarné a sekundarné, garantované a negarantované, vojenské a kommercialné atd. — jediné však že není: výnosných.

Remeduru těchto žalostných poměrů shledává exposé v opatřeních, jež tuto co nejstručněji označujeme: reorganisace generalní inspekce drah; přesné zkoumání dopravních účtů garantovaných železnic; reforma zákona koncessního, řádu výkonného a řízení expropriačního; podporování fuse (splynutí) chorých drah s jinými; reforma garancií vůbec a obzvláště zvyšování povolené garancie v těch případech, kde podnikatelstvo činí nové investice kapitálové (stavby, doplňky, rozšíření a j.); neboť tu posud velmi často počínáno si tak, že podnikatelstvo položilo náklad řečených investicí prostě do konta výkonného, podle jehož salda se vyplácela garancie; tím způsobem stát pak půjčoval podnikatelstvu nikoli nedostávající se summy výnosu (úroku), nýbrž zároveň celý kapitál, a to zjevně příčilo se stipulaci garancijní; bylo tedy zajisté interessem státu, aby se raději roční garancie zvýšila o výnos (úrok) připadající na nově naložený kapitál. „Jiné opatření — pravil ministr — jež na zřeteli míti lze, jest vedení výkonu skrze stát; jest mi uznati principialně možnosť a podle poměrův i prospěšnosť tohoto opatření“ — na ten čas však třeba upustiti od něho, protože linie, o které by mohlo jíti, nevyzývají k takovémuto pokusu; dalším negativným prostředkem bude nepřipouštění zakladatelských jednání shora vypsaných a neudílení koncessí takového způsobu; konečně pak působení na plánovitý rozvoj síti železničné.

V této poslední příčině podán ihned konkretný programm tím, že označeno šestero hlavních (primarných) drah (dunajská pobřežní, arlberská, predilská, česká transversalní, doplňovací linie v Haliči a v Dalmacii), jejichž provedení vláda v obecném interessu státním dbáti bude přede vším ostatním; tolikéž zmíněno se o nutnosti stavby drah lokalných. Exposé činí otázku, kterak má stát podporovati zřízení těchto železnic v příčině opatření prostředků peněžních, a odpovídá k ní v ten smysl, že nelze vytknouti princip, nýbrž že případ od případu třeba přijati ten modus, který pokladnu státní nejméně tíží; „právě totéž platí v příčině otázky, zdali státní nebo soukromá stavba? to vládě nikterak není otázkou zásadní“, nýbrž bude v každém porůzném případu tázati se, kdo staví lépe: stát nebo soukromé podnikatelstvo; oba staví pomocí úvěru, nyní nalézá stát úvěru za lepších podmínek, tudíž akceptujme státní stavby. A v skutku hned na rok 1876 žádán netoliko úvěr 11,342.700 zl. na provádění započatých drah istrijské, tarnovsko-leluchovské, dalmatské a rakovnicko-protivínské, nýbrž i nový úvěr 12,350.000 zl. na započetí stavby desaterých linií, mezi kterými byly primarné dráhy tyto: dunajská pobřežní, arlberská (Innspruck-Landeck-Bludenc) a predilská (Trbiž-Predil-Gorice). V motivaci těchto požadavků úvěrových pak praveno: „Zbudování všech těchto drah má býti provedeno nákladem státním, protože projektované linie nehodí se, aby koncessovány byly samostatným společnostem, a protože k existujícím společnostem — na kolik snad by šlo o stavbu lokalných drah, ústících do jejich linií — nelze hrubě hleděti pro finanční slabosť jejich; není pochyby, že stát, pokud jde o opatření peněz, stavby ty provede laciněji, než společnosti,“ čemuž svědčí také dosavadní výsledky staveb státních.

Ukazujíc opravdový úmysl provésti všeobecně vyložený programm a chopiti se lékův k vyléčení rozpoznaného zla podala vláda kromě právě řečených návrhů stavebních ještě v témže zasedání řišské rady řadu jiných proposicí; jsou to zejména návrh zákona v příčině stanovení maximalných tarif pro železnice (č. 440. příloh ke prot. sten.); návrh zákona v příčině zbudování linie Trbiž-Pontebba nákladem státním (č. 459. příl.); návrh na podporování soukromé stavby linie Bozen-Meran (č. 457.), návrh na účastnění se podniku dráhy duchcovsko-podmokelské (č. 481.); návrh zákona o fusi severní dráhy Ferdinandovy s drahou Břeclava-Hrušovany-Zellerndorf (příl. č. 483.). Svrchu položený výrok náš, že vládě r. 1874, ale ani r. 1876, nešlo o principialnou změnu v politice železničné a ovšem ne o velikolepě koncipovanou akci postátňovací a že rozhodně vyhýbáno se dopravní činnosti státní, ostře illustrován jest osnovou zákona, kterou vláda v lednu r. 1876 podala sněmovně (č. 444. příl.) a která docíliti chtěla rázem i fusi i exoneraci finanční. Majíc péči o vedení dopravy na rozestavěné státní linii tarnovsko-leluchovské a obávajíc se úplné oekonomické impotence i garantované dráhy Albrechtovy i negarantované dněsterské, navrhla vláda sloučení dráhy tarnovsko-leluchovské, Albrech-

tovy a dněsterské s drahou Lvov-Černovice-Jasy, a to způsobem následujícím: Stát prodá lvovsko-černovické dráhu tarnovsko-leluchovskou; stát koupí dněsterskou za 2·1 mill. zl. a prodá ji hned zase lvovsko-černovické, s níž také fusionuje se dráha Albrechtova; celá sloučená linie obdrží garancii. Již výbor železničný zamítl z důvodů výhradně finančních tuto proposici vládní a učinil sněmovně toliko návrh na zakoupení dněsterské; návrh ten takřka bez debatty byl přijat sněmovnou a vláda nijak nezastala se návrhu svého; tehdy (dne 1. března 1876) konstatoval zpravodaj, kterak malých úspěchů železničný programm ze dne 29. října 1875 dodělal se ve sněmovně. Zákonem ze dne 18. března 1876 č. 48. ř. z. schváleno zakoupení dráhy dněsterské. Výkon na státních liniích tarnovsko-leluchovské a dněsterské odevzdán uhersko-haličské dráze, neboť i sněmovna prohlásila, že jen z nouze lze odhodlati se ke státnímu dopravnictví.

Parlament vůbec naproti programmu a proposicím vlády nezaujal postavení odpíravé, a jestliže na konec ochota jeho u povolování v příčině projektovaných malých linií ochabovala, dálo se tak spíše proto, že jemu postavení a směr vlády zdály se příliš polovičatými a příliš málo rozhodnými. Ona veliká lex satura, svrchu řečený to hromadný návrh, jenž vyžadoval železničných kreditů více než 23 millionů, nebyl sice šmahem přijat, nýbrž referováno a jednáno porůznu o jednotlivých drahách; přece však schváleny kredity na uhrazení nákladů spojených s pokračováním ve stavbě jmenovaných čtyř linií, pak přijaty návrhy na provedení hlavních linií: Trbiž-Pontebba a dunajské pobřežní nákladem státním a tolikéž stalo se s navrženými liniemi vedlejšími Nové Hervinovy-Vrbno (Erbersdorf-Würbenthal), Valšov-Rymařov (Kriegsdorf-Römerstadt), Mürzzuschlag-Neuberg a Unterdrauburg-Wolfsberg. Než opposice proti těmto malým drahám rostla a rostla, až konečně návrh dráhy Unterdrauburg-Cel propadl; on byl mezi posledními, jež dostaly se na denní pořádek a osud zastihl ho dne 25. února 1876. Vytýkáno, že takové linie jsou z předu již nevýnosny, že nedocílí se než odchování „nových malých pacientův“ a že vůbec z té rozdrobené akce zírá nedostatek pevného programmu. Vynikající poslanec a řečník tehdejší majority prohlásil, že loni (1875) byl sice vyložen programm, ale žádná vůdčí idea pro politiku železničnou; tu i tam prý v síti vyplněna mezera, tu i tam vyhověno nějakým lokalným interressům, aby se učinila mezera dříve nebývalá, neb aby vyhnuto se bylo větším pro budoucnosť ztrátám — kdežto přece poslední cíl ukazuje na sloučení všech železnic v ruce státu.

Než nechať věci mají se jakkoli — před námi stojí skutečnosť, že stát od roku 1873 stal se opětně podnikatelem staveb železničných a že rok 1876 přinesl veliké rozšíření té činnosti jeho; příčinu toho obratu nalezli jsme v úplném ochrnutí soukromé způsobilosti a ochoty podnikatelské a ve strádání obyvatelstva; toto obojí pak bylo výsledkem krise, která roku 1873 zachvátila všecek národohospodářský život. Pravili jsme dříve, že prolom byl hotov, prolom v dosavadním od r. 1858 hájeném postavení státu naproti podnikání železničnému; snad smíme říci, že to byl prolom v dosavadní soustavě oekonomického liberalismu a v zásadě laissez faire, laissez passer. Stát byl zase nalezen, on zraky všech na sobě soustředil, ne více jako pouhý subsidiarný plátce, nýbrž jako pomocník v nouzi (úvěr 80 mill. a pomocné záložny) a jako positivně účinkující faktor. Avšak přes to přese všechno bylo by s velikým omylem míti za to, že převrat v mínění a politice byl úplný a že tak rychle v té úplnosti se provedl; byl tu sice veliký prolom, ale nic více; značná část starých bašt manchesterských zásad, smýšlení a zvyků ještě stála, a bylo třeba ještě značného prodlení času, než základy jejich byly podemlety a než veřejné mínění sproštěno jsouc tlaku dosavadní zvyklosti volně, odhodlaně a upřímně recipovalo nové pojímání postavení státu k politické oekonomii. Prozatím toliko stavěl stát železné dráhy, nic více; na vedení výkonu nebylo pomýšleno, naopak samo sebou se takořka rozumělo, že výkon na drahách státem zbudovaných bude odevzdána tomu neb onomu soukromému podnikatelstvu. Ministerské exposé z r. 1875, jež shora jsme vyložili, prohlásilo sice vedení výkonu skrze stát za opatření, „jež na zřeteli míti lze“ (ins Auge gefasst werden kann), ale bylo to slovo, za nímž ukrývalo se málo přesvědčení a energie; ze čtyř častěji již zpomenutých drah, jež stát nejdříve jal se stavěti a jež postupem let 1875, 1876 a 1877 dostavěny byly, odevzdal stát tři, rakovnicko-protivínskou, tarnovsko-leluchovskou a istrijskou, výkonné správě sousedících soukromých železnic: toliko dalmatskou, dočista isolovanou, musil podržeti ve vlastní správě zřídiv zvláštní ředitelství výkonné v Zadru. A přece výkonná

správa železnic stála stát do roka tak četné milliony, jež — ovšem pode jménem půjček garancijních — doplácel soukromým podnikatelstvům; státní rozpočet na rok 1876, o němž v prosinci roku 1875 jednáno v parlamentu, vykazoval mezi potřebou 23,124.680 zl. subvencí železničných. Ten byl punkt, z něhož vzešlo ihned ve přítomnosti větší theoretické utužení, v budoucnosti pak energičtější praktické rozšíření nových zásad železničnopolitických; my pak tuto niť vypravování svého navazujeme ke dřívějším výkladům o subvencích státních, dovolávajíce se toho, co praveno na konci III. oddílu těchto úvah o různosti a vzájemném poměru příčin, jež vedly na dráhy postátovací. (Dokončení.)

Posudky a oznámení.

Mathematika a fysika.

Dr. Ludvík Kraus.

Neúprosný osud vyrval v novoroční den t. r. z řad českých pracovníků na poli vědeckém muže vynikajícího tak hlubokými vědomostmi, že ztrátu, kterou jsme utrpěli, naprosto nenahraditelnou nazvati musíme.

Ludvík Kraus, narozen 9. dubna 1857 v Turnově, studoval na školách realných a na polytechnickém ústavu ve Vídni, přestoupil, podrobiv se gymnasialní zkoušce maturitní, na universitu a byl r. 1878 na universitě Pražské za doktora filosofie povýšen. Hlavní činnosť svou věnoval studiím mathematickým; chtěje se v nich zdokonaliti, odebral se k F. Kleinovi do Mnichova, pak do Berlína, kde sledoval výklady *Weierstrasse* a *Kroneckera* po čtyři semestry. R. 1881 habilitoval se na Pražské universitě, po jejímž rozdělení se rozhodl pro českou universitu. Zde pak po čtyři semestry o mathematice vykládal.

Zesnulý vynikal fenomenalním mathematickým nadáním a velikou vytrvalostí v studiích; jen tím lze vysvětliti, že mohl již v mladistvém věku nabyti důkladné znalosti nejtěžších partií ve vědě tak velice nesnadné. Vynikající stránky jeho ducha byly síla a přesnosť; a tyto vlastnosti dvouletým pobytem v Berlíně možno-li ještě zmohutněly. Zápisky zesnulého o výkladech Weierstrassových jsou pravé skvosty, o jichž ceně alespoň z části každý ponětí nabyti může studiem Základů arithmetiky, které počaly vycházeti z péra zesnulého v „Časopise pro pěstování mathematiky a fysiky". Že tento fundamentalní spis o math. analysi zůstal nedokončeným, jest ztrátou neocenitelnou. V celku svém by byl podával jasný obraz o pevných základech, na kterých *Weierstrass* mathematickou analysi buduje, pošinuje o veliký kus ku předu onu práci, již jiní hlubocí myslitelé, jako *Cauchy*, *Abel* a *Bolzano* byli započali. Ale již i ta část Krausovy práce, která tiskem vyšla, jest velice cenným úvodem do úvah onoho mistra, neboť vystihuje šťastným způsobem dosud nedosaženou přesnosť jeho.

Šířiti slovem i písmem idey Weierstrassovy bylo zesnulému pravou radostí, vždyť sám k onomu velikánu a k jeho dílu s obdivem a nadšením pohlížel. A v této věci nelze dosti oceniti blahodárnou působnosť drahého zesnulého; vzbudil ve všech, kdož se s ním stýkali, touhu po oné přesnosti, která v novější době hlavně úsilím Weierstrassovým i v nejjemnějších mathematických partiích zavládla.

Dr. *L. Kraus* uveřejnil první svou práci „Note über aussergewöhnliche Specialgruppen auf algebraischen Curven" v XVI. sv. mathematických annal, vydávaných Kleinem a Mayerem v Lipsku. Způsob, jakým řešen obtížný problem stanovení čar, jež jisté specialné skupiny bodové jakožto průsečíky s jinými algebraickými čarami připouštějí, svědčí o velice rozsáhlých a hlubokých vědomostech auktora tehdy dvaadvacetiletého. Druhá a třetí práce jeho „Über rational umkehrbare Substitutionen" vyšly v letech 1882 a 1883 ve Zprávách o zasedáních kr. české společnosti náuk. V obou pojednává auktor o povaze celistvých funkcí $G(xy)$ a $F(xy)$ dvou proměnných x, y té vlastnosti; aby z rovnic $\xi = G$, $\eta = F$ bylo lze x a y racionalně vyjádřiti pomocí ξ, η. O problemech obdobných jednáno i jinde; avšak úvahy dra. Krause vynikají takovou přesností a obsahují tolik duchaplných myšlének, že je lze nazvati pravými perlami; výsledky pak, které pro určité případy v těchto dvou pracích vyvodil, jsou absolutně přesné a podávají v oněch případech úplnou odpověď k vytknuté otázce po tvaru funkcí G a F.

Poslední práce zesnulého „Über Functionaldeterminanten“, která co nevidět vyjde ve Zprávách Vídeňské akademie věd, souvisí úzce s předcházejícími. Auktor v ní hledá tvar oněch celistvých racionalných funkcí G (x, y) a F (x, y) dvou proměnných, jichž funkcionalný determinant se rovná stálé hodnotě, různé od nully. Tento nesnadný problem řeší krásnými algebraickými a funkčními úvahami a dochází k tomu zajímavému a jednoduchému výsledku, že, položivše $G(x, y) = \xi$, $F(x, y) = \eta$, můžeme x a y vyjádřiti jakožto celistvé racionalné funkce hodnot ξ, η, a naopak, lze-li tak učiniti, jest funkcionalný determinant funkcí G a F stálou, od nully různou hodnotou.

Všecky tyto práce ukazují jak volbou látky, tak provedením, že zesnulý se obíral jen úvahami těžkými, vyžadujícími velkého napjetí duševních sil a výsledek, s jakým tyto práce konal, jest jistou zárukou, že se sláva jména jeho stále šířiti bude. Jaká to škoda, že národu nečetnému takový muž zemřel!

Truchlí-li odborník nad ztrátou tak vynikajícího učence, truchlí dvojnásobně při vzpomínce na ušlechtilou povahu zesnulého. Hlavním cílem života jeho bylo poznání pravd mathematických; za tímto cílem kráčel neohlížeje se ani po zevní slávě ani po hmotných výhodách, pokládaje je za věc vedlejší. — Rád hovoříval o vědeckých předmětech a překvapoval každého originalností a silou svých myšlének spojenými se skromností, jaká se jen u těch vyskytuje, jimž jde v pravdě o věc. Kéž příklad, který nám podával svým vědeckým snažením a svou šlechetnon povahou, nemine se s účinkem; kéž se nalezne hojný počet těch, kteří se vynasnaží, aby kráčeli v šlepějích drahého zesnulého! Česť a sláva nehynoucí budiž památce Jeho!

Ed. Weyr.

Časopis pro pěstování mathematiky a fysiky. Vydává Jednota českých mathematiků. Ročník XI. až XIII. (1882—84).

Až se budou psáti dějiny kulturního rozvoje našeho, nalezne zajisté většího nežli dosud povšimnutí a ocenění utěšený ruch, jenž panoval ve studentstvu českém na konci let šedesátých a na začátku let sedmdesátých, vzněcen jednak zřízením české techniky, jednak předčasnou bohužel nadějí na zřízení české university. Ruch ten nalezl výrazu v organisování a povznešení stávajících, jakož i v zakládání nových spolků *vědeckých*, na rozdíl od oblíbených jinde studentských spolků s tendencí společenskou, recte *zábavnou*. A byť i v kruzích mladistvých a nezkušených nadšenců mnoho nedokonalého bylo vzniklo, byť i pozdější zkušenosť mnohé úsilí zmařené, mnohý z přecenění vzniklý podnik, mnohou ztrátu času oželeti musila: *dvě okolnosti* nejlépe nasvědčují tomu, že tenkráte studentstvo české správně pojalo úkol svůj, *vážně a přísnými studiemi připraviti se pro budoucí povolání své a státi se jádrem budoucí intelligence české:* předně různé s počátku nesmělé pokusy písemnictví vědeckého, jež se konečně vyhranily v několika podnes vydávaných a pro naši literaturu i v našich poměrech velmi cenných časopisech vědeckých (Listy filologické, Chemické listy a v pořádku chronologickém první Časopis pro pěstování mathematiky a fysiky); za druhé rozšíření zmíněných spolků, původně ryze studentských, tím způsobem, že nyní obsahují veškeré odborníky jakéhokoli povolání. Že oba uvedené momenty těsně spolu souvisejí, ano že první druhým jest podmíněn a umožněn, netřeba tuším dovozovati; dlužno však výslovně k tomu poukázati, že iniciativa původně vyšla od studujících samých.*)

Když v bývalém (utrakvistickém) Spolku pro volné přednášky z mathematiky a fysiky učiněn první skromný návrh na vydávání časopisu mathematického, upozornil starší jeden studující své kollegy s jakousi oprávněností na to, že sami se ještě učíce nemohou jiné chtíti poučovati. Zkušenosť pozdější ukázala, jak pochybeno by bylo, utlumiti idealný, byť i nerozvážný vzlet mládeže podobnými ryze praktickými úvahami. Jednota českých mathematiků, vyvinuvší se ze Spolku zmíněného, odvážila se r. 1870 prvního pokusu ve směru naznačeném, vydavši První zprávu svou, po které následovala v letech 1871—1872 Druhá a Třetí zpráva. Nelze ovšem k těmto prvotinám souborných publikací z oboru mathematiky a fysiky přikládati přísnějšího měřítka; uvážíme-li však, jaké mezery *podnes*, po 15 letech, vykazuje vědecká literatura naše, mathematická a fysikalní — mezery, jež tehdy byly ovšem mnohem ještě citelnější a jichž *soustavné* vyplnění nebylo lze očekávati od nezkušených mladíků — jeví se úspěch

*) Že ruch, panující v uvedené době ve studentských spolcích vědeckých, byl velmi seriosní, toho dokladem může býti snad okolnosť, že na př. ze členů Jednoty českých mathematiků, tehdy (asi 1867 až 1875) studujících, asi 15 jich později působilo a většinou dosud působí na vysokých školách českých i jiných.

oněch tří svazečků velmi slušným. Zároveň jsou nám dojemnou upomínkou na záslužnou činnosť jejich redaktora dra. M. *Neumanna*, prvního českého docenta fysiky na universitě Pražské, bohužel záhy nám smrtí odňatého.

Účastenství vzbuzené vydáním oněch Zpráv bylo tak značné, že ještě roku 1872 mohl vyjíti první sešit *Časopisu pro pěstování mathematiky a fysiky*, který nyní právě vydaným 1. a 2. sešitem nastupuje XIV. ročník svůj. Již poslední okolnosť, ku které se druží pozoruhodné zajisté faktum, *že jest týž Časopis v Rakousku**) *jedinou periodickou publikací, věnovanou zájmům mathematiky a fysiky* (nepočítáme-li ovšem publikace bohatě dotovaných akademií), dokazuje, že máme před sebou podnik, jenž prošel mnohou zkouškou a přes všeliké nedokonalosti, jichž žádné dílo rukou lidských není prosté, dosti má životní síly v sobě, by rozmanité překážky v cestě mu ležící překonal, a těže ze zkušeností takto nabytých vždy více se zdokonaloval, zejména v ostrém vytčení úkolů svých a v důkladném jich řešení. Jedna z naznačených překážek tak jest velká a zároveň tak úzce souvisí s našimi poměry, že nutno k ní zde poukázati; míním malý počet náš, který nutí nakladatele (Jednotu) hledati odběratele též mezi žáky středních škol, redakci pak, hověti po výtce požadavkům těchto. Tato okolnosť způsobuje sloučení v našem časopise dvou směrů, které zůstávají u větších národův od sebe odděleny, těšíce se každý zvláštnímu svému organu.**) Ona ukládá redakci mnohem těžší a choulostivější povinnosti, nežli mají redakce podobných podniků cizozemských, zároveň však kritice jakousi míru shovívavosti při nestranném posouzení způsobu, jakým redakce úkol svůj řeší.

*) Ve Vídni učiněn před několika lety pokus, vydávati týdenník mathematický, jenž však po několika číslech zanikl.

**) V době největšího rozkvětu svého (roku 1875) jala se Jednota českých mathematiků vedle Časopisu vydávati Archiv mathematiky a fysiky, který však po vydání 2. svazku (1876) zanikl. Tím mělo se docíci rozdělení shora naznačené, tak že by Časopis byl pěstoval themata středním školám přístupná, Archiv themata přísně vědecká. Mimo to měl býti Archiv v jistém smyslu internacionalný, maje titul též francouzský a přinášeje články v různých řečech (české, chorvatské, německé, vlaské, francouzské). Není zde místa k řešení otázky, bylo-li v podniku takovém jakési poblouzení, a v jakém ohledu byl týž oprávněn; tolik možno však říci, že by nyní byla k němu doba vhodnější, kdyby hmotné poměry Jednoty byly tak skvělé jako za oněch dob.

Při všech nedostatcích, jež podobný stav věcí *nutně* má v zápětí, a k nimž se ještě pojí druhé, způsobené četnými mezerami, jaké mladá naše literatura vědecká mnohdy v nejdůležitějších kusech jeví, nelze jinak nežli *s největším uznáním* mluviti o Časopise, který nastupuje právě XIV. ročník svůj, a kterým splatila Jednota českých mathematiků mírou svrchovanou dluh vděčnosti za podporu národem českým jí svého času štědře, nyní již jen v míře skrovnější poskytnutou.

Předchozí řádky měly jen ten účel, orientovati širší kruhy o vzniku a podmínkách trvání našeho mathematického časopisu; vlastním úkolem jest mi referovati o obsahu časopisu samého, při čemž se však, by referat nestal se příliš objemným, obmezím na vyšlé dosud svazky druhého desítiletí.*)

A tu na prvém místě budiž poukázáno k pravé perle mathematické přesnosti, ku *Základům arithmetiky*, jež dle výkladu prof. K. *Weierstrassa* napsal L. *Kraus*, přičiniv však, což skromně zamlčuje, též leccos ze svého (sv. XII.). Pokračování tvoří (v 2. čísle XIV. sv.) *Základové náuky o funkcích racionalných*, a jest nám jen vysloviti přání, aby p. spisovatel článkům těmto souborným vydáním zabezpečil rozšíření ještě větší.**) Podobné, i ve světových literaturách velmi vzácné publikace, které táhnouce se k samým základům mathematického myšlení dokazují, že i při rozboru těchto základních pomyslů pokrok jest možný, že pečlivá revise domněle žulové stavby mnohý viklající se kámen z budovy mathematiky odstraniti a jiný pevněji zasaditi i se sousedními důkladněji stmeliti musí, mají pro naši chudou literaturu tím větší cenu, čím řidčeji se nám udá příležitosť podobnými výkony se honositi.

Síla přesvědčení, pokus v duchovní mechanice, slove duchaplné pojednání V. *Šimerky* (ve sv. XI.), ve kterém se naše přesvědčení pojímá co výslednice sporu mezi důvody a protidůvody (v každém jedno-

*) Prvních deset svazků vyšlo za redakce prof. dra. Frant. Studničky; sv. XI. a XII. redigoval prof. Ed. Weyr, redaktorem dalších svazků jest professor A. Pánek.

**) Úvaha tato byla napsána, když stihla do Prahy truchlivá zpráva o úmrtí Krausově. Nechali jsme ji nezměněnu, a co se přání uvedeného týče, vyslovujeme naději, že se vědecká pozůstalosť Krausova dostane do rukou povolaných, a že co z ní pro tisk se hodí, zároveň s pracemi již uveřejněnými vydáno bude. O genialném mathematiku našem přináší „Athenaeum“ úvahu na jiném místě.

tlivém případě) a intensiva její (síla přesvědčení) hledí dle jistých pravidel z intensity oněch složek vypočítati. Nemohouce se zde pouštěti v hlubší rozbor zajímavé a veskrze původní této práce podotýkáme jen, že se „duchovní mechanika“ p. Šimerkova liší od příbuzného počtu pravděpodobnosti (s nímž se shoduje označujíc jistotu jednotkou) tím, že připouští též záporné hodnoty (pro protidůvody), označujíc jistotu opačného přesvědčení zápornou jednotkou (v kterémž případě klade počet pravděpodobnosti nullu).

Úvahy Fr. *Tilšera: K úvodu do základů deskriptivní geometrie* (sv. XI., XII., XIII.) znají čtenářové „Athenaea“ ze str. 143. loňského ročníku.

K významu Bolzanovy mathematické činnosti obrací se v novější době pozornosť mnohých mathematiků; aby též u našinců význam ten náležitě byl pochopen, k tomu nese se Studničkův překlad pojednání *Bolzanova*, podávajícího ryze analytický důkaz poučky, že mezi dvěma hodnotami, jež poskytují opačně označené výsledky, leží nejméně jeden realný kořen rovnic. Překlad opatřen vhodným úvodem, v němž se vypočítávají mathematické práce Bolzanovy.

Z obšírnějších článků mathematických buďtež ještě uvedeny: O vytvořující funkci Borchardtově (V. Řehořovský), O integrování racionalných differencialů (Ed. Weyr), O promětnosti cyklické (Em. Weyr). Úvod do theorie křivek třetího stupně na základě funkcí elliptických (K. Bobek), Pravděpodobnosť a posteriori (A. Pánek), O některých plochách polarných plochy posouvání kruhokruhové (A. Sucharda), Příspěvek k dějinám veličin soujemných (F. J. Studnička), Rozbor rovnice druhého stupně (M. R.). Poslední práce budí v nás svou jasností a elegancí přání, aby auktor podobným způsobem, jako zde provedena (v rovině) diskusse křivek druhého stupně, provedl (v prostoru) diskussi ploch stupně druhého.

Pomíjejíce četných více méně zdařilých článků drobnějších z oboru mathematiky a geometrie, ohlížeme se po článcích fysikalních. Ty však jsou bohužel v míře daleko skrovnější zastoupeny, nežli bychom očekávali při časopise, rovnoprávně věnovaném mathematice a fysice. Nečiníme tím výtku snažlivé redakci, spíše fysikům našim uznávajíce ostatně milerádi, že nesrovnalosť vytčená částečně v samé povaze věci jest založena Vyjmeme-li fysiku mathematickou, která beztoho formou i obsahem více k mathematice se kloní, předpokládají práce fysikalní řadu pomůcek, jež každému nejsou po ruce. Doufejme, že nyní, kdy zařízen při universitě české poměrně dosti bohatě nadaný ústav fysikalní, kdy také při české technice (se zřetelem k rostoucímu významu elektrotechniky) kyne naděje vydatnější podpory vládní, též v tomto, soukromým snahám po výtce nepřístupném směru literatuře naší vůbec a Časopisu našemu zvláště vzejde lepší budoucnosť.

V posledních svazcích Časopisu setkáváme se z oboru fysiky, nepočítáme-li některé drobotiny rázu beztoho více mathematického, s výborným článkem Fr. *Koláčka:* O elektrometrech (sv. XI.), v němž v duchu moderního badání sloučeny zřetele experimentalné s mathematickými; dále jest tu (sv. XII.) pojednání J. K. *Vaňause:* O jednotě principu při strojích jednoduchých; konečně (v 2. čísle svazku XIV.) článek J. *Vocáska:* O přístroji ku zkoumání proudu v induktorech elektrodynamických strojů.

V obor fysiky spadá konečně obšírnější, dosud neukončená studie literarní A. *Seydlera: O novější anglické literatuře elektřiny a magnetismu.* Reforma názorů našich o elektřině, vyšedší z hlavy prvního fysika tohoto století *Faradaye*, ujala se přirozeným způsobem na anglické půdě mnohem dříve a důkladněji nežli na pevnině, i bude po dlouhou dobu ještě každému fysikovi, který by chtěl k hlubšímu poznání v oboru tom proniknouti, potřebí obrátiti se k anglické literatuře. Účelem uvedené stati jest, raziti dráhu poznání tomuto a probuditi podrobnějším rozborem *Faradayových* nesmrtelných Experimental Researches (sv. XII.), Maxwellova Treatise on Electricity and Magnetism (sv. XIII.), k nimž pojiti se mají další rozbory (Thomson, Gordon, Fleeming Jenkin atd.), snahu po studování těchto děl v širších kruzích, zároveň však podati v referatu samém jakýsi náčrtek novějších názorů přístupný i méně pokročilým, ano (v některých alespoň částech) i samým studujícím středních škol. Jak dalece nesnadným těmto a z části sobě odporujícím úkolům bylo vyhověno, nepřísluší mi posouditi.

Sporadicky vyskytují se v Časopise též drobné zprávy, referaty z cizojazyčných časopisův a t. d. Nemůžeme než vysloviti s přáním, aby se tak na veliké osvěžení programmu dělo *soustavně*, zároveň i naději, že se tak stane co nejdříve; co se fysiky týče, mohly by se referaty ve fysikalném ústavu české university co nejpovolanějším k tomu místě snadno vypracovati mladšími

silami, a podobně mohlo by se státi, co se mathematiky týče, v mathematickém semináři týchž vysokých škol.

A když již mluvíme o některých desideratech, nezazlí nám zajisté redakce, vyslovíme-li přání, aby volila vůči článkům, jež v Časopise uveřejniti hodlá, měřítko co nejpřísnější. Jestiť mathematika exaktní vědou par excellence, a každá odchylka od této exaktnosti mstí se hlavně na začátečníku co nevinné oběti. Či jsou pro něho vhodným cvičením nekonečné řady, které vždy a za všech okolností divergují?

Vděčnou rubriku tvoří úlohy, pěstované ovšem hlavně se zřetelem ku středním školám, ač tu a tam proklouzne také tvrdší oříšek.

Ve Věstníku literarním hledí se v první řadě k české literatuře školní, což ovšem jen chváliti můžeme. Na poněkud jen pečlivější rozbor cizích literatur není místa, ač bychom si přece přáli, by vynikající zjevy nalezly v našem Časopise povšimnutí. Z části vyplňuje mezeru tu „Athenaeum" v dotyčných rubrikách, k čemuž také v Časopise (sv. XIII. str. 298.) poukázáno.

Praktickou novotu zavedl nynější redaktor Časopisu, podávaje též „Hlídku programmů", čímž mnohá cenná věc více povšimnutí došla, nežli by se jí bylo jinak dostalo.

Končíme tuto úvahu, přejíce našemu nejstaršímu, od českých studujících založenému časopisu vědeckému mnoho zdaru na jeho blahodárné, šíření mathematických vědomostí zasvěcené pouti. A. S

Psychologie.

Geschichte der Psychologie. Von Dr. Herm. Siebeck, Prof. d. Phil. a. d. Universität Basel. I, 1. a 2 díl. 1870—1884. Gotha.

Velmi dobré dějiny psychologie, založené na bedlivém studiu pramenů.

Sp. liší v dějinách psychologie troje období. Prvé jde až po Platona, který se Sokratem ps. jakožto vědu založil. V době té liší prvé pokusy ps. před Sokratem a sofisty, v druhé době Sokrates a Platon ustavují ps. jakožto filosofickou vědu. Druhé veliké období od Aristotela sáhá až do XIII. st. po Kr., ps. vyvíjí se za vedením Aristotelovým. Tu předně vykládá se soustava Aristotelova, pak ps. pozdějších dob řecko-římských, dále reakce Novoplatonismu proti naturalismu předchozímu, a konečně vliv křesťanských idei na psychologii doby staré se pojednává, zejména scholastiky (realismu).

Období třetímu věnován bude svazek II. Psychologie období prvého je naturalistická: s počátku je naivně monistická (hylozoism Jonský), později vyvíjí se dualism, který u Platona vrcholu dostupuje. Aristoteles a ps. středověká nad dualism ten nevynikla, přes to, že Aristoteles pokoušel se o monism vědecky zdůvodněný. Po Aristotelovi dualism původní se vzmáhá. Teprve v období třetím, jak spisovatel naznačuje málo slovy a jak jde z jeho historického pojímání posavadního, psychologie pilněji studuje vědomí, tělo a duše zjeví se jako soupříčiny jeho: dualism měl zjev za příčinu toho, co ve skutečnosti příčinou je zjevu, ps. moderná prý dozná, že tělo a duše jsou jen vývojová stadia jednotného principu.

Prameny a doklady hojné dosti umístěny jsou o sobě na konci obou dílů; k druhému dílu připojeny jsou užitečné rejstříky filosofův a filosofických škol, věcí a řeckého názvosloví. M.

Paedagogika.

S. Heegaard, Ueber Erziehung. Eine Darstellung der Pädagogik und ihrer Geschichte. Herausgegeben auf Veranstaltung des Ministeriums für Kirchen- und Unterrichtswesen. Nach der 2. Aufl. des dänischen Originals mit Erlaubnis des Verfs. übersetzt von G. Gleiss. I. Theorie d. Erziehung, 1884, XXXI, 383 str. mk. 6; II. 1884, VII, 175 str., mk. 3.

Spis bývalého prof. filosofie na universitě Kodaňské, o němž nám p. překl. dává zajímavé zprávy životopisné, lze kruhům paedagogickým dobře doporučiti. Jednak nebude na škodu, když vedle něm. paedag literatury ovládající lit. naši, poznáme spis literatury jiné, pak krásný je příklad poskytnut, jak paedagogika může býti důsledně prováděna s určitého stanoviska mravního a náboženského. U nás totiž právě v té příčině mnoho máme doháněti: mnozí naši paedagogové, praktikové i theoretikové, přiznávají se de facto (k dosti povrchnímu) liberalismu, ve spisech však a pojednáních hlásají mravnosť, po případě i náboženskou: arci že každý pozornější posuzovatel prohlíží, jak ten a onen k tomu se nutí — planosť a vodnatelnosť je příliš patrna. Nikterak nepravíme tímto, že souhlasíme se všemi názory H., nikoliv, také uznáváme, že o mnohém důkladněji mohlo býti jednáno — ale chválíme onu šlechetnosť

v pravdě paedagogickou, která beze strojených exhort a paraenesí v celku a v částech se jeví.

Spis určen je pro ty, kdo vzdělávají se na učitele neb učitelky obecních škol.

T. G. M.

Sociologie.

Post, Alb. Herm., Die Grundlagen des Rechts und die Grundzüge seiner Entwickelungsgeschichte. Leitgedanken für den Aufbau einer allgemeinen Rechtswissenschaft auf sociologischer Basis. Oldenburg, 1884. Schulze. XV, 492 str. M. 7·40.

Sp. znám je z mnohých prací z oboru tak zv. srovnavací jurisprudence. Nedovídáme se mnoho, co bychom nebyli četli hlavně v jeho „Bausteine für eine allgemeine Rechtswissenschaft auf vergleichend-ethnologischer Basis. 1881“. Ze všech prací p. Posta viděti je, že veliký má interess pro předmět, ale ničemu důkladnému z nich se nenaučíme, scházíť mu pravá vědecká methoda srovnavací, o podstatě socialných jevů nemá náležitého pojmu. Kdo tedy poučení hledati chce o principech srovnavacího studia práva se stránky historické, obrátí se k Maineovi, se stránky psychologické k starému Vicu.

M.

Dějiny.

Aus König Friedrich Wilhelm IV. gesunden und kranken Tagen. Von Alfred von Reumont. 1885.

Nepodává nám tu známý diplomat von Reumont životopisu svého královského přítele-příznivce, jen některé črty, přece práce důležitým je příspěvkem k dějinám Německa, hlavně sjednocení jeho. Neboť ze všeho spisu na jevo jde, že Bedřich Vilém IV. právě svou těkavostí a nestálostí fantastickou připravil převraty: vidíme zajisté, jak Berlínská vyšší společnosť zanášela se horlivě literaturou a jak národní myšlénku pěstila „neprakticky“ sice, přece však tak, že „železný kancléř“ sklízeti mohl, co v době dřívější bylo naseto.

O politických poměrech Berlínských méně se dovídáme, více mluví sp. o Italii, kde byl jako poslanec; ze svého italského zátiší pozoruje klidně, co v dáli se děje.

Zajímavy jsou zprávy, že vláda pruská v katolickém Porýnsku dosť nadělala chyb, které později nynějším císařem německým byly odčiněny (v. Reumont je katolík).

Podrobností o různých osobách dosti je. Tak na př. to, co o malichernosti A. v. Humboldta je řečeno, shoduje se s tím, co Varnhagen o něm pověděl a t. p.

h

Ethnografie.

Friedr. Matthäi, Die wirtschaftlichen Hülfsquellen Russlands und deren Bedeutung für die Gegenwart und Zukunft. Sv. I. 1883, II. 1885, str. 422 a 531.

Němci velmi bedlivě počínají si všímati Ruska a studovati tuto veleříši slovanskou — mnohem, mnohem více než my!! O tom, jak málo my zabýváme se přesněji se světem slovanským, dalo by se napsati smutných pravd a snadno bychom dokázali, jak Čechové, jimž od politických odpůrců z panslavismu porokováno, panslavism, mají-li nějaký, na slabounkých základech si obrazotvorní — však nechme toho zatím. „Athenaeum“ jen povinnosť tu koná, že upozorňuje čtenářstvo české na literaturu, která mu teď nejpřístupnější je, ač chce-li poměry slovanské lépe studovati než činí posud.

P. Matthäi už jeden obšírný spis vydal o průmyslu v Rusku; nové dílo své buduje na základě hodnověrných, ač ne dosti úplných dat, která s velikou pílí shledal z různých publikací.

Ze spisu vysvítá, že veliké chyby oekonomické, kterých hospodářství v Rusku se dopouštělo, neopravňují Rusko zoufati nad budoucností svojí: neboť přirozené bohatství země — najmě také na uhlí, jehož v r. 1860 asi 19 mill. pudů se dobylo, 1880 již přes 200 mill. — a technická zručnosť Rusů zabezpečují rozkvět a blahobyt.

Zajímavé jsou mezi jiným zprávy o příchodu cizinců na Rus a cestování Rusů do ciziny. R. 1872—1881 na př. Němců došlo do Ruska 3.871.570, odcestovalo 3.465.390, zůstalo tedy 406.180. V téže době Rusů šlo za hranici 3.003.245, vrátilo se 2.613.610, tedy asi 389.635 Rusů zůstalo v cizině (večteni ti, kteří umřeli v lázních a t. d.).*) Cizinců přicházejících v Rusko za obchodem je asi 95 %, Rusové jdoucí ven naopak asi v témž poměru v záležitostech soukromých navštěvují západ. Přibývá Rusku sice obyvatelstva cizího více, nežli ztrácí

*) Dle Stiedových výpočtů (v. Ausland 1885, str. 5.) 1830—82 do Ruska přišlo lidí majících německé passy 7.249.178, vrátilo se 6.458.729, zůstalo tedy 790.449. RED.

vlastních synů, za to ztráty na penězích dle výpočtů p. M. jsou ohromné: že prý Rusové, žijící v „Evropě“, asi 330 millionů rublů ve zlatě spotřebují, ti, kteří jen na krátko v cizinu zavítají, 100 mill. Výpočet tento je zajisté upřilišený, přece nabádá ruské hospodáře a politiky k úvahám seriosným. Č. P.

Dr. Andrew D. White, The New Germany 1883.

Praesident a tvůrce Cornell-University v Ithace (New York) doporoučí německý národ Američanům za vzor ve vědeckosti (theoretické), v nezávislosti vědy na náboženských názorech, ve svědomitosti, pokud jeví se hlavně v úřadnictvu a v mužném zapírání sebe sama, které vidí z pořádku politického a společenského vůbec. Přeje sobě p. Wh., aby z 2360 ústavův amerických, honosících se neprávem titulem university neb vyšší školy, alespoň 20—30 po způsobě něm. universit se přetvořily. Avšak přese všecku chválu německého školství p. Wh. zavrhuje methodu vyučovací: mládež mnohému se učí, ale málo myslí a ztrácí svou přirozenou sílu a svěžesť. —

Oznámili jsme spisek domnívajíce se, že zasluhuje povšimnutí se strany naší, jako že pozor dávati máme, co dělají naši mocní soudedé a co o nich soudí svět! S mnohými vývody sp. nesouhlasíme; souhlasíme však úplně s tím, co vytýká školství německému, a které také u nás panuje. Praktický Američan, který dle něm. způsobu celou universitu zařídil, zavrhuje něm. methodu vyučovací; totéž Němci sami počínají dělati (srv. Athenaeum č. 3. o Paulsenově spise): kdy u nás vymaníme se z této nadvlády německo-pruské alespoň z *hygienických* důvodů? M.

J. P. Müller, Director d. Allg. Deutschen Schule zu Antwerpen, **Die deutschen Schulen im Auslande,** ihre Geschichte und Statistik. 1885, XVI, 176.

Nám Čechům skutečná znalosť poměrů Němectví velmi je potřebna, abychom všude počítati mohli s konkretnými fakty. Knížka uvedená, dosti neúplná (jak lze očekávati), v té příčině poučnou poskytuje látku, obzvláště teď, kdy kolonisační ruch v Němcích takové výše dostoupil.

Ze zajímavých údajů vybíráme jen tolik, že Němci neudržují národnosť resp. řeč svou mezi Anglosassy; proto touží sp. na neutěšené poměry v Severamer. Státech, kde prý němčina záhy ustupuje angličině. Tolikéž v Uhersku Němci se odnárodňují rychle a vydatně; nejlépe se udržují mezi Slovany a Romany (v Jižní Americe).

Historická data mnohá jsou velmi poučná. Č. P.

Národní hospodářství.

Ratzinger, Dr. Georg, **Geschichte der kirchlichen Armenpflege.** Gekrönte Preisschrift. 2. umgearb. Auflage. Freiburg i/Br., 1884. Herder. XIV, 616 str. M. 8.

G. **Uhlhorn, Die christliche Liebestätigkeit.** Sv. II. Das Mittelalter. Stuttgart, Gundert, 1884. IV, 531 str., mk. 7.

Obou spisů dotkli jsme se již jednou příležitostně (I, 264). Ratzingrův vychází tu v 2. vydání s tendencí docela změněnou a pro čas náš vůbec charakteristickou: před 16 lety p. R. s velikou otevřeností odkrýval nedostatky církevního chudinství, teď, když mezitím byl vydal protiliberalný spis svůj: Die Volkswirthschaft in ihren sittlichen Grundlagen 1881, v novém vydání nevidí těch slabých stránek, ale po Janssenově způsobě dějin chudinství užíná apologeticky. Také chce ukázati, jak by se socialní otázka měla řešiti.

Uhlhornův spis jedná o chudinství ve středověku až do XV. st. Je více historický než Ratzingrův; jestli však nekřivdí moderní dobročinnosti, není nám docela nepochybným.

Nehledíc k stanoviskům auktorův oba spisy zasluhují bedlivého povšimnutí od theoretikův i praktikův. —á—

P r á v a.

Engelmann. Dr. J., o. Prof. d. russ. Rechts a. d. Univ. Dorpat: Die Leibeigenschaft in Russland. Eine rechtshistorische Studie. Leipzig: Duncker & Humblot. 1884. str. 375.

(Dokončení.)

Jakož z posavadního výkladu sp. vysvítá, jeví se nevolnictví i v Rusku jako poměr, který znenáhla se vyvíjeje, pouze v jednotlivých svých stránkách jest předmětem zákonného upravování. Teprve v době Petra Vel. uvažuje se nevolnictví jako zvláštní právní institut, jako celek, v zákonodárství; nevolníci prohlašují se za členy zvláštního stavu, ustálivšího se v organismu státním s hranicemi, proti ostatním stavům, jejichž členové na dále vesměs poddanými státu jeviti se měli, pevně určenými, tak že jednotlivec je prorvati nemohl, změnu poměru

svého stavovského provésti s to nebyl. Nevolnictví jeví se odtud dědičným, zrozením od nevolných rodičů se zakládajícím stavem úplné odvislosti majetko-právní i osobní od vrchnosti pozemkové. Této příslušelo právo volné disposice s nevolníky na pozemcích jejich osedlými, právo trestati je i prodávati. Bez dovolení vrchnosti své nesměl nevolník opustiti pozemek, na němž byl osedlým, každý, kdož bez „pasu“ vrchnosti aneb zemského kommissaře, jednalo-li se o vzdálenosť přes 30 verst od statku vrchnostenského, (отпускное или прокормежное письмо) se vzdálil, považován za sběhlíka (úk. z r. 1724, kterým až doposud v Rusku platná soustava pasovní zavedena). Pouze když nevolník s povolením nebo bez odporu pána svého ve městě neb městysi obchod neb řemeslo provozuje, stává se svobodným, platí však dvojí daň, okresní totiž a městskou, mimo to však „obrok“ pánu, jehož pozemkové vrchnosti podléhal (úk. ze dne 4. ún. 1714).

Za nástupců Petra Vel. nevolníkům ještě přitíženo. Oni nejsou ani způsobilí skládati poddanskou přísahu, poněvadž ve všech směrech pouze pán je zastupuje i za ně odpovídá; jsou-li již ku práci neschopni, může se jich pán propuštěním na svobodu zprostiti; ani zabití nevolníka netresce se, poněvadž prý tu není zákona, který by podobného trestu stanovil (1762). Jediným soudcem nevolníků má býti na dále pouze pán jejich (úk. 4. kv. 1736), kterému též přiznáno právo, nevolníky, již se dopustí „drzého provinění“, odevzdati úřadům, aby odpraveni byli na Sibiř (úk. 13. pros. 1760).

Za panování Kateřiny II. dostoupilo nevolnictví nejvyššího vrcholu v rozvoji svém i největšího místního rozšíření, neboť uvedeno jest výslovnými zákonnými nařízeními i v takových územích, ve kterých se doposud buď naprosto neznalo, aneb jen ve sporadicky se vyskytujících případech se nalézalo. Tak zejména uvedeno jest nevolnictví z politických důvodův úkazem ze dne 3. května 1783 v Malorusku, za vlády pak Pavla I. (úk. 12. pros. 1796) z důvodů fiskalněpolicejních v Novorusku (Krimu i Kavkaze). Avšak již ozývají se hlasové žádající, aby nesnesitelnému stavu nevolníků konec se učinil. Zejména byl to st. r. J. J. v. Sievers, který dokazoval c. Kateřině II., že poskytování právní ochrany poddaným státním, jakož i zvelebení rolnictví, což obé Kateřina sobě byla za úkol postavila, zhola jest nemožným, pokud ohromná část obyvatelstva v jařmu nevolnictví se nalézá. Sievers předložil císařovně též plán, dle něhož jednak povinnosti sedláků pevně se ustanoviti měly, movitý majetek jejich se chrániti, trestní právo pozemkových vrchností se obmeziti a konečně zvláštní společnosť ku zvelebení polního hospodářství se založiti měla, kteráž by zřizováním vzorných hospodářství a jinými prostředky o zlepšení způsobu hospodaření pečovala. Pro způsob, jakým Kateřina II. sama hleděla k důležitosti proponovaných jí Sieversem prostředků, jeví se, že anonymně zaslala zařízené oné společnosti značný obnos peněžitý ku vypsání ceny o otázce, zdali jest pro stát výhodnějším, má-li sedlák svůj pozemek neb ne, a že cena přiřknuta práci, která se za ono přimlouvala. Kateřina II. sestavila dále zvláštní zákonodárnou kommissi i předložila jí instrukci, ve kteréž ohledně nevolnictví přímo jeho obmezení jakožto stavu, hospodářskému rozvoji státu se příčícího, za nutné jest prohlášeno. Specialní kommisse, kteréž jest svěřeno vypracování návrhu zákona o poměrech stavovských, vypracovala skutečně osnovu zákona o stavu selském, ve kteréž se jednak soudní moc vrchnosti pozemkové v záležitostech civilních nevolníků značně obmezuje, v záležitostech trestních naprosto zrušuje, právo prodeje nevolníků pouze v míře obmezené a i tu jen tenkráte dovoluje, když nevolník prodejem se neodcizí zaměstnání rolnickému, jednak nevolníkům právo stížnosti na pána pro týrání neb vydírání neobvyklých dávek a p. se přisuzuje. Nelze pochybovati o tom, že by zákon tento, kdyby byl skutečně k místu přišel, byl nejen prvním ve prospěch nevolníků vydaným zákonem vůbec, nýbrž i průpravu ku konečnému zrušení nevolnictva tvořil; avšak pro odpor členů všeobecné kommisse zákonodárné nedošlo k vydání zákona toho, a vznešené — druhdy arciť pouze na okamžitý dojem vypočítané — zásady, jež byla císařovna v uvedené instrukci vyslovila, neuvedeny v život, tak že ve skutečnosti pramálo jest ku zlepšení hmotného stavu nevolníkův učiněno. Avšak k jednomu, arciť velmi nepatrnému výsledku se došlo již za Kateřiny II. — vrstevníku svému c. Josefu II. co do rozhodnosti v provádění reformy poměrů nevolnictva arciť velmi málo podobné — že nevolnictví alespoň v theorii se kritisovalo a rozhodně odsuzovalo i mysli na jeho zrušení se připravovaly. Teprve za nástupce Kateřinina, Pavla I., vydán první z oněch zákonů, kterými se počalo působiti na zlepšení stavu nevolníků, zákon totiž

5. dubna 1797, kterým ustanoveno, že sedlák pouze tři dny v témdni pro pána svého pracovati má.

Jakmile nastoupil c. Alexander I. vládu (1801), vyjádřil ihned úmysl svůj, ve smyslu zásad, Kateřinou II. vyslovených, poměry nevolníkův upraviti, i vydal skutečně brzy na to celou řadu úkazů, kterými odstraněny nejkřiklavější zlořády v poměrech oněch se zahnízdivší. V poradách, kteréž odbýval Alexander s několika důvěrníky svými o téže otázce, vysloveny jsou přímo názory, že nevolnictví naprosto zrušiti a nevolníkům občanská existence se pojistiti musí. Arciť nezůstaly názory tyto bez odporu, a byli to zejména ruští rádcové panovníka, kteří se přimlouvali za zachování nevolnictví, jehož zrušením by prý se otřásly základy, na nichž spočívá veškeren řád státní v Rusku; Alexander I. však zřejmě se klonil k názorům přátel zrušení nevolnictva. Zákonem ze dne 20. ún. 1803 i pojícím se k němu nař. ze dne 21. ún. vytknuta zásada, že má býti každé vrchnosti pozemkové svobodno, propouštěti nevolníky své proti zaplacení určitého obnosu na svobodu, že však se musí dáti každému propuštěnému za obnos ten jistý pozemek, kterýž pak co svobodné vlastnictví bývalému nevolníku i dědicům jeho příslušeti má. Aby pak při stanovení podmínek propuštění, lhůt platebních a p. nevolníci od pánů svých utiskováni nebyli, měly se smlouvy o tom uzavřené vždy předložiti ministerstvu vnitra ku schválení. Při vydání nařízení těchto mělo se za to, že vrchnosti pozemkové rády budou zpeněžovati tím způsobem pozemky své a nevolníci že taktéž ochotně budou používati příležitosti té, aby se vyprostili z nevolnictva. Skutečný výsledek však nařízení těch — plativších až do r. 1858 — byl v celku nepatrný. Alexander I. chtěl dále obmezením práv pánů pozemkových vůči jejich nevolníkům osud těchto zlepšiti a konečně zrušení nevolnictví dosáhnouti; avšak záležitosti evropské politiky zaujaly záhy veškerou činnosť jeho, tak že nemohl s dostatečným důrazem pokračovati na dráze vytknuté. Tak i on musil se obmeziti pouze na vydání jednotlivých zákonů, kterými se měla půda pro pozvolné zrušení nevolnictva připravovati. Tak snažil se podporovati účel zákona z roku 1803 vydáním úkazu ze dne 14. října 1804, ve kterém dovoleno i kupcům prvních osmi tříd, kupovati pozemky s nevolníky (kteréž právo doposud jen šlechtě příslušelo); avšak nevolníci takto koupení neměli u nich v nevolnictví zůstati, nýbrž nový nabyvatel pozemků měl míti přímo povinnosť, uzavříti s nimi smlouvy ve smyslu zákona z r. 1803. R. 1818 podal pak císaři hr. Kankrin, ministr financí, plán, jak by nevolnictví zrušeno býti a nevolníci během 60 let vesměs svobodnými vlastníky pozemků státi se mohli, a podobné plány předkládány císaři i odjinud; avšak revoluční hnutí na jihu Evropy zdálo se býti konečně i císaři překážkou provedení jakékoliv dalekosáhlejší změny v ústrojí státním.

Brzy po nastoupení vlády počal se i nástupce Alexandrův, c. Mikuláš, obírati otázkou obmezení nevolnictva. Dne 6. prosince 1826 zřízen jím tajný komitét ku revisi zákonů, platných o organisaci různých odvětví státní správy. Člen komitétu toho hr. Speranski předložil též císaři zvláštní, důkladný spis pamětní o poměrech sedláků, příčinách nevolnictví, jeho významu pro veškeren život státní i prostředcích, kterými by se dalo především zlepšení poměrů sedlákův a dále úplné zrušení nevolnictví dosáhnouti. Komitét však, jakož i v. kníže Konstantin zrazovali od každého ukvapenějšího prý postupu v záležitosti této a názor těchto přijat i císařem. Zajisté i revoluce červencová a povstání polské tvořilo překážku rychlejšímu postupu prací ve směru uvedeném. Důležitý však vliv na upravení právního postavení nevolníků mělo vydání říšského zákonníka, v němž vedle ostatních též platné zákony o nevolnících sestaveny a zavedená již obmezení oprávnění vrchností pozemkových přesně vytčena jsou. Obmezení tato nemohla se již více ignorovati neb zrušiti, i samo sebou se naskytovalo, vyváděti z obmezení jednou již vytknutých další důslednosti ve prospěch nevolníků. To i skutečně činěno specielními zákony, jimiž zejména vrácen nevolníkům význam jako právních osobností, jednak i právo, nevolníky držeti, vždy více obmezováno. Roku 1834 nařídil c. Mikuláš hr. Kiseljevu vypracování nového návrhu stran zrušení nevolnictví, od r. pak 1835—1848 sestaveno jest v celku sedm zvláštních komitétů, které se vesměs měly touž otázkou zabývati. Mezitím provedena též myšlénka, již hrab. Speranskim vyslovená, upraviti především právní poměry korunních sedlákův a osvědčivší se tu reformy uvésti později i u nevolníků, jakož i správu záležitostí selských zlepšiti. R. 1847 učiněn dále rozhodný krok ve prospěch nevolníků tím, že uděleno jim zvláštním úkazem ze dne 8. listop. právo, v případu veřejné dražby statku pro dluhy

pána jeho, samým se súčastniti při dražbě a vydražením statku státi se úplně svobodnými. Práva tohoto velmi zhusta užíváno i zdálo se, že tím nalezen prostředek k uspíšení nabytí svobody i pozemků se strany nevolníků. Císař sám arciť neustále se snažil o zlepšení poměrů nevolníků; k cíli, který byl na počátku vlády své vyslovil, upraviti totiž konečně poměry mezi pány pozemkovými a jejich nevolníky, směřovaly mnohé jím vydané zákony i jiného druhu pobídky, jakýmiž působiti chtěl zejména na šlechtu, aby tato sama dílu zrušení nevolnictva příznivější se stala: avšak snahy císařovy mařeny jsou jednak odporem i nejbližších rádců jeho, kteří viděli v každé změně poddanských poměrů ohrožení vnitřní bezpečnosti i velmocenského postavení říše jeho, jednak však nepřízní poměrů politických, které namnoze nedopouštěly provádění dalekosáhlých oprav vnitřní správy. Revoluce r. 1848, pak krimská válka jevily se jako valné překážky reorganisace poměrů stavovských, pokud se nevolnictva týkaly: avšak právě tato poslední válka dala — odhalujíc nedostatečnosť vnitřního ústrojí říše — též podnět k zavedení oprav, mezi kterými podle všeobecného hlasu byla oprava poměrů nevolnictva jednou z nejdůležitějších.

O nástupci Mikulášově, c. Alexandru II., vědělo se z dob, kdy týž předsedal jako následník trůnu komitétu pro upravení poměrů selských, že jest odpůrcem nevolnictví, i očekávalo se tudíž všeobecně, že po jeho nastoupení na trůn vymanění sedláků rychleji uskutečňovati se počne. Očekávání tato ospravedlnil Alexander II. během vlády své v plné míře. Nebyla to práce snadná, zlomiti odpor šlechty, která převážnou většinou svojí — zejména ve velkoruských guberniích — byla odpůrcem zrušení nevolnictva z důvodů arciť v přední řadě sobeckých, přiměti dále organy vládní, libující sobě v obvyklém chodu záležitostí veřejných, ku vyvíjení samostatné činnosti ve směru jim skoro naprosto neobvyklém. Trpnou opposici, s jedné i druhé strany snahám jeho po reformách činěnou zlomiti, vyhledati dále způsobilé osobnosti, kterými by úmysly své provésti mohl, i brániti je od veřejných i skrytých útokův, od přátel starých řádů na ně činěných, jakož i provésti reformu za nutnou uznanou bez značnějšího otřesení pořádku veřejného i rušení práv skutečně nabytých: vše to musil dosíci císař takřka výhradně jen sám, vlastní svojí iniciativou, a lze-li tudíž zásluhu o zrušení nevolnictva v Rusku vůbec jedné osobnosti připisovati, pak zajisté v plné míře Alexandru II. zásluhu tuto přiznati sluší. Obšírné vylíčení chodu prací, k osvobození sedláků z nevolnictví směřujících, jakéž sp. v díle svém poskytuje,*) dokazuje nejlépe, že bez usilovného pobádání, vždy se opětujícího osobního zakročování Alexandra II. osvobození nevolníků v Rusku snad ještě mnohá desítiletí by bylo dalo na se čekati. Nemůžeme se zde pouštěti ve vyličování celého průběhu prací kommissí, úřadů, guverneurů i šlechtických shromáždění, obíravších se otázkou nevolnickou od roku 1856 až do konečného jejího rozluštění; podotýkáme pouze, že jediný císař, jakož i několik oněch osobností, kterýmž on — uznav schopnosť i náklonnosť jejich k dílu tomuto — hlavní vedení záležitosti oné byl svěřil, měl jasné názory i o konečných cílech i o prostředcích, kterýmiž veliká ona socialní reforma provésti se mohla. Jako nejdůležitější momenty charakterisující veškeren postup záležitosti nevolnické lze uvésti jednak oslovení císařem šlechty Moskevské koncem března 1856, ve kterémž císař poprvé určitě vyjádřil úmysl svůj, nevolnictví znenáhla zrušiti, poněvadž stav trvající držení duší nemůže se dále trpěti a lépe jest, zrušiti nevolnictví iniciativou z kruhů vlády, nežli očekávati, až se počne otázka tato sama sebou, impulsy z dolních vrstev obyvatelstva rozlušťovati; dále vydání reskriptu ze dne 20. listopadu 1857, ve kterém vysloveny jsou pro gubernie Kovno, Vilno i Grodno zásady stran organisace i zlepšení stavu sedláků, kteréž zásady i s oněmi, jež v cirkuláři min. vnitra od 21. list. k reskriptu onomu se pojícím vysloveny jsou, se staly východiskem pro posuzování modalit, za jakými zrušení nevolnictva i ve všech ostatních guberniích se dosíci má; povolání gen. Rostovcova k vedení celé reformy, jejímžto účelem R. nabytí svobodného vlastnictví pozemkového se strany bývalých nevolníků označil; sestavení redakční kommisse k sepsání návrhu všeobecného řádu selského i jiných s ním souvisících zákonů; konečně vydání cís. manifestu ze dne 19. února 1861, kterým nevolnictví po skoro

*) Sp. tu založil práci svoji takřka výhradně na zajímavém spisu: Матеріалы для исторіи упразд. крѣпостн. сост. пом. крестьянъ... III. sv. Berlín 1860—1862. Bylo by mnoho prospělo dílu sp., kdyby byl přihlížel též k officielní sbírce materialií, vydaných od kommissí, sestavených k poradám i návrhům o selských záležitostech. (Матеріалы редакціонныхъ коммиссій по крестьянскому дѣлу. 18 sv. i 6 sv. příloh. СП. 1859—1860.)

300letém trvání v Rusku jest pro vždy zrušeno.

V poslední kapitole spisu svého vyličuje sp. obvyklou v Rusku formu povšechného vlastnictví pozemkového selských obcí v Rusku. Sp. přidává se tu k názoru, zejména od Čičerina vyslovenému, že institut tento umělým způsobem z ohledu správy finanční jest utvořen i v život uveden, i neposuzuje příznivě národohospodářský význam jeho, kdežto mnozí jiní spisovatelé (zejm. t. zv. slavofilové) v něm vidí prostředek k zamezení utvoření se agrarního proletariatu. Črty historicko-právní o vývinu instituce této vzaty jsou vesměs z uv. spisu Jefimenkové.

Áčkoliv neposkytuje celý spis Engelmannův pro onoho, komuž přístupnou jest literatura ruská cosi podstatně nového, lze přece sp. přiznati zásluhu, že obeznámil i právnické obecenstvo německé s výzkumy ruských učenců, týkajícími se jedné z velezajímavých otázek ruské právní i všeobecně socialní historie. —l.

Filologie a literatura.

Julius Hoffory, Professor Sievers und die Principien der Sprachphysiologie. Eine Streitschrift. Berlin, Weidmann, 1884. 48 str. mk. 1.

Sp. přesvědčivě, ač příliš polemicky a nešetrně, odkrývá vady a odpory Sieversovy soustavy hlásek. Jisto je, že každý, kdo Sieversa bude studovati, s velikým prospěchem užije práce p. H. ph.

Přední křisitelé národa českého. Boje a usilování o právo jazyka českého začátkem přítomného století. Vypisuje A. Rybička. V Praze. Nákladem F. Šimáčka. Seš. 1.—6. Každý sešit o 64 str. lex. 8.

Výtečné a svědomité monografické příspěvky k dějinám literatury na sklonku minulého a tohoto století. Pojednávají se: Kramerius, Vydra, Rautenkranz, J. Nejedlý, Ziegler, Sychra, Kinský, Hýbl, Kamarýt, Zahradník, Sedláček, V. Nejedlý, Sláma, V. A. Svoboda.

Doporučujeme dílo velmi krásně upravené co nejvřeleji. Ph.

Jan Hodějovský, jeho rod i působení a latinští básníci tovaryšstva jeho. Sepsal Jos. Jireček. První polovice. V Praze. Nákladem kr. č. společnosti nauk. 1884, str. 72.

Monografie tato bude vzácným příspěvkem k dějinám humanismu v Čechách. Ve právě vyšlém 1. jejím svazku líčí se dějiny rodu Hodějovských z Hodějova (str. 22.), a rodu Opitův či Peřin z Maličína (23.—24.); v 2. části jsou životopisy lat. básníků jmenovaného kruhu, z nichž nejdůležitější jest životopis Matouše Kolína (str. 29.—70.), ve kterém se doplňují i opravují částečně data v „Rukověti" i posledního životopisce Kolinova p. Ferd. Menčíka v Č. Č. M. 1884. Zajímavý jest Kolínův poměr k češtině „vulgarní mluvě", který ovšem nebyl podstatou svou jiný, než poměr většiny západoevropských humanistů ke svým rodným jazykům. V novější době věnuje se mnoho píle vylíčení humanismu českého v monografiích; snad by se mohlo již přistupovati k ocenění činnosti našich humanistů v jich souvislosti s ostatním evropským humanismem. Záslužný by asi byl též výbor z jejich latinské poesie v českém překladě. Poláci dávno již si pořídili překlady svých básníků latinských, právem je považujíce za vážnou část domácí literarní i kulturní historie. —l—

J. M. Raich, Shakespeares Stellung zur katolischen Religion. Mainz, Kirchheim 1884. VII, 231 str., mk. 4·50.

Pokusy prokázati, že Sh. byl katolíkem, čas ob čas se opětují a v celku s týmže nezdarem, se kterým p. R. nový průkaz se potkává. Ukázka jedna dostačiž: že Sh. věřil v primat papežský, jde prý z Othella IV, 2, kde Othello praví k Desdemoně: You, mistress, That have the office opposite to Saint Peter (And keep the gate of hell!): proč nemohl by protestant mluviti o klíčnictví sv. Petra v nebi? Mnozí tak činí, jako na př. Milton, o jehož věrovyznání pochybnosti není. Nelepší jsou důkazy o Sh. nechuti k anglikanským duchovním a t. d. —r.

Die Quellen des Decameron von Dr. Marcus Landau. 2. vyd. Stuttgart 1885.

Velmi pečlivá monografie, kterou s velikou pravděpodobností je dokázáno, že ve středověké bajky, pověsti a báchorky mnoho přecházelo ze staroindijské literatury, to hlavně z „Pančatantry" nebo-li „Pěti knih moudrosti" a ze „Sedmi mudrců". Pančatantra v syrském převodu ze st. VI. p. Kr. sluje Kulilag a Damnag, z toho pak povstal arabský Kalilah a Dimnag. Odtud pak přecházela látka v literaturu evropskou. Tolikéž dotčený druhý indijský spis z arabštiny prý hebrejským převodem vnikal v literaturu středověkou, hlavně pak Boccaccio z něho vážil a Chaucer (Canterbury Tales).

Troubadourové prý na Boccaccia vliv měli menší, než mnozí se domnívali.

ph.

Görner, Dr. Karl von, Der Hans Wurst-Streit in Wien und Joseph von Sonnenfels. Wien 1884. IV a 86 str.

V Athenaeu II, 16 poukázáno k tomu, jak anglickými „komedianty“ ustálil se na jevišti německém clown, komická osoba, jež ovšem již dříve existovala, jak ukazují hry velkonoční (Rubin v Mastičkáři). Kniha nahoře jmenovaná líčí boj za odstranění osoby té, které se stalo nezbytným, mělo-li divadlo povznésti se na stanovisko důstojné nového vývoje literatury. V severním Německu podařilo se Gottschedovi již r. 1737 hravě, zahnati harlekina veřejnou ceremonii a vypuditi tím i extempore s jeviště; o třicet let později vzplanul boj za týmže cílem ve Vídni, boj proti harlekinu, zde Hans Wurst nazvanému. Kdežto Lessing již usiloval o vymanění divadla z pout francouzské klassičnosti, když bouře geniů let sedmdesátých již se stahovala, byla vídeňským buditelům tato klassičnosť ještě vzorem a cílem.

Příčiny tuhého boje záležely v tom, že od prvních začátků stálého německého divadla ve Vídni (1708) Stranický (Hans Wurst) byl miláčkem málo vzdělaného obecenstva vídeňského, a že nástupce jeho, Prehauser, (od 1725) zdědil se zeleným kloboukem i oblibenosť tu u lidí, jimž scházela nadobro schopnosť, rozeznati herce od úlohy jeho; každý útok na Hans Wursta považován za osobní urážku Prehausera a vzbudil nevoli celé Vídně. Jiné podobné úlohy se utvořily a pěstováno vesele rozpustilé extempore, jako od Burlina a Kurze-Bernardona, jenž si zhotovil frašky své sám, a vyplácel hercům přirážky za létání, zpívání a — poličky.

Nedivíme se již, že české literarní probuzení nehledalo své vzory v současném klassicismu a v romantice než v dávno překonaných anakreonticích školy Gleim-Weisse; vždyť i německé Rakousko pokulhávalo tak daleko za ostatním Německem: v r. 1760 zahájen boj proti Hans Wurstu ze zásad přímo Gottschedovských, jichž se Sonnenfels nikdy na dobro nespustil.

Práce Görnerova líčí, jak Sonnenfels byl hlavním bojovníkem, kdežto mnozí z jeho druhů ochábli, ba i přešli do tábora nepřátelského. S. bojoval časopisy svými, týdenníky „Die Welt“, „Der Vertraute“, „Der Mann ohne Verurtheil“ — jichž rázný tón, kterým i „dvořanské luze“ řekly pravdu, vzbudil obdiv Lessingův — a konečně časopisem, výhradně divadlu věnovaným „Briefe über die wienerische Schaubühne“. Bojoval přímým vyzýváním vlády, aby zavedla censuru, jíž dvojsečnosť přece sám tak trpce zkusil, využitkoval všechny události vedlejší, těžil z finančních nesnází mnohých ředitelů, jež podnes mocněji působívají než kritické úvahy a vzdělaný vkus. Podněcoval k produkci pravidelných her literáty vídeňské; práce dramatiků těch, Ayrenhoff, Haffner, Klemm a j. jsou ovšem tak bídné, že pochopujeme, jak mohl nad těmi tragoediemi a veselohrami („pracovanými na vídeňské mravy“) zvítěziti i Hans Wurst. Konečně však spolupůsobením mnohých cizích činitelů dosáhl cíle svého improvisace byla přísně zakázána, zavedena divadelní censura a censorem jmenován sám Sonnenfels.

To tedy výsledek tuhého boje! Ďábel vypuzen Beelzebubem, místo obratu vkusu, mandát vrchnostenský značil vítězství; hru improvisovanou vystřídala censura, jíž nejlépe poznáme po plodech jejích, jak si vychovala obecenstvo vídeňské. A hle r. 1838 zmužilo se obecenstvo to k velkému činu, vypiskalo Grillparzerovo „Weh dem, der lügt“ a ztrpčilo tím největšímu svému dramatikovi celou další činnosť, nedalť již žádné práce provozovati. Bylo to 101 rok po Gottschedově upálení harlekina.

Tak daleké rozhledy ovšem kniha naše neotevírá; končiť jmenováním Sonnenfelsa jako veselohra. Opravdu jako hra divadelní a v pěti kapitolách po úvodě shledáme zcela pravidelných pět dějů jejích; a to není výčitka, nýbrž pochvala auktorovi, který formy tak pěkně dbal. V kap. II. zahajuje hrdina (Sonnenfels) boj proti nešvaru, v III. pokračuje v něm přes odpadnutí vlastních spolubojovníků, ve IV. zvítězí na oko nepřítel fraškou „Zelený klobouk na Parnasse“, kdežto Sonnenfelsovi censurou zbraň vyrvána z rukou, v V. jeví se příznivý obrat, působený vytrvalostí hrdiny, a v VI. smrť Prehauserova, porážka Bernardona, konečně deus ex machina Josef II. rozhodnou ve prospěch dobré věci.

Arnošt Kraus.

Bötticher, Dr. G., Parzival von Wolfram von Eschenbach in neuer Übertragung etc. Berlin 1885. LXXI a 352 str.

Škrtnutím dvorské němčiny z učebních osnov na středních školách německých i rakouských nastala škole povinnosť zjednati žákům jiným způsobem znalosť nejlepších

plodů básnictví národního i dvorského. O Nibelungy a Kudrun je s dostatek postaráno; zde učiněn pokus, uvésti Wolframa v novém rouše do školy. Přeloženy jen části týkající se Parzivala samého, knihy o Gawanovi podány výtahem: překlad je bez rýmů, ve verších se čtyřmi dvihy; rýmované překlady nazývá spisovatel pouhým klinkáním, mluví však při tom pouze o překladu Simrockově; což mu pěkná a velezáslužná práce San Marteho není známa? Úvod mluví o látce básně a o básníkovi; exkursy pak o mravních ideách rytířství, dále o zevnějších okolnostech básně: o hradu, táboru, o životě dvorském a o právních poměrech v básni. Že je na čase všímati si ve školách této básně dlouho zneuznané, potvrdí každý, kdo ji lépe poznal, a snaha ta nebyla vždy spojena s tak dobrým vzdělánim odborným jako zde.

K-- s.

Filosofie a theologie.

Robert Flint, Vico. (Philosophical Classics for English Readers ed. by W. Knight, Vol. IX.) Edinburgh and London, Blackwood and Sons, 1884. 232 S. kl. 8°. geb.

Vico pro historii filosofie teď lépe se oceňuje než do nedávna: Vico se zdarem bojuje proti mechanicko-fysikalnému názoru o světě, jaký Descartes ustavil, a učinil prvý značný pokus, připojiti k exaktnosti věd přírodních vědu o společnosti (sociologii). To co Comte sobě připisuje, totiž doplnění a opravení cartesianismu, Vico dávno před ním učinil způsobem důstojným.

Spis p. Flintův, známého svými důkladnými dějinami sociologie ve Francii a Německu (The Philosophy of History in France and Germany) význam V. dobře a pěkně nám líčí. V některých podrobnostech doplní historický význam V. práce Wernerova, G. Vico, als Philosoph und gelehrter Forscher, 1882.

M.

Učení Petra Chelčického o eucharistii. Na základě jeho spisův a učení katolické církve. Napsal dr. Ant. Lenz, kanovník Vyšehradský. V Praze. Tisk Cyrillo-Methodějské knihtiskárny. (J. Zeman a spol.) 1884. Str. 112. (Otisk z theologického časopisu „Pastýře“.)

I.

Spisovatel, jemuž naše nehojná historicko-theologická literatura vděčna jest za důkladnou monografii o učení M. Jana Husi (1875), naznačil stanovisko, s kterého o Chelčickém a jeho učení o eucharistii pojednává, poněkud již titulem, určitěji pak hned v prvních odstavcích svého spisu Jest to stanovisko nejen historické, ale také theologické v tom smyslu, že spisovatel učení Chelčického netoliko předně vypisuje, jaké bylo, a pak porovnává, jak s učením velkého scholastika sv. Tomáše Aquinského, tak s naukou Viklifovou, Husovou, kněží Táborských i později Bratří českých, než také posuzuje podle víry církevní, jak vyslovena byla sněmem Tridentským, a nad to proti němu i polemisuje. Polemice popřáno mnoho místa, tak že někdy čtenáři se zdá, jako by četl traktat z pohnutých dob 15. neb 16. věku. Nebylo snad užito při tom někdy zbraně nad potřebu břitké? (na př. na str. 4., 54., 73.).

Uvážíme-li, kolik nejen o kalichu, ale o eucharistii vůbec od stran husitských všech odstínů přemítáno, psáno a se hádáno, uvítáme s potěšením spis, o němž tuto řeč jest. Vypsalť v něm sp. učení Chelčického o tom předmětu důkladně a podrobněji než kdokoli před ním, ani referenta nevyjímaje, jehož prací Chelčického se dotýkajících nikde užito nebylo. Referent toho sice lituje z té příčiny, že by spisovatel se byl dověděl o větším počtu spisů Chelčického, než dosud známo bylo, ale těší se při tom, an smí mezi sebou samým a spisovatelem konstatovati shodu ve všech podstatných věcech úplnou. Smiť o sobě i spisovateli dále říci, že v jejich pracích poprvé správně pověděno, čemu učili netoliko Petr Chelčický než také strana Táborská, ač se mu zdá, že učení Táborské ve spise, o kterém se tuto referuje, určitěji formulováno býti mělo. Jestli Chelčický mezi tímto a učením tak zv. pikartským, podle kterého chléb a víno jsou pouhým znamením, nečiní žádného rozdílu, t. j. jestli tvrdí, že ono k tomuto ve svých konsekvencích vede, možná že pravdu měl (ač později br. Lukáš Chelčickému vytýká, že kněžím Táborským ukřivdil); avšak o to nám tak neběží, jako o učení, ke kterému Táboři sami podle svého mínění se znali. Setkáváme se mezi Tábory a Pikarty s podobným rozdílem, jaký jest mezi Calvinem a Zwinglim Spisovatel užívá sice sám tohoto porovnání s ohledem na Bratří a Lilecké (str. 105.), ale hodí se též na Tábory a Pikarty. (Na podobnosť učení Táborského s Calvinovým upozornil referent v Čas. Č. M. 1881, str. 12.) Avšak čtenáři věci těch méně znalému se snad zdáti bude, že mezi oběma nebylo rozdílu žádného (srv. str. 15., 18.), ačkoli, že rozdíl jest, z citatů, které spiso-

vatel ze spisů Chelčického vybral (str. 18.), dosti patrně vysvítá.

Referent má dále za to, že jedna stránka učení Petrova důrazněji vytčena býti mohla (ač mlčením pominuta není, srv. str. 40., 56., 76.), t. že kněz nemající pravé víry o eucharistii (ovšem ve smyslu Chelčického), a neřídící se intencemi Kristovými, jenž svátosti ustanovil, neposvěcuje čili že slova jeho při konsekraci bez účinku zůstávají. V jedné věci se konečně referent se spisovatelem rozchází, t. při otázce, učil-li Chelčický, že kněz hříšný neposvěcuje. Kdežto spisovatel za to má, že Chelčický mravní jakosť kněze za podmínku platného posvěcování položil (str. 69., 70., 97.), referent k otázce této jinou dal odpověď (viz Quellen und Untersuchungen zur Geschichte der Böhm. Brüder II., str. 33.). Podle něho Chelčický, ač by byl nejraději řekl, že neposvěcuje, přece se toho neodvážil, třeba jemu „těžkou věcí bylo, pójčiti toho Jidášovi tak jak Petrovi". Rozdíl mezi obojí odpovědi tím se vysvětluje, že referent k spisům Chelčického dosud známým přibral ještě některé jiné z rukopisu kapitoly Pražské. V nich by byl spisovatel také našel odpověď k otázce, zdali by i laik posvěcoval, t. že neposvěcuje, kdežto ve spisech jiných nenašel odpovědi nižádné (str. 69.).

Na jednom místě (str. 80.) spisovatel, abych užil výrazu Lukášova, ukřivdil ve své polemice Chelčickému. Petr neviní v pravdě církev, že by „ustanovovala jisté časy k páchání hříchův a jisté k pokání". Jest to jen ironický obrat řeči. Chelčický si tu vede podobně jako na jiných místech, kde původci některého učení hned také konsekvence z něho plynoucí imputuje. Srv. str. 38. pozn., kde spisovatel věc dobře vyložil.

Spisovatel mimo hlavní předmět se tu a tam dotýká také jiných věcí, z nichž patrno, že studie jeho založeny jsou na širších základech. Výborná jest na př. věta o Táborech (str. 5.), že v nich radikalné myšlénky tou měrou se ujímaly, jakou se k Viklifismu nachýlili a o Bratřích (str. 6.). že jich náuce nelze porozuměti, leč bychom znali učení Chelčického. V některých však věcech by se referent s míněním spisovatelovým srovnati nemohl, jako když o Jednotě se praví (str. 5.), že právě z Tábora ihned na úsvitě jejím povstali jí četní přívrženci a když přední vina, že národ český stržen byl k povstání, jež skončilo se katastrofou Bělohorskou, uvaluje se na Bratři.

Z některých míst s potěšením poznáváme, že od spisovatele chystají se další práce o učení jak Chelčického tak bratrském. Snad by na škodu nebylo, kdyby v nich polemice něco méně se dalo místa, jelikož dnes ty věci mají do sebe zajímavosť hlavně historickou. Jestli odpor Chelčického a Bratří proti církvi setkává se se sympathiemi moderního liberalismu, zakládá se z větší části na nehistorickém pojmutí minulosti.

J. Goll.

II.*)

Bedlivou svou srovnavací monografií p. spisovatel k těmto hlavním dospěl výsledkům. Chelčický s církví katolickou za jedno je drže, že v eucharistii Kristus (bytně, skutečně, v pravdě a podstatně) je přítomen, a to v každé způsobě a v každé částce kterékoli způsoby; eucharistie platně posvětiti nikdo nemůže než toliko kněz. Naproti církvi Chelčický zavrhoval učení o přepodstatnění (transsubstantiatio) věře, že Kristus v eucharistii toliko je přítomen na čas, sestoupivší v ni posvěcením kněze jsoucího ve stavu milosti. Ve stavu tom kněží římští po mínění jeho nejsou. Eucharistie byla Ch. obětí, nejen svátostí; proto mše obětována býti smí na odpuštění hříchův, ale nikoli za duše v očistci, ani k poctě svatých.

P. sp. nejen Ch. s církví římskou srovnává, ale i učení Husovo, Táborů, Bratří a Viklifovo a s té stránky dospívá k historickým závěrům, že je Ch. mravním zakladatelem Jednoty, kdežto žádné z různých vyznání (ani kališníci, ani Tábořі, ani Bratří) s Husem tak úzce nesouvisí.

Dogmatických různic tu dotýkati se nebudeme, jen tolik dovolujeme sobě poznamenati, že po soudu našem p. sp. i Chelčickému i Bratřím křivdí, prohlašuje je za nedosti poctivy. Při Ch. p. sp. mnoho shledává slabých stránek: větším dílem, že nemá ho za velmi bystrého myslitele přiznávaje, „že byl mužem vynikajícím a ducha dosti bystrého" (str. 60.); hlavně však vytýkána mu neupřímnosť jakási, že snad, jako Viklif, podával bludy své pod zástěrou, že by to byly pravdy katolické (str. 17.) a že až ke lži se odvážil (str. 39.).

Referent nikde toho v knize předložené důkazů nenalézá, že podával Ch. mínění svá pod zástěrou, jako by byla katolickými:

*) Referat prof. Golla nám dodán byl, když měli jsme svůj už vypracovaný; důležitosť předmětu dvojím světlem tím lépe vynikne.

jako všichni reformatoři, dada se do vykládání písma soukromým svým rozumem a zavrhuje auktoritu papežskou, prokázati usiluje, že to, co on vykládá, skutečně vždy bylo obecným míněním církve pravověrné (nikoli jednoduše římské!). K tomu konci auktoritami se hájí různými, jejichžto mínění zdála se mu potvrzovati mínění vlastní. Při tom zajisté docela upřímně sobě vede; arci že otázkou je jinou, jestli znal všecka učení, jestli znal učení lepší, jestli vystihnul smysl pravý a t d. — avšak to všecko rozumu se týká a nikoli charakteru. A dáme-li tomu, že v tom i onom přání otcem bylo myšlénky, — pak zajisté totéž platí o odpůrcích jeho a na žádné straně charakteru nešpiní.

Poznámka (str. 19.) velmi je povážlivá. U Chelčického totiž I, Cor. 11, 27 text nalézá se porušený: „Protož kdožkolivěk jiesti bude chléb ten a pieti kalich Paně nehodně, atd.“ V textu řeckém stojí „ἤ“ (vulg. má vel = aneb, nikoli: a). P. sp. čta prý toto zfalšované místo (ovšem že k vůli kalichu, neboť tak chtěli jsou ukázati nezbytnosť přijímání pod obojí) domníval se ihned, že „asi“ Chelčický buď sám porušil text, anebo porušeného užíval věda „snad“ také, že porušen jest. Jestliže prý Ch. sám textu neporušil, měl před sebou text písma od jiného porušený; kdo by se byl toho odvážil, neumí prý říci, Ch. nechce stihati, ač jisto jest, že za jeho věku se to porušení událo, nepochybně brzy prý na to, když spory o kalich začaly.

Referent už pověděl a opakuje ještě jednou, že methoda tato viniti druhého z falšování je povážlivá, nejen snad se stanoviska historického. Nechceme-li, resp. nemůžeme-li dokázati, že Ch. text rušil, pak není dovoleno říci, že „asi“ on nebo druhý jej porušil, a že „snad“ vědomky užíval porušeného. P. sp. sám konstatuje, že text tento v 9 vydáních Písma se vyskytuje (z r. 1488, 1489, 1506, 1529, 1537, 1540, 1561, 1577, 1613), Chelčický tedy s velikou pravdě podobností již mohl míti porušený text i před r. 1460. Ostatně i kdyby sám právě tak, jako pozdější na místě dotčeného „aneb“ byl položil „a“, znalec písma v tom falšování sotva uvidí, dojista ne úmyslné. Neboť a) právě na onom místě epištoly ku Korintským ve v. 26., 28. a 29. čte se všude: a, i stalo se asi, že překladatelé majíce 4 verše před sebou, uprostřed kterých jednou odchylně stojí „aneb“ a čtyřikrát „a“, i na pátém „a“ položili (arci že nedosti kriticky). Místo však celé zní v původním textu (26.—29.): *ὁσάκις γὰρ ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ το ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ κυρίου καταγγέλλετε, ἄχρις οὗ ἂν ἔλθῃ. Ὥστε ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον ἢ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ κυρίου ἀναξίως, ἔνοχος ἔσται τοῦ σώματος καὶ αἵματος τοῦ κυρίου. δοκιμαζέτω δὲ ἄνθρωπος ἑαυτὸν, καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἄρτου ἐσθιέτω, καὶ ἐκ τοῦ ποτηρίου πινέτω· ὁ γὰρ ἐσθίων καὶ πίνων ἀναξίως κρῖμα ἑαυτῷ ἐσθίει καὶ πίνει . . .*“ I myslím tedy, že porušení neúmyslné na takovém místě snadno se stalo, bez všelikého úmyslu, obzvláště když smysl a logické spojení veršů (právě ten 27. se 26.!) uvážíme. K čemu falšovati slovo jedno, když na témže místě bez falšování to stojí, co Ch. a Bratří tvrdili?

b) Pan sp. směl by mluviti o úmyslném falšování, kdyby právě to jediné místo (I, Kor. 11, 27) Písma o způsobě večeře Páně jednalo. Ale na témž místě netoliko v. 27. o ní se mluví, ale veršů více (23.—29.) je, a také jiná jsou místa, kde večeře se ustanovuje, kterých Bratří se dovolávali. Podívejme se jen do spisů Bratrských! Místa ta p. sp. známa jsou dojista, ačkoliv jich na dotčeném místě nevzpomíná, čímž arci čtenáře Písma neznalého by mohl přemluviti k úsudku: „Bojovali tedy kališníci a Bratří za kalich i falšováním bible, vždyť pak i bible Kralická v tom nečiní výjimky“. Ale v pravdě věc tak se nemá, a litujeme, že p. sp. k tak příkrým nespravedlivým soudům svésti se dal.

Podobně hájíme Bratry proti nařknutí, že přetvařujíce se chtěli zakryti pravý rozum a smysl učení svého (str. 103.). P. sp. sám (hned str. 104.) místa uvádí z Bratří, kde *zřejmě* pověděli, co myslili; také sám praví, že v týchže spisech na jiném místě toho opak říkají, co pověděli na místě jednom. Pravda je, že v dotčené konfessi na různých místech vykládají různé stránky svého učení, — nic více. Co pan spisovatel z konfesse z 1535 uvádí za důkaz svého pohanění, jasně dosti potvrzuje nás v mínění našem. §. 2. 14. art. dotčené konfesse praví, že jest chléb tělo Kristovo, v art. 6. prý opak toho se učí. Dotčený §. 2 jen výslovně konstatuje zjevná slova Kristova (řekl zajisté: to jest tělo mé), že tedy slovo „tělo“ značí pravé tělo Kristovo; avšak logicky docela jiná je otázka, jakým způsobem vyložiti sobě máme účastenství naše s tím pravým tělem. Proto a) v témž 14. art. hned v §. 4. vykládá se „smysl“ víry (vyložené v §. 2.), že neznačí přepodstatnění, a b) v nejdůležitějším pro Bratry art. 6. (o ospravedlnění) vykládá se, jak

účastni se stáváme pravého těla Kristova: Kristus prý dle Písma tělesně přebývá u Otce, proto s námi na tomto světě jen „druhým způsobem" býti může, totiž „duchovním a mocným". My se svého stanoviska jednoduše povíme, že toho „druhého způsobu" nepochopujeme, ale nemůžeme říci, že tají se v učení o něm neupřímnosť; Bratří se svého orthodoxného stanoviska řekli by nám §. 19. 14. art. té své konfesse, že je to „tajemství", právě tak, jak i církev římská učení své prohlašuje za tajemství. Kdo pak má rozhodovati o logickosti toho nebo onoho tajemného učení? Rozum? Obě církve, i římská i bratrská, auktoritu rozumu sotva by uznaly, a přece jeho, nikoli neupřímných úmyslů musili bychom se dovolávati, kdybychom to neb ono učení chtěli posuzovati.

Velmi případně povídá p. sp., že bylo v Čechách učení o eucharistii středem všech odchylek od víry římské a ohniskem všech bouří; čím strany od církve více se odrůznily, tím radikalnějšími byly v otázkách socialných, tím více lnuly k demokratismu a a republikanismu, jako že Ch. sám směrem šel republikanským. V jaké logické a historické souvislosti tyto jevy jsou, p. sp. nám tu neukazuje, ponechávaje sobě, jak se zdá, promluviti o velezajímavých věcech těchto ve spisech o socialném učení Ch., který nám zatím slibuje.

Končíme oznámení své s upřímným přáním, aby čerpali ze spisu mnozí poučení, abychom konečně poznali, že nebyla historie otců našich pouhým bojem fysickým, jak zdá se posud tak mnohým, kteří pro hmotu s to nejsou vniknouti v onen mravní a myšlénkový svět, jehož, abychom tak řekli, nejpádnějším symptomem byly onino bojové, kterých posud k nevelikému národa prospěchu sobě výlučně vzpomínáme.

Spis zakončen je dobrým ukazatelem věcí a jmen. T. G. MASARYK.

Z cizích literatur.

Костычевъ П., Ученіе о механической обработкѣ почвъ. Спб. 1 r. 50 kop

Ritter Unschuld v. Melasfeld, Terrainlehre eine gesonderte Wissenschaft. Behandelt die Entstehung der Formgebilde von Unebenheiten unserer Erdoberfläche und ihre Darstellung als Vorschule für Geologie. Ein Leitfaden für jeden Militär und für alle, welche sich dem Studium der Geologie widmen. Nach den Grundzügen des verstorbenen F.-Z.-M. R. v. Hauslab bearbeitet und zusammengestellt. Wien, Hölder in Comm., 1884 XIV, 247. M. 12.

L. Pfeiffer, Die Vaccination, ihre experimentellen und erfahrungsgemässen Grundlagen und ihre Technik. Mit besonderer Berücksichtigung der animalen Vaccination. Mit 17 Holzschn. Tübingen, Laupp, 1884. VIII. 158. M. 3.

Julius Michel, Lehrbuch der Augenheilkunde. Mit 85 Holzschnitten und 2 Farbentaf. Wiesbaden, Bergmann, 1884. XVI. 674. M. 18.

Subbotin A. P., Матеріалы для экономическаго изученія Россіи. Торговыя сообщенія восточной Россіи и Сибири. S.-P. 1885. 1 r. 50 k.

Ščeglovitov S. G., Судебные уставы Импер. Александра II. Учрежденіе судебныхъ установленій. S.-P. 1884. 2 r.

Blumenfeld G. F., О формахъ землевладѣнія въ древней Россіи. Odessa 1884. 2 r.

Koch R., О зависимости между условіями эксплоатаціи и профилемъ пути желѣзной дороги. Спб. 1884. 1 r. 50 k.

Skalont V. J., Земскіе взгляды на реформу мѣстнаго управленія. Обзоръ земскихъ отзывовъ и проектовъ. M. 1884. 1 r. 50 kop.

Korš V. Th., Этюды. Obsahují: Послѣдній романъ въ жизни Лассаля. – Судьбы прусской монархіи. — Родъ Мирабо. — Вольтеръ, его жизнь и сочиненія. — Нѣмецкая камелія. — Ремесленные союзы въ Англіи Sv. I. S.-P. 1885. 3 r.

Poddubnyj J., Общій учебный атласъ Россіи. Vydání 2. dopl. S.-P. 1884. 1 r. 25 k.

Добрянскій А. И., О современномъ религіозно-политическомъ положеніи австро-угорской Руси. M. 30 kop.

Кутеповъ Н., Расколъ Донатистовъ. Церковно-историческое изслѣдованіе. Казань 1884. 1 r. 50 k.

Миличевић, Краљевина Србија. Нови крајеви. Географија, орографија, хидрографија, археологија, историја, етнографија, статистика, просвета, култура, управа. У Београду 1884 Str. XIII a 485. Cena 5 franků.

Срећковић П. С., Историја српскога народа. Кн. I. Жупанијско време (600—1159). Београд 1884. Str. X a 468 a 3 mapy. C. 3 franky.

Moltke hr., O Polsce, napisał generał-feldmarszałek, przekład z upoważnienia autora dokonany. Lipsk, F. A. Brockhaus, 1885, w 8ce. str. VIII i 103. mk. 2·50.

Barzykowski Stanisław. Historya powstania listopadowego, do druku przygotował i kilku uwagami objaśnił Aer, tom V. Poznań, nakł. Żupańskiego, druk. J. I. Kraszewskiego (dr. W. Łebiński), 1884, w 8ce, str. 448. 10 m.

Swierzbieński Romuald, Wiara Słowian, ich byt domowy i społeczny przed i po podboju lechickim i warogo-ruskim. Warszawa, nakł. autora, Gebethner i Wolff, druk. A. Pajewskiego, 1884, str. IV, 111. 75 kop.

Chrzanowski Bernhard, Polen unter Stanislaus August, 1764/1794. Jahrbuch für Gesetzgebung, Verwaltung und Volkswirthschaft im Deutschen Reiche, wydawany przez G. Schmollera w Lipsku, zeszyt 4 z r. 1884, str. 264—277.

Załęski Witold, Teorya statystyki w zarysie, część I.: Zasady ogólne i część historyczna (Biblioteka umie-

jętności prawnych). Warszawa, druk. S. Orgelbranda synów, 1884. 1 rub. 50 kop.

Martin Philippson, La contre-revolution religieuse au XVI• siècle. (Les origines du catholicisme moderne.) Brüssel, Muquardt, 1884. XV. 618. Fr. 10.

The History of the Pacific States of North America. By Hubert H. Baucroft. (San Francisco a. London: Trübner.)

Geschichte des Tiroler Jägerregiments Kaiser Franz Joseph. Im Auftrage des k. k. Regimentscommando's nach authentischen Quellen zusammengestellt von Ludwig Potschka, k k. Oberstlieutenant. I. Theil: Von Errichtung des ersten Tiroler Jägerregiments bis zum Schlusse des Jahres 1849. (Wagner'sche Buchhandlung 1885.)

Dialektnamen der in Nieder-Oesterreich vorkommenden Pflanzenarten, als Beitrag zu Kenntnis der heimatlichen Flora gesammelt und zusammengestellt von Franz Höfer. Bruck a. L., im Selbstverlage des Herausgebers, 1884. 53 S. 8°.

Gaston Raynaud, Bibliographie des chansonniers français des XIII• et XIV• siècles comprenant la description de tous les manuscrits, la table des chansons classées par l'ordre alphabétique de rimes et la liste des trouvères. Tome I Descriptions des manuscrits. XIII, 252 str. Tome II. Table des chansons, Liste des trouvères. XVIII, 246 str. Paris, Vieweg, 1884. 8°. Fr. 15.

August Fick, Die homerische Odyssee in der ursprünglichen Sprachform wiederhergestellt. (Supplementband der Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen.) Göttingen, Peppmüller, 1883. 330 str. 8°. M. 12.

Baratynskij E. A., Сочиненія. Съ портретомъ автора, его письмами и біографическими свѣдѣніями. Казань 1884. 2 r.

Trothimovič V., Опытъ изслѣдованія Демона Лермонтова. Odessa 1885. 50 k.

Čujko V. V., Современная русская поэзія въ ея представителяхъ. S.-P. 1885. 1 r. 50 kop.

Stratford-on-Avon, from the Earliest Times to the Death of William Shakespeare. By Sidney L. Lee, with forty-five Illustrations by Edward Hull. (Seeley.)

Opravy.

Str. 27. 1. sloupec ř. 11. s dola místo před Kr čti po Kr. Str 106. 2. sloupec 5. řádek shora místo Jounga čti Younga. 20. řádek zdola místo snad jen čti svou.

ATHENAEUM vychází vždy 15. každého měsíce o dvou arších, vyjmouc srpen a září.

Předplácí se ročně 5 zl., půlletně 2 zl. 50 kr. r. č. (i s pošt. zásylkou). Předplatné přijímá nakladatel J. Otto v Praze, knihtiskárna na Karlově náměstí č. 34.

Redaktor Prof. dr. T. G. Masaryk (Vinohrady, Čelakovského ulice čís. 165). — Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze. — Tiskem J. Otty v Praze.

ATHENAEUM

LISTY PRO LITERATURU A KRITIKU VĚDECKOU

ROČNÍK II | 15. BŘEZEN 1885 | ČÍSLO 6

OBSAH:

Oznámení redakce a vydavatelstva.

Číslem tímto počínajíc přikládati budeme k listu našemu Československou Bibliografii redigovanou knihkupcem p. **Fr. A. Urbánkem.** Prvá příloha obsahuje literaturu za leden a únor l. r., pozdější mívati budou hlídku literatury vyšlé za měsíc předchozí. Československá Bibliografie Athenaea dávati se bude předplatitelům zdarma, zvláštního předplacení na ni není. Vydáváme ji pak ve zvláštním oddílu z té praktické příčiny, aby se koncem roku mohla shrnouti v jednotný svazeček, kdežto hlavní list náš počíná říjnem.

Vyhovujíce vydáváním Československé Bibliografie mnohým přáním i veřejně i soukromě nám projeveným, doufáme, že Athenaeum více se rozšíří, než posud.

Redakce a vydavatelstvo.

Prusko a Rakousko ve spolkovém shromáždění Frankfurtském v l. 1851—1859.

Historická úvaha.

Napsal **Antonín Rezek.**

(Dokončení.)

V.

Úmrtím Schwarzenberkovým mnoho nastalo změn v Rakousku, v politice *vnitřní* i *zahraniční.*

Ve vnitřních poměrech největšího, ba rozhodného vlivu nabyl předbřeznový liberal a skorodemokrat Videňský dr. Alexander *Bach.* Vím dobře, že bývá modou hoditi jen vždy kamenem po činnosti ministra tohoto; já toho vzdálen jsem, ale přece nemohu

nepoukázati na slova svědka zajisté klassického. svědka, jehož loyalnosť, pravdomluvnosť a otevřenosť v této věci nejmenší nepodléhá pochybnosti. Míním svobodného pána Jos. Alex. *Helferta*, jenž v letech těchto vysoký úřad státní zastával. Co on vypravuje o malicherném pronásledování všeho volnějšího ducha a rozvoje, o naprosté reakci horší a nebezpečnější, než byla ona v době předbřeznové, napsáno jest s takovou otevřenosti a jasnosti, že postačí jenom odkázati čtenáře na článek ten, z něhož celá mizerie vnitřních poměrů tehdejších nad jiné vyniká.*) A poněvadž zření našeho článku táhne se ku poměru Rakouska k Prusku, zase musíme poznamenati, že tato vnitřní politika nezůstávala beze škodného, záhubného vlivu na velmocenské postavení Rakouska v Evropě i v buntě německém. Vždyť v Prusku záhy dobře se vědělo, že se systemem Bachovým nejen národové rakouští, ale i mocné kruhy vysoké aristokracie naprosto jsou nespokojeny.**) Sesláblé Rakousko uvnitř mělo však také po smrti Schwarzenberkově mnohem slabší zastoupení na venek. Jako roku 1848 pro okamžik Prusko nabylo v Německu rozhodné převahy, tak hned potom Rakousko mohutnou rukou Prusko vytisklo z posice jeho a samo zaujalo postavení vynikající. Ale postavení to nebylo ještě s dostatek *upevněno*, když mistr a stvořitel jeho Felix Schwarzenberg odešel na věčnosť. Prusko bylo přesvědčeno, že zemřel jemu nejnebezpečnější nepřítel („er war Preussens erklärter Feind" „unser Feind ist todt. wir sind ihn los, Gottlob"), a záhy prohledlo, že nástupce jeho sice má vůli pokračovati v témž směru, ale že nedostává se mu k tomu těch *vlastnosti*, jež rozhodnou politiku zahraniční jediné jsou s to svésti. Buola-Schauensteina se diplomati pruští již nebáli. A věci ještě zhoršily se, když také hrabě Friedrich Thun, nespokojený s nynějším chefem svým, již v listopadu 1852 opustil Frankfurt a brzo na to jmenován byl vyslancem rakouským v Berlíně.***) Bismarck soukromý i veřejný život i schopnosti kollegy svého podrobil kritice, jejíž bezohlednosť teprve tím vynikne, když vidíme, že neštítěno se nejprivatnější dopisy toho druhu dáti vytisknouti; ale nakonec doznal, ať přijde za nástupce jeho z kandidatů, o nichž se mluvilo, kdokoliv, „unserer politischen Stellung wird es Vortheil bringen". Toť celkem pro Thuna uznání dosti veliké!

V prvních dnech ledna 1853 proti vůli a přání Pruska jmenován byl rakouským vyslancem a praesidialistou ve Frankfurtě polní podmaršálek Antonín svobodný pán *Prokesch-Osten*,†) který pobyl v úřadě tomto s malou přestávkou až do října 1855, tedy něco přes dvě léta. Počítal-li jsem dobře, vytištěno jest ve knize Poschingrově na 160 listů Bismarckových, úředních i soukromých, jež buď úplně nebo z velké části věnovány jsou Prokeschovi. Jsou to variace na thema „hlupák", „ignorant", anebo zase „lhář", „intrikán", „prohnaný člověk" atd. atd. Ten prý vlastně Bismarcka dohnal k provádění politiky protirakouské.††) — Již skrz na skrz urážlivý a nejemný způsob, jakým slova jen v nižších vrstvách užívaná pronášejí se o Prokeschovi, jest dokladem,

*) Das Wiederaufleben der böhm. Sprache und Literatur (Die Čecho-Slaven), zvláště str. 314–324. — Co vypravuje se zde o pronásledování literatury a literatů českých, rovnou měrou platí o Uhrách, do velké míry o zemích německo-rakouských atd. Vůbec celý článek charakterisuje tehdejší system; o všem na světě i o věcech ressortu vyučovacího v první řadě rozhodovalo: ministerstvo vnitra a ministerstvo policejní!

**) Srovnej v čísle 5 str. 128. pozn. Jindy dokládá Bismarck (IV. 87): „In den Gesellschaften der haute volée wird Bach nicht geduldet oder gar eingeladen." A k tomu ještě o opposici šlechty IV. 122.

***) Eigenhändiger Bericht betreffend die Qualification des Grafen v. Thun für den Posten eines Gesandten am Berliner Hofe (IV. 120) jest velmi znamenitý. Bismarck byl by si přál raději v Berlíně generalmajora Langenaua, toho času rak. vyslance ve Stockholmě, hraběte Mensdorfa-Pouilly, toho času rak. vysl. v Petrohradě, anebo hraběte Clam-Gallase, kommandujícího generala v Čechách. Rakouská vláda v prosinci jmenovala Thuna, kterýž pobyl pak v Berlíně do r. 1854.

†) Syn statkáře ze Štýrského Hradce, narozený tamže 10. prosince 1795. Zemřel jakožto polní zbrojmistr a hrabě teprv 26. října r. 1876; tudy dožil se ještě politických úspěchů svého osobního i politického nepřítele — Bismarcka.

††) II. 180: Ich war gewiss kein principieller Gegner Oesterreichs (nesrovnává se s pravdou, viz číslo 5. str. 126.), als ich her kam vor 4 Jahren, aber ich hätte jeden Tropfen preussischen Blutes verleugnen müssen, wenn ich mir eine auch nur mässige Vorliebe für das Oesterreich, wie seine gegenwärtigen Machthaber es verstehen, hätte bewahren wollen. Dass mir dabei, und besonders ausser Dienst, nicht selten mehr Ruhe und Zurückhaltung zu wünschen wäre, sieht niemand deutlicher als ich selbst. V tomto zajímavém přiznání obvinil Bismarck sebe z téhož přečinu, z něhož viniti neustával Prokesche, — člověka, jímž prý stálý nepokoj a podrážděnosť zmítá, a jenž musí stále provokovati, i mimo službu, nepřátelství a konflikty!

že u Bismarcka bylo také něco osobní animosity, na druhé straně pak do jisté míry vědomě se přehánělo, což ve vší krátkosti chci doložiti.

Antonín Prokesch, obyčejný důstojník původu nešlechtického, do velkého světa uveden byl maršálkem Karlem Schwarzenberkem, kterýž poznav vlohy jeho učinil ho r. 1818 svým adjutantem. Roku 1826 Prokesch odebral se na *východ* a přičiněním Gentze a Metternicha přešel záhy na dráhu diplomatickou, na níž v Egyptě, Řecku, Italii, Cařihradě skvělých dobyl úspěchův, a i ve vědeckém světě slavně proslul pracemi historickými a ethnografickými o krajinách, v nichž se zdržoval. — S nevelkými přestávkami strávil veškeren život svůj na *východě* od r. 1826—1849. Že nabyl rozsáhlých zkušeností a vědomostí a konal Rakousku platné služby v Orientě, toho nejlepším důkazem jest ta okolnosť, že, vyjímaje poměry rodinné, hlavně *ruskému vlivu* při dvoře rakouském, po vojně uherské 1848, 1849, podařilo se vymoci *odvolání* Prokesche z *Athen!* V březnu 1849 octnul se on pak najednou jakožto rakouský vyslanec v *Berlíně*, odkudž, jakž svrchu dotčeno, přesazen počátkem r. 1853 do *Frankfurta.* Starý Metternich povážlivě kroutil hlavou, jak že může s prospěchem svěřiti se diplomatická služba v Němcích muži, který byl přední auktoritou ve věcech orientalních, který ani neznal *poměry* v Německu, ano i do obyčejných, na západě obvyklých forem diplomatického světa vpravovati se musil.*) Prokesch, jak bezpečně víme, brzo cítil těžkosti nového postavení, toužil znova po diplomatické missi v Orientě, a byl zejména v Berlíně nespokojen. Nedostatek příslušných zkušeností byl mu zajisté závadou; on, vychovanec školy Metternichovy, přišel do Berlína a pak i do Frankfurta s představami o předbřeznové svrchovanosti Rakouska v Německu, což ovšem musilo vésti ke konfliktům, než nastalo vystřízlivění a prohledlo se, že poměry radikalně se změnily. Prokesch ostatně co se týče nedostatku slušnosti přišel již do Frankfurta dosti ostřílen, neb Manteuffel v Berlíně nechoval se k němu, ani nemluvil o něm o nic lépe**) než ve Frankfurtě Bismarck. — Že Prokeschovo nízké mínění o Prusku a pak nedostatek praktických zkušeností v otázkách německých byly příčinou těchto, v diplomatických dopisech a řečech celkem neslýchaných výrocích, o tom nebude pochybnosti. Ale klíč také ještě jinde vězí. Bismarck hledal allianci s Ruskem a neštítil se žádného prostředku k dosažení cíle svého. I bylo mu tudíž velice příjemno, když ruský vyslanec při buntě *Gorčakov* dovídal se, jak „Prusko nenávidí Prokesche neoblíbeného také v Rusku“.

Celkem podstatný rozdíl mezi Bismarckem a Prokeschem v tom byl, že Bismarck maje oporu na jiných stranách nevykonával nařízení chefa svého Manteuffla, jakmile nesouhlasila s jeho přesvědčením, kdežto Prokesch i v těch věcech, kde o nesprávnosti Buolovy politiky úplně byl v jistotách, jakožto voják a úředník, vykonával, co mu předepsáno bylo v instrukcích. Tudy za nešikovnosti rakouské diplomacie ve Frankfurtě také někdo jiný jest spoluodpověden,***) což jistě Bismarcka tajno nebylo, třeba že se dělal, jakoby vším byl vinen Prokesch sám.

Nejhlavnější otázka, o níž jednalo se tohoto času ve Frankfurtě, týkala se *účastenství spolku* německého ve *Krimské* válce. Když car Mikuláš válečný manifest vydal proti Turkům, když začal boj — a Francouzové spojili se s Angličany a Tureckem proti Rusku, šlo především o to, jak zachová se Rakousko a Prusko, jak spolek německý. Rakousko postavilo se celkem dosti rozhodně na stranu západních mocností proti Rusku, což, jak povědomo, vedlo k nejtrpčím výčitkám se strany caře Mikuláše proti „nevděčnému“ státu. Snaha *Buolova* byla, přiměti i Prusko k témuž kroku, přiměti i německý spolek, aby dal rozkaz ku mobilisaci spolkového vojska, které mělo postaviti se ve Slezsku a Poznaňsku na ochranu buntu proti možným útokům ruským. Faktum jest, že veřejné mínění v Německu bylo pro Buola, bylo proti Rusku. V pruské

*) Četná místa v korrespondenci Metternichově s Prokeschem. O pobytu Prokeschově ve Frankfurtě psal Metternich: Ich würde Sie lieber am Goldenen Horn als in der Eschenheimer Gasse (zde byl palác spolkové rady ve Frankfurtě) wissen. — Aus dem Nachlasse des Grafen Prokesch-Osten II. 414.

**) Výborně v těchto věcech zpravený Varnhagen vypravuje ku př. (VIII. 69): Manteuffel hat zu Frau von Hänlein (zu Frau von Hänlein!) gesagt: „Dieser Prokesch ist mir in der Seele zuwider, wenn ich den Kerl nur erst los wäre!“ Tak mluvil pruský ministr-praesident o vyslanci státu rakouského. Podobná místa ještě VIII. 93, 431, IX. 123, X. 336. Varnhagen, kterýž ostatně Prokesche také v lásce neměl, aspoň tolik chválil o něm, že ke hrubým urážkám takovým — mlčí.

***) Dobře charakterisuje to Varnhagen X. 33: Der allererbärmlichste, feigste Graf von Münch-Bellinghausen (rak. vysl. ve Frankfurtě od r. 1823 a násl.) war wohl auch untauglich, aber er hatte einen Metternich hinter sich, Prokesch nur einen Buol!

*

sněmovně Vincke, Bethmann-Hollweg a jich spolčenci liberalní bušili do Ruska a mluvili pro spolek se západními mocnostmi, rovněž tak veškeré časopisectvo i liberalové mezi státníky a diplomaty pruskými (vyslanec Bunsen v Londýně, ministr vojenství Bonin). Proti tomu jediné se postavila *Kreuzzeitung* a psala ve smyslu Rusku příznivém. „Prusko musí pro příští případy v *Rusku* a ne ve vrátkých poměrech Francie hledati útočiště a posilu pro snahy své.“ Nikdo nepochyboval ve všeobecném rozhorčení, že časopis dostává za to „ruble“, a nikdo rovněž nepochyboval, že „pitomí reakcionáři“ jen prý z nenávisti k ústavě a z touhy po ruském absolutismu takto píšou. Nynější německé „Fortschrittspartei“, dědičce to liberalismu pruského z let padesátých, jsou reminiscence tyto zajisté velmi nepříjemny, jakož naopak bývalý redaktor Kreuzzeitungu Wagener chlubí se, že již tehdáž pochopil a pěstoval v listě svém: „Die Bismarck-Politik“.*)

A vskutku viděti z papírů Poschingrem vydaných, že tehdejší politiku, od současníků za „nejbídnější“ považovanou, dělal veskrze Bismarck. Král Friedrich Vilém IV. měl sice sympathie spíše k Rusku než k Turecku, rovněž i Manteuffel; ale oba báli se veřejného mínění vždy hlučněji a rozhodněji allianci protiruskou žádajícího. I také „pruský princ“ Vilém stál v této záležitosti na stanovisku mocností západních. Bismarckovi popularita a veřejné mínění platily sice za pěknou věc, ale tam, kde podle jeho zdání prospěch státu měl se obětovati mínění veřejnému, on rozhodl se býti raději nepopularním. Psal a pracoval neúmorně na všecky strany**) a přes všechny pochybnosti královy, intriky vyslance francouzského v Berlíně a útoky proti osobě své v listech anglických a Moniteuru francouzském prosadil, že Prusko *nepřidalo* se k allianci protiruské, a prosadil, že i také spolek německý vyslovil se *proti* rakouskému návrhu o mobilisaci spolkového vojska (II. 157). Vlády menších německých států šly v této věci většinou s Bismarckem pro úzké svazky příbuzenské s carskou rodinou ruskou, Bavorsko hlavně k vůli otázce řecké. Rusko jak známo nebylo docela spokojeno s Pruskem, neboť ono chtělo a přálo si činné účastenství a podporu Pruska ve válce Krimské; ale Bismarck mínil, že docíleno dosti, když úplnou neutralitou ukázala se dobrá vůle. „V budoucím nějakém konfliktu mezi námi a Rakouskem,“ mínil Bismarck, „nikdy nelze Rakousku doufati, že Rusko postaví se na jeho stranu *proti nám*, a v tom jest výsledek a výhra naše z událostí r. 1854 a 1855.“ A to také byl kalkul správný. „Nevděčné“ Rakousko si to postavením svým v Krimské válce úplně s Ruskem zkazilo, aniž by pro své potřeby v Italii Napoleona III. bylo získalo; Prusko od té chvíle při dvoře ruském mělo větší sympathie a dalo se pak hned do práce, aby rozkvašeného Napoleona III. na ten čas také upokojilo. — V buntě samém událostmi východními stalo se sblížení menších vlád s Pruskem: dosavadní majorita rakouská začala se trhati. Bismarck i této okolnosti, kde se dalo, užil, aby získal na malé státy německé vliv k budoucímu prospěchu Pruska. A když král nebyl s tímto počínáním spokojen, psal (1856, 26. ledna) Bismarck Manteufflovi dosti rozdurděně (II. 299): eine Politik, die aus einer Stellung gegen die kleineren Staaten des Bundes Vortheil ziehen wollte, ist mit den Allerhöchsten Intentionen unseres Herrn unverträglich; sie aber in *führerloser* Gleichgültigkeit neben uns stehen zu lassen, kann uns niemals nützlich sein!“ A šel svou cestou dále.

Prokesch-Osten byl ve Frankfurtě celkem nečinným svědkem pokroků pruských. On sám ač nebyl přítelem Ruska, přece jako dobrý znalec východních poměrů nebyl také přítelem politiky hraběte Buola-Schauensteina, ale ovšem té odvahy neměl, jednati proti jeho nařízením. Zdá se však, že přece v jistých věcech pokoušel se s míněním svým proraziti v rakouském ministerstvě zahraničních záležitostí, což však mělo za následek frikce mezi ním a chefem jeho. Aspoň sestra Buolova, ve Frankfurtě provdaná paní Vrintsová, „politický barometr rakouský“, veřejně i soukromě mluvila proti Prokeschovi. Bismarck z toho těžil a největší radosť měl, když Prokesch politickými běhy rozmrzelý dopustil se v podrážděnosti nějakého přechmatu jakožto předseda spolkové rady. — Se zvláštním gustem popisuje tu Bismarck, jak si na něm schladil žáhu. A to se stalo velmi často.

Po skončení Krimské války docílil Prokesch, po čem dávno toužil: byl odvolán z Frankfurta a jmenován internuntiem v Cařihradě; i mohl opět vrátiti se tam, odkudž

*) Erlebtes I. 67.

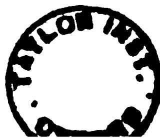
**) Část dílu prvního, celý díl druhý a podstatná část dílu čtvrtého knihy Poschingrovy vyplněny jsou Bismarckovou korrespondencí o otázce východní.

nikdy neměl býti povoláván. Bismarck, ovšem ze sobeckých důvodů, netěšil se z této změny, zvláště když nástupcem Prokeschovým stal se hrabě Jan Bernard *Rechberg* (nar. 17. července 1806 v Řezně),*) jehož účelem bylo narovnati porouchané Krimskou válkou poměry buntu, dosíci opět jakés takés shody s Pruskem a zjednati si nad ním *převahu* tím, že by opět menší státy německé se získaly pro Rakousko. K velikému strachu Bismarckovu začala se věc dařiti, zejména při Bavorsku; princip Prokeschův: wenn wir nur Bayern haben, so haben wir auch Preussen" Rechberg uváděti se jal ve skutek. Ovšem spolková rada potom již nejednala celkem o otázkách zvláště vážných. Otázky raštatská, holštýnská, neuenburská, hannoverská a Beustův projekt o reformě buntu: to všecko nové a nové rozpaky způsobilo mezi Rakouskem a Pruskem. Prusko nechtělo se dáti majorisovati, a Rechberg opět, zpraviv poněkud porouchané poměry k menším státům, kde mohl dal přehlasovati Prusko. Z toho v Bismarckovi upevnilo se vždy více přesvědčení, že Prusku vedle Rakouska v buntu není možno existovati. On byl přesvědčen, že Rakousko nadvlády své ve spolkové radě užije „zu einer schliesslichen Bundesexekution gegen Preussen" (III. 266). Proti tomu užíval a radil užívati Bismarck hlavně tří prostředků: a) přiváděti ve veřejném mínění německém spolkovou radu co možná do špatného kreditu; b) nedopouštěti, aby se v buntu projednávaly vážnější otázky zahraniční politiky; c) strojiti se ku příští válce s Rakouskem a hledati alliance. A toho všeho docíleno. Neboť nástupce Felixe Schwarzenberka neprovedl skrušení Pruska a rakouskou hegemonii nad Německem, neprovedl vstup celého Rakouska do buntu a po rozbití celní jednoty prusko-německé zařízení celní jednoty rakousko-německé; ba ani jediný pokus Rakouska praesidialní mocí buntovou podříditi sobě Prusko v politice zahraniční nepovedl se. A co bylo při tom nejhoršího, že věčný spor rakousko-pruský dostal se na veřejnosť; vládní a polovládní listy pruské a rakouské bušily do sebe tak, že nikomu nemohlo zůstati tajno, jaká nesvornosť mezi předními dvěma státy panuje a jak bunt tím schází. Však toho aby si Němci vědomi byli, Bismarck velice si přál. Každá novinářská polemika byla mu vítanou.

My jsme v Němcích „třetinou" a nedáme se tudíž považovati za „šestnáctinu", jak by chtěla instituce buntová. Toť stále se opakující slova Bismackova vždy s dokladem, že po *dobrém* se otázka ta nevyřídí: a proto Bismarck s největší rozhodností opřel se myšlénce krále a pána svého, jenž ze strachu před možností alliance rusko-francouzské (po Krimské válce) pomýšlel na alianci rakousko-pruskou. Proti tomu Bismarck dokazoval (26. dubna 1856, II. 365): Der deutsche Dualismus hat seit 1000 Jahren gelegentlich, seit Carl V. in jedem Jahrhundert, regelmässig durch einen gründlichen inneren Krieg seine gegenseitigen Beziehungen reguliert und *auch in diesem Jahrhundert wird kein anderes als dieses Mittel die Uhr der Entwickelung auf ihre richtige Stunde stellen können*. Und damit will ich meine Überzeugung aussprechen, *dass wir in nicht zu langer Zeit für unsere Existenz gegen Oesterreich werden fechten müssen* und dass es nicht in unserer Macht liegt, dem vorzubeugen, weil der Gang der Dinge in Deutschland keinen anderen Ausweg hat. A proto žádnou allianci s Rakouskem, která by Prusko ještě do většího područí přivedla než rada spolková ve Frankfurtě! A žádný strach z alliance rusko-francouzské, neboť do té Prusko, hledíc k budoucímu boji s Rakouskem, musí se dostati jako *třetí společník!* Královská vláda Berlínská přiklonila se k těmto plánům Bismarckovým; s Ruskem stálo si Prusko dobře, do Francie hned potom Bismarck sám se odebral (v dubnu 1857), zprostředkoval návštěvu prince Ludvíka Napoleona ve Frankfurtě a Berlíně, potom schůzi Napoleona III. s následníkem trůnu pruského princem Vilémem ve Výmaru (24., 25. září 1857) a pak s cařem Alexandrem hned na to ve Stuttgartě,**) a třeba že ku tripelallianci nepřišlo, Napoleon naklonil se k Prusku přičiněním Bismarckovým, kterážto náklonnosť ještě vzrostla, když pro zále-

*) IV. 236: Dass Prokesch hier bleibt, nimmt Niemand mehr an. Ich bedauere dies; denn solange Oesterreich seine bisherige Stellung gegen uns beibehält, wünsche ich mir keinen anderen Collegen als den bisherigen; es ist jedenfalls besser, eine preussenfeindliche Politik durch einen ungeschickten, als durch einen gewandten Vertreter geführt zu sehen. II. 180: Der Abgang des Herrn von Prokesch erfüllt alle Leute hier mit Freude, nur mich nicht; ich halte Rechberg für ebenso schlimm in seiner politischen Richtung und dabei für geschickter und energischer.

**) Ve Výmaru sešli se tak car ruský s císařem rakouským, ale Gorčakov hned upokojil Bismarcka, že to nic není, a bez vlivu zůstane na ruskou politiku. (III. 151.)

žitosti italské nastávalo ochlazení k Rakousku. — Bismarck dosti nerad vyhledával u Napoleona III. přízeň pro Prusko, nemělť důvěru ve stálosť dynastie Napoleonské a v poměry francouzské vůbec. Ale v tuto chvíli, po válce Krimské, Francie byla takovou mocí v Evropě, že nerespektovati jí zdálo se mu býti velkou chybou politickou.*) V jedné věci se však schytralý státník přepočetl. Když klonilo se k válce italské r. 1859, Bismarck byl přesvědčen, že nadešel již pro Prusko čas, aby vyslovilo se sympathicky pro Italii, a konfliktu, který by z toho vzešel s Rakouskem, se nevyhýbalo.**) Král pruský však, ba ani ve jméně jeho toho času vládnoucí princ Vilém, neodhodlali se ke kroku tak rozhodnému. A poněvadž Bismarck zřejmě podporoval veřejné mínění pro Italii proti Rakousku, byl nakonec rychle (29. ledna 1859) z Frankfurta odvolán, a poněvadž byl u ruského dvora persona gratissima, 1. února 1859 jmenován vyslancem v Petrohradě. Bismarck pojímal přesazení to dosti sebevědomě v ten smysl, že jest „wie Champagner für späteren Gebrauch kalt gestellt".

Při odchodu svém sepsal ještě dva pamětní spisy, v nichž resumovány jsou veškeré zkušenosti za pobytu Frankfurtského nabyté. V těch znova opakoval, že poměr Pruska k buntu musí se změniti, že Rakousko, kteréž bez Slovanů dokona obejíti se nemůže,***) již proto nemá v Němcích co dělati, a zkrátka dodal (12. května 1859): „Ich sehe in unserem Bundesverhältniss ein Gebrechen Preussens, welches wir früher oder später *ferro et igni* werden heilen müssen." Podobný výrok učinil také Bismarck o myšlénce jednoty německé, kteráž podle jeho zdání „nicht auf den Flügeln des Gesanges und auch nicht mit angeheiterten Schützen und Turnern, sondern ernsthaft mit *Blut und Eisen* hergestellt werden wird". Jest známo, že poslanec *Simson* prohlásil takovouto politiku za Seiltänzerkunststück a mužové jako *Gneist* a *Sybel* upřeli Bismarckovi jakoukoli diplomatickou schopnosť!

A jest obecně známo, že politická proroctví Bismarckova doslova se vyplnila. To také nepochybně jest asi příčinou, proč nynější kancléř říše německé rád svoluje k tomu, aby uveřejňovaly se papíry, jimiž nynější své opposici může ukázati, s jakým namáháním on pracoval a co všecko dobyl pro říši pruskou. Publikace tyto, zejména *Poschingrova*, mají však aktuelní význam i důležitosť pro nynější politické poměry. Poschinger to cítil, a poněvadž největší většina dopisů Bismarckových v nehledaných významech mluví proti Rakousku, snažil se ostří toto zmírniti prováděním důkazů, že vlastně z publikace přítomné nejen najde se „Vorgeschichte" r. 1866, ale také i r. *1878*, to jest nynější alliance prusko-rakouské. V publikaci této viděti prý jest velice jasně „die Rivalität der beiden Grossmächte, die als *Hausgenossen* zu unauslöschlichem Streite verurtheilt, als *Nachbarn* von der Natur zu festem Bündniss bestimmt waren!" Já se upřímně přiznávám, že jsem těchto věcí tak jasně v publikaci Poschingrově *neviděl*, jak vydavatel v úvodu dokládá, třeba že loyalně nepochybuji o přírodní nutnosti alliance prusko-rakouské. Naopak však stokráte četl jsem ve všech variacích, že jakékoliv alliance, a tedy i také ty, které přírodou jsou předurčeny, představuje si Bismarck vždy prosty všeho sentimentalismu a jen proto je chce uzavírati, poněvadž *jeho* politice a *jeho* mocnáři přinášejí na ten čas prospěch. A když se okolnosti obrátí, neškodí prý ku příkladu ve Vídni „den Glauben herzustellen, dass wir es in gewissen Fällen auch über's Herz bringen, Österreich sitzen zu lassen". Ovšem na druhé straně sám také „jednou" Bismarck to byl, který si přál, aby „Bůh" dal Prusku příležitosť najíti časem cesty

*) Bismarck vypravuje rozkošně (IV. 244), jak jen pro zachování dobrých styků s Francií udržuje přátelství s panem Montessuyem, francouzským vyslancem ve Frankfurtě, a s jeho paní, jež celý ostatní svět Frankfurtský nenávidí: Ich gehöre zu den Wenigen, die gut mit Mann und Frau stehen, und habe an dem Hause nur auszusetzen, dass schlecht gegessen und noch schlechter getrunken wird in demselben, was ich aber mit gewohnter Hingebung für den königlichen Dienst ohne Murren ertrage.

**) Zejména viněn byl, že sepsal brošurku, v níž vyzývá se Prusko, „Oesterreichs Noth zu benutzen, um diese undeutsche und undankbare Macht aus ihrer Stellung in Deutschland zu verdrängen"; Bismarck auktorství to rozhodně popřel, ale obsah i forma brošurky v dosti nápadné jest shodě s úřední a soukromou jeho korrespondencí. — V podobném smyslu, jen že mnohem radikalněji, psal a účinkoval tehdáž také Ferdinand Lassale: jemu válka italská 1859 zdála se býti vítanou příležitostí, aby Prusko dobylo německých zemí rakouských a založilo německé císařství!

***) Nejjasněji vysloveno to IV. 114: Ganz unslavisch kann Österreich ohnehin niemals werden, da es Böhmen, Mähren, Illyrien, Kroatien, Westungarn doch nicht missen kann und seine ferneren Slaven doch nicht wird missen wollen...

a úmluvy s Rakouskem, „auf deren Basis wir *dermaleinst* ehrliche Bundesgenossen ohne *eifersüchtige Hintergedanken* sein können“ (IV. 179).

Látka tím, co až dosud řečeno, není vyčerpána; ale přítomné pojednání nemohlo míti ani jiného účelu, než důležitosť sbírky Poschingrovy „Preussen in Bundestag“ naznačiti v souvislosti se současnými fakty historickými; ostatek musí pozůstaven býti bedlivému studiu jednotlivců. Veliký počet *výroků* Bismarckových o osobách i poměrech rakouských pro přílišnou časovosť jich netroufali jsme si, hledíce k tiskovým poměrům našim, citovati doslova.

Hlavní otázky slovanské filologie.

Načrtl J. Polívka.

Náčrtek, ku kterému přistupuje pisatel s obavou nemalou, nemůže býti, není ani jeho úkolem býti obrazem výsledků posavadních badání slavistických, tím méně jakýmisi dějinami slovanské filologie. Není též úkolem náčrtku toho, podati bibliografický přehled prací slavistických, byť i jen za nejnovější doby vzešlých. Vše to zabraňují již skrovné rozměry článku vytčené. Pisatel pokouší se jen několika rysy zhruba zde načrtati dnešní postavení filologie slovanské, zabíhaje tu ondy, kde se mu důležitým zdá býti, do starších jejích dějin. Nejdůležitější práce za nejnovější doby*) vyšlé, pokud mají význam pro obecnou slavistiku, bude mu ovšem vytknouti.

Ve všeobecném jazykozpytě slovanském z nejdůležitějších jest otázka o poměru slovanštiny k jazykům indoevropským. Patrný byl od samého počátku badání jazykozpytných úzký poměr mezi slovanštinou a litevštinou. Sporný byl poměr slovanštiny ku germanštině. Snahy Aug. Schleichera spojovati tyto tři jazyky v jeden samostatný celek, ve zvláštní skupinu severo-evropskou, nedodělaly se trvanlivého úspěchu. Rodokmenová theorie Schleicherova vůbec, jak i vzhledem ke slovanštině dnes již se neuznává. Proti příznakům společným prý jen lit.-slov. i germ., vlastním již předpokládanému lit.-slov.-germ. či severo-evropskému prajazyku poukazovalo se na společné hláskoslovné příznaky lit.-slov. s eranštinou, jmenovitě na společnou obměnu temné hrdelnice v sykavku (Bopp). Lit-slov. větev spojovala se úže s větví eranskou. Nicméně nedala se popírati společnosť jistých příznaků jak hláskoslovných tak kmeno- i slovotvorných i lexikalních mezi lit.-slov. i germ. Rozmanité skupování jazykův indoevropských vůbec — keltštiny jednak s germ., jednak s italštinou, italštiny jednak s kelt., jednak s řečtinou, této poslední jednak s ital., jednak s asijskou větví čeledi indoevropské — mělo konečně za nutný následek, že se začala vůbec popírati možnosť nějakého skupování. Byla též snaha spojovati v evropskou větev evropské jazyky indoevropské proti asijské větvi, ale ani toto dělení nedalo se držeti: začátky uváděných hláskoslovných processů vlastních prý prvým (*a* v *e* i *o*, r v *r* i *l*) dokázaly se též v asijské větvi. Epochalním v tom ohledě byl malý objemem svým spisek Joh. Schmidta „Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen“ (Jena, 1872, str. 68.). Proti rodokmenové theorii postavil tento učenec theorii přechodní čili vlnivou. Rozpor mezi oběma theoriemi byl příliš příkrý i učiněn pokus vyrovnávati jaksi obě theorie čili lépe zprostředkovati je (A. Leskien v předmluvě spisu „Die Declination im Slavisch-Litauischen und Germanischen“. Leipzig 1876. str. 158). Pokud se podařil, ukáže budoucnosť. Poměry uvnitř jednotlivých jazyků romanských, germanských i slovanských svědčí pro náhled, že přísných demarkačních hranic mezi nářečími jednoho jazyka udávati nelze, než že všude pozorujeme přechody. Pro užší spojení slov. s germ. nezbylo konečně důvodů z hláskoslovné povahy obou čerpaných, i přechodu *bh* v *m* v pádových příponách nelze více se dovolávati, když se tento dokázal též v st.-irštině (J. Zimmer v Archiv f. slav. Phil.“ II, 338—346).

Otázka tato sahá ovšem do srovnavacího jazykozpytu indoevropského. Ve specialně slovanském jazykozpytě neméně důležitá jest otázka o poměru mezi jednotlivými nářečími slovanskými. Zde pozorujeme stejný přechod náhledů jako v prvé otázce.

*) t. j. od let sedmdesátých.

Dualistická theorie Dobrovského dlouho se uznávala, nikdy však všeobecně. Významné, že Jak. Grimm roku 1824 ve své předmluvě k německému překladu srbské mluvnice Vuka St. Karadžiće se držel rozdělení slov. nářečí na skupinu severní i jižní, které pocházelo od Katančiće, a že o 12 let později i Kopitar ve svém „Glagolita Clozianus" toto rozdělení přijal, pozměniv jen jména obou skupin (předdunajská i zadunajská). Vostokova kritika Dobrovského roztřídění v znamenitém „Разсужденіе о церковно-славянскомъ языкѣ" (1820), kde vykázáno ruštině střední místo mezi západní i jižní větví, byla zárodkem nových pokusův. Ani Šafařík neuchránil dualistické theorie Dobrovského. Mezi srovnavacími jazykozpytci na př. Fr. Aug. Pott přímě se vyslovil, že jen na auktoritu Šafaříkovu se drží theorie Dobrovského poznávaje jasně nedostatečnosť důvodů na ni uvedených (v Encyklopaedii Erschově i Gruberově, II. s., sv. XVIII., str. 106.). Sám přítel Šafaříkův, Frant. Palacký, zavedl ve svých „Dějinách" trialistické roztřídění, přisuzuje ruštině společně s bulharštinou zvláštní místo vedle skupiny severozápadní a jihozápadní (r. 1836 v německém vydání sv. I., str. 55, r. 1848 v českém str. 75.). Záhy ozývali se již hlasové proti všelikému skupování slovanských nářečí. Nejvážnější z nich byl I. I. Sreznevského. On poznal na svých cestách po zemích západoslovanských skutečnou živou mluvu slovanskou, tak že mohl ve své kritice Šafaříkova „Národopisu" (r. 1843 v „Журналъ Минист. Нар. Просвѣщенія", sv. 38, I, 13 sl.) ukázati nedostatečnosť dělidel Šafaříkových. On jasně poznal, že nelze vůbec nalézti takých příznaků v nářečích slovanských, jichž mohli bychom užiti za dělidla, než že nám bude přestati na tom, čím začal Schlötzer, t. j. děliti nářečí slovanská historicky a geograficky, na př. na nářečí východní, jižní a západní, a nepomýšleti, aby se skupovala do dvou neb více řad. — Joh. Schmidt pokoušel se svou vlnivou theorii prováděti hlavně právě ve slov. nářečích (Zur Geschichte des indogerm. Vocalismus II. str. 201. sl.) a proti ní pokoušel se o zprostředkování její s rodokmenovou theorií Schleicherovou A. Leskien (na uv. m.). Zde nemůžeme se pouštěti do rozboru této otázky, která jest posud nerozřešena — vážné zajisté námitky Leskienovy jí úplně nevyvrátily. Konečně rozdíly mezi theorií Schmidtovou i Leskienovou nejsou tak značné. Srv. ostatně poznámku Jagićovu v „Archiv f. slav. Philol." VI. str. 148—149.*) Skupování slov. nářečí nevadilo badatelům, na přechody mezi slovanskými nářečími poukazovati, taká nalézáme místa nezřídka u Dobrovského, Šafaříka (na př. o poměru slovenštiny jednak k západoslov., jednak k jihoslov. nářečím), ano též u Schleichera, který právě co nejdůsledněji propracoval své schema rodokmenové: on poukazoval na př. na různé přechody mezi polabštinou i polštinou (Laut- u. Formenlehre der polab. Sprache 1871, str. 16.). — O chronologické seřadění slov. nářečí pokusili se Daničić i Kočubinskij; prvý prohlásil srb.-chrv. nářečí za nejstarší, které se první od slov. kmene odloučilo (Rad. jugoslav. akad. I, r. 1867), druhý ruštinu má za nejstarší (Основная вокализація v „Зап. Новоросс. универ." sv. 23. a 25., r. 1877—78); prvý byl ještě rozhodným stoupencem Schleicherovým, u druhého jeví se již vliv Joh. Schmidta. Rozhodný nezdar byl obou pokusův údělem.

Jedinou posud srovnavací mluvnicí slovanskou jest slavné veledílo Miklosichovo, a bude jedinou na dlouhou ještě dobu, jako podobné starší ještě dílo Grimmovo. Není sice srovnavací mluvnice Miklosichova vlastně srovnavací, aspoň ne I. a III. její svazek (hláskosloví a tvarosloví), neboť jedná se tu o každém nářečí zvláště, ovšem se stejného hlediska. Dílo toto nevyhovuje též již úplně dnešní jazykovědě co do methodické stránky, též materialu v každém nářečí přibylo úžasnou měrou. Srovnavací grammatika indoevropská, která přece musí býti podkladem srovnavací grammatiky slovanské, nabyla již podstatně jiné tvářnosti. Nicméně má dílo Miklosichovo posud a na dlouhou dobu ještě bude míti nesmírnou cenu pro každého slavistu. Mužů, kteří takou měrou mohou obsáhnouti jak všeobecnou grammatiku indoevropských jazykův tak i specialní mluvnice slov. nářečí, jest i bude vždy pořídku. Mimo to naše doba jinak tvoří, ona hledá nové útvary, sbírá pečlivě stavivo, ohledává, zkoumá co nejpečlivěji každý jednotlivý kamínek a než jej položí, prohledá dříve úzkostlivě základy... naše doba proto netvoří tak mohutná díla, jakými jsou na př. „Starožitnosti" Šafaříkovy a „Vergleichende Grammatik" Miklosichova. Též starověk slovanský na mnoze nabývá dnes nového vze-

*) Po vysazení článku došla nás přednáška prof. Baudouina de Courtenay „Übersicht der slavischen Sprachenwelt"; podáme o ní v příštím čísle dodatečnou zprávu.

zření, jiného, než jak jej vylíčil Šafařík: a přece přese všecky četné monografie nikdo se neodvážil nahraditi Šafaříkovo arcidílo dílem dokonalejším. Charakteristickým úkazem jest zajisté, že v Rusku nyní přistoupili k překládání Miklosichovy srovnavací grammatiky, vyšel právě 1. její sešit — tvarosloví staroslověnského jazyka — a redaktor překladu přičinil hojně poznámek, vykládaje jinak různé tvary, patrně redaktor prof. Roman Brandt přiznává, že nikdo v Rusku není s to — při vší bohatosti tam ještě nashromážděných památek, při všem nepopíratelném pokroku v jednotlivostech — napsati dokonalejší dílo. — Vzácným příspěvkem ke srovnavací skladbě slovanské jest A. Potebně „Изъ записокъ по русской грамматикѣ“ 1874, tím jmenovitě, že stále se obrací zřetel k litevštině. Pokus srovnavací akcentologie slovanské podal Roman Brandt v „Извѣстіяхъ истор.-филол. инст. въ Нѣжинѣ“ sv. V., též o sobě „Начертаніе славянской акцентологіи“, 1880.

Srovnavací slovník slovanský jest posud snem budoucnosti; konají se sice již dlouhou dobu přípravy k němu, tak jmenovitě Petrohradská akademie náuk pilné v té věci měla úrady již s A. Schleicherem i s I. I. Sreznevským a koná je ještě podnes. Oznamuje se velký slovník, který má brzy vyjíti redakcí Miklosichovou; základem jeho bude ruština, a na ostatních sloupcích vedle něho budou 1) bulharská, 2) srbská, 3) česká a 4) polská slova, odpovídající významem svým ruským slovům dle abecedy seřaděným (srv. „Извѣстія Спб. слав. благотв. общ.“ 1884, č. 12.). Příspěvky k takému slovníku uveřejňuje již po několik let Ant. Matzenauer v „Listech filologických“. Cizí slova ve slov. nářečích sestavili Miklosich v „Denkschriften“ c. akademie věd sv. XV. r. 1867 a Ant. Matzenauer („Cizá slova ve slov. řečech“, v Brně 1870). Jakousi náhradou jest prozatím dílo A. Budiloviče „Первобытные Славяне въ ихъ языкѣ, бытѣ и понятіяхъ“ v Něžinských „Izvěstiích“, sv. II., III. a IV., též o sobě v Kijevě 1878—82. Žádoucný byl by slovník slovanských jmen osobních i místních.

Středem specialní mluvnice slovanské jest nářečí církevně slovanské, starobulharské čili staroslověnské (altslovenisch, lingua palaeoslovenica), a kardinalní její otázkou otázka o vlasti tohoto jazyka, na jehož jméně se posud nesjednotili slavisté, jmenujíce jej dle stanoviska, jaké právě zaujímají v této otázce. Otázka tato řešila se již, když ještě nejstarší památky tohoto jazyka nebyly známy. Dobrovský měl hlavně důvody historické, a podobně Šafařík. V Rusku měl Vostokov před r. 1828, kdy vyšly „Institutiones“ Dobrovského, správnější názor o povaze jazyka st.-slov., než měli na západě; ano ještě r. 1836 Kopitar vydávaje hlaholské zlomky Clozovy zdráhal se uznávati nosovky v st.-slov., co jest velice významné. R. 1842 vyznává Šafařík v jednom listě Pogodinovi zřejmě „Nie hatte ich Gelegenheit auch nur eine *grössere* bulgarische Handschrift aus dem XI. Jahrh. zu sehen, zu lesen, zu benutzen“, a to šest let po svých „Slov. Starožitnostech“, kde položil vlasť cirk.-slov. jazyka do Bulharska proti hypothesi Kopitarově, dle níž se kladla do Pannonie. R. 1858 ve spise „Über die Heimath und Ursprung des Glagolitismus“ vzdal se Šafařík dřívějších svých náhledů pravě, že „se zaběhl do Macedonie jako do slepé ulice“ (str. 25.) a přidal se k náhledu Kopitarovu. Podobně i Alex. Vostokov změnil prvotný svůj náhled v té příčině, byť se i nevyslovil přímo pro Pannonii (srv. poznámku Sreznevského ve „Филологическія наблюденія Ал. Востокова“ 1865, str. 95. pozn. a v „Переписка Ал. Востокова“). Od těch dob jsou mínění slavistů různá a nesjednotila se podnes. Historické důvody pro působení Konstantina-Kyrilla i Methoda v Bulharsku, jež uváděli Dobrovský i Šafařík, pozbyly své platnosti; dnes kloní se historikové k náhledu, že nejspíše ani tam nepůsobili (tak vyslovil se rozhodně jmenovitě Golubinskij ve svém spise „Краткій очеркъ исторіи правосл. ц“ 1871); že by byli původně přeložili knihy bohoslužebné pro Slovany bulh., na to určitých svědectví historických není. S druhé strany byli zastanci pannonismu dle zpráv historických nuceni předpokládati, že v říši Velkomoravské, na dnešním Slovensku se mluvilo za tehdejších dob jazykem jiným než dnes se tam mluví, a sice jazykem blízkým círk.-slovanštině (Miklosich, „Altslovenische Formenlehre in Paradigmen“ III.—IV.). Konsekvence této theorie vedla do krajností, na úskalí, kde celá theorie se mohla rozbiti. Poukazovalo se též na to, že sotva může býti řeči o nějakém hustším obyvatelstvu slovanském mezi levým břehem Dunaje a Tisou; tak jen můžeme si vysvětliti naprostý nedostatek místních jmen slovanských v těchto krajinách — všude přece, kam jen Slované se dostali, plno zachovalo se místních jmen slovanských, jako na př. v Sedmihradsku, kterážto země snad nejvíce nejrůznějších pohostila národností — tím jen vysvětliti si můžeme ryzosť maďarského kmene v rovinách poddunajských i potiských (Konst. Grot. „Моравія и Мадьяры“,

str. 485.); kdyby byli Maďaři našli husté osady slovanské, sotva byli by ušli jinému osudu, než který zastihl Bulhary mezi slovanským obyvatelstvem na poloostrově Balkanském (ib. str. 61.). Poukazovalo se dále na to, že mezi jazykem církev.-slov., jakým se nám jeví v nejstarších jeho památkách, a jazykem, který nám poskytují jen o 1 až 2 století mladší památky, jichž vlasť nepochybně jest bulharská, jest rozdíl velmi značný, tak že musíme předpokládati, že od jazyka círk.-slovanského za dob Kyrillových se různil jazyk starobulharský, jmenovitě co se týče nosových samohlásek (Miklosich, Vergl. Gram. I², 35, Jagić, Archiv für slav. Phil. III. str. 312.—358.). Staroslovinské památky Frisinské nemohou míti váhy v naší otázce zvlášť důležité, neboť poskytují jazyk smíšený neb aspoň jazyk staroslovinský pod silným vlivem jazyka staroslověnského, nač již poukazoval Bodjanský („О времени происхожденія слав. письменъ“, 1855, str. 252 sl.) a nejnověji Jagić (Archiv für slav. Philologie I.).

K této nerozřešené otázce druží se ještě záhadnější otázka o původu písmen staroslovanských, t. j. vlastně hlaholice, a o poměru této ke kyrillici. Původ hlaholice shledával se prarůzný, viděly se v ní sledy domnělých run staroslov. (tak i Kopitar, Ig. Hanuš), směsice sestavovaná z různých písmen západních a východních (P. J. Šafařík, nejnověji Vs. Miller), shledán v ní vliv římského písma kursivního, a sice vyvozována z něho nepřímo prostřednictvím albanským (L. Geitler) a konečně srovnána hlaholice s řeckou kursivou a z této vyvozována (Taylor, Jagić). Tato poslední hypothese má největší pravděpodobnosť, má vážné důvody palaeografické i kulturněhistorické. Nicméně i zde naskytují se nemalé obtíže, jako na př. při výkladu hlah. *a* a j, jmenovitě ale úplně nevysvětlena ostávají jména slovanských písmen společná hlaholici a kyrillici, kteráž přece mají při řešení této otázky hlas nemálo závažný. Albansko-římská theorie Geitlerova, ač se potkala s rozhodným odporem, není přece ještě stanoviskem překonaným, vývod elbassanských písmen z římské kursivy a vývod hlaholských písmen z nich provázen v knize Geitlerově hláskoslovnými důvody váženými z dějin albanského jazyka: při otázce o starobylosti elbassanského písma rozhodne v míře snad přední znalec albanského jazyka. Mimo to dlužno uznávati, že Geitlerův pokus vysvětlovati jména písem slovanských jest vážný systematický pokus, byť se i celé argumentaci nedostávalo tak pevných základů, jak by bylo žádoucno. Systematická palaeografie hlaholská i kyrillská, t. j. srovnávání i chronologické seřadění jednotlivých tvarů liter hlaholských i kyrillských, Geitlerem teprve jest založena. Při této otázce nemalou úlohu hraje otázka, jsou-li písmena hlaholská i kyrillská uměle jednotlivcem vynalezena čili vlastně písmo řecké (čili jiné) iniciativou jednotlivce slovanštině přizpůsobeno, neb užíval-li již před vystoupením Konstantina-Kyrilla lid slovanský takého písma, a bylo-li z lidu slov. jím převzato a při tom poněkud (kalligraficky) upraveno. I v tom rozcházejí se badatelé — Geitler prvého jest náhledu,*) Jagič (Archiv f. slav. Phil. VII., seš. 3., Четыре критико-палеографическія статьи v Petrohradě 1884) druhého. — Stran poměru mezi hlaholicí a kyrillicí byl od počátku patrný úzký obou vztah; sporný byl chronologický jich poměr. Dnes kloní se vážná většina znalců k náhledu, že starší písmo jest hlaholice, tímto písmem psali prvotní překladatelé, Kyrill a Method a jich učeníci, později teprve za bulharského caře Symeona ovládla kyrillice a jí přepisovány starší texty hlaholské (Jagić, Codex Marianus 1883, str. 474. sl.). Geitler ve svém známém spise snažil se sice dokazovati staršinstvo kyrillice (domnívám se, že zde jest nejslabší stránka celého jeho spisu) námitky jeho nevyvrátily prvého náhledu. Vážné, právě kulturněhistorické momenty jsou proti jeho náhledu. Nehledě na předpokládanou jím nedokonalosť kyrillského písma zakladateli slovanského písemnictví prý užívaného, sotva mohlo se, jak Geitler předpokládá, hlaholské písmo utvařovati i vzdělávati teprve vlivem kyrillice a vlivem mocného rozkvětu kyrillského písemnictví za působení biskupa Klimenta v západní Makedonii, a sotva vedle kyrillského písemnictví šířeného tímto biskupem vyvíjeti se mohlo teprve písemnictví hlaholské. Tím by bylo poslední nutně nabylo rázu kacířského a proti tomu vzpírá se ráz hlah. písemnictví. Památky z kacířství podezřívané zajisté by nebyly našly útulku na Athoně, zajisté nebyly by bývaly roznášeny mnichy

*) Sreznevský vyslovil takou myšlénku, aspoň stran kyrillice, již roku 1865 ve své knize „Древніе памятники письма и языка югозапад. Славянъ“. Srv. Književník III, str. 132.; taktéž Vs. Miller předpokládal užívání písma u Slovanů v Chazarsku, kteréž Konstantin poznal i upravil (Журн. Мин. Нар. П; окт. 1884, č. 3.).

pravoslavnými po posvátných místech křesťanských, do klášterů na Sinai a do Jerusalema!

U vydávání památek nastal teprve v době novější živější ruch, vedle Sreznevského získali si největších zásluh Jagić, Geitler a archimandrita Amfilochius. Neocenitelné jest v tomto ohledu působení ruského „Импер. общества любителей древней письменности“ v Petrohradě, které od r. 1877 vydalo přes 80 svazků různých staroslovanských i staroruských památek v bohaté palaeografické úpravě, a mimo to časopis „Памятники древней письменности“, ve kterých se vedle památek uveřejňovaly též různé úvahy literarně historické a j. (O činnosti „Общества“ v. „Slov. sborník“ 1884, str. 369. sl.).

Přední mluvnicí staroslověnského jazyka jest mluvnice Miklosichova. Vedle ní dlužno vzpomenouti ještě rukověti Leskienovy: ruské mluvnice nedostihují jich (tak nejnovější od A. Budiloviče „Начертаніе церковно-славянской грамматики, примѣнительно къ общей теоріи русскаго и другихъ родственныхъ языковъ“, Varšava 1873), dílem mají toliko školské účely na zřeteli. — V mluvnici st.-slov. zbývá ještě mnoho práce; vydané již památky daleko ještě nejsou vyčerpány a poskytují pro každou část grammatiky velice mnoho materialu. Vážnými příspěvky jsou v novější době R. Scholvina „Die Declination in den pann-sloven. Denkmälern des Alt-Kirchenslav.“ 1877, V. Jagiće rozbor Zografského evangelia (v Archiv für slav. Phil. I.) a Mariinského evangelia (ve vydání téhož 1883) a j.

Slovník staroslověnský jest opět od Miklosiche. Cenný jest též slovník při Jagićově vydání Mar. ev. Nicméně ještě mnoho práce vyžaduje lexikalní zkoumání nejstarších památek st.-slov. Již Sreznevský upozornil ve své zprávě o slovanském slovníku na to, aby se probádaly památky dle jich lexikalní povahy a dle této se srovnávaly. Takéto srovnavací studium památek st.-slov. přispěje velice k rozřešení otázky o povaze prvotního překladu písem sv. i knih bohoslužebných, a kde byl překlad vykonán. Srovnavací studium toto velmi utěšeně se vzmáhá — v čele stojí V. Jagić, který již r. 1863 v knize „Tisućnica slovjenskih apostola sv. Cirila i Metoda“ měl článek „Evangjelije u slovênskom prievodu“, a nejnověji srovnal jazyk evangelií ve svém vydání Mar. ev. i srovnal jazyk evangelií s jazykem žaltáře v knize „Четыре крит.-палеогр. статьи“; vedle něho dlužno vzpomenouti Gr. Voskresenského rozbor jazyka apoštola „Древній славянскій переводъ Апостола“ 1879 a P. Hezena „Исторія славян. перевода символовъ вѣры“ 1884. (Dokončení.)

Posudky a oznámení.

Fysika a chemie.

V. Strouhal und C. Barus, Das Wesen der Stahlhärtung, vom elektrischen Standpunkte aus betrachtet (Abh. d. k. böhm. Ges. d. Wiss. VI. Folge, 12. Band, 1884.

V. Strouhal und C. Barus, Über die Definition des Stahls auf Grundlage des elektrischen Verhaltens des Eisens beim wachsenden Kohlenstoffgehalt (tamtéž).

Tyto dvě práce českého a amerického fysika jsou pokračováním delší řady společných publikací, v nichž vyšetřeny zajímavé a technicky důležité vztahy mezi mechanickými, thermickými a elekrickými vlastnostmi železa a ocele. Nemohouce se pouštěti do podrobnějšího rozboru jejich, obracíme k nim pozornosť odborníků, zejména též techniků. Podkladem týchž prací jsou většinou ještě pokusy, konané ve fysikalním ústavu Würzburském, částečně však již pozorování konaná v U. S. G. S. Physical Observatory Newhaven a ve *fysikalním ústavu české university Pražské*. Při této příležitosti smíme vysloviti naději, že budoucně podobnými pracemi též česká literatura bude obohacena. A. S.

Navedení ku rozboru chemickému. Sepsal professor K. Preis. Díl I.—III. V Praze 1881, 1884, 1885.

Podávajíce referat o spisu uvedeném, činíme to s jistou reservou, jelikož auktor v úvodu výslovně praví, že spis je určen ku potřebě v analytickém laboratoriu, *auktorem samým* řízeném, a že je třeba doplňovati jej dalšími výklady. Proto byl by ku posouzení spisu oprávněn vlastně jediné ten, kdo je zasvěcen do nynějšího systemu vyučovacího páně auktorova. Jinak bychom se musili ku př. tázati, proč auktor ve spisu svém analysu kvalitativnou počíná těžkými

*

kovy, kdežto v praxi u poměrně nesnadných kovů positivných začíná a teprve kovy těžkými, daleko lépe charakterisovanými končí a t. d.

Co se týče uspořádání *dílu I.*, učinil auktor velmi dobře, že jednotlivým reakcím látek větší pozornosť věnoval, než se obyčejně děje, a zejména že veškeré reakce, pokud možno, chemickými rovnicemi znázornil, jak to činí ve svém spise ku př. *Medicus*. Zdá se nám ale, že u prvků některých je uvedeno příliš mnoho reakcí. Některé z nich nemají vzhledem k analysi samé žádného významu, neboť se jich neužívá ani ku dělení, ani ku poznání látek, tak že žák prostřední je za krátko zapomene, neznal-li je již z chemie všeobecné. Žák pak intelligentní beztoho neopomine doplňovati své vědomosti ze spisů, jako *Rose*, *Bunsen*, *Fresenius* a j. Dle našeho mínění bylo by lépe, kdyby pan auktor, zkrátiv *v tomto smyslu* část anorganickou, raději organické analysi kvalitativné pozornosť svou byl věnoval, neboť, jak níže uvidíme, o chování se důležitých látek organických není ve spisu celém ani sledu.

Co se týče zkoušek za mokra, upouští se nyní obyčejně od dělení třídy prvé na dvě oddělení dle chování se látek ku kyselině solné (jak auktor dosud činí), jelikož v praxi většinou pevné látky se zkoumají a při rozpouštění jich v kyselinách (obyčejně solné, neb dusičné, neb směsi obou) beztoho hlavní příčina dělení toho problematickou se stává.

Zkoumadla, sloužící ku dělení třídy první od druhé bylo by snad správnějši nazývati důsledně *sirníky* (žlutými) nežli *sulfhydraty*, jichž se k účelu tomu vůbec neužívá (pag. 12. sq.).

Ve chlorovodíku sirník arsenový nejen za chladu (p. 13.), nýbrž ani za tepla se nerozpouští.

Z vypsání na str. 14. mohlo by se zdáti, že při srážení zahřátých kyselých roztoků arseničnanů sirovodíkem nastává redukce a sráží se směs *trisulfidu* arsenu a síry, kdežto, jak *Bunsen* r. 1878 (Ann 192. 305.) dokázal, silnějším proudem sirovodíka se sráží za tepla i při vychladnutí čistý *pentasulfid* arsenu (arci směs se sírou). Rovněž dle *Bunsena* sráží se z okyselených roztoků pětimocného antimonu sirovodíkem *pentasulfid* a ne směs trisulfidu se sírou, jak auktor udává (p. 21.).

Reakce antimoničnanů na iodid draselnatý a chlorovodík (p. 21.) mohla by omylem považována býti za charakteristikon, čímž vskutku není, jelikož, jak známo, velká řada sloučenin (soli železité a jiné vyšší sloučeniny kovů, mnohé kyseliny atd.) touž reakci dává, aniž by to na příslušných místech spisu uvedeno bylo. Bylo by bývalo lépe uvésti tuto reakci při analysi odměrné (iodometrie), kde ji pohřešujeme, a ukázati, že není vždy nutno s kyselinou solnou destillovati, chceme-li určiti chlorem vyloučené množství iodu.

Methoda dělení arsenu, antimonu a cínu na str. 24. uvedená při své neobyčejné zdlouhavosti nezdá se nám býti lepši než ku př. dělení uhličitanem ammonatým, které lze mnohem rychleji provésti a které, ač také není zcela přesné, přece postačuje při poněkud větším množství látek; při menších množstvích pak každý beztoho béře útočiště ku zkouškám specielním.

Taktéž zdá se nám býti nedostatečným, uzavírati z nejistého objevení se pouhého kroužku, k tomu snadno mizícího, na přítomnosť prvku tak důležitého a nebezpečného jako arsen, ve kterémž případě dává mnohem určitější a nemizící výsledek vyloučení arseničnanu hořečnato-ammonatého a přechod jeho dusičnanem stříbrnatým ve hnědočervenou sůl stříbrnatou.

Při manganu mohla snad uvedena býti charakteristická reakce s hyperoxydem olova a kyselinou dusičnou.

Taktéž mohly snad za jednotlivými gruppami kovů uvedeny býti poznámky, kterými se některé abnormalní zjevy při analysi se naskytující vysvětlují, a jimiž se žák varuje před možnými omyly, jak to mívá *Fresenius* pod záhlavím „Zusammenstellung und Bemerkungen“ a pak p. 402.—422.

U reakcí kyanidů (p. 67.) mohlo býti uvedeno, co nalézáme teprve dále (p. 71.), že se totiž kyselinami vyvíjí kyanovodík. U chlorečnanů (p. 74.) stojí snad omylem, že s chlorovodíkem zahřívány vyvíjejí *chlor*. Tamtéž by mohlo býti uvedeno, že se v roztoku ku koncentrované kyselině sírové a indigu chovají jako dusičnany.

Co se týče zkoumání na kyseliny, zdají se nám auktorem vypsané pochody (t. j. téměř nezbytné zkoumání na každou jednotlivou kyselinu) příliš zdlouhavými a zejména v látkách ve vodě nerozpustných, ne vždy k cíli vedoucími neb neurčitými. Dle našeho mínění se dá předběžnou zkouškou na suché cestě, kterou má žák znáti již, když se na kyseliny zkoumati učí, a která by tedy vždy zkoumání na cestě mokré předcházeti měla, zejména pokud se kyselin týče, mnoho důležitých známek objeviti. Užijeme-li pak většího množství zkoumadel všeobecných

nežli to auktor činí, dá se tím často nahraditi zdlouhavé zkoumání na kyseliny jednotlivé a mimo to se dají prováděti reakce s nerozpuštěnou neb nerozpustnou látkou původní. Specialní reakce pak slouží pouze ku potvrzení existence látky, uvedeným způsobem již nalezené.

Pokud se tak zvané *suché cesty* týče, myslíme, že by bylo lépe, kdyby reakce příslušné byly bývaly uvedeny z pravidla hned vedle reakcí na cestě mokré a nejen v případech některých (pag. 31, 37., 43., 48., 49.). Taktéž jest litovati, že nepojal auktor zkoušky na cestě suché do systematického pochodu. Ležíť na snadě, že většina zkoušek „suchých" pro svou jednoduchosť a přesvědčivosť buď nad zkouškami „mokrými" vyniká, neb je alespoň užitečně potvrzuje a doplňuje. Nýbrž intelligentnější žák musí býti v brzké době překvapen neurčitostí závěrků, které z neustálého *pouhého* objevování se „sedlin", z nichž často jedna na vlas jak druhá, činiti lze.

Litujeme taktéž, že auktor úplně pominul mlčením důležité a značný pokrok analyse na suché cestě značící práce *Bunsenovy* z let šedesátých, totiž použití analyse spektralné a pak tak zvané „plamenné reakce", vynikající svou jednoduchostí a elegancí. Jak snadno se ku př. dají obdržeti skvrny antimonu a arsenu na porcelanu s obejitím komplikované proby *Marshovy!* Reakce ty by zajisté nebyly újmou reakcím dmuchavkovým, a aspoň jednodušší z nich provede hravě i žák méně nadaný, při čemž nalezne poučné případy spojení suché cesty s mokrou. Tak ku př. ve třetí gruppě při zkoumání na zinek neb aluminium jest, při poněkud menším množství, užití reakcí *Bunsenových nezbytným*, chceme-li se neustálým chybám a nejistotě vyhnouti.

Naproti tomu se nám zdá, že auktor uvádí zkoušek na cestě suché za pouhým účelem zkoumání *předběžného* příliš mnoho.

Ještě jednu, velmi důležitou časť analyse kvalitativné postrádáme ve spise uvedeném nadobro, totiž reakce kyselin a příbuzných jim látek organických a pak alkaloidů. S látkami těmi se praktický chemik velmi často setkává; nýbrž v některých odvětvích industrie i častěji než s anorganickými. Nežádáme, aby průměrný posluchač chemie trávil čas svůj dělením směsí organických kyselin neb alkaloidů, — toť úloha těžká i pro zručného odborníka; přece ale si dovolíme podotknouti, že mohl auktor do spisu svého z uvedeného materialu pojati tolik, kolik slouží k identifikaci jednotlivých z látek těch, aniž by spis svůj příliš rozšířil, kdyby byl některé z méně nutných reakcí látek mineralných za to vypustil. Tak ku př. chemik, který by úplně ovládal material ve spisu auktorově probraný, přišel by zajisté do rozpaků, kdyby měl rozeznati kyseliny: vinnou, citronovou neb oxalovou, i v kupeckých krámech pro potřebu domácí prodávané, jejichž zaměněním by mnohdy velké neštěstí povstati mohlo.

Díl druhý, pojednávající o analysi odměrné, považujeme za velmi dobrý výbor dobrých osvědčených method z nekonečného téměř počtu tak zvaných nových method titračních, jimiž literatura analytická někdy až zaplavována bývá. Nedoporučovali bychom methodu čištění kyseliny oxalové na str. 2. uvedenou, jelikož alkohol se nedá z kyseliny šťavelové sdestillovati, nýbrž často zbývá vše v podobě oxalanu ethylnatého. Tento se teprve delším odpařováním s vodou musí rozkládati a zbývá obyčejně ne velmi čistá, často hnědá kyselina šťavelová, při čemž ztráty jsou nepoměrně veliké.

Při titraci chameleonem (p. 43.) praví sice auktor, že pracováním v roztoku chlorovodíkovém vzniká chyba, nepraví ale, že se můžeme chyby té vyvarovati, aniž bychom teprve chlorovodík odstraňovali, titrujíce za přítomnosti solí manganatých (Zimmermann 1881).

Díl třetí, věnovaný kvantitativné analysi vážkové, obsahuje v malém poměrně objemu velké množství pečlivě vybraného materialu. Z method vylučování, určování a dělení látek vybrány jsou pouze spolehlivé, a ne jak to má ve své „analysi" *Fresenius*, v níž dobré i chybné methody beze vší kritiky nalézáme. Třetí díl *Preisovy* analyse můžeme směle prohlásiti za nejlepší část celého díla; složilť v ní auktor bohaté zkušenosti dlouholeté své činnosti. I „Praktické příklady" (p. 89.—115.) jsou tak pečlivě zvoleny, že žák, který je prodělal, sotva kdy při řešení nahodilých úloh v životě praktickém v nesnáze přijde. Pohřešujeme zde pouze návod ku zkoumání přirozených vod a některých produktů chemické industrie, k němuž nepostačí pouhá kombinace method, v různých částech spisu vypsaných.

Zbývá jen několik poznámek. Tak auktor udává (p. 2.), že možno stanoviti množství stříbra v chloridu, bromidu, iodidu a sírníku stříbrnatém a j. redukcí ve vodíku, kdežto, jak známo, bromid a iodid stříbrnatý i po mnohahodinném žíhání ve vo-

díku (zejména v uvedeném tam apparatu), jen neúplně se redukují.

Z roztoků arseničnanů je lépe srážeti arsen co pentasulfid a ne, jak auktor udává, co trisulfid po předchozí redukci, jelikož, jak *Bunsen* dokázal, kyselinou siřičitou buď nenastává úplná redukce, a pak máme v sedlině sírovodíkem povstalé směs obou sulfidův, anebo, účinkuje-li kyselina siřičitá příliš dlouho na roztoky, z pravidla chlorovodík obsahující, povstávají značné ztráty tím, že prchá chlorid arsenový.

Tážeme se mimochodem, proč píše auktor *stroncium* místo *strontium?* (p. 53. sq.).

K apparatu na str. 54. znázorněném měla by býti připojena rourka nějaká vysušovací, jelikož ve vzduchu obyčejném nelze při 100° vysušiti látky tak hygroskopické jako směs dusičnanu strontnatého a vápenatého, a mimo to ještě proba prachem vzduchem se znečistí.

Jinak opět auktor dobře činí, že při vážení zinku a kadmia co kysličníků zamezuje redukci při zpopelení filtru obyčejně nastávající tím, že z nich oxyd rozpustí v kyselině dusičné.

Vítajíce spis páně *Preisův* jakožto obohacení české literatury analytické, doufáme, že pan auktor ve slibené obšírné rukověti k poznámkám námi učiněným zřetel vezme.

Bohuslav Brauner.

Odpověď posuzovateli.

Odpovídám k předchozí kritice, jelikož mlčení snadno by mohlo býti vykládáno za souhlas s výtkami v úvaze obsaženými.

Pan kritik se táže, proč v praxi počínám s nesnadnými kovy positivnými a končím kovy těžkými, daleko lépe charakterisovanými. — Odpověď jest jednoduchá. Považuji postup, naznačený v „Navedení“ za správný a přirozený; uchyluji-li se pak v praxi, děje se to okamžitě toliko z té příčiny, že cvičení se odbývají v místnostech pro chemické práce nedokonale upravených, vší ventilace prostých. — Kdybych v praxi s těžkými kovy začal a hned v prvních dnech všichni studující, většinou necvičení ještě v chemických pracech, rázem počali pracovati sírovodíkem, v nejkratší době by vzduch v laboratoři byl zkažen tou měrou, že další pobyt učitele i studentů by se stal povážlivým. Při nyní praktikovaném postupu, jelikož ne všichni praktikanti stejně kráčejí v před, počnou postupně pracovati sírovodíkem v době, kdy jsou již dovednější a šetrněji sírovodíkem dovedou zacházeti, než by hned na počátku cvičení činili. Jest to tedy moment zdravotní, který, přihlížejíc k dosavadním nedostatečným místnostem, mne přiměl, uchýliti se v praxi od cesty, kterou jinak považuji za výhodnější a kterou jsem tudíž také ve svém spisu zachoval.

Díl první. Upouští-li se při zkouškách za mokra „*nyní obyčejně*“ (tedy ne obecně) od dělení třídy prvé na dvě oddělení dle chování se látek ku chlorovodíku, nečiním tak já, jelikož při zkoumání vodných roztokův, a těmi cvičení v mé laboratoři se zahajuje, dělení to jest výhodné.

Užil-li jsem pro bezbarvé roztoky sirníků výrazu „sulfhydraty“, měl jsem na mysli všem chemikům známý rozklad monosulfidův alkalických vodou; „žlutý“ sulfhydrat poznamenán jest jmenovitě toliko na str. 18 při antimonu.

Pan kritik praví dále: „ve chlorovodíku sirník arsenový nejen za chladu, nýbrž *ani za tepla* se nerozpouští“. — Výtka ta jest nepodstatná, chybná, neboť sirník arsenový se rozpouští dosti značnou měrou v horké i zředěné kyselině solné. Doporučuji v příčině té rozpustnosti panu kritiku úvahu *Penny-Wallacovu* (J. f. prakt. Ch. 58. 498.), ve které auktoři poznamenali: „pokusy dokazují, že sirník arsenový kyselinou solnou se rozkládá“, *J. Rose* (Pagg. Ann. 105. 564.): „sirník arsenový se rozkládá konc. kyselinou solnou poněkud, ne však úplně“; dále článek *Kaiserův* (Fres. Zeitschr. XIV. 274.) a konečně K. Preis „Kterak působí kyselina solná v sirník arsenový“ (Listy chemické VI., příloha str. 22.). Ukázal jsem v „Navedení“ zvláště k té vlastnosti sirníku arsenového, jelikož jedna z method dělení arsenu, cínu a antimonu, v mnohých analytických spisech poznamenaná, založena jest v nerozpustnosti (!) sirníku arsenového, a rozpustnosti sirníků cínu a antimonu v horkém, konc. chlorovodíku.

Pan kritik napsal „*mohlo by se zdáti*, že při zahřetí kyselých roztoků arseničnanů sírovodíkem nastává redukce atd.“ Děkuji za připomenutí citované práce Bunsenovy, znám ji však, vždyť jsem doporučil ku kvantitavnému dělení arsenu a antimonu methodu, v dotyčné úvaze Bunsenem vypsanou, nepovažoval jsem však za nutné, ukázati zvláště k případnému vzniku pentasulfidu, jelikož za obyčejných poměrů jen trisulfid se tvoří. Ve stručném svém spisu vůbec jsem mohl přihlížeti toliko k hlavním, za obyčejných poměrů se objevujícím reakcím, pokud

odchýlky nejsou na závadu u poznání a vyhledávání té které látky. Podobná úvaha vedla as také prof. Šafaříka, kdy ve své knize *„Počátkové chemie“* napsal pouze: „sirník arseničný nepovstává účinkem sírovodíku na korrespondující oxyd, ve kterémžto případě vylučuje se toliko směs síry a trisulfidu (str. 192.). Ostatně mohu p. kritika ubezpečiti, že poměry u sirníkův arsenu a antimonu nejsou tak jednoduché, jak se namnoze za to má, a na základě obšírné, do té doby neukončené, jelikož obtížné práce, podaří se mi as zevrubněji tu stať objasniti.

Reakce antimoničnanů v jodid draselnatý a chlorovodík byla vytknuta, aby byl naznačen rozdíl solí antimonových a antimoničnanů. Kterak působí soli železité v jodid draselnatý, poznamenáno jest na str. 67.

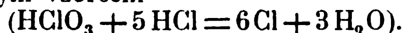
Methodě kvalitativného dělení arsenu, antimonu a cínu vytýká p. kritik zdlouhavosť. Musím se přiznati, že doporučuji studentům předem, a trvám vším právem, spolehlivější, třebať poněkud zdlouhavé methody. A spolehlivější i přesnější jest přece ona methoda, mnou v „Navedení“ poznamenaná, než dělení uhličitanem ammonatým, p. kritikem naznačené. Poznání pak arsenu podle kroužku arseničnanu neskýtá studentům nejmenších obtíží, aniž tak rychle kroužek mizí, jak kritik se domnívá. Zodpovědnosť za větší citlivosť reakce, vylučuje-li se dříve arsen ve způsobě arseničnanu horečnato-ammonatého, zůstavuji p. kritikovi.

Při manganu „mohla snad“ býti uvedena reakce s hyperoxydem olova, kdybych nepovažoval reakci k potvrzení za sucha (manganan alkalický) za dostatečně citlivou, bezpečnou a charakteristickou.

Pan kritik píše: „Taktéž *mohly „snad“* za jednotlivými gruppami kovů uvedeny býti poznámky, kterými se abnormalné zjevy, při analysi se vyskytující, vysvětlují.“ Takové poznámky jsem si ponechal pro ústní výklady, i „mohlo se snad státi“, že kdybych to byl skutečně ve svém spisu učinil, pan kritik by byl řekl „napsal to jako Fresenius (vide „jako Medicus“).

Výtka v příčině kyanidů jest malicherná, neboť dotyčná reakce později na příhodném místě jest poznamenána.

Při chlorečnanech skutečně by bylo s prospěchem, kdybych byl ukázal k obdobě dusičnanův a chlorečnanů vůči konc. kyselině sírové a indychu, i nebylo by na škodu, kdybych byl vytknul, že *vedle* chloru (chlor se přece účinkem chlorovodíku v chlorečnany tvoří, a pročež, co vytisknuto, není žádným omylem) vzniká ještě kysličník chloričelý. Ostatně vznikem chloru jest reakce dosti charakterisována i neváhal ani *Menšutkin*)* průběh reakce té naznačiti jednoduchým vzorcem

$$(HClO_3 + 5\,HCl = 6\,Cl + 3\,H_2O).$$

O následující části kritiky, týkající se zkoumání na kyseliny a reakcí za sucha, promluvím stručně na konci.

Pan kritik postrádá ve spisu nadobro reakcí „kyselin a příbuzných jim látek organických a alkaloidů“. Postrádám ještě mnohem více, totiž celou organickou analysu, a netoliko v prvním sešitu, nýbrž i v následujících. Domnívá se snad pan kritik, že pojmutím organických kyselin a alkaloidů bych byl požadavkům rozboru organických látek zadosť učinil? Znám ještě mnohé jiné ústrojné sloučeniny, třebať se „neprodávaly v kupeckých krámech pro potřebu domácí“, které mnohdy velké neštěstí způsobiti mohou, nýbrž i organické sloučeniny, v poznamenané právě příčině sice nezávadné, ale v chemické praxi důležité, které aby analytik poznati uměl, zajisté bylo by záhodno. Podle mého náhledu se však musí věnovati této části chemického rozboru zvláštní spis a nemůže se analyse organických látek jen kuse a mimochodem, jak to Fresenius činí a pan kritik doporučuje, ve způsobě přívěsku odbyti.**)

Díl druhý. P. kritik by prý nedoporučoval methodu čištění kyseliny šťavelové lihem. Škoda, vždyť přece skýtá methoda ta dobrých výsledků podle vlastních mých zkušeností i podle pokusů prof. Štolby, jenž methodu tu vypsal ve zprávách společnosti nauk.

Výtka v příčině solí manganatých při titraci chameleonem za přítomnosti chlorovodíku jest mi úplně nesrozumitelná; na citované v kritice stránce jest poznámka v příčině té vytištěna písmem sice toliko petitovým, ale přece čitelným.

Díl třetí. Iodid stříbrnatý sice velmi nesnadno a neúplně vodíkem se redukuje, bromid však velmi snadno a úplně i v přístroji mnou popsaném.

V příčině kvantitativného určování arsenu si musím již přiřknouti, jelikož po léta s arse-

---

*) P. Brauner napsal úvahu o Menšutkinově analytické chemii v Athenaeum I. 137.; jest však podivné, že nalezl pan kritik poklesky (?) v mé knize, které ušly pozornosti jeho v knize Menšutkinově.

**) Ostatně jest p. kritiku velmi dobře známo, že zřízena jest na ústavě našem zvláštní stolice organické chemie a té náleží část, jakou v mém spisu pan kritik postrádá.

nem pracuji a tudíž i kvantitativné methody zevrubně jsem prozkoumal, zvláštní znalosť a ubezpečuji pana kritika, že lze dokonale redukovati kyselinu arseničnou kysličníkem siřičitým. Nestačí-li mé zkušenosti, nuže, doporučuji mu úvahu Holthofovu s číselnými doklady (Fres. Zeitschr. XXIII. 378.). Týž auktor píše o Bunsenově methodě vylučování arsenu ve způsobě pentasulfidu, jakou p. kritik doporučuje: „Dennoch bleibt wohl die Ausfällung und Bestimmung des Arsens als Pentasulfid kaum eine sehr förderndе, leicht ausführbare oder angenehme Arbeit". Souhlasím. V případu, že původní roztok chlorovodík v sobě obsahuje, musí býti týž arci před redukcí odstraněn, což neskýtá žádných obtíží, ani nezpůsobuje nějakých ztrát, jelikož roztok kyseliny arseničné lze i za přítomnosti chlorovodíku beze ztrát odpařovati.

Chce-li kdo připojiti k přístroji, naznačenému na str. 54., trubici, ničeho nenamítám.

P. kritik se táže „mimochodem", proč píšu stroncian místo obvyklého strontian; mohl se stejným právem optati, proč píšu byreta místo buretta a pod. Přizpůsobuji, pokud možno, písmo řeči, jak to Rusové obecně činí; nechť nahlídne pan kritik v Menšutkinův *originalní* analytický spis, který tak zevrubně studoval, že dovedl o něm úvahu napsati (Athenaeum I. 137.), i najde tam podobné poklesky (?), i samý stroncian.

Rozbor vody a některých produktů chemické industrie úmyslně nepojal jsem v třetí díl, jelikož ta stať samostatného spracování vyžaduje.

Zbývají ještě některé obecnější posudky páně kritikovy. Odpovím zde v „Athenaeum" jen stručně, jsem však ochoten obšírněji tak učiniti v odborném časopisu; navrhuji „Listy chemické", jelikož jiného chemického časopisu do té doby se nám nedostává.

V kvalitativním oddělení „zdají" se panu kritiku pro určování kyselin vypsané pochody příliš zdlouhavé atd, dále lituje, že jsem nepojal zkoušky za sucha do systematického pochodu a pominul mlčením důležité reakce plamenné a analysu spektralní. V příčině první výtky nenamítám ničeho, pronesl-li pan kritik prostý svůj subjektivný náhled; jinak si musím právo vyhraditi, vyvoliti ony methody, které uznávám já za nejvýhodnější pro vyučování a nejpřiměřenější na základě 15tileté činnosti v laboratoři, do které skutečně docházím a sleduji tam práce praktikantův i výsledky, k jakým různými methodami dospějí. Ostatně jest náhled můj v příčině určování kyselin dosti zřejmě naznačen v poznámce, bohužel opět jen petitem vysazené.

Bunsenových elegantních reakcí plamenných jsem nepřipojil k obecnějším reakcím za sucha, jelikož ve stručné formě je nelze vypsati a nevšechny pro vyučování se hodí. Nezbytnými reakce ty naprosto nejsou. Ostatně se v přednáškách k nim ukazuje a ovšem spektralní analysa vykládá, nýbrž i v laboratoři praktikuje. Kdyby byl nahlednul pan kritik v program našeho ústavu, byl by shledal, že v učební plán přijato jest určování mineralů, které vyžaduje znalost *většího počtu* reakcí za sucha, než pan kritik považuje za nutné za účelem pouhého zkoumání „předběžného". Ostatně není v celém spisu jediného místečka, ve kterém bych doporučoval reakce za sucha *toliko* předběžnému zkoumání, i zajisté jich každý analytik v záhadných případech také využitkuje k potvrzení té které reakce.

Končím odpověď svou prosbou: p. kritik dovolíž laskavě, bych při sepisování slíbené rukověti vedle vymoženostî osvědčených odborníků směl využitkovati i vlastních svých zkušeností a nemusil se obmeziti na pouhé opisování, i nevykládal ve zlé, pakli k mnohým z jeho návrhů nebude lze přihlednouti.

K. Preis.

Astronomie.

Annuaire pour l'an 1885, publié par le Bureau des Longitudes (Paris, Gautier-Villars).

Praktická tato knížečka, jejíž vydání — asi ve smyslu vědeckého kalendáře — od roku 1795 uloženo jest uvedenému ústavu astronomickému, vzrostla letošního roku na 890 str. (16°), podávajíc vedle vědeckého kalendaria veliký počet tabulek a dat astronomických, metrických, mincovních, geografických, statistických, fysikalních, chemických, thermochemických atd., tak že se obsahem svým co příruční knížka velmi zamlouvá, neméně též neobyčejnou lácí (1 fr. 50 cent.). — Ku konci připojeny dvě popularní stati: O vzniku všehomíra (Faye) a O perturbacích (Tisserand) a nekrolog (Yvona Villarceau).

A. S.

Psychologie.

Élie Rabier, Leçons de Philosophie, I. Psychologie. Paris, Hachette a Co., 1884. Str. 676.

Jak Sully představuje nám modernou psychologii anglickou, tak Rabier podává nám v objemném spise svém empirickou psychologii francouzskou, i může sobě každý psycholog knihou touto zjednati známosť nejen psychologie vůbec, ale (novějších) jejích pěstitelů francouzských. P. R. ostatně zná i psychology anglické, méně německé; patří ke směru Cousinově.

V úvodě je klassifikace věd a filosofie shodující se v celku s Comtem. V knize prvé mluví se o methodě emp. psychologie, o vědomí a klassifikaci duševních jevů. Druhá kniha jedná o rozumových činnostech, třetí o citech, čtvrtá o vůli a poslední o specialných předmětech, to o zvyku, znacích a řeči, kráse a umění, o spánku, somnambulismu, hallucinaci a psychose; v posledním odstavci rozbírají se smysly a pudy zvířecí.

Látka rozvržena je na 48 odstavcův a spracována je velmi přehledně. Tiskem zvláště nápadným vyznačeny jsou předměty, o kterých se jedná. Větší celky myšlénkové shrnuty jsou ve zvláštní resumé. Text ze spisů cizích malým písmem je vyznačený, pod čarou dosti četné jsou citaty a vysvětlivky.

M.

Richard Wahle, Gehirn und Bewusstsein. Physiologisch-psychologische Studie. Wien 1884, str. 97, zl. 1·20.

Tři části spisku tohoto jednají v 121 §§. 1. o hmotě a počitku, 2. o mechanismu mozkovém a associacích, 3. o subjektu, rozečlenění duševních jevův a jednotě vědomí.

Spis velmi je zajímavý a poučný. Sp. důsledně prokazuje větu Humeovu, že nepoznáváme příčin a sil ani ve hmotě ani ve svém nitru. Nemůže býti dokázáno, že hmota existuje, a proto nesmyslna je otázka, jestli počitek vzniknouti může z hmoty, vždyť hmota sama nic není než počitek. Hmota nemá pro nás než symbolického významu. Nemožno-li dokázati, že hmota mimo nás existuje, nelze tím samým mluviti o nějakém subjektu vnímajícím objektivná působení: popíšeme-li zevrubně a věcně to, co vědomí nám skýtá, neuznamenáme nic jiného, než události psychické a nemožno dokázati, že události ty někomu se zjevují: nic není, jen jevy, které si každý — (kdo?!) — různým způsobem vykládá.

S tohoto stanoviska (které s negativní stránky je čirý nominalism, s positivné fenomenalism částečně shodný s positivismem), není místa pro jednotu vědomí, pro obvyklou klassifikaci duševních jevův a pod.: jsme jen místo, kde se něco děje a myslí, *my* nemyslíme, myslí se nám, jako se nám zdá, *my* nejednáme, jedná se v nás.

V jednotlivostech mnohé pěkné myšlénky jsou pověděny, na př. tam (str. 86.), kde se kritisuje a odmítá učení Milla-Brentana, že soud je zvláštní třída dušev. jevů (v. Athenaeum I. 79.).

Spis venkoncem psán je s té výše, na kterou po Humeovi a Kantovi abstraktná psychologie dostoupila; doporučujeme jej psychologům ku *kritickému* studiu vřele.

T. G. M.

Tonpsychologie. Von Dr. Carl Stumpf, Prof. d. Philosophie a. d. deutschen Universität zu Prag. I. 1883, str 427, mk. 7·50.

Práce tato jest asi třetina spisu, kterým prof. St. buduje empirický podklad psychologický pro aesthetiku hudby.

Prvá časť tohoto svazku (str. 1.—134.) jedná všeobecně o soudu založeném na vněmech smyslových. Tu zasluhuje bedlivého povšimnutí kritika učení o t. zv. relativě počitků. V druhé části jedná o posuzování tonů posloupných. Ve svazcích slibených řeč bude o posuzování tonů současných a intervallův a o citech tonových.

Spis vyznamenává se vzornou přesností a je skutečným obohacením psychologie a empirické aesthetiky. Vzácnou pílí snesena je látka z prací dřívějších.

Pro nás spis ještě ten zvláštní má interess, že v něm nalézáme list Smetanův, v němž zvěčnělý náš mistr psychologicky popisuje své ohluchnutí a svou hluchotu.

M.

Sociologie.

Herbert Spencer, The Man versus the State. London Williams a. Norgate 1884.

Slovutný sociolog anglický vydává tu v knížce čtyry články vyšedší v Contemp.-Review: 1. Nový Toryism. 2. Budoucí otroctví. 3. Hříchy zákonodárcův. 4. Veliká politická pověra. Předpokládajíce znalosť auktorových prací sociologických, alespoň jeho úvodu do sociologie — Social Studies —, krátce vyznačíme obsah brillantních essayů, povíme-li, že novými toryemi jsou libera-

lové, pověrou politickou víra v jakousi božskou moc parlamentu a otročení majority. Hříchy zákonodárců jsou ta nešťastná mnohovládnosť pocházející z nedostatečného studia života společenského.

Co podrobností se týká, Spencer tu kritisuje mnohé novější zákony anglické, opírá se proti Benthamově theorii, že vláda utvořuje práva, jež pak dává občanům, a dovolává se naproti tomu práva přírodního. Konečně zasluhuje povšimnutí, že vytýká liberalismu nepěknou snahu, odkliditi všecky náboženské nerovnosti.

Srovnávajíce tyto zákony Spencerovy s dřívějšími nevidíme velikého rozdílu věcného; za to patrný je rozdíl tonu a — c'est le ton qui fait la musique. Chyby liberalů podrážďily i klidného jindy sociologa, za to nejen liberalové, ale i liberalism odnášejí!

Č. P.

Gaetano Mosca, Sulla teoria dei governi e sul governo parlamentare. Studi storici e sociali. Torino, Loescher, 1884, 356 str. l. 5.

Co do věci p. M. odpůrcem je moderního parlamentarismu, co do methody hlásí se ke škole „realistické", která teď v Italii kvete a namnoze nic jiného neznačí než dětinskou poněkud radosť, jevy duševní a společenské fysiologicky vykládati.

Počíná kritikou Aristotelovy klassifikace ústav, zavrhuje ji jakožto příliš prázdnou a sám pak (dosti šťastně) ukazuje, že nejde tak o jméno než o věc, jak jednotlivé třídy panující ve skutečnosti jsou složeny a jak se vyvinuly. Historickým přehledem ústav starých, středověkých a moderních k tomu dospívá přesvědčení, že moderní politické vymoženosti netkví v parlamentarismu, ale v tom, že přístup ve třídu panující a postavení jednotlivce v ní na osobním nadání spočívá, nikoli na rodu a majetku.

Vady a nelogickosť parlamentarismu neúprosně kritisuje a odkrývá politickou korrupci italskou přeje sobě, by monarchický princip byl sesilen.

Kritika p. M. líbí se nám více s logického než s historického stanoviska: žádný rozumný člověk nevidí v parlamentarismu non plus ultra politické moudrosti. ale na straně druhé nikoho p. M. nepřesvědčí, že dvě oči vidí více než sto! I parlamentarism se může a musí vyvíjeti a zdokonalovati, ale svalovati všecku společenskou miserii na parlamentarism je právě tak nerozumné jako viděti v něm jedinou spásu. Proto však, že teď v Německu a jinde proti parlamentarismu se bojuje, nenabýváme přesvědčení, že odpůrcové jeho docela jasně vědí, co vlastně chtějí.

Č. P.

Slawo-Deutsches und Slawo-Italienisches von Hugo Schuchardt (Dem Herrn Franz v. Miklosich zum 20. Nov. 1883). Graz 1885, str. 140, zl. 6.

Skizze a úryvky k velezajímavému a důležitému předmětu, to k směšení řečí. Naproti M. Müllerovi drží p. sp., že všecky řeči jsou smíseny i ukazuje na mnohých příkladech, jak u nás v Rakousku smíšení řečí sestává, a hlavně na vzájemném působení slovanštiny a italštiny; o styku němčiny a slovanských jazyků (specialně českého) méně je řečeno.

Spis může se posuzovati se stanoviska filologického i sociologického. S tohoto nenalézáme mnoho poučného, hlavně snad pro nedostatek methody. P. sp. přál by si, aby národnosti rakouské tak se pomíchaly, aby z nich národnosť se vyvinula podobná Angličanům nynějším, arci že prý od toho cíle se v době novější vzdalujeme. Chválíme p. sp. větu, že Rakousko mělo by ukázati, jak různé národy mohou vedle sebe klidně žíti; nechválíme však nehistorických průpovědí, jako, že prý se negermanisovalo v Rakousku, leda „v interessu státu" že prý od Josefa II. počínajíc málo nebo nic se neněmčilo a t. p. Dobře poukázáno k tomu, jak Němci rakouští působením Slovánů charakterem svým od Němců v říši se odrůznili. K dorozumění národů povede prý „všeobecné", nikoliv národnostní stanovisko.

Divně ve vědecké práci se čtou věty, jako, že prý pan Grégr komusi pověděl, že nedá dcery své Němci. — Přes všecky vady své spis snad filologům poučení poskytne; pro sociologa cenu má menší, politicky povšimnutí zasluhuje jako symptom časový.

T. G. Masaryk.

Historie a dějiny kultury.

Dějiny devatenáctého století. Oddíl prvý: Boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny. Sepsal dr. Jan M. Kryštůfek, c. kr. professor při gymnasiu v Budějovicích. V Praze 1883—1884. Nákladem Al. R. Lauermanna. 8°, str. (dosud) 318.

Mohl by býti spor o to, zdaž jest správno dějiny XIX. století začínati 18. brumairem či vlastně, jak p. Krištůfek učinil, obšírným výkladem o celé revoluci francouzské. Než poněvadž literatura naše má v těchto vě-

cech citelné nedostatky, neškodí to, ba lépe jest pověděti raději více nežli méně. Ale jest to podniknutí velice nesnadné. — Literatura o revoluci francouzské a o době Napoleonské čítá spisův a pojednání do set, nepočítaje v to spisy o dějinách ostatních státův evropských v této době. S postupem produkce rostou také požadavky, které zejména u nás musí býti větší již proto, že není možno dvě nebo tři příručné knihy o témž předmětu vydati najednou nebo brzo po sobě.

Abychom bez obalu vyřkli soud svůj o knize páně Krištůfkově, pokud vyšla a dala se přehlednouti i srovnati s čelnějšími toho druhu spisy jinonárodními: musíme říci, že ji celkem nemůžeme pokládati za práci, již by *platně* rozmnožil se počet *vědeckých* příručných knih v české literatuře. Pravdou jest: pan sp. vyhnul se všem nabubřelým frasím a upravil knihu svou tak, že jest přístupna širším kruhům čtenářským, ale *méně* pravdou jest, „že by kniha ta vyhovovala *všem* požadavkům vědy historické". Kdyby tomu bylo tak, pak by p. Krištůfkův spis místo suchých, bezvýznamných, místy docela *neurčitých* citatů musil míti úvod o literatuře celého předmětu, neboť ten byl by nejen pro širší čtenářstvo poučným, ale i pro historiky *potřebným*, poněvadž by z něho viděti bylo, jaké spisovatel zaujímá stanovisko k četným sporným otázkám a názorům, bylo by viděti, jak dalece sám zahloubal se do věci, o níž mu psáti jest. Takto však neviděti ani z vypravování a ještě méně z citatů, zdaž neušel p. spisovateli zúplna ku př. velký onen převrat v názorech o francouzské revoluci u moderních historiků francouzských? Zdaž jest mu povědomo, že střízlivci nynější republikánské doby nadšence revolučního gloiru: Thiersa, Migneta atd., kladou ponenáhlu mezi mrtvé?*) Zdaž jsou mu známy až do nejnovější doby zasahující kontroversy o kongressu *Raštatském*, jichž účastnilo se mimo citované Mendelsohna-Bartholdyho a Helferta ještě několik historiků? Zdaž jest mu známo, jak Rusové pohlížejí na Theodora v. Bernhardi: Gesch. Russlands im XIX. Jahrhunderte? Jak v Italii na výborná jinak díla Bottovo a Colettovo?

Otázek podobných dalo by se učiniti ještě více a odpovědi k nim ze sp. p. Krištůfkova nenabýváme, jen tak dalece, že ve všem cituji se celkem jenom spisy *starší*, z novějších a nejnovějších velmi málo, celkem téměř nic.

Jsme si toho vědomi, že měřítko naše jest *přísné*, ale hledíce ku poměrům naší literatury, kde slabší spis jednou vydaný na více let nemožným učiní vydání spisu *lepšího* o témže předmětu, nemůžeme jinak než státi pevně při měřítku *přísnějším*.

Pan spisovatel — podle citatů toliko soudíce — pročetl dosti slušný počet knih ku spisu svému, ale to ještě „nevyhovuje *všem* požadavkům vědy historické". Věda tato žádá více: znalosť hlubší, rozsáhlejší, modernější, a jakožto resultat toho všeho: jistou *samostatnosť* úsudků nabytou ovšem studiemi dlouhými.

A pak, conditio sine qua non, příruční kniha, všem požadavkům vědy historické odpovídající, nesmí výlučně skoro opírati se o spisovatele a spisy názorů zastaralých. — Nemíníme vylučovati všecko starší jakožto špatné a víme také, že všecko nové nemusí býti dobré: však právě z resultatů nabytých studiem *obou směrů* dala by se sepsati pěkná, vědecká *příruční kniha*.

Zůstali jsme státi u této věci poněkud déle, poněvadž jednak spis p. Krištůfkův pokládati sluší za pokus dobře míněný, jednak pak proto, že přejeme si, aby zásady tuto vyslovené, v jiných literaturách již dávno uznané, také u nás více zobecněly. b. b.

*) Srv. v té příčině oznámení spisu de Martelova, níže položené. RED.

Beiträge zur Reichsgeschichte 1546—1551. *) Bearbeitet von August von Druffel. I. díl 1873, II. díl 1880. III. díl 1882.

Kaiser Karl und die Römische Curie 1544—1546. Von August von Druffel. (Abh. der hist. Classe der königl. b. Akad. der Wissenschaften in München, 1876—1883) ve třech odděleních.

Monumenta Tridentina. Beiträge zur Geschichte des Concils von Trient von August von Druffel. I. Januar-Mai 1545. München 1884. Verlag der k. b. Akad. der Wissenschaften.

Jest s dostatek známo, že protestantismu německému a jeho velikému rozšíření hlavně prospěly okolnosti *zevní*. Pro stálé nebezpečí a strach před Turky, pro věčné války Karla V. s Francií musily v Německu mlčky aneb bez velkého odporu trpěti se věci, jež o století dříve způsobily krvavé války křížové. Co však protestantismu bylo nej-

*) Ve sbírce: Briefe und Akten zur Geschichte des XVI. Jahrhundertes mit besonderer Rücksicht auf Bayerns Fürstenhaus, vydávané: auf Veranlassung und mit Unterstützung S. M. des Königs von Bayern, nákladem historické kommisse při Mnichovské akademii věd.

prospěšnějším, že císař Karel V., který měl bdíti v Němcích nad zachováním auktority církevní a poslušnosti ke stolici papežské: sám po celý život utkán byl s papeži římskými ve sváry a války.

Již *Ranke* (5. vydání D. Gesch. VI. 78.) ukázal, kterak v proslulých *Commentaires de Charles Quint*, vydaných r. 1862 Kervynem de Lettenhove, nejvíce nápadno jest viděti, jakou zášť neukojitelnou měl Karel V. proti papeži Pavlovi III.; a že měl k ní příčin s dostatek, to obecně jest povědomo. Z toho protestantismus velice těžil. Došlo tak daleko, že r. 1544 v poli proti sobě stáli na jedné straně král franc. podporovaný papežem a na druhé císař Karel V. ve spolku se schismatickým Anglickem a německými protestanty, vedenými Moricem saským a Schärtlinem z Burtenbachu! Ale to také byl kulminační bod nepřirozeného postavení Karlova. Třeba že osobní poměr jeho ku papeži ani potom se nepolepšil, přece záhy po míru v Crespy uzavřeném jednáno již mezi papežem a císařem o spolek proti protestantům, kteří zbraní měli býti donuceni, aby poddali se k uznání koncilu Tridentského. A jakým způsobem v l. 1544—1546 nedůvěřivý Karel po dlouhých oklikách a úvahách učinil konečně allianci s kurií římskou, o tom Druffel obšírně na základě velké řady nových dokladů vypravuje ve spise: Kaiser Karl und die römische Curie 1544 bis 1546. Vypravování jeho dosti podstatně liší se v četných kusech od toho, jež máme u *Bucholtze* a *Rankeho*, jakož vůbec proti oběma těmto auktorům i jiným (Gachardovi, Maurenbrecherovi, Voigtovi, Pastorovi) se v poznámkách dosti mnoho polemisuje.*)

Alliance mezi papežem a císařem, na jaře 1546 uzavřená, vedla ku *válce Šmalkaldské*. Ponejprv protestanti němečtí netěžili ze šťastných okolností, nýbrž měli ukázati, co vlastními silami dovedou. A dopadlo to s nimi špatně. Druffel v „Beiträge zur Reichsgeschichte“ nepodal spracování těchto událostí, ale kriticky upravený material v hojnosti netušené. V prvých dvou svazcích vytištěno 1869 kusů listův a korrespondencí, ve svazku třetím jest *několik set* doplňků! — A jak výborně vydáno! Především zbaveno se všeho ballastu a z listin podává se jen to, co v nich jest *věcního*, pak u každého kousku četné připojeny poznámky, které velice úplně a jasně ukazují dosavadní stav věci a co nyní tím kterým kouskem naproti dřívějšku přibylo nového. A tak to jde způsobem naskrze vzorným od Řezenského sněmu 1546 celou válkou Šmalkaldskou ku císařskému Interim, ku jednání v Pasově — až ku počátkům povstání Morice saského proti císaři, jimiž účinek vítězství proti spolku Šmalkaldskému zničen na dobro. — Celá literatura s vydáním tímto souvisící jest do úvah a poznámek pojata, při čemž ovšem nezůstalo bez četných, místy dosti ostrých polemik. — Celkem vyčerpány pro tuto publikaci státní archivy: Mnichovský, Drážďanský, Marburský, Vídeňský, Innsbrucký, Hannoverský, Brusselský, Pařížský a užito částečně materialu archivů Simancaského a Vatikanského. — Nikdo na ten čas tou měrou a do té hloubky neovládá celý material a nikdo není tudy povolanějším napsati také na základě nabytých studií a zkušeností dílo soustavné o důležité této době.*)

Sem spadá také třetí větší publicace *Druffelova:* Monumenta Tridentina, jejíž první část loňského roku byla vydána. Má to býti, pokud podle začátku souditi lze, vydání všeho nově o koncilu tomto objeveného materialu s obšírnějšími úvody, vysvětlivkami a úvahami.

Pro badatele v historii české dob těchto publikace tyto značnou mají cenu z dvojí příčiny, specialní a všeobecné: a) pro účastenství Čechů zejména ve válce Šmalkaldské ve Drufflovi nalézti lze hojně nových zpráv a doplňků k našim dosavadním vědomostem o těchto bězích; b) politické běhy české a chování krále Ferdinanda I. ve přemnohých věcech mnohem lépe a snáze dovedeme sobě vysvětliti, vidouce, že skutky jeho podmíněny byly z větší části okolnostmi, v nichž současně nacházel se mohutnější bratr jeho císař Karel V.

Ant. Rezek.

Sigism. von Ordęga, Die Gewerbepolitik Russlands von Peter I. bis Katharina II. (1682—1762). Tübingen 1885, X, str. 139, mk. 3.

Velmi pečlivá dissertace doktorská, kterou ponejprve průmyslová politika ruská všestranně je spracována a hlavně cenná je tím, že nejen z (nevalné) literatury před-

---

*) Téhož směru a částečně i látky jest jiné pojednání Druffelovo: Der Elsasser Augustiner-Mönch Johannes Hofmeister und seine Korrespondenz mit dem Ordensgeneral Hieronymus Seripando, 1. odděl. XIV. svazku Abh. der bayer. Akademie

*) V téže věci vydal také ještě Druffel (1874): Viglius van Zwiechem, Tagebuch des Schmalkaldischen Krieges, a pak nověji: Beitrag zur militärischen Würdigung des Schmalkaldischen Krieges. (Sitzungsbericht der bayer. Akad. 1882, II.)

mětu čerpáno, ale hlavně z bohatého pramene: Полное Собранье законовъ россійской Имперіи 1830 (sv. III.—XV.).

Petr Veliký při svých hospodářských novotách řídil se panujícími tehdy názory merkantilistickými, ačkoliv, kde toho zvláštní poměry Ruska vyžadovaly, doktrinarismu nepropadal. Principu toho vláda ruská se držela až do nastolení Kateřiny II., se kterou přišly do Ruska idee francouzské o přírodním právu, a v hospodářství zároveň zahájena činnosť protimerkantilistická.

—aa—

Les historiens fantaisistes. M. Thiers. Histoire du Consulat et de l'empire. Le traité d'Amiens. L'affaire de la rade de l'île d'Aix. Walkeren. d'après des documents inédits, par M. le comte de Martel. Paris 1883, VII, str. 444, za 5 frc.

Že Thiers při svých historických pracích v podrobnostech spolehlivým není, historikové již připustili; dle de Martela dokonce by nezasluhoval žádné víry píše „co chvíle pravý opak toho, co prameny obsahují". A v naznačených titulem partiích Dějiny konsulatu a císařství skutečně jsou nespolehlivy; spisovatel slibuje, že v budoucích pracích i ostatek spisu Thiérsova podobně odsoudí doklady rukopisnými. Méně se nám líbí, jak p. sp. z politických důvodů proti osobě Th. brojí, nevida ve všech činech jeho než zadostučinění malicherným libůstkám a choutkám často prý nevlasteneckým; ba i pochybnosť máme, jestli průkazem diplomatickým Thiersovo pojímání historického vývoje celkového bude velmi pozměněno.

h.

Ethnografie.

Ze světa slovanského. Psal Jaromír Hrubý. Sv. I. V Českém Brodě 1885.

Spisovatel podává nám náčrtky na základě prací auktorů ruských a pojednává z větší části o asijských *plemenech neslovanských*, obývajících ruskou říši — jsouť to Osťaci, Lopaři, Samojedi, Zyrjané, pak Turkmeni a kavkazští horalé. Zajímavý je náčrtek „Z ruského severu", líčící šíření panství ruského v Sibiři a dokazující, že vodní dráha ledovým oceanem (z Archangelska k ústím řek sibiřských Leny, Jeniseje a Obi) už před třemi sty lety byla odkryta ruskými plavci, což ovšem nikterak nezmenšuje zásluhy prof. Nordenskiölda, dodáváme my. O zvláštních typech velkoruského národa jednají dva náčrtky „rhapsodové severorušti" a „toulaví pěvci rušti"; neméně zajímavý je náčrtek, jednající o typu z maloruského života, „čumáci". Již pro tyto tři náčrtky doporučujeme vřele spisek. — Následuje popis Petrohradské „Máslenice" a popis obyčeje jihoruského, pocházejícího z pohanských dob „Kupalo" (koupání v řece v předvečer Jana Křtitele). Malé tři články „Milostné listy Mazepovy" (kde mohl býti velmi dobře uveden úsudek historika Kostomarova). pak „Před svatbou A. Puškina" a „U rakve F. M. Dostojevského" jsou psány lehkým feuilletonistickým slohem. (K ocenění Dostojevského nestačí ovšem pět stráneček.) Poslední náčrtek „Zapomenutý kout slovanský" líčí národní probuzení a osudy 300.000—400 000 karpatských pravoslavných Rusů v severním Uhersku (Ugorskaja Rus), kteří víc a více propadávají násilné maďarisaci. Chránila je dosud před maďarštěním kyrillice a slovanská bohoslužba, než bez silného národního uvědomění neodolají nátlaku maďarskému. Uherští Rusové nemají dějin a kromě své slovanské národnosti něčím jiným posud nevynikají, v národním uvědomění ještě daleko zůstávají za Slováky, tvoříce dosud jen národnický material.

O plemeni velkoruském, státotvorném, pohltivším tolik rozličných kmenů, p. sp. posud nejednal; doufáme, že II. svazek „Světa slovanského" bude věnován evropským Rusům. — Zmiňujeme se podrobněji o prvním článku „Moskva a Petrohrad". Sp. líčí tato dvě města jako „mohutné soupeře, stojící v boji, jehož cenou je koruna Rusi". Náčrtek je psán v nasládlo-lyrickém, slavjanofilském duchu, jaký byl v modě r. 1830 a obsahuje mnoho spíše oratorských než pravdivých vět. Na př.: *„Moskva sílí zase a mohutní, a Petrohradu nastává krutý věru zápas o prvenství"*; pak *„Moskva poroste, co Petrohrad bude mizeti."* — Je to nevývratnou pravdou, že Petrohrad roste rovněž tak jako Moskva, Petrohrad je *mozkem* Ruska a bez Petrohradu nebylo by Rusko mohlo vstoupiti do řady evropských států. Nepravdivé je tvrzení, že „Petrohrad nemá pro ruský život, ruskou historii a budoucnost než uštěpačný úsměch". — V Petrohradě je ústřední sídlo ruské literatury, umění a věd, tak že Moskvu v tomto ohledu neskonale předčí. Přímo mlhavé je ukončení článku: „Carem Alexandrem II. vrací se ve škole Evropy vzdělaná Rus z ciziny do svého domova a ten jest toliko v Moskvě" — a přece je

známo, že Alexander II. byl více kosmopolitou než Rusem a že i car Alexander III., nadšený Rus, zůstává v Petrohradě. I kdyby Moskva se stala residenčním městem, tu by „uniformovanosť“ a „úřednictvo“, kteréž tak často vyčítají Petrohradu, spolu s dvorem přešlo do Moskvy; má tedy Moskva zachování svých národních rysův a příznaků z velké části děkovati hlavně tomu, že existuje Petrohrad.

Petrohrad na severu v kraji čudském. Moskva v srdci slovanské Rusi (str. 5.). Avšak i jméno Moskva je dle Pogodina původu čudského (od musko = temný a va = voda, od řeky Moskva přešlo pak jméno na město). Vůbec vyskytují se tatáž jména řek a jezer na severu u Čudův a na jihu u Rusů. V nynější Moskevské a Vladimírské gubernii žilo před 9. st. čudské plémě Muroma, kteréž v 10. věku založilo město Murom v nynější Vladimírské gubernii. Toto čudské plémě bylo pohlceno plemenem velkoruským, jest tedy půda, o níž se říká, že to jest srdce slovanské Rusi, též pomíchána cizím živlem rovněž jako Petrohrad, jen že Petrohrad, mladík, neměl k strávení těchto živlů ještě tolik času, jako Moskva stařena.

O Petrohradu je řečeno na téže stránce: „*jako by se po otrocku bál mysliti jinak, než co předpisuje věčně jím napodobená Evropa*“. Užívati slova „věčně“ při tak mladém městě, jakým je Petrohrad, se nehodí. Petrohrad ani nenapodobuje Evropu, neb je to město evropské a při tom jedno z nejkrásnějších měst evropských, i dlužno si přáti, aby i Moskva mohla se vyrovnat Petrohradu *evropským* zařízením kanalisace, dlážděním, hygienickými prostředky, čistotou v městě atd., v čemž Moskva vesměs za Petrohradem pokulhává.

Nemile překvapuje na str. 22. poznámka: „*Aby se nátěr Sibiře stal co možná nejtemnějším, o to se postarali i Poláci,* kteří v přerůzných popisech svého vyhnanství na Sibiři vylíčili všechny možné i nemožné ukrutnosti Rusů, páchané na politických provinilcích.“ — Že s politickými provinilci bylo v Sibiři ukrutně nakládáno po 30letou vládu caře Mikuláše, je všeobecně známo; v poutech konati cestu do Sibiře pěšky v ustavičné společnosti se sprostými zloději, paliči, vrahy a loupežníky, je pro vzdělaného politického provinilce velmi ukrutný trest — ale to je ještě maličkosť proti tomu, co politického provinilce čekalo v sibiřských žalářích. Napsal nám o těchto hrůzách Dostojevský, *ruský* politický provinilec — nač tedy říkati, že se o to i Poláci postarali? „Dostojevský svou knihou („Zápisky z mrtvého domu“ — píše francouzský kritik de Vogüé v Revue des deux Mondes 1885 str. 333.) — „odhrnul obezřelou, avšak nemilosrdnou rukou oponu, která skrývala zrakům Rusů samých to sibiřské peklo, Dantovský ledový kruh, ztrácející se v dalekých mlhách. Dnes — pospíchám, abych to řekl — tyto děsné sceny náležejí již starým dějinám, dnes jsou zrušeny tělesné tresty, správa věznická je v Sibiři rovněž tak lidská jako u nás. Dostojevský ukazuje nám hrůzy středověku: tisíc, dva tisíce ran padajících na zakrvácená záda, žerty důstojníků při těchto popravách knutou, strašná ošklivosť duševní, která se vzmáhala Dost. v nemocnici při pohledu na umírání těchto dobitých, to šílení ze zoufalství, to strašné rozdráždění nervů co následek mučení . . . To nám líčí Dostojevský ve své knize, a člověk se musí přemáhati, aby dočetl knihu; více než četné filosofické úvahy o možných mravech líčí nám tato kniha osudný ráz země, kde takové věci děly se včera, kde takové věci mohly býti vypravovány jako praobyčejná povídka, beze vší duševní bouře a úžasu píšícího spisovatele. Pouhé faktum, že spisovatel může čtenáři mluviti o těchto hrůzách jako o zcela přirozených výjevech socialného života, obyčejného života, je nám pokynutím, že jsme vstoupili do zcela jiného světa, že se musíme připraviti na všecky krajnosti zla a dobra, barbarství, mužného ducha a nicoty.“

Na str. 124. čteme: „Žebraví pěvci-mrzáci srostli s pojmem ruského národa, a *až kultura příštích věkův odřízne je od těla národního, nebudou Rusové více svými.*“ Tuším, ze i tehdá budou Rusové svými, až tito žebraví pěvci-mrzáci přestanou; ono jich ustavičně ubývá, neb tyto ošklivé přívěsky bývalého Moskevského carstva nehodí se více do našeho moderního věku. Národní poesie též nic neztratí vymizením těchto pěvců, kteří též na svých potulkách nakažlivé nemoci roznášeli. Náš věk všemožně se snaží, aby otázka o žebráctví byla rozřešena tak jako v Hollandsku, kde není viděti žebráka, a až v Rusku nastanou takové poměry, zdaž bude kdo tvrditi, že Rusové tím přestali býti svými? — Staré typy mizejí, povstávají nové poměry, tím právě vyznačuje se život evropského národa, kdežto Asiaté vynikají věkovou setrvačností Čumáci (malorušti formané, kteří druhdy jezdili s vozy svými do Krimu a Bessarabie pro sůl) též vymizeli, stavše se zbytečnými zavedením železnic a silnic — a lze říci, že tím „Malorusové ne-

jsou více svými?“ Tušim, že zavedením universit, akademií, železnic, telegrafů, porotních a smírčích soudů, spořitelen a záložen zůstali Rusové úplně svými, a že každý Slovan a přítel osvěty musí si přáti, aby vymoženosti západní Evropy ujímaly se na Rusi nejhojněji.

Ku konci ještě jednou vyznáváme, že ve spisu je sneseno s velikou pilností mnoho zajímavého ethnografického materialu o Rusku. Vítáme spis co počátek dalších samostatnějších prací p. Hrubého, jenž nyní při svém pobytu na Rusi má dostupné prameny, kteréž nám jsou uzavřeny, doufajíce, že nám podá non multa, sed multum.

P. D.

Chata polska. Studyjum lingwistyczno-archeologiczne przez Jana Karłowicza Warszawa 1884. str. 29.

Jest to velmi zajímavá, s patrnou znalostí odborné literatury psaná monografie. Líčí se znenáhlý vývoj příbytků lidských a pak přistupuje pan spisovatel ke chatám německým i polským srovnávaje obě a protestuje proti náhledům německých učenců, podle nichž prý polská chata jest rázem svým původu německého. P. sp. nebéře ohled na slovanské chaty vůbec, což ovšem má vážnou příčinu v naprostém nedostatku takých prací. Mimo Rusko i Polsko se ve slovanských zemích téměř ani neví o ethnologii i anthropologii.

V badáních linguisticko-palaeontologických doporučuje pan sp. střízlivosť. Praví velmi dobře, že totožnosť výrazů v jednotlivých jazycích indoevropských nedokazuje ještě na jisto totožnosť označovaných jimi věci, neboť význam slov se mění.

Podobně poznamenává p. sp. stran cizích slov a významu jich pro kulturní historii, že převzaté slovo není vždy důkazem, že s ním převzal se zároveň pojem nebo předmět jím označovaný; často užito cizích slov jen k označování jistých odstínů, detailů. — Některé etymologie p. sp. jsou tušim málo pravděpodobné, tak slov topor, izba (od kořene zьd-), jež považuje za domácí; „chata“ odvozuje ze stper. kata a připisuje změnu *k* v *ch* prostřednictví kmenů skytských a sarmatských: smělá to hypothesa, ač ovšem nikoli nemožná.

—a.

Časopis Maćicy serbskeje 1884. Red. Michał Hórnik. Lĕtnik XXXII. Zešiwk I. a II. Stran 196.

Jsou to dva články, které pohnuly nás ku zprávě o tomto ročníku. Oba pocházejí z péra dra. Arnošta Muky. Prvý pod titulem „Delnjołužiske Serbowstwo w lĕće 1880“ zaujal celý I. sešit „Časopisu“ o 96 str. a doplněn jest ještě soujmenným článkem II. sešitu; druhý pak, „Statistika Serbow“, vyplňuje větší část II. seš.

Těmato dvěma články získal si lonský „Časopis“ veliké ceny, slušíť oběma značnou důležitosť přikládati. Víměť dobře, jak znesnadněn jest nám soud o stavu malého tohoto nárůdku slovanského, hlavně o jeho části v Prusku. Němci jej ve svých spisech buď ignorují, buď po většině nepravě, často zúmyslně křivě posuzují — Slované pak vskutku málo si ho všímají. Tak byly doposud jen matné, mlhovité známosti světa rceme ku př. o počtu luž. Srbův, o velikosti území jimi obydleného atd. Neboť kde měl se o věcech těch poučiti? Ve spisech německých? K tomu jasnou nalezneme odpověď v úvodu ke druhému jmenovanému článku, kdež vyličuje auktor, jakým způsobem dělo se sčítání lidu srbského a na kolik byly tudíž výkazy vládní spolehlivy. V obrysu pověděl nám něco Pavel Šafařík a dosti důkladně, ač nikoli zúplna spolehlivě, E. B. Jakub a J. Kučank v knížce „Serbske horne Łužicy“ (Budyšin, 1848. Nákladem Matice srbské).

Nedostatek tento cítila Matice lužickosrbská, usnešši se na vydání srbské statistiky. Nastalo obtížné sbírání materialu — částečný výsledek máme již před sebou. Oběma články p. Mukovými nabýváme nyní úplného světla o rozšíření a počtu Dolních Lužičanů. Bohužel, že na podobnou práci o Lužičanech Horních jest nám ještě čekati — avšak p. sp. ji slibuje a také pilně o ní pracuje. V jmenovaném prvém článku vede nás od místa k místu a všude líčí spolehlivými daty poměry Srbů dolnolužických, ve druhém pak úhrnnou, přehlednou a úplnou jich statistiku podává. Dle ní bylo v r. 1880 všech Dolnolužičanů 75.910. Myslíme pouze, že by bývalo dobře i statistiku zaměstnání (stavů) podati, aby dobře vyniklo, jak jsou tato v národě rozdělena a jak které na bytí a vývoj jeho působí.

Viděti, že může býti každý přítel Srbů lužických za tyto publikace v pravdě povděčen jak spisovateli samému, tak Matici srbské, najmě jejímu „Časopisu“.

Pro úplnosť dodáváme, že v tomto ročn. jeho čtou se příspěvky red. M. Hórnika, dra. Pfula, H. Jordana, K. A. Jenče a j.

Adolf Černý.

Politika.

Karel Adámek, Kořalečný mor. Příspěvek ku statistice společenské bídy. V Roudnici, nákl. A Mareše 1884. 57 str. 8°.

Účelem spisku toho jest, číselnými doklady provésti zhoubné účinky kořalky na organismus — abychom slov Baerových užili — individualný a socialný, jakož i ukázati zbraně, kterými s úspěchem vůbec lze bojovati a tu i onde již jest bojováno protiv alkoholismu (moru kořalečnému). Tendenci spisku, potírati alkoholismus co nejrozhodněji, nelze zajisté než veskrze schváliti, a nakonec i provedení tendence té ve spisku samém není nezdařilé.

Spisek v podstatě opírá se o veliké a pěkné dílo Baerovo: Der Alkoholismus, seine Verbreitung und seine Wirkung auf den individuellen und sozialen Organismus sowie die Mittel ihn zu bekämpfen,*) ze kterého pochází i methoda a soustava i veliká část čísel, jež nalézáme ve spisku páně Adámkově. Baerův spis ovšem co do střízlivosti a objektivnosti jest vysoko nad publikací p. Adámkovou, jenž někdy nad potřebu barví do černa, vynechává tu číslo, tu skutečnosť, jež by rušily tendenci a příliš ochotně apodiktickými činí závěry, jež v ústech obezřelého statistika znějí sotva problematicky. Tak hned na str. 5. tvrzeno, že „socialná otázka vzrůstá v bystřinu“ a „že nejmohutnější přítok bystřiny té pramení v bahně alkoholismu“; na str. 10. a j. přezírá se rozdíl mezi lihovinami (alkoholickými nápoji) vůbec a kořalkou obzvláště, a na str. 11. praví se nad míru nejasně — a v tom spatřujeme tendenci jinak ctihodnou — takto: „Důkladnými vědeckými zkouškami bylo dokázáno, že lidskému zdraví jsou lihoviny pálené, kořalky mnohem škodlivější lihovin kysaných (piva a pod.); protože zvláště v lihu ze zemáků páleném jest poměrně veliké množství otravujících, nečistých lihů, fuslu, amylu, bytylu a j.“ Pan Dujardin-Beaumetz při mezinárodním kongressu v Paříži (1878), jejž p. Ad. cituje, o té věci velmi jasně se vyjádřil; vůbec však jest mezi medickými auktoritami spor o podmínkách zhoubných účinkův alkoholických nápojů, jakož stručně vyloženo v pojednání uvedeném v poznámce. Na str. 14. uvádí p. Ad., že ve Francii r. 1849 toliko 240 nebo 6·69%, roku 1869 již 664 nebo 12·98 % samovražd spácháno v opilství (recte pro alkoholismus) — proč p. Ad. nepověděl, že to percento kleslo — podle Lunierových výpočtů, jež Baer uvádí na témže místě, z něhož patrně čerpáno (str. 301.), — 1872 na 11·61, 1873 na 10·52, 1874 na 10·18, pak stouplo 1875 na 10·36 a 1876 13·41? Na str. 14. tvrzeno: „Dr. Huss tvrdí, že se v l. 1841—1845 ve Švédsku toliko opilci samovraždili“; to švédský lékař p. Huss nikterak nečiní; v Baerově knize vyhlíží věc takto (str. 299.): Huss fand von 1841—1845 in Schweden, dass der je 57. Mann, der *zwischen 25 und 30 Jahren* starb, ein Selbstmörder war und hält *fast* alle *diese* Selbstmorde als das Ergebnis der Trunksucht ist. „Ich getraue mir die Behauptung, sagt er, dass der Trieb zum Selbstmord öfter ein Begleiter der Melancholie der Säufer, als der Melancholie aus anderen Ursachen ist; ebenso dass der Selbstmord unter den weniger gebildeten Klassen oft eine Folge der trüben Gemütstimmung ist, die früher oder später durch den Missbrauch alkoholischer Getränke entsteht.“ Dědičnosť alkoholismu nedokázal Gendron roku 1882 při kongressu Genevském, nýbrž byla dávno známou věcí a již Aristoteles o ní psal. Na str. 17. jest stručný, ale rozhodný výrok: „V Prusku přibývá rekrutů k vojenské službě neschopných poměrně k počtu kořalen“; p. Baer mluví jinak: namáhalť se v potu tváři, aby po příkladu Švéda Gyllenskjölda nalezl a ukázal souvislosť mezi konsumem alkoholu a výsledky odvodů; stoje však před svou tabellou praví s resignací: Ein durchgehend gleichartiges Verhältnis zwischen der Häufigkeit der Schankstellen und Militärunbrauchbaren ist hier *durchaus nicht* zu konstatieren. Indes zeigen sie doch in gewissen Beziehungen einen unverkennbaren Zusammenhang“; to je upřímná a střízlivá řeč a bez tendence. P. Ad. podobně jako jsme tuto vytkli počíná si na str. 19., kdež praví: „při odvá-

*) Knihou tou zabývá se hlavně pojednání: Zur Literatur des Alkoholismus von Dr. J. Kaizl, v Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik, Jena 1881, N. F. III.; předmětem článku toho jsou kromě toho spisy: Comptes rendus sténographiques du congrès international pour l'étude de questions relatives à l'alcoolisme (Paris, Août 1878); The Alcool Question; Maixner, Otravy lihem; Benj. W. Richardson, Diseases of modern life a Entwurf eines (deutschen) Reichsgesetzes betr. die Bestrafung der Trunkenheit. — Literatura o otázce se stále vzmáhá, ukazujeme na výborný extrakt, jejž Baer učinil ze své veliké knihy ve spisu: Der Alkoholmissbrauch (1882), na švýcarský: Botschaft des Bundesrates an die hohe Bundesversammlung betr. die Alkoholfrage. 1884; Schuler, Die Ernährungsweise der arbeitenden Klassen in der Schweiz und ihr Einfluss auf die Ausbreitung des Alkoholismus, 1884; Martius, Der Kampf gegen den Alkoholmissbrauch, 1884 a j.

dění k vojsku v Prusku r. 1872—1873 neumělo číst a psát 4·5 % rekrutů"; Baer na str. 332. uvádí v tabelle, že těch analfabetů bylo r. 1866/7 3·8, 1868/9 3·9, 1870/1 2·2, 1872/73 4·5, 1874/5 3·7, 1875/6 3·1 — proč p. Ad. vybral právě nejnepříznivější číslo, jež ostatně pranic nedokazuje, jakož p. Baer upřímně doznává pravě o tabelle: Die oberflächlichste Betrachtung zeigt, dass die Zahl der Analphabeten der Zahl der Schankstellen in den einzelnen Provinzen durchaus nicht entspricht; veliký počet analfabetů ve východních, z veliké části slovanských provinciích pruských (Poznaň, Prusy Vých. a Záp.) je snad jen z části výsledkem alkoholismu. Na str. 20. praveno: „Dle Heyderopea (má zníti Heydecopera) páchá se v Nizozemsku 3/4 všech zločinů proti bezpečnosti osoby a 1/4 všech zločinů proti bezpečnosti majetku v opilství" — Baer praví na str. 339., „dass 3/4 aller Verbrechen atd.. durch die Trunksucht bedingt würden" — to přece je rozdílno, a vůbec alkoholismus a okamžitá opilosť jsou věci značně různé.

Tyto příklady jsme uvedli, abychom doložili, co zpředu všeobecně bylo vytčeno; vědecké hodnotě spisku jsou takové nesprávnosti bez podmínky na újmu; nadsazování a pod. jest v příčině alkoholismu nanejméně zbytečno, protože věci jsou zlé tak jak jsou. Nejlepším jest spisek v částech, které zabývají se remedurami alkoholismu. Celkový dojem spisu jest příznivý; opravdová a ušlechtilá snaha a zápal p. sp. pro dobro obecné smiřuje s poklésky v nakládání s číslicemi statistickými, poklésky, jež ve spisku tom náhodou nepadají na váhu.

Těšíme, že tak užitečný spisek, v jazyku českém toho druhu prvý, za krátko mohl býti vydán po druhé. Toto druhé vydání jest rozmnoženo, avšak v podstatě shoduje se úplně s prvým; všechny nesprávnosti, jež jsme uvedli, a také jiné, o nichž jsme pomlčeli, zůstaly nezměněny a s nimi mnohé tiskové chyby, na příklad str. 14. prvého vydání a str. 18. druhého vydání: „V Prusku bylo v l. 1849—1875" atd. místo v l. 1869—1875 (srv. Baer str. 302.), nebo řečený Heyderope (str. 20., resp. 26.) místo Heydecoper. O osnově německého zákona proti opilství z r. 1881 děje se zmínka toliko v poznámce II. vydání; osnova byla předmětem zajímavé debaty parlamentarní (5. a 6. dubna, řečnil Virchow), avšak vyřízena není posud; kde tolik materialu sneseno, mohla se státi zmínka o přátelství Bismarckově ke kořalce a o jeho animositě proti pivu (der gefährliche Zeittöter — řeč ze dne 28. března 1881). V II. vydání jest na několika místech uvedeno množství docela zbytečných číslic — co ku př. záleží v knížce o moru kořalečném na tom, kolikkráte každý ze 152 káranců Pražské káznice byl potrestán? (Srv. str. 27.) Máme za to, že ve spisku pro široké vrstvy lidu určeném mělo by se s číslicemi co nejvíce oekonomisovati a podržeti jediné ty, které náležejí k věci a zároveň zřetelně mluví, sice ubíjejí pozornosť čtenářovu; mimo to jest třeba objasňování číslic a tabell, neboť veliké publikum potřebuje návodu, aby porozumělo řeči cifer.

Konečně dovolujeme sobě vytknouti, že p. sp. nikde neudává pramenů, ze kterých čerpal čísla i vědomosti ve spisku snesené; příčiny té zdrželivosti věru nepochopujeme; uznáváme malichernosť manie citační a máme za směšno, když cituje se Aristoteles a Darwin na doklad, že každý člověk jednou zemře — ale když praví se, že v Americe x lidí ročně zšílí z alkoholismu, nebo že v Rakousku y lidí z 1000 nemá fysické způsobilosti ke službě vojenské, jest užitečno a přímo nutno udati auktora té zvěsti; tím věrohodnosť spisovatelova jest zvýšena, kontrola usnadněna a čtenářstvo poučeno poznávajíc rozsáhlosť a směry statistického vyšetřování a vědeckého badání po všech národech a zemích.

J. Kaizl.

Duchovenstvo a socialní otázka, podle německého spisu dra. J. Scheichera na jazyk český převedl H. Ch., tiskem a nákladem benedikt. knihtiskárny. 1884.

S potěšením ohlašujeme překlad spisu, jednajícího o socialní otázce; kdo zná velikou literaturu o tomto velepředmětu naší doby, zajisté s politováním vidí, jak málo v literatuře naší o věci psáno.

Scheicher vidí se svého katolického stanoviska zřídlo moderního rozkladu společenského v mravní pokleslosti, a ta opět temení z odpadnutí od církve. Kritiky různých soustav hospodářských, hlavně liberalismu a kommunismu, tolikéž návrhy, jak odpomoci zlu (Malthusianism, Lassale) jsou věcny a poučny.

Doporučujeme spisek i těm, kdo na stanovisku auktorově nestojí. —aa—

Filogogie.

Hláskosloví jazyka polského. Na nových základech a s nového hlediště sepsal Josef Kolář. (Zvláštní otisk ze zpráv o zasedání král. české společnosti nauk.) V Praze 1884, str. 42.

Práce ani s polovice nepodává, co slibuje titulní list. Jazykový *material* vyňat nejvíce z polských grammatik a co nad to nalézáme, jest neúplné neb nesprávné. Kdo na př. dnes říká neb píše: m*ó*wa, ku*ł*awy (str. 14.): *mię*cherz, Fr*ę*ciszek (str. 28.); *k*ień (vedle *p*ień), *k*rzęt (str. 29.); młodzie*rz* (vedle młodzi*eż*), orsz*ag* (str. 30.); wła*j*ca, świętokrajca (str. 39.), uskrzynąć (str. 40.) atd.? Mazurové prý vyslovují rz jako z? Tak mluví pouze ti, kdo napodobujíce mluvu mazurskou jí neznají dobře; dialektologie polská učí čemu jinému. Jestli již material obsažený v této práci není veskrze správný, dokonce spracování jeho nečiní zadosť ani nejskrovnějším požadavkům dnešního světa grammatického. Předně totiž jest to hláskosloví hlavně *literarního* jazyka polského; čteme tedy v něm víc o písmě a literách než o mluvě a hláskách; jinou vážnou vadou jest, že není nikdež pevné meze mezi úkazy čistě polskými a praslovanskými neb i ještě staršími. O samohláskách nosových mluví se zde na př. tak, jako by byly teprve povstaly na půdě jazyka polského (str. 11., 21.), kdežto jsou přece jen reflexy *praslov.* samohlásek nosových! Celé takřka odstavce o „sesilování“ a „seslabování“ samohlásek (str. 15.—18.) týkají se nejen polštiny, než i češtiny a každého z jazyků slov.; totéž možno často říci i o jiných jazycích indoevropských, jenže zcela jinak, než to činí p. sp. O vokalismu slov. máme celkem zcela jiné ponětí. Poměr na př. є : ѣ = о : ꙗ (t*e*ką: t*ě*kati = t*o*kъ : t*a*čati; pol. ci*e*kę : u-ci*e*kać = t*o*k : o-t*a*czać) zakládá se prostě na *dloužení e* v ē, *o* v ō; známo totiž, že indoevrop. ē, ō v slov. se jeví jako ê, ā (st.-sl. ѣ, ꙗ). Tytéž hlásky v jiném poměru, jmenovitě є : о = ѣ : ꙗ (t*e*ką — tokъ = t*ě*kati : t*a*čati; polsky ci*e*kę : t*o*k = u-ci*e*kać : ot*a*czać) možno nazvati *stupňováním*, tu totiž o i ō (slov. a) jsou kvalitativně jaksi vyšším stupněm hlásek *e* i *ē* (slov. ѣ). Z toho viděti, jak značný jest rozdíl mezi dnešním hlediskem na vokalismus slov. i polský a tím, jež nalézáme v práci p. K. (str. 16. sl.).

Pochybuji, uvěří-li kdo dnes v takého druhu „nové“ theorie, jako na př. o stupňování slov. *i*, *u* v *o* a pak v *a* (str. 15., 17.). Přece slov. *i*, *u* (spíše ī, ū) zastupují nejčastěji indoevrop. dvojhlásky *ei*, *eu*, jichž vyšším stupněm (Hochstufe) jest *oi*, *ou*; a indoevrop. *ei* : *oi* = *eu* : *ou* = *e* : *o*. Svědčí o tom různí jazykové indoevrop., a zvlášť řecký, ve kterém nejen indoevrop. *dvojhlásky*, než i *samohlásky* znamenitě zachovaly svou prvotní qualitas. V jazycích *slov.* vystupuje týž poměr v následující formě, ī : *oj* = ū : *ov* = *e* : *o*. Nepřekvapuje to nikoho, kdo jen pamatuje, že v tomto případě slov. ī povstalo z *ei*, slov. *u* (st.-sl. оу) z *eu*. Dlužno dále pamatovati, ze ī, ū stojí stále před souhláskou, jich vyšší pak stupeň oj, ov před samohláskou; jinou formu má vyšší stupeň před souhláskou. Poměr tedy b*ić* : b*ój* = kuć : o-k*ów* = ci*e*kę : t*o*k má základ svůj ne na půdě polské, ani praslovanské, než povstal již v době indoevropské. — Nikdo zajisté nedá se unášeti tvrzením, že stará polština měla pouze jednu nosovku a_n ^ja_n (str. 8., 27.); ač konečně novosť tato není již tak příliš mladá (srv. Archiv für slav. Philol. VI. 521). Všecky jazyky slov. s jedné strany, litevský a jiné indoevropské jazyky s druhé strany svědčí, že jazyk *praslov.* měl *dvě*, kvalitativně různé samohlásky nosové; jakým tedy způsobem mohla by býti v nejstarším jazyce pol. jen *jedna!* Dle mínění p. Koláře vznikly dvě jiné nosovky ę i ą (o_n) teprve počátkem XVI. věku, kdežto rázné jich sledy nalézáme již ve věku XI. i XII., na př. Su*en*tepulcum circa 1015, malopol. Sw*en*tozlaus 1173, velkopol. Po*gen*groza 1153, mazov. Segov*en*d 1155, slez. Lubêns 1175, kujav. Zondomir 1148, velkopol. Ur*on*chim 1173, malopol. D*om*brovam 1294 (Baudouin de Courtenay, О древнепольскомъ языкѣ, str. 80.). Jsme přesvědčeni, že v staropolských podřečích jako v dnešních *ne jedna* byla nosovka, než *dvě* neb snad i *více*. Při tom všem může snadno býti, že v malopol. podřečí, kteréž pravděpodobně mělo největší vliv na tvoření se jazyka spisovného, jedna z nich měla převahu nad ostatní; byla-li touto samohláska a_n (^ja_n) obecná dnes ve Slezsku, ztěžka lze určitě říci.

Skupina *ar* ve slovech: g*ar*b, zi*ar*no, cz*ar*ny i t. p. (str. 23.) jest dle náhledu p. K. prvotní indoevrop. (!); ve slově d*rza*zga (str. 25.) má *rza* odpovídati ruskému рѣ (!), srv. st.-sl. дрѧзгꙑ, rus. дрязгъ; tvary *jéj*, *téj* (str. 28.) vznikly z ѥѩ, тоѩ (!); ve slově przyt*o*mny (str. 9.) má hláska *o* zastupovati st.-sl. ъ (!) atd. — Tvary analogie a etymologie lidové smíchány bez ladu a skladu s úkazy zakládajícími se na zákonech fonetických; hlásky podléhají různým změnám,

„vsouvají se“ a „vysouvají se“ bez nejmenší příčiny. — „Nového hlediště“ p. K. při nejlepší vůli nelze nám přijíti.

Dr. Jan Hanusz.

Odpověď spisovateli.

K této kritice, již mi p. redaktor laskavě poslal k nahlédnutí, vidí se mi dodati následující:

P. kritik *mně* tu s jakousi suffisancí vytýká celou řadu — *svých* vlastních domyslův, o nichž se *mně* nikdy ani nesnilo:

1. Odkud probůh vzal p. kritik, že já prý tvrdím, že stará polština měla *pouze jednu* nosovku? Vždyť já přece nejen v dotčeném Hláskosloví, ale už v dřívějších svých rozpravách (viz „Čas. Č. Musea“ 1875. IV. 417—426 a Zprávy král. české spol. nauk 1881) vždy a všude mluvím a píši nejen o *dvou* nosovkách staropolských, tvrdé a_n (= ѫ) a měkké ia_n (= ѧ), tedy jen kvalitativně rozdílných (jako staroslovanské), nýbrž i o všech *čtyřech* nosovkách novopolských, také kvantitativně rozdílných: *ę* < *ą* (= ѫ) a *ię* < *ią* (= ѧ), při čemž tam (str. 8, 9, 23, 27) i dokazuji, proč je to nutně tak a ne jinak.

2. Jakým právem tedy p. kr. dále tvrdí, že prý „dle mého mínění vznikly *dvě jiné* nosovky *ę* i *ą* (o_n) teprve počátkem XVI. v.“, jako bych já rozšiřoval lživé učení o třech (!) nosovkách polských. Nynější krátké nosovky polské, tvrdá *ę* (= ѫ) a měkká *ię* (= ѧ). objevily se v pravopise polském dle Małeckého (Gr. hist. porów. jęz. pol. I. 21.) teprve ve Wietorowském prvotisku z r. 1521.

Pan kr. ovšem nerozeznává staropolské a_n (= ѫ) od ia_n (= ѧ), maje obě za jednu nosovku! Že pak vůbec nemá jasného ponětí o nosovkách polských, dokazuje řka, „že v staropolských podřečích jako v dnešních bylo *snad* i více nosovek než dvě, a při tom všem prý *může snadno* býti, že *jedna* z nich měla převahu nad ostatní“!

3. Špatně četl p. kritik a nerozuměl, vytýkaje mně, že „skupina *ar* (ovšem i *iar*, jež on nerozeznává) ve slovech: garb, ziarno, czarny a t. p. dle mého náhledu prý je prvotní indoevropská“. Já totiž (str. 23.) pravím: *za* původní (indoevropskou) hlásku širokou (již označuji vůbec ъ) *před* plynnou souhláskou *r* má polština *a*, a za původní úzkou hlásku (již označuji vůbec ь) *před r*, po němž následuje hláska široká, má polština *ia* (po změkčených souhláskách a po retnicích pouze *a*).

4. Pan kr. se diví, že, jak *on* píše, „ve slově *drzazga* má *rza* odpovídati ruskému рѣ“. Já totiž (str. 25.) srovnávaje polské *rza* (= рѣ) po souhlásce per parenthesin s ruským рѣ, mezi jinými příklady uvádím též „*drzazga* (st.-české dřězha)“, jež dle Linde znamená české *tříska* a blíží se ruskému дресвá (m. дрѣсвá?) štěrk, roztlučený kámen a p., kdežto st.-slov. a ruská slova, jež tam p. kr. dodává, tam se nehodí.

5. Neméně se diví p. kr., že, jak *on* neurčitě a nesprávně píše, „tvary *jéj*, *téj* vznikly z ѥѩ, тоѩ“ (!). Já totiž (str. 28.) píši, že „v některých koncovkách při sklonění polština zanedbává nosovky: G. sg. f. *jéj* (ѥѩ), *téj* (тоѩ)“ atd., což je tuším něco jiného, než p. kr. napsal.

6. P. kr. mně také vytýká, že já prý ve svém Hlásk píši „víc o písmě a literách, než o mluvě a hláskách“, kdežto já na prvních *12 str.* mluvím o písmenech, výslovnosti a pravopise, a na ostatních *28 str.* rozbírám a vykládám hláskosloví polské.

Ty ukázky tuším s dostatek charakterisují celou tu kritiku, k níž dodám ještě jen dvě poznámky:

P. kr. píše, že v mém Hlásk. prý „není nikdež pevná meze mezi úkazy čistě polskými a praslovanskými neb i ještě staršími“. Ale vždyť je tam vždy určitě a výslovně označeno, co je polské, ruské, st.-slov. nebo litevské. Ostatně já stojím na pevné a jisté půdě jazyků skutečných, a ne dělaných, uměle konstruovaných prajazyků; ty všelijaké „praslovanské neb i ještě starší“ (!) úkazy, t. j. výmysly a utopie ponechám rád jiným.

„O samohláskách nosových mluvím prý tak, jako by byly teprve povstaly na půdě jazyka polského, kdežto jsou prý přece jen reflexe *praslov.* samohlásek nosových!“ Opravdu? Kterých pak a jakých? Leda vymyšlených! Polské *ę* (= ѫ) není a nemůže býti reflex ani st.-slov. ѫ, a pol. *ią* (= ѧ) není a nemůže býti reflex ani st.-slov. ѧ, nadtoť „praslovanských neb i ještě starších“ fikcí! Polské nosovky *ę* ⌣ *ą* (= ѫ) a *ię* ⌣ *ią* (= ѧ) povstaly a mohly povstati jen na půdě jazyka polského a žádného jiného.

Jos. Kolář.

Mémoire sur l'influence des langues orientales sur la langue polonaise par Jean Karłowicz, Dr. Phil., de Vilna. Tiré du vol. II. des Travaux de la 6ᵉ session du Congrès international des Orientalistes à Leide. 1884.

Národ, který žil historicky, nutně stýká se s národy jinými, styky ty pak jeví se

více méně přijímáním slov cizích, jež jsou jednak důkazem vlivu cizího, jednak exponentem jeho quality a quantity. Slova ta mohou býti však dvojího druhu: 1. slova, jichž ode dávna užíváno a jež známa jsou celému světu, jako bazar, karavana, ferman atd., jež zve auktor mots orientaux classiques ou internationaux, a 2. slova, jež nejsouce obecně známa pouze v mluvě vědecké a v literatuře se vyskytají a myšlénky neb předměty k orientu se vztahující značí, jako na př. gazel, kibla, medrese a j., jež auktor zve mots orientaux caractéristiques. Obě tyto skupiny nalézají se stejnou měrou a stejným počtem ve všech jazycích evropských. Vedle těchto slov však nalézáme v jednotlivých jazycích slova orientalní, jež jazykům druhým buď zcela jsou neznáma, neb jen v mluvě knih a ve slovnících u nich se vyskytují. Pouze těmito slovy, jež od Poláků z orientu přímo jsou vypůjčena, chce zanášeti se auktor ve spisku svém (5.); avšak již vypočítávání slov těch přesvědčuje nás, že nedovedl se obmeziti měrou, jakou byl by si přál, a my shledáváme mezi slovy jím uvedenými slova, s nimiž i u nás a též jinde se shledáváme, nemohouce ovšem odvoditi je z polského, někdy naopak auktor sám slovo polské odjinud vydluženým prohlašuje (str. 12.).

Co se slov samých týče, dělí je auktor dle jazyků, z nichž vzata jsou, na hebrejská, arabská, perská, turecká, tatarská a maďarská. I zde má se věc vzhledem k úkolu auktorovu poněkud jinak. Slova arabská a perská, pokud v jazycích evropských se vyskytují, vzata jsou dílem z turečtiny, dílem ze západu od Španělův a Francouzův, a podobně má se to i v polštině, jak konečně auktor sám uznává (str. 12. a 15.). Možno tedy mluviti v polštině pouze o slovech hebrejských, turecko-tatarských a maďarských, jež přímo od národů těch vzata, ač i zde někdy prostřednictví cizí, na př. slovácké u slov maďarských, jest patrné. Vliv hebrejštiny jeví se v polštině od konce XI. stol., kdy Židé jinde pronásledovaní v Polsce počali se usazovati, jež, jak auktor podotýká, nikdy neodepřela jim své pohostinství. A počet jich (skoro 2 mill. na území staré republiky polské) tomu nasvědčuje. Židé ti užívají v kultu svém a i jinak posud hebrejštiny, a odtud vnikla mnohá slova hebr. i do mluvy polské. Od 16. stol., kdy počato překládati *slovně* bibli z orig. hebr., jeví se i tím způsobem vliv hebr. na polštinu nejprve spisovnou, pak i, za příčinou bedlivého čtení písem, obecnou. A vliv tento zve auktor na str. 11. zajisté právem la plus considérable influence de l'Orient sur la langue polonaise; nebo, kdežto jiné jazyky obohatily jen slovník více méně, zasáhla tímto způsobem hebrejština do nejhlubších základů jazyka samého na úkor jeho ducha a čistoty. S Turky byla Polska ve stálých — ponejvíce nepřátelských — stycích od jich objevení se v Evropě, jak historie dokazuje, podobně jako s Tatary od stol. XIII.—XVIII., hlavně však tenkráte, kdy s nimi na jv. hraničila, a kdy zajatci polští u Tatarů slova z jich jazyka přijímali, kdežto zajatci tatarští mezi Poláky slova řeči své šířili. Podobně stálý, po většině přátelský, styk udržován se sousedy Maďary. Zde tedy jediné možno mluviti o přímém vlivu orientu na jazyk polský.

Co se slov samých týče, dlužno uznati, že patří otázka cizích slov v řeči nějaké bez odporu k otázkám nejobtížnějším, a že v případě mnohém zůstává původ slov takých navždy záhadou nerozluštěnou. To uznávajíce, musíme přisvědčiti, že podařilo se auktoru v celku původ slov správně určiti, a že jen málo z více než půl druhého sta slov jím vytčených nalezneme, kde musíme neb můžeme o jeho odvození pochybovati. K prvějším počítáme na př. slovo „kord sorte d'épée, du pers. kārd même signification". Perské slovo znamená nůž, zvláště velký a pak i dýku, kord však jest asi středol. chorda.

Podobně jest asi i „otawa regain, second foin", jež auktor z tur. ot (tráva) odvozuje, čistě slov. kořen i tvar, znamenajíc zotavující, obrozující se trávu. Pochybno jest na př. „karczma, auberge" z tur. chardžama (dépenses), jež ve slovnících ani se nenalézá. U slova „tłumacz, interprète" máme za to, že jest slovo to i u Poláků původu německého, toto samo ovšem vzato odjinud, původ pak všech že sluší hledati v orientu, ne však v *aram.* talmīz (žák, auktor má dle Matzenauera „persan"), ale ve všesemitském (i v assyrštině se vyskytuje) terdžumân atd., kteréž poslední po případě ze sumerštiny (tudíž z turanštiny) může pocházeti. I jinde naskytují se pochybnosti, nemožno však udati nic lepšího, než řekl auktor. Některé omyly nalézají se v udání původu slov: chandžar (třeba v nové arab. se vyskytá) jest asi původně perské, falaka původně turecké, bezistân perské, čekman „habit de dessus de coupe tatare" turecké, šetreng jeu d'echecs původně perské, tiftik sorte de tissu pův. tur., lule pipe pers. atd. Někdy je transskripce vadná: kilim místo gi-

līm (coparaçon, housse) kur-khānah „maison de sépulture" místo gûrchâne, jako vůbec přidržel se auktor francouzského způsobu transskripce proti jednoduššímu a obecnějšímu způsobu orientalistů německých. Ve slovech tureckých označuje auktor z pravidla vokály dlouhé, které však v turečtině dlouhými nejsou, ježto dotyčné konsonanty pomocné jakkosť vokálu, nikoli však jeho délku naznačují. Na př. píše auktor nādjāk marteau m. nadžak, otāgh m. otak, jātāghān, bāstirma, kachmāq atd. Někdy forma, z níž slovo vzato, jinak udána; na př. chawrus z kheber société místo chaberet (čti chaweres), mikwa z hebr. miqveh m. mikvā atd. Na str. 16. chybí u pers. serapa „de la tête aux pieds" význam slova toho jako subst. již v peršt., totiž „slavnostní, čestný oděv", odkud i sarafan svůj význam má. A podobných maličkostí více možno vytknouti. Celkem však rádi uznáváme píli a snahu auktorovu a řadíme práci jeho mezi práce na poli linguistiky orientalní pro svět slovanský nejzajímavější. R. DVOŘÁK.

Bjelbóg oder die identische Form und Bedeutung des altslavischen und des alttestamentlichen Weltschöpfers Elohim. Original-Etymologieen der indogermanisch-christlichen und der hebräisch-alttestamentlichen Hauptgottesnamen. Erster Essay. Von Dr. Ignatz Henrychowski, Gymnasial-Oberlehrer. Ostrowo 1884, str. 32.

I.

Šafařík napsal jednou Pogodinovi zmiňuje se o jednom filologovi, který ho velice obtěžoval svými dopisy i články: „Ich wusste nicht, dass er ein Pole ist. Nun ist mir die Sache klar! Ein Pole und ein Etymolog! schrecklich!" Slova tato nám mimoděk připadala, když jsme si přečetli tento spisek. Referent nezná se sice v semitských jazycích, nemůže tedy posouditi, na kolik podávané zde etymologie semitské jsou věrohodné: slovanské však etymologie ignorující s obdivuhodnou smělostí veskery hláskoslovné zákony slovanské opravňují nás ke skeptickému se chování k prvým. Zde krátký succus: Ze tří hebr. jmen El, Eloah, Elohim jest panu sp. nejdůležitější druhé, třetí jest plur. tvar druhého. Eloah jest složenina, jejíž první část jest El. Slova Kristova na kříži „ἠλεὶ ἠλεὶ λεμὰ σαβαχθανεί", t j. můj El, můj El, proč jsi mě opustil, a nastalé na to zatmění slunce, jsou důkazem, že se Kristus těmi slovy obrátil na boha, jakožto boha světla. Místo El třeba čísti Wel, co jest příbuzné Bel, Bal, Baal a slov. bêl. Druhá část slova Eloah jest Woach; wel jest pouhým attributem této druhé části. Wel Woach rovná se slov. Bêlbog. Kořen 2. části jest aramejské hwah býti a slov. bych, kteréž oba kořeny jsou identické. Slov. „boh, buoh, bóg" z by jako ruch, rój „(z rzy)", słuch ze słu atd. Se skrt. bhagas nikterak nesouvisí slov. bog, kteréž znamená ὁ ὤν, qui est, jsoucí, věčný. — Do dalších argumentací p. sp. nevcházím, neb obávám se, že již příliš mnoho místa ubral jsem lepším knihám. Tolik budiž podotknuto ještě, že p. sp. ignoruje, že samo jméno Bělbog jest smýšleno podle Helmholdova „Černoboha"; dualismus nedá se v mythologii slov. dokázati, leda u polabských Slovanů. Dále tvrdí p. sp., že monotheismus jest starší než polytheismus, čehož důkazem jest mu slov. mythologie a j. v. — Jsme věru žádostivi na další essaye p. Henrychowského. —a.

II.

Se stanoviska semitské filologie jeví se pokus p. H. zcela pochybeným. P. auktor věnoval svému rozmarnému nápadu veškeré zákony mluvozpytné a podal monstrum, jež vyvraceti zdá se téměř zbytečným. Čtení slova eloah jako wel-woah jest fantasií auktorovou. První hláska v el jest guttural *alif*, který může zaměniti se s gutturalem jiným (srv. rabbinskou výslovnosť slova el jako kel), stěží však kdy s retnicí w, b, p. Kdo má věřiti v totožnosti hebr. *alef* (býk) se slov. woł, hebr. ab (otec) s *papa?* Slabika druhá pak může se čísti jen oah, při čemž *o* patři ku kons. předcházejícímu Slabika ta rozšiřuje jen původní z radikalův *el* se skládající kmen o *h* (celek pak eloah dlužno, ježto i u ostatních Semitů se vyskytuje, považovati právě tak za starý jako jednoduché el), nejsouc nijak skratkou vba *hawa* (býti), z něhož zbylo by podle theorie auktorovy jediné poslední němé písmě (nebo vyskytuje se eloah i defektivně psáno bez w) a to má býti pak základem slova (= ὁ ὤν), k němuž vše ostatní jest attributem. Tím ovšem padá celá theorie auktorova, jenž rád by dokázal identitu *eloah* s *bělbog* (obě z doby, kdy tvořili Semité a Arijci jednu společnosť) a jemu pojem *jasnosti* vnutil. Proti auktoru mluví i etymologie *baal*, jež znamená moc a sílu, jak i Řekové věděli překládajíce fenického Baala, třeba tento skutečně bůh slunce byl, Herkulem. Auktor mýlí se i v tom, že chce považovati eloah za východiště forem ostatních, kdežto právě

forma ta mluvě bibl. téměř cizí jest a pouze v mluvě básnické se vyskytá (v prose 2. a to s úmyslem!) — právě tak jako el — celkem 56 proti elohim, jež přes 2000 se vyskytuje, jsouc podle všeho pl. maiestaticus. — Že nelze s jistotou udati etymologii slova el, eloah, jest ovšem pravda (odvození z *ûl* = „silným býti“ má ostatně mnoho pro sebe), ale auktor k její objasnění nepřičinil. Celý spísek činí skoro dojem humoristického výkladu slova eloah.

R. Dvořák.

Aesthetika.

Aristotelova kniha O básnictví, kterou přeložil a vysvětlivkami opatřil Fr. P. J. Vychodil, O. S. B. V Brně 1884, str. 55, za kr. 30.

Překlad tento s velikým potěšením vítáme jakožto filosofický pokus, seznámiti vzdělané obecenstvo s ideami onoho veleducha, který, co vědění se týká, na člověčenstvi snad mezi všemi mysliteli vliv měl největší. A že p. překladatel zvolil právě poetiku, pro poměry naše literarní tím vděčněji přijímáme. Překlad je promyšlený, poznámky pod textem jsou vhodné a jadrné, sloh čistý a, jak toho spis vyžaduje, ušlechtilý a vážný.

Kdo zná Aristotela jen poněkud, zná obtíže, které s překládáním jeho spisů jsou spojeny a které obzvláště v češtině jsou ještě větší, protože jsme řeči své posud málo užívali ve filosofii a neučinili ji k překládání ohebnou. A když tedy v následujících řádkách projevíme některé odchylné své mínění — vyvolíme si známou hlavu VI — činíme tak jen za tím účelem, abychom projevem různých mínění k věci tak závažné obrátili pozornost i širších kruhů.

Hlava 6. (*πράξεως*) *τελείας* přeloženo (jednání) „dokonaného“: kdo nezná textu řeckého, sotva slovu „dokonaný“ porozumí. V Kottu stojí, že d. = a) vollbracht, a na to především myslíváme a b) = dokonalý. Überwegovo „in sich geschlossen“ zdá se býti lepší. — Str. 13. „Poněvadž pak jednající nápodobu činí“: není dosť patrno, jestli tu máme jednotné nebo množné číslo, a proto snad na objasněnou položiti za „jednající“ (umělci nebo herci?) — Str. 13. *ὄψεως κόσμος* = úprava jeviště; lépe, jak str. 16. divadelní úprava (výbava?), protože jde o vše, co oko poutá. — Str. 13.: *διάνοια* nelze přeložiti „smýšlením“, jak vysvítá z Arist. výkladu pozdějšího (str. 16.). Jestiť *διάνοια* u Arist. term. technicus mravověďný naproti terminu *ἦθος*, kterýžto značí charakter, kdežto *διάνοια* vlastnosť rozumovou označuje „Povaha“ i „smýšlení“ označují charakter, proto str. 14. ne „smýšlení“, ale „myšlénky“ je přeloženo, co ovšem taktéž se nehodí, protože *διάνοια* označuje stálou vlastnosť rozumovou. — Str. 14., 10. ř. a 15., 2. ř. dotčené *ὄψις* přeloženo opět jinak „názornosť“: právě u Arist. radno je i v překladu zachovávati stereotypnosť jeho, také slovo „názornosť“ smysl dává poněkud jiný, než který tu vyžadujeme, jako na dvou místech téže hlavy.

Str. 15. zdar k jednání se vztahuje = *εὐδαιμονία ἐν πράξει ἐστί: εὐδαιμονία* Arist. tolikéž je ustálený pojem a značí „blaženosť“; a blaženosť „nevztahuje se k jednání“, ale na jednání založena jest, t. j. temení z jednání. — Str. 16. „poznání“ = *ἀναγνωρίσεις:* naše „poznání“ po výtce = Erkennen, Erkenntniss, méně Erkennung. — Str. 16. „povaha pak jest ono, co jeví volbu“ = *ἔστι δὲ ἦθος μὲν τὸ τοιοῦτον ὃ δηλοῖ τὴν προαίρεσιν ὁποία τις:* je tedy povaha tím, ze čeho poznáváme, jaká volba (?) jest. — Str. 16. *ἀποδεικνύουσι* = snad také jen ukazují, nikoli „dovozují“.

Konečně dovolujeme sobě opakovati přání již pronesené, aby při překladech Arist. terminy filosofovy velmi ustálené vždy podávaly se na různých místech co možná ustálenými a totožnými výrazy. Tak na př. str. 1. *δύναμις* překládá se „bytnosť“ (jakou který do sebe [sc. druh básnictví] má bytnosť), kdežto str. 16., jak myslíme, lépe položeno jest „význam“ (str. 3. *δύναμις* = „ráz“); neboť pro *οὐσία* str. 12. 2, zase „bytnosť“ je položeno. —

Pro filology stůjž tu poznámka, že pořízen je překlad dle Christova vydání z r. 1882.

Pan překl. slibuje nám další překlady a práce o Arist.; ujišťujeme, že očekáváme je s velikou radostí, jako že přejeme, aby tato poetika mnoho studována byla od čtenářstva i od spisovatelstva.

T. G. Masaryk.

Filosofie a theologie.

O svědomí. Napsal dr. Frant. Janiš, řádný veřejný professor na c. kr. bohosl. fakultě v Olomouci. 1884. str. 56, 50 kr.

Pečlivé sestavení katolického učení o svědomí ve smyslu Tomáše Akv. Velmi přehledný je rozvrh náuk o svědomí neroz-

hodném (probabilism různý, tutiorism = rigorism, probabiliorism, laxism) a krátký nástin dějin probabilismu. V §. 18., kde vyjmenováni jsou čelnější probabilisté, mohlo snad býti podotknuto výslovně, že učení to hlavně od jezovitů bylo hlásáno, tím i §. 20. jednající o sporu Jansenistův a jezovitů byl by určitější; skutečně mezi 33 jmény 18 jezovitů jsme napočetli.

Nemýlíme-li se, má str. 49. u Laymanna (rok smrti) udáno býti 1635; str. 7. není správna poznámka o Shaftesburyho mravním pudu; zajisté že jeho „reflex“ nebo-li „moral sense“ psychologicky něco docela jiného značí, než my svým slovem „pud“ projadřujeme. — Nápadnou je nám věta (50) o laxním Caramuelu, jehož některé spisy od církve zapovězeny byly: „úmysl jeho však byl dobrý; nebo chtěl snadnou cestu k spasení ukázati“.

M.

L. Tolstoj, Ma Réligion. Paris 1885.

Upřímné vyznání člověka bažícího po pravdě, jeden z hlasů volajícího na poušti — —

Básník-filosof zpovídá se nám, že 35 let byl nihilistou, t. j. člověkem, který nic nevěřil; teprve před pěti lety poznal prázdnotu svou. Hledaje pokoje duši své dal se do studia učení Kristova, i našel, co hledal, že účinná láska k bližnímu hlavním je přikázáním mravním. Zároveň však poznal, jak nekřesťanskými jsou církve různé, které zákona lásky se přidržují; jak smí církev skutečně křesťanská dovolovati, ba posvěcovati boj národů proti národům? Proč církve dovolávají se k udržení moci své právě těch nejtemnějších míst z písma, kdežto slova Kristova všecka jsou tak jasna, jednoducha? Církev ruská z V. přikázání („Cti otce svého a t. d.) „patriarchalně“ všeliké panství dovozovala i nad nevolníky, a nekřesťanská bezmozkovitosť panující orthodoxie tak veliká prý je, že ještě r. 1880. v 64. vydání katechismus ruský tento výklad má a vštěpují ho kněží národu ještě 20 let po osvobození! —

V knize mnohé jsou dogmatické a kritické úvahy a výklady textu řeckého; píšeť Tolstoj už léta na obsáhlé kritice dogmatické theologie překládaje Evangelium znova. Se svého stanoviska evangelického zavrhuje Starý zákon: jen Ježíš, nikoliv Ježíš a Mojžíš.

Máme ještě výslovně připomenouti, že Tolstoj dobral se v mnohých věcech tam, kam před sty lety první naši Bratři? A máme vzpomínati toho, jak a proč původní přísnosť Bratří brzy ustoupla před hnutím mírnějším a dle toho prorokovati, jaký úspěch bude míti Tolstoj? Mravní geniové dávají zákony nejvyšší, kompromissy dělají praktikové a šťasten národ ten, kde kompromissy dělají se s idealy nejvyššími. T. G. M.

Hovorna.

— —

Dodatek k posouzení spisu Lenzova „Učení Petra Chelčického o eucharistii“ v Athenaeu 1885, str. 152 n.

Že Chelčický místo v epištole ke Korintským (11, 27) neporušil úmyslně, nýbrž čtení *ὃς ἂν ἐσθίῃ τὸν ἄρτον τοῦτον καὶ πίνῃ τὸ ποτήριον τοῦ κυρίου ἀναξίως* (místo vulgaty *ἢ πίνῃ*) zajisté v tehdejších opisech písma sv. nalezl, o tom nelze pochybovati, uvážíme-li, že v písmě minuskulním, jakým psány byly arci již vesměs rukopisy sv. písma v době Chelčického, *ἢ* a *καὶ* píší se téměř k nerozeznání stejně, ježto minuskulní *η* a skratka spojky *καὶ velice* jsou si podobny a při nepatrné jen neopatrnosti písaře nebo čtenáře snadno mohly býti zaměněny (srv. Wattenbach, Anleitung zur griech. Palaeographie na str. 9. a 12 lithografovaného textu). Příkladů záměny obou těch slov čítá se v rukopisech řeckých na tisíce (z rukopisů Platonových bylo by lze uvésti příkladů takých až nazbyt). Že tedy existovaly již i *psané* exempláry písma sv. s textem porušeným ne úmyslně, nýbrž omylem písařů, nelze nikterak pochybovati. Omyly ty vloudily se ovšem i do nekritických textů tištěných. Sporné čtení a vykládání takých míst bylo ovšem tím nad míru usnadněno.

Josef Král.

Redaktoři: Pro theologii Prof. dr Klem. Borový. Pro práva a státní vědy Prof. dr. Alb. Bráf. Pro medicinu Prof. dr. E. Maixner. Pro filosofii Prof. dr. Aug. Seydler. Pro vědy technické Prof. K. Preis a Prof. A. Vávra.
Redaktor en chef Prof. dr. T. G. Masaryk.

Sbírka přednášek a rozprav.

Pořádají Jaroslav Goll a Otakar Hostinský.

Serie I.

Č. 1. **Tóma ze Štítného**, praotec filosofie české. Od dra. *J. Durdíka*. (Prosloveno dne 15. března roku 1876 v cyklu přednášek v technice uspořádaných na podporu chudých studujících.) Cena 25 kr.
Č. 2. **Vznik anglického parlamentu.** Sepsal J. Goll. Cena 25 kr.
Č. 3. **Jan Dominik Larrey.** Sepsal dr. E. Albert, professor chirurgie na universitě Vídeňské. Cena 25 kr.
Č. 4. **Nálezy Schliemannovy v Tirynthě a Mykenách.** Od Jos. Krále. (Se 4 vyobraz.) Cena 40 kr.
Č. 5. **Pevnina africká ve světle nejnovějších výzkumů.** (Afrika severní a jižní.) Sepsal dr. Jarosl. Vlach. (S mapkou.) Cena 30 kr.
Č. 6. **Pompeje a Pompejané.** Ze vlastní zkušenosti a dle nejlepších spisů líčí Josef Wünsch, prof. c. k. paedagogia v Jičíně. Cena 40 kr.
Č. 7. **Giacomo Leopardi.** Napsal Jaroslav Vrchlický. Cena 30 kr.
Č. 8. **Pevnina africká ve světle nejnovějších výzkumů.** Afrika střední. Sepsal dr. Jaroslav Vlach. (S mapkou.) Cena 40 kr.
Č. 9. **O hypnotismu (magnetismu zvířecím).** Rozprava psychologická. Napsal dr. T. G. Masaryk, docent filosofie na universitě Vídeňské. (Předneseno dne 26. dubna 1880 ve Slovanské besedě Vídeňské ku prospěchu Akadem. spolku.) Cena 40 kr.
Č. 10. **Háfiz.** Jeho život a jeho básně. Z pozůstalosti dra. Jar. Košuta, soukr. docenta vých. jazyků na universitě Pražské. Cena 40 kr.

Serie I., zahrnující v sobě všech 10 čísel, stojí 3 zl. 40 kr.

Serie II.

Č. 1. **O slohu gotickém.** Podmínky historické. Myšlénky konstruktivní. Rozbor esthetický. Napsal dr. Mir. Tyrš. Cena 36 kr.
Č. 2. **Rozhledy v oboru mechanických věd.** Od dra. Augusta Seydlera. Cena 50 kr.
Č. 3. **O chlorofyllu.** Úryvek z fysiologie rostlin. Sepsal dr. Lad. Čelakovský. Cena 50 kr.
Č. 4. **O Kantově Kritice čistého rozumu.** Od dra. J. Durdíka. Cena 25 kr.
Č. 5. **Archaeologické nálezy na ostrově Kypru.** Napsal Jos. Král. Cena 45 kr.
Č. 6. **Stručný přehled dějin chemie.** Úvodné čtení professora V. Šafaříka při početi českých přednášek chemických na univ. Pražské. Cena 20 kr.
Č. 7. **O bakteriích.** Rozprava F. Vejdovského. S dvěma obrázky. Cena 40 kr.
Č. 8. **Blaise Pascal,** jeho život a filosofie. Napsal dr. Tomáš G. Masaryk, při vysokém učení Pražském filosofie professor. Cena 40 kr.
Č. 9. **O modní filosofii naší doby.** V cyklu přednášek pořádaných Spolkem ku podpoře chudých stud. filosofie proslovil dr. J. Durdík. Cena 30 kr.
Č. 10. **Almužna a mzda.** Napsal dr. Albín Bráf, professor na c. k. české universitě Karlo-Ferdinandské v Praze. Cena 30 kr.

Serie II., zahrnující v sobě všech 10 čísel, stojí 3 zl. 70 kr.

Serie III.

Č. 1. **Theorie dějin** dle zásad T. H. Bucklea. Napsal prof. T. G. Masaryk. Cena 50 kr.
Č. 2. **O tanci antickém.** Napsal Josef Král. Cena 36 kr.
Č. 3. **O pokroku mravnosti.** Od dra. J. Durdíka. Cena 40 kr.

Objednávky na „**Sbírku přednášek a rozprav**“ přijímá každé řádné knihkupectví, zejména nakladatel **J. Otto v Praze,** na Karlově nám. č. 34.

ATHENAEUM vychází vždy 15. každého měsíce o dvou arších, vyjmouc srpen a září.

Předplácí se ročně 5 zl., půlletně 2 zl. 50 kr. r. č. (i s pošt. zásylkou). Předplatné přijímá nakladatel J. Otto v Praze, knihtiskárna na Karlově náměstí č. 34.

Redaktor Prof. dr. T. G. Masaryk (Vinohrady, Čelakovského ulice čís. 165). — Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze. — Tiskem J. Otty v Praze.

ATHENAEUM

LISTY PRO LITERATURU A KRITIKU VĚDECKOU

ROČNÍK II | 15. DUBEN 1885 | ČÍSLO 7

OBSAH:

O potřebě zorganisovati meteorologická pozorování v Čechách.

Napsal F. Augustin.

Úkazy vzduchové, jejichž výzkumem se obírá meteorologie, jsou tak rozmanité, pohyblivé a složité, příčiny, z nichž tyto úkazy pocházejí, jsou většinou tak vzdálené a mnohonásobné, že k náležitému jejich objasnění jest potřebí nesčíslných pozorování časných a místních. Astronom může studovati celou soustavu světovou z jediného pouze místa, meteorologovi naproti tomu nestačí ani pozorování z celé Evropy, aby mohl sledovati některé jenom úkazy, jako jest na př. postup vzduchových virů; meteorolog potřebuje k úplnému vysvětlení úkazův atmosferických pozorování konaná po celém povrchu zemském.

K poznání a vysvětlení úkazů vzduchových nemůže meteorolog tak jako činí fysik a chemik s velikým úspěchem, užiti experimentu, t. j. prostředku k umělému vyvedení jistých úkazů za jistých daných podmínek, nýbrž jest odkázán výhradně jenom na pozorování úkazů, jež mají sídlo své ve vzduchu; nemůže nic jiného činiti nežli úkazy tyto při rychlém jejich běhu dle jistých vědeckých pravidel pozorovati a zaznamenávati, a sice na mnohých místech, v rozmanitých výškách a po dlouhou řadu let. Jednotlivá pozorování jednotlivců nepřispějí v ničem ku poznání meteorologickému, toho lze dosáhnouti buď po dlouholeté práci aneb ze současného pozorování mnohých osob na mnohých místech.

Ku přesnému a spolehlivému pozorování úkazův atmosferických nestačí naši smyslové. nýbrž jest potřebí zvláštních přístrojů pozorovacích. *Vědecká náuka* o vzduchu povstala vlastně teprve vynalezením nejdůležitějších přístrojů pozorovacích koncem 17. století a pravidelným jich užíváním, což se dělo nejdříve při hvězdárnách a sice od polovice předešlého století a jest vývoj její závislý na zdokonalování těchto přístrojů, zvláště pak přístrojů registrujících.

Má-li meteorologie dosáhnouti cílů, jež sobě vytkla, musí pozorování sloužící k vypátrání zákonité souvislosti a spojitosti rozsáhlých a složitých úkazův atmosferických konána býti na rozličných místech povrchu zemského s přístroji porovnanými a zkoušenými soustavně dle jistého plánu. V meteorologii mají cenu jenom pozorování, jež byla vykonána s přístroji dokonalými, odpovídajícími pokročilému stanovisku nynější techniky; všechna pozorování, jež byla učiněna na přístrojích nedostatečných a neporovnaných s přístroji normalními, jakož i pozorování na přístrojích umístěných nepříznivě, musí se zavrhnouti jako nepotřebná.

O tom, že jest rozvoj meteorologie podmíněn pevnou a jednotnou organisací meteorologického pozorování, byli přesvědčeni již první pozorovatelé, tak že se shledáváme již v minulém století s organisovanými sítěmi meteorologických stanic, na kterých se činila souhlasná pozorování v určitých lhůtách a dle stejného plánu.[1] V našem století naléhal *A. Humboldt* důrazně u jednotlivých vlád na systematické zakládání meteorologických stanic. Osobním zakročením koncem let třicátých přiměl akademii a vládu ruskou k založení rozsáhlé pozorovací síti meteorologické, jež jest nyní jednou z největších, sáhajíc nejen po evropském, nýbrž i asijském Rusku a udržujíc i v Číně některé stanice. Příkladu toho následovalo r. 1848 Rakousko a Prusko, a r. 1849 Spojené Obce severoamerické. Učené společnosti anglické, v přední řadě proslulá „Royal Society", zřídily velké množství meteorologických observatorií nejen v zemích domácích, ale i v osadách mimoevropských. Nyní jsou meteorologická pozorování zavedena a zorganisována již ve všech pokročilých státech.

O zdokonalení organisace v meteorologických pozorováních a o rozmnožení pozorovacích stanic zjednaly si trvalé zásluhy *mezinárodní meteorologické konference a kongressy*, svolávané za tím účelem, aby pojednaly o meteorologických otázkách vůbec a o jednotném plánu v pozorování zvláště Na schůzích těch ustanoveny byly zásady a pravidla, dle kterých se mají zakládati stanice, umísťovati přístroje, konati, zpracovati a uveřejňovati pozorování meteorologická. Konferencí *Brusselskou*, jež se sešla na návrh *Mauryho* r. 1853, rozšířena byla soustava meteorologického pozorování na moře, na kongressu *Vídeňském* r. 1873 učiněno bylo podrobné roztřídění stanic[2]) a určena pravidla, dle kterých se má pozorovati, ve kterých dobách a s jakými přístroji; kongress v *Římě* odbývaný r. 1879 učinil důležitá usnešení o umísťování přístrojův, o zakládání stanic horských a o podniknutí společné meteorologické výpravy polarní, kdežto konference *Londýnská* r. 1874 snažila se dáti meteorologickému pozorování na moři pevnější organisaci v zájmech plavby, a konference *Vídeňská* r. 1880 hleděla upraviti pozorování na pevnině v zájmech polního a lesního hospodářství.

Působením meteorologických konferencí a kongressův upraveny byly ve všech pokročilých státech dle ujednání a norem mezinárodních organisované síti meteorologických stanic s centralními úřady[3]) nebo-li ústavy[4]) určenými k řízení, sbírání, spracování a uveřejňování materialu pozorovacího na stanicích jim podřízených. Nejrozsáhlejší ze všech jest síť ruská, nejvelikolepěji zařízenou síť meteorologických stanic mají Spojené Obce severoamerické. Zvláštní pozornosť vzbuzují v některých sítích veliká moderní observatoria[5]) věnující se výhradně jenom pozorování, zkoušení a zdokonalování přístrojů, jakož i method pozorovacích. V nejnovější době založena byla jednotlivými vládami řada stanic na nejvyšších přístupných bodech hor[6]) v Evropě a Sev. Americe, kdežto k zařízení dočasných meteorologických stanic v krajinách polarních spojilo se 10 předních států k výpravě společné.[7])

Meteorologickým pozorováním dostalo se nyní takových rozměrů a takového rozšíření, jaké se ještě před 60 roky zdálo býti nemožným: úkazy vzduchové pozorují se soustavně nyní téměř na celém povrchu zemském. Pomocí telegrafu, jejž za příčinou výstrah před vichřicemi Francouz *Leverrier* první uvedl roku 1855 do služby meteorologie, lze při nynější dokonalé a jednotné organisaci meteorologických pozorování snadno dosáhnouti známosti o stavu atmosfery v kteroukoliv dobu na prostoru

---

[1]) První taková systematicky řízena síť založena byla falckým kurfirstem K. Theodorem v Mannheimu r. 1780. Zvláštní společnosť „Societas Meteorologica Palatina" ustanovena byla k tomu, aby konala a sbírala pozorování nejen v Evropě, ale i v Asii a Sev. Americe.

[2]) Na stanici I. třídy konají se pozorování veškerých úkazův atmosferických pomocí přístrojů registrujících v rozměrech co možná největších, na stanici II. třídy konají se táž pozorování pouze v několika ustanovených lhůtách na přístrojích obyčejných, kdežto na stanici III třídy pozorují se jenom některé úkazy, na stanici IV. třídy déšť a na stanici V. třídy pozoruje se bez přístrojů.

[3]) Nejznámější takové úřady jsou: „Signal Office" ve Washingtonu, „Meteorological Office" v Londýně, „Bureau central météorologique" v Paříži, „Ufficio centrale di Meteorologia" v Římě, „Meteor. Departement" v Kalkuttě atd.

[4]) Ve Vídni, v Petrohradě, v Hamburku, v Utrechtu atd.

[5]) V Kewu, Pavlovsku, Paříži.

[6]) Nejvyšší meteorologické stanice horské jsou: Pike's Peak 4333 *m*, Pic de Midi 2877 *m*, Stelvio 2543 *m*, Saentis 2440 *m*, Obir 2044 *m* atd. Největší počet takovýchto stanic na vysokých horách vykazuje Italie.

[7]) Viz Vesmír r. 1884 č. 8. a 10.: Rakouská polarní výprava r. 1882—83.

co nejrozsáhlejším. Všechny úřady a ústavy centralní zjednávají si nyní každodenně telegrafické zprávy o pozorováních vykonaných současně na četných stanicích a zhotovují na základě jejich způsobem mezinárodně ujednaným mapy poskytující jasný přehled úkazův atmosferických nad jistou částí povrchu zemského a sloužící k ustanovení možných změn ve stavu atmosfery pro dny příští. V organisaci současných pozorování a ve zhotovování synoptických map pokročily nejdále ze všech států Spojené Obce severoamerické, které k tomu cíli udržují veliký počet stanic nejen na kontinentu Sev. Ameriky, nýbrž zařídily i na mnohých místech polokoule severní pozorování současná v 7 h. 35′ času washingtonského, jež pak se uveřejňují k účelům vědeckým,[8]) aby mohl býti sledován běh a rozsah úkazův atmosferických na celé polokouli.

Pokroky, jaké byly učiněny v poslední době v pozorováních meteorologických, sotva bychom nalezli v některém jiném oboru činnosti lidské. Pozorování meteorologická jsou nyní zorganisována ve všech kulturních státech,[9]) počet pracovníků, kteří se věnují pozorování a studiu meteorologie, stále roste, čím více se těší meteorologie a pozorování meteorologická podpoře se strany státu, vědeckých akademií a učených společností, vysokých škol, obcí atd. Získáním pevné a jednotné organisace meteorologického pozorování na celém povrchu země byl položen bezpečný základ k dalšímu rozvoji meteorologie i může se tato nyní směle postaviti po bok ostatním vědám přírodním.

I.

Ze všech pokročilých zemí, ve kterých se nyní konají meteorologická pozorování, činí již jen jediné Čechy výjimku, neboť nesúčastňují se čilého ruchu, který zavládl v poslední době v oboru tomto. Kdežto se všude jinde jeví snaha, aby odstraněny byly staré nedostatky a vady, a zorganisována pozorování meteorologická co nejdokonaleji a nejvzorněji, nespatřujeme u nás toho ani stopy, naopak lze místo pokroku znamenati úpadek, neboť nynější stav meteorologického pozorování v Čechách není ani takový, jaký byl před 40 lety. Nejen velké, ale i malé země upravují nyní pečlivě pozorování meteorologická dle požadavku doby a rozmnožují dle potřeby počet meteorologických stanic; u nás v Čechách však se nerozmnožil nikterak počet takovýchto stanic, tak že se Čechy v ohledu tom nemohou rovnati nejen sousedním zemím německým Bavorsku a Sasku, nýbrž nezaujímají co do poměrného počtu stanic druhé a třetí třídy ani mezi zeměmi rakouskými takového místa, jež by se shodovalo s jejich významem kulturním a s tím, co bylo již v oboru tomto zde vykonáno.

Ze všech zemí rakouských mají Čechy nejstarší meteorologickou stanici, na které se již v předešlém století konala pravidelná a nepřetržitá pozorování, i byla zde též první organisovaná síť meteorologická. „Tuto prioritu," praví známý znalec organisace meteorologických pozorování v Evropě, „získaly si Čechy tím, že bylo jejich postavení v říši samostatnější a jejich vzdělání vyšší nežli v ostatních částech mocnářství." [10])

Hlavní zásluha o zavedení meteorologického pozorování v Čechách náleží astronomům *Steplingovi* a *Strnadovi*. Stepling provedl již r. 1752 při hvězdárně Pražské první pravidelná pozorování některých úkazů vzduchových, jejichž výsledky uveřejnil ve zvláštním spise,[11]) v němž naznačuje způsob, jak by se měla pozorování meteorologická konati, a hledí ku konání jejich povzbuditi tím, že ukazuje k jejich prospěchu a užitku; praví, že pozorováním meteorologickým zodpovídá se mnoho otázek, jako pochází-li všechno teplo zemské ze slunce, jaké rostliny lze přesazovati z jejich vlasti do jiných zemí, jak ustanoviti z pozorování tlakoměrného výšky nadmořské. „Komu není známo, jak velké množství deště a sněhu průměrně během jednoho roku k zemi spadne, nemůže též ničeho tvrditi o původu pramenů; neb tyto, jakož i podobné jiné otázky silozpytné nelze zodpověděti z pouhého domyslu, nýbrž tu nutno se ptáti pří-

[8]) „Bulletin of internat. observations".
[9]) Ve Spojených Obcích severoamerických vydává se ročně až 2 mill. zl. na podniky meteorologické; v Evropě věnuje na meteorologii: Anglie 230.000 zl., Rusko 200.000 zl., Německo 170.000 zl., Francie 120.000 zl. ročně atd.
[10]) Dr. G. Hellmann: Die Organisation des meteorologischen Dienstes in den Hauptstaaten Europa's p. 52.
[11]) Observationes baroscopicae, thermoscopicae, hyetometricae ad annum 1752.

rody samé a z ní pozorováním, jakož i pokusy vynutiti odpověď." Ku konci vyslovuje přání, aby se ku pozorováním meteorologickým připojovala pozorování o nemocech a o stavu osení a tak aby se zjistilo působení atmosferických proměn na fysický stav lidstva, zvířectva a rostlinstva.

Myšlénky Steplingovy o zavedení meteorologického pozorování v Čechách chopil se důrazně s horlivostí velikou žák a nástupce jeho *A. Strnad*, jenž založil dlouhou řadu pozorovací při hvězdárně Pražské, vedenou od r. 1771 pravidelně a nepřetržitě až podnes, a způsobil, že počaly se pozorovati úkazy atmosferické i na jiných místech v Čechách.

Jaké pohnutky vedly Strnada k zakládání meteorologických stanic, vysvítá nejlépe z výkladu, jímž opatřoval výsledky prvního svého pozorování uveřejňované ve spisech soukromé a později veřejné *kr. české společnosti nauk*. V rozličných těchto zprávách [12]) o pozorováních jím vykonaných klade Strnad hlavní váhu na praktickou jejich stránku. Pokládá totiž znalosť atmosfery a úkazů v ní se objevujících, jakož i znalosť jejich účinků za nevyhnutelný prostředek ku zvelebení polního hospodářství, neb jest všeobecně známo, že se nedaří plodiny zemské každého roku ve stejné hojnosti a že příčina toho záleží v povětrnosti rozličných dob ročních.

„Neseznáme úkazů povětrných," praví Strnad, „a jejich účinků rozličných za jediný rok a z pozorování jednotlivce na jediném místě. Úplné poznání proměn vzduchových vyžaduje spolehlivých a rozumných lidí ve všech částech království, kteří by podávali zprávy o všech výjevech pozorovaných. Po několika letech nabyli bychom užitečných a zajímavých výsledků vedoucích ku poznání země. Vyzývám všechny české vlastence, aby mi byli nápomocni při provedení tohoto podniku a zasýlali mi podrobné zprávy a seznamy výjevův atmosferických. *Máme býti jediné my tak nedbalými a zapomínati na vlastní svůj prospěch? Má u nás v Čechách, kde se pro všechny obory vědecké nalezli lidé, tento jediný obor ležeti ladem?* Povinnosti jednoho každého z nás, které nás nemůže sprostiti nikdo, jest, abychom prospívali vlasti kdekoliv a jakkoliv můžeme."

Těmito důraznými slovy snažil se Strnad vzbuditi smysl pro pozorování meteorologická v Čechách a brzo vidíme kolem něho hlouček pozorovatelů, kteří uposlechnuvše jeho vybídnutí zasýlali mu pozorování svá do Prahy. Strnad výsledky jejich uveřejňoval ve spisech kr. české společnosti nauk. Přičiněním Strnadovým byla konána pozorování meteorologická koncem století mimo Prahu v Čáslavi, Göttersdorfu, Chocni, Landškrouně, Plané, Telči a Žitenicích.

V díle Strnadem započatém pokračoval s horlivostí nemenší nástupce a vděčný žák jeho *David*, jenž získal svým záměrům, totiž zřízení meteorologické síti pozorovací v Čechách, *vlastenecko-hospodářskou společnosť českou*, kteráž v sezení dne 24. března r. 1816 ustanovila, aby v jednotlivých krajích Čech vyhledáni a meteorologickými přístroji opatřeni byli způsobilí pozorovatelé. Ustanovení toto bylo ihned provedeno a již roku následujícího zasýlalo 14 stanic výsledky pozorování do Prahy, kdež byly uveřejňovány z počátku ve zvláštních zprávách, [13]) později ve spisech [14]) vlastenecko-hospodářské společnosti. Kdežto v tuto dobu v jiných zemích mocnářství Rakouského zřizovány byly teprve po různu na některých místech při hvězdárnách aneb při klášteřích jednotlivé stanice meteorologické, měly Čechy již vlastní organisovanou síť meteorologických stanic pozorujících a zaznamenávajících úkazy atmosferické systematicky a s přístroji vyzkoušenými. Jak velice v tom ohledu předčily Čechy ostatní země Rakouské, vidíme nejlépe z toho, že všeobecná pozorovací síť meteorologická pro celé Rakousko zařízená byla teprve, když síť česká se mohla vykázati prací více než třicetiletou.

O zařízení a vydržování této síti meteorologické zjednala si největší zásluhy bývalá vlastenecko-hospodářská společnosť uznávající pěstování meteorologie za vydatný prostředek k zvelebení polního hospodářství. Na dobu tehdejší byla konána pozorování v rozměrech dosti rozsáhlých, jak viděti lze z instrukcí [15]) a ze spisů společnosti, kdež

[12]) Meteorologische Beobachtungen auf das Jahr 1775, 1776, 1777. Abhandlungen einer Privatgesellschaft von Böhmen. Bd. II, III.

[13]) Od r. 1817—1821.

[14]) Neue Schriften der k. k. patriotisch-ökonom. Gesellschaft und Verhandlungen der patr.-ökonom. Gesellsch. 1822—47.

[15]) Návod ku pozorováním vypracován byl Davidem a vydán r. 1817 a 1827.

byly uveřejňovány výsledky pravidelného pozorování zároveň se zprávami o zvláštních výjevech, s úvahami a články psanými se stanoviska hospodářského. Hlavní zřetel obrácen byl ku pozorování a zpracování tlaku a tepla vzdušného, deště a větru; jiným úkazům, jako jest bouřka, krupobití, průtrž mračen, povodeň, vichřice atd., věnována byla z počátku menší péče, jelikož nemohlo býti ani v programmu společnosti, jež byla v první řadě hospodářskou, aby konala všestranné pozorování atmosfery, jejích vlastností a účinků.

Všestranná pozorování úkazův atmosferických v Čechách zavedl první K. *Kreil*, jenž r. 1839 zřídil při hvězdárně Pražské nové *magnetické a meteorologické observatorium*, byv k tomu povzbuzen magnetickou konferencí, odbývanou rok před tím v Gottinkách.[16]) Při observatoriu tomto pozorovány každou hodinu veškeré úkazy vzduchové v rozměrech co nejširších. Kreil získal k tomu cíli několik mladých horlivých přátel, kteří mu byli při namáhavé této práci nápomocni a dobrovolně se súčastnili pozorování vedených v rozměrech tak velkých.[17]) K nepřetržitému zapisování a zaznamenávání proměn v hlavních úkazech atmosferických vynalezl Kreil buď nové aneb zdokonalil staré přístroje autografické, z nichž se některých dosud užívá. Tímto způsobem povstaly na observatoriu Pražském řady hodinných pozorování, ze kterých možno poznati denní běh výjevů vzduchových: teploty, tlaku, vlhkosti, větru, oblaků, deště atd. a studovati veškeré změny v úkazech magnetických se vyskytující. Znamenitým organisatorem meteorologického pozorování Kreilem byla Praha postavena do první řady mezi magnetickými a meteorologickými observatoriemi.

Pozorování, jež se konala s horlivostí nevšední, byla uveřejňována ve zvláštních ročních zprávách hvězdárny[18]) v celém svém rozsahu, nikoliv jak se dříve dělo jenom ve výsledcích. Kreil a přátelé jeho nespokojili se s pouhým vykonáváním a uveřejňováním meteorologického a magnetického pozorování, nýbrž byli též literarně činnými. Kreil, Fritsch, Jelinek pracovali na vykonaných pozorováních rozličnými směry.[19]) Jejich působením bylo tenkráte Pražské observatorium opravdu ústavem meteorologickým, ústavem pro pěstování meteorologie v nynějším slova smyslu. Tato stránka činnosti meteorologických ústavů jest nad míru důležitou, neb kdo má se starati o zužitkování meteorologické práce ve prospěch vědy nežli v první řadě meteorologické ústavy samy. Ústavy pouze pozorující bez současné činnosti literarní nemají dnes v meteorologii velkého významu; pouhá pozorování při nynějším počtu observatorií cení se vysoko jenom tenkráte, byla-li vykonána za zvláštních nějakých okolností, na př. při vynikající poloze observatoria aneb specielně za nějakým vědeckým účelem.

Čilý ruch pozorovací a intensivní činnosť v oboru meteorologie trvaly v Čechách více nežli celé desetiletí od r. 1840—1852. Kdežto jinde se v tuto dobu meteorologická pozorování teprve zaváděla, těšila se v Čechach již velkému rozkvětu: byl zde vynikající ústav meteorologický s rozsáhlými magnetickými, meteorologickými a faenologickými pozorováními; počet stanic vydržovaných vlastenecko-hospodářskou společností se valně rozmnožil, a roční zprávy o výsledcích pozorování na těchto stanicích vykonaného uveřejňovány byly tehdáž mnohem obšírněji nežli před tím zároveň s úvahami o účinku panujících úkazů povětrných na stav polní úrody. Kreil mohl právem napsati, že Čechy po celé století byly zemí v meteorologii vynikající;[20]) v tuto pak dobu byly jednou z prvních.

Rok 1848 se svými rozličnými změnami způsobil i v tomto oboru zvláštní obrat a byl příčinou nové organisace pozorování meteorologického. Cís. akademie věd ve Vídni, založená teprve před rokem, pokládala za svůj nejdůležitější a nejvděčnější úkol

---

[16]) Tato konference, jež byla obeslána z Německa Gaussem a Webrem, z Anglie Sabinem a Lloydem, z Ruska Kupfferem, může se pokládati za první meteorologickou konferenci rázu mezinárodního, neb měla za následek rozmnožení magnetických a meteorologických observatorií v říši ruské, v osadách anglických a j.

[17]) Mezi četnými účastníky v této době horlivého pozorování meteorologického při hvězdárně Pražské naléză se r. 1847 též V. Šafařík.

[18]) Magnetische und meteorologische Beobachtungen, Bd. 1—43.

[19]) Nejznámější spisy založené na pozorováních v Čechách vykonaných jsou: K. Fritsch: Grundzüge einer Meteorologie f. den Horizont von Prag. Abhandlungen d. k. Gesellschaft d. Wiss. V. — K. Jelinek: Über den täglichen Gang der vorzüglichsten meteorologischen Elemente. Abhandlungen d. k. Akademie d. Wissenschaften 1850. — K. Kreil: Klimatologie von Böhmen.

[20]) Klimatologie p. 32.

spojiti rozptýlené a po různu účinkující síly ku společnému účelu a zaříditi pozorovací system se zvláštním *centralním ústavem magneticko-meteorologickým*. Návrh byl vypracován na takovýto system, pozorovatelům dány instrukce a rozeslány přístroje[21]) a zvolena kommisse, které byla svěřena prozatímní zpráva celého podniku, pokud by nebyl zřízen centralní ústav, což se na návrh cís. akademie stalo nejvyšším rozhodnutím 23. července 1851.

Založením centralního ústavu meteorologického ve Vídni, opatřeného dostatečnými prostředky za tím účelem, aby spravoval všeobecnou rakouskou síť meteorologickou, nastala pozorování meteorologickému v Rakousku nová aera; na stanicích dosavadních, jakož i na stanicích nových počalo se pozorovati v celém mocnářství dle jediného plánu s přístroji porovnanými a vyzkoušenými, jak nemůže se jinak díti, mají-li se pozorování z rozličných míst nalézati v souhlasu. Meteorologie v Rakousku dodělala se tím znamenitého úspěchu; dosud byla meteorologická pozorování pěstována od astronomů při hvězdárnách v zájmech astronomie a od agronomů vzhledem k polnímu hospodářství. Zařízením samostatného ústavu, určeného výhradně jenom ku pěstování meteorologie, vybavila se tato z podruží astronomie a agronomie i mohla si vytknouti sama své cíle bez ohledu na potřeby a zájmy cizí. Nemůže se centralnímu ústavu Vídeňskému činiti výčitka proto, že pro vedlejší zájmy, jako jest na př. podrobný klimatický výzkum jednotlivých zemí aneb pěstování meteorologie vzhledem k polnímu a lesnímu hospodářství, nechce spustiti se zřetele hlavního cíle meteorologie, který záleží v ustanovení meteorologických zákonův a ve výzkumech předních činitelů klimatických, k čemuž se v poslední době připojuje ještě řízení prací synoptických.[22]) Naopak zasluhuje Vídeňský ústav plného uznání, že pod správou dosavadních svých ředitelů *Kreila* 1851—1862, *Jelinka* 1863—1876 a *Hanna* od r. 1877 pracemi svými, založením spolku a časopisu meteorologického přispěl nemálo k rozvoji všeobecné meteorologie.

II.

Pozorování meteorologickému a pěstování meteorologie v Čechách vůbec stal se obrat r. 1848 osudným; zařízením sítí rakouské s centralním ústavem ve Vídni nastal zde úpadek. Společnosť vlastenecko-hospodářská zastavila svou činnosť a rozpustila síť meteorologickou, jejíž stanice přešly v pozorovací síť rakouskou, sloužící jí s počátku za základ. Meteorologové, kteří dosud s velikým zdarem řídili pozorování v Čechách, byli z Prahy povoláni na centralní ústav do Vídně,[23]) aby tam založili a řídili meteorologickou síť rakouskou, kde se jejich činnosti otvíralo pole mnohem větší nežli v Praze. Po odchodu Kreilově a Jelinkově nebylo v Čechách znalců, kteří by byli dovedli pozorování meteorologická přizpůsobiti pokročilejšímu stanovisku doby a udržeti observatorium Pražské na výši vědy tím, že by je byli učinili samostatným a oddělili od hvězdárny, kteří by byli zařídili vedle všeobecné sítí rakouské ještě síť ku specielnímu výzkumu klimatickému a ku pěstování meteorologie polní a lesní a povzbuzovali literarně k činnosti pozorovací.

Za nástupce Kreilova ředitele *Böhma* (1852—1868) pozbylo Pražské observatorium ráz ústavu pro pěstování meteorologie a stalo se opět jenom ústavem pozorovacím, avšak ani pozorování nebyla již konána v takových rozměrech jako za Kreila, neboť na vyšší rozkaz byl 1. lednem r. 1853 výpomocný personal hvězdárny rozpuštěn a pozorování přístrojů meteorologických obmezeno bylo na tři lhůty denní. Hodinná pozorování úkazů povětrných přestala, jenom autografické zaznamenání teploty, tlaku vzdušného, větru a deště bylo redukováno a uveřejňováno ve zprávách hvězdárny jako dosud za každou hodinu. Za ředitele *Hornsteina* (1869—1882) byly redukce autografických

---

[21]) Náměstek předsedův ryt. Baumgartner zřekl se svého platu z akademie na zapravení výloh s podnikem tímto spojených.

[22]) Hann: „Über die Aufgaben der Meteorologie d. Gegenwart“. Vorgetragen in der feierlichen Sitzung d. k. Akademie d. W. 1878. „Über d. Nutzbarmachung meteorologischer Beobachtungen für die Bodencultur“. Z. d. ö. Gesellschaft f. Meteor. 1881.

[23]) Kreil a Jelinek stali se za sebou prvními řediteli, Fritsch adjunktem a později místoředitelem ústavu.

záznamů pro jmenované úkazy uveřejňovány však již jen každou druhou hodinu,[24]) jelikož prostředky hvězdárny jsou skromné. Z té příčiny není meteorologické observatorium Pražské již ani úplnou meteorologickou stanicí první třídy, jelikož se registrace úkazův atmosferických neuveřejňují za každou hodinu a jelikož zde pro obmezené a nedostatečné místnosti nelze konati správně ani mnohá důležitá pozorování, jako jest měření žáru a svitu slunečního, teploty půdy zemské a j.

Meteorologické observatorium Pražské nemůže rozvinouti náležitou činnosť, jsouc velice nepříznivě umístěno ve dvoře Klementina ve středu města. Měření mnohých úkazův atmosferických uprostřed kotliny Pražské, často kouřem a dýmem naplněné, jest velice pochybné. Meteorologické observatorium má míti položení volné, vystupovati nad okolí. Velké stanice meteorologické tak nepříznivě umístěné sotva bychom nyní nalezli někde jinde; větší observatoria meteorologická byla nyní již všechna z měst odstraněna. Nepříznivé položení nynějšího observatoria Pražského činí ústav tento jen lokalním, k tomu však úplně dostačí stanice II. až III. třídy.

Meteorologická pozorování byla sice původně připojena k hvězdárnám a dosud konají se tam k účelům astronomickým, ovšem jenom v malých rozměrech, kdežto observatoria první třídy byla všude oddělena od hvězdáren a zařizována samostatně. Nemůže se přece žádati na astronomech, aby se vedle namáhavých prací astronomických obírali ještě konáním, redukováním a uveřejňováním meteorologických pozorování ve velkých rozměrech, aneb aby se dokonce starali o pěstování meteorologie a její rozvoj a sledovali práce a objevy meteorologické. Hvězdárna jest v první řadě určena k tomu, aby práce astronomické vykonávala, a jest tudíž jenom zbytečně zdržována pozorováními meteorologickými.[25]) Cíle a úkoly astronomie a meteorologie jsou tak rozdílné, že nelze dnes pěstovati obě vědy na témže ústavě se stejným zdarem, zvláště za okolností tak nepříznivých, v jakých se naléza hvězdárna Pražská.[26]) Nynější ředitel hvězdárny dr. L. *Weinek* (od r. 1883) jedná tudíž zcela správně s pravým porozuměním úkolu hvězdárny, když se hodlá zříci břemene spojeného s častým pozorováním přístrojů meteorologických a uveřejňováním výsledků.

Kdežto všude jinde zařízeny byly v poslední době samostatné ústavy, nemohla se z uvedených příčin udržeti naše hlavní stanice meteorologická ani na tom stanovisku, na kterém se nalézala před lety. Ještě zřejměji odráží se naše ochablosť v pozorování meteorologickém od horlivosti panující nyní v jiných zemích, hledíme-li k ostatním meteorologickým stanicím druhé a třetí třídy v Čechách.

Když založena byla všeobecná rakouská síť pozorovací r. 1848, staly se české stanice meteorologické postoupené společnosti vlastenecko-hospodářskou základem celého podniku, neb počet jejich byl větší nežli počet ostatních stanic z celého Rakouska, totiž 17 z 31. Dlouho však se Čechy netěšily této přednosti, za několik let sklesl počet stanic zasýlajících z Čech pozorování svá do Vídně na polovici, ze 17 na 8, kdežto v jiných zemích rakouských stále vzrůstal a po osmiletém trvání rakouské síti meteorologické byly Čechy v ní zastoupeny již jen desetinou stanic. Po rozdělení všeobecné meteorologické síti říšské v rakouskou a uherskou[27]) zvětšil se v Čechách jako v ostatních zemích západorakouských počet stanic meteorologických, avšak měrou tak nepatrnou, že zůstal týž poměr českých stanic k úhrnnému počtu celé soustavy, jakým byl před rozdělením meteorologické síti, neb ze 261 stanic I., II. a III. třídy v celé soustavě[28]) připadá na Čechy jenom 27 stanic. Nejvíce stanic ze zemí západorakouských v meteorologické síti vykazuje Halič 42, Korutany 31, Tyroly s Vorarlberskem 31, Morava 29 atd. Čechy nalézají se absolutním počtem stanic na pátém místě. Mnohem nepříznivěji jeví se účastenství Čech v meteorologickém pozorování, hledíme-li k tomu, jak hustě jsou tyto stanice rozděleny. Celkem připadá v zemích západorakouských 1 meteoro-

---

[24]) Magnetische und meteorologische Beobachtungen, Bd. 31. 1870.

[25]) Také meteorologické pozorování nemůže prospívati tam, kde jest pokládáno za věc obtížnou, za nezbytné zlo; patrné pokroky v meteorologii počínají se jeviti teprve po jejím odloučení se od astronomie a po zařízení samostatných ústavů meteorologických.

[26]) Viz: Die k. k. Sternwarte in Prag. Bohemia 1885. Nro. 36, 40, 41.

[27]) Uherský centralní ústav meteorologický zařízen byl nejvyšším rozhodnutím ze dne 8. dubna 1870 na návrh král. uherské akademie nauk, jež pokládá přírodovědecké prozkoumání země za hlavní svůj úkol. Uherská meteorologická síť měla r. 1880 130 stanic, z nichž byly 2 stanice první třídy.

[28]) Jahrbücher d. k. k. Centralanstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus, Jahrgang 1882.

logická stanice na 1150 km², kdežto v Čechách teprve na 1924 km², tak že tu rozdělení stanic není tak husté jako jest průměrné rozdělení v celé síti. V ohledu tomto zaujímají Čechy mezi 14 západorakouskými zeměmi místo 12. Nejhustší jest rakouská síť meteorologických stanic ve Slezsku a v Korutansku, kde připadá 1 stanice na 257 a 335 km²; po Čechách následuje co do poměrného počtu stanic meteorologických již jen Dalmacie s Přímořím a Bukovina: 1 stanice na 2078 a 2613 km². *Čechy, jindy z prvních zemí, kde pěstována byla meteorologie a konána pozorování meteorologická, nalézají se tedy nyní na rovni s Dalmacií a Bukovinou!*

Úpadek tento zavinila celá řada nepříznivých okolností. Odchodem některých pražských meteorologů do Vídně nastala zde v oboru tomto citelná mezera, i nebylo nikoho, kdo by ji byl mohl vyplniti, nikoho, kdo by se byl obíral do opravdy pěstováním meteorologie a podněcoval smysl pro pozorování meteorologická v Čechách již tak záhy probuzený k další a intensivnější činnosti, kdo by byl vůbec ukázal k nedostatkům a vadám v zařízení meteorologickém a vybízel k opravám, jakých žádal pokrok vědy té. Kdežto všude jinde vzrůstalo účastenství v pozorováních meteorologických a organisace prováděna byla důsledně dle norem všeobecně přijatých, neudržela se u nás ani v tom stavu, v jakém se nalézala před dávnými lety. Roku 1864 byl sice učiněn pokus *výborem pro přírodovědecký výzkum Čech*, aby se zařídila po zemi rozsáhlejší síť pozorovacích stanovišť meteorologických, avšak pokus tento potkal se s úplným nezdarem.

Výbor, jenž si vzal za účel soustavné prozkoumání přírodovědeckých poměrů země české, ustanovil vedle jiných ve svém středu též zvláštní *meteorologickou sekci*, jež si vytkla pod řízením prof. *Zengra* za úkol, založiti nejméně 5 stanic v Čechách na místech k tomu přiměřených, kdež by se pozorovaly proměny teploty, tlaku vzduchu a páry, větru a deště a konečně magnetická deklinace, a které by udržovaly telegrafické spojení s nejdůležitějšími stanicemi evropskými, aby se jednotlivé elementy meteorologické napřed ustanoviti daly. Vydána byla instrukce,[29]) v níž kladla se hlavní váha nejen na vyzískání četných a spolehlivých pozorování, zvláště teploty a vláhy zemské na takových místech, kteráž podle hlavních směrů větrových a podle postupu výšek se vyvolí, nýbrž zároveň na sestavení a spracování vykonaných pozorování, jakož i na zhotovení meteorologických a magnetických map pro království české, což považováno bylo za konečný cíl této sekce.

Avšak sekce meteorologická nedostála žádnému z vytčených úkolů svých, ačkoliv, jak se dočítáme z pramene bezpečného,[30]) stalo se vše, čeho bylo peněžitými prostředky možná dosáhnouti. Výsledky sebrané nebyly přiměřeny namáhání způsobenému podnikem příliš široce založeným; po několika letech pokusy naplněných, svědčících o neznalosti potřeb, jichž vyžaduje pevná organisace meteorologického pozorování, bylo nutno upustiti od záměru vyžadujícího rozhledu a větší vytrvalosti v práci meteorologické.[31]) *Za našich dnů na provedení takového podniku nemůže se odvážiti jednotlivec, jemuž jsou meteorologická pozorování vedlejším zaměstnáním, k tomu potřebí jest samostatného ústavu meteorologického.*

Se stejným nezdarem jako klimatický výzkum Čech setkal se podnik založený k prozkoumání klimatických poměrů v českém Rudohoří a Středohoří. „*Přírodovědecký spolek*“ v Ústí nad L. zařídil r. 1877 v okolí města na území asi 15 čtv. mil meteorologicko-faenologické stanice,[32]) jichž bylo r. 1879 a 1880 asi na 30. Avšak horlivosť pozorovatelů záhy ochabla, tak že již koncem r. 1881 podnik tento zanikl.

Byv odstrašen výsledky Zengrovými vzdal se výzkum Čech všeobsáhlého pozorování meteorologického a jal se vzhledem k nepatrným prostředkům, jimiž vládne, pěstovati pouze dešťoměrství. Řízení a vedení svěřeno bylo prof. dru. *Frant. Studničkovi*, jenž se o to postaral, aby měření deště, pro racionalní hospodářství polní a pro řešení otázky vodní v Čechách tak důležité, konáno bylo ve velkých rozměrech; za jeho správy vzrostla síť dešťoměrných stanic během 10 let od r. 1873 až do r. 1882

[29]) První roční zpráva o činnosti obou komitetů pro přírodovědecký výzkum země české r. 1864.

[30]) Dr. F. Studnička, Dějiny dešťopisu v Čechách. Časopis musea království českého 1881. p. 182.

[31]) Při zavádění meteorologického pozorování v Čechách počínal si v minulém století Strnad mnohem důrazněji nežli přednosta meteorologické sekce ve výzkumu Čech.

[32]) Výsledky pozorování uveřejnil sekretář spolku H. Malý ve zprávách: Zusammenstellung der Beobachtungen 1879 und 1880.

z 11 na 294, jež jsou umístěny v rozličných výškách a udržovány nejvíce velkostatkáři českými, zejména ale správou cís. statků.[33]) Výsledky dešťoměrného pozorování na těchto stanicích vykonaného uveřejňuje pravidelně za každý měsíc přičiněním dra. ryt. *K. Kořistky* „kr. česká společnosť nauk“ ve svých pojednáních, obsahujících již hojný material k sestrojení čar isohyetických.

O provedení rozsáhlého tohoto podniku zjednal si největší zásluhu sněm království českého, jenž následkem zhoubné povodně v r. 1872 a neobyčejného sucha v letech 1872 74 ustanovil a opatřil dostatečnými prostředky zvláštní *kommissi hydrografickou* za tím účelem, aby se obírala všestranným výzkumem poměrů vodních v Čechách. Kommisse tato řeší dvojím směrem důležitou otázku vodní, a sice měřením deště, jež provádí *sekce meteorologická*, a měřením výšek vody v řekách, jež jest úkolem *sekce hydrologické*. Sekce meteorologická, jejímž předsedou jest prof F. *Studnička*, převzala dešťoměrné stanice výzkumem Čech zařízené do své správy, rozmnoživši počet jejich valnou měrou, jak to vyžaduje důležitosť otázky vodní v Čechách a jak tomu dovolují prostředky slavným sněmem vykázané. Sekce hydrologická, jejímž přednostou jest prof. *Harlacher*, hledí ustanoviti měřením výšek vodních na 23 vodoměrech[34]) v hlavních a vedlejších řekách rozestavených množství vody, jež v rozličných dobách a při rozličných výškách vytéká ze země, a určiti, v jakém poměru se naléza toto množství vody ze země odtékající k spadlým srážkám atmosferickým, zkoumá množství vody v rozličných řekách při výškách maximalních a minimalních a poskytuje material k objasnění otázky, jak se mění stav vody v řece. Zvláštní útvar země naší usnadňuje práce vodoměrné, spojujíť se téměř všechny řeky v jediném toku Labe, tak že se v něm při výtoku z Čech obrážejí vodní poměry celé země. Z příčiny té nemusí býti rozestaveno v Čechách tak veliké množství vodoměrů jako v jiných zemích;[35]) k vyšetřování poměrů vodních u nás dostačí naznačený počet stanic vodoměrných s hlavní stanicí na místě, kde Labe opouští Čechy. Vykonané práce vodoměrné podrobné měření výšek vodních s grafickým znázorněním na hlavním vodoměru v Děčíně a 22 jiných vodoměrech uveřejňuje sekce hydrologická nyní pravidelně každého roku ve zvláštních zprávách,[36]) jež materialem svým přispívají nemálo k rozšíření vědomostí o hydrografických poměrech země.

V rozměrech ještě větších nežli kommisse hydrografická provozuje dešťoměrství vzhledem k otázce lesní v Čechách „*český lesnický spolek*“, jenž zařídil r. 1878 na radu dra. E. *Purkyně* samostatnou ombrometrickou síť, kteráž v krátkém čase vzrostla až na 730 stanic umístěných v lesích neb v jejich sousedství v rozličných výškách nadmořských a v rozličných polohách. Měření na těchto stanicích vykonaná zasýlají se lesnické škole do Bělé, jež je sestavuje a pravidelně uveřejňuje pod názvem „Ombrometrického pozorování“ českého lesnického spolku. Nákladný tento podnik[37]) jest vydržován podporou mnohých statkářů, měst a obcí.

Z uvedených podniků jest viděti, že se u nás v Čechách věnuje v nynější době zvláštní pozornosť jen dešťoměrství a vodoměrství; co do počtu dešťoměrných stanic vyrovnají se Čechy nejpřednějším zemím. Obě ombrometrické síti jsou tak husté, že bude časem možno zhotoviti pro Čechy hyetografickou mapu založenou na hojných datech, jež rozřeší mnohé otázky praktické. Spojením všech dešťoměrných stanic v jedinou velkou síť se samostatným a jednotným řízením a vykonáváním náležité kontroly

---

[33]) Původcem rozhojnění ombrometrických stanic na cís. statcích jest dvorní rada rytíř Bertel, ústřední ředitel cís. statků.

[34]) R. 1881.

[35]) Nejznámější a nejznamenitější podniky toho druhu nalézáme ve Francii a v Italii. Francie má již od r 1854 hydrologicko-pluviometrickou síť pozorovací pro pánev řeky Seiny, nebezpečné častými povodněmi. Tento pozorovací system proslulý pracemi Belgrandovými byl od r. 1872 rozšířen na celou Francii a měl r. 1875 asi 1110 stanic z nichž připadal největší počet na řeku Loiru 332, na řeku Seinu 198 atd. Rozličná pozorování a měření vykonávají nejvíce francouzští inženýři dobrovolně. K organisování hydrografických prací v Italii byla r. 1866 ustanovena zvláštní „Commissione idrografica“, jež zařídila jednotnou síť asi 500 dešťoměrných a 850 vodoměrných stanic se zvláštními pokusnými fysik.-chem. stanicemi, v Římě a ve Florenci.

[36]) Pozorování vodoměrná od r. 1875.

[37]) Jenom za dešťoměry vydáno bylo asi 7000 zl. Mimo to vyžaduje každoročně značný náklad korrespondence, tisk zpráv atd.

na jednotlivých stanicích získaly by se pro dešťopis Čech ještě mnohem vydatnější výsledky nežli při rozdílném a různém vedení obou podniků.

Obě dešťoměrné síti zařízeny byly k objasnění důležité otázky vodní a lesní, tedy za účelem zcela specielním, a nemohou proto býti dostatečnou náhradou za stanice klimatické a lesnicko-meteorologické,[38]) aneb dokonce zastříti vady a nedostatky v organisaci meteorologického pozorování v Čechách. Takovéto rozsáhlé dešťoměrné podniky nejsou ryze meteorologické; hojné měření deště má mnohem větší cenu pro hydrologa, inženýra a polního hospodáře, nežli pro meteorologa. Tomuto záleží především na výzkumu záhady zakrývající vznik a tvoření deště, a jelikož pouhým jeho měřením nelze dosáhnouti poznání tohoto úkazu i při nejhojnějším počtu stanic dešťoměrných, jest nucen vyhledávati jiných prostředků k dosažení svého cíle.[39]) Z té příčiny, jakož i že se velké ombrometrické síti zakládají za specielními účely, nalézají se četné stanice dešťoměrné a vodoměrné i v zemích s nejpokročilejší organisací meteorologického pozorování mimo síti meteorologické, jakožto zvláštní podniky,[40]) jak to vyžaduje důležitosť otázky, k jejímuž řešení slouží, i nemohly by také u nás býti pojaty do *programmu organisačního*, o němž již co nejnutněji jest potřebí pojednati. (Dokončení.)

Postátění železnic v Rakousku.

Napsal J. Kaizl.

(Dokončení.)

V.

V skutku míra finančního utrpení, jež státu přicházelo od soukromých železnic, byla dovršena roku 1876; tětiva byla nanejvýš napjata; summa 23,124 680 zl. křiklavou kolossalností svou vyzývala k činům opravným. Při debattě budgetní, jež dne 17. a 18. prosince 1875 pokročila k položce: subvence a dotace pro ústavy dopravní, chopili se slova nejčelnější členové poslanecké sněmovny. P. Plener doporučoval zakoupení podporovaných drah za státní obligace železničné; stát finančně nepochodil by hůře a měl by dráhy v ruce; „veřejné mínění v Evropě i v Rakousku — pravil doslova — s větší a větší zálibou obrací se k myšlénce státních staveb a státního držení železničného. Ve všech zemích evropských vyjímajíc Francii vážně diskutováno jest nabytí železnic skrze stát a výsledky, jichž dodělaly se země mající dráhy státní, jsou tak uspokojivými, že příklad jejich rád a s prospěchem se uvádí. Celé hnutí rok od roku nabývá větších rozměrů“; v Německu jak zdá se osnuje se postátění všech železnic a u nás měl by alespoň pokus učiněn býti při jednotlivých drahách garantovaných, jež stát nejvíce tíží; tím i toho bylo by docíleno, že by stát odchoval si odborníky. Tolikéž p. Herbst radil k výkonu státnímu; při strádajících drahách garantovaných jest prý vlastně už teď výkon státní, jenže stát jest toliko plátcem nesa risiko a náklady, kdežto správa děje se osobami, jež na státu nejsou závislými a nemají odpovědnosti; pak vyvracel tvrzení, že státní administrace nesnese srovnání se soukromou, a pravil takto: „Nelze upříti, že koncentrace tak ohromných prostředků v rukou soukromé společnosti dodává jí moci, která dovede nejrozsáhlejším způsobem míti vliv na občanskou společnosť, a proto jest přesvědčením mým, že ona t. zv. organisace monopolu, jaká jest ve Francii, absolutně by odporovala našim poměrům; byla by nejnebezpečnějším ze všeho, co by do Rakouska bylo lze zavésti. Železnice jsou monopolem a musí jím býti, avšak ve státu

---

[38]) Dešťoměrná síť hydrografické kommisse povstala na místo klimatických stanic, jež chtěl zaříditi výzkum Čech, a síť českého lesnického spolku vznikla na místo zamýšleného zařízení lesnicko-meteorologických stanic.

[39]) Köppen: Principien der Vertheilung meteorologischer Stationen. Meteorologische Zeitschrift, 1884, p. 437.

[40]) Ve Francii jest dešťoměrná a vodoměrná síť pozorovací ve správě instituce zvané: Ingénieurs des ponts-et-chaussées“; v Italii řídí všechna pozorování toho druhu zvláštní „Commissione idrografica“; v Anglicku jest Symonsova síť ombrometrická, největší ze všech s počtem 2000 stanic, podnikem zcela samostatným.

jest toliko jediný oprávněný monopol, a to jest monopol v rukou státu, a nelze li udržeti monopol ten v rukou státu, nesmí moc monopolu přece býti sesilována, nýbrž musí býti zlomena neb alespoň obmezena.“ Okamžitého provedení — doložil p. Herbst — ideí těchto, zejména okamžitého postátění nelze se ovšem nadíti, avšak třeba otázkou tou se zabývati, připravovati se a započínati.

Uplynul zase rok, než došlo alespoň k těmto počátkům; teprve dne 1. pros. 1876 podala vláda „osnovu zákona o upravení poměrů garantovaných drah, jež stiženy jsou deficitem výkonným nebo značnými zálohami garancijními, a o eventualném nabytí skrze stát“. Osnovou tou (č. 589. příloh ke st. prot.) žádala vláda především formalného zmocnění k udílení záloh na úhradu výkonných deficitů při garantovaných drahách, to jest uklizení oněch pochybností, o kterých shora učiněna zmínka. Dále však navrženo, aby vláda směla sama ujati se výkonu nebo jej odevzdati jinému podnikatelstvu, jakmile nějaké železnici byla zabezpečena nebo dána takováto záloha na úhradu schodku výkonného, nebo jakmile železnice byla po více než 5 let brala polovici garantovaného výnosu, nebo jakmile summy ex titulo garancie dlužné byly dosáhly 50% nominalné hodnoty akciového kapitalu. Konečně pak vytknuta cesta k úplnému postátění ustanovením timto: „Dojde-li vláda k tomu, aby zakoupila takovouto železnici, budiž po převzetí dluhů prioritních zaplacení zbývající trhové ceny učiněno v obligacích železničných; ty buďtež právem zástavním na veškerém státním majetku železničném pojištěny, čtyrmi ze sta zúrokovány a podle pevného plánu spláceny. V podrobných a nemálo zajímavých motivech k těmto disposicím zákonným vykládáno a tvrzeno, že v letech padesátých vzdáno se státního vlastnictví a výkonu železničného nejen pro finanční příčiny, nýbrž i proto, aby nasazením mohutné páky individualného podnikání železnictví rychleji pokračovalo a se rozvíjelo; že však stát soukromým podnikům i potom neodepiral přispění svého, aby mohly překonati obtíže prvých let; domníváno se ovšem, že tyto státní příspěvky nebudou než povahy přechozí. Předpokládání to osvědčilo se sice při několika železnicích, nikoli však při většině, a to zejména od té chvíle, co soustavy soukromých koncessí s garancií užíváno i při takových drahách, jejichž poměry výnosové musily z části nebo zúplna vylučovati účinné působení individualného interessu výdělkového. Z toho pak vzešly neblahé poměry i pro stát i pro beznadějná podnikatelstva i pro všecko železnictví; motivy uvádějí: možnosť a podezření, že na útraty státu počínáno si nehospodářsky; scvrknutí výdělkového interessu společnosti na minimum; zbytečnosť soukromé správy, která vlastně hospodaří se státními penězi; povážlivosť dalšího zvyšování garancie; nedostatečný úvěr soukromých společností i pro nezbytné neb užitečné rozšiřování dráhy atd. Pak rozhlížejí se motivy po remedurách a shledávají nadějný prostředek v částečném zavedení výkonu státního; uvažovány tudíž důsledky existence státního výkonu železničného vedle soukromého; uváděny výhody administrativné (zvýšení věcné znalosti úředníků, snadnější vrchní dozor státu nad železnicemi), politické (stát nositelem nejdůležitějších zařízení dopravních), policejní (sešlé dráhy, veřejná bezpečnosť), kommercialné (tarify, nationalný a internationalný obchod, zejména hledíc k postátovací činnosti v sousedních zemích), vojenské a nakonec i finanční, jež ovšem nevalně ceněny. „Nejde — praveno všeobecně pro vysvětlení tendencí zákona — ve případě tom o otázku relativných předností státního a soukromého výkonu, ku které v theorii i v praxi tak různě odpovídáno. Nejde ani o to, zavésti výhradně výkon státní na takových drahách, které osvědčily způsobilosť k samostatné existenci hospodářské a které státu neukládají žádných nebo ne značných obětí“ — Osnova vládní odevzdána výboru železničnému, aby referoval.

Rozsáhlá a důkladná zpráva výboru (č. 678. příl.), již sepsal posl. p. Russ, uvažuje nejprve právní povahu a dovolenosť onoho přejímání nebo-li sequestrace výkonu; nejde o rušení nabytých práv akcionářů, nýbrž o opatření veřejnoprávní, jemuž podnikatelstva podrobena jsou podle zákona koncessního vůbec a podle znění listin koncessních zvláště; daleko ostřejší praecedens existuje v Prusku (kabinetní ordre ze dne 22. listopadu 1842). Výbor vyloučil připuštěnosť sequestrace pro případ vládou navržený, že totiž výše garancijních půjček dospěla na polovinu akciového kapitálu, a zmírnil podmínky, za kterých pomíjí sequestrační právo vlády. Další výklady zprávy výborové lze rozložiti na tři části; prvá — ze které na svém místě jsme těžili — číselně ukazuje rozsah garancií v Rakousku a pak činí srovnání s poměry francouzskými a pruskými; výsledek jest, že ve Francii a v Prusku, kde soustava garancijní jest o 10 resp. 20 let

starši, finanční břímě států z ní vzešlé jest mnohem a nepoměrně menší než v Rakousku. Druhá část zabývá se otázkou státního majetku železničného, ku které nabádlo ustanovení osnovy dávající vládě direktivu pro eventualné kupování železnic; tu navržený zákon přesněji textován a vyloučena ustanovení o úrokové míře a o zástavním pojištění železničných obligací ponechávajíc to konkretným zákonům budoucím. Třetí konečně část uvažuje o státním výkonu železničném a snášejíc material srovnavací ze zemí o různých soustavách, jakož i hledíc k výtěžkům vědeckého badání vykládá důvody, které svědčí pro a proti; „dostati se z úvah těch k určitému návrhu v příčině výkonu státního, nepokládá výbor železničný za nutno; měl za to, že mu bylo otázku tu vyložiti jenom do té míry, co stačí k důkazu, že vyhlídka na výkon státní nemůže býti překážkou schválení této osnovy, jež správě státní ukazuje cestu, na které dovede nabyti dostatečného vlivu na železnictví. Jak velice takovýto vliv zakládá se v přirozenosti věci, dotvrzuje vývoj věcí ve všech zemích, jakkoliv intercesse státu v nejrozmanitějších formách se prováděla.“ Zajímavo jest, co zpráva výboru vypravujíc osudy železnic v Rakousku se své strany praví o motivech scizení státních drah v letech padesátých: „Finanční pohnutky to byly, jež r. 1854 způsobily násilný a silný převrat v názorech vlády; k těmto motivům nelze však snad počítati nedobré zkušenosti a výsledky státního výkonu aniž nedostatek prostředků k pokračování ve stavbách železničných; finanční politika, kterou posuzovati tuto není na místě, která však pro svoje cíle potřebovala veliké summy hotových, uznala s prospěchem zjednati si jich prodejem státních drah.“ — Všecko znění zprávy vrcholí v tom, že nakonec theoretické pro et contra státních drah a státního výkonu v tomto konkretném případu rakouském není rozhodnou věcí jako snad ve státech, jež nemají tak silného finančního praejudicia v postavení svém naproti garantovaným drahám: u nás poměry samy nutí takořka do převzetí. Konečný závěr tohoto velice zajímavého spisu zní takto: „Když s jedné strany tam, kde není finančního svazku mezi státem a železničnými podnikatelstvy, nelze zdůvodniti zásadné odmítnutí státního výkonu, když pak s druhé strany garancie státní způsobuje poměry, jež z výkonu státního činí nejlepší snad formu kontrolly, nutné pro finanční interessy: nemůže — co dokázáno býti mělo — vyhlídka na výkon státní pokládána býti za námitku protiv osnově, která by dovedla činiti ji nepřijatelnou.“

Debatta o zákoně tomto započavši dne 5. června 1876 byla veliká a trvala po čtyři sedění (261.—264.); posl. Plener ukazoval k tomu, že vlastně vždycky jsou to jen finanční tísně, jež v rakouském životě státním způsobují veliké, zásadní převraty; on za osnovu přimlouval se také z té příčiny, aby stát mohl připravovati se na veliký okamžik, kde jemu všecky dráhy připadnou. Parlamentarní jednání se poněkud pozdrželo modifikacemi, jež učinila panská sněmovna — než nakonec byl zákon schválen v podstatě v témže znění, které byl výbor navrhl; sankce dostalo se mu dne 14. prosince 1877 (č. 112. ř. zák.).

VI.

Zákon o garantovaných železnicích, jenž prostě zván zákonem sequestračním, podobal se meči Damoklovu nad hlavami soukromých podnikatelstev, hojně čerpajících z pokladny státní; že meč ten pozbyl trochu na břitkosti modifikacemi, jimiž sněmovna obmyslila osnovu vládní, vysvítá z toho, co právě pověděno. Avšak meč ten dlouho jenom visel a nedopadával, a toho příčina v nerozhodnosti, v ustavičném sem tam kolísání a v kolikerém jiném zaměstnání vlád rakouských; bylo po plná dvě léta jako by zákona toho ani nebylo, zákona, jenž s tak mnohoslibnou energií byl dral se do popředí jako svorník a koruna rozsáhlé reformační činnosti železničné, jejíž nástin dne 29. října 1875 byl sněmovně rozvinul týž ministr (p. Chlumecký), jenž dne 28. dubna 1879 nemohl než připustiti sterilnosť její.

Nedlouho po sankci zákona sequestračního propukl na jednom místě dlouhovleklý a státními penězi tlumený požár bankrotní plným plamenem a nezbývalo než přikvapiti a — postátiti; bylo to při dráze zvané „c. kr. priv. dolnorakouské dráhy jihozápadní“, jejíž hlavní linie jako hypothenusa spojuje bod dráhy Eliščiny (Sv. Hypolit) s bodem dráhy jižné (Leobersdorf). Nad jiné zajímavé jsou finanční poměry dráhy této od počátku až do konce; máme před sebou karikaturu „soukromého“ subvencionovaného podniku a karikaturu t. zv. sanace (Sanierung) prováděné penězi berními.

Podnik ten — akciová společnosť — vlastně už založen byl na podpoře nebo-li účastenství státním; bylať mu na základě zákona již shora uvedeného (1875 č. 11. ř. zák.) poskytnuta záloha 2,500.000 zl., za kterou stát přijal akcie po 200 zl. al pari; podpora ta však ani dosť málo nestačila, tak že zákonem č. 68. ř. z. 1876 vláda zmocněna, aby zakoupila všecky priority za 75 % nominalné hodnoty (200 zl. za 150 zl.). Společnosť měla celkem kapitálu:

v akciích . .	3,610.000 zl.	
v prioritách .	7,622.000 zl.	
celkem .	11,232.000 zl.	

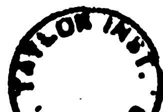
Z toho náleželo státu:

v akciích . .	2,500.000 zl.
v prioritách .	7,622.000 zl.
celkem	10,122.000 zl.

tak že soukromého kapitálu bylo v podniku 1,110.000 zl., to jest asi $1/10$; za to měl stát ve správní radě 4 členy jím jmenované. Avšak přes to přese všechno společnosť nedovedla a nedovedla uchovati hospodářskou rovnováhu, a tak nakonec zůstala jen možnosť dvojí: buď prohlásiti insolvenci „soukromého“ podniku, jenž z $9/10$ náležel státu, buď vzíti podnik formalně do vlastnictví a správy státu. Vláda navrhla (osnova zákona příloha č. 739. VIII. sesse) postátění, a to tak, že chtěla dáti za každou úplně splacenou akcii (200 zl.) nejsoucí v majetku státním 35 zl.; výbor sněmovny (zpráva příl. č. 817.) navrhl nanejvýše 10 zl. za akcii dokládaje, že kommercialná hodnota dráhy státem již daleko jest přeplacená a že jediné pro národohospodářské zřetele držeti lze podnik. Ve sněmovně podán návrh, aby přes celé jednání přešlo se k dennímu pořádku, a návrh ten zamítnut toliko 97 proti 83. Přijat návrh výboru a zákon sankcionován dne 5. července 1878 č. 88. ř. z.; výkon cdevzdán ministerské kommissi. Ten byl hlavní děj železničně-politický v roce 1878.

Rok 1879 podává živější a rozsáhlejší obraz; v měsíci únoru způsobila sanace moravské hraničné dráhy velikou bouři v parlamentu; maličká tato draha (celkem 108·5 km. — hlavní linie 89·8 km. jde ze Šternberku do Kralik) byla ve velmi špatných poměrech a těžila vydatně z garancie, které jí pro řečenou hlavní linii bylo poskytnuto; jednání o fusi vedené nejdříve s drahou severozápadní, pak se severní cís. Ferdinanda nevedlo k cíli (1876) a společnosť neměla r. 1879 čím zaplatiti (kupony) z prioritních dluhů; dohodla se tudiž s vládou o zvýšení státní garancie z 336.000 zl. na 410.057. Avšak výbor sněmovny odmítl návrh zákona vládou v tom smyslu podaný a přimlouval se toliko za to, aby společnosti dána byla na splacení kuponu toho zápůjčka 75.000 zl.; i tento návrh jenom stěží a po velmi pohnutých debattách dosáhl většiny a zevšad touženo do takovéhoto způsobu sanování a vydávání peněz státních; za hlavní důvod podpory státní uváděno, že úvěru státnímu bude ublíženo, jestliže podnik státem garantovaný nedostojí závazkům svým. Nová sněmovna a nová vláda po r. 1879 nepovolila více žádných příspěvků, tak že společnosti nezbylo, než skrátiti kupon z 5 % na 4, aniž tím, jak se zdá, úvěr státu, jenž doplácel garantovanou subvenci, v nejmenším utrpěl

Železničnopolitické stanoviště vlády objasňuje odpověď, kterouž ministr tržby dne 23. dubna 1879 dal na interpellaci, proč v Haliči nestaví se drah; vláda podávajíc návrh zákona garancijního — tak praveno — spravovala se přesvědčením, že garancijní soustava zákony dřívějšími založená se neosvědčila a že naopak jest na vládě, aby doplnění síti železničné provedla stavbou drah nákladem státním, jakož aby jsoucí dráhy garantované převedla do vlastní správy státu: z jednání parlamentu musila prý vláda čerpati přesvědčení, že sněmovna převážnou většinou schvaluje tyto názory, a z té příčiny nebylo také uděleno koncesse s garancií výnosovou pro dráhy haličské. Toto prohlášení trefně zajisté označuje tehdejší stav konání železničného; garancie nebyly více udíleny a bez garancie výnosu nikdo nestavěl; pole zůstaveno tudiž státu, avšak ani ten nic nečinil a to z důvodů, jež vyložil ministr tržby v debattě, jež dne 28. dubna 1879 rozpředla se pro urgenci učiněnou v příčině česko-moravské příčné dráhy. Poslancové majority tehdy ostře kritisovali železničnou politiku vlády: zákonem sequestračním slibovány hory a doly, a zajisté mělo pomocí jeho býti se chopeno velikých dominujících a nikoli nepatrných linií; nyní zavládla stagnace a neplodnosť, o sanaci ve větším slohu

není zmínky, ani o dostavění rakouské síti a dokonce ne o stavbách, jakým r. 1878 podnět dali Freycinet ve Francii a ministerstvo v Italii; Prusko a Italie vedou činnost železničnou podle pevného plánu, u nás však viděti jen malé rozběhy. Ministr omlouval tento stav věcí velmi účinně událostmi, jež právě se byly shlukly mařice rozsáhlejší a pevnou akci: v prosinci r. 1877 zákon sequestrační byl sankcionován; zasedání říšské rady r. 1878 věnováno vyrovnání s Uhry: pak přišla okkupace bosenská a demisse vlády Auerspergovy, jež teprve v únoru r. 1879 byla reaktivována; finance jsou kromě toho špatny a rozpoložení evropského trhu peněžitého takové, že nelze se naditi příznivého přijetí rakouských papírů železničných.

V měsíci srpnu 1879 odstoupila vláda opírající se o majoritu německo-liberalnou zanechávajíc tyto výsledky akci postátovací. Státu naležely tyto hotové dráhy:

Dolnorakouská (zakoupená)	154·2	km.
Tarnovsko-leluchovská (státem zbudovaná)	145·7	„
Rakovnicko-protivínská (státem zbudovaná)	143·6	„
Istrijská (státem zbudovaná)	143·4	„
Dněsterská (zakoupená)	111·7	„
Dalmatská (státem zbudovaná)	105·7	„
Braunau-Strasswalchen (zakoupená)	37·4	„
Valšov-Rymařov (státem zbudovaná)	13·7	„
Dunajská pobřežní (státem zbudovaná)	8·3	„
K tomu pak shora již (článek II.) uvedené dva cípky, jež přeživše záplavu zcizovací zachovaly jaksi kontinuitu státního majetku železničného v Rakousku, to jsou		
Podmokly — hranice saská	11·0	„
Kufstejn — hranice bavorská	2·1	„
V srpnu r. 1879 náleželo tedy státu celkem	876·8	km.

drah železných. Výkon železnic těch nalézal se však toliko z malé části v rukou státních, totiž na drahách:

Dolnorakouské	154·2	km.
Dalmatské	105·7	„
Dunajské pobřežní	8·3	„
celkem	268·2	km.
kdežto	608·6	km.

odevzdáno správě sousedících podnikatelstev soukromých. Summa železnic v téže době v Rakousku existovavších obnáší v okrouhlé summě 11.300 km.

Jestliže srovnávajíce uvážíme absolutný počet železničných kilometrů, pak počet linií státu náležejících, počet linií státem spravovaných a konečně místní rozlohu státních linií, bude nám řeč čísel právě uvedených velice srozumitelnou. Čísla ta hlásají výmluvněji než která řeč v parlamentu, že nová politika železničná posud nebyla dále než tam, odkud přímo po katastrofě r. 1873 byla vyšla, že byla pořáde ve stadiu počátkův a dobrých předsevzetí a že nebylo křivdou zváti ji sterilnou. Rysy obrazu toho nezmění se, i když hledíme ke drahám, jež postupem roku 1879 ještě byly otevřeny:

Trbiž-Pontebba	24·7	km.
Unterdrauburg-Wolfsberg	23·1	„
Mürzzuschlag-Neuberg	11·5	„
ano i k čáře dunajské dráhy pobřežní jejíž stavba schválena zákonem ze dne 1. června 1879 č. 87. ř. zák.	5·2	„
tedy celkem ještě	64·5	km.

Stát neměl ani jediné větší linie, která byla by imponovala soukromým podnikům majíc vliv na počínání jejich a obzvláště na tarify, nýbrž malé rozstříkané dráhy, které neměly oekonomické oprávněnosti k samostatnému bytí; kde byl programm z r. 1875 kde doplnění síti, obzvláště česko-moravská a haličská dráha příčná? Nestranný posuzovatel ovšem nepřehledne mnohé veliké překážky, které zákonodárství i vládě překážely na cestách nové politiky železničné, překážky, jež arci tím většími se zdály, čím

menší byla účelová uvědomělosť a ráznosť, která je překonávati měla. Avšak i to nestranný posuzovatel shledá, že přese všechnu skrovnosť hotových skutečností vykonána věc nemalá a nesnadná, že totiž formalně alespoň zlomeny zásady, jež tak dlouho a tuze ovládaly železničnou politiku a že prvé byť i ostýchavé a nedosti obratné kroky na nové dráze byly učiněny; budoucím nad to uchystána zákonem garancijním účinná zbraň proti nešvarům subvenčním, a nebylo třeba, než aby v legislativě a exekutivě vrchu nabyl směr, jenž rozhodněji a ne toliko formalně odvrátil se od liberalismu oekonomického. Formalně zjednány politice postátťovací dosti prostranné okruhy a jestliže po dosti drahný čas bylo málo činů vyplňujících okruhy ty, byla dvojí toho příčina: předně, že vůbec nové idee potřebují času než proniknou, než stanou se obecným přesvědčením byvše přetřásány, cizími příklady dotvrzovány a snad jako nec plus ultra výtečnosti a spasitelnosti velebeny, a podruhé že v tomto zvláštním případě bylo třeba všeobecnějšího a opravdového odvrácení se od zásad liberalních při legislativě a exekutivě.

Obě podmínky byly z valné části splněny, když v druhé polovici r. 1879 nová vláda v Rakousku dostala se k veslu a nová většina opanovala kolbiště parlamentarní. Otázka postátění byvši dosti dlouho na denním pořádku diskusse, uchvácena byla oním mohutným proudem, jenž způsobil sklon liberalismu a výšin státního počinu a vměšování, jakož úvodem doličeno v I. oddílu tohoto pojednání, jehož se tuto dovoláváme. Jestliže rozřešení otázky nedálo se nyní tak rychlým a rázným krokem, jak bylo — nepravíme žádoucno à tout prix — nýbrž možno a snad důsledno, jsou toho příčiny jiné než ty, jež by vyplývaly z politicko-oekonomické a finanční povahy otázky samé.

VII.

Trůnní řeč, kterou dne 8. října 1879 nová říšská rada byla zahájena, slibovala, že vývoj železnictví a úleva břemen spojených se soustavou garancijní státní, bude vyžadovati plné pozornosti říšské rady a výslovně zmíněno se o dráze arlberské, jež stává se — jak praveno — čím dále tím důležitější; stavba její podmíněna vyjednáváním, o jehož brzké skončení vláda prý usiluje.

Již v prosinci roku 1879 stala se důležitá věc: Damoklův meč zákonem ze dne 14. prosince 1877 zavěšený nad hlavami subvencionovaných železnic dopadl konečně a poprvé na jednu a to velikou dráhu; výnosem ze dne 24. prosince 1879 ministr tržby baron Korb-Weidenheim věděti dal společnosti dráhy Rudolfovy, že vláda dráhu její počínajíc dnem 1. ledna 1880 vezme do vlastní správy na účet společnosti, a to proto, že společnosť po pět let brala více než polovici garantované subvence (srv. čísla uvedená v odd. III.). Rozhodnutí toto bylo náhlé a neočekávané; ještě v březnu 1879 byla dřívější vláda s drahou Rudolfovou učinila úmluvu, vedle které jí výkon na státní linii Trbiž-Pontebba odevzdán býti měl, jakož se i stalo, když tato linii 11. října 1879 otevřena byla; byla-li nebo nebyla-li rozmíška mezi generalním ředitelem a správní radou, jež skončila se odstoupením ředitelovým, bezprostředným podnětem k tomuto ráznému použití zákona sequestračního, jest tuto věcí vedlejší. Faktum jest, že právě čtvrť století po započetí veliké akce scizovací (státní dráha 1855) stát opět nabyl — zatím alespoň výkonu veliké linie; mátě dráha Rudolfova 800 (přesně 799.638) km., ku kterým přistupuje 4·9 km. linie Mösel-Hüttenberg s drahou Rudolfovou pachtem sloučené; kromě toho ovšem i výkon státní dráhy Trbiž-Pontebba (24·7 km.) přišel do ruky státu. — Druhá věc, již chopeno se, měla účelem důležité a dávno žádané rozšíření síti železničné bezprostředním připjetím západních drah rakouských ke drahám švýcarským; tím spojení Rakouska se západem evropským, především s Francií, emancipovati se mohlo od Německa, což mělo význam tím větší, čím méně přátelsky a intimně utvařovaly se tržebnopolitické vztahy rakouskoněmecké. Tím prostředkujícím článkem byla linie vůbec zvaná drahou arlberskou jdoucí v Innsbrucku od jižné dráhy skrz Arlberg ke drahám vorarlberským do Bludence. Vláda učinila návrh, aby linie ta nákladem státním byla vystavěna, a návrh ten v říšské radě přijat, aniž proti zásadě státní stavby bylo činěno námitek; zároveň povoleny peníze, jichž r. 1880 ke stavbě bylo potřebí (zákony ze dne 7. a 30. května 1880 č. 48. a 58. ř. z.). — Třetí konečně čin, jenž do roka po nastoupení nové dráhy byl vykonán, záležel v postátění dráhy

Albrechtovy v Haliči, jež provedlo se jako při dráze Rudolfově zatím toliko tím, že stát vzal na se výkon na účet soukromého podnikatelstva; dráha ta — majíc celkem 181 km. a jdouc ze Lvova do Stryje a ze Stryje do Stanislavova — využívala u veliké míře státní garancie a přes to a přese všecky jiné pomůcky a podpory nedovedla ani dosť málo dostati se do hospodářské rovnováhy; stát měl dvojí právní důvod pro převzetí dráhy té: předně všeobecný zákon sequestrační ze dne 14. prosince 1877 a podruhé specialné ustanovení §. 22. koncessní listiny, jenž pravil: „Jestliže příjmy výkonné neuhrazují výdaje nebo dokud roční záloha státní neklesne pod polovici garantovaných čistých výnosů, má vláda právo vzíti výkon dráhy docela nebo z části do vlastní správy nebo jej podle zdání propachtovati.“ Akci tu přivedl ku konci již nový ministr tržby rytíř Kremer, jenž v červnu r. 1880 v úřad se uvázal, avšak již v lednu r. 1881 zase odstoupil; na jeho místo vstoupil dosavadní ministr tržby baron Pino.

Kromě toho pomýšleno na převzetí jiných drah garantovaných, jež finance státní velice tížily a zejména osnováno spojení mezi drahou Rudolfovou a budoucí drahou arlberskou, jakož i spojení obou těch linií s hlavním městem říše. Za to však do stavení jiných nových drah vládě posud nikterak se nechtělo, jakož toho dokladem nečinnosť v příčině česko-moravské a haličské dráhy příčné; odpovídajíc k interpellaci, jež týkala se česko-moravské transversalky, pravila vláda, že linie ta vyžadovala by nákladu 72 mill. zl., že tudíž nelze naditi se soukromého podnikání, že však také státu nelze chopiti se díla pro špatné finance. pro náklady dráhy arlberské a protože by některé části česko moravské transversalky činily konkurrenci drahám od státu garantovaným; jest se tudíž nanejvýše naditi, že některé částice transversalky provedeny budou jako soukromé dráhy lokalné. Při debattě o rozpočtu na rok 1880 bylo i nové vládě slyšeti výčitky, že přes příliš málo hoví směru postátovacímu; byl to opětně poslanec p. Russ, náležející ke straně, jež toho času byla opponující minoritou, jenž usilovně hájil postátování; „jest s prospěchem — pravil v 85. sedění IX. sesse — k tomu ukázati, že v té věci ne pouze rakouské poměry rozhodují, nýbrž že tlak poměrů vyvinuvších se ve státech sousedních, již více ani nepřipouští, ba trestuhodným činí, abychom v naší říši chtěli zůstávati pozadu na cestě, po které chodí státové sousední“ — a při tom dovolával se Italie, Saska, Bavor, ano i Francie, obzvláště i Pruska, jehož železničná politika jest „tak říkajíc násilnická“; arlberská linie byla prý nezbytnou pro východ do Švýcar, avšak příjezd k Arlberku není v ruce státu, a proto nutno chopiti se jižné nebo západní (Eliščiny) dráhy, aby státu zjednána neodvislá linie arlberská.

K tomuto sloučení drah Rudolfovy a arlberské a připojení jich k Vídni zřetel vlády zůstal zajisté napořád obrácen; vždyť tu, ač jestliže vůbec jíti mělo o vážnou a rozsáhlou akci postátovací, byl punkt, o který bylo lze pevně ji opříti, tu byly dány podmínky pro založení mohutné síti státních drah. Cesty k tomuto cíli vedoucí byly kolikeré a zejména přetřásáno nabytí dráhy jižné, prodloužení dolnorakouské dráhy státní ke dráze Rudolfově, postátění Eliščiny dráhy západní; tato poslední možnosť jevila veliké výhody, neboť jestliže stát zjednal sobě dráhy Eliščiny o 939 km., dosáhl nejen volného spojení centra s drahou Rudolfovou a mohutné síti drah, nýbrž i ujednocení několika státních linií posud nesouvislých: dráhy Braunau-Strasswalchen, dunajské pobřežní a dolnorakouské státní; za to ovšem dráha arlberská zůstala odříznuta, jsouc v příčině spojení s drahou Eliščinou a Rudolfovou odkázána na tirolskou trať dráhy jižné (Wörgl-Innsbruck). Vláda odhodlavši se pro postátění dráhy Eliščiny hledala dohodnutí se s podnikatelstvem, neboť nebylo tu zákonných podmínek pro sequestraci, jakkoli západní dráha, zvláště mladší linie její hojně užívaly subvencí garancijních; dohodnutí toho docíleno dne 24. prosince 1880 se zástupci společnosti i dostalo se mu schválení ministrů tržby a financí pp. Kremera a Dunajewského. Výsledkem dohodnutí toho bylo, že stát od společnosti pachtoval dráhu a že stanoveny byly modality budoucího zakoupení, od něhož na ten čas upuštěno, hlavně proto, že společnosť zapletena byla do známých sporův o měnu dluhu prioritního; pachtovným byla pevně smluvená renta akciová (trojí druh akcií s rozdílnou rentou) a pevné zúrokování a amortisace dluhu prioritního. Podmínky zakoupení, jež zůstaveno libosti státu, smluveny tak, že by stát na se vzal dluh prioritní a akcionářům zabezpečil renty: k tomuto konci měla vláda býti zmocněna k vydání železničných obligací 5 ze sta ve zlatě zúročitelných a do 85 let umořitelných v summě 59·2 mill. zl., na jejichž místo in eventum postaveny býti mohly 4% obligace v summě 74 mill. zl.

Pro tyto úmluvy bylo potřebí jednak schválení valné hromady akcionařů podniku, jehož záhy se dostalo, jednak schválení zákonodárných činitelů; vláda tudíž dne 22. února 1881 podala osnovu zákona, jímž označené stipulace schváleny a vláda zmocněna býti měla, aby učinila, čeho třeba ku provedení jejich. Obšírná zpráva motivační založena na čtverou argumentaci: předně, že zákon sequestrační nabádá vládu, aby chatrné dráhy garantované postátila tehdy zvláště, když důležitými jsou pro státní hospodářství a tržební politiku, zejména pro stanovení tarif a že víc než který jiný tento čin postátovací zjedná tarifní politice státní platnosti. Na druhém místě dovoláváno se významného v té věci počínání a příkladu ostatních států; uvedeno zejména, že dne 31. prosince 1880 bylo v níže položených zemích

	celkové síti železničné km.	železnic ve výkonu státním km.	t. j. celkové síti železničné %
Uhry	7085	2719	38·38
Říše německá	33731	26165	77·57
Prusko	20765	15276	73·56
Bavory	4850	4224	87·10
Sasko	2073	2073	100·00
ostatní státy . . .	6043	4592	75·98
Italie	8470	4717	55·69
Rumunsko	1384	1098	79·34

Na třetím místě dovozováno, kterak vlastně bytí a zdar postátovacího směru a činnosti visí na zabrání veliké souvislé síti železničné; tu zajisté bylo osudné rozcestí: buď jako doposud záplatovati jen tu i tam, kde byla nouze nebo insolvence, nebo kde nebylo lze sehnati soukromého podnikatele, buď založiti a dále zakládati velikou a samostatnou státní síť, jež rovnala by se kterémukoli velikému podniku soukromému, jež umožňovaly by rationalné, samostatné hospodářství, vliv na tarify, na národní hospodářství a jež nakonec mohla by se i vypláceti. Ukazováno k tomu, že když celá dráha Eliščina, hlavní a vedlejší čáry, sloučí se s drahami Rudolfovou, Trbiž-Pontebba, dolnorakouskou státní, dunajskou pobřežní, Braunau-Strasswalchen a později s arlberskou a vorarlberskou, vznikne síť, která bude míti touž délku 2190 km., jakou má největší rakouskouherská dráha (dráha jižná). „Nabytí dráhy Eliščiny — praveno doslova — jest velice významným krokem na cestě nastoupené zákonem ze dne 14. prosince 1877, protože ono nade vše ostatní dovede usnadniti a zabezpečiti úspěšné provedení státního výkonu železničného. V tom smyslu jest převzetí dráhy Eliščiny důležitým a nezbytným doplňkem těch opatření, která směřují k utvoření úspěchu státní síti železničné v zemích zastoupených v říšské radě a na jejichž včasném provedení visí, zdali instituce státního výkonu železničného v tomto státu opět trvale se ujme nebo zdali toliko rozmnoží řadu přechozích experimentů, které v rychlém sledu se vystřídávají se měnivými modními směry dopravnopolitickými.“ — Na čtvrtém konečně místě obrácen zřetel k úsporám, jež železničné správě státní vzniknou tím, že kolikeré již několikráte uvedené západní linie státní sloučeny budou pod jediné řízení. — Na vládní osnovu zákona činila opposice poslanecké sněmovny v dlouhé debattě prudké útoky, jež daleko více čelily proti konkretnému provedení, než proti zásadě postátovací; majorita mlčením přimlouvala se za předlohy vládní, jež také dne 7. dubna 1881 přijata byla většinou nevelikou. — Než tentokráte věc nebyla vyřízena usnesením poslanecké sněmovny; ve sněmovně panské měla opposice proti modalitám — zase ne proti zásadě — tohoto postátění většinu a opírala odpor svůj o to, že úmluva státu nepřízniva jest jak pro přijatou povinnosť, vypláceti renty ve zlatě, tak pro nejistotu v příčině měny kuponů prioritních. Všecko jednání počalo se hatiti a jižjiž hovořeno o tom, že výkon Rudolfovy dráhy rozdělen bude mezi jižnou a Eliščinu. Teprve v měsíci prosinci r. 1881, když byla sněmovna panská obdržela řadu nových členů, docíleno i v ní malé většiny pro osnovu vládní. Usnesení říšské rady stalo se zákonem dne 23. prosince 1881 a stát počátkem roku 1882 ujal se výkonu na dráze Eliščině sloučené s označenými drahami sousedními pod ředitelstvím ve Vídni.

Druhá hlavní železničnopolitická akce vládní roku 1881 jest v podivném odporu s duchem a směrem veškeré politiky železničné, jakýž prakticky projevil se v postátění dráhy Eliščiny; týče se haličské dráhy příčné. Dne 22. února 1881 byla vláda říšské radě navrhla onen mohutný krok postátovací, jenž učiněn býti měl zabráním dráhy

Eliščiny, a dne 5. dubna 1881 navrhla, aby vystavění haličské transversalky zadáno bylo koncessi soukromému podnikatelstvu (bance pro země rakouské), aby vláda provedení stavby podporovala neúročnými zápůjčkami až do 8 mill. zl., t. j. do dvou třetin akciového kapitálu, berouc za zálohy ty akcie podnikové, a aby konečně výkon netoliko nové dráhy, nýbrž i státní linie tarnovsko-leluchovské odevzdán byl na celou dobu koncesse soukromému podnikatelstvu dráhy lvovsko-černovické. Tuto předlohu pod nátlakem opposice zamítnul již výbor a navrhl ve správě své (č. 349. příloh ku stenogr. prot. IX. sesse), aby haličská transversalka vystavěna byla do 3½ let nákladem státním za maximalnou summu 24·2 mill. zl.; za státní stavbu — dovozuje výbor — přimlouvají se v tomto případě netoliko všecky důvody, jež svědčí vůbec železnicím státním, jež vedly k zákonu garancijnímu a jež způsobily postátění dráhy Eliščiny, jakož i příznivé doposud zkušenosti při stavbách státních, nýbrž i finanční zřetele; staví-li totiž stát sám, potřebuje pečovati toliko o zúročení nákladu stavebního, t. j. effektivně 25·8 mill. zl.; zadá-li stavbu podle návrhu vládního, musí zaplatiti nejen 8 mill. zl., nýbrž odpovídá jako majitel ⅔ akciového kapitalu — třeba jen moralně — ze zúročení prioritního dluhu 24 mill. ve zlatě, neboli 27·8 mill. v papíře. Návrhy výboru byly přijaty; zákon ze dne 28. prosince 1881 č. 150 ř. zák. rozkázal provedení haličské dráhy příčné ve smyslu právě označeném.

Podotknouti hodno, že při debattě budgetní poslanec p. Kronawetter (dne 28. května 1881) opětně doléhal na garantované dráhy a na špatné hospodaření jejich, jakkoliv si liboval, že summa garancijních subvencí konečně se umenšila (na 18 mill.) a že p. Friedmann, jenž pohříchu smrtí odňat byl parlamentu rakouskému, při téže příležitosti (dne 16. května 1881) již přimlouval se za postátění severní dráhy Ferdinandovy.

VIII.

V následujících a pro pozorování naše posledních třech letech 1882, 1883 a 1884 postupovala postátovací činnost krokem vydatným, byť i ne bouřlivým; vždyť sluší na mysli míti, že vlády rakouské vůbec nepočínávají si — abychom citovaných už slov užili — „způsobem násilnickým", pak že finance rakouské umírňují rychlost veškeré akce, jež vyžaduje peněz, a nakonec že i zdělávání zákonodárných aktův i vyjednávání se soukromými společnostmi podnikatelskými má tak říkajíc přirozenou náchylnost k rozvláčnosti a dlouhému trvání. To, co vykonáno v řečených třech letech, dovolíme sobě rozděliti ve tři skupiny: předně rozšiřování síti železničné stavěním nových drah státních; podruhé rozšiřování státního výkonu železničného zabíráním linií státu již náležejících, avšak posud jinými spravovaných a potřetí faktickým nebo právním i faktickým nabýváním drah soukromých.

Na kolik jde o prvý punkt zahájila vláda vyhovujíc kolikerému nalehavému přán značnou činnost již v zasedání říšské rady 1881—1882. Tím, že podala návrhy zákonův o zřízení důležitých odboček haličské transversalky, o spojení státních drah istrijských s Terstem a o provedení českomoravské dráhy příčné; k nim v následující periodě zákonodárné (1882—1883) přidružil se návrh na prodloužení dalmatské dráhy, po němž v Dalmacii už dlouho baženo, a na vystavění dráhy ze Stryje k Beskidu. Haličská dráha příčná měla býti prodloužena od Suché na západním konci svém jednak na sever do Skaviny a odtamtud na východ k Podgoři (dráha Karla Ludvíka) a na západ k Osvěčimi (dráha severní), jednak od Živce na jihozápad do Čače k uherské dráze košicko-bohumínské; vystavění drah těch schváleno a nařízeno zákonem ze dne 28. února 1883 č. 22. ř. zák. Dráha ze Stryje, kde sbíhá se dněsterská s Albrechtovou, má způsobiti důležité sloučení drah haličských se severovýchodní sítí drah uherských, ku kterým připojiti se má u Beskidu, kamž prodlouženy budou uherské dráhy od Munkače, také stavba té dráhy schválena a nařízena zákonem ze dne 7. června 1883. č. 107. ř. zák. Od hlavní linie istrijských drah (Divača-Pul) měla při stanici Kerpel-Kozina odbočiti příčka do Terstu; měla-li pak dráha istrijská spojení s Terstem, bylo tím více na snadě pomýšleti na připjetí dráhy té k západní síti státní, jež drahou Rudolfovou končila se v Lublani, tak že spojení dálo se cizí drahou, čarou Lublana-Divače dráhy jižní; co v té věci konáno, vyložíme níže. Dráha dalmatská jdoucí od Splitu přes Perkovič jednak na Sibenik a podruhé do Siveric, měla od Siveriče prodloužiti se do Kninu; tak

i schváleno a nařízeno zákonem ze dne 5. června 1883 č. 105. ř. zák. Podivný podnik železničný, snad unikum, jest ve provedení svém českomoravská dráha příčná, jejíž důležitosť a přímo nezbytnosť tak uznávána, že v poslanecké sněmovně při debattě ani jediný ze mnohých řečníků proti ní nevystoupil. Motivy vládního návrhu podaného dne 28. března 1882 postěžovavši si do spekulace, jež hrne se ke hlavním liniím, avšak zanedbává méně výnosné, avšak národohospodářsky ne méně důležité směry vedlejší, praví v krkolomné stylisaci do slova takto: „Jakmile hledíc k ponenáhlému přechodu k soustavě státních drah spatřováno těžiště stavební činnosti železničné v přičinění státním, doléhá tím pilněji na stát úloha, aby pomocnou rukou k tomu přispíval, aby kraje posud zanedbávané a proto v hospodářském vývoji opozdilé podle potřeby zahrnuty byly do síti železničné vystavěním vedlejších linií provedeném ve smyslu plánovitého doplnění železničných drah již jsoucích. A nelze v úloze té snad ani tak spatřovati povel dílčí spravedlnosti, jako spíše péči z vlastního interessu státu plynoucí o zvelebení blahobytu a poplatní síly na těch místech, kde ony ohrožovány jsou nedostatkem spojení železničného, dvojnásob citelným pro nestejné rozdělení.“ Českomoravská transversalka neměla býti jednotným podnikem a administrativným celkem, nýbrž toliko geografickou jednotou, souhrnem drah sousedících, na mapě podle sebe ležících jako čára probíhající Moravu a Čechy; v tom napodobovala haličskou příčnou, jenom že až do karikatury přepjala tento vzor svůj. Šlo o to, aby existovalo co možná přímé železničné spojení mezi hranicí uhersko-moravskou na východě od Uh. Hradiště (průsmyk vlarský) a mezi hranicí bavorsko-českou (Domažlice); měly tudíž tyto punkty mezi sebou býti železnicemi spojeny: hranice uherská — Uh. Hradiště-Brno-Jihlava-Tábor-Písek-Horažďovice-Klatovy-Domažlice; Jihlava a Písek kromě toho — abychom jen tuto důležitější odbočku uvedli — měly spojeny býti jižnější čarou: Jihlava-Jindřichův Hradec-Veselí-Budějovice-Písek. Některé tyto body byly mezi sebou již železničně spojeny, jakož pohled na mapu poučí; uvádíme na příklad: časť mezi Uh. Hradištěm a Brnem (severní dráha moravsko-slezská), časť mezi Brnem a Jihlavou (společnosť státní dráhy a rak. severozápadní dráha). Písek-Horažďovice (dráha Františka Josefa), Klatovy-Janovice (dráha plzeňsko-březenská), Veselí-Budějovice, Budějovice-Písek, Písek-Horažďovice (dráha Františka Josefa); že některé jiné body spojeny budou stavební činností soukromou, bylo se nadíti do ruchu, jenž jevil se v oboru stavby drah sekundarných; tak již úmluvou ze dne 12. listopadu 1882 zavázala se společnosť státní dráhy, že vystaví vlastním nákladem bezmála celou moravskou časť transversalky, totiž na západ od Brna linii Zastávka-Okřisko-Vel. Meziříč, na východ od Brna vše, čeho nedostávalo se až ke hranici uherské. Bylo tudíž rozhodnuto se takto: stát vystaví jenom to, co není a nebude vystavěno soukromým podnikáním; na dráhy již jsoucí uvalí se pomocí expropriace povinnosť, aby — ovšem za úplatu — snášely, aby stát jejich tratí mezilehlých užíval jako svých; těm pak, kdož, jako na příklad společnosť státní dráhy, budou se ucházeti o koncessi ke stavbě některé mezilehlé linie, uloží se povinnosť podrobiti se i úplnému postátění, kdykoli státu bude libo. Na těchto základech spočívá zákon o stavbě českomoravské dráhy transversalné tak jak po rozmanitých osudech a jednáních v dubnu r. 1883 přijat byl sněmovnou poslaneckou a sankce došel dne 25. listopadu 1883 (č. 173 ř. zák.). Zvláštní pozornosť třeba věnovati dvojímu ustanovení zákona toho, a to poprvé tomu, jež obsaženo ve článcích III. a IV. a kterým po způsobě obvyklém při soukromých drahách lokalných vystavění některých linií závislým učiněno na tom, že i země i soukromé interessenti přispějí státu k uhrazení nákladu stavebního. Druhé pak ustanovení, jež podává článek IX., týká se spoluužívání oněch drah soukromých, jež směrem svým padají do směru státních linií příčné dráhy českomoravské; při tom budiž chvíli prodleno.

Jest patrno, že podnikatelstvo železničné, jehož linie jedním směrem — na příklad od východu na západ — jdoucí nesouvisí a jsou prorvány cizí drahou jdoucí v témže směru, jest takovým stavem věcí ve výkonu železničném na všecky strany obmezeno a stísněno, a to tím více, když privilegium (koncessní právo) cizí, mezilehlé dráhy zabraňuje spojení odtržených bodů vlastní linie skrze vystavění nové dráhy jdoucí parallelně s cizí. Všecko snažení podnikatelstva bude zajisté směřovati k tomu, aby sobě zjednalo dovolení, užívati cizí mezilehlé dráhy jako vlastní, t. j. jezditi po ní s vlastními vozidly, obzvláště s celými vlaky, tak jako jezdí se obyčejným povozem po silnicích, jež nenáležejí povozníkovi. Cizí dráha má snad hospodářské interesse dovoliti takovéto

*

spoluužívání, avšak zajisté neučiní tak, aniž si vyminila náhradu za opotřebování trati, za náklad správy, dozoru atd., jenž způsobován jest projížděním vlaků jiné dráhy; náhrada ta jest příbuzna s mýtem a takovéto mýto železničné slove péage; slovem tím označuje se pak vůbec ono spoluužívání cizích drah, jež děje se tím, že jedna dráha svými vozidly samostatně jezdí po dráze cizí; mluví se pak o péagených smlouvách, péagených liniích, o dobrovolné (smluvené) a nucené péagei. — Potřeba takovéto péage ozvala se zajisté při správě státních drah, když po postátění drah vorarlberských stavba dráhy arlberské chýlila se ku konci, tak že jižjiž vznikala značná síť státních drah na nejzazším západě rakouském, která nesouvisela s nejbližším komplexem alpských drah státních: ve stanici Wörglu v Tirolsku končila se totiž dráha Eliščina ústíc do dráhy jižné; v Innsprucku, stanici jižné dráhy, počínala se dráha arlberská odbočujíc na západ; linie Wörgl-Innspruck náležela výhradně dráze jižné. Úmluva péagení mezi správou státních drah a drahou jižnou docílena za konvergence interessů velmi snadno; bylať drahou arlberskou a mohutným tunelem dopravě a obzvláště vývozu z veškeré říše rakousko-uherské otevřena nová široká brána a bylo lze naditi se, že ku bráně té nepohrne se zboží toliko po státních drahách ležících na východě od Arlberku, nýbrž i po dráze jižné ležící rovněž tak a sáhající bez přetržení na jih až k moři a východ do Uher a Horvatska. Smlouvou učiněnou dne 7. června 1883 povolila jižná dráha, aby c. k. správa státních drah pro spojení odloučených linií státních užívala čáry Wörgl-Innspruck 58·7 km. dlouhé, jako samostatný podnikatel vedle dráhy jižné za plat (mýto železničné, Bahngeld) vyměřený tak, že zúrokování kapitálu stavebního a všechen náklad výkonu připadající na řečenou čáru (udržování trati, služba dopravní atd.) rozdělí se mezi oba uživatele (státní a jižná dráha) podle počtu osních kilometrů, jež v účetní periodě každé podnikatelstvo svými vozidly na té čáře bylo urazilo; lokalní dopravu na čáře té zůstavila si dráha jižná. Smlouva počala účinkovati dne 1. července 1883, toho dne, kdy částť dráhy arlberské, Innspruck-Landeck, odevzdána výkonu. — Podobné smlouvy bylo třeba učiniti pro volný výkon haličské dráhy příčné, jež na dvou místech přervána jest drahami cizími jdoucími ve směru jejím: mezi Zagoří a Chyrovem první drahou uhersko-haličskou a mezi Stanislavovem a Chryplínem drahou lvovsko-černovickou. Daleko více potřebí jest nebo spíše bude péage při českomoravské transversalce, která jak vyloženo nemá než vyplňovati mezery mezi drahami jsoucími. Návrh, který vláda dne 28. března 1882 v příčině provedení této dráhy podala poslanecké sněmovně, měl na mysli spoluužívání mezilehlých drah cizích, avšak jako vůbec nedbal jednotného rázu obmýšlené dráhy, neužívaje na příklad ani názvu „českomoravská dráha příčná", tak i v té věci neměl žádného ustanovení; výbor sněmovny co nejdůrazněji dbal této jednotnosti a maje za to, že by bylo na pováženou, vydávati v šanc jednotný ráz dráhy ochotě neb neochotě mezilehlých drah v příčině úmluv péagených, učinil návrh, aby do zákona pojalo se ustanovení, že řečené spoluužívání lze pomocí expropriace uložiti, resp. vynutiti, jestliže nepodaří se volná úmluva. Návrhem tím měla do rakouského zákonodárství železničného býti zavedena velmi závažná novinka: expropriace služebnosti na jedné dráze ve prospěch druhé za příčinou lepšího výkonu; dovoláváno se jakýchsi prý podobných ustanovení v zákonech anglických, pruských a francouzských, jež však nejsou povahy jak náleží stejné; vládní juriskonsultové ukazovali na ustanovení občanského zákona (§. 365.); také zákon o expropriacích železničných ze dne 18. února 1878 č. 30. ř. z. uváděn na pomoc, avšak zdá se, že ne bez násilné interpretace; platnějším jeví se nám dovolávání se předpisův zákona o koncessích železničných ze dne 14. září 1854 č. 238. ř. z. (§. 10. lit. g.). Než buď jak buď, návrh byl učiněn a nakonec i jako čl. IX. většinou přijat, jakkoli mu nemálo odporováno (sedění posl. sněm. ze dne 13. dubna 1883). Článkem tím ustanovuje se v podstatě takto: S drahami spadajícími do hlavního směru transversalky budiž učiněno dohodnutí v ten smysl, aby správa státní oprávněna byla, po těchto cizích drahách za pevnou náhradu dopravovati nebo dopravovati dáti celé vlaky nebo jednotlivé vozy, stanovíc sobě volně tarify; „jestliže nedocílí se takovéhoto dohodnutí, lze připuštění tohoto spoluužívání domáhati se jako věcného práva způsobem expropriace"; řízení expropriační děje se podle právě uvedeného expropriačního zákona železničného; kompetence správních soudních úřadů zvláště vyrčena; pak přikázáno, že náhrada záležeti má v roční rentě (mýtě železničném), a určeno minimum, pod které ta renta nesmí klesnouti; minimum to vypočte se tak, že všechen náklad spolu-

užívané dráhy k tomu počítajíc 5¹/₁₆% stavebního kapitálu jako úrok a amortisace rozdělí se podle dopravních výkonů, jež učinili oba spoluuživatelé.

Exempla trahunt. Dne 27. března 1882 byla vláda podala osnovu zákona o dostavění drah istrijských směrem z Herpele do Terstu a jakkoli v motivech se pronesla, že finanční situace ukládá největší reservu a opatrnosť v příčině podstupování nákladu na nové stavby železničné, přece žádala ve článku III. za úvěry, aby mohla doplniti předběžné práce pro samostatné spojení dráhy Rudolfovy s Terstem; spojení to měla zprostředkovati navržená linie Herpel-Terst na jedné a na druhé straně trať, pro kterou měly se konati přípravné práce, jdoucí od jednoho bodu dráhy Rudolfovy přímo k dráze istrijské do Divače; na dráze Rudolfově vyhlídnuta Loka (Laak), stanice na severozápadu Lublany. Výbor sněmovny měl asi zřetel ku zmíněné finanční situaci a škrtl ze zákona ony kredity a vůbec zmínku o samostatném spojení Terstu s drahou Rudolfovou; za to však oblíbil si nesamostatné spojení pomocí péage na čáře Lublana-Divača, náležející dráze jižné; i učinil sněmovně ve článku VII. návrh, jenž v podstatných kusech úplně shoduje se s návrhem vyloženým hledíc ku transversalce českomoravské. Zákon o stavbě dráhy Herpel-Terst byl dříve sankcionován než zákon o příčné českomoravské a tak hledíc k zákonnému zkoncování prvý příklad oné moderní expropriace železnižné jest podán při drahách istrijských; ve skutečnosti jest kopií, ale právnicky dokonalejší než českomoravský original, protože přesněji a úže stanoví vyvlastnitelné spoluužívání (péagei). Také ono specialné přispívání interessentův, jež poznali jsme v zákoně ze dne 25. listopadu 1883 o českomoravské transversalce, nalézáme ve článku II. zákona ze dne 1. června 1883 o dráze Herpel-Terst; příspěvky města Terstu učiněny podmínkou stavby. Není pochyby, že i v těchto dvou specialných zákonech expropriačních jest kus postátění.

Na tomto místě třeba konečně učiniti zmínku o tom, že podle zákona ze dne 4. června 1883 č. 104. ř. zák. dopravě po dráze arlberské a vorarlberské jsou rozšířeny okruhy ještě nad Bregenc, ne sice posunutím rakouských kolejí železničných na území cizích států, nýbrž nařízením převozního (trajektního) ústavu na jezeře bodamském sloučeného s nádražím bregencským. Ústav ten, na který povolen náklad 820.000 zl., určen obzvláště k tomu, aby prostředkoval připojení mezi západními drahami rakouskými a drahami virtemberskými a badenskými; jest podřízen správě státních drah, a byl zároveň s druhou polovicí dráhy arlberské (Landeck-Bludenc) v září roku 1884 dopravě odevzdán.

Praveno v čele tohoto oddílu, že to, co vykonáno v letech 1883—1884, dovolíme sobě rozděliti ve tré skupin; o prvé — rozšiřování sítí železničné stavěním nových drah státních — bylo pojednání právě uzavřeno; nyní stručněji stane se zmínka o druhé, jež zavírá v sobě rozšiřování státního výkonu železničného zabíráním linií státu již náležejících, avšak posud jinými spravovaných. Tu pro úplnosť budiž pověděno, že výkon státní dráhy dunajské pobrežní byl již dnem 1. ledna 1879 vzat z rukou soukromých a sloučen se státním výkonem dolnorakouských drah; výkon linie Trbiž-Pontebba, jenž po několik měsíců byl v rukou dráhy Rudolfovy, převeden byl na státní správu dnem 1. ledna 1880, téhož dne, kdy všecka dráha Rudolfova přešla do výkonu státního; konečně výkon státem zakoupené linie Braunau-Strasswalchen odevzdaný dráze Eliščině převeden na správu státní dne 1. ledna 1882 zároveň s výkonem dráhy právě řečené. Jižné dráze vypovědena roku 1882 správa drah istrijských, kterouž od počátku měla, a ujalo se jí vídeňské ředitelství výkonu státních drah, počínajíc dnem 1. ledna 1883. Roku 1883 udála se trojí výpověď toho způsobu: české západní dráze vypověděn výkon linie rakovnicko-protivínské a první uhersko-haličské vypověděna dněsterská a tarnovsko-leluchovská dráha dnem 1. ledna 1884. K výpovědi rakovnicko-protivínské vedla vyhlídka na postátění dráhy Františka Josefa, o které vyjednáváno; i pro volný výkon dráhy rakovnicko-protivínské potřebí péage, neboť známo, že dráha ta není souvislým celkem, nýbrž ze dvou částí se skládá, jež spojeny jsou mezi Berounem a Zdicemi cizí drahou, českou západní; než o věc tu postaráno bylo smlouvou péagení, učiněnou již v době (6. května 1876), kdy výkon rakovnicko-protivínské nenáležel ještě české západní dráze. Výkon dněsterské a tarnovsko-leluchovské sloučen s výkonem dráhy Albrechtovy a moravské hraničné, jež zatím byla se postátila, a svěřen zvláštní mini-

sterské kommissi, kdežto rakovnicko-protivínská odevzdána vrchnímu úřadu výkonnému v Příbrami, jenž podřízen ředitelství vídeňskému.

Tak tedy kde která značnější státní linie odňata byla soukromým správcům výkonu a zahrnuta do vlastní správy státní; jediné na několika menších, odtržených zlomcích státních drah zůstal a zůstává výkon soukromým podnikatelstvům, s jejichž drahami řečené zlomky souvisí. Jsou to sekundarné dráhy Mürzzuschlag-Neuberg ve Štýrsku a Unterdrauburg-Wolfsberg v Korutanech a Štýrsku, pak Valšovy-Rymařov na Moravě a Nové Hervinovy-Vrbno ve Slezsku; dráhy první a druhá odbočují od hlavní linie jižné dráhy a jí také ponechán výkon; třetí a čtvrtá jsou odbočkami moravsko-slezské centralné dráhy, které tolikéž výkon odevzdán. Že státu náležejí také cípy Podmokly — hranice. saské a Kufstein — hranice bavorská, známo z vypravování dřívějšího. Všecky tyto státu náležející, avšak státem nespravované linie nečiní dohromady ani plných 100 km. (96 8).

Jakožto třetí kategorii činů postátňovacích vykonaných ve tříletí právě minulém vytknuli jsme na počátku tohoto oddílu faktické nebo právní i faktické nabývání drah soukromých, jež klademe naproti faktickému přejímání drah státních skrze zabírání výkonu, o kterém právě bylo pojednáno. Tato třetí skupina jednání postátňovacích budiž teď na konec zběžně charakterisována. Jak již narážka učiněna ve právě řečeném pojmenování této skupiny, bylo by lze učiniti podrobnější roztřídění, neboť jest patrno, že může státu běžeti o nabývání pouhého výkonu dráhy soukromé, ponechané ve vlastnictví soukromém, neb o nabývání výkonu i vlastnictví na dráze soukromé, neb o nabývání vlastnictví ke dráze soukromé jsoucí už ve výkonu státním; o čtvrté logicky možné případnosti: nabývání výkonu na drahách již jsoucích v majetku státním, právě již mluveno; pátou pak eventualitu: nabývati vlastnictví ke drahám ponechaným soukromému výkonu vylučoval směr postátňovací. Avšak my dovolíme sobě seřaditi fakta volně podle jakési vypravovatelské opportunity, zůstavujíce logickému smyslu a potřebám čtenářův, aby je skupili podle vypočtených dělidel.

Jest známo, že stát počínajíc 1. lednem 1882 ujal se výkonu dráhy Elisčiny na vlastní účet odváděje majitelům pevně smluvené platy po způsobu pachtovného a že zároveň ujednáno, za jakých podmínek a kdy stát jest oprávněn nabyti vlastnictví k celé železnici; stát trval na tom, aby sporné závazky vyplývající ze společenského dluhu prioritního, jejž on na sebe vzíti měl, byly pevně upraveny, tak aby cena, kterou platil za dráhu, byla pevná a nikoliv závislá na osudech sporův o měnu kouponu ano i kapitálu vedených se strany německých věřitelů dráhy Eliščiny. Podmínka ta po kolikerém vyjednávání splněna konversí priorit teprve v r. 1884 a pak stát v červnu r. 1884 zakoupil a převzal dráhu. — Podobným způsobem zavedeno zakoupení dráhy Rudolfovy, kterou stát na základě zákona sequestračního počínajíc dnem 1. ledna 1880 spravoval na účet společnosti; zákonem ze dne 8. dubna 1884 č. 51. ř. z. schváleny úmluvy učiněné mezi vládou a společností, kterými stanoveno, že stát od 1. ledna 1884 povede výkon na vlastní účet za pevně vyměřené platy a že vláda oprávněna jest za určitou cenu nabyti všeho vlastnictví k železnici, jakmile dluh prioritní konversí znova upraven bude. Také ku zakoupení dráhy Albrechtovy, kterou stát od 1. srpna 1880 spravoval na účet společnosti, zmocněna vláda zákonem ze dne 26. prosince 1884 č. 201. ř. z.; tu stát nemá vzíti na sebe dluh prioritní, nýbrž vypláceti společnosti (akcionářům) po čas trvání koncesse, t. j. do roku 1965 roční rentu, která nesmí převyšovati garantovaný čistý výnos v summě 954.136 zl. 91 kr.

Šlo li při drahách Eliščině, Rudolfově a Albrechtově o převod vlastnictví, jenž následovati měl po převodu výkonu již dříve způsobeném, šlo při dráze vorarlberské roku 1882 především teprv o nabyti výkonu Jakmile stavba dráhy arlberské, vyplňující mezeru mezi východním koncem drah vorarlberských (Bludenc) a mezi západním koncem ostatních drah rakouských (Innspruck), byla hotovou událostí, nebylo pochybnosti, že bude veta po samostatné existenci železnic vorarlberských; byliť koncessionáři této dráhy zavázali se vládě již roku 1869, že podnik svůj úplatně postoupí tomu, kdoby Bludenc s Innspruckem byl spojil novou drahou. Nevyčkáno však ani dokončení stavby železnice arlberské, nýbrž vláda již v červnu r. 1882 věděti dala správní radě, že podle zákona sequestračního ihned ujme se výkonu dráhy vorarlberské, jakož se i stalo počínajíc dnem 1. července 1882. Roku následujícího odhodlala se vláda zakoupiti dráhu

tu a když docíleno shody o tržní cenu, zmocněna k tomu vláda zákonem ze dne 8. dubna 1884 č. 51. ř. zák. R. 1883 uzavřeno, převzíti výkon moravské dráhy hraničné, ćož provedeno v příčině garantované hlavní linie (Sternberk-Kralıky) podle zákona sequestračního, v příčině ostatních podle úmluvy; od 1. června 1883 spravuje stát tuto dráhu a bylo již řečeno, že správa ta počínajíc rokem 1884 sloučena se správou státních drah haličských.

Roku 1884 spustil se vydatný déšť postátovací na dráhy české; s drahou císaře Františka Josefa vyjednáváno již delší čas; dne 11. prosince 1883 učiněna smlouva trhová, které zákonem ze dne 8. dubna 1884 č. 51. ř. zák. dostalo se schválení; dráha odevzdána dne 1. května, skutečně převzata dne 1. července 1884. Také dráha plzeňsko-březenská, jež byla od státu veliké zálohy stavební obdržela, vyhlídnuta k postátění; úmluvy dovršeny v dubnu r. 1884 a zakoupení celého podniku (vyjímajíc některé menší objekty) schváleno zákonem ze dne 8. června 1884 č. 91. ř. zák. Dráha převzata státem dne 1. července 1884. Také ku dráze pražsko-duchcovské a duchcovsko-podmokelské obrácen zřetel státní správy už od r. 1882; opětně koncessionovanou konečnou linií Hroby-Muldava nabyla pražsko-duchcovská velikého významu, majíc přímé připojení ke drahám německým; proto stát již v září r. 1882 učinil s drahou tou úmluvu, jež dávala mu moc převzíti výkon po dostavění právě řečeného cípu. V téže době s důrazem osnována fuse pražsko-duchcovské s duchcovsko-podmokelskou, jež bály se vzájemné konkurrence, zejména při dopravě uhlí, a chtěly obejíti úmornou válku tarifní. Konec dlouhého sem tam vyjednávání byl, že byla fuse alespoň fakticky provedena a že pak stát počínajíc dnem 1. července 1884 převzal výkon obou drah; výkon ten vede stát toho času vlastně na účet společnosti; avšak smluveny jsou již i modality úplného zakoupení, jež hledíc ku zvláštní konfiguraci rozmanitých poměrů jsou oběma společnostem nad obyčej příznivy. Vláda osnovou zákona, jež v říšské radě byla doposud toliko předmětem narážek, domáhá se zákonného schválení těchto úmluv. Na konec i toho budiž dotknuto, že v osnově zákona posud jen z části vyřízeného v příčině změn garancie české západní dráhy (č. 1028. a 1045. příloh ke stenogr. prot. sn. IX. sesse) mluví se o eventualném zakoupení této dráhy; neméně třeba uvésti, že při dualisování „společnosti státních drah“ vláda zpomenutou již úmluvou ze dne 12. listopadu 1882 vymínila si právo společenské linie po roku 1895 kdykoli zakoupiti. — Ono zakupování, o němž jsme se právě při kolikerých drahách zmiňovali, nemohouce po každé vykládati podrobnosti, dálo se z pravidla, tak že stát nabyl všeho vlastnictví, jakož i pohledávek dráhy dávaje jakožto cenu jednak své pohledávky, jež měl z garancie nebo záloh proti dráze, jednak převzetí dluhů společnosti a konečně renty vyměřené, hledíc k dočasné a budoucí (srv. obzvláště dráhu vorarlberskou) výnosnosti dráhy; na renty toho druhu vydává stát dlužní úpisy železničné do určených dob umořitelné, jež vydá akcionářům záměnou za akcie. Že při tomto stanovení cen trhových stát ve prospěch akcionářů příliš málo skrblival, dosvědčeno v zasedání poslanecké sněmovny ze dne 23. března 1885 ústy nejpovolanějšími.

Do zákonů na svém místě uvedených o zakoupení drah Rudolfovy, Albrechtovy, vorarlberské, Františka Josefa a plzeňsko-březenské pojato výslovné ustanovení, že výkon díti se musí v regii státní a že převod jeho na soukromníka nebo společnosť nesmí se státi, leč na základě zvláštního zákona. — Pro úplnosť budiž uvedeno, že do státního výkonu vzaty troje nepatrné soukromé dráhy lokalné odbočující od drah státních, a to linie Vöcklabruck-Kammer (8·7 km.) v Horních Rakousích (květen 1882), Dolina-Wygoda (8·5 km.) v Haliči (červenec 1883) a Wittmansdorf-Ebenfurt (14·1 km.) v Dolních Rakousích (srpen 1883).

Toliko slovem staniž se na konec zmínka o úpravě státní administrace železničné; jest přirozeno, že tato úprava měnila se tak, jak na hojnosti a souvislosti přibývalo administrovaným objektům železničným. Z malého úřadu vídeňského uděláno veliké ředitelství výkonu státních drah tehdy (r. 1882), když zabráním dráhy Eliščiny veliká západní síť dostala se do rukou státu; kromě něho bylo ředitelstvíčko dopravní ve Splitu a dopravní úřady na dráze Albrechtově a moravské hraničné, jež od r. 1884 zrušeny a nahrazeny kommissí ministerskou spravující několik drah. Působnosť ředitelství vídeňského ustavičně rostla; jemu přikázána arlberská i vorarlberská, istrijská, dalmatská a j. dráhy. Když pak provedeno veliké postátění drah českých a stavba haličské trans-

versalky chýlila se ku konci, uznána stará organisace ta těsnou: i vydán nový statut ze dne 23. června 1884 č. 103. ř. z., jehož působnosť počala se dnem 1. srpna 1884. Vedení výkonu a staveb železničných centralisováno a odevzdáno c. k. generalnímu ředitelstvu rakouských drah státních ve Vídni, samostatné to instanci, jež jest pod vrchním dozorem ministerstva tržby; po boku generalního ředitele jest stálá pětičlenná rada jmenovaná ministrem z širšího 50členného sboru, jenž slove státní radou železničnou; členové její jmenováni jsou vládou z rozmanitých kruhův občanstva a scházejí se jen ob čas, avšak alespoň dvakráte do roka, aby radili se a podávali dobrá zdání obzvláště o národohospodářských stránkách opatření železničných. Lokalný výkon vede toho času 11 ředitelstev výkonných a stavební inspekce v Bregenci, jež všecky podřízeny jsou generalnímu ředitelstvu; výkonná ředitelstva, z nichž každému určité linie přikázány, jsou ve Vídni, Linci, Innsprucku a Běláku, v Praze, Plzni a Budějovicích, v Krakově a ve Lvově, v Puli a ve Splitu.

Ten jest vznik a vývoj postátění železnic v zemích rakouských; v takové míře se rozmohlo, že dnešního dne státu náleží výkon na více než 5000 km. drah železných, to jest bez mála plných 40% všech drah rakouských, jichž počítáme v okrouhlé summě 12.800 km. — Uvažovati a souditi o tom, zdali postátění vůbec a v Rakousku zvlášť s prospěchem jest čili nic, nenáleží do programmu této ryze historické studie; přímo zálibou nám jest, že pro nedávné votum poslanecké sněmovny na ten čas sproštěni jsme, zabývati se otázkou severní dráhy Ferdinandovy, jejíž osudy staly se rovněž tak pověstnými jako politování hodnými. Zdá se podle všeho, že doba nezastaveného výšinu postátování právě pominula a že po bujné evoluci nastává přestávka, ve které soustavě drah statních bude lze se vžíti a osvědčovati, k čemuž posud doba příliš krátkou byla. Jaký bude další osud železnic a obzvláště státních, dnes nelze tušiti; jednu však možnosť mezi kolikerými ukazuje historie: stát měl již jednou značnou síť železničnou a pozbyl ji a známo proč a jak. Než nechať osudy postátování a soudy o nich utváří de jakkoli: nebude lze právě vypsané periodě postátovací upříti kolikerou velikou zásluhu, již formulujeme takto: vzkříšení a oživení stavební činnosti železničné; předůležité doplnění síti rakouské drahami arlberskou, haličskou a českomoravskou transversalkou; žmenšení finančního břemene subvenčního a potlačení mnohých nepovolaných existencí selezničných, malých, života neschopných drah a last not least zlacinění výkonů dosravních při státních drahách, z něhož vane silný vánek konkurrenční do tarif drah soukromých.

Posudky a oznámení.

Chemie.

Novější literatura chemická.

Encyclopédie chimique publiée sous la direction de M. Frémy. (Paris 1882—1885.) — V lonském ročníku „Athenaea" dovolil jsem sobě skromných úsudků o některých monografiích z tohoto největšího díla chemického, jehož nyní vyšla už řada objemných svazků. Dovolil jsem sobě poukázati k tomu, že dílo to má vedle vynikajících prací a krásných partií i některá místa slabší, i že jmenovitě není oné nestrannosti hleděno, která musí býti přední vlastností každého spisu vědeckého. V díle pokračuje se rychle, ač ne souměrně.

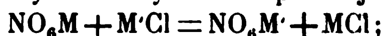
Tome II. *Nomenclature, equivalents, atomes;* a část anorganické chemie.

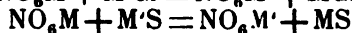
P. Frémy sám vypisuje principy i vývoj nomenklatury francouzské sloučenin anorganických. Stanovení ekvivalentů, které vypisuje p. *Urbain*, mohlo býti započato jakýms obecným úvodem; čísla atomová ve spisu nezmotivovaná a podle ekvivalentů vyznačená doznala přece i do roku 1882 všelikých změn. Čísla měla býti v tak eminentně vědeckém díle a zvláště v tomto úvodu vypsána úplně správně, i neměla býti vzata čísla, jichž užíváme v analytické laboratoři.

Notation atomique od p. *Gaudina* jest stať zajímavá. V části organické vpisují páni auktorové encyklopaedie formuly moderní, ba i strukturné vzorce, i nebylo lze se vyhnouti té odporné theorii atomové. Ve stati naší vypsány jsou stručné základy molekularných čísel. Jednička naše (vodík $H = 1$)

jest zmotivována: „les chimistes *ont cru devoir* adopter la nombre 2 comne représentant le poids de la molécule d'H." Tedy pouze aby atomové číslo vodika nebylo $^1/_2$ (viz str. LXXVII.), vymyslili chemikové nynější jednici. O důvodech, které nalezne čtenář v české „theoretické chemii" str. 13. ve článku ničeho není pověděno. Valence jest probrána velice neúplně; ku složitějším případům chemie mineralné není ani přihlíženo. Theorie atomová se cituje jakožto „theorie de langage et non de fait. Aussi est il arrivé bien souvent aux chimistes de prendre les propriétés des nombres,*) cachées dans leurs formules, pour les propriétés mysterieuses des êtres veritables; illusion analogue à celle des pythagoriciens, mais peut-être moins justifiée par la nature des sciences expérimentales". Tento citat charakterisuje francouzskou školu école polytechnique u vědě tak moderní jako chemie. Slova ta byla totiž vyslovena v době, kdy chemie organická a fysikalná, většinou děti názorů atomových, nastoupily dráhu nynějšího kypícího života; dnes snad přece už nenapadnou nikomu, ani tomu, kdo neví, že naše strukturné formuly přes skvělé synthetické doklady experimentalné nejsou od žádného chemika považovány za slovo v té stránce poslední. Kdyby člověk chtěl býti zlomyslným, řekl by, že se nediví, že studenti école polytechnique mají posud klobouky, jak je nosili v dobách Napoleona I.

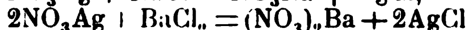
Znamenitý je taktéž citovaný argument proti náhledům atomickým, že způsob ekvivalentů připouští pro přeměny dusičnanů s chloridy a sirníky rovnici pouze jedinou:

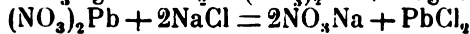

$$NO_6M + M'Cl = NO_6M' + MCl;$$

$$NO_6M + M'S = NO_6M' + MS$$

kdežto moderní musí psáti rovnice čtyry:

$$NO_3Ag + NaCl = NO_3Na + AgCl,$$

$$2NO_3Ag + BaCl_2 = (NO_3)_2Ba + 2AgCl$$

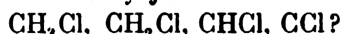

$$(NO_3)_2Pb + 2NaCl = 2NO_3Na + PbCl_2$$

$$(NO_3)_2Pb + BaCl_2 = (NO_3)_2Ba + PbCl_2$$

Škoda, že si nevšiml p. *Gaudin*, že chemikové užívající značek atomových mají těch rovnic ještě více, vždyť jsou i kovy vícemocné. Na neštěstí nejsou ani v algebře jen samé jedničky, nýbrž i dvojky, a ty platí dvakráte tolik. Zajisté by nechtěl p. auktor, abychom psali methan, ethan, ethylen a benzol

$$CH_4,\ CH_3,\ CH_2,\ CH$$

a chlorované látky jich

$$CH_3Cl,\ CH_2Cl,\ CHCl,\ CCl?$$

Ostatní nechť sobě přehledne, co odpověděl *Wurtz* před smrtí svou *Berthelotovi* ve příčině zákona Faradayova.

Ostatně, nemýlím-li se, jest pan *Gaudin* spisovatelem ztracené brošury: L'architecture du monde des atomes. Paris, *Gauthier-Villars* 1873, ve které na velikých tabulích jest seriosně vymalováno, kterak vypadá molekula cukru třtinového, jinde opět molekula apofylitu. Snad není jeho stať v encyklopaedii bojem proti takému pojímání molekularné theorie naší, v případě, že se polepšil.

Monografie „*radicaux organnometalliques*" od p. *Chartainga* jest velice podrobné (na 436 str.) vypsání veškerých sloučenin těch, které druhdy tak značný vzbuzovaly interess. Sirníky organické neměly zde býti vypisovány, odtrhlť je tím p. auktor bez příčiny od alkoholův i etherů, s nimiž mají větší příbuznosť než s zinkmethylem. Chyba ta se hned na prvních sloupcích mstí, sulfidy a sulfony musil už zde pan auktor připojiti, však kyselin sulfinových a sulfonových, co jiných derivatů se bojí, vynechal na úkor jednoty látek velmi příbuzných. Fosfiny bych byl do knihy té také nepřijal. Literatura na konci jest velice úplně sestavena, a jednotlivé partie velmi důkladně vypsány.

Alcalis organiques (2e section *alcaloides naturels*) taktéž od p. *Chastainga* — jest veliká monografie alkaloidů přirozených (690 str.). Historie, způsoby přípravy, apparaty, veškeré derivaty jsou velmi pilně snešeny. Obecné hledisko chybí, a my přece již tak mnoho toho víme Nejnovější literatura (ptomainy — kniha došla 8. ledna 1885) není dostatek vyčerpána.

Aldéhydes, 1er fasc. Aldéhydes proprement dites et acetones. Od p. E. *Bourgoina*. — I ta monografie jest velice obsáhlé vypsání aldehydův i acetonů. V tomto spise nejvíce jest litovati, že páni auktoři opominuli výhodu sobě poskytnutou využitkovati lépe. Jaké štěstí moci psáti monografii aldehydů, kde ten pojem dá se logicky vyvinouti i bohatství derivatů v jich souvislosti a reaktivnosti. Okolnosť ta se podaří málo kdy. V rukovětech, byť i pro sebe specialnější studium určených, musí auktor přijatému systemu obětovati tak mnohou krásnou vnitrnou souvislosť i shodu; ve slovnících ruší

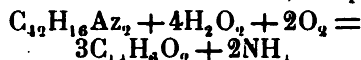
*) Zákon Mendělejeva, nejvyšší myšlénka, kdy od chemika pronešená, sem snad také patří!

krátké *abecední* odstavce beztoho velmi často logiku fakt experimentalně za sebou sledujících, pouze v monografiích jest volnosť. Co tu však vidíme? Nepřihližejíc ku zastaralým věcem (jako aldehyd ftalový

$$C_6H_4{COH \atop COH}$$ a j.),

jaké jsou tu definice, jak skrovně odbyty jsou obecné části! Aldehydy mastné jsou tekuté látky obyčejně specialného zápachu, aromatické pak páchnou více méně příjemně, mají chuť ostrou (!!). Jaká je to definice, vždyť to ostatně není ani pravda. O reakci hydroxylaminové nalezneš pár řádek; o kondensacích aromatických aldehydů: Perkinově, trifenylmethanové, indigové (s acetonem) ani slovo. O aldehydokyselinách tam není zmínky, za to jsou tu acidchloridy vypsány. Spis podobný nemohu nazvati jinak, než prázdným vypsáním fakt, kterak v běžných časopisech jsou uložena. Připomenu-li nad to, že není literatura úplná, že system je zase dle nešťastných francouzských náhledů sestaven, formuly v rovnicích všude ekvivalentné, ku př.

$$C_{12}H_{16}Az_2 + 4H_2O_2 + 2O_2 = 3C_{14}H_8O_2 + 2NH_4$$

pak význam jeho zajisté pro nás jest zredukován na minimum.

První spisek *Girard-Pabstův* ze řady monografií o umělých barvivech vypisuje barviva azová. Toto bohaté, posud nevyčerpané pole překrásných barviv veškerých skvělých odstínů jest zároveň velmi nesnadná partie chemie sloučenin aromatických. Monografie jest podařená, ač psána jest jen pro někoho, kdož uvykli pohybovat se v těch komplikovaných přeměnách té nejreaktivnější skupiny aromatické. U veškerém spise, jak samo sebou se rozumí, jsou formuly pouze atomické a schemata strukturná.

Anorganická část encyklopaedie jest, pokud jsem četl, na větším dílu velice podařena, úvahu ponechávám síle kompetentnější.

Pyrochemische Untersuchungen von Carl Langer u. Viktor Meyer (Brunšvik r. 1885). Spisek přítomný přináší výsledky prací laboratoře prof. V. Meyera o stanovení hutnoty par při vysokých temperaturách. Genialní nástupce Wöhlerův v Gottinkách uveřejňuje výsledky prací drahých, které umožněny byly pouze hojnou peněžitou podporou republiky helvetské. Při pracích těch nešetřeno platinou, ba peněžné zdroje povolovaly i znamenitému chemikovi, že nelekal se technických obtíží i na hotovení nádob iridiových (pomysl pro chemika našich poměrů transscendentalný). Výsledky jsou krásné: žádný ze složených plynů neobstojí žáru 1690° C. pouze kysličník uhličitý (za těch poměrů). Chlorovodík, kysličníky dusíka, voda, sirovodík, kysličník uhelnatý dissociují se ve své elementarné prvky, ba i brom, jod a chlor štěpí se v molekulách svých dvojatomových a pohybují se jakožto volné atomy. Dusík a kyslík šíří objem svůj v normalném postupu, i plyne odtud, že velice pravděpodobný jest závěrek, že plyny mají i při těch vysokých temperaturách stejné koeficienty roztažlivosti, jako při temperaturách nižších. Experimentalné detaily jsou vůbec pro chemiky velice zajímavé.

B. RAÝMAN.

Geografie.

Illustrovaný průvodce po Praze a okolí a monumentalní plán Prahy, sousedních obcí, jakož i nejbližšího okolí. Sestavil a nakreslil Josef Brož, učitel v Praze. Nákladem J. Brože, J. ze Lhotů a D. Heinricha.

V illustrovaném průvodci stručně a přesně vyloženy jsou historické a jiné znamenitosti Prahy způsobem celkem správným. Plán Prahy ke průvodci příslušný jest však bez frase „monumentalní". První jeho část obsahující Hradčany, Malou Stranu a kusy Starého a Židovského města jest veskrze velice pěkná, názorná a krásně provedená. Přejeme plánu tomu hojného odbytu a pak aby následující listy (jichž má býti *pět*) rovněž byly tak dokonale a pěkně provedeny jako list první. R.

Zoologie.

Výživa kapra a jeho družiny rybničné. Nové základy rybolovu rybničného. Sepsal Josef Šusta, ředitel panství Třeboňského. V Praze. (Nákladem spisovatelovým.) 1884, v 8. str. 251 a 2 lith. tab.

Rolnictví octlo se následkem světové konkurrence v úzkých, a proto na všech stranách pozvedají se hlasové, vybízející k přemyšlení, jak by ještě jiní výrobní činitelové, jichž až dosud jen málo všímáno anebo na něž zcela zapomenuto, dali se získati, aby tato prvovýroba byla rozmanitější a zásobila trh předměty, jaké kdy jsou hledány. Takovýmto činitelem jest bez odporu voda, pakli ji u větším množství v nádržích mů-

žeme shromažďovati, jako to na velkostatcích při rozsáhlosti pozemků jejich bývá. Voda splachujíc a vyluhujíc zeminy odnáší mnohé sloučeniny, a jako se jí i z této příčiny k zavlažování pozemků, zvláště luk užívá, rovně hodí se k pěstování hledaného masa rybího, jež si v posledních letech opět více příznivců bylo zjednalo. Ačkoli ale rybnikářství jest prastaré a dospělo na mnohých místech až k věhlasu, nicméně nemožná tvrditi, že by bylo tam, kde by vůči nynějšímu pokročilému stupni přírodních náuk a hospodářské techniky mělo býti. Co je toho příčinou? Snad nedostatek literatury? O nikoli; neboť máme o rybničném hospodářství poměrně dosti spisův, a zejména blízký nám národ nemohl by v příčině té si stýskati. Než slyšme, co v jediném toliko, a to před málo lety vydaném spisu může býti za strakatinu obsaženo. O potravě kapří praví se tu: „Mírumilovné ryby živí se, jako kapři jmenovitě, součástkami ve vodě rozpuštěnými, původu živočišného a rostlinného, prstí a bahnem, mladými výhonky rostlinnými, plži, červy, truskami a hmyzem.“ „Rodnosť vody zvyšuje se velice přítokem hnojůvky... K látkám rostlinným, jež ryby rády žerou, náleží výkaly člověčí a živočišné...“ „Kapr žije v tekoucí vodě na mastné bahnité půdě, do níž se svou hlavou zaryje, aby uchytil červy, larvy a pod., jimiž se živí, jako též travou, mladým rákosím, jinými rostlinnými látkami, výkaly živočišnými...“ „Pakli jsem zelený jetel (červený) vřadil do seznamu krmiv určených pro kapra, řídil jsem se myšlénkou, že možná tohoto použiti, je-li blíže rybníku, byť v malých dávkách jako krmiva přídatného či ve směsi s jinými; kdybychom jím chtěli ale krmiti v dávkách větších či jako krmivem výhradním...“ Tak a podobně se to ozývá ve všech spisech rybničnému hospodářství věnovaných až po dnešní den. „Kolik řečí spisovných, tolik — stejnopisův a jednotvárnosti. Že jest kapr v rybníce, aby přirůstal nebo se rozmnožoval — tento účel veškerého hospodaření rybničného nedošel v základech svých povšimnutí.“ Těmito slovy líčí auktor díla svrchu označeného nynější stav literatury rybářské.

Bylo na čase, že muž, jenž má nejlepší příležitosť pokusiti se o rychlé rozluštění otázky vytknuté, podjal se tohoto úkolu, vyzbrojen jsa k práci i potřebným vzděláním a příkladnou horlivostí. Zahořev touhou po pravdě, obětoval veškeré své prázdné chvíle po dobu několika let studiu přírodovědeckých základů výživy kapra, této obecné ryby rybničné, a co do této doby byl nade vši pochybnosť zjistil, to nám shrnul ve spis výše ohlášený.

Týž jest rozvržen v tyto stati: Popis těla kaprova a úkonů jeho. Požitina kapra. Život a vývoj drobné zvířeny, která tělem svým obstarává výživu kapra. Tělo a výživa kapra se stanoviska lučebného. Opatření rybničná na výživu kapra. Rybí družina kapra. Doslov.

V prvé části seznamuje nás sp. podrobně s jednotlivými ústroji těla kaprova a s jejich úkony, jmenovitě ale se zažívací soustavou, jíž arci musil veškerou svou pozornosť věnovati. Chtěje pak již na základě těchto poznatků, věru mistrně snešených, učiniti závěrek o tom, čím se kapr živí, dospěl sice takořka přede chrám poznání; vida ale, kolika zámky bez klíčů dvéře chrámové jsou zavřeny, odkázal otevření jich odborníkům-přírodozpytcům, sám se pustiv v jinou stranu, v novou práci. A tato ho odměnila. Prozkoumav obsah zažívacího ústrojí přečetných kaprů s pílí nevšední, doplnil prvější své poznání „kapr není ani dravcem ani býložravcem“ větou: „Nezbývá než uznati zvířenu vodní za pravou a skutečnou živitelku kapra; říše rostlinná nenabude v domácnosti rybničné pro kapra větší důležitosti, než má asi příkus salátu pro pečínkáře.“

Tímto opodstatněným výrokem posvítil auktor na chatrnou stavbu dosavadní náuky o výživě kapra jak náleží, sobě ale arci nový nesnadný úkol zjednal. Plyne zajisté z onoho závěrečného výroku, že potřebí nejen prozkoumati, pokud se to již přírodozpytci nestalo, výživu oné drobné zvířeny rybničné a podmínky jejího rozplozování, nýbrž prohlednouti též obsah žaludku a střev z ostatních ryb, vedle kapra pěstovaných aneb do rybníku přistěhovalých. Vycházeje od pozorování v literatuře zachovaných pustil se náš badatel i do těchto obou úloh a mnohou pravdu odtud na den vynesl.

Za přirozenou potravu kapra prohlašuje: korýše (buchanky, perloočky, čočkovce), komáry a plže (vedle jepic, chrostíkův a mlžů), jimž z této příčiny přísluší prostříti stůl z fauny ještě drobnější (zajisté že z nálevníků!), z ústrojných látek vůbec rozkladu již propadlých, plžům též z jemných rostlinek a kromě toho korýšům a měkkýšům z nerostné vápnité hmoty.

Jak jinak vyjímají se nyní obyčejná opatření rybničná na výživu kapra, jak přirozeně jest nyní roztříděna potrava kaprova, o níž bylo tolik bájek napsáno! Neboť jak zní nový předpis pro vykrmení kapra? Svádějme do rybníků všeliké splachy, odpadky živočišného, případně i rostlinného původu, letněme stárnoucí dno, meliorujme i osévejme zároveň hnojice vápnem a fosfaty a nasazujme do vody drobnou zvířenu zvláště vypěstovanou, a pakli ještě některým zvláštnostem kapra vyhovíme — o žaludek jeho jest tím dosti postaráno. A kdyby nastal nedostatek potravy anebo v případech příznivého trhu používejme náhradných krmiv: odpadků masitých, krve, tluči luskovinné a dusičných odpadků zrní v průmyslu zpracovaného, a kapr zvykne i tomuto příkusu a odvděčí se zaň.

Ale v rybníku nežije, jak už svrchu vzpomenuto, toliko kapr, jej doprovází tu vždy více méně četná družina. Pokud jsou to ryby, poznává v nich sp. dravce, hlavně rybami se živící (štiku, candáta, okouna, ježdíka, mika, úhoře), pak lupice, t. j. potravu kapří loupící ryby, tedy největší nepřátele kapra (karasa, lína, řízka, slunku, podoustev, cejna velkého i malého, ouklej, piskoře, mřenka, sykavce) a býložravé (perlína, plotici a tlouště). Právem zavdalo toto pozorování příčinu k operačnímu plánu (v rybnících Třeboňských): „Bezohledná záhuba stihej lupice; ryby býložravé buďtež ale usilovně pěstovány!“ A za jakým to účelem? Potřebuje-li kapr v prvé době odchovu (v prvém nebo druhém výtahu) ochrany proti plevelným lupicím, nechť mu ji poskytne menší dravec, případně candát, štiku (obou maso hledané) odkážeme teprve do hlavního rybníku, kde kapr dorůstá; ale kapra potřebí chrániti býložravými rybami, když plevelného drobu již ubylo — nová to příčina, aby byly rozumně pěstovány při rybníku rostliny, ale „kyprého skladu, splývavé“, nikoli ostré a tvrdé.

Toť stručný obsah díla, k němuž si naše odborná literatura může gratulovati, v něm jest i vzor, vedle něhož musí naše příští vyšší hospodářské školy pokračovati; těmto pak přejeme, aby jim tato síla byla získána.

K závěrku tohoto spisu upozorňuje auktor, že koná zkoušky, zdali by velká maraena nemohla býti podobným způsobem pěstována jako kapr, a konečně pronáší se o výnosnosti rybnikářství, o trhu rybím a o úlohách rybničného hospodářství v době příští.

Obrazy na dvou tabulicích znázorňují anatomii hlavy a tlamy všech tří skupin ryb výše pojmenovaných a některé živoky z potravy kapří, a jsou správně a dovedně vykresleny.

Dílo to buďiž co nejvřeleji doporučeno všem, kdo se o rybaření zajímají. R.

Sociologie.

Icilio Vanni, Le studio comparativo delle razze inferiori nella sociologia contemporanea. Perugia 1884. 51 str.

Spisek — podaný ve formě přednášky — dobře a stručně označuje methodu a směry dnešního studia života organického (biologie) a superorganického (psychologie i sociologie). Mluvě o sporu mezi sociology, má-li sociologie považována býti za pouhé pokračování a rozšíření biologie nebo má-li ve společnosti lidské zvláštní a samostatná řada spatřována býti. dotýká se vlastního — alespoň titulem označeného — předmětu, totiž oprávněnosti a důležitosti studia prvotných typů koexistence společenské, jež představují dnešní plemena divochův. Uvažuje střízlivě všecky obtíže sociologického studia srovnavacího (automorfismus, snadné omyly a lokaci poznaných jevů do řady historické, ukvapené generalisace a j.), jeví p. spisovatel obsáhlou znalosť literatury všech národův a obzvláště bohatého písemnictví italského. Spisek dovede pro povšechnou orientaci velmi dobře posloužiti.

J. Kaizl.

Národní hospodářství.

Dr. Alb. E. Schäffle, k. k. Minister a. d., Die Aussichtslosigkeit der Sozialdemokratie. Drei Briefe an einen Staatsmann zur Ergänzung der „Quintessenz des Sozialismus“. Tübingen 1885. 8. 112 str.

Spisek doplňuje quintessenci, ve které se vlídnou objektivitou vyložena theorie a programm socialismu tím, že jednak vyvrací socialismus, pokud jeví se v konkretném programmu socialné demokracie, a podruhé tím, že rozvíjí programm socialné reformy, jehož provedením positivně a nejúčinněji lze potírati socialnou demokracii. Spis má formu dopisů psaných politiku rakouskému; prvý zabývá se vysvětlením vzniku, cílův a světového názoru socialismu, rozuměj socialné demokracie; tu hledí se stále k libera-

lismu, jenž prohlašován za siamského blížence socialismu. Druhý list vyvrací možnosť sestrojiti národní hospodářství na základech výlučně demokraticko-kollektivistických; litujeme toliko, že není udáno, kde a kdy socialná demokracie všechny ty vyvrácené punkty ve svůj programm přijala. Třetí a poslední list (str. 50.—112.) jest nejdelší, nejlepší a nejzajímavější stoje daleko nad prvým a druhým; v něm vyložen programm socialné reformy ve smyslu t. zv. státního socialismu, a to nuance nikoliv nejradikalnější; charakteristickým v tom směru jest výrok: „Selbst thatsächlichen Produktionsmonopolen gegenüber, welche ausbeutend auftreten, hätten Staat und Gemeinde eher selbst in Konkurrenz zu treten, ehe sie das Monopol auf sich übernehmen. Öffentliche Produktion nur im Notfall! Die Bäume der staatlichen und gemeindlichen Kollektivproduktion werden selbst im Laufe der Jahrhunderte nicht in den Himmel wachsen."

Nejpodstatnější kusy reformového programmu p. Sch. nejsou novinou tomu, kdo zná dosavadní spisy jeho, obzvláště však „Inkorporation des Hypothekarkredits" a „Korporativer Hülfskassenzwang". Předností spisku jest, že psán je živě a srozumitelně; tak že podává — obzvláště třetím dopisem — velmi dobrou informaci; však habitus spisku dosvědčuje, že p. Sch. zastavuje se ve své dosavadní evoluci obraceje se ke drahám konservativnějším.

J. Kaizl.

Tullio Martello, La moneta e gli errori chi corono intorno ad essa; con un'introduzione di Francesco Ferrara. Firenze, Le Monnier 1883. Stran CL a 549.

Kniha jest velice pozoruhodný a sympathický zjev; p. sp. píše prostě a jasně, a jest zjevno, že ovládá předmět jak náleží a zná velikou literaturu odboru svého; někdy verva a horlivosť p. sp. překypuje vedouc ke prudkým útokům a k intoleranci. Pan Martello odmítá nejenom bimetallismus jako projev umíněné krátkozrakosti lidské, jež chce přirozenosti hospodářské papírovým paragrafem činiti násilí, nýbrž i monometallismus, jenž neméně libovolně jeden z druhých kovů chce zbaviti svobody a peněžité funkce, jež mu po qualifikaci jeho náleží. P. Martello přeje si, aby státové naproti peněžnictví obmezili se na tu funkci, která jim jednak jediné náleží a jednak jediné účinnou a prospěšnou jest, totiž aby prostě pověřovali rozdílná quanta zlata a stříbra (eventualně i jiných drahých kovů) co do quality (ryzosti) a quantity neoznačujíce jich svůdnými a matoucími názvy: zlatý frank, marka atd., nýbrž prostě: 1 gramm zlata, 5 gr. stříbra atd. Pak soukromé kontrakty budou musiti eo ipso zníti na ten neb onen kov a nikoli na klamné jednotky dosavadních mincí; berně nechať sobě stát vyměří (pro nezbytnou jednotu v účtování) buď ve zlatě, buď ve stříbře, avšak poplatníkům budiž zůstaveno, aby platili dle libosti ve druhém kovu podle dočasné relace tržní. To jsou positivní náuky a návrhy p. Martella, jejichž auktorství on ostatně nikoli sobě, nýbrž Franc. Ferrarovi přičítá, jenž slyne tím, že náklady reprodukce zavedl do náuky o hodnotě a jenž k uvedenému spisu napsal rozsáhlý úvod, v němž co nejdůsledněji pojednává o historickém vývoji užívání kovův a chemicko-fysických vlastnostech kovů ke službám monetarným způsobilých.

Opakujeme, že spis v neobyčejné míře zasluhuje povšimnutí, a nadějeme se, že nemálo přispěje k rozptýlení chmur a podivnůstek, kterými oplývá náuka o měně. Pan Martello jest od nedávna professorem při universitě v Bologni.

J. Kaizl.

Literatura.

„Hau- und Bausteine" zu einer Literaturgeschichte der Deutschen. Wahrheit und keine Dichtung von Sebastian Brunner. Drittes Heft. Drei Stichproben aus der Goethe-Literatur. Wien 1885. Verlag von Heinrich Kirsch.

Svého času velmi známé jméno p. spisovatele, papežskou přízní vyznamenaného, předního obhájce katolicismu v Rakousku, theol. a phil. dra. Šeb. Brunnera v posledních desítiletích upadlo v polozapomenutí. Nové poměry vyvolaly nové muže, a stárnoucí, ač nepřemožený bojovník, oddal se činnosti klidnější a utěšenější: kultu Mus. P. sp., kterýž ve svých mladších letech zasáhl i plodně do ruchu literarního, oddal se nyní dějinám písemnictví a kritice, čehožto vnějším výsledkem jsou vydané dosud tři sešity „Hau- und Bausteine".

Než změnil-li p. dr. Brunner předmět své působnosti, nezměnil přece methodu a v kritiku literarním poznáváme starého redaktora „Kirchenzeitung". Účel, jejž si vytknul, jest boj proti všelikým přepjatostem kultu velikých mužů německých, ponapravení rozličných nepravd do obecného mínění i do historiografie německé literatury se vloudivších. Věcnou rektifikaci těchto nepřístojností dlužno zajisté jen vítati a schvalovati; než

vyznati je, že pan sp. nikterak nestojí na půdě nepředpojaté, přísně předmětné kritiky. Dr. Brunner vidí v literatuře německé, zvláště klassické, projev ducha protestantského a boj jeho čelí tudíž vlastně nepřímo proti protestantismu. Dr. Strauss *) libuje si v literatuře svého národa jakožto v manifestaci svobody myšlení a cítění, v klassicismu vidí princip člověčenství, zápor božství; Dr. Brunner naproti tomu snaží se nalézati ve všem mocnosti obecnou mravnosť ohrožující, blaho národní otravující. V předešlém svazku polemika jeho čelila proti Heinrichu Vossovi, proti výslovnému nationalismu básníka „Louisy"; dovoditi ostatně, že původní plody Vossovy jsou částečně velice prostředními ano i chatrnými, není nic obtížného a také nic nového.

Přítomný sešit obsahuje tři oddíly. V prvém líčí p. sp. uměleckou výši Výmarského divadla. odkrývá despotismus Goetheův, netečnosť herectva a obecenstva, poručnictví, v němžto je udržovalo sebevědomí knížete pěvců. Jeviště sloužilo prý pouze osobním pokusům Goetheovým, — toť nařknutí, kteréž vyvrací starosť, již si dal Goethe, by zdomácněl na svých klassických prknech nesmrtelné plody velikého svého přítele Schillera. Že ostatně Goethe dbaje skutečného zvelebení svého divadla, obmezován byl rozličnými zevnitřními, zvláště dvorskými živly, dosvědčuje známá anekdota o psu vytlačivším Goethea z ředitelství.

V druhém oddílu přijímá p. sp. úlohu obhájce ubohé Friederiky Brionovy, prosté básníkovy milenky, později tak bezohledně opuštěné. Záležitosť ta byla již častěji přetřásána i upozorňujeme pouze na duchaplné a spravedlivé poznámky francouzských kritiků Goetheových: Blancheta, E. Caroa a zvláště Henry Blaze de Buryho. Výsledky, jichž dochází dr. Brunner, nejsou tudíž nikterak novými ani původními, a stanovisko křesťanské moralky, s něhožto vychází, nikterak nepřispívá k objektivní platnosti jeho úsudkův.

Poslední oddíl obírá se nadějným a nešťastným synem Goetheovým, předčasně krátce před smrtí otcovou zemřevším. Kdo jednou četl zprávu o úchvatné scéně, kteráž se odehrála po zvěsti, kterouž dostal 80letý otec o smrti synově: o jeho napohledné chladnosti, jeho bledosti, jeho nezvyklé něžnosti a konečném záchvatu chrlení krve, kterýmž v noční hodině násilně tajený bol Goetheův si prodral cestu, — ten dotkne se poměru tohoto jen se šetrností.

Dílo p. Br. přináší leccos pravdivého a zajímavého i původního; avšak prvním zákonem kritiky a dějepisu jest nestrannosť a sympathie. „Musa dějin filosofie není nenávisť, nýbrž láska," praví Cousin.

H. G. Sch.

*) Der alte und der neue Glaube. — Anhang.

Novější literatura citatová.

1. **Zlatá Zrnka.** Sbírka citatův, aforismův a p., kterou upravil Jul. Koráb, professor v Plzni, 1884. I. sv.
2. **The Cyclopaedia of Practical Quotations** English and Latin a t. d. vydali J. K. Hoyt a Anna L. Ward, Nový York 1883.
3. **O. Zeuschner, Internationaler Citatensschatz,** Leipzig 1884.
4. **Egon Berg, Das Buch der Bücher,** I. Geist und Welt, II. Herz und Natur. 1883.
5. **J. H. Gilbert,** Burning Words of Brilliant Writers, a Cyclopaedia of Quotations from the Religious Literature of all ages. New York 1883.
6. **Thirty Thousand Thoughts** a t. d. London, Kegan Paul, Trench & Co. 1884, I. sv.
7. **Gott und Seele.** Stimmen der Völker und Zeiten von Friedr. Notter (herausg. von C. Beck). Berlin-Stuttgart 1885.
8. G. H. Opsimathes, *γνῶμαι* sive thesaurus sententiarum et apophthegmatum ex scriptoribus graecis praecipue poetis. VIII, str. 368.

O užitečnosti a potřebnosti sbírek citatových netřeba se rozepisovati. Česká naše sbírka (Almužna — Nemoc) dosti hojný výběr přináší hlavně z literatury české, starší spisovatelé málo jsou zastoupeni; tak zajisté z Chelčického, Husa a j mnohé zrnko dalo by se vyvážiti. Úprava je pěkná. (Str. 200. má státi Tylor, 220. Tisza.)

2. Cyclopaedia na 899 velikých stránkách přináší velmi úplný a dobrý výběr z angl. a lat. literatury. Praktické užívání usnadňují různé rejstříky: spisovatelé jsou zvláště vyčteni; dále tu máme slovník topický a úplnou konkordanci angl. a lat. — Lat. citaty jsou v původním znění s překladem.

3. Zeuschnerova sbírka je dobrá, ale nepraktická: citaty abecedně jsou seřaděny dle začátečního písmene; předměty věcné hledati se musejí ve zvláštním slovníku.

4. Kniha knih Bergova velmi je dobrá, spořádaná dle nemnoha hlavních předmětů. Cizí citaty jsou položeny v původním znění i v překladu.

5. Citaty z literatury náboženské, hlavně amerických spisovatelů. Rejstřík auktorův a věcí.

6. Prvý a veliký podnik, sestaviti citaty všech čelnějších spisovatelů, hlavně theologův a filosofů k obhájení náboženství křesťanského. Prvý svazek má 539 stran velikého formatu a bude jich snad šest.

Úprava citatů je systematická: spořadatelé udělali si methodickou osnovu a přinášejí pak pod různými tituly cizí myšlénky; máme tu tedy dílo docela systematické, jen že složené z citatů, jichž, jak titul ukazuje, bude 30.000, snad i mnohem více. — V prvém svazku jsou důkazy pro náboženství křesťanské: Pravá učení křesťanská, křesťanství jako soustava, důkazy náboženství vůbec a křesťanského zvláště, síly protikřesťanské, rozum a víra, svaté písmo.

7. Notterova sbírka je velmi krásna. Obsahuje výpovědi o bohu a duši mnohých národů, jmenovitě východních, klassických, Němců, Španělů a Italianů, a pak v chronologickém pořádku výpovědi jednotlivých velikých mužů — (ovšem ty dva oddíly nedají se přesně odlišovati); — na konci jsou stručné vysvětlivky životopisné a věcné.

Ze slovanských spisovatelů v těch cizích sbírkách málo je citatů; vydatněji Berg čerpal z (něm.) spisů Lindnerových, Notter přináší báseň polského (básnika) Sarbiewského. **M.**

Z cizích literatur.

Leonhard Euler, Einleitung in die Analysis des Unendlichen. I. Teil. Ins Deutsche übertragen von H. Maser. Berlin. Springer, 1885. X u. 319 S. gr. 8°. M. 8.

Herm. v. Helmholtz, Vorträge und Reden. Zugleich 3. Aufl. der „Populären wissenschaftlichen Vorträge" des Verfassers. Mit in den Text eingedruckten Holzstichen. 2 Bände. Braunschweig. Vieweg u. Sohn, 1884, XI u. 396 S., XII u. 380 S. gr. 8°. M. 12.

Šiller N. N. Теорія потенціальной функціи и обозрѣнія ея приложеній къ вопросамъ физики. — Kiev, 1883. 1 r. 50 kop.

Markov A. О нѣкоторыхъ приложеніяхъ алгебраическихъ непрерывныхъ дробей. Разсужденіе. Спб. 1884. 1 r

Suvorov Th. Объ изображеніи воображаемыхъ точекъ и воображаемыхъ прямыхъ на плоскости. Kazaň, 1884. 1 r. 50 kop.

Herzenstein G. M. Матеріалы къ медицинской географіи и статистикѣ Россіи. Г. I. Сифилисъ въ Россіи. Ч. I. Спб. 1885. 3 r.

Alekséev P. Органическая химія. Изд. 3. Kiev, 1884. 1 r. 80 kop.

Monumenta historica dioeceseos Wladislaviensis, IV. Wladislaviae, sumpt. seminarii dioecesani, typ. Ar. Neumann, 1884, w 8ce małéj, str. 34. Hussitica de a. 1480, ed. Z. Chodyński.

Schirren C. v. Neue Quellen zur Geschichte des Unterganges livländischer Selbstständigkeit, aus dem dänischen geheimen Archive zu Kopenhagen herausgegeben, II. Band. (Archiv für die Geschichte Liv-, Est- und Curlands. Neue Folge X. Band.) Reval. Kluge, 1884, w 8ce, str. IX i 385. 7 marek 50 fenig.

Kurapatkin, Kritische Rückblicke auf den russisch-türkischen Krieg 1877—78, bearb. von Krahmer. 1. Heft. Berlin, Mittler u. Sohn. M. 2·25.

Abriss der Geschichte Chinas seit seiner Entstehung. Nach chines. Quellen übersetzt und bearbeitet von S. v. Fries, kaiserl. chines Beamten d. Seezollverwaltung Vídeň, Frick 1884.

Sčerbin, Dr. A.: Ахал. Тэкинская экспедиція генерала Скобелева въ 1880—81 годахъ. Съ приложеніемъ карты и плана. Изъ воспоминаній др. А. Щ. Спб. 1884. 1 r. 50 kop.

Osc. Mertens, Das Zufuhrgebiet Rigas für Getreide, Mehl und Grütze. Riga, Bruhns in Comm., 1883. V u. 136 S. gr. 8°. M. 4.

Ernst Thilo, Die öffentlichen Lagerhäuser mit Warrant-Ausgabe und die Elevatoren in ihrer Bedeutung für Russland und namentlich Riga. Leipzig, Grunow, 1884. XX u. 256 S. gr. 8°. M. 7.

Wilhelm Ruprecht, Die Wohnungen der arbeitenden Klassen in London. Mit besonderer Berücksichtigung der neueren englischen Gesetzgebung und ihrer Erfolge. Göttingen, Vandenhoeck und Ruprecht, 1884. IV u. 144 S. gr. 8°. M. 2·80.

B. Aba, Skizzen aus Amerika. Wien, Gerold. 1885. (Črty bývalého ministra Kriegsaua.)

Angelo de Gubernatis. Storie universale della letteratura. Vol. IX. Storia del romanzo. 457 S. Vol. X. sez. I. Florilegio romantico, il romanzo orientale, greco, romano e medievale. 288 S. Vol. X. sez. 2. Florilegio romantico, la novella ed il romanzo moderno. S. 289—750. Vol. XI. Storia della storia. 329 S. Vol. XII. sez. 1. Florilegio storico, storici orientali, greci, latini e cronache medievali. 272 S. Vol. XII. sez. 2. Florilegio storico, storici moderni e stranieri. S. 273—759. Mailano, Hoepli. 1883. 1884. 8°. à Bd. L. 4.

Günther Alexander E. A. Saalfeld, Tensaurus italograecus. Ausführliches historisch-kritisches Wörterbuch der griechischen Lehn- und Fremdwörter im Lateinischen. Wien, Gerolds Sohn, 1884. 1184 Sp. gr. 8°. M. 20.

R. Lepsius, Die Längenmasse der Alten. Berlin, Hertz, 1884. 110 S. gr. 8°. M. 3.

Homeri Iliadis carmina seiuncta discreta emendata prolegomenis et apparatu critico instructa edidit Guilelmus Christ. Pars I. II. Leipzig, Teubner, 1884. IV u. 742 S. gr. 8°. M. 16.

Georg Curtius, Zur Kritik der neusten Sprachforschung. Leipzig, Hirzel, 1885. 161 S. gr. 8°. M. 2·60.

F. Max Müller, Biographical essays. (Râjah Râmmohun Roy, Keshub Chunder Sen, Dayânanda Sarasvatî, Bunyiu Nanjio and Kenjiu Kasawara, Colebrooke, Mohl, Bunsen, Kingsley.) London, Longmans, Green and Co., 1884. 390 S. 8°.

Hanusz Jan dr., O książce do nabożeństwa króla Zygmunta I. w rękopisie monachijskim (Odbitka z tomu XI. Rozpraw Wydziału filolog. Akad. umiej.). Kraków, druk. Uniw. Jag., 1884.

George Eliot's life as related in her letters and Journals. Arranged and Edited by her Husband, J. W. Cross. With portraits and other illustrations. 3 vols.

Hovorna.

(Za tuto část redakce není zodpovědna.)

Na úvahu mou o **„Navedení ku chemickému rozboru“** od prof. K. Preise, ve které jsem si dovolil k některým nesprávnostem ve spisu tom se nalézajícím ukázati, v níž jsem pronesl náhled svůj o některých methodách tam uvedených a v níž jsem konečně spravedlivě uznati hleděl to, co ve spise jest dobrého, dostalo se mi od pana auktora odpovědi poněkud ostré, která ale hlavní „výtky“ mnou uvedené nevyvrací. Co se formy mé kritiky týče, tu se vyznám upřímně, že bych byl raději napsal místo „mohlo by se zdáti, že . . .“ a p. „udání p. auktora že . . . jest chybné“, kdybych byl předvídal, že mírnější výraz ten nebude považován za šetrnější, jak jsem vskutku zamýšlel.

Odpověď p. auktora na otázku, *proč v praxi začíná kovy lehkými* atd., nejen že není „jednoduchá“, nýbrž k tomu velice neočekávaná zakládajíc se na nedostatečném zařízení místností jeho laboratoria.

Trvám na své poznámce, že „sulfhydratů“ k dělení kovů první a druhé třídy se neužívá. Praví-li p. auktor, že „měl na mysli všem chemikům známý rozklad monosulfidů alkalických vodou“, musím podotknouti, že mně známo je i že ten rozklad jde ku př. u sirníka ammonatého dále, neboť ve vodnatém roztoku se tento dissociuje v ammoniak a sírovodík. Oba tyto rozklady jsou ale za obyčejných okolností pouze *částečné*, závisíce na množství vody přítomném, na temperatuře atd., a nemají než význam theoretický.

Pravil-li jsem, že sirník arsenový ve chlorovodíku za tepla se nerozpouští, kdežto pan auktor mne několika citaty na to upozorňuje, že se rozpouští *poněkud*, měl jsem na mysli „všem chemikům známé“ faktum, že jest nesčíslná řada sloučenin, které se ve zkoumadlech *poněkud* rozpouštějí (jak mnoho je sloučenin absolutně nerozpustných?), ale se stanoviska analysy kvalitativné právem za „nerozpustné“ se považují. *Unum pro multis* uvedeno budiž, co praví pan auktor sám (I. díl str. 23.): „V ammoniaku a uhličitanu ammonatém sirník cíničitý se nerozpouští“. Nikdo přece nebude tvrditi, že nerozpustnosť ta je *úplnou*, ale za „nepodstatné, chybné“ udání to se stanoviska uvedeného přece nikdo považovati nebude.

Udání p. auktora, že z roztoků arseničnanů se sráží sirovodíkem za tepla směs trisulfidu a síry, jest *chybné*, ač to pan auktor nechce připustiti. Ubezpečuje-li mne p. auktor, že „poměry u sirníkův arsenu a antimonu *nejsou tak jednoduché*, *jak se namnoze za to má*“, tu nemohu jinak než dáti přednosť autoritě Bunsenově, který četná číselná data uvádí, zejména an mne pan auktor odkazuje na pojednání své, které dosud neuveřejnil.

Co se týče kvalitativného dělení arsenu, antimonu a cínu, nemáme, jak známo, dosud žádnou dobrou methodu, ale jelikož se methoda p. auktorem doporučená zakládá na nerozpustnosti cíničitanů a antimoničnanů alkalických *ve vodě*, jakož i že vyžaduje nepoměrně mnoho času, dále jelikož jsem se v různých laboratoriích, sleduje bedlivé žáky, kteří onu i mnou zastávanou methodu prováděli, přesvědčil, že první není spolehlivější než druhá, doporučuji „trvám vším právem“ methodu poslednější. K tomu, aby se vylučoval *všechen* arsen v podobě sedliny a nejen nepatrná část v podobě kroužku, mám důvod *velmi závažný*. U prvku tak důležitého jako arsen je velice výhodno, ví-li praktikant již dle výsledku analysy kvalitativné, nalézá-li se arsen v probě v množství nepatrném neb větším, a to se přece dle pouhého kroužku sotva dá posouditi!

Co se týče reakce chlorečnanů s kyselinou solnou, připouští pan auktor, že mělo býti uvedeno, že se tvoří vedle chloru též *tetroxyd chloru*, ale uvádí, že jest prý „podivné, že (mi) tento poklesek v knize Menšutkinově ušel“. Nahlednul jsem „v Menšutkinův *originalní* analytický spis, který (jsem) tak zevrubně studoval, že dovedl (jsem) o něm úvahu napsati“ (!) a tam nalézám, že M. uvedenou p. Preisem rovnicí vyjadřuje jen jednu fasi reakce a na témže místě (5. vydání str. 320. 6. řádka) praví *zcela správně:* „**Соляная кислота даетъ при дѣйствіи на нее хлоръ, хлорноватистый ангидридъ и др. смотря по условіямъ**“. Jest mi tedy odvolávání se na Menšutkina nepochopitelné; ale i kdyby ve spisu jeho byly „poklesky“, jak se pan auktor naznačovati zdá, myslím, že nás ani chyby vynikajících učenců neopravňují, abychom je napodobili.

Myslí-li p. auktor, že je lépe organické sloučeniny úplně ignorovati, nežli se o nich

třeba „kuse a mimochodem“ zmíniti, aby žák alespoň *typus* reakcí těch poznal, „zůstavuji odpovědnosť“ panu auktorovi, ale nesdílím náhled jeho. Odkazuje-li mne ale p. auktor na českou polytechniku, pak se přiznám, že mi není „*velmi dobře známo*“, jak dalece se tam v laboratoriu stolice organické *kvalitativná analysa organická* pěstuje, jako že vůbec moje kritika netýkala se vyučování na české vys. škole technické.

Ohledně čištění kyseliny šťavelové nesouhlasí zkušenosti mé se zkušenostmi p. auktora a proto trvám na původním svém výroku.

Co se týče titrování chameleonem za přítomnosti chlorovodíku, přiznávám se, že mi malá poznámka ona pod čarou ušla, jelikož jsem o předmětu tom v textu obšírnějšího poučení hledal, zejména pokud se týče koncentrance roztoků. Že poznámku onu nyní nalézám, překvapuje mne tím více, jelikož na str. 46. v textu jest uvedena (kniha vyšla 3 léta po uveřejnění práce Zimmermannovy) chybná, zastaralá methoda opětované titrace chlorovodíkových roztoků železa. Tam měl pan auktor rozhodně vzíti zřetel ku práci Zimmermannově.

Pan auktor připouští, že udání jeho, týkající se redukce iodidu stříbrnatého vodíkem, není správné. Trvám na tom i pokud se *bromidu* týče, neboť po šesti- i vícehodinném žíhání ve vodíku v uvedeném apparatu nalezl jsem při pokusech svých uvnitř spečeného houbovitého stříbra pravidelně větší neb menší množství neredukovaného bromidu.

Nesouhlasím s p. auktorem ani s citovaným jím Holthofem, že by určování arsenu v podobě *pentasulfidu* skytalo nějaké obtíže, neboť jsem opětovně se přesvědčil v laboratoriích Bunsenově, Roscoeově i jinde, že operaci tu provádějí i začátečníci (ve kvantitavném oddělení) s touže snadností, jako kterékoliv jiné určení.

Poznámku mou, že za přítomnosti chlorovodíku nelze arseničnany dioxydem síry redukovati, připouští p. auktor též. O tom ale, že se musí nejprve chlorovodík odstraniti, dovídáme se od pana auktora poprvé zde v „Athenaeu“, ale v knize o tom ničeho nestojí.

Bez roury vysušovací nelze získati *čisté a úplně suché* (Stromeyer) dusičnany kalcia a strontia.

Nejsme oprávněni psáti stron*c*ium místo stron*t*ium, pokud český pravopis není fonetický, a pokud stron*t*ium dává soli „stron*t*naté“; neznačí nic, píšou-li tak Rusové. O zásadách, dle nichž se u nás „*obecně*“ řídí pravopis cizích slov, nemohu se zde šířiti.

Pronesl-li jsem náhled, že by bylo lépe užiti většího množství všeobecných zkoumadel, aby se tím kyseliny rozdělily na více grupp, sledoval jsem tím pouze příkladu „osvědčených odborníků“, zejména Bunsena, který tak činí „na základě 55leté (dosud jak známo svěží) činnosti v laboratoři, do které *skutečně dochází*“.

Bunsenovy plamenné reakce neprohlásil jsem *za nezbytné vůbec;* není-li o nich, ani o spektralní analyse ve spisu p. Preise žádné zmínky, pak připomínám pouze, že „De non apparentibus et non existentibus eadem est ratio“.

BOHUSLAV BRAUNER.

Napsal jsem v minulém čísle těchto listů, čeho bylo třeba poznamenati v příčině úvahy p. Braunera.

Považuji za zbytečné, k hoření odpovědi zde v Athenaeu něco doložiti. — Dosavadní polemika stačí, aby mohla se posouditi tendence a hodnota kritiky p. Braunera.

K. PREIS.

Poslední slovo o „Hláskosloví jazyka polského“.

Osm bodů zavírá „odpověď“ p. Kolářova na mou kritiku jeho práce („Athenaeum“ str. 182.—3.): čtyry z nich jednají o „samohláskách nosových“ a čtyry o jiných jednotlivostech. Na str. 8. spisku p. K. čteme doslovně: „Na rozhraní stol. XV. a XVI. původní nosovka tvrdá a_n se rozštěpila ve dvě: ę, o_n“, a měkká ia_n taktéž v *ię* i io_n. Jest tu řeč „o výslovnosti a pravopise“. Na str. 27. vykládá již p. K. „*hláskosloví polské*“, ale i zde čteme totéž: „z nichž (t. j. a_n, ia_n) se XVI. století kvantitativním zúžením vyvinuly nynější nosovky polské: tvrdé o_n, ę, a měkké io_n, *ię*“. *Že tak nebylo* dokazuji doklady v mé kritice uvedené. Nejstarší již sledy polského jazyka ukazují, že mimo a_n ('a_n) jsme měli již ve věku XI. i XII. taktéž o_n ('o_n) i ę ('ę), zcela jako dnes v podřečích slezských. Všecky tyto nosové samohlásky *tvrdé* jsou střídnicemi praslov. i st.-sl. ѫ, *měkké* pak zastupují praslov. i st.-slov. ѧ.

Co do slov: *garb*, *ziarno*, *czarny* i t. p. čteme dvakráte na str. 23.: „Polština tedy zde (před *r*) zachovala i *původní* hlásku (*a*) i její postavení (před *r*).“ — St.-slov. дрѧзга, rus. дрязгъ uvedl jsem, abych auktorovi ukázal, že *drzazga* nenáleží tam, kde se mluví o pol. *rza* (rus. рѣ)“. Taktéž nenáleží sem *wrzask*, neb v ruštině jest верещать (*-ere*). Také chybné jednotlivosti nalézají se na každé téměř straně spisku p. K. „Odpověď“

pak jeho tím více mě ještě utvrdila v mínění, které jsem o celé této práci vyslovil v kritice. Končím, neb i tak je příliš místa věnováno této rozpravě v úzkých rámcích „Athenaea“.

Dr. Jan Hanusz.

Poznámka k „Poslednímu slovu“.

K tomu nemám mnoho podotknouti, neboť p. kritik tu dílem se shoduje se mnou, dílem mně neodporuje. Jen dvou věcí nemohu pominouti mlčením:

Proti tvrzení, že „nejstarší již sledy polského jazyka ukazují, že jsme měli již ve věku XI. i XII.“ mimo staropolské a_n ia_n i novopolské nosovky ę ≺ ą (= o_n) a ię ≺ ią (= io_n), „zcela jako dnes v podřečích slezských“, podotýkám: a) že nejstarší písemné památky jazyka polského pocházejí, jak známo, teprve ze stol. XIV. a XV.; b) dle Małeckého (Gr. hist. porów. I. 20. 21.) „v nejdávnějších diplomech místní i obecná jména jsou psána s *an*, *am*“, místo nynějších ę ≺ ą (= o_n), a „zvláštní litera pro zvuk ę se objevila v písemnictví polském velmi pozdě, na konci XV. nebo na počátku XVI. věku“; c) dle pouhého ponětí o původu nosovek st.-slovanských, polabských a polských, ono tvrzení p. kritika je naprosto absurdní (viz Čas. Č. Mus. 1875. IV. 417.—426. a Zprávy kr. č. spol. náuk 1881 „O hist. srov. mluv. polské“).

„Chybné jednotlivosti nalézají se prý na každé téměř straně“ mého spisku „O hlásk. jaz. pol.“, — možná, neb errare humanum est; ale dle té kritiky není všecko chyba, co p. kritik považuje za chybu a o hlavní věci, o mé nové soustavě a zásadě, o mém novém hledišti na „Hlásk. jaz. pol.“ nezmínil se ani slovem.*)

Jos. Kolář.

Replika p. kanovníkovi dru. Ant. Lenzovi.

Pan kanovník dr. Ant. Lenz odpověděl k mému referatu („Athenaeum“ 1885, str. 153.) o svém spise („Učení Chelčického“) v časopise „Pastýř“ 1885, str. 313; že prý soud jeho pronesený o Chelčickém a Bratřích střízliv jest a spravedliv a že tedy křivdil jsem mu vytýkaje, že pronesl soud příkrý a nespravedlivý, nezdůvodněný ani historicky ani logicky.

*) Tímto spor pro Athenaeum je ukončený.
Redakce.

Prosím čtenáře věci dbalého, aby sobě odpověď p. Lenzovu srovnal s referatem mým, protože tu nechci odpovídati ke všemu, co p. Lenz odpověděl a nařknul. Jen ke třem argumentacím stručně odpovím.

Já jsem pravil 1. že není ve spise p. L. dokázáno, že Chelčický nepoctivě si vedl, odvažuje se až ke lži; 2. není dokázáno, že Chelčický a Bratří falšovali bibli, a že konečně 3. tím, co p. Lenz ve knize své ukázal, není důkaz proveden, že Bratří přetvařujíce se pravý rozum a smysl svého učení zakrývali.

Ad 1. P. kanovník odnáší se v odpovědi své jen ku str. 16. a 17. spisu svého, kdežto hlavní místo, mnou výslovně uvedené, je na str. 39., a pověděl jsem a opakuji ještě jednou, že nedokázal p. L. ve knize své, že Ch. a jiní reformatoři nejednali bona fide. Sám pak výslovně pravím, že jinou jest otázkou, jestli tak vůbec jednali vežďy všichni, a jestli logicky a historicky správně potvrzovali učení svá. Lhal-li Chelčický, pak byl podvodníkem; jestli však neúmyslně není dosti jasným, důsledným, jestli snad nemoha ještě jinak pohybuje se v obvyklé terminologii, a t. pod., p. kanovník má právo se svého katol. stanoviska vytýkati neshody a nedostatky *rozumové* (theologické), nesmí však przniti *charakteru*.

Ad 2. Ani Chelčický ani ostatní čeští reformatoři a evanjelíci na tom dotčeném místě bible nefalšovali. Tu tkví hlavní spor náš: p. Lenz odvážil se úsudku, že Chelčický a jeho stoupenci falšovali bibli a ukazuje *jedno* porušené místo. V odpovědi své opětně praví, že měli Chelčický a ostatní svůj zájem spojený s textem I. Cor. 11, 27.

Já jsem odpověděl a odpovídám: *a)* že jen lidé všeho rozumu zbavení takového porušení by se dopustili ke své vlastní škodě, neboť to, co falšováním toho jednoho místa sobě by chtěli vytěžiti, stojí bez toho na témže místě; falšovatel byl by tedy všecka místa porušil. Zníť text (Kral. bible) I. Cor. 11. 25—29: „Nebo kolikrátž byste koli jedli chléb tento *a* kalich tento pili, smrť Páně zvěstujte, dokavadž nepřijde. 26. A protož kdo koli jedl by chléb tento [*a*] pil kalich Páně nehodně, vinen bude tělem a krví Páně. 27. Zkusiž tedy sám sebe člověk a tak chléb ten jez *a* z toho kalicha pí. 29. Nebo kdož jí *a* pije nehodně, odsouzení sobě jí *a* pije, nerozsuzuje těla Páně“.

A kde je dokázáno, že Chelčický a Bratří jen toho jediného místa I. Cor. 11, 27. se dovolávali? Proč ku př. lutherská církev, ač Luther na sporném místě má „aneb“, hned

s počátku držela se učení pod obojí? Nejsou i bez toho místa důvody z Písma (ať už správné neb nesprávné se stanoviska katol.) jiné? Kde je toho důkaz, že Chelčický a ostatní evanjelíci (až do dneška) dovolávají se toho jediného místa k držení svého *výkladu* písma?

b) Kontext a smysl celého místa falšování jednoho „a" na místě „aneb" naprosto vylučuje.

c) Nemohl Chelčický a jiní překladatelé omylem beze vší zlé vůle místo ono porušiti? Prof. Král k výkladu mému připojil palaeografickou domněnku („Athenaeum" čís. 7. str. 187), že řecké ἤ a καὶ píší se téměř k nerozeznání stejně, a že tedy při nepatrné jen neopatrnosti písaře nebo čtenáře snadno mohly býti zaměněny. Co by pan kanovník říkal, kdyby kdo pověděl, že vulgata papežem Sixtem V. vydávaná na mnohých místech je falšovaná? Kdybychom totiž vzpomněli toho, jak tento papež bullou svou (1. března 1589) text dotčený prohlásil za jediné správný a původní, který sněm kostnický prý měl na mysli, hroze trestem Božím všem, kdož by koli jej měnili, kdežto pak ještě před vydáním našly se mnohé chyby a omyly, které se vyškrabovaly (ne ve všech exemplářích!), papírem přelepovaly a t. p.? V pozdějším pak vydání vulgaty za Klimenta VIII. chyby a omyly ty ovšem vykládají se v předmluvě provinění tiskařovým: nenapadlo p. Lenze při takovýchto a mnohých jiných praecedencích (srv. L. v. Ess, Pragmat.-hist. Geschichte d. Vulgata a t. d. [v. Ess je katolík!]), že nesmí se tak na kvap mluviti o falšování *jednoho* místa?

Ad 3. V tom, co p. Lenz z Bratří ve své knize (a jen o tu jde!) dokazuje, nejde, že Bratří na dotčených místech úmyslně zakryvali učení svá. Chce-li p. Lenz kárati methodu a logiku Bratří, budiž; charakteru však se nedotýkejž. —

Dalo by se ještě všelicos říci, jako ku př. že p. Lenz ukazuje, jak Chelčický sám mluví proti podvodům kněží pod obojí, že by se tedy tím bedlivěji musilo dokázati, jestli sám byl podvodníkem a t. d. Nechci však sporné věci zbytečně umnožovati, doufaje, že p. Lenz buď tvrzení svá dokáže neb odvolá.

T. G. MASARYK.

Oznámení.

Akademický spolek svolal před nějakým časem zástupce čelnějších spolků Pražských k poradě, jak by se slovanští věrověstové Cyrill a Method důstojně měli oslaviti, aby český národ projevil, že pochopil veliký kulturní a národní význam apoštolů slovanských. Když pak zatímný komitét kooptací doplnil se představiteli různých korporací, prof. Masaryk v hlavní schůzi učinil návrh, aby zarazil se **spolek pro vydávání písemných památek náboženského a církevního vývoje národa českého**, a zdůvodnil návrh svůj asi takto:

„Chceme-li dokázati, že pochopili jsme kulturní význam našich apoštolů slovanských, způsobem různým můžeme na jevo dáti city, tužby a myšlénky své, jež v roce tomto ovládají nás vzpomínající, co před 1000 lety Cyrill a Methoděj pro nás učinili. Mohli bychom pouť vykonati do Velehradu, můžeme slavnosti jiné pořádati, snad i přednášky a t. p., ale všecko to nezdá se mi býti výrazem dosti případným toho, co bychom cítiti a mysliti měli. A proto navrhuji, abychom v upomínce na věrověsty naše založili **spolek pro vydávání písemných památek náboženského a církevního vývoje národa českého**.

Shromáždění tak vzdělanému nepotřebuji šířiti se o důležitosti takovéto oslavy. Je na snadě, že takto věcně i historický dosah slavnosti letošní velmi dobře a trvale označíme; neboť běží tu o spisy Tomáše Štítného, Matěje z Janova, Husa, Chelčického a j. Zároveň však vydávání spisů těchto je nutností; neboť ku př. Matěje z Janova máme částečně jen v jediném rukopise, i mohlo by snadno se státi, že by draho-

cenný tento poklad za své vzal. A kdo ví, jak naši historikové Palacký a Tomek o Matěji z Janova soudí, musí toho želeti, že posud skvost takový se nevydal. Považme, že Chelčického nic nemáme vydáno nově! A taktéž i pozdější velikáni náboženského hnutí až na některé části Husových spisů českých jsou nám i světu ostatnímu neznámi. Proto nezbývá nám než odčiniti konečně, co zameškali jsme a vydáním všech těch památek dokázati jiným i — samým sobě, že národ český veždy veliké měl idealy a šlechetné tužby, dokázati světu, že místa, které míti chceme v řadě národův osvícených, dávno a dávno sobě jsme zasloužili. Národové větší váhu mají tím, co byli, než co jsou, neboť jsou a býti mohou jen tím, co byli.

A protože konečně návrh na oslavu našich věrověstů vychází z Akademického spolku, oslavení zároveň budiž svědectvím, že studentstvo české stojí v popředí všude tam, kde jde o skutečné a trvalé povznesení národa."

Když návrh tento jednohlasně byl přijat, vypracoval a schválil se následní náčrt hlavních odstavců stanov:

1. Spolek náš má úkol, starati se o peněžité prostředky pro vydávání písemných památek náboženského a církevního vývoje národa českého.

Spolek stará se také o vhodné vydavatele vědecké.

2. Vydávati se budou ty čelnější spisy, které buď nevyšly vůbec, aneb kterých novější vydání jsou potřebná, jako na př. a přede všemi spisy Tómy Štítného, Matěje z Janova, Petra Chelčického, Husovy latinské a české spisy, Ondřeje z Brodu, Stanislava ze Znojma, Jana Rokycany, Hilaria Litoměřického a t. d.

3. Spolek vděčně přijímá jakýkoli peněžitý dárek. Kdo však neméně nežli 50 zl. buď najednou neb po lhůtách ročně 5 zl. přispěje, zakladatelem se stává a dostane všecky spisy spolkem vydávané.

Knihovny a nesmrtné ústavy přispívají dvojnásobnou summou.

4. Podrobnější pravidla pro výběr, vydávání a nakládání spisův ustanovuje výbor.

Do výboru pak navrženi a zvoleni byli níže podepsaní.

Zatímním pokladníkem ustanoven prof. Masaryk; na místě pak upsáno zl. 1110 (prof. Masaryk 1000 zl., stud. jur. Lubor Jeřábek 10 zl., prof. J. Kaizl 100 zl.). Stanovy podrobnější předloženy úřadům a až schváleny budou, předstoupí se před národ s veřejným provoláním.

Univ. prof. **A. Rezek, J. Goll, J. Kalousek, J. Emler, J. Gebauer, J. Kaizl,**
redaktor **V. Vlček,** dr. **K. Čížek,** Starosta Akademického spolku,
prof. **T. G. Masaryk.**

Redaktoři: Pro theologii Prof. dr. KLEM. BOROVÝ. Pro práva a státní vědy Prof. dr. ALB. BRÁF. Pro medicinu Prof. dr. E. MAIXNER. Pro filosofii Prof. dr. AUG. SEYDLER. Pro vědy technické Prof. K. PREIS a Prof. A. VÁVRA. Redaktor en chef Prof. dr. T. G. MASARYK.

ATHENAEUM vychází vždy 15. každého měsíce o dvou arších, vyjmouc srpen a září.

Předplácí se ročně 5 zl., půlletně 2 zl. 50 kr. r. č. (i s pošt. zásylkou). Předplatné přijímá nakladatel J. Otto v Praze, knihtiskárna na Karlově náměstí č. 34.

Redaktor Prof. dr. T. G. MASARYK (Vinohrady, Čelakovského ulice čís. 165). — Vydavatel a nakladatel J. OTTO v Praze. — Tiskem J. OTTY v Praze.

ATHENAEUM

LISTY PRO LITERATURU A KRITIKU VĚDECKOU

ROČNÍK II | 15. KVĚTEN 1885 | ČÍSLO 8

OBSAH:

O potřebě zorganisovati meteorologická pozorování v Čechách.

Napsal F. Augustin.

(Dokončení.)

III.

Při nynějším stavu meteorologického pozorování v Čechách nelze ani mluviti o jednotné a soustavné organisaci, která by zabezpečovala jisté a vydatné výsledky meteorologickému a klimatickému výzkumu země. Meteorologická práce není zde dosud urovnána a uspořádána tak jako v ostatních zemích, není tu žádného středu, z kterého by vycházel podnět k pozorování meteorologickému, a není zde plánu, dle kterého by se mělo v celé zemi konati. Máme tu neúplnou a zastaralou meteorologickou stanici první třídy významu pouze lokalního nenalézající se v žádném spojení s ostatními stanicemi jichž počet jest malý a stále se mění. Zanedbáním vhodných oprav nedostává se nám mnohých důležitých pozorování, jako jest měření slunečního svitu a žáru, teploty půdy zemské na povrchu a v rozličných hloubkách, elektřiny atmosferické, systematického sledování bouřky atd., nepřihlížíme-li vůbec již ani ku pozorování přesně vědeckému, sloužícímu k řešení jistých problemův a otázek, vyžadujícímu největší péče a obezřelosti.

Má-li přinésti též u nás v Čechách meteorologická práce vědě a zemi prospěch, musí býti pozorování v různém směru rozšířeno a dle osvědčených pravidel náležitě zorganisováno se zřetelem na cíle, jež si vytkla nynější meteorologie. Čechy nemohou jinak se postaviti do řady s ostatními zeměmi, kde se koná vědecká meteorologická práce, nežli tím, když založí se co nejdříve *samostatná meteorologická stanice nejen pro pozorování meteorologická, ale i pro pěstování meteorologie, zařídí se zvláštní síť stanic klimatických, lesnicko- a hospodářsko-meteorologických a upraví se meteorologická služba vzhledem k praktickému povětroznalství.*

Chceme-li se i v tomto oboru duševní činnosti dodělati čestných úspěchů, musíme se rozloučiti s náhledy zastaralými, pocházejícími z doby, kdy byla meteorologie ještě na nízkém stupni vývoje, v podruží u jiných věd a meteorologická pozorování pouze vedlejším zaměstnáním astronomů; musíme se postaviti na nynější stanovisko vědy, jež vyžaduje zcela samostatných a neodvislých podniků meteorologických, musíme se zříci

zpozdilých předsudkův a všímati si více, nežli se dosud děje, vědeckých otázek a problemů naší doby a poohlížeti se po tom, mnoho-li a jak se pracuje jinde. V našich skromných poměrech nemůžeme sice pomýšleti na zavedení takových podniků meteorologických, jaké spatřujeme u bohatých a velkých národů, avšak můžeme svými prostředky dodělati se přece takové organisace meteorologického pozorování, jakou mají některé menší země, na př. Belgie, Švýcarsko, Bavorsko, Sasko a j., kde jest práce meteorologická již vzorně upravena.

Především jest potřebí zříditi v Čechách novou *stanici meteorologickou první třídy* aneb odděliti dosavadní stanici od hvězdárny a přeložiti na místo příhodnější. Dle ustanovení kongressových nazývají se tak meteorologické stanice, na kterých se konají a zaznamenávají nepřetržitá aneb hodinná pozorování úkazův atmosferických buď přímo nebo pomocí přístrojů registrujících. Má-li taková stanice dostáti úplně svému úkolu a poskytovati material vyhovující všem požadavkům vědeckým k vyhledávání zákonů v úkazech atmosferických, musí býti opatřena přístroji nejdokonalejšími a tak umístěna, aby úkazy atmosferické nebyly příliš ovládány působením činitelů lokalních. Dosavadní naše stanice první třídy vyhovuje jenom částečně a sice vzhledem k přístrojům pozorovacím přísným požadavkům naší doby, kdežto umístění její při hvězdárně jest velice nepříznivé. Pozorovacího materialu získaného na takovém místě, jako jest Pražské Klementinum, nelze nyní patřičně zužitkovati v meteorologii; z té příčiny nemůže také Praha býti normalní stanicí pro ostatní místa v Čechách, kde se konají pozorování meteorologická pouze v některých lhůtách denních a musí se při porovnávání, upravování a redukování dat pozorovaných na českých stanicích meteorologických vyhledávati pozorovací řady nejbližších cizích stanic první třídy, na př. *Vídeňské, Mnichovské, Lipské a Krakovské*, kde jsou poměry podnební poněkud jiné nežli v Čechách. Na místě nynějším jest meteorologická stanice první třídy také ještě z té příčiny déle nemožnou, jelikož se tam nedají ani vykonati mnohá důležitá pozorování, jež jsou nyní na takovýchto stanicích všeobecně zavedena.

Má-li se přikročiti do opravdy k upravení meteorologického pozorování v Čechách, nutno učiniti nejdříve začátek s nejdůležitější prací, se zařízením stanice hlavní. Musíme zaříditi nejdříve úplnou meteorologickou stanici první třídy, neodvislou a samostatnou a sice tak, aby mohla časem býti rozšířena na observatorium zemsko-fysikalní. Toto spojení meteorologického pozorování s tellurickým jest mnohem přirozenější nežli dosavadní spojení s pozorováním astronomickým.

Pozorování meteorologické nemohlo by se u nás ani jinak potkati se zdarem, kdybychom neměli řádného observatoria opatřeného dokonalými přístroji a postaveného na vhodném místě, pozorujícího s vědeckou přesností úkazy atmosferické v rozměrech co největších. Pozorování meteorologická vykonaná na obyčejných stanicích pozorovateli dobrovolnými nejsou vždy dosti spolehlivá, úplná a přesná, takže jich nelze vůbec s prospěchem zpracovati bez porovnávání s pozorováními vykonanými na hlavní stanici a prováděnými s přesností stále vzornou. Bez zařízení takového hlavního observatoria bylo by v Čechách rozmnožování obyčejných stanic meteorologických s dobrovolnými pozorovateli zbytečné a nepřineslo by ani vědě, ani zemi valného užitku.

Práce na hlavních observatoriích prováděné přispívají k rozvoji vědy meteorologické poskytováním spolehlivého materialu a zdokonalováním přístrojův a method pozorovacích; stanice obyčejné mají v tom ohledu význam jen podřízený. Jest naší povinností, abychom po příkladu jiných zemí založili aneb upravili ústav, který by se mohl čestně súčastniti závodění na poli činnosti lidské, na kterém se nyní velmi mnoho pracuje. Ovšem že prostředky naše nedovolují postavení stkvělého observatoria,[41])

[41]) K ústavům nejvelikolepěji zařízeným náleží centralni observatorium v Kewu u Londýna. Observatorium toto má za účel, aby konalo úplná magnetická a meteorologická pozorování, staralo se o konstrukci met. přístrojů registrujících, zkoušení a porovnávání přístrojův obyčejných. Všechny přístroje, jež se dodávají meteorologickému úřadu v Londýně a jiným ústavům vědeckým, pak přístroje, jichž užívají lékaři, pozorovatelé atd., byly dříve vyzkoušeny a porovnány s normalními přístroji v Kewu. Počet přístrojů tam vyzkoušených páčí se ročně na několik tisíc. Při ústavě zaměstnáno jest vedle ředitele 10 assistentů.

Rusové si vystavěli v Pavlovsku blíže Petrohradu s velikým nákladem hlavní pozorovací ústav meteorologický, jenž vyniká jmenovitě v pozorování magnetickém nade všechna jiná observatoria toho druhu. Francouzi vydržují si na Montsouris v Paříži observatorium pro pozorování meteorologická, magnetická a zemsko-fysikalní.

avšak při vědeckých výzkumech nerozhoduje vždy hojnosť prostředkův a stkvělé zařízeni, jak viděti z toho, že bylo jinak skrovně opatřené observatorium Pražské kdysi mezi prvními ústavy toho druhu, hlavní oporou meteorologie, a to jenom neobyčejnou horlivostí pozorovatelů.

Bylo by žádoucno, aby *observatorium Pražské*, které požívalo kdysi nemalé slávy, pokud se nečinily přísné požadavky vzhledem k místu, v novém observatorii nadále podrželo název Pražského observatoria, a by nová řada pozorovací na něm započatá připojena byla k dosavadní staré řadě. Nové observatorium mělo by zařízeno býti na některé výšině v okolí Pražském, v náležité vzdálenosti od města. Pro umístění centralní stanice pozorovací u Prahy mluví také okolnosť, že jest Praha hlavním městem a téměř ve středu země. Ohled na dlouholetou řadu pozorovací a na klimatické poměry v Praze vyžaduje však, aby se konala dále meteorologická pozorování na dosavadním místě v Klementinum jako na stanici druhé třídy, alespoň po nějaký čas.[42])

Ostatních stanic meteorologických druhé a třetí třídy, náležejících k rakouské síti pozorovací, není potřebí rozmnožovati a opravovati; počet jejich dostačí úplně k účelu, ku kterému jich potřebuje centralní meteorologický ústav Vídeňský. Dle výročních zpráv tohoto ústavu zasýlaly r. 1882 z Čech pozorování svá do Vídně následující stanice: *Bělá*, *Čáslav*, *Č. Dub*, *Eisenstein*, *Goldbrunn*, *Josefov*, *Cheb*, *Chod. Planá*, *Kadaň*, *Karlovy Vary*, *Krumlov*, *Liberec*, *Lípa*, *Litoměřice*, *Lovosice*, *Marianské lázně*, *Něm. Brod*, *Písek*, *Plzeň*, *Praha*, *Příbram*, *Rosice*, *Tábor*, *Teplice*, *Sv. Tomáš*, *Vejvanovice*, *Vimperk*. Hlavní vadou těchto stanic jest, že se stav jejich stále mění, jelikož udržování jejich jest závislé na dobré vůli pozorovatelů, kteří vykonávají všechna pozorování z ochoty. Z uvedených 27 stanic r. 1882 pozorujících vykazuje jenom 10 úplná pozorování hlavních úkazův atmosferických nepřetržitě za celý rok, z nichž zasluhuje zmínku Cheb a Písek.[43]) Z té příčiny nelze také docíliti, aby bylo rozdělení dobrovolných stanic meteorologických v rozličných částech země a v rozličných nadmořských výškách stejnoměrné; severní Čechy mají v uvedeném počtu největšího, střední Čechy nejmenšího podílu; za horskou stanici meteorologickou může býti pokládána ze všech jedině Goldbrunn ve výši 1062 m.[44])

Má-li centralní ústav meteorologický ve Vídni dostáti úplně hlavnímu svému úkolu pěstovati vědu meteorologickou vůbec, nemůže se při dosavadních prostředcích věnovati podrobnému zkoumání klimatických poměrů v jednotlivých zemích meteorologické síti rakouské, aneb dokonce zaváděti pozorovací pokusy v zájmech polního hospodářství dle rozličných potřeb. Jest na jednotlivých zemích, aby si zařídily podniky meteorologické, které by měly za úkol především jenom *podrobný klimatický výzkum* a pěstování meteorologie v zájmech praktických.

V ohledu tom čeká na nás nesnadná a namáhavá práce; nejprve bude potřebí získati hojný a zároveň spolehlivý material pozorovací o úkazech atmosferických, z něhož by se daly sestrojiti mapy poskytující věrný obraz rozdělení tepla, směru a rychlosti větru, úkazů vodních ve vzduchu atd., jež by sloužiti mohly účelům zdravotnickým, hospodářským, lesnickým, ku pracím inženýrským, k úpravě řek, a kteréž by poskytovaly pevný základ k vylíčení klimatických poměrů v Čechách. Klimatický výzkum Čech doporučovaný tak vřele muži zasloužilými již v minulém století a prováděný bývalou vlastenecko-hospodářskou společností po řadu let s úspěchem nemalým byl k veliké škodě země přerušen předčasným rozpuštěním meteorologické síti r. 1848 a zůstal po dlouhou dobu zanedbán. Několik stanic z většiny neúplných, jež zasýlají pozorování svá do Vídně, nemůže přec poskytnouti dostatečný material ku poznání klimatických poměrů země, vynikající tolikerými zvláštnostmi. Země tak velká a útvaru tak rozmanitého, zároveň tak hustě obydlená a v každém ohledu pokročilá, jako jest země naše, vyžaduje k důkladnému prozkoumání klimatickému soustavné organisace pozorování meteorologických.

---

[42]) Udržování meteorologické stanice v Praze doporučuje se též z ohledů zdravotnických; z několika stran byl také již zkoušen účinek úkazův atmosferických na obyvatelstvo města. Viz A. Bělohoubek: Exposé über einige hygieinischen Fragen der k. k. Hauptstadt Prag. Beilagen zum Jahresberichte des Vereines zur Ermunterung des Gewerbegeistes in Böhmen für das 48. Vereinsjahr 1880–1881.

[43]) Pozorování těchto stanic uveřejňuje se in extenso; v Chebu koná je nepřetržitě již od r. 1863 prof. dr. O. ryt. Stainhaussen, v Písku od r. 1875 ředitel F. Tonner.

[44]) Mimo to Berlínský meteorologický ústav udržuje od r. 1880 stanici druhé třídy na Sněžce.

Jak nutné jest založení aneb vlastně obnovení někdejší meteorologické sítí, vydržované vlastenecko-hospodářskou společností, poznáme nejlépe, porovnáme-li Čechy co do počtu stanic s ostatními zeměmi západorakouskými. Kdyby měla rakouská síť pozorovací nabyti v Čechách normalního rozdělení stanic, musil by zde dosavadní jejich počet býti rozmnožen o 20, a kdyby se Čechy chtěly co do poměrného počtu stanic druhé a třetí třídy vyrovnati Moravě, musilo by tu zařízeno býti vedle dosavadních 27 ještě 40 takových stanic. U porovnání s cizími zeměmi jest stav meteorologických stanic v Čechách ještě nepříznivější. Za našich dnů nestačí ku všestrannému výzkumu klimatickému tak nepatrný počet stanic meteorologických, jak jej shledáváme nyní v Čechách, ani v zemích jednotvárných a rovných, jako jest na př. severní německá aneb ruská nížina, kde jest počet lokalních činitelů na podnebí mnohem menší.

Jak veliké množství stanic meteorologických by se mělo v Čechách zaříditi, záleží na rozměrech, v kterých by se klimatický výzkum Čech prováděl, a zároveň na prostředcích, které by byly vykázány k tomuto účelu. Ostatně rozhoduje v této otázce mnohem více organisace soustavy pozorovací nežli množství stanic; při řádné organisaci vyloučením zbytečných a nahodilých stanic ušetří se velmi mnoho jak na čase, tak i na práci, velké množství jejich stěžuje přehled a kontrolu, jež jest při každém meteorologickém podniku nevyhnutelná a činí rychlé zpracování a uveřejňování výsledků pozorovacích nesnadným.

Nejlépe zařízena byla by služba meteorologická k vyšetření poměrů podnebních v Čechách, kdyby se založilo několik stálých stanic na místech meteorologicky důležitých a udržoval se mimo to ještě jistý počet dočasných stanic ustanovený dle rozličných potřeb. Při pořádání meteorologické síti budiž brán patřičný zřetel ke zkušenostem v pozorování meteorologickém jak u nás tak i jinde nabytým. Ačkoli v Čechách bylo dosud poměrně velmi mnoho pozorováno, přece nejsou výsledky nikterak přiměřeny ku práci na to vynaložené a stalo se tak hlavně volbou místa k pozorování nepříznivého, špatným postavením přístrojů pozorovacích, aneb nahodilým hromaděním stanic v krajinách se stejnými poměry podnebními. *Tím způsobem jako se dosud dělo, nedosáhlo by se nikdy úplné a důkladné známosti o podnebí Čech.*

V zemi tak rozmanitě rozčleněné jako jest země česká nesmí býti zařízení stanic meteorologických přenecháno náhodě, nýbrž musí se při jejich zakládání bráti zřetel ke všem možným činitelům klimatickým, k výšce, k útvaru půdy, ku krajině a j. Nejlépe by se tu hodil system postupného provádění zevrubného výzkumu klimatického po jednotlivých krajinách přirozeně ohraničených, a sice tak, aby byl z počátku založen jenom v jedné z různých a rozmanitých krajin českých určitý počet stanic meteorologických s úplným zařízením v rozličné výšce a poloze: na vrcholku, na svahu, v údolí, na břehu, v kotlině, v lese atd. s pozorováním souhlasným a spolehlivým, čímž by se dopodrobna ustanovil účinek poměrů lokalních: lesu, vody, údolí na podnebí té krajiny. Po uplynutí jisté doby (od 1—10 let) mohla by býti pozorovací činnosť na těchto stanicích zastavena a mohly by býti přístroje týmže způsobem umístěny v krajině sousední.[46]) Zakládáním parallelních a radialních stanic na místech s polohou úplně různou docílí se mnohem určitějších a spolehlivějších výsledků nežli sebe větším počtem stanic bez ladu a skladu rozházených. Kdyby byl zároveň vzbuzen pravý smysl pro podniky meteorologické, jako se stalo dávno již v jiných zemích, dosáhlo by se časem takovouto soustavou pozorovací nejsnáze a s nákladem poměrně nejmenším podrobné známosti o lokalních klimatech rozličného druhu a stupně v Čechách se všemi jejich zvláštnostmi. Ovšem takovýto system výzkumný jest podmíněn nejen horlivostí pozorovatelů, o které by v zemi tak hustě obydlené nemusila býti nouze, ale i jak bylo svrchu naznačeno vzorným umístěním hlavní stanice pozorovací, jejíž nepřetržitá rozsáhlá pozorování by sloužila k redukování a upravení výsledků získaných na stanicích dočasných. K účelu tomuto bylo by potřebí opatřiti mimo hlavní stanici Pražskou ještě některou stanici horskou meteorologickými přístroji registrujícími.

Vyšetření rozdílů vyskytujících se při lokalních klimatech krajin vyžaduje zcela různého umístění parallelních a radialních stanic meteorologických v polohách rozličných a rozmanitých, kdežto při výzkumech podnebí lesního, zvláště však při řešení

---

[46]) Hann: Über die Aufgaben der Meteorologie; Köppen: Über die Principien der Stationenvertheilung.

četných otázek týkajících se působení lesa na podnebí krajin okolních a hledících ku vzájemnému poměru panujícímu mezi lesem a vůkolní krajinou otevřenou, jest naopak potřebí, aby parallelní stanice meteorologické, sloužící ku porovnání klimatických poměrů na místech v lese a na poli, jakož i celé skupení stanic radialních, rozložených v krajině otevřené kolem stanice lesní dle hlavních stran světových, byly zařízeny za stejných podmínek ve stejné výšce a poloze, se stejnou dobou pozorovací.[46]) Důležitosť otázky lesní v Čechách vyžaduje, aby naši lesníci s větším důrazem nežli dosud věnovali pozornosť otázkám klimatologickým, jako to činí lesníci ve Francii, Italii, v Německu, Švýcarsku a Švédsku. Měření deště přičiněním českého lesnického spolku s takovým nákladem a v takových rozměrech prováděné jest dobrým znamením, že by bylo lze s klimatickým výzkumem Čech spojiti *system stanic lesnicko-meteorologických* a že by se mohl takovýto podnik potkati s úspěchem, kdyby se bral náležitý zřetel k pokrokům dosud učiněným. České lesy hodí se znamenitě polohou svou v rozličné výšce a v rozmanitém terrainu k podobným pokusům všeho druhu. Systematické a přesné pokusy v jednotlivých krajinách horlivě prováděné tak jako na př. ve Francii vedly by k výsledkům určitějším a spolehlivějším v každém ohledu i vzhledem k účinkům lesa na déšť, nežli se docílí velkým množstvím stanic, jež nelze ani přehlednouti, ani přísně kontrolovati. Řádná a pevná organisace meteorologického pozorování v zájmech lesnických vyžadovala by nevyhnutelně jen určitě obmezeného počtu stanic.

Klimatický výzkum Čech budiž podnikán vzhledem k nejdůležitějším potřebám země, zvláště ale k pokročilému u nás polnímu hospodářství a buďtež zakládány též zvláštní *stanice hospodářsko-meteorologické*. Naše obyčejné stanice meteorologické druhé a třetí třídy, jež slouží především k poznání proměn v úkazech atmosferických, poskytují pouze material ku povšechné známosti o podnebí, kterak jest závislé na zeměpisné šířce, nadmořské výšce a vzdálenosti místa od moře, nikoli však ku podrobnému výzkumu klimatickému aneb dokonce k zodpovídání mnohých otázek, týkajících se polního hospodářství. Polnímu hospodáři, jemuž se nejedná tak jako vlastnímu meteorologovi o zákonitou souvislosť a spojitosť úkazův atmosferických, nýbrž o poznání jejich závislosti na činitelích lokalních a o jejich působení na vegetaci, mohou prospěti jenom četná pozorování vykonaná *na poli a v lese*, a nikterak pozorování, jež byla provedena na několika našich obyčejných stanicích meteorologických umístěných skoro vesměs uprostřed městských zdí. Data na takovýchto městských stanicích pozorovaná v době vegetační dostačují úplně, jedná-li se pouze o povšechné porovnání povětrnosti s postupem prací na poli, se vzrůstem vegetace a obnosem sklizně,[47]) jsou však zcela nedostatečná tam, kde se jedná o určité zodpovídání rozličných otázek, které úkazy atmosferické a jakou měrou působí na život organický a na kterých činitelích závisí především vzrůst a výnosnosť polních plodin.

Rozmnožením meteorologických stanic pozorovacích ve větších městech, jak bylo již jednou u nás navrhováno,[48]) nezískalo by se příliš mnoho pro klimatický výzkum země. Meteorologie polní není vůbec ještě valně vypěstována; mnohými pokusy musí býti teprve zjištěno, jak upraviti a rozšířiti pozorování meteorologická a jak výsledky jejich zpracovati, aby hospodář a lesník mohl z nich těžiti co nejvíce; při nynějším zanedbaném stavu meteorologického pozorování v Čechách nekonají se měření žáru slunečního, měření teploty půdy zemské, výparů vodních, úkazů rozhodně na vzrůst rostlinstva účinkujících. Dosud nebyly ještě zkoumány specielní meteorologické podmínky jednotlivých druhů plodin, nebo-li jinak řečeno nebylo dosud vyměřeno určitě podnebí pšeničné, žitné, vinné atd. Z té příčiny jest potřebí zakládati různé stanice hospodářsko-meteorologické v rozličných krajinách vzhledem k jednotlivým plodinám polním, aby se zjistil klimatický charakter krajiny s plodinou v ní převládající, a by se určitě seznalo, které jsou vlastnosti roku dobré, prostřední a špatné výnosnosti těch

[46]) Dr. J. R. Lorenz R. v. Liburnau: Entwurf eines Programmes für forstlich meteorologische Beobachtungen in Oesterreich. Mittheilungen aus dem forstlichen Versuchswesen. 1878.

[47]) O povětrnosti a výsledku sklizně pojednává po celou řadu let prof. dr. K. ryt. Kořistka ve „Zprávách výboru pro statistiku polního a lesního hospodářství v království českém“ (1868—1883).

[48]) A. Krečmar: Das meteorologische Beobachtungsnetz in Böhmen, und Vorschläge zu seiner Erweiterung und Vervollkommnung 1875. P. spisovatel navrhuje zařízení 40 meteor. stanic II. třídy a umístění jejich při středních školách, jež se nalézají vesměs ve větších městech.

kterých plodin.[49]) Stanice takové neměly by scházeti při žádné z našich hospodářských škol. Na našich hospodářích jest nyní, aby se v zájmech českého zemědělství chopili organisace meteorologického pozorování, jak už jednou učinili, tenkráte však s programmem rozšířenějším dle pokroků v oboru meteorologie učiněných.

K všestrannému klimatickému výzkumu země náleží též vedle hlavních činitelů klimatických pozorování různých úkazů, jako na př. mlhy, rosy, mrazu, sněhu, ledu na řekách a vodách stojatých a pozorování faenologická vykonávaná bez přístrojů. Soustavným pozorováním a zaznamenáváním mlhy, hojnosti rosy, prvního a posledního mrazu výšky vrstvy sněžní a doby jejího trvání, doby vzniku a tání ledu na mnohých místech přispělo by se nemálo ku charakteristice podnebí jednotlivých krajin. Zvláštní pozornosť v ohledu tom zasluhuje vedle úkazův uvedených *hojné a systematické zaznamenávání bouřky a krupobití.*

Výzkum velikolepého tohoto úkazu přírodního vyžaduje zvláštního systemu pozorovacího, jenž vystupuje poněkud z rámce obyčejného pozorování meteorologického v ustanovených lhůtách. Z pouhého zaznamenávání bouřky na dosavadních stanicích meteorologických a ombrometrických nelze nabyti jasného obrazu o zajímavém tomto zjevu, k tomu potřebí jest mnohých podrobností. Má-li býti podán úplný přehled bouřky, musí býti pozorování její tak provedeno, aby se zjistilo, vznikla-li bouřka v zemi aneb přišla-li odjinud, kterým směrem, v jakých rozměrech a s jakou rychlostí táhla, způsobila-li nějakou škodu bleskem, krupobitím aneb průtrží mračen. V zemích, kde jest již po delší dobu zavedeno rozsáhlé soustavné pozorování bouřky a krupobití, došlo se k výsledkům poučným a zajímavým.[50]) Porovnáváním vzniku a průběhu bouřky s rozdělením tlaku atmosferického na denních mapách synoptických shledalo se, že se bouřky zvláště rozsáhlé nalézají v průvodu barometrických minim a že se vyskytují, zanikají a tvoří opět na jiných místech tak jako tato minima. Závislosť bouřky na horo- a vodopisných poměrech země byla nyní již zcela zřejmě poznána z dosavadních pozorování Vznik a směr bouřky lokalní ustanovuje se úplně útvarem terrainu. Nalézajíť se v každé zemi zvláštní místa, ponejvíce svahy horské a údolí, jež jsou pravými ohnisky bouřky; zde nejčastěji bouřka vzniká a odtud ubírá se určitým směrem, jenž jest podmíněn útvarem terrainu. Soustavným pozorováním bouřky ve velkých rozměrech nabude se o vzniku a rozšíření deště a krup mnohem určitějších vědomostí nežli dosavadním způsobem obyčejného měření. Poznámky jednotlivých pozorovatelův o škodách způsobených bleskem neb krupobitím doplněné zprávami pojišťovacích společností poskytly by vzácný a hojný material k pracím výzkumným, jež jsou velice vítané zvláště polnímu hospodáři.[51])

Takovéto výsledky měly by nám býti pobídkou, abychom též v Čechách zařídili co nejdříve pro bouřku, krupobití a některé ještě jiné úkazy klimatické zvláštní system pozorovací, jenž se dá provésti snadno a bez velkého nákladu, jelikož ku pozorování tomu není potřebí přístrojů. Pozorování bouřky mohlo by míti tím větší u nás úspěch, jelikož se systematicky provádí od oceanu Atlantského až na hranice Čech ve Francii, v Belgii, ve Virtembersku a v Bavorsku, takže by bylo lze sledovati její běh právě na té straně, z které nejčastěji do Čech přichází, ovšem že by trvání a zdar takového podniku závisel na rychlém spracování hojných dat pozorovaných a pravidelně zasýlaných.

Jest velice na čase, aby se započalo záhy s klimatickým výzkumem země, neb na pokrocích učiněných v poznávání klimatologických poměrů závisí měrou nemalou vydávání správných a určitých *prognos* o *povětrnosti*, jež se ustanovují nyní na všech

[49]) Hann: Einige Bemerkungen zur Frage über eine direkte Nutzbarmachung der met. Beobachtungen f. d. Bodencultur; Friesenhof: Über d. Nutzbarmachung met. Beob. f. d. Bodencultur. Z. d ö. Gesellsch. f. Met. 1881 u. 1882.

[50]) Observatorium Pařížské první věnovalo bouřce a krupobití již od r. 1865 zvláštní pozornosť, sledujíc bedlivě rozšíření a postup bouřek ve Francii a uveřejňujíc o nich mapy, pojednání a zprávy ve známém díle: „Atlas météorologique de la France". Po příkladu Francie bylo podrobné pozorování bouřky zavedeno i v jiných zemích a setkává se všude se značným úspěchem, jak viděti z prací: A. Lancaster: „Discussion des observations d'orages faites en Belgique pendant l'année 1878; C. Ferrari: „Osservazioni dei temporali raccolte nel 1880; v. Bezold: Gewitterbeobachtungen in Bayern und Württemberg.

[51]) Dr. W. v. Bezold: Über zündende Blitze im Königreich Bayern während d. Zeitraums von 1833 1882

centralních ústavech meteorologických z praktických ohledů, zejména v zájmech plavby a polního hospodářství. Děje se tak na základě map povětrnostních, jež se sestavují pro určitou dobu každého dne dle telegrafických zpráv o stavu povětrnosti z mnohých míst. Avšak znění prognosy musí býti pro polního hospodáře zcela jinak upraveno nežli pro námořníka; tomuto záleží nejvíce na tom, aby byl v čas varován před vichřicí, kdežto onen si přeje dostati rychlé zprávy o blížícím se dešti, krupobití, mrazu atd. Ze všech úkazů povětrnostních jest však předpovídání deště nejobtížnější, zvláště pro větší území, jelikož jest velice závislý na lokalních poměrech a nebývá vždy označen barometrickou depressí na mapách synoptických. Nutno jest hojným a soustavným pozorováním bouřek vystopovati bližší podmínky tvoření se a rozdělení deště a podnikati ještě mnohé pokusy, nežli bude možno na př. při orografické rozmanitosti Čech dávati úplně uspokojivé prognosy na déšť. Při značné rozsáhlosti rakouské meteorologické síti může centralní ústav Vídeňský vydávati jen prognosy všeobecné, jež nemohou vyhověti všem potřebám lokalním; k tomu cíli musí býti teprve upraveny na místě dotyčném dle dosavadních vědomostí a zkušeností o působení lokalních činitelů na úkazy povětrnostní.

Má-li býti zařízena a zorganisována v Čechách telegrafie povětrnostní pro vydávání map, zpráv a prognos o povětrnosti v zájmech praktických, nemůže býti dnes žádné pochybnosti, nýbrž zde se může jednati jen o to, jak má býti zorganisována. Nepopíratelný užitek, jejž každodenní předpovídání povětrnosti přináší hospodářství, obchodu atd., jest příčinou, že se nyní provozuje telegrafie povětrnostní v rozměrech čím dále tím rozsáhlejších, a že není nyní jediného státu civilisovaného, kde by nebyla zavedena. Bezpečnosť plavby a potřeby racionelního hospodářství a mnohé jiné praktické zájmy vyžadují, aby byla povětrnosť napřed ustanovována a by bylo obecenstvo v čas varováno před zhoubnými účinky úkazův atmosferických, čehož se dá snadno pomocí telegrafu dosáhnouti. Od té doby, kdy vzala meteorologie telegraf do své služby,[52]) učinila v oboru praktického povětroznalství znamenité pokroky. Praktický požadavek, jako jest předpovídání povětrnosti, nemůže sice býti hlavním cílem meteorologie, avšak tato jest nucena věnovati praktické stránce výzkumů atmosferických zvláštní pozornosť a zužitkovati je v životě obecném, jelikož se hlavně z této příčiny podnikům meteorologickým dostává všestranné podpory. Zvláštní odvětví meteorologické tak zvaná *praktická* čili *výkonná meteorologie* snaží se zužitkovati výsledky dosavadního bádání k určování příští povětrnosti. Ustanoviti povětrnosť na delší čas napřed se dosud ještě nepodařilo, avšak určování na kratší dobu děje se již s velkou pravděpodobností, ačkoliv praktická meteorologie jest teprve v začátcích. Doplněním vědomostí našich o rozdělení tlaku a podrobnými výzkumy klimatickými bude přivedena telegrafie povětrnostní k dokonalosti mnohem větší a lze se naditi, že přes všechny předsudky podá při nynější horlivé a usilovné snaze výsledky uspokojivé.

Má-li telegrafie povětrnostní prospívati, musí býti napřed rozšířeny vědomosti o praktickém povětroznalství, a musí se díti rychlé vydávání zpráv a prognos o povětrnosti a výstrah před blížícími se pohromami živelními.[53]) Požadavkům těmto nemůže vyhověti jediný ústav určený pro území tak velké, jako jest Rakousko; za účelem rychlejšího a rozsáhlejšího oznamování zpráv a prognos o povětrnosti měly by vedle hlavního ústavu centralního býti zařízeny zvláštní meteorologické stanice centralní v jednotlivých zemích, tak jako nalézáme v Německu vedle velkého Hamburského ústavu pro celou říši v mnohých městech stanice pro vydávání lokalních prognos.[54]) Zájmům praktickým, zejména hospodářským by se velice prospělo, kdyby bylo v Praze zřízeno zvláštní *bureau* k vydávání map, zpráv a prognos o povětrnosti pro celé Čechy. Mapy a zprávy sestavovaly by se zde na základě materialu poskytovaného centralním ústavem Vídeňským; s přibráním telegrafických zpráv o povětrnosti z několika stanic

---

[52]) Pravidelná telegrafie povětrnostní byla zavedena nejdříve ve Francii následkem škod, jež známá „vichřice balaklavská“ ze dne 14. listopadu 1854 způsobila spojenému loďstvu na Černém moři a v zemích kolem moře Středozemního. Z bedlivého sledování směru, kterým tato vichřice postupovala, seznalo se, že bylo možná z míst nejdříve postižených dáti výstrahu všem místům ostatním, kde tato vichřice řádila, a zabrániti takto mnohým škodám.

[53]) Dr. G. Neumayer: „Die Witterungskunde im Dienste des alltäglichen Lebens“. Cyklus von Vorträgen. „Die Organisation des meteor. Dienstens im Interesse der Land- und Forstwirtschaft“.

[54]) Meteorologická cesta po Německu. Vesmír, ročník 14. č. 4., 5., 6.

českých a pozorováním meteorologických přístrojů místních ustanovovalo by bureau z povšechného rázu povětrnosti, určeného na ústavě centralním a z jejího pravděpodobného ustálení pro nejbližší dobu prognosu lokalní. Mimo to staralo by se o rozšiřování vědomostí z praktického povětroznalství uveřejňováním docílených výsledků a diskutováním materialu s hlediska hospodářského. K dosažení cíle naznačeného bylo by potřebí zříditi jistý počet stanic v zemi rozdělených dle krajin, kterým by se doručila telegraficky všecka sdělení a kterým by se svěřila úprava prognosy pro lokalní účel a její rozšíření mezi obyvatelstvem.[55])

IV.

Není pochybnosti, že by se také u nás těšila práce meteorologická účastenství a úspěchu ne menšímu nežli v jiných zemích, kdyby bylo postaráno o náležitou organisaci meteorologického pozorování a o usilovné pěstování meteorologie. Máť práce meteorologická velký praktický význam i bylo již u nás v oboru tom pracováno se zdarem, a to za okolností mnohem nepříznivějších nežli jsou nynější. Jest potřebí jenom oživiti opět smysl pro pozorování meteorologické a uvésti cíle, jakož i výsledky meteorologického badání ve všeobecnou známosť, aby se mohlo dále stavěti na základech již dávno položených a by bylo lze uskutečniti svrchu uvedené podniky, zejména pak provésti podrobný klimatický výzkum země české.[56])

Nezdar různých podnikův a úpadek meteorologického pozorování v Čechách byl způsoben zvláštními poměry zde panujícími a nemůže se klásti nikomu za vinu. Hlavní příčinou nynějšího stavu byl nedostatek řádné organisace; dosud se u nás jen jednotlivci ujímali horlivě věci této a příkladem svým povzbuzovali k hojnému účastenství, jež však ihned ochablo, jakmile přestalo býti podněcováno. Nutno tedy zabezpečiti u nás práci meteorologické trvalejší budoucnosti. Po tolikerých zkušenostech, můžeme říci draze nabytých, jest nyní věcí úplně nemožnou, aby se dosavadním způsobem pokračovalo a by ponechány nebo zakládány byly podniky nesamostatné, aby prováděny byly po různu, bez plánu a bez ohledu na nejprimitivnější požadavky řádné organisace.

Ku správnému a důkladnému provedení naznačených podniků jest nevyhnutelně potřebí, aby v hlavním městě Čech byla zřízena a přiměřenými prostředky opatřena „*Centralní stanice meteorologická*", jež by měla za účel zakládati a říditi stanice meteorologické, sbírati, sestavovati a uveřejňovati pozorování vykonaná, vydávati práce na základě jejich, pěstovati klimatologii Čech se zřetelem k lesnictví a polnímu hospodářství, jakož i rozšiřovati prognosy o povětrnosti.

Zařízení všech meteorologických podniků najednou bylo by nesnadné a vyžadovalo by dlouhých příprav; vybízí-li nynější poměry k bezodkladným opravám meteorogického pozorování, jest nutno učiniti především začátek se zařízením centralní stanice a pak teprve přikročiti k organisování meteorologické síti. Úkolem tohoto ústředního ústavu by pak bylo, aby dle potřeby a vykázaných prostředků založil jistý počet stanic rozličné třídy, opatřil je spolehlivými přístroji a postaral se o současná a správná pozorování s náležitým zřetelem k pozorovací soustavě rakouské. Zvláštní pozornosť musil by věnovati centralní ústav zařízení a umístění meteorologické *stanice první třídy*, jejíž oddělení od hvězdárny a připojení k nové soustavě stanic nečinilo by za nynějších okolností žádných obtíží.[57])

---

[55]) Ve Francii zvláštní kommisse departementalní upravují všeobecné depeše telegrafické meteorologického úřadu, dříve nežli je oznámí obcím. Kommissím těmto bylo uloženo, aby sledovaly bedlivě rozšíření deště, dávaly výstrahu před bouřkou a povodní, zkoušely účinek lesů, hor a řek na vznik a postup krupobití atd.

[56]) V ohledu tom může nám býti vzorem Italie a Skotsko, kde se pěstuje domácí klimatologie s vlasteneckou horlivostí. V Italii sebráno bylo veřejnými sbírkami 300.000 lir na zařízení četných stanic meteorologických, zvláště horských. Ve Skotsku přispívají země, spolky a jednotlivci takou měrou k podniku klimatického výzkumu, že jest Skotsko v ohledu tom nejpokročilejší ze všech zemí, jak o tom svědčí práce Buchanovy.

[57]) Udržování meteorologické stanice první třídy za takových poměrů, v jakých se nyní nalézá stanice Pražská, jest dále nemožné, jak již k tomu bylo z mnohých stran ukázáno. Kdyby byla bývala Pražská stanice meteorologická hned od svého založení samostatnou, mohla již dávno činnosť svou rozšířiti na celé Čechy. Jsouc však pouze podřízeným oddělením hvězdárny bez vlastních příhodných místností nemůže se

Zemědělská rada pro království české zjednala by si zajisté velké zásluhy o zemi, kdyby se chopila díla započatého kdysi společností vlastenecko-hospodářskou a dala podnět k zařízení centralní stanice meteorologické, jíž by pak za příčinou klimatického výzkumu náležela péče o správu ostatních stanic. Ať by vycházel návrh k tomu z kterékoliv strany, musila by býti ústřední stanice meteorologická ihned z počátku tak opatřena, aby mohla postupně činnosť svou rozšířiti v různém směru, zvláště aby mohla též pěstovati literaturu meteorologickou.

Pozorovací soustavy nezřizují se pouze za účelem velikého nahromaďování dat, nýbrž jest tam, kde se pozoruje, též postaráno o spracování a zužitkování výsledků jak v zájmech vědy tak i života obecného. V mnohých zemích jsou k tomu cíli ustanoveny zvláštní úřady meteorologické, kde se vůbec ani nepozoruje, nýbrž jen se pracuje na pozorováních v zemi vykonaných a pěstují literaturu meteorologickou též akademie, ústavy, společnosti atd. Vede-li se dosud ještě v zemích takových, kde jest dostatek vycvičených a obratných pracovníků, stížnosť, že se mnohem více pozoruje, nežli se může všestranně spracovati, a dává-li se všeobecné heslo „méně pozorování a více správnosti", musí to vypadati tím hůře u nás, kde nebylo a není dosud nikterak o spracování materialu postaráno a musí se jeviti tím nalehavější potřeba, aby byl konečně zařízen ústav, který by se do opravdy obíral pracemi meteorologickými.[58]) Nestane-li se tak, nebude nikdy náležitě zužitkováno pozorování meteorologické, které již u nás vyžadovalo tolik času, práce a nákladu!

Z té příčiny již, aby dosavadní dlouholetá práce nepřišla na zmar, nýbrž aby posloužila k objasnění klimatických a meteorologických poměrů země naší, v níž se tak dlouho a tak mnoho pozorovalo, musí se pomýšleti na založení ústavu, který by výhradně pěstoval pozorování meteorologická, vydával na základě jejich spisy jak směrem theoretickým, tak i praktickým, který by sledoval otázky, problemy, objevy a rozvoj meteorologie, podněcoval snahy a rozšiřoval vědomosti meteorologické. Kulturní význam a hospodářská pokročilosť Čech žádají zařízení ústavu meteorologického, který by se pracemi svými řadil důstojně k četným ústavům jiných zemí.

Hlavní otázky slovanské filologie.

Načrtl J. Polívka.

(Dokončení.)

O skupování slov. nářečí byla nahoře již řeč. V seřaďování jednotlivých nářečí jeví se ještě značný rozdíl. Tak staví Miklosich za st.-slov. nářečí (novou) slovinštinu a pak teprve novou bulh.; tato tři nářečí společně s vymřelou dáckou slovenštinou spojuje v kmen slovenský; stará čili pannonská slovenština vymřela, větev slovinská i bulharská

státi základem nějakého podniku meteorologického a nemůže se čekati se zařizováním takového podniku, až by se snad tato stanice stala samostatnou. Také u nás jest nutno počínati si tak, jako se dělo všude, kde záleželo na řádném provedení podniků meteorologických. Uvedu za příklad některé jen malé země. Ve Švýcarsku založil původně spolek přírodovědecký centralní stanici v Curychu se skromnými prostředky, kterouž, když se po nějakém čase osvědčila, převzal r. 1880 stát do své správy. Jest nyní středem velmi husté síti asi 80 stanic, z nichž jest nejvyšší Saentis 2440 m., a má důležitosť pro seznání závislosti úkazův atmosferických na horstvu hojně rozčleněném. Také bavorská meteorologická centralní stanice v Mnichově, založená r. 1878, nezůstala při původním svém úzkém programmu, nýbrž rozšířila činnosť svoji od té doby na rozličné strany založením horské stanice na Wendelsteinu 1730 m. rozsáhlým pozorováním bouřky a vydáváním prognos o povětrnosti V Sasku bylo přičiněním zemědělské rady r. 1878 zařízeno zvláštní meteorologické bureau, vydržované několik let na zkoušku společně zemědělskou radou a vládou R. 1884 pak byl ústav převzat úplně ve správu státní a jest nyní v čele soustavy pozorovací, která má 167 stanic, mezi nimiž jest 31 stanic II. a III. třídy. Čechy, jež jsou třikráte větší nežli Sasko, mají nyní jenom 27 takovýchto stanic. Práce meteorologická setkala se všude s úspěchem, kde byla řádně a důrazně zorganisována. U nás ovšem před 20 lety nezdařil se podnik podobný a kdyby nemělo dojíti ani k pokusu novému, pak by bylo na místě, aby se objasnily poněkud ostřeji příčiny.

[58]) Může-li se u nás mluviti o literatuře meteorologické, jež by se jenom přibližně mohla rovnati cizím literaturám toho druhu, lze poznati nejlépe z článku ředitele M. Pokorného „o meteorologii" obsaženého v „Památníku druhého sjezdu českých lékařův a přírodozpytců". 1882.

byly rozraženy později přišlými Srby i Chrvaty. Slovinštinu spojuje blíže se st.-slov., ovšem ne tak úzce jako s n.-bulh. též Hattala. Jiní spojují slovinštinu úže s chrv.-srb. nářečím (Leskien a přední asi znalec slovinštiny za našich dnů Baudouin de Courtenay). V prvém případě naskytuje se nemalá obtíž vysvětliti, proč později prý se severu došlí Chrvaté obsadili právě jižní cíp Istrie, a nestlačili dříve tam prý usedlý kmen slovinský na jih. Mimo to jeví se nepopíratelné příbuzenství slovinštiny se západním podřečím srb.-chrv., s čakavštinou. O vysvětlení toho pokusil se V. Jagić (Archiv für slav. Phil. VI. 148), předpokládaje užší styk obou kmenů v pravlasti. — Sporný jest poměr slovenštiny k češtině: Dobrovský i Šafařík přiřkli již slovenštině místo samostatné vedle češtiny v pořadí slov. nářečí: Dobrovský v 2. vyd. „Geschichte der böhm. Sprache und Literatur" (str. 30.—33.) r. 1818 a r. 1822 v „Institutiones" a dle toho i Šafařík r. 1826 v „Geschichte der slav. Sprache und Lit." To však r. 1827 vytekl Dobrovský Šafaříkovi v „Jahrbücher der Literatur" (sv. 37., str. 19., 23.) a Šafařík potom ve svých „Starožitnostech" i v „Národopise" spojil Slováky úže s Čechy. A podnes náhledy se různí, jedni považují slovenštinu za podřečí české (taktéž Miklosich), druzí kladou slovenštinu vedle češtiny (Hattala, Sreznevský a ruští slavisté). — Sporný jest terminus srbský *čili* chrvatský jazyk (srpski *ili* hrvatski jezik) i poměr mezi národnosti srbskou i chrvatskou; oprávněnosť Daničićem navrženého „ili" se namnoze rozhodně popírá i štokavské jihovýchodní nářečí (što = čto, č. co) považuje se za specificky srbské, západní čakavské nářečí (ča = što) za specificky chrvatské (Miklosich). — Sporný jest poměr kašubštiny; jedni (Hilferding Schleicher, Baudouin de Courtenay) spojují ji s vymřelou polabštinou, nejnověji Biskupski dokázal, že zvláštním jest nářečím polským (Beiträge zur slavischen Dialektologie I, 1883). — Sporný jest dále poměr nářečí ruských: maloruštiny, velkoruštiny a běloruštiny. Maloruština klade se jako rovnoprávný člen vedle velkoruštiny, polštiny atd.; utvoření se maloruštiny klade se jedněmi do dob předhistorických, praslov. (Żyteckyj. Ogonowski),*) jinými do doby pozdější zvláštního života ruštiny (Potebnja). Běloruština považuje se buď za zvláštní nářečí vel.-ruské, a sice jihovelikoruské (Potebnja), buď za třetí samostatné nářečí ruské (Kolosov); za zvláštní velkoruské, a nejen jihovelkoruské má ji nejnověji i Nedešev, a sice začala se prý utvářeti v XIV. stol. (Русскій филол. вѣстникъ 1884, sv. XII.); Miklosich jedná o ní při mlr., taktéž Ogonowski. — Zde dlužno nám krátce se zmíniti o náhledech Baudouina de Courtenay o poměrech mezi slov. nářečími. Důkladný tento znatel živých nářečí slov. nejnověji ve své přednášce „Übersicht der slavischen Sprachenwelt in Zusammenhang mit den anderen arioeuropäischen Sprachen" (Antrittsvorlesung gehalten an der Universität Dorpat am 6/18 Sept. 1883. Leipzig 1884, str. 21.) postavil se rozhodně proti přechodní theorii. pravě, že všude snadné jest ohraničení nářečí slovanských a popíraje, že by bylo přechodních mezi nimi podřečí. Nesmíme tedy tak vysvětlovati na př., když v československých podřečích bližších k polštině a podobně v běloruských hraničících s polštinou jest *c (ć)*, *dz* místo *ť*, *ď*? Nemožno prý též říci, že Slované jsou Germanům ethnograficky příbuznější, než Řekům neb Romanům, že Rusové jsou bližší Bulharům než na př. Polákům. Toto poslední připouštíme, jak však má se při prvém náhledě vysvětlovati společnosť tak důležitých slov, jako na př. tisíc a j. u Slovanů, Litevcův i Germanů? Nicméně uznává p. sp. neméně rozhodně nemožnosť rodokmenů čili genetického skupování slov. nářečí. Slovince má p. sp. za skupinu různých slovanských kmenů. Důmyslně ukazuje se, že nesmíme slepě přenášeti výsledky dialektologie do ethnologie a historie.**) — Všechna tato rozdílná mínění o rozsahu pojmů „jazyk", „nářečí", „podřečí", „různořečí" atd. mají základ svůj v tom, že spisovný jazyk se považuje za jediného repraesentanta jazyka i národa, a ostatní živá na spisovné jazyky nepovznešší se neb lépe nepovznešená nářečí jemu se podřizují, jako by se byla z něho

*) Maksimovič (1839, Исторія древней русской словесности) utvořil pro maloruštinu zvláštní skupinu jihovýchodní, vedle skupiny severovýchodní čili velko- a běloruské, jihozápadní čili jihoslovanské a severozápadní

**) Přednáška plna jest vzácných myšlének, tak se dotýká p. sp. výsledků jazykozpytných badání pro anthropologii, klade mezi jiným otázku, dodělá-li se Slovanstvo světového jazyka, a připouští toho možnosť, nechávaje však nerozhodnuto, má-li Slovanstvo na to dostatečné síly . . . Některé z myšlének zde projevených naznačil p. prof. ve svém spise „Опытъ фонетики резьянскихъ говоровъ" 1875; spisu jeho „Нѣсколько словъ о сравнительной грам. индоевр. яз.", kde dle oznámení jeho v „Archiv f. slav. Phil." se jedná o podobných otázkách sem spadajících, neměli jsme po ruce.

vyvinula, jako by bývala jeho odrůdami. Tomu nikterak tak není! Absolutně se stanoviska jazykového jest spisovný jazyk výtvor umělý, není jazykem jednotným, než snůškou nejbližších si nářečí, aneb jest spisovný jazyk takým podřečím jako ostatní, spisovná srbština (ekavština, t. ѣ = e) na př. rovnoprávná vedle jekavštiny (ѣ = je, ije) a ikavštiny (ѣ = i). Že to které nářečí se stalo spisovnou řečí, repraesentantem národa, toho příčiny leží mimo sám jazyk. Kdyby byli Slované dospěli k jedinému společnému jazyku spisovnému, nářečí slovanská byla by k němu v témže poměru, jako na př. různá německá nářečí ke spisovnému novohornoněmeckému jazyku, neb nářečí italská ke spisovnému jazyku florentskému. — Dovoluji si stran poměru „podřečí“ k jazyku poukazovati na jeden velice nápadný příklad. Milánská obecná mluva dle samohláseniství svého i dle přízvuku spíše by se mohla považovati za nářečí francouzské než italské; Milaňan spíše se dorozumí s Provençalem než s Kalabresem. Ještě podobnější frančtině jsou nářečí pedemontanská, a ostské má již zcela francouzský ráz. Že se nevytvořil zvláštní piemontský jazyk aneb že tito kmenové piemontští se nestali Francouzi, toho příčiny leží mimo jazyk, zavinily to historické poměry a zeměpisná poloha. (Ausland, 1881, str. 862.—863.) Něco obdobného máme ve Slovanstvě u Chrvatů: v někdy provincialním zvaném Chrvatsku mluví se jazykem celkem týmž, jako v Štýrsku jižním i v Krajině, a přece spisovným jazykem není „kajkavština“ slovinská, než „štokavština“ srbskochrvatská, a Kajkavci v Chrvatsku nazývají se Chrvaty, Kajkavci v Krajině atd. Slovinci.

V jazykovědeckém zkoumání nastal v době nejnovější úplný převrat, který se již ohlašuje také ve slovanské filologii. Zásady, jimiž se říditi jest v badáních jazykozpytných, naznačil velmi dobře jeden z předních mladších linguistů polských, dr. Jan Hanuš, v referatě, kterýž měl loni na Krakovském sjezdě literatů polských na oslavu Kochanovského pořádaném. — Písmo jest nedokonalým toliko obrazem skutečné živé řeči. Z písma můžeme poznati jen jazyk psaný, literarní, tedy umělý. Živý přirozený jazyk dá se důkladně poznati jen z mluvy samé, především z řeči lidové. Teprve po důkladném probadání živé mluvy můžeme poněkud jistěji souditi o znění řeči neživé, jejíž sledy zachovaly se nám jen písmem. Tedy teprve po důkladném poznání živých dnes jazyků slovanských, se stránky jich fysické i psychické můžeme něco určitěji pověděti, jakým byl onen kdysi živý jazyk staroslov., jehož sledy se nám zachovaly v starých památkách. Z dnešního jazyka musíme vycházeti při studiu dějin našeho jazyka. Živý jazyk má přednosť před jazykem psaným, mluvy lidové před mluvou vzdělanců. Neboť ony poskytují nám jazyk v jeho zcela přirozeném vývoji, kde se všecko děje mimovolně, nevědomky, kdežto mluva vzdělanců se opírá o jazyk literarní, kterýž se vyvíjí vědomě, uměle. Náhledy také ostatně projevovali i někteří starší badatelé, tak u Poláků L. Malinowski i Baudouin de Courtenay, u nás Hattala ve svém „Bruse jazyka českého“. S tohoto stanoviska nesmíme ovšem posuzovati grammatickou literaturu slov. počtem dosti slabou. Směr tento začíná si teprve raziti cestu ve filologii slovanské.

Nemůžeme zde vcházeti ještě do rozboru jednotlivých otázek ve specialních mluvnicích slovanských se naskytujících. Chceme jen stručně uvésti nejdůležitější práce z naší nejnovější doby zasahající do tohoto oboru. — Velkých vědeckých grammatik slovanských jest počet skrovný, a mimo to jsou ještě z dob starších, z let šedesátých neb ještě starší, tak na př. Buslajeva „Historická mluvnice ruského jazyka“ vyšlá r. 1875 ve 4. vydání posud v ruské literatuře grammatické vévodící. Dorost vrhl se téměř výhradně na monografie, na sbírání a pečlivé spracování materialu. Ze všech nářečí slov. mají historii svou popsanou posud jen srb.-chrv. (Daničić, Историја облика 1874) a polština (A. Kalina, Historya języka polskiego 1883), a to jen kusou, neboť oba spisy vypisují jen tvarosloví. A. Małeckého „Grammatika historyczno-porownawcza języka polskiego“ 1879, 2. vyd. ve dvou silných svazcích vyhovuje méně než první její skrovnějšího rozměru vydání r. 1863. Dějiny celého jazyka obsahuje Kolosova „Очеркъ исторіи звуковъ и формъ русскаго языка съ XI. по XVI. стол.“ 1872, zpracováno v něm však příliš málo materialu. Vážnými příspěvky k historii ruského jazyka jsou A. Potebně „Къ исторіи звуковъ русскаго языка“ I.—IV. 1876. 1880—83; takými slibují býti též A. Sobolevského „Очерки изъ исторіи рус. яз.“ 1. seš. 1884. Monografie z dějin polského jazyka, kde v době nejnovější rozproudila se větší než v ostatních slov. nářečích činnosť, podali ve zprávách Krakovské akademie a v „Archiv f slav. Phil.“ Brückner, Hanusz, Kalina, Kryński, Lucyan Malinowski, W. Nehring a j. Příspěvky k historii bulharské jsou od Drinova,

Jagiće, Leskiena v „Archiv für slav. Phil.", k historii srbsko-chrv. nářečí od Jagiće, Novakoviće, Paviće a j. v „Radu jugoslav. akad.", v „Archiv f. slav. Phil." a j., k historii češtiny od Gebaura, mimo Hláskosloví jazyka českého" 1877, jmenovitě četné články v „Listech filologických", lužičtiny od Leskiena v „Archiv für slav. Philologie" I., různé rozpravy od Hórnika a j. v Časopise Matice lužickosrbské (Liebschova Skladba má na zřeteli jen jazyk dnešní). — Přízvuk slovanských nářečí dochází veliké pozornosti, tak jednali o srbském mimo Daničiče Masing (Die Hauptformen des serbisch-chorvatischen Accents" 1876), Jagić, Maretić, Pavić v „Radu", o chrvatském (čakavském) nejnověji Nemanić v „Sitzungsberichte" Vídeňské akademie (sv. CIV.—CV.), o slovinském Valjavec v „Radu" rozsáhlou měrou, o maloruském Hankiewicz, též samostatným spiskem „Über das Accentnationssystem in der sanskrit-griech. und ruth. Sprache" 1875), Hanusz, Verchratskij v „Archiv für slav. Phil." V dialektologii slovanské příliš málo se ještě pracuje, nejvíce ještě vydávají se materialy, pohádky, písně, říkadla, při čemž však vydavatelé jiný účel, hlavně národopisný majíce na zřeteli namnoze filologické stránky málo dbají, t. j. nepodávají plody ducha lidového přísně jazykem lidovým, nestarají se o fonetickou transskripci. Takých vydání, jichž též jazykozpytec může užiti, jest poměrně málo. Co se týče bulh., aspoň něco se děje v tomto ohledu v časopise „Периодическо списание" jako v starém Brailc vydávaném ročnice tak i v novém v Srědci vycházejícím. Kačanovského velká sbírka západobulharských písní „Памятники болгарскаго народнаго творчества" 1882, zde právě nejméně vyhovuje. V ruské literatuře vynikají M. Kolosova „Замѣтки о языкѣ и народной поэзіи въ области сѣверно-великорусскаго нарѣчія" 1877, P. Šejna „Бѣлорусскія народныя пѣсни" 1874, M. Drahomanova „Малорусскія народныя преданія и разсказы" 1876 a j, jmenovitě přesnou fonetickou transskripcí vynikají národní písně ruské v „Русскомъ филолог. вѣстникѣ" (posud 6 ročníků) uveřejňované. U Poláků vzorné jsou velké dílo O. Kolberga „Lud" a sborník Krakovskou akademií vydávaný „Zbiór wiadomości do antropologii krajowéj" (7 sv.). — Stručný přehled dialektů bulharských podal Konstantin Jireček nedávno v „Период. спис." sv. VIII. 1884, slovinské dialekty prozkoumal nejbedlivěji Baudouin de Courtenay (v „Извѣстіяхъ" Kazaňské univ. r. 1877, v „Archiv f. slav. Phil." VII., 3.—4., „Опытъ фонетики резьянскихъ говоровъ" 1875); v srb.-chrv. dialektologii málo se pracuje: zmínky zasluhují R. Strohala „Osebine današujega riečkoga rarječja" a P. Budmania „Dubrovački dijalekat" v „Radu jugoslav. akad." (sv. 65.). Srbská podřečí v Srbsku stručně popsal M. Miličević ve svém velkém národopisném díle „Кнежевина Србија" 1876 a v dodatcích k této knize „Краљевина Србија. Нови крајеви" 1884. V ruské dialektologii nejdůležitější jest o velkoruštině M. Kolosova „Обзоръ звуковыхъ и формальныхъ особенностей народнаго русскаго языка" 1878, vedle staršího spisu A. Potebně „Два изслѣдованія о звукахъ русскаго языка" (jmenovitě 2. díl toho spisu „О звуковыхъ особенностяхъ русскихъ нарѣчій"), o maloruštině A. Potebně „О малорусскомъ нарѣчіи" 1871. Žyteckého „Очеркъ звуковой исторіи малорусскаго нарѣчія" 1876 a Ogonovského „Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache" 1880, přehled běloruštiny od K. Appela v „Русск. филол. вѣст." 1880, III. a J. Neděševa tamže sv. 12. Neméně čilý ruch jest v polské dialektologii, zahájený L. Malinovského spiskem „Über die Oppelnsche Mundart" 1873 a jím a četnou jeho školou vedený, jejíž střediskem jest uvedený nahoře „Zbiór wiad. do antrop."; stručný přehled polských dialektů podal K. Appel v „Русск. филол. вѣст." 1879, II. V české dialektologii hlavně pracuje Fr. Bartoš (v „Časopise Matice Moravské", a „Osvětě" 1884, I, 1885, I.; ostatně jsou to články jakož i jeho „Lid a národ" 1883 více obecně národopisné).

U vydávání starých památek čile pokračují jmenovitě ti národové, kteří mají bohatě dotované akademie a jiné ústavy vědecké, na západě tedy vynikají Poláci a Chrvaté; v Rusku činným jest vzpomenuté již „Общество люб.", kteréž vydává však i neruské památky mimo církevně-slov., tak na př. Zákon Vinodolský jeho nákladem a redakcí V. Jagiće vydán (sv. 25 facsimile, a ve sv. 54. transskripcí, překladem ruským a výkladem provázen), a Statut Poljický (č. 44. facsimile). Jihoslovanská akademie má pro staré památky zvláštní sborník „Starine" (posud sv. 15. od r. 1869) a mimo to vydává staré chrvatské básníky („Stari pisci hrvatski" posud sv. 14. od r. 1869). — U nás činni jsou jmenovitě Gebauer (Nová Rada 1876, Žaltář Wittenberský 1880, Staročeský zlomek Evangelia sv.-Janského 1881), Hattala (Zbytky rýmovaných Alexandreid staročeských) spolu s Paterou, Patera (Hradecký rukopis 1881) a j.; menší památky stále se vytiskují v Čas. Č. Musea" i v „Listech filolog." U Poláků vynikají A. Małecki (Biblia królowéj

Zofii 1871), L. Malinowski (Modlitwy Wacława v „Pamiętniku“ histor.-filol. Krakowské akad. II., Magistra Jana z Szamotul-Kazania atd. 1880), Wisłocki (Modlitewnik siostry Konstancyi 1882), W. Nehring (Psalterii Florian. partem polon. rec W. N. 1883) a j.

Z nářečí slovanských slovníku posud nemá bulharština, maloruský právě vydává Želechovský. Největší slovník bude asi míti srbsko-chrvatský jazyk, „Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika“, v jehož vydávání pilně se pokračuje redakcí M. Valjavce i P. Budmania po smrti zakladatele jeho J. Daničiće, založen v tak rozsáhlých rozměrech, jako žádný z posavadních slovníků slovanských. K polskému Lindeovĕ, českému Jungmannově a ruskému akademickému slovníku (Словарь церковнославянскаго и русскаго яз. 2. vydání 1867—68, 4 sv.) druží se důstojně Kottův Slovník českoněmecký. Jedině živého jazyka slovní bohatství sebral Dalj ve svém „Толковый словарь живаго великорусскаго языка“ (2. rozm. vyd. 1880—82 ve 4 sv.); běloruský slovník jest od J. Nosoviče (1870).

Od r. 1876 našla slovanská filologie svůj ústřední organ v Jagićově „Archiv für slavische Philologie“. Filologické časopisy u jednotlivých kmenů slovanských vydávané přirozeně hlavně vzdělávají domácí jazykovědu, do náuky obecně slovanské neb jiného nářečí zasahují menší měrou. Přísně filologické časopisy mají mimo nás Čechy jen ještě Rusové, a sice dva, z nichž jeden „Русскій филологическій вѣстникъ“ jen slavistiku, hlavně ruskou filologii pěstuje, druhý „Филологическія записки“ všeobecnější má programm.

V těchto stručných poznámkách pojednáno vlastně jen o linguistice slovanské; přehled druhé části filologie slovanské kulturní totiž historie, mythologie, starožitností, literatury prostonárodní i umělé podám později.

Ku konci běžného našeho náčrtku buďtež uvedeny ještě posavadní bibliografické přehledy a historické náčrtky slovanské filologie. Jsou to od V. *Jagićc:* „Slovjensko jezikoslovje, kratak historičko-filologički nacrt“ v časopise „Književnik“ sv. II. r. 1865; téhož „Na predak slovinske filologije pošljednjih godina“ v „Radu jugoslav. akad.“ sv. XIV. a XVII. (r. 1871), téhož Bibliographische Übersicht“ v „Archiv für slav. Philologie I.“ (1876). — W *Nehring* podal v „Archiv f. slav. Philologie“ I. „Die philologischen Arbeiten bei den Polen in neuerer Zeit“. — P. *Lavrovský* pojednal „O úspěchu slavistiky v Rusku“ v „Čas. Č Musea“ r. 1869; tamže r. 1874 jakožto pokračování tohoto článku uveřejnil A. *Kotljarevský* „Úspěchy slavistiky na Rusi“ v poslední době 1860 až 1872“. Přehled lexikalní činnosti slovanské sestavil *Sreznevský* v „Запискахъ“ akademie Petrohradské IX., kn. 2. Sreznevský mimo to posoudil „Работы по древнимъ памятникамъ языка и словесности“ v „журналѣ Минист. Нар. Просв.“ r. 1875, sv. 178, II. Obecný slovanský nejen specialně ruský význam má krásná kniha A. *Kotljarevského* „Библіологическій опытъ о древней русской письменности“ 1879—1880 o sobě a před tím ve „Филолог. Запискахъ“. K této knize pojí se *Kočubinského* „Итоги славянской и русской филологіи“ v „Запискахъ Новоросс. универ.“ sv. 33. (r. 1882), kde sestavena mimo to i literatura srovnavací grammatiky indoevropské, byť se i přímo netýkala filologie slovanské. — V novější době začínají se též uveřejňovati příspěvky k dějinám slov. filologie, totiž korrespondence předních slavistů první doby. Pravou pokladnicí jest Sreznevským vydaná a bohatým kommentářem opatřená „Переписка Ал. Х. Востокова“ 1873; neméně Nilem Popovem vydaná „Письма къ М. П. Погодину изъ славянскихъ земель 1835—1861“ (1879—1880 v „Чтеніяхъ Импер. Общесва исторіи и древностей“ v Moskvě), jmenovitě 2. jich sešit obsahující dopisy P. J. Šafaříka. V „Archiv f. slav. Phil.“ uveřejněna částečně korrespondence Dobrovského i Kopitara, v „Slov. sborniku“ korrespondence Maciejowského a j. netýkající se ovšem přísně jazykozpytu slovanského, jako spíše historie slov. Nemálo důležita ku poznání počátků slavistiky v Rusku jest Sreznevského vzpominka „На память о Бодянскомъ, Григоровичѣ и Прейсѣ первыхъ преподавателяхъ славянской филологіи“ (XVIII. sv. Сборника отдѣл рус. яз. и слов.).

Několik poznámek o filosofickém názvosloví českém.

Napsal P. J. Vychodil.

Vzhledem k myšlénkám, naznačeným v posudku překladu Aristotelova spisu O básnictví (Athenaeum, č. 6.), budiž dovoleno přičiniti několik poznámek ku předmětu tak důležitému, a právě nyní, kdy počíná rozvíjeti se filosofické písemnictvo naše, zvláště palčivému. Prozatím ovšem bude jednati jen o *nedostatcích* názvosloví toho, leč i tím snad přispěje se poněkud ku platnému vyrovnání mezer dosti patrně zejících.

Mluví-li se o nedostatcích terminologie, obyčejně rozumí se jim tak, že *nestačí* nám názvů pro všechny předměty; toť sice pravda, avšak takovému nedostatku by se snáze pomohlo, ano by ho snad ani nebylo, kdyby nebylo nedostatků jiných, mnohem závažnějších, nedostatků jakostných, na které obyčejně málo pomýšlejí i ti, kteří na nedostatek naříkají a jej odstraniti chtějí. Myslím totiž mnohostrannou *nevhodnosť* názvosloví dosavadního, která původem sahá až do základů naší mluvy samé, umělými pak útvary byla ještě jen zvětšena a rozšířena. Každé vědecké názvosloví sice jest umělé, technické, potřebujíc jakési obižnosti a praegnance významů, které bychom v obecné mluvě darmo hledali; avšak nějakou částí významu přece vždy nutně souvisí výraz umělý s původním, přirozeným významem slova toho, alespoň v kořeni, aby byl srozumitelný. A tu již ovšem není lhostejno, jaké kmeny nám řeč podává, jakým směrem tvary z nich povstalé dále se vyvinují a jakých významů nabývají, jakým směrem byly „shustěny" v živém užívání lidu i písma, aby z nich mohly povstati názvy vědecké, zde filosofické, v jisté příčině nejvíce „shustěné", jimiž by totiž stručně se vyznačilo, co jinak jen dlouhý popis, a to třeba nedostatečně objasnil.

Z toho vysvítá, že mluvy národněfilosofické ovšem není a býti nemůže, poněvadž nelze ve mluvě živé nikterak zabrániti, aby významy slov se nerozplývaly a vespolek v sebe nepřecházely. Avšak jsou řeči, jichž povaha rázu tomuto více méně se blíží, a tím ovšem názvosloví filosofickému práci usnadňují. Tak západní sousedé naši rádi zovou svou řeč — ne beze vší příčiny — filosofickou. Hlavní toho důvod jest, jak naznačeno, ve přirozené *značivosti* jednotlivých úsloví, již souvisí pojem filosofický, ve slovo vkládaný, s představou, kmenem a slovem samým jakoby samozřejmo vyznačovanou; odtud není divu, že je tam tolik etymologisujících filosofů, kteří dávají řeči mysliti za sebe.

Když o naší filosofii se mluví, vymlouvá se obyčejně všecko „realním duchem Slovanů", „srostitostí řeči slovanské" a pod. Písemnictvo naše předbělohorské zdá se tomu silně odpírati, ač nechceme příčin oněch nikterak docela upírati. Tolik jen jest jisto, že zevnější příčiny, t. j. nedostatek odborného pěstování, způsobený nedostatkem vyššího vzdělávání vůbec, zavinily, že řeč naše uvázla na stupni, na kterém, kdyby přísně ho mělo býti šetřeno, nehodila by se leda k filosofování prostonárodnímu: tam totiž beztoho vždy potřeba obšírně vše vyložiti, opět a opět vymeziti, tak že jednotlivé pojmy přísně vymezené a v řeči důsledně užité jsou více méně zbytečny. Pravím pojmy *přísně vymezené* a v řeči *důsledně* užité, poukazuje na další — mimo zmíněnou již neznačivosť — závažné vady názvosloví našeho: *nepřesnosť* a *nedůslednosť*, jíž vymyká se *soustavnému* užívání. Ukázky však toho podáme níže raději hned z názvosloví nynějšího vědeckého, jež podstatně trpí týmiž vadami: považíme-li, jakým směrem vyvinovala se filosofie česká věku nového, ovšem i to snadno se vysvětlí.

Známo, že prvé tyto spisy filosofické vznikly — přímo či nepřímo — ze zamýšlené encyklopaedie, jíž právem přičítána velká důležitosť v rozvoji písemnictva vědeckého. Ale v naší příčině výtěžek nemohl býti leč velice hubený, neprovedeno-li názvosloví schválně a zcela samostatně; spisy ony samy dotýkaly se jen vršíčkův jednotlivých oborů, v čemž ovšem zásoba buď již vystačila — byloť bráti jen z hromady — a kde nevystačila, utvořeno ad hoc slovo nové, ať si srozumitelné či ne, někdy samo o sobě též velice pěkné a zdařilé — avšak bez dalšího ohledu, zdali lze týž výraz podržeti, i když přijde popisovati ten který průběh, ten který předmět podrobněji. Nad to sám druh filosofování tehdejšího „původního" v pojednáních specialných, opáčeného ve volném spracování z krkolomných soustav německých té doby, byl již takový, že mu přesné pojmy byly příliš těsny a vládla „idea"; proto názvosloví to pro střízlivou filosofii namnoze je zbytečno, a kde skutečně něco pěkného utvořeno, zůstávají obtíže přece ještě nemalé, protože jest jen tak na spěch vychváceno, aniž lze toho důsledně užiti. Jedinou pomocí bylo překládati věrně střízlivá díla filosofická, formalně vytříbená a důsledná; každý zde pomyslí hned na Aristotela, a to právem, ač scholastikové neméně se k tomu hodí než na př. Herbart, Leibnitz atd. U nás počato Platonem méně vhodným, a to od sil ne právě nejpovolanějších. Teprve později dal se Vrťátko do Kategorií Aristotelových, a diviti se jest, že dílo jeho při té nešťastné volbě poměrně ještě tak šťastně dopadlo: názvosloví jeho z velké části dobře poslouží; žel, že také docela osamělo, a málokdo si ho všímá.

Platon, později vybranými spisovateli překládaný, proto ve příčině naší méně vhodným se vidí, že jednak hovorný ráz filosofie jeho často vyžaduje popisův a příměrů místo přísných pojmův a výměrů, jednak charakteristické pojmy jeho u nás další působnosti nedosáhly. I to vzhledem k Aristotelovi přijde uvážiti, že poměr Platonův k čisté attičině nedovoloval přísné soustavnosti terminologické, která každého filosofa činí více méně „barbarským“ naproti duchu řeči. Spor takový i u nás, kde všeliká filosofie s nečetnými výjimkami ostávala až do posledka ve škole střední, velice vadil rozvoji terminologie: a viděti i v nejlepších spisech novějších onen zápas proti zvyku nevhodnému, ale již poněkud ustálenému, zvláště když již logika naše školská, na základech scholastických, a psychologie, na základech Herbartových zbudovaná, nedopouští obtížím se vyhýbati, nýbrž káže jim přímo čeliti; stesky takové jsou vůbec známy, ač ne vždy vztahují se tam, kam by hlavně měly, a ne vždy vhodným způsobem se uklízejí.

Povrchní a nejpatrnější známkou, zdali terminologie vyhovuje či nic, jest *jednota* alespoň v částech důležitějších a potřebnějších, což předpokládá, že názvy jsou skutečně pokud možná značivé, srozumitelné, správné; neboť nelze mysliti, že by spisovatelé vědečtí z pouhých libůstek od názvův odůvodněných se odchylovali.*) Tak jest žádoucno, aby názvy formalnou logikou zavedené vládly v oborech jiných, kde jich potřebí; toho však velice často u nás neviděti. Na př. ve třídění počínaly již domácněti názvy: rod — druh (genus — species); v Kottově slovníku**) však čteš, že prý v botanice později, „poněvadž *druh* vždy má význam seřaďující, *užito lépe* (?): rod = species, pokolení = genus“! Praobyčejné výrazy: n. contraria, contradictoria, disparata atd. nalezneš všude jinak přeloženy, nejlépe, tuším, v duševědě Kaprasově, pokud ovšem týkají se pocitů. Taktéž pojmy: soud, úsudek, závěr míchají se ustavičně atd. V duševědě jest málem ještě hůře, jak viděti, srovnáme-li nejnovější dvě učebnice, Kaprasovu a (přel.) Lindnerovu, ve kterých právě stránce názvoslovné věnována přece píle všemožná.

Již tato neshoda poukazuje k vadám a nedostatkům. Ale zkoumáme-li i to, v čem již jakási shoda zavládá, nelze ani tu nepostříci vad osudných. Již se stanoviska pouhého libozvuku namítají se nám rozličné ty nepěkné složeniny, podle němčiny otrocky utvořené, jichž v neodborných spisech sotva kdo užije. Hůře ještě má se věc, chceme-li píleti jakési důsledné soustavnosti a stereotypnosti, která sice rovněž závisí na případné značivosti, avšak také vymáhá toho, aby jak podotčeno, název schopen byl různých obratů tvaroslovných, aniž bylo potřebí pro každý zjev a obrat téže řady hledati různých slov různých kmenův. I v původním, volném spisování filosofickém — ne ryze školském — věc ta jest velké důležitosti; do jisté míry má sice Pascal pravdu, an dí, že každý má právo věc nazvati, jak chce, když jen zřetelně udá, co názvem tím myslí: ale kam by taková zásada vůbec vedla, netřeba doličovati. Naprosto nezbytnou stává se věc při věrných překladech spisů filosofických, nemá-li výklad jejich zbytečně býti rozšiřován, a čtenář obtěžován. Překlady takové jsou jakoby zkušebným kamenem nejen dovednosti překladatelovy, nýbrž i mluvy samé, do níž překládá, předpokládajíc, že ji tak jak právě jest úplně zná, tedy zná názvosloví vůbec užívaná. A tu vizme na př. naši duševědu, jejíž názvy poměrně nejvíce souvisejí s obecnou mluvou; vizme naše názvy dvou hlavních tříd jevů duševných: pocit — cit, a zkusme prvou třídu probrati ve všech odstínech a stadiích, abychom nezabíhali do druhé, třeba dle Aristotela: *αἴσθησις*, *αἰσθητικός*, *αἰσθητός*, *αἰσθάνεσθαι*, *αἴσθημα* atd. Obě jmenované duševědy mluví o ústroji cíticím (mohutnosti cíticí), kde míněno *τὸ αἰσθητικόν*. Snad by „počitek“ atd. (u Kotta „počitka“), jak tu a tam čísti, bylo mnohem vhodnější, jestliže vůbec nebyl by tu zasloužil více pozornosti kmen slovesa „vnímati“ atd. Zkusme věc dále u jiného druhu úkazův a činností: smysl — mysl, mysliti, pomysl, smyslné, smyslové atd. a proběhněme zároveň obdobnou řadu u Aristotela, jak nahoře: *νόησις*, *νοητικόν*, . . . *νοῦς*.***)

---

*) A jestliže se tak odchylují, pak věru jména toho docela nezaslouží. Tak alespoň, tuším, právem lze souditi na př. o názvech „strach“ a „soustrach“ (!), jimiž nejnověji kdesi přetlumočeno Aristotelovy *φόβος* a *ἔλεος*.

**) Ve kterém, mimochodem řečeno, filosofickému názvosloví nevěnováno stejné péče jako jiným; kéž Dodavky věc napraví, jak níže bude naznačeno!

***) Již z toho viděti, že stereotypnosť Aristotelova v překladě ani zdaleka není možná: dosti, že s velkým násilím poněkud jí lze dostihnouti. Dále ať přímo zmíním se o posudku knihy O básnictví, nesmíme zapomínati, že synonymika mluvy má svá práva, jichž potřebí šetřiti: Aristoteles pak význam ně-

Nesnází takových je bez počtu; přidejme k tomu všemu druhý nedostatek, nemalý totiž opravdu počet pojmů podrobnějších, pro něž není výrazu vhodného, a nabudeme o názvosloví filosofickém obrazu velice nepříznivého. Namítá se tudíž otázka, jakým způsobem tu pomoci? Jedinou odpovědí jest, utvořiti a zavésti nové, kde potřeba, a sice potřeba ne právě nahodilá, chvilková, nýbrž potřeba soustavně a důsledně vyšetřená. Hroziti se novot nelze, poněvadž bez nich filosofický sloh jest očividně nemožný. Jakým způsobem vše to podniknouti třeba, nelze ovšem vyčerpati několika slovy, aniž jest účelem řádků těchto do podrobna věc tu vypisovati. Jen některé podmětné poznámky buďtež dovoleny, jimiž snad ten neb onen bod jasněji vysvitne.

Předně tedy praveno, že třeba nové názvy *utvořiti*. Kdo je má utvořiti? Ovšem spisovatelé filosofičtí. Bez filologů? Tuť by sotva dopadly tak, aby mohly časem zdomácněti při známé a ne vždy nechvalné naší horlivosti puristické. Avšak, jak již podotčeno, idealem brusičů jistě takové názvy nikdy býti nemohou, neboť jest jisto, že tvary, proti nimž konkretní ráz češtiny se vzpouzí (podstatná zvl.) ve filosofickém slohu mají místo nejdůležitější. Tím zase není řečeno, že poměr je týž jako mezi Aristotelem na př. a řečtinou, ještě více pak mezi scholastikou a latinou, že by totiž stručnosti a srozumitelnosti každý netvor, ano i jen každé upřílišení smělo a mělo býti odpuštěno. Když scholastik řekne, že to, čím kámen jest kamenem, est eius lapideitas (cf. quidditas) — sit venia verbo —, mluví velice zřetelně a krátce, ale živá řeč latinská by toho nesnesla.

Jiná věc jest, zdali jednotlivci mají o své újmě nové názvy tvořiti, či snad v nějakém sboru — s čímž také již souvisí, jak nové ty názvy *zaváděti*. Nové názvy jednotlivců mohou býti pouze *návrhy;* když pak českých spisů filosofických tak málo může vycházeti, již vysvitá, že takto by oprava mohla hezky dlouho na se dáti čekati. Korporativně vyřizovati podobné věci, jest u nás oblibeno, ač s prospěchem opravdu velice skrovným, poněvadž „genialní" spisovatelstvo nedá se pravidly vázati, a každý píše jak chce, jako před tím: ve filosofii, tuším, bylo by tak nejpříhodnější z různých příčin. Jednou a hlavní z nich jest, že filosofie více nežli který jiný odbor jest u nás dosud předmětem čistě školským, a spisovatelstvo její nečetné; po básnících zajisté nelze žádati, aby na př. básnili terminy duševědnými, a do vážných spisovatelů vědeckých

kterých slov řeckých rozšířil tak, že nelze ho v tom následovati v řeči čisté, živé, co mu bylo dovoleno za nastávající hellenistiky; srv. *δύναμις, εἶδος, οὐσία* a j., jež mají u něho významy přerozmanité a někdy, kde neběží přímo o rozdíl ontologický, jsou velice souznačná: tím se stalo, že jsem někde totéž slovo různě, různá pak slova stejně přeložil, ač neupírám, že se tak stalo tu a tam j e n k pokynu auktorit, jimž odporovati jsem si netroufal. Též ustálené tvary, vůbec srozumitelné zakazují — i proti důslednosti — překládati stereotypně; poučný příklad jest an 402 b 2: *εἰ δὲ μὴ ὁμοειδής, πότερον εἴδει διαφέρουσιν ἢ γένει* (srv. stejno r o d ý, d r u h, r o d). *τελείας* přeložil jsem „dokonaného" chtěje se vyhnouti mravnostnímu příznaku slova „dokonalý" a zároveň zachovati kmen; že slovo to = vollbracht, není, tuším, závadou, neboť to právě chce Ar. naznačiti = „celistvého", jak jsem původně hodlal přeložiti, „z a k o n č e n é h o", „skoncovaného", „úplného", jež neposunuje nic do budoucnosti, naproti případu v eposu možnému a dovolenému. *ὄψις, ὄψεως κόσμος* náleží též mezi úsloví, o nichž právě podotčeno, že jen násilím lze je přeložiti všude stejným výrazem, zde sice ne pro různý pokaždé význam, avšak pro širokou obsažnosť a příliš volnou význačnosť; „výprava" dle našich názvů divadelních („kus byl vypraven") s přídavkem „zevnější", jak původně všude přeložiti jsem zamýšlel, taktéž nevystihuje celého obsahu, který u Ar. není právě všude docela týž a celý. *διάνοια* přeloženo „smýšlení" — ač ne velice případně — z těchto důvodů: v osobě značí vlastnosť (*ἀρετή* = přednosť, výtečnosť) rozumovou, s případem mravnostním, která se v kuse jeví „myšlénkami", úsudky, názory pronášenými; že pro oba významy Ar. volí týž výraz, opět zřejmo děje se jen velikou licencí; české výrazy byly voleny, aby aspoň kmen se zachoval, a konečně „myšlénky" projevované (= *διάνοια* kusu) jsou obrazem „smýšlení" (rozmyslu, promyšlenosti, rozvahy, *τοῦ δύνασθαι λέγειν τὰ ἐνόντα καὶ ἁρμόττοντα*" poiet 50 b 5); při každém výraze utrpí některá stránka, ano se zaběhne buď příliš do mravnosti nebo do významu nevyjadřujícího ustálené vlastnosti: vztažitě nejpříhodnější snad bude „vědoucnosť", „vědomosť". I tu viděti, jak nepřesné jsou výrazy kmene „mysl" a „vah-a" (povaha, rozvaha, úvaha atd.); v podobných případech ovšem nelze leč pomocí prozatím výkladem. *ἀναγνώρισις* přeloženo „poznání", poněvadž „seznání" (erkennung) nevyznačuje, tuším, opětnosti (w i e d e r erkennung): a jiného slova nesnadno nalézti. *προαίρεσις* lépe snad bylo přeložiti „úminek" („vývolba"?), ač v Ethice Nikom., ku které prohlédáno, méně se bude tu a tam hoditi. Ostatně, kdyby zde bylo místo, sám bych seznam p. recensenta, za nějž jen povděčen býti mohu, doplnil: na př. str. 3 m. „rozpoloženosti" (*πάθη*) raději „nálady", kdežto onim mohla by značena býti vl. ustálená (*ἕξις*) a j. v.

S obtížemi tuto zmíněnými souvisí též ta, jak vůbec překládati výrazy zahrnující více zjevův, jež my lišíme, a to výrazy povšechné, pro něž ustálil se překlad slovy s objemem mnohem užším. Všecko to prozatím vyžaduje správného výkladu, a časem snad podaří se zdomácniti některé novoty tuto nezbytné tak, že by i bez výkladu myšlénky auktorovy ozřejměly.

lze snad naditi se, že zachovají odůvodněnou kázeň. *Jak* by se oprava ta vykonati měla, zdali úplným seznamem všech názvů, snad ve způsobě slovníku, či snad lepším a soustavnějším přehledem v nějakém díle již vydaném — na př. v Dodavcích ke Slovníku Kottovu — či ještě snad nějak jinak, o tom ovšem by rozhodly okolnosti jiné.*) Tolik jest jisto, že čím spíše oprava se stane, byť i hned nebyla ve všem dokonalá, tím že snáze se ujme, a co v ní méně bude dobrého, společnou discussí časem se vytříbí: kdežto každým spisem s takovouto nevhodnou terminologií se náprava zdržuje a obtěžuje, až posléze stane se nemožnou.

Posudky a oznámení.

Hygiena.

1. **Zpráva o Zdravotních poměrech a činnosti městského fysikátu v Praze za 1883. Napsal dr. Pelc 1884. Str. 119 a XXXIX a 5 grafických map.**

2. **Zpráva o Činnosti zdravotní rady městské v 1883. Napsali prof. Janovský, dr. Popper a dr. Pelc. 1884. Str. 83. 1 mapa.**

Obě tyto publikace důstojně doplňují a částečně i vysvětlují statistiku města Prahy a okolí, jak ji podává „Statistická knížka". o kteréž promluveno v „Athenaeum" II., str. 83. Obě zprávy bohaty jsou na zdravotnický obsah, jsou velmi dobře a přehledně spracovány, mapy a grafické obrazce názornosť zvyšují.

1. Zpráva o zdravotních poměrech probírá po sobě: Zdravotní poměry (nemoci a úmor) v Praze za 1883, prudké nakažlivé nemoci, hygienu bytů, živnosti obtěžující své okolí, dozor nad potravinami a věci v domácnosti potřebné, vodu pitnou a konečně veřejnou službu zdravotní, zprávy z nemocnic, dobročinných ústavův a škol. Publikace tato nejen pro lékaře a úředníky má interess, ale poskytuje dobrého poučení hygienického každému. Tak zajisté pojednání o průběhu neštovic (str 17.), o očkování (str. 19.: úmrtnosť mezi neočkovanými v každém věku větší byla než mezi očkovanými) a pod. všeobecného zasluhuje povšimnutí; stať o kanalisaci, o pitné vodě, a slovem celá kniha poučí každého, kdo o zdraví vlastní a svého okolí pečovati chce. Dovídáme se tu na př. o pekaři, jenž zadělával těsto vodou říčnou (str. 66.) a o podobných smutně zajímavých jevech více; statistika varuje před přepychem panujícím nyní při pohřbech ukazujíc na smutné následky (str. 27.) přenášení paramentů z domu do domu, poučuje dále o profylaxi neštovic, zvláště o desinfekci, a konečně čteme hygienické předpisy úřadní. V Přílohách je obraz desinfekční pece (Jahnovy) a pěkné obrazce grafické.

2. Zpráva o činnosti zdravotní rady městské přináší velmi poučné zprávy o návrzích zdravotní rady ve příčině kanalisace; zatím přijat návrh na zřízení splachovací kanalisace. Dále o zásobování Prahy vodou, o zařízení vodovodů domácích a jejich připojení k novému vodovodu, a konečně o návrhu fysiokr. společnosti stran dohlídky nad potravinami a poživa (ustanovení zkušeného chemika, zařízení veřejné laboratoře [uveřejňování jmen podvodníků]). Zprávy končí se posouzením „pivního měrníku" Urbanova. Plán města Prahy poučující nás o živých a mrtvých stokách a o žumpách, soudíc dle zpráv o kanalisačních poradách, velmi pečlivě je provedený; kombinace s plány znázorňujícími rozšíření tyfů, neštovic daly by se dle přesných zpráv podaných v textě provésti. Je to smutný pohled: na Starém městě s Josefovem, na Novém městě, na Malé Straně a Hradčanech je 24.806 m mrtvých a jen 16.836 m tekoucích stok!

T. G. M.

Dějiny.

W. Soltau, Die Gültigkeit der Plebiscite Berlin 1884. 175 str. 8°.

K přečetným kontroversám týkajícím se starších dějin římských patří též otázka, jak nabyly plebiscity, t. j. snesení sněmů čistě plebejských (concilium plebis) platnosti či spíše obecné závaznosti, zvláště když obsah jich vztahoval se netoliko na plebs, nýbrž na celou obec. Soltau nedospěl při svém

*) Pro ontologii a noetiku platným je v té příčině příspěvkem seznam dra. Jos. Pospíšila k I. dílu. Filosofie jeho (V Brně 1883), dosud, zdá se, málo povšimnutým.

badání k novým výsledkům, než přihlásil se k mínění Mommsenovu, nyní skoro obecně — aspoň v podstatě — přijatému, jen že k témuž konci dospěl cestou něco jinou, nenásleduje Mommsena tam, kde tento příliš odvážně si vede. Referent proto záhadu za rozřešenou nepokládá.

Mínění Mommsenovo, ku kterému S. se přidal, zní: Plebiscity obecnou závaznosť mají od zákona Hortensiova (287 př. Kr.) začínaje, kdežto před tím tato jim jen tehdá slušela, když senat návrh, o kterém sněm plebejský hlasovati měl, schválil: předběžné senatus consultum bylo tedy před r. 287 podmínkou obecné platnosti. Proti tomu lze především namítati, co S. sám na str. 125. praví: „Eingestanden muss werden, dass keine Stelle (t. v pramenech) vorkommt, in welcher mit dürren Worten die gesetzliche Notwendigkeit der senatus auctoritas für die Gültigkeit der Plebiscite vor 287 ewähnt wird.“ Ovšem že námitka taková rozhodná není, neb mezery v pramenech starších dějin římských třeba téměř neustále konjekturami a hypothesami doplňovati; avšak lze namítati dále, že novější badatelé rádi i tam hypothesy přibírají, kde toho nutná potřeba se nejeví. Tak i při otázce, o které jednáme. Methodičtější — abych tak řekl — by bylo aspoň pokusiti se o rozřešení takové, při kterém bychom s těmi prameny, které máme, vystačili. V těchto, jak známo, se dovídáme o trojím zákoně — Valeriově-Horatiově (449), Publiliově (339), Hortensiově (287) — z nichž každý dle zpráv nás došlých — texty samy zákonů se nikde nezachovaly — plebiscitu obecnou přisuzuje závaznosť: nic více. O nějaké podmínce, která před r. 287 platila a která r. 287 odpadla, nikde nic se nepraví. Avšak novější badatelé skoro vesměs se domnívají, že římští spisovatelé obsah oněch zákonů příliš stručně formulovali, zejména při zákoně V. H. zamlčevše, že v něm S. C. stanoveno jako podmínka závaznosti. Tak za to má i Soltau, kdežto Mommsen jenž se domnívá, že takto podmíněná závaznosť plebiscitů ještě dříve se počíná, zákonu z r. 449 zcela jiný, s otázkou touto nesouvisicí obsah vnucuje. Jest sice pravda, že starší spisovatelé udávajíce obsah zákonů příliš lakonickými bývají, avšak sotva uvěřiti lze, že by rozliční spisovatelé při třech různých zákonech po každé stejnou redukci byli provedli, pokaždé důležitá ustanovení byli zamlčeli. Tak by byli při zákoně V. H. Livius i Dionysius, při zákoně Hort. Plinius, Gaius, Pomponius, Laelius Felix jako podle úmluvy onino se nezmínili, že předběžné S. C. jako podmínka obecné platnosti plebiscitu se zavádí, tito pak pomlčeli, že přestává! Mně zdá se, že tento souzvuk rozličných spisovatelů nás opravňuje, ba nutí vyjíti ne hned od hypothesy, že všichni totéž zamlčeli, nýbrž od věty, že dotyčné zákony byly v podstatě obsahu totožného a že žádným žádná určitá podmínka platnosti plebiscitu ani zavedena ani odstraněna nebyla. Ovšem že pravda jest, co Soltau praví (str. 109.): „ein anderes ist es, anzuerkennen, dass der fragmentarische Wortlaut identisch sei, ein anderes die Identität der vollständigen Gesetze zu behaupten“. Než větě, že zákony celým obsahem identické byly právě pro stejnosť zlomků (či spíše formulí či redukcí), sluší priorita. Při tom vždy připustiti lze, že trojí zákon totožného obsahu. pokaždé za jiných okolností daný, pokaždé jiný míti mohl význam. Tak dle mého zdání S. dobře praví, že lex V. H., „die vor dem Decemvirat teils rechtlich, teils faktisch gewonnene Bedeutung der concilia plebis legitimirt... hat“, jen že ihned připojuje celou řadu v našich pramenech prý zamlčených ustanovení, zejména též o S. C. jako podmínce při všech plebiscitech, kterými by se ústava státní měnila. Dle mého zdání třeba se spokojiti tím, že zákonem V. H. uznává se ta kompetence sněmu plebejského, která tomuto podle dosavadního vývoje slušela. Jaká tato kompetence byla, to positivně formulovati by bylo úlohou jinou. Neobmezenou nebyla; ústavu měniti plebiscit s to nebyl, a sice proto ne, že by moc exekutivní se k provedení jeho nebyla propůjčila. Neb co by na př. byl pomohl plebiscit, že pokaždé jeden z konsulů má býti z plebejů vybrán, když by konsulové volbu řídící plebejských kandidatů nepřipustili? Ovšem že tribunové měli prostředků dosť vládu římskou k modifikaci ústavy donutiti jakož také prostředků těch vydatně užiti dovedli. Po r. 449 každý návrh na změnu ústavy ve prospěch stavu plebejského způsobil spory a zápas: jak se takový spor skončil, bylo by třeba pokaždé zvláště, kdyby naše prameny stačily, vyšetřiti. Skutkem se mohl spor často vyrovnati usnesením senatu, které však v té době neznamená než vyzvání a instrukci konsulům platící, aby učinili, čeho třeba, na př. aby navrhli zákon, jenž by přijat byl v komiciích centuriatných, neb že takový zákon byl často formalním koncem sporu, o tom sotva lze pochybovati. Do striktního práva S. C. nepatří: to uznává Soltau sám, avšak jeho důvody, že přece proti pravidlu S. C. jako nutný doplněk plebiscitů v době 449—287

do striktního práva se dostalo, nepřesvědčují. Než dejme tomu, že by se tato anomalie nějak dokázati dala, pak by bylo jistě S C. v obligatním spojení s plebiscitem se udrželo, třeba jen co pouhá formalita, jako zůstala při vlastních zákonech (lex) patrum auctoritas, třeba po r. 339 jen co prázdná forma, jako zůstala lex curiata de imperio atd. Vždyť jest to, abych zase užil slov Soltaua samého. „so zu sagen ein Gesetz in der Entwickelung des römischen Staatsrechts, dass abzuschaffende Institutionen zwar der Sache nach, nicht aber principiell und formell antiquiert werden".

Zákony Publiliův a zejména Hortensiův dány za změněných okolností, když totiž zápas stavův o rovnoprávnosť byl dokončen a ústava římská v tom směru přetvořena, neb vlastně na samém konci tohoto zápasu. I zákon Hortensiův jako kdysi V. H. registruje dosavadní vývoj, jsa takořka summou všech precedencií, t. j. všech těch zákonův, které z iniciativy tribunů, ne beze sporů, vzešly. Z precedencií, jak známo, právo vzrůstá. Jestliže změnou ústavy tribunům plebis vykázáno místo podobné, jako zaujímají konsulové, nebylo proč jim odepříti stejnou s konsuly iniciativu zákonodárnou. Toť asi význam zákona Hortensiova. Proč zákon Publiliův o půl století starší nestačil, určitě při nedostatečnosti pramenů vysvětliti nelze; avšak také těm, kdo stojí na stanovisku Mommsenově — Mommsen sám podobně jako zákon V. H. také zákon tento odvážnou konjekturou odstrašuje — lex Publilia zůstává záhadnou, neb co Soltau, co jiní o podrobném obsahu zákona se domnívají, nedá se nikterak ani doložiti ani dokázati. Třeba spokojiti se tím, co zřejmé jest, že zákon Publiliův nestačil a že i po něm pochybnosti o obecné závaznosti všech plebiscitů vznikaly, podobně jako po zákoně Liciniově o konsulatu a proti němu uprostřed 4. století odstraněním plebejských kandidatů z voleb několikráte kollegia konsulův čistě patricijská vyšla.

Mimo hlavní thema Soltau i jiné sporné otázky s tímto více nebo méně souvisící probírá. Kde za Rubinem a Mommsenem jde, obyčejně lze mu přisvědčiti, někdy také, kde od tohoto se odchyluje; kde však své zvláštní hypothesy opakuje, které ve svých starších spisech vyložil (jsou to: Über Entstehung der altrömischen Volksversammlungen, 1880; Über die ursprüngliche Bedeutung und Kompetenz der aediles plebis, 1882; Über den Ursprung von Census und Censur in Rom, 1882), sotva koho úplně přesvědčí. Ve všech oborech vědeckých a v historickém zvláště se příliš mnoho píše, věci stokráte řečené se opakují zase a zase. Místo knihy Soltauovy by bylo stačilo pojednání na hlavní thema se obmezující; pochybujeme však, že by v té příčině byl S. záhadu konečně rozřešil jakož on sám se domnívá, vyslovuje (str. 166.) naději „vor alten bisherigen Versuchen voraus eine richtigere Lösung gegeben zu haben". — o —

Národní hospodářství.

Bäuerliche Zustände in Deutschland. Berichte, veröffentlicht vom Verein für Socialpolitik. (Schriften des V. für Socialpol. XXII—XXIV.)

F. Frhr. v. Reitzenstein u. E. Nasse: **Agrarische Zustände in Frankreich u. England** (Schriften des V. f. Socialpol. XXVII.)

Literatura zabývající se otázkou agrarní — anebo lépe: otázkami agrarními — roste již takměř do nepřehledna. Není sice pochyby, že nejdůležitější pružinou tohoto náhlého rozruchu jest krise, která těžkou rukou dopadla na výrobu a obchod obilní v zemích západo- a středoevropských, avšak není ona pružinou jeho jedinou. Měliť by zajisté skoro všickni státové evropští své otázky agrarní, i kdyby oné krise nebylo. Dostačiť tu jen poukázati na poměry rozdělení majetku rolnického, na stav zadlužení pozemkového, tu i tam též na poměry pachtovní atd. A nedosti na tom. Kdo si blíže věci povšimne, shledá, že i otázky agrarní v různých státech mají svůj specifický ráz, svou národní podobu, úzce souvisící s celým dosavadním hospodářským a právním rozvojem, s povahou a obyčeji obyvatelstva i se zvláštnostmi v názorech a zvyklostech společenských tříd.

Jaký tu na př. rozdíl mezi Francií a Anglií! Ve Francii revoluce a zákonodárství Napoleonské provedše důsledně princip mobilisace půdy, t. j. postavivše co do právních pravidel o scizení a dědičném postupu majetek nemovitý na roveň s movitým, utvořily stále živé podněty k rozdrobovacím tendencím, takže veliká a dosud rostoucí převaha malého majetku náleží k význačným vlastnostem nynějších agrarních poměrů francouzských. Jestliže přes to nejeví ono drobení účinky socialně nebezpečné, jaké jinde hrozivě vystupují, vysvětluje se to předkem ze známé skutečnosti, že průměrné přírůstky obyvatelstva ve Francii

vůbec jsou velmi skrovny a mezi vlastníky drobných usedlostí přehojně zastoupeno jest dělnictvo venkovské, které rádo obrací své úspory na koupi pozemkův a opírajíc se o dvojí pramen výživy, neupadá snadno v neblahou situaci parcellového vlastníka neb pachtýře, na výživu rolnickou výhradně poukázaného. Obvyklé realní dělení statků při přechodech dědických vysvětluje nám ostatně, proč zadlužení majetku rolnického zůstává ve Francii v mezích skrovnějších, nežli ve státech, kde uvalují se za příčinou posloupnouti dědické stále nová břemena dluhů na statky. Arci není ani ve Francii stav věcí veskrz idealní. Tak, abychom jedné věci aspoň připomenuli, způsobil vývoj právě naznačený značnou místní roztříštěnost parcell k jednotlivým usedlostem příslušných, stát pak nedovedl dosud se povznésti k účinnějším předpisům kommassačním.

Za to Anglie jest zemí převládajícího majetku velikého. Dle výpočtů Brodrickových, k nimž material podal nový Domesday-Book, připadá 60·6 % plochy v Anglii a Walesu na velkostatkáře a majetek mrtvé ruky a vůbec celkem 87·65 % její na usedlosti více než 100 akrů zaujímající. Ještě na sklonku minulého století, jak vypravuje John Rae, na mnohých místech zachoval se četnější stav malých a středních statkářů, kteří nyní již jen sporadicky se vyskytují. Ba i sama doba nejnovější podává příklady o vzniku velikých statků hromadným skoupením malých. Že naproti snahám slučovacím tendence drobící úspěchu neměly, vysvětluje se arci i z příčin hospodářských i ze socialních. Mezi posledními nemálo působí dychtění zbohatlých zástupců movitého kapitalu po velkostatcích, jakožto zdroji kavalírských požitkův i socialní a politické váhy. Než v první řadě konservování celistvého velikého majetku podporováno jest právem, jež dopouští zřízení t. zv. entails, t. j. fideikommissarních ustanovení zabezpečujících nedílný přechod statku z dočasného majitele na nejstaršího syna a po něm vnuka, kterážto ustanovení rodinnými smluvami neustále se obnovují. Ostatně prodeje pozemkův a stížení jich hypothekarními dluhy mají nemalou překážku v nedostatku veřejných knih po způsobu u nás zavedeném opatřených. Za daného věcí stavu není ovšem naděje na znovuvzkříšení samostatného selského stavu v Anglii a Walesu. Za to tím více do popředí veřejného interessu stoupají záležitosti pachtovní, neboť hospodářství pachtovní jest charakteristickým příznakem anglického zemědělství, a z podobných důvodů socialně politických, ze kterých v Evropě střední o zachování zdravého selského stavu se usiluje, běží tam alespoň o udržení zdravého stavu středních pachtýřů. V tomto oboru doléhá stále živější potřeba na zákonodárce, aby chránil stranu při uzavírání smluv slabší, t. j. pachtýře, na př. v příčině náhrad za meliorace od něho podstoupené, nebo za škody způsobené zvěří a pod. Ještě tvrdším arci jsou pro zákonodárce oříškem pachtýřské poměry v Irsku, kde připadalo roku 1873 na 5·4 mill. obyvatelů jen 19.547 vlastníků pozemků rolnických a za to 539.545 pachtýřů!

Obrátíme-li se k Německu, shledáme na prostranství jeho pravou kaleidoskopickou pestrost poměrů co do rozdělení rolnického majetku. Nejnovější obsáhlé a nevšedně důkladné dílo Miaskowského*) podalo o té věci podle stavu nejnovější statistiky obraz velmi podrobný. Kdežto v krajinách severovýchodních tou měrou velkostatky převládají, že 50, ba až 70, místy i dokonce (N. Pomořsko) 80 % veškery půdy zaujímají, mají ve středu a na jihozápadu zcela drobné usedlosti takou převahu, že až 60—80 % plochy na ně připadá. Jedno i druhé je v socialní příčině zjevem velmi neblahým, jak trefně ukázal Miaskowski. Na severozápadě a jihovýchodě vrch mají za to střední (selské) statky, vedle kterých jen 25 % půdy velkostatky a tolikéž asi drobnější usedlosti zaujímají. V přítomné chvíli sice v Německu v popředí veřejné péče jest ochranná politika proti účinkům zaoceanské soutěže, však vedle toho běží akce směřující k zachování selského majetku a jest nemálo zajímavo, že v čele té akce stojí nyní Prusko, kdež na počátku XIX. věku v aeře správy Steinovy a Hardenbergovy, ustanovení Landrechtu o dědickém právu selském radikalně byla změněna ve smyslu liberalním. Ostatně ani v oněch krajinách, kde poměrně ještě převládají pravé usedlosti selské, není čáka na udržení jich veskrz stejna. Nehledíc k přechodným příčinám neúrod a k účinkům krise, jež arci zlo všude zostřují, působí tu na mnohých místech nemálo i povážlivé poměry úvěrní. Z těch a podobných příčin vysvětluje se převrat ve veřejném mínění i v názorech činitelů zákonodárných a správních hlavně vzhledem k otázce dědického práva sel-

*) Das Erbrecht und die Grundeigenthumsvertheilung im Deutschen Reiche (Schr. d. Ver. f. Soc.-Pol. sv. XX. a XXV.) a téhož referat na sjezdu spolkovém z r. 1882 (sv. XXI.).

ského. Tou otázkou zabývaly se již po několik let veřejné schůze a sjezdy — mezi jiným též r. 1882 sjezd spolku pro socialní politiku — i vynikající spisovatelé národohospodářští. Budiž tu kromě Miaskowského jen slavné jméno Roscherovo*) připomenuto. Nynějším opravným snahám v zákonodárství hlavně za vzor sloužil hannoverský zákon usedlostní (Höfegesetz) z roku 1874, opravený novellou z r. 1880, který jednak volnou disposici vlastníkovu přes meze předpisů obecného práva o dílu povinném rozšiřuje, a za jistých podmínek (zápis do usedlostního rejstříku, Höferolle) usnadňuje i v případu zákonné posloupnosti přechod neděleného statku na určitého dědice, v jehož prospěch zabezpečuje při rozdělení dědictví jisté praecipuum z odhadnuté hodnoty statku. Dobrým taktem vedeno přenechalo Prusko při upravení těchto otázek rozhodné slovo zákonodártví provincialnímu a vskutku již vznikly v celé řadě provincí zákony o dědické posloupnosti, obnovující v podstatě týmž duchem, jako zákon hannoverský, v podobě moderním poměrům přiměřené některdejší t. zv. právo čekanecké (Anerbenrecht). Již ostatně ozývají se hlasové přející sobě, aby to, co dle dotčených zákonů má dosud povahu fakultativnou, nabylo rázu obligatorního, aspoň pokud běží o posloupnosť zákonnou.**)

Jest povědomo, že snahy pruské nezůstaly bez ohlasu v Rakousku, kdež podobné úkazy, jaké v některých částech Německa znamenány, i ke stejným obavám podnět zavdaly. Nemáme sice dosud podrobné a všestranné statistiky o rozdělení majetku rolnického (až na statky deskové): avšak — i kdyby nebylo odborných hlasů znaleckých — již i ty skrovné číselné opory, které podává statistika hypothekarních břemen a výsledky poslední veliké operace katastrové,***) dotvrzují, že bude potřebí obratu na oné cestě, která v příčině rolnického majetku nastoupena zakonodárstvím let šedesátých. A prvním v tom směru krokem, zdá se, bude upravení dědického práva selského. Zásluha iniciativy náleží tu solnohradskému zemskému výboru, který obšírnou zprávou (z 19. září 1881), z usnesení sněmu vládě předloženou, potřebu zvláštního agrarního práva dovodil.*) Od těch dob předložen již zvláštní vládní návrh o dědické posloupnosti statků rolnických k posouzení soudům i jiným kruhům znaleckým, k němuž zejména druží se pamětní spis z péra záhy zesnulého Peyrera,**) čelného podporovatele dotčených snah v ministerstvu orby. Arci není u nás — tak jako jinde — úkol již vyřízen touto otázkou. Běží tu ještě o celé množství jiných záležitostí národnímu hospodáři i namnoze zákonodárci důležitých, jako zejména o způsob, jakým rolník hospodaří a pokrokům techniky je přístupen, kterak a z jakých zdrojů úvěr si opatřuje, o nedostatky exekučního zřízení, o záležitosti meliorační a vodní, též o poměry dělnické a čelední a mnohé jiné ještě otázky, kterých obsáhlé enkety, v jiných státech (v Anglii, Francii) zavedené, více méně pečlivě si povšimly.

Abychom tvrzení své o národním rázu otázek agrarních doplnili, připomínáme ještě toliko — ponechávajíce si zmínku o Italii až na dobu, kde nám očekávaná nová publikace spolku pro soc. politiku příležitosť poskytne — že i Rusko po nedávném velikém aktu emancipačním má svou velmi palčivou otázku agrarní, souvisící hlavně s poměry pospolitého vlastnictví v „míru“, o nichž m. j. ze spisu Keusslerova (Bäuerl. Grundbesitz in Russland) a z části též Thunova (Landw. und Gewerbe in Mittelrussland) snadno přístupné poučení čerpati lze.

Uvedli jsme tyto věci snad obšírněji, nežli by v rámec naší recense náleželo, abychom ukázali, jakou nesmírnou důležitosť mají za takových okolností podrobné práce popisné, podávající pokud možno věrný obraz konkretního stavu věci. V první řadě vzcházejí tu arci veliké úkoly statistice úřadní, kterých si ona také v době novější pečlivěji, než dříve, všímati počíná. Že i v Rakousku příslušní činitelé s náležitým porozuměním věci se chápou, dokazují m. j. i četné práce v posledních ročnících „Stati-

*) Betrachtungen über die neuen preussischen Gesetze zur Erhaltung des Bauernstandes (v Lidauově: Nord und Süd, září 1882). — Z rakouských spisovatelů buďtež připomenuti Stein, Baernreither, Preser a Vogelsang.

**) Kollmann: Die Reform des Erbrechts am Grund und Boden und ihre Wirkungen auf die Erhaltung des Bauernstandes im Herz. Oldenburg. (Ve Schmollerově: Jahrbuch für Gesetzgebg. atd. 1883. 2. sv.)

***) Inama-Sternegg: Die definitiven Ergebnisse der Grundsteuerregelung in Oesterreich. (Vídeň 1884.) Arci tu seznáváme jen změny v počtu katastralních archů výměrních mezi r. 1857 a 1883.

*) Otištěn jako dodatek u Steina: Bauerngut und Hufenrecht (Stuttgart 1882).

**) Denkschrift betreffend die Erbfolge in landwirtsch. Gütern und das Erbgüterrecht (Vídeň 1884), přidán návrh zákona. Obšírné vypsání obsahu od L. Frankla v Z. für ges. Staatswissenschaft. 1885. 1. sv.

stische Monatschrift".*) Ovšem bylo právem v době poslední k tomu poukázáno (Inama-Sternegg ve Stat. Monatschrift 1884. seš. listopad.), jaké technické obtíže žádoucímu zdokonalení této větve statistiky v cestu se stavěly a ještě dosud staví. Než i po sebe účinnějším jich překonání zbudou úkoly, které úřední statistika nerozřeší, ježto jí podle povahy její ani nepřísluší. Vždyť velmi mnoho skutečností, pro národní hospodáře a zákonodárce předůležitých, ani čísly vyjádřiti se nedá. Tu pak se nezbytným doplňkem úřadní statistiky stávají znalecká vypsání poměrů, provedená buď od jednotlivců nebo v podobě enket, veřejných i soukromých Takový byl úkol velikých enket francouzských z let 1866—1870 a 1879—1880, i kommisse zřízené roku 1879 k usnesení komory poslanecké v Anglii. Do téhož rámce spadají i zprávy o poměrech majetku a blahobytu selského, jež na vyzvání pruského ministerstva pro orbu, domeny a lesy podány jemu od spolků rolnických a předloženy král. zemědělskému kollegiu za příležitosti zasedání jeho r. 1883.

Z prací povahy soukromé pak zvláštní zmínky zasluhují ony, ku kterým podnět dal a o jejich uveřejnění se postaral německý spolek pro politiku socialní, ujav se v posledním čase agrarních záležitostí stejnou horlivostí, jako dříve již socialních otázek v oboru hlavně průmyslovém. Trojdílný sborník nadepsaný „Bäuerliche Zustände in Deutschland" obsahuje 32 vylíčení poměrů selského majetku a hospodářského stavu v rozdílných končinách Německa, podaných od statkářův a odborných nebo politických úřadníků, ředitelů neb professorů rolnických učilišť, národních hospodářů atd. buď z vlastního bezprostředního názoru nebo na základě informací u místních znalců čerpaných, pro jednotlivé širší nebo užší okrsky, ve dvou případech dokonce jen o skupinách několika málo vesnic. K dílu 1. připojena — z příčin asi jen nahodilých — i zpráva o selských poměrech kantonu curyšského. Povaha sborníků podobných sama to s sebou přináší, že jednotlivé články co do podrobností a důkladnosti nejsou veskrz stejně povedeny. Avšak přes to jest celé dílo, podávající nám obraz rolnických poměrů celé veliké říše se všemi místními zvláštnostmi, vzácným pramenem poučení pro účely praktické i vědecké, a zdá se nám, že by zasluhoval příklad daný spolkem pro socialní politiku též u nás více povšimnutí. V Čechách by nejlépe sama rada zemědělská takového úkolu podjati se mohla.

Aby podrobné vypsání poměrů německých doplnil aspoň povšechnějším vylíčením mimoněmeckých uložil spolek na slovo vzatému znalci francouzské administrace. svob. p. Reitzensteinovi, původci výtečných prací o francouzském chudinství a finanční správě lokalní, vypsání rolnických poměrů francouzských, kdežto professor Nasse, jenž před lety o agrarních poměrech anglických psal, převzal Anglii Reitzensteinovými prameny byly zprávy o výše uvedených dvou enketách, úřadní statistika i publikace ministerstva orby, parlamentarní papiry a správní zákony. Spisovateli podařilo se podati na 125 stránkách průhledně a soustavně uspořádaný obraz nynějšího rolnictví francouzského, v němž kromě výkladu o rozdělení vlastnictví pozemkového a rolnickém hospodářstvu (vlastnících, pachtýřích na čas a polonájemcích) i dělnictvu, obsaženo jest vypsání výrobních poměrů všech důležitých odvětví orby a rolnických živností vedlejších co do technických a obchodních podmínek i výsledků. Zvláštní stať věnována cestám, železničným tarifům a trhům; jiné pojednávají o daních a veřejných břemenech, pak o celní ochraně atd. Nasse zužitkoval kromě výsledků výše uvedené kommisse královské i mnoho ze starší a novější literatury a z papírů parlamentarních, při čemž toliko na Anglii a Wales se obmezuje. Vypisuje nejprve rozdělení pozemkového vlastnictví a pachtovní záležitosti, pak jedná o krisi rolnictví anglického v posledním desítiletí, při čemž i socialní účinky její na pachtýře a dělnictvo probírá a k pravdě podobný budoucí rozvoj uvažuje. V této pak příčině ukazuje, kterak krise předkem pěstování obilí se dotýká, za to dobytkářství (s mlékařstvím a sýrařstvím), pak pěstování zeleniny, ovoce a květin se rozšiřuje. V posledním oddílu anglickými zákony pozemkovými se zabývá, zde pak zvláště o nedostatku veřejných knih a dosavadních snahách odpomoci jemu, o dědickém právu a konečně o zákonech, jež na pachtovní a pachtýřské poměry se vztahují, pojednává. Hledíce k nedostatku jiných souborných přehledů podobného druhu, máme za to, že spisek, o němž právě řeč byla, také u nás všem dobré služby vykoná, kdož poučení o agrarních poměrech Francie a Anglie hledají.

Bráf.

*) Zvláštního povšimnutí zasluhuje kromě článků Inamových též zpráva o činnosti statist. semináře při universitě Vídeňské v zimním běhu 1883/4 (Stat. Monatschr. roč. 10. sv. 8.—10) s mnohými přehlednými tabulkami.

Filologie a literatura.

Zur Kritik der neuesten Sprachforschung von Georg Curtius. Leipzig. Verlag von S. Hirzel. 1885.

Spisem tímto obrací se přední učenec staré školy jazykozpytné proti novému směru mladogrammatickému. Odpor jeho jest klidný, vážný, bez trpkosti, důvody jeho vědecké. Spisu vadí nedostatek příkladů právě tam, kde se jedná o věci zásadní. Jinde však jest jich hojnost a skýtá se tu hojně poučení především těm, kteří se zajímají o řečtinu.

V prvém odstavci (str. 6.—32.) odporuje zásadě, že zákony hláskoslovné jsou bez výjimky, uznává vedle obyčejné proměny hláskové celou řadu proměn sporadických. Odvolává se na Delbrücka, že bezvýminečnosť hláskových zákonův nedá se dokázati induktivně, avšak proti němu i jiným odvolává se na Toblera, že nedá se dokázati ani deduktivně, čímž vyvrací mínění Osthoffovo a Brugmanovo (Morphol. Unters. I. XIII.), že každá proměna hlásková, pokud se děje mechanicky, řídí se zákony bezvýminečnými, z něhož větu „pokud se děje mechanicky“ vykládá „pokud nepůsobí analogie“.

Dále vykládá, že i v romanských jazycích není pravidel hláskových bez výjimek, že jsou v nich hojné doublety, dokládá, že se od obyčejných proměn liší vypouštění samohlásek i souhlásek v násloví a záslovi, připodobňování hlásek k sobě, změna quantity a uvádí těchto sporadických proměn doklady hlavně z řečtiny.

V druhém odstavci (str. 33.—89.) jedná o analogii. Ukazuje, že působení analogie uznávalo mnoho učencův, jakož i sám Curtius, již před mladogrammatiky. Mínění jeho o analogii jest, že vskutku působí, že však jest působení toto poměrně proti hláskovým proměnám nepatrné, že při užívání jeho k výkladům musíme býti opatrni, protože prý jest analogie všude možna, ale nikde není nutna. I táže se, proč má arbor, robur koncové *r* analogií podle ostatních pádů, proč jest v němčině „ich war“ podle „wir waren“ a proč není genur místo genus podle generis, proč není ἐσσί místo ἐστί podle τίθησι. A proto nelíbí se mu věta Leskienova, že máme spíše uznati působení analogie než pátrati po původních tvarech I uvádí hojnosť novějších výkladův analogií, jež zavrhuje a nahrazuje raději výklady založenými na hláskových změnách sporadických. Na str. 66. zabývá se důležitou otázkou, v které době jazykového vývoje můžeme uznati působení analogie. I dokládá, že toto je hojnější ve fasích nových než ve starších, že dříve původní útvary jazykové byly živěji v povědomí než později a proto nepodlehaly tak vlivu analogie, že zvláště v době jazykové organisace (ve významu Humboldtově) tvary sotva vytvořené, jichž podoba žila v čerstvé paměti, nebyly porušovány spodobňováním. Na to jedná o druzích analogie, uvádí některé doklady jejího působení a rozdílné na ní založené výklady. Dále uvádí (str. 84. až 89.) některé proměny jazykové, jež se nedají vyložiti ani hláskovými zákony, ani analogií a jež shrnuje ve dva hlavní druhy: zkracování a prodlužování.

V odstavci třetím (str. 90.—129.) jedná o novějších hláskoslovných theoriích, a sice o pestrosti původního samohlasenství za indoeranské *a* (str. 90.—120.), o stupňování (str. 120.—125.), o nasalis sonans (str. 125. až 129.). Odvolávaje se na výrok Saussureův, že rozštěpení původně jediného *a* na *a*, *o*, *e*, je možné, odpírá Brugmanovi, jenž tuto možnosť zcela popírá. Uznává, že není jasno, proč táž hláska tu se zachovala, onde změnila v *o*, jinde v *e*, uznává, že všelicos jiného starou hypothesí nedá se vysvětliti, ale míní, že při nové není jasno, proč původně různé samohlásky *a*, *o*, *e* v indoeranštině v jedno splynuly. Mladogrammatikové tvrdí, že se stopy původního *e* v indoeranštině jeví tím, že před *a*, jež je střídnicí za evropské *e*, mění se hrdelnice v podnebnou, avšak před *a* střídným za evropské *a* nebo *o* se nemění. A Curtius odpovídá, že často se vyskytuje podnebnice, kde očekáváme hrdelnici, a naopak (srov. sansk. pačāmi, pačasi a slov. peką, pečeši, pak sansk. vṛkas, voc. vṛka a slov. vlъkъ, voc. vlъče); nevěří ovšem, že tu mohla působiti analogie tvarů pačasi, pačati na pakāmi a pod. Dodává, že i tehdy, jestliže podnebnice z hrdelnice vznikly v indoeranštině před starším *e*, že toto *e* nemělo nic společného s *e* evropským, že ona změna hrdelnice je čistě indoeranská. Dále nevidí ani jediné stopy v indoeranštině, že by se původní *a* od *o* nějak rozlišovalo, jako se neliší v litvoslovanštině a germanštině. I brojí proti Bloomfieldovi, jenž chtěl dokázati stopy původního *o* v sanskrtě takto. V této máme za asdhi (pův. esdhi, srv. ionské ἔσθι) ēdhi, za açvas (pův. açvos, srv. lat. equos) dravati açvō dravati, čili před jasnou souhláskou máme za původní *es* ē, za původní *os* máme ō; tomuto ē, ō odpovídalo původně též *e*, *o*. Curtius odpovídá, že v sanskrtě máme též ō za *as* střídné za evropské *es*, v nářečí

magadhiském pak za každé *as* ē. Dále uvádí, že věříme v původní jednotu kmene skloňovaného jména, jež při nové theorii neobstojí. Máme u kmenů na *o* ve voc. sg. mas. kmen na *e* (srov. λύκος, λύκε) a kmen na *a* v nom. acc. plur. neut. (st.-bul. iga, sansk. jugā); koncové ā totiž v tomto tvaru snadno si vysvětlíme z *a* + *a*, nikoliv z *o* + *a*. Vedle kmenů na *i*, *u* máme kmen ženských jmen na ī, ū, vedle kmenů na *o* měli bychom však feminina na ā; spíše uvěříme staré theorii, že vedle maskulin a neuter na *a* máme feminina na ā. V genitivě kmenů souhláskových je koncovka *os*, ve slovanštině však *e* (nebese), kteráž různosť se dá vysvětliti z původního *as*. Totéž platí o suffixu slovesa v 1. os. plur. mos (lat. mus, slov. mъ), a mes (řec. μες, lat. me). Praesentní kmen thematických sloves končí se v sanskrtě pouze na *a* (ovšem quantitou různé), jinde však jednak na *o* (φέρομεν), jednak na *e* (φέρετε), při čemž očekáváme jednotu kmene právě jako u jména. Snadněji si prý dále vysvětlíme řecké tvary ἄγον, ἦε, ὦρτο z původních a sanskrtských āgam, āsam, ārta než tyto sanskrtské ze starších e-agam e-esam, e-orto. Konečně o samohlásce v partic. praes. na *nt* platí totéž, co o samohlásce v kmenu praes. slovesa thematického. Z toho všeho vyvozuje Curtius, že původně v prajazyce nebylo *a*, *o*, *e*, nýbrž jen *a*; později mohlo prý se ještě v prajazyce *a* rozštěpiti na *a*, *o*, *e*, což zachovalo se v jazycích evropských, indoeranština však se vrátila k původnímu a nahradila *o*, *e* zase hláskou *a*; konečně počaly se z *a* v jednotlivých nářečích indoeranských samostatně vyvíjeti hlásky *o*, *e*, jež však s evropskými historicky nesouvisí.

Starší theorie měla slabiky, jako jsou λιπ, φυγ, za původní a λειπ, φευγ za stupňované (za gunu), novější zavrhuje gunu a má λειπ, φευγ za původní a λιπ, φυγ za oslabené ztrátou přízvuku. Nové theorii odpírá Curtius pravě, že přízvuk jen někde nám ono střídání samohlásek vysvětluje, jinde nikoliv (na př. ἔφυγον vedle ἔφευγον), že vysutí *e* podle nové theorie jest nejasné, dále že sluší všecky krátké samohlásky podle nové theorie přičísti dobám pozdějším. Pak uvádí pojednání Osthoffovo (Morphol. Unters. IV.), podle něhož z *ei*, *eu* vzniká ztrátou přízvuku jednak ī, ū, jednak i, u podle toho, je-li pak slabika zcela bez přízvuku či má-li aspoň přízvuk vedlejší. Mínění Osthoffovo Curtiovi se nelíbí, ale nevyvrací je. Dále praví, že střídání *ei* a *oi* se snadno vysvětluje z původního *ai*, že nejen oslabování, jemuž učí nová theorie, má parallely v nových fasích (Osthoff uvádí z angličiny my, jež přízvučně se vyslovuje mai, bez přízvuku, na př. v mylord, mi), ale i sesilování, na př. střněm. wīb, novněm. weib, angl. time a pod. Konečně uznáme-li λιπ za původní, snadno si vysvětlíme vedle sebe λείπω a λιμπάνω, těžko však, uznáváme-li λειπ za původní.

O nasalis sonans praví, že mnoho prospěla jazykozpytu, ale chce, aby se místo samohláskové nosovky raději uznala slabá samohláska s následujícím *n*, tedy asi *ᵊn*.

Čtvrtý odstavec (str. 130.—153.) jedná o vysvětlování vzniku tvarů indogermanských. Chce proti J. Schmidtovi, aby se o vzniku tvarů více přemýšlelo a rekonstrukce prajazyka úplně nenechalo. Proti Delbrückovi ukazuje, že se v historické době z prajazyka dosti původního zachovalo. Ukazuje, že se ani mladogrammatikové nemohou obejíti bez badání morphogonických. Zabývá se výkladem imperativné koncovky sansk. tāt, řec. τω, lat to, již mladogrammatikové mají za ablativnou (imperativ ten za ablativ verbalného adjektiva). Curtius za pronominalnou, jež s ostatními suffixy osobními souvisí. Konečně snaží se dokázati, že mnoho prajazykových rekonstrukcí je pravdě podobnějších, než se nedůvěřiví mladogrammatikové domnívají, a že při nejmenším nemohou tito dokázati jejich nemožnosť, na př. nelze dokázati, že slovesný suffix 2. os. sg. -si nevznikl v prajazyce ze zájmenného kmene tva; na to několika menšími připomenutími končí svůj důležitý spis.

K podanému tuto obsahu přičiníme úvahu. Curtius nevěří v bezvýminečnosť hláskových zákonův a přidržuje se starší methody uznávati změny sporadické. Ale říci prostě o nějaké změně, že jest sporadickou, není jejím vysvětlením. Pozorujeme, že většina proměn hláskových spolu souhlasí i tážeme se při výjimkách, proč je tu odchylka. O hláskových proměnách praví nám indukce, že většina jich spolu souhlasí, odchylky pak dají se vysvětliti různě. Zvláště tam, kde i příčiny změn můžeme pozorovati čili v jazycích živých, poznáváme z pravidla snadno, že mimo mluvidla působilo tu dosti jiných činitelů; a jazyk živý musí nám býti měřítkem. Dedukce pak praví, že při mechanické proměně hláskové nelze si mysliti, že by se mluvidla zcela bez příčiny nastrojovala v některých případech jinak, než obyčejně činí. Ale větu, že proměna děje se mechanicky, nesmíme si s Curtiem vykládati, že nepůsobí tu analogie. Proměna děje se mechanicky značí, že děje se za zcela obyčejných poměrův, neobyčejností a hlavní příčinou od-

chylky bývá zvláštnosť významu. Odchylka jeví se z pravidla jako podlehnutí působení analogie, zřídka jako sporadická změna hlásková, již v každém případě zvláště sluší vysvětliti. Víme, že u jmen analogie méně působí než u sloves (srov. rybu - duši, nesu - píšu za píši), víme, že sporadické zkracování jest obyčejné jen u slov zvláštního významu, jako u jmen vlastních (srov. Vilhemína - Mína, Neosvětely - Nusle), u slov formalného významu (srov. fr. aimer avons - aimerons, pisati hoću - pisaću a pod.), víme, že zvláštnosti ve quantitě a přízvuku souvisí se zvláštností významu (srov. baba a bába, svatost a svátost; vedle boj se žádáme imperativ stoj, ale se zvláštním významem tohoto imperativu souvisí emphatický přízvuk jeho, jenž původně krátkou samohlásku prodloužil, odtud stój, stuoj, stůj).

O analogii soudí Curtius, že působení její proti hláskovým proměnám je nepatrné. Protože při změnách analogií působí rozumný duch lidský, při hláskových jen mluvidla, říká tím Curtius, že na vývoj jazyka má ústrojí lidské více vlivu než duch jeho. O zákonech vývoje jazykového může nás poučiti pouze jazyk živý, v němž i příčiny změn můžeme pozorovati, a tu poznáváme že působení analogie jest veliké. Curtius ovšem namítá, že ve fasích nových jest působení to daleko větší než v starých, ale nemá pro své mínění důkazův. Důvod, že ve starých fasích byly jazykové útvary živěji v povědomí než později, odpadá, neboť i nejstarší fase, již se jazykozpyt s výsledkem může zabývati (doba prajazyka krátce před rozdělením se jeho v nynější větve) je příliš vzdálena od počátků mluvy indogermanské, tak že ve větší živosť tehdejších tvarů než nynějších nelze věřiti. O době organisace pak vůbec skoro nic nevíme a mladogrammatikové se jí, jak Curtius ve čtvrtém odstavci sám uznává, nezabývají. Konečně nemůžeme připustiti, že by jazyk analogií byl porušován; tou jest právě upravován tam, kde by hláskové proměny porušily jeho organisaci. Hláskové změny působí jen na zevnějšek, tu se skupina hlásek změní v jinou bez zřetele, zda se vnitřně souvisící útvary vnějškem rozdělí či nic (srov. nesú píšú — nesou, píší), analogií se rozrušení napravuje a co vnitřně souvisí, též ve vnější shodu uvádí (nesou, píšou). Konečně jest klamné mínění, že jest analogie všude možna. Proč máme podle nesou též bijou, píšou, kupujou a proč nemáme umějou, volajou? Protože se shoduje neseš, nese, neseme, nesete, biješ, bije, bijeme, bijete, píšeš, píše atd., ale neshoduje se umíš, umí, voláš, volá a pod. Podmínky působení analogie dají se vyčísti. Proto arbor má koncové *r* podle ostatních pádů, že má s nimi stejnou též koncovou samohlásku (arbor, arbor-is, arbo-ri atd.) proti genus, kde rozdílnosť poslední samohlásky v nominativě a kmenu ostatních pádů (genus, gener) analogii nepodporovala.

Původní pestrosť indogermanského vokalismu je, tuším, zajištěna. Nejmenším ovšem důvodem jest, že spíše se pochopí splynutí tří původně různých hlásek v jedinou (kteréž změny máme doklady v živých jazycích), než rozštěpení jediné ve tři často tam, kde by jazyk ještě se houževnatě držel jednoty, kdyby tu byla od počátku (na př. ve kmenu deklinace na - *o*). Pádnější důvody jsou tyto. Změna hrdelnice v hlásku podnebnou v indoeranštině má zajisté svou příčinu a jiná příčina mimo následující samohlásku není možna. V největší části případů, v nichž po podnebnici následuje *a*, je toto *a* střídnicí za evropské *e*. Působením původního *e* na předcházející hrdelnici se palatálka snadno vysvětlí. Curtius ovšem praví, že tato změna je čistě indoeranská a že toto *e*, jestliže vskutku někdy bylo, nemá s evropským nic společného. Ale jak vysvětlí potom faktum, že předcházející podnebnici dosvědčené *e* odpovídá evropskému *e*, nikoliv *a* nebo *o*? Curtius nevěří v původní *e* namítaje, že i jinde, ač jen výjimkou, nalézáme podnebnici, na př. v pačāmi, pačasi atd., a nevěří, že by pačāmi vzniklo za pakāmi analogií podle pačasi, pačati; jistě by uvěřil, kdyby věděl, že v češtině též místo peku, pečeš máme peču, pečeš, kdež peču vzniklo právě analogií podle pečeš, peče právě jako pačāmi.

Hlavní důvod mladogrammatiků, že evropské *o* bylo již v prajazyce a nezůstalo beze stop v indoeranštině, jest ten, že za ně máme tam dvě střídnice: ve slabikách zavřených *a*, ve slabikách otevřených ā. Evropskému střídání *e* - *o* odpovídá v indoeranštině z největší části střídání a - ā. Tohoto fakta se Curtius vůbec nedotekl.

Pádný je důvod Curtiův, že v deklinaci jmen na -*o* původní jednota kmene, v kterou a priori věříme, obstojí jen tehdy, když uznáme, že *a*, *o*, *e* vzniklo z původně jediného *a*. Avšak namítneme, čím vysvětliti si máme vznik různosti ve kmenu, když v historické době pozorujeme, že jazyk spíše různosť kmene v deklinaci uniformuje, než aby ji způsoboval. Ještě pádnějším je důvodem to, co praví o femininech na ā proti masc. a neutr. na -*o*. Tu mimochodem proneseme svou domněnku. Víme, že jmen na o, ā bylo

již v prajazyce daleko nejhojněji, dále že deklinace jejich se nehodí do rámce, jejž skýtá deklinace jmen ostatních; víme, že v jednotlivých jazycích indogermanských stále přestupují k nim jména jiných kmenů, při čemž vynikající tvary jejich nezanikají, nýbrž přecházejí též na kmeny na o, ā jejich původní tvary vytlačujíce. I vyvozujeme, že jejich množství a zvláštnosť jejich sklonění vyplývá z pestré jejich minulosti, že zkrátka v deklinaci jmen na o, ā máme splynutí několika deklinací v jedinou. I mohla tu splynouti jména na *a*, *o*, *e* femin. na ā, ō, ē. V řečtině máme ještě vedle sebe feminina na *α*, *η*, *ω*; feminina na *α*, *η* spolu patrně souvisí, souvislosť jejich s fem. na *ω* dokazuje hlavně Ludwig.

Námitka Curtiova založená na slov. gen. nebese odpadá, protože tento tvar není sice dosti objasněn, ale jistě není genitivem. Různosť v suffixu mos, mes je nejasnou; uznáme-li s Curtiem vznik *o*, *e* z *a*, tu je nejasno, proč jazyky evropské ve vývinu *o*, *e* tak se shodující tuto se rozcházejí, uznáme-li starobylosť *o*, *e*, tu nevíme, jak zněl suffix v prajazyce. Nejasnosť se tedy nevysvětlí žádnou z obou theorií, rozdíl jest jen ten, že podle jedné je původ její starší, podle druhé mladší.

Co praví Curtius o kmenu praesentním, odpadá, protože evropské různosti, na př. *φέρο-μεν*, *φέρε-τε*, slov. bero-mъ, bere-te odpovídá správně též různosť v indoeranštině, na př. sansk. bharā-mas, bhara-tha. Ostatní důvody jsou bez ceny.

Curtiova theorie, že původně za nejstarších dob bylo jen *a* v prajazyce, je možná, ale nemá důvodů, protože o počátcích jazyka nevíme nic. Jisto jest, že později v prajazyce než rozdělil se na více nářečí, bylo *a*, *o*, *e* jako v řečtině. Mínění Curtiovo, že indoeranština nahradila *o*, *e* zase původním *a*, vyvrací jeho vlastní námitku, že je nejasno, jak *a*, *o*, *e* mohlo splynouti v hlásku jedinou Účelu dokázati omyl mladogrammatiků, že i v indoeranštině bylo někdy *o*, *e* souvisící historicky s *o*, *e* evropským, nedosáhl.

Hlavní důvod mladogrammatiků proti guně je tento. Máme proti sobě *πειθ πεπιθέσθαι*, *πευθ πεπυθέσθαι*, *σεπ-έσπέσθαι* čili *πειθ-πιθ*, *πευθ-πυθ*, *σεπ-σπ*. Uznáme-li *πιθ*, *πυθ* za původní a *πειθ*, *πευθ* za sesilené, musíme uznati též *σπ* za původní a *σεπ* za sesilené; *σπ* však nemůže býti původní slabikou, nýbrž jen oslabeninou ze *σεπ* a proto jsou též *πιθ*, *πυθ* jen oslabeninami z *πειθ*, *πευθ*. Tohoto hlavního důvodu Curtius nedbal a proto padá celý jeho odpor, jehož i důvody jsou pochybeny.

Pokud jde o čtvrtý odstavec, tu rozumí se, že badání o jazycích dochovaných má jistější výsledky než o nedochovaném prajazyku. Toto nemůže ani býti poněkud jisto, nejsou-li jazyky v historické době prozkoumány. Nemožnosť mnoha změn v prajazyce nedá se ovšem dokázati, ale ani jejich pravděpodobnosť. Konečně časté výčitce Curtiově, že i mladogrammatikové se v míněních rozcházejí, dá se odpověděti, že shody v jednotlivostech nedosáhne se nikdy žádnou methodou.

Že novější některé výklady jsou nesprávné a že je Curtius nahradil správnějšími, rádi uznáváme, což zajišťuje jeho spisu cenu trvalou.

Konečně dodáváme, že nejdůležitější z dosavadních kritik spisu Curtiova, právě vyšlý spisek *Delbrückův Die neueste Sprachforschung*, s námi v hlavním souhlasí.

DR. EM. KOVÁŘ.

Vojtěch Kryšpín, Obraz činnosti literarní učitelstva československého za posledních sto let 1780 až 1882. S doplňkem za léta 1883 a 1884. Seš. 1. a 2. po 60 kr. V Praze, M. Knapp. 1885.

Vydatný a vzácný příspěvek k dějinám naší literatury a našeho školství. Kniha rozvržena je na 4 části: a) Dějiny lit. činnosti učitelův od 1780—1882, b) Slovník životopisný a knihopisný, c) Seznam knih abecední a d) Seznam učitelů - spisovatelů. V předložených dvou sešitech spracována je prvá část; slovník životopisný pokročil až ke: „Nedoma J.“ Vývoj činnosti vypisované pan spis. na patero dob rozvrhuje: 1. 1780—1840, 2. 1841—48, 3. 1849—60, 4. 1861—70, 5. 1871—82.

Mezi osoby, jejichžto činnosť se nám líčí, pojati jsou učitelé a učitelky škol obecných, měšťanských, učitelských ústavův a okresních inspektorů školních.

Důkladná a svědomitá práce tato zasluhuje všeho uznání. Ih.

Sbírka klassiků řeckých a římských v překladech českých. Pořádají Jan Kvíčala, Josef Král, Robert Novák. Sešit 1. Dramata Euripidova. I. Kyklops. Přeložil Josef Král. V Praze 1885. Nakladatel A. Storch syn, knihkupec. Cena sešitu 32 kr., šesti sešitů ročně 1 zl. 70 kr.

Nová tato sbírka má býti náhradou zaniklé „Bibliotheky klassiků řeckých a římských“. Podle programmu redakcí uveřejněného přihlížeti se bude v ní hlavně k dílům básnickým, dosud nepřeloženým, a k těm dílům prosaickým, jež i pro širší

kruhy jsou zajímavy anebo zvláště důležity. Ježto literatura česká nemá dosud úplných překladův ani nejznamenitějších básníkův a prosaiků starověkých (na př. Aischyla, Euripida, Plauta, Terentia, Aristotela, Thukydida a j.), odčiňuje sbírka tato skutečný nedostatek naší literatury a zasluhuje již z té příčiny podpory všech kruhův intelligentních. Úprava vnější jest velmi úhledná; že i překlady budou vždy zdařilé a pořízeny na základě nejnovějších výzkumů vědeckých, za to ručí jména redaktorů.

š.

Filosofie.

Dr. Josef Pospíšil, prof. theol. v Brně, Filosofie podle zásad sv. Tomáše Akvinského. I. Materialní logika, noetika a všeobecná metafysika. V Brně 1883. X, str. 545.

Dr. Eug. Kadeřávek, Filosofie křesťanská, porovnána s některými filosofiemi nového věku. V Olomouci 1885, str. 107.

Fr. Satolli, Enchiridion Philosophiae seu Disciplina humanae rationis ad scientiam veritatis comparandam. I. Logika universa. V Brně 1884, str. 270.

Náhledy o středověku vůbec a jeho výkonech ve všech oborech lidského úsilí v době novější valně se polepšují naproti nehistorickému ponětí, jako by středověk byl dobou tmy a barbarství. Ve filosofii novější hlavně Comte velikosť a přímo vznešenosť středověku historicky objasňoval, ovšem se stanoviska protitheologického. I filosofická práce středověku se uznává, hlavně ovšem práce logická, to velikolepé soustavnění, jaké na př. u Tomáše Akvinského shledáváme; a přes patrné nedostatky scholastické rabulistiky hodnota logického důmyslu uznává se od mužů, jako na př. od Milla a j. A že tedy i u nás názory o středověké filosofii a logice se polepší, očekávati můžeme s jistotou majíce teď v literatuře naší tak výtečný spis, jaký je filosofie prof. Pospíšila.

Spisu dotčeného nejen proto vážíme sobě velice, že prvým je pokusem seznámiti nejen theology, ale i vzdělance vůbec se scholastickou filosofií, ale hlavně pro vniternou jeho hodnotu. Jevíť se v něm veliká znalosť předmětu (scholastiky i novější filosofie) a důmysl skutečně filosofický; spis s jednoho stanoviska důsledně je propracovaný s onou opravdovostí vznešenou, která úctu vzbuzuje nejen před auktorem samým, ale i před věcí jím obhajovanou. Neméně filosofickou je věcnosť, kterou spisovatel posuzuje se svého výlučného katolického a křesťanského stanoviska soustavy protivné. Dodáme-li konečně, že ve spise důsledný pokus proveden je o české názvosloví filosofické, pak smíme úhrnečný soud pronésti ten, že spis p. P. je skutečným obohacením naší literatury, zvláště filosofické, a pokládáme jej za jeden z nejlepších spisů české filosofické literatury vůbec.*) A úsudek ten dotvrzujeme ještě poznámkou výslovnou, že závislosť auktorova na scholastice, důmyslu a původnosti nebyla větší závadou, než mnohým jiným spisovatelům závislosť na soustavách jiných. Také sluší dodati, že podána je všecka látka nikoli po způsobě starších scholastikův, ale ve formě, v jaké my novější uvykli jsme mysliti, čímž i v kruhy širší, jak doufáme, znalosť scholastiky vnikne.

Uznávajíce takto výtečnosť knihy nezatajíme sobě, že nám scholastika ani v logice ani v noetice nedostačuje. Pokud se tu logiky týká, pověděl jsem věc částečně jinde (Blaise Pascal a Počet pravděpodobnosti a Humova skepse). V noetice přiznávám se k mírnému racionalismu a souhlasím s výtkami, které p. sp. činí mnohým formám empirismu a racionalismu; myslím však, že studium psychologické z dob Lockeových tak pokročilo, že scholastika přece jen chuda je na obsah věcný skýtajíc v mnohém více slovního než věcného poučení. Tak ku př. to, co scholastika prostě zove samočinností ducha, co (po Aristotelovi) slove intellectus possibilis a agens, pracemi Lockea (o relacích), Humea, Spencera, částečně i Kanta mnohem lépe a věcněji je objasněno. Tak určité formulace záhady noetické, jakou u Humea nacházíme, u scholastiků nenalézáme! Ovšem filosofie moderná stojíc na Descartesově: cogito, ergo sum, ničeho nepřijímá, čeho přirozený rozum lidský sám nepoznává. Referent také s toho stanoviska vycházeje, dobře ví, že není logického usmíření mezi modernou vědou a scholastikou. Je pravda, my jsme trochu, ne-li skeptickými, tedy obezřelými; a kdežto na př. p. sp. (121) naprosto je přesvědčen, že vnější svět mimo vědomí existuje, moderná filosofie se táže, je-li „všeobecné nezvratné *přesvědčení* všeho člověčenstva" (121) skutečnou zárukou naprosto *jistou*, že „vnější svět, tak jak v sobě jest, skutečně poznáváme". Kdyby jistota ta tak veliká byla, jako jistota věty $2 \times 2 = 4$, dojista (dle pravidla o evidenci 93) různé názory

*) Povšimnutí zasluhuje Seznam terminův!

idealistické nemohly by ani vzniknouti: je možno, aby lidé tak velicí, jako Descartes, Berkeley, Kant a mnozí jiní *schválně* odporovali evidenci vniterné? Myslím, že mezi různými hypothesami hypothesa, že svět vnější existuje, velikou má pravděpodobnosť.*) A tak nejen při záhadě o světě, ale i při záhadě o duši, Bohu a t. d. věda si počíná nedržíc (proti str. 91.), že by principy metafysické takovou jistotu měly, jakou mathematické. Ostatně p. sp. nejlépe ví sám, v čem filosofie nová a scholastika se rozcházejí.

Co podrobností se týká, není mnoho vytýkati. Comteova positivní filosofie nezahrnuje v sobě sedm hlavních věd, ale šest (uvedené 220 bez mravovědy). Není docela správno, že popírá Hume všecky pravdy všeobecně nutné (18), uznávalť nutnosť pravd mathematických a ještě jiných. Taky se nám zdá, že p. sp. filosofií modernou (na př. 20, 114 a č.) více než sluší vyrozumívá vlastně německou; v Anglii na př. soustavy po Kantovi — Hartmanna skoro žádného vlivu neměly, a nelze tudy bez restrikce říci, že moderná filosofie dospěla až k Hartmannovi. Co 141 uvedeno z Henle a Tyndalla, nemůže se považovati za dotvrzení (byť i mimovolné) auktorova názoru noetického, jen za důkaz, že i s empirického (ba zrovna materialistického) stanoviska jakýsi racionalism je možný.

Doufáme, že přese všecku různosť stanovisk p. P. poslouží všem příznivcům filosofie; dojista na ten čas o scholastice, a o problemech noetiky lepšího poučení v literatuře naší nemáme.

2. P. Kadeřávek ve svém spise napřed Kanta, Herbarta a Comtea kritisuje a odsuzuje, pak teprve dává hlavní obrysy filosofie křesťanské, rozuměj katolické. Spis p. Kadeřávkův více je apologetický, vlastně polemický, a proto snad schází mu filosofický klid. Učení tří filosofů nevykládá se dosti systematicky, také je dosti nesprávného v tom, co se vykládá a vytýká, ač mnohé výtky správny jsou, hlavně námitky proti Kantovým synthetickým soudům apriorným, proti Herbartově a Comteově filosofii. Některé námitky nejsou dosti věcny; jakým právem na př. brojí se proti Kantovi tím, co Bluntschli a Lassale, „jenž filosofií Kantovou vzdělán byl“, pověděli (10)? (Lassale je Hegelovec!) O Kantovi, jenž tak vznešeně mluvil o povinnosti, neslušno je říci, že ho pohané (Horac!) zahanbují. Co Comtea se týká; p. sp. značnou jeví nevědomosť, kterou vysvětlujeme si tím, že vůdcové jeho (Liberatore, Kleutgen, Gutberlet, Pospíšil) o Comteovi nejednali (ani Pospíšil podrobněji). Proto tvrdí se nesprávně (40), že sociologie v sobě chová biologii, sociologii ve smyslu užším a moralku. Tamtéž velmi povrchně hierarchie věd se charakterisuje: že prý všemi poznatky lidskými vládne skrovný počet základních věd, které mezi sebou spojeny jsou jako rozličné členy dokonalého celku: to přece dá se o každém spořádání věd říci! Tolikéž nelze říci, že Comte zamítaje všelikou známosť absolutna proto o původu světa ničeho neví, protože jsme prý u něho nebyli. Předchůdcem Comteovým Kant nebyl, ale Hume. Poněkud dětinský je důkaz Comteova revolucionářství: ve škole prý byl vůdcem neposlušných chovanců! Zná p. K. dotčenou příhodu skutečně? Comte, jak známo, svou sociologií revoluci francouzské největší dává rány, mužové, jako Rousseau, nejsou mu než sofisté, a proto dle učení filosofického ho musíme posuzovati, nikoli dle toho, co školometové hošíkovi vytýkali. (Jak paedagog lidumil o jisté spurnosti mládenecké souditi má, Komenský vyložil ve XII. hl. Didaktiky.)

Námitky proti positivismu jsou dobré až na jednu nepřímou, která vůbec spis p. K. charakterisuje a které si proto všimneme blíže. Patrný důkaz toho, že positivism pravdy do sebe nemá, p. K. totiž nalézá v této události (44). Littré, hlavní zastance positivismu, jak známo byl ve křesťanském slova smyslu pohanem, totiž nekřtěný. Krátce před svou smrtí — tak aspoň zvěstovaly časopisy katolické — poslal si pro kněze katolického, dal si vyložiti učení katolické, dal se i pokřtíti a zemřev pochován byl způsobem katolickým. Referent živě si vzpomíná, jak ho překvapilo obvyklé parte, ve kterém rodina zemřelého světu ohlašovala, že Littré zemřel jako kající katolík. Positivisté pak ve svých listech ohlašovali, že přestup umírajícího stal se v nepříčetném stavu. Já nevím, kdo pravdu má a proto zdržuji se určitého posouzení události. Podobné případy častěji se vyskytují, a ačkoli považuji je za znak slabosti vlastního přesvědčení, nikdy v nich nevidím důvod logický pro to neb ono náboženství: city (strach před smrtí) tuším nerozhodují o vznešených theoretických pravdách náboženství křesťanského (jak p. K. sám doznává 55,

*) Gutberlet se stanoviska, s kterého p. P. noetiku zbudoval, nejinak soudí, v. Logik und Erkentnisstheorie, 180.

obšírněji Pospíšil 85). Avšak způsob, jak vzpomíná p. K. historie o Littreovi, nutí nás vzpomenouti obdobné události ze života Comteova. Našel se totiž povolný kněz katolický, který Comtea dle obřadu katolického oddal — šíleného, aby zadosť učinil požadavkům rodiny Comteovy. Smí se s toho fakta něco dovozovati proti katolické církvi? Tuším, že ne; proto nesmí se z onohó nic dovozovati proti positivismu.

Nedosti objektivně p. K. všeliké zlo, zmítající naši společnosti, z moderné vědy a filosofie vykládá; ovšem že nepokusil se o důkaz tohoto svého tvrzení. Argumenta ad hominem hodí se snad do popularné exhorty, nikoli do knihy vědecké; co na př. značí pro filosofa, jestli král pruský Kantovi nekřesťanství vytýkal (106)? Takovým postupováním myslím ani filosofie ani náboženství nezíská, a bez potřeby utvrzuje se bezmozkovitosť a nenávisť.

V druhé části p. sp. ze křesťanské filosofie stručné podává ukázky, to z logiky (o pojmu). z noetiky (o všeobecninách) a pak úryvky z ontologie, kosmologie, psychologie, theologie přirozené, mravovědy, aesthetiky a paedagogiky. Kniha končí se úvahou, že filosofie novověká odporna je učení křesťanskému. Část tato není taktéž spracována dosti soustavně, p. sp. chtěl jen ukázati. čím filosofie po jeho srozumu se zabývá a jak si počíná. Ne-li o věci samé, zajisté o mnohých argumentacích možno pochybovati; na str. 98. na př. proti Hobbesovi se namítá, že ne boj všech proti všem je přirozený, ale láska: jde tu patrně o slovo „přirozená“, kterého se tu užívá ve dvojím smyslu.

Závěrečný soud náš o knize p. K. nemůže býti tak příznivý, jak bychom si byli přáli; přísnějším požadavkům filosofickým nečiní zadosť, polemického ducha jejího v zájmu dobré věci litujeme.

3. Logika p. Satolliho je dobrým spracováním formalné logiky Aristotelovy a jeho scholastických vysvětlovatelů. hlavně Tomáše Akv.

T. G. Masaryk.

Божества древнихъ Славянъ. Изслѣдованіе Ал. С. Фаминцына. Выпускъ I. — С.-Петербургъ. 1884, str. 331.

Není ve vědě o starověku slovanském záhadnější otázky nad bájesloví! Kolik se tu již bádalo a jaký toho výsledek? Právem stěžoval si Krek v úvodě své znamenité knihy „Einleitung in die slavische Literaturgeschichte“: „Kdo se zabývá starožitnostmi slovanskými, brzy pozná, že skutečné výsledky posavadních badání nejsou v žádném poměru s prací na to vynaloženou!“ — Veliká jest to odhodlanosť, odváží-li se kdo při nedostatku monografií skutečně cenných a nadbytku takřka knih psaných s větší fantasií než kritikou k celkovitému vylíčení bájesloví slovanského. Badatel musí počínati ab ovo. Vzhledem k tomu první pohled do této knihy příjemně překvapí. Jest při ní však ještě jedna okolnosť, která při jejím posouzení padá na váhu; její auktor není totiž z povolání ani slavistou ani mythologem než — hudebníkem; zabývaje se studiem slovanské hudby, studoval slovanskou poesii prostonárodní, poznával zachované v ní reminiscence bájeslovné, zaznamenával si je i přišel takým způsobem ke studiu bájesloví. Tím vysvětlí i omluví se ne právě nepatrné nedostatky této knihy.

Sečtělosť v odborné literatuře jeví p. spis. při neodborníku přímo překvapující. Nicméně dlužno vytknouti, že ušlo jeho pozornosti, co v nejnovější době bylo vyneseno proti většině gloss v české Mater Verborum vůbec a zvláště proti všem mythologickým glossám v ní. Soustavu svou sestrojil p. sp., jak již v předmluvě praví, na základě zachovaných v lidu slovanském zbytcích bájesloví dávnověkého. Proti takým mythologiím vyslovil se velice rozhodně Miklosich ve své recensi vzpomenuté knihy Krekovy (Jenaer Literaturzeitung 1875, str. 432.). V 1. části své knihy podává p. sp. přehled zpráv, nalézajících se u různých cizích i domácích letopisců, vrací se k nim též nezřídka během své knihy; příliš však tuším důvěřuje všem zprávám jak starším tak i mladším, uvádí na př. dle Stránského i Středovského mezi slunečními božstvy Jasoně. — Venety osedlé na Jaderském moři na území dnes Benátsko zvaném má p. spis. dle Šafaříka a jmenovitě dle Hilferdinga za kmen slovanský a sice jihoslovanský. To panu sp. ve zlé vykládati nemůžeme, neboť i jeden moderní historik slovanský se vyslovil, že Hilferding prý „schlagend“ dokázal slovanskosť jaderských Venetů (Jos. Perwolf, v „Archiv f. slav. Philologie“ IV. 65.) a jiný německý badatel, J. G Cuno má, je sice za kmen illyrský, domnívá se však, že Slované, kteří s nimi prý bezprostředně na východě sousedili, s nimi smíšeni sídleli na dolním Pádu (Vorgeschichte Roms 1878, str. 213.—214.). Důvody jeho sotva však obstojí, jako na př. „die Oseriaten in Oberpannonien sind benannt nach dem russ. ozero“, „der name der Varkianer scheint auf das altslav. brěgъ hinzuweisen“ (str. 195.),

„zunächst ist der name Istria nahezu identisch dem altslav. ostrovъ“, „die Stadt Pola scheint benannt nach dem stamme des altslav. polje“ a j. p. (str. 214.). Ano Cuno jde ještě dále, on se vyslovuje, že dle jeho vývodův o obyvatelstvu někdejšího Benátska „wird man slavisch-litauische spuren im südlichen Italien nicht für unmöglich halten“ (str. 220.). — Není dle toho s podivením, když neodborník důvěřuje v auktoritu slavných učenců i zprávy o mythologii venetské zachované u Livia i Strabona uvádí do slovanské mythologie, a nejen jejich boha Belena dle Hilferdinga stotožňuje s předpokládaným slov. Bělbohem, než i druhé jejich božství Bronton uvádí mezi slov. božstvy slunečními, odvolávaje se na srb. vrućina. S větší snad oprávněností srovnává Belena s thráckým bohem slunečním Balin-em dr. Fligier (Archiv f. Anthrop. XIII. 329). Ano ani tomu nelze se dále diviti, když neodborník klade zvláštní důraz na jakési shody nejen mythologie kmenů staroitalských (sabinsko-umbrických) se slov., než i na stejné prý společenské poměry u obou a konečně tu i tam srovnává jména božstev sabinsko-umbrických se slovanskými.

Dokládaje se auktority S. Gedeonova drží se p. spis. theorie o balticko-slovanském původě Varjago-Rusův a druží se k němu náhledem, že někteří bohové ke Slovanům ruským přineseni byli těmito Varjagy. Gedeonov snažil se jmenovitě dokázati „вендское происхожденіе“ Daždьboga (Варяги и Русь str. 350. sl.). Na tomto základě stavěl p. Famincyn dále. P. spis. dovolává se jmenovitě často místopisu chtěje dokazovati, kde který bůh byl ctěn. A tu poznal, že místopisných jmen podobajících se zněním svým jménům *Chors* i *Daždьbog* čili *Dažьbog* není právě v Rusku, kde se o nich zachovaly zprávy u starých letopisců, a naopak domnívá se, že takých jmen místních našel u západních Slovanů. Jeho výklad jména Dažьbog (p. spis. dává této formě přednosť před formou Daždьbog) jest skutečně důmyslný: podle něho jest totiž Dažьbog germanského původu; p. spis. odvolává se ke germ. božstvu Dag, s kterým prý souvisí balticko-slovanská bohyně Podaga, vedle této byl bůh mužský Dažij-bog, skráceně Dažьbog. Tomu výkladu odporují rozhodně tvar Daždьbog, maloruský Dajbog a Dabog u Srbů zachovaný. tvar Dažьbog však možno vyložiti z tvaru Daždьbog. — Tu i tam snaží se p. spisovatel ukazovati na jakýsi dualismus ve slov. mythologii, nepropracoval ho však, co pochvalně vytýkáme. v takou soustavu jako K. J. Erben. — Taktéž správně si vede p. spis., probíraje u každého kmene slov. neb aspoň u každé ze tří skupin (jižní, západní i východní) zvlášť jednotlivé části z bájesloví. On vyslovuje myšlénku dosti blízkou a také již dříve vyslovenou, že četná jména božská jsou asi namnoze jen různými názvy jedné a téže bytosti božské u různých kmenů slovanských Jiné jeho dosti pravděpodobné mínění jest, že božstva slov. jsou asi částečně někdy o svůj lid vysoce zasloužilí lidé, heroové, jimž lid připisoval božský původ a po jich smrti vzdával božskou poctu. Za takéto heroy má p. sp. Radegasta, Svantovíta, Porevita, Jarovita a j., dovolávaje se u ostatních jazykového důvodu, že druhá část těchto jmen totiž jest prý příbuzná se slovem *vítěz*. —

Při srovnávání jmen božských s místopisnými musil p. spis. přirozeně ukázati své vědomosti linguistické, a tu, dlužno říci, jest nejslabší stránka celé knihy. Jednak třeba připomenouti, že slovní souvislosť jména místního s jménem božským nedokazuje nutně, že na onom místě skutečně se zbožňoval ten který bůh. Ze jména Bělbožice nemusíme souditi, že tam bývala kdysi svatyně Bělbohova. Souvislosť obou jmen jest ovšem nepopiratelná, avšak pochybno jest, zdali jest místní jméno odvozeno od jména boha. Nikterak však nesmíme považovati za někdejší pohanské svatyně místa, jichž jména jsou totožná s jmény bohů; ze jména hory černoboh nesmíme souditi, že tam bývalo obětiště Černobohovo, ani z místního jména Svarov (se známou záměnou souhlásky *h* ve *v* jako Zbirov m. Zbiroh), že se tam vzýval Svaroh (srv. Histor. sborník 1883, str. 31. sl.), neboť místní jméno, kde tomu kterému bohu obětováno, kde božstvo nějaké mělo své sídlo, zvláštní příponou bylo by vyznačeno. — Co do filologické stránky měl i má p. spis. mnoho soupeřů, jeho a na př. Gedeonova a j. historikův i mythologů etymologické výklady se právě příliš neruzní. — Chybně zajisté učinil p. sp. z „Дыя“ uváděného mezi různými božstvy staroklassickými i slovanskými v ruských letopisech jméno slov. vrchního boha nebeského; nehleděl totiž na to, že jest to slov. způsobem utvořený acc. sg. dle gen. sp. *Διός*, nom. *Ζεύς*. Místních jmen západoslovanských měl p. sp. seznamy německé, a tu srovnával jméno místní dle způsobu psaní a ne dle jich znění. Budiž mi dovoleno na dotvrzenou oprávněnosti těchto výtek uvésti toliko jeden a nejfrappantnější v této příčině výklad: s jménem Chors (psaným též Chъrsъ i Chrъsъ) srovnává

p. spis. místní jména „Horsowitz“ v Čechách, „Horscha“ v Štýrsku, Hörsdorf v Rakousích, Hörselgau, Herschdorf v Sasku, Hörsum v Hannoversku, Hersovo v Chrvatsku, Hersin v Sedmihradsku, Hirsdorf v Slezsku, Hraščica v Chrvatsku, „Hroznietitz“ v Čechách, „Hrosinkau“ na Moravě, Hruševec v Chrvatsku, „Hrusowa“ v Čechách, ano i Hörselberg v Durynkách u Eisenach; s jménem Chors dále prý souvisí angl. horse = něm. ross, a tedy také místní jména Rosenow v Prusku, Roseg v Štýrsku, Ruševica čili Hruščica v Dalmatsku a j., dále národní jména Rus i Chorvat, ano i rusalka = chrъsalka a na staroumbrickém nápise připomenuté příjmení Martovo, Marte Horse... POLÍVKA.

La Liberté et le Déterminisme par Alfred Fouillée. 2. vyd. 1884, str. 367.

Šlechetný pokus zprostředkovati mezi indeterminismem s determinismem. Determinism prý zapomněl na jednu věc, totiž na to, že, i kdyby byl správný, připustiti musí *ideu* volnosti a její účinnosť mravní: myšlénka vztahujíc se sama na sebe poznává se býti silou řídící, a toto poznání tedy k silám předchozím připojuje se jako nová síla.

Jaké je toto vztahování na sebe: indeterminované neb determinované? — Výsledek spisu metafysický je: „člověk je volný — pokud to pro něj je možným.“

Kniha na objem svůj mohla býti poučnější, záhada její vyjasněna není. M.

Z cizích literatur.

Karl Bobek. Einleitung in die Theorie der elliptischen Functionen. Mit in den Text gedruckten Fig. Leipzig, Teubner, 1884. XII a 275 str M. 4.80.

John Sebelien, Beiträge zur Geschichte der Atomgewichte. Eine von der Universität zu Kopenhagen gekrönte Preisschrift mit einigen Veränderungen ins Deutsche übersetzt. Mit einer Figurentaf. Braunschweig, Vieweg und Sohn, 1884. VI, 208 str. M. 4.50.

Horace Lamb, Einleitung in die Hydrodynamik. Mit Autorisation des Verfs. übersetzt und bearbeitet von Richard Reiff. Freiburg i. B. Mohr, 1884. XII a 332 str. M. 7.

Robert Latzel, Die Myriopoden der österreich-ungarischen Monarchie. Mit Bestimmungs-Tabellen aller bisher aufgestellten Myriopoden-Gattungen und zahlreichen, die morpholog schen Verhältnisse dieser Tiere illustrierenden Abbild. II Hälfte. Die Symphylen, Pauropoden und Diplopoden nebst Bemerkungen über exotische und fossile Myriopoden-Genera und einem Verzeichnis der gesammten Myriopoden-Litteratur. Mit 16 lithogr. Taf. Wien, Hölder, 1884. XII a 414 str. M. 16.

Jul. Victor Carus, Prodromus faunae mediterraneae sive descriptio animalium maris mediterranei incolarum quam comparata silva rerum quatenus innotuit adiectis locis et nominibus vulgaribus eorumque auctoribus in commodum zoologorum congessit. Pars I. Coelenterata, Echinodermata, Vermes. Stuttgart, Schweizerbart (E. Koch), 1884. VI a 282 str. M. 12.

Ferd. Arlt, Zur Lehre vom Glaucom. Mit 6 Taf. und 12 Abbildungen im Text. Wien, Braumüller, 1884. 142 str. M. 6.

Pelczar Józef ks. dr. prof, Prawo małżeńskie katolickie, z uwzględnieniem prawa cywilnego obowiązującego w Austryi, w Prusiech i w Królestwie polskiem, drugie przejrzane i pomnożone wydanie (pośw. biskupwi Alb. Dunajewskiemu). Kraków, nakł autora, druk. Wł. L. Anczyca i Sp. 1885. str. 659 i XCVI. 5 zł.

Krzymuski Edmund, dr. prof., Wykład prawa karnego ze szczególném uwzględnieniem ustaw austryackich, tom I, cześć ogólna dział 1. Kraków, G. Gebethner i Sp., druk Uniw. Jag., 1885, str XIV i 336. 3 zł.

J. Baron, Geschichte des römischen Rechts. I Teil. Institutionen und Civilprocess. Berlin, Simion, 1884. XII a 471 str. M. 8.

Franz v. Liszt, Lehrbuch des deutschen Strafrechts. 2. durchaus umgearb. Aufl. Berlin, Guttentag, 1884. XXIV a 663 str. M. 10.

Pawlicki Stefan Dr., Der Ursprung des Christenthums, von ... Professor an der k. k. Universität zu Krakau. Mainz, Fr. Kirchheim, 1885, str. IV, 254.

Heinr. Brugsch, Religion und Mythologie der alten Aegypter. Nach den Denkmälern bearb. I. Hälfte. Mit 20 Holzschn. u. 1 Steintaf Leipzig, Hinrichs, 1884. VII a 280 str. M. 6.

Herm. Hallwich, Gestalten aus Wallensteins Lager. I. Johann Merode. Ein Beitrag zur Geschichte des 30jährigen Krieges. Mit einem urkundlichen Anhang, die Schlacht bei Hessich-Oldendorf betreffend. Leipzig, Duncker u. Humblot, 1885. VII a 127 str. M. 3.

Toeppen M., Dr., Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens. IV. Bd. 2. Lieferung. Aug. 1453 — September 1457 (Publication des Vereins für die Geschichte der Provinzen Ost- und Westpreussen). Leipzig, Duncker & Humblot, 1884, str. 401—682. M. 6.

Santagata Domenico prof, La Polonia, discorsi del... presidente dell' Accademia Ad. Mickiewicz. Bologna, Accademia Ad. Mickiewicz, tipogr. militare, 1885, str. XV i 166.

F. v. Stein, Geschichte des russischen Heeres vom Ursprunge desselben bis zur Thronbesteigung des Kaisers Nikolai I Pawlowitsch. Hannover, Helwing, 1885. XI a 368 str. M. 15.

Die alten Völker Oberitaliens: Italiker (Umbrer, Raeto-Etrusker, Raeto-Ladiner, Veneter, Kelto-Germanen. Eine ethnologische Skizze von Karl Frhrn. v. Czoernig. Wien, 1885. Alfred Hölder.

Friedrich Müller, Grundriss der Sprachwissenschaft. III. Bd. Die Sprachen der lockenhaarigen Rassen. II. Abt. I. Hälfte. Die Sprachen der mittelländischen Rasse. Wien, Hölder, 1885. 224 str. M. 5.

Du Cange, Glossarium mediae et infimae latinitatis digessit G. A. L. Henschel. Editio nova aucta plu-

ribus verbis aliorum scriptorum a Léopold Favre. Tom. II. III. (I. Hälfte: D. E.). Niort, Favre, 1883. 1884. 688 a 384 str.

Hans Theod. Plüss, Vergil und die epische Kunst. Leipzig, Teubner, 1884. 367 str. M. 8.

J. N. Madvigii Adversariorum criticorum ad scriptores graecos et latinos vol. III., novas emendationes graecas et latinas continens. Kopenhagen, Gylden dal, 1884. 280 str.

Konrad Lange, Haus und Halle. Studien zur Geschichte des antiken Wohnhauses und der Basilika. Mit 9 lith. Taf. und 10 Abbild. im Text. Leipzig, Veit u. Co., 1885. XII a 377 str. M. 14.

The Student's Arabic-English Dictionary. By F. Steingass, Ph. D. (Allen & Co.) 1885.

Raphael Pinset et Jules d'Auriac, Histoire du portrait en France. Ouvrage couronné par la Société des Études historiques et publié par les soins de la Société d'Encouragement pour la propagation des livres d'art. Paris, Quantin, 1884. 274 str.

Dygasiński Adolf, Psychologia wychowawcza: Obraz psychicznych zjawisk w organizmie ludzkim, wykłady przeznaczone dla informacyi wychowawców, zestawił... podług licznych podręczników Warszawa, nakł. A. W. Gruszeckiego, druk. Gazety handlowéj, 1882, str. VIII, 487, 6 i II. 3 r.

Encyklopedya wychowawcza pod redakcyą J. T. Lubomirsckiego, E Stawiskiego, S. Przystańskiego i J. K. Plebańskiego, tom III. zesz. 6. (Dziekońskie — Elementarz.) Warszawa, Gebethner i Wolff, druk. J. Sikorskiego, 1885, str. 401—484.

Parasiewicz Sz., Bibliografia pedagogiczna polska za rok 1883. Lwów, staraniem Towarzystwa pedagogicznego, 1884.

Ernst Laas, Idealismus und Positivismus. Eine kritische Auseinandersetzung. III. Teil. Idealistische und positivistische Erkenntnistheorie. Berlin, Weidmann, 1884. IV a 704 str. M. 16.

Tilman Pesch S. J., Die grossen Welträtsel. Philosophie der Natur. Allen denkenden Naturfreunden dargeboten. II. (Schluss-) Bd. Naturphilosophische Weltauffassung. Freiburg i. B., Herder, 1884. XI a 599 str. M 8.

A. Krauss, Die Psychologie des Verbrechens. Ein Beitrag zur Erfahrungsseelenkunde. Tübingen, Laupp, 1884. VIII u. 421 str. M. 8.

Redaktoři: Pro theologii Prof. dr. KLEM. BOROVÝ. Pro práva a státní vědy Prof. dr. ALB BRÁF. Pro medicinu Prof. dr. E. MAIXNER. Pro filosofii Prof. dr. AUG. SEYDLER. Pro vědy technické Prof. K. PREIS a Prof. A. VÁVRA. Redaktor en chef Prof. dr. T. G. MASARYK.

ATHENAEUM vychází vždy 15. každého měsíce o dvou arších, vyjmouc srpen a září.

Předplácí se ročně 5 zl., půlletně 2 zl. 50 kr. r. č. (i s pošt. zásylkou). Předplatné přijímá nakladatel J. Otto v Praze, knihtiskárna na Karlově náměstí č. 34.

Redaktor Prof. dr. T. G. MASARYK (Vinohrady, Čelakovského ulice čís. 165). — Vydavatel a nakladatel J. OTTO v Praze. — Tiskem J. OTTY v Praze.

ATHENAEUM

LISTY PRO LITERATURU A KRITIKU VĚDECKOU

ROČNÍK II — 15. ČERVEN 1885 — ČÍSLO 9

OBSAH:

Články:

Posudky a oznámení:

O micellarní struktuře protoplasmy rostlinné a o některých důležitějších částech této plasmy.[1]

Napsal doc. dr. Antonín Hansgirg.

Dle učení znamenitého Mnichovského botanika K. z Nägeli, jež nejobšírněji v loni vyšlém důležitém spise „Mechanisch-physiologische Theorie der Abstammungslehre“, Mnichov a Lipsko 1884, byl vyložil, dříve však již v některých spisech a pojednáních svých[2]) najisto byl postavil, skládá se protoplasma i všechny ústrojné látky z pranepatrných i nejostřejším drobnohledům unikajících částeček, jež z menšího nebo většího množství molekulí složeny jsou a jinak též micelly slují. Tyto micelly jsou dle Nägeliho z části v podobě rozpustných, z části v podobě nerozpustných, mnohohranných, opticky dvojosých, krystallinických dílků ve všech látkách organických (v plasmě, zrnech škrobových, blanách buněčných atd.) mosaikovitě, více nebo méně pravidelně, nejpravidelněji v tak zv. krystalloidech skupeny. Každý micell je obklopen větší nebo menší vrstvou vody nebo vodnatých roztoků solných, kterou mezi micelly též potřebné látky výživné vniknouti, škodné a nepotřebné látky odváděny býti mohou. Poněvadž tato voda s micelly sloučena není, nýbrž k nim jen přilnavostí poutána jest, lze ji teplem i jinak snadno vypuditi; vysychá-li na př. protoplasma, t. j. mizí-li intermicellarní vrstva vody (resp. vodnatých roztoků solných), sbližují se micelly mnohdy tak, že skorem se dotýkají; byla-li však takováto vysýchající plasma opět navlhčena, vnikll voda (nebo jiná tekutina) účinkem intramicellarní vzlínavosti (kapillarity) mezi miceyá a od sebe je pudíc působí botnání čili bubření plasmy. Jako v krystalloidech, tak jsou i v zrnech škrobových a jiných sferokrystallech[3]) micelly skorem tak pravidelně sestaveny jako v pravých krystallech molekule nebo skupiny molekulí (pleony Nägeliho), tvořice rovinné vrstvy, jež ve třech i více směrech, vzájemně se prostupujících, se kři-

[1]) Úryvek z druhé přednášky „O vybraných statích z fysiologie a morfologie řas a hub“.

[2]) Untersuchungen über die Stärkekörner, Curych 1858; Über die krystallähnlichen Proteinkörper, Mnichov 1862; Über das Verhalten des polarisirten Lichtes gegen pflanzl. Organismen, Mnichov 1862; Über den inneren Bau vegetabil. Zellmembranen, Mnichov 1864 a v. j.

[3]) Na základě prací Schimpera (Untersuchungen über das Wachsthum der Stärkekörner, 1881 a j.), A. Meyra (Über die Struktur der Stärkekörner, 1881 a j.) možno škrobová zrna za sferokrystally látky škrobové považovati, jež jako mnohé jiné uhlovodíkové látky za příznivých okolností v podobě kulovitých atd. krystallů se vyhraňují.

žují; avšak i ve všech polotekutých látkách ústrojných, tedy i v protoplasmě, jsou micelly volně sic, ale vždy v určitých vzdálenostech od sebe a z části (v tak zv. idioplasmě) i v jistém pořádku (pravidelně) skupeny.

Co se pak lučebného složení micellů protoplasmy týče, domnívá se Nägeli, že jsou micelly její skupiny nestejnorodých molekulí čili směsi několika, sloučením od sebe se různících molekulí bílkovinných, jež od sebe nejen nestejným množstvím druhotných prvků Mg, Ca a pod., nýbrž nejspíše i různým množstvím atomů tak zv. organogenních prvků (C, O, H, N) se liší a mezi které a kolem nichž bezpochyby i ještě některé jiné látky ústrojné i neústrojné jsou uloženy. Tímto různým složením lučebným micellů hledí Nägeli vysvětliti různé vlastnosti lučebné i silozpytné protoplasmy, jejíž velmi složitá a dosud nedosti známá molekularní struktura jest též toho příčinou, že lučebníkům synthesi její dosud provésti nelze.

Jako lučebné tak nejsou i fysikalné vlastnosti micellů, resp. protoplasmy, z nichž tato se skládá, ba ani velikosť a tíže jejich podrobněji známy. Snaží se sice Nägeli velikosť i váhu nejmenšího micellu protoplasmy vypočísti, než výpočty jeho, jež na hypothetické formulce lučebné se zakládají; jsou ceny pouze hypothetické. Nejmenší micell protoplasmy (resp. molekul bílkoviny), skládající se z C_{72} H_{106} N_{18} SO_{2}, vážil by dle výpočtu Nägeliho jednu trilliontinu 3·53 mg. a objem jeho by se rovnal 0·0000000021 cmk. Než i tato nepatrná váha a objem micellů (resp. molekulů) bílkoviny zdají se fysiologům býti ještě příliš veliké, aby na základě jich možno bylo různé otázky fysiologické rozřešiti, i snaží se Nägeli z té příčiny výše uvedenou hypothetickou lučebnou formuli molekulu bílkoviny (nejmenšího micellu ve smyslu Nägeliho) svým účelům přizpůsobiti, předpokládaje, že vzorec ten udává ne složení jediného, nýbrž nejspíše několika molekulí bílkovinných, jeden micell skládajících.[4]) Z dalších výpočtů Nägeliho vysvítá též, že nitky plasmatické, jež dle nového učení o tak zvané symplasmě,[5]) t. j. o jednotném spojení vší protoplasmy v těle rostlinném, jakož i mezery, jimiž tyto nitky blanami buněčnými procházejí, tak malé býti mohou, že jich ani při největším zvětšení pod drobnohledem mnohdy postříci nelze.

Dle Nägeliho skládá se protoplasma z části rozpustné, kterou on hygroplasma zove, a z části nerozpustné nebo-li stereoplasmy (Mechanisch-physiologische Theorie der Abstammungslehre 1884); tato poslední jest pak buď hyalinní a byla nejprve Pfeffrem (Osmotische Untersuchungen 1877) hyaloplasma nazvána, nebo jest nehyalinní a zrnitá a byla Nägelim (Theorie der Gährung 1879) polioplasma nazvána. Nejdůležitější část stereoplasmy jest dle Nägeliho část její, jež zvláštní organisací a zvláštními schopnostmi jest nadána a kterou týž badatel na rozdíl od ostatní, hlavně k výživě sloužící stereoplasmy idioplasmou nazval (Mechanisch-physiologische Theorie der Abstammungslehre 1884).

Nežli této idioplasmy, kterou jak níže uvidíme dle Nägeliho všechny vlastnosti a schopnosti matečné buničky na dceřinné se přenášejí, blíže si povšimneme, uvedeme zde v krátkém přehledu ještě některé jiné části protoplasmy, o nichž z fysiologických i jiných ohledů v různých spisech botanických, hlavně během posledních 10 let a dosud pilně se jedná. Ze stereoplasmy vznikají zvláštním zorganisováním či differencováním (rozlišením) se její jádra buněčná i tak zv. trofoplasty (Arthur Meyer „Das Chlorophyllkorn" 1883) čili plastidy (Schimper „Über die Entwickelung der Chlorophyllkörner und Farbkörner 1883), t. j. tělíska, jež z protoplasmy postupnou přeměnou vznikají a zpátečnou v ni opět přeměniti se mohou, jichž hlavním úkolem jest assimilace a které tudíž z pravidla chlorofyll, nebo jiná assimilační barviva, jež Engelmann (Farbe und Assimilation 1883) společně chromophyll nazývá, obsahují, řidčeji též bezbarvá jsou; tato poslední, jež také zpáteční přeměnou z barevných trofoplastů vzniknouti mohou, nazval A. Meyer (l. c.) anaplasty, Schimper (l. c.) leukoplastidy, ona,

[4]) Viz o tom více ve spise „Mechan.-physiol. Theorie der Abstammungslehre p. 63. a násl.

[5]) Z novějších prací, v nichž se o symplasmě jedná, připomínám zde jen: Tangla „Über offene Communication zwischen Zellen des Endosperms", 1880; Hillhouse: „Einige Beobachtungen über den intercellularen Zusammenhang von Protoplasten", 1883; Gardiner „Open communication between the cells in the pulvinus of Mimosa pudica" 1882 a „On the continuity of the protoplasma trough the walls of vegetable cell" 1883; Russow: „Über Perforation der Zellwand und den Zusammenhang der Protoplasmakörper etc." 1883; Terletzki: „Über den Zusammenhang des Protoplasmas benachbarter Zellen etc." 1884; Hick: On protoplasmatic continuity in the Florideae" 1884.

jež postupnou přeměnou z anaplastů vznikají, pojmenoval A. Meyer (l. c.) všeobecně chromoplasty, Schmitz chromatofory (Die Chromatophoren d. Algen 1882), van Tieghem (Traité de botanique, p. 486. a násl.) leucity činné. Schmitz i v. Tieghem nerozeznávají však chromoplastů zvlášť od anaplastů A. Meyera.

Chromatofory kyanofyllem zbarvené, jež u některých řas siných jsem byl objevil, nazval jsem cyanofory;[6]) chromatofory čistý chlorofyll obsahující nazval Schmitz (Chromatophoren der Algen, 1882) chlorofory, Schimper (Über die Entwickelung der Chlorophyllkörner etc. 1883) chloroplastidy, Hanstein (Das Protoplasma als Träger der pflanzlichen und thierischen Lebensverrichtungen 1880) chloroplasma v podobě zrn chlorofyllových vytvařené, u rostlin dokonalejších všeobecně rozšířené, chlorofory nazval A. Meyer (Das Chlorophyllkorn 1883) autoplasty. Chromatofory rhodofyllem zbarvené nazval Schmitz rhodofory, xanthofyll obsahující pak feő- nebo melanofory (Schmitz l. c. 1882).

V chloroforech jsou u řas mimo parožnatky (Characeae) a některé Chlorofycey i u nemnohých jiných nejnižších tajnosnubných rostlin, na př. u játrovkovitého mechu Anthoceros jednotlivě nebo u větším počtu obsažena zvláštní zrnéčka protoplasmová, kolem kterých škrob assimilováním vzniklý se shromažďuje a tak zv. hnízda škrobová tvoří. Tato zrnéčka, jež Schmitz pyrenoidy (l. c. 1812) nazval a za útvary protoplasmy, obdobné těliskům chromatinovým (resp. nucleolům) v jádrech buněčných považuje, mohou se též jako tato dělením, řidčeji novotvořením množiti.

Dělením množí se též jádra buněčná i chromatofory, jež v protoplasmě jednotlivých buniček buď ojediněle nebo u větším počtu se vyskytují a také zvláštním síťovitým slohem (strukturou) základní hmoty sobě se podobají, kterážto struktura však, jak z nejnovějších výzkumů Frommannových (Beobachtungen über die Struktur und Bewegungserscheinungen des Protoplasmas der Pflanzenzellen 1880 a Untersuchungen über Struktur, Lebenserscheinungen und Reactionen thierischer und pflanzlicher Zellen 1884), Schmitzových (Untersuchungen über die Struktur des Protoplasmas und der Zellkerne der Pflanzenzellen 1880) a j. vysvítá, nejen v nucleoplasmě a chromatoplasmě, z níž jádra a chromatofory se skládají, nýbrž i v ostatní plasmě, již Strasburger (Über den Theilungsvorgang der Zellkerne, 1882 a j.) cytoplasma nazývá, se jeví. Těliska chromatinová, jež v jádrech v podobě drobounkých zrnéček kulatých, vřetenových atd. mnohdy u velkém množství se vyskytují, mohou též v podobě jednoho nebo několika větších tělísek kulatých, tak zv. nucleolů v jádře buněčném obsažena býti a skládají se jako pyrenoidy hlavně ze zvláštní bílkovité látky nuclein zvané;[7]) poněvadž pak tato těliska chromatinová ve všech jádrech se vyskytují i v těch, jež nucleolů nemají, soudí Schmitz, že snad ještě se podaří i u rostlin dokonalejších a všech ostatních, v jichž chromatoforech pyrenoidy vyvinuty nejsou, drobnější těliska je zastupující (chromatinovým obdobná) postihnouti.

Než vraťme se opět k idioplasmě. Postupným vývojem vzniká dle Nägeliho z prvotné (primordialní) plasmy, jež jako každá živá plasma vsunováním se nových micellů mezi staré vzrůstá, výživná plasma, jejíž micelly snadno pohyblivé v pravidelné šiky jako v idioplasmě ještě sestaveny nejsou. Za jistých okolností, vlivem různých sil, zvláště sil molekularných vzniká z této výživné plasmy, od ní specielně pravidelným seřaděním či sešikováním se a menší pohyblivostí (větší pevností) micellů se lišící idioplasma, jejíž micelly od micellů prvotné a výživné plasmy též lučebně velikostí, tvarem i zvláštním seřaděním více nebo méně se různí. O dalším fylogenetickém vývoji idio-

---

[6]) Viz mé pojednání: „Ein Beitrag zur Kenntniss von der Verbreitung der Chromatophoren und Zellkerne bei den Schizophyceen (Phycochromaceen)“, Berichte der botan. Gesellschaft, Berlin, 1885. Zjistil jsem je nejprve na dvou v Čechách ode mne objevených, dosud vůbec neznámých řasách, z nichž jednu jsem Chroodactylon Wolleanum, druhou Chroothece Richteriana pojmenoval.

[7]) Dle Reinkeho, Rodewalda a Krätzschmara (Studien über das Protoplasma, 1881—83 a j.), Zachariase (Über die chemische Beschaffenheit des Zellkerns, 1881; Über Eiweiss, Nuclein und Plastin, 1883) skládá se i protoplasma po výtce z nucleinu a plastinu, kteréžto obě látky bílkovinné však Loew (Noch einmal über das Protoplasma, 1884) za přiměsky znečištěné bílkoviny považuje, jimž vlastně zvláštní jméno, jakožto sloučeniny nové, dle pravidel v lučbě platných, nepřísluší, za to rozeznává však Loew vedle lučebně rozdílné bílkoviny živé a mrtvé (viz „Ein chemischer Unterschied zwischen lebendigem und todtem Protoplasma“ 1881; „Über das Absterben pflanzlichen Plasmas“ 1881 a j.), též passivní a aktivní bílkoviny, z těchto posledních vzniká pak dle jeho náhledu zvláštním organisováním se živá bílkovina čili živá protoplasma.

plasmy, v níž dle náhledu Nägeliho znenáhla nové a nové, zvláště zorganisované šiky micellů vznikají, jež vkládáním se nových micellů mezi staré vzrůstají, se dělí a do dceřinných buněk dělením z matečné vznikajících přecházejí, jakož i o vývoji zděděných schopností v zárodku skrytých, jež za více nebo méně příznivých okolností v těchto zárodcích opět dokonale nebo nedokonale vyvinouti se mohou, za nepříznivých však mnohdy se ani nevyvinují, t. j. v některé generaci latentní zůstávají, až třeba teprvé po několika generacích opět znova se objevují, nechceme na tomto místě se šířiti, odkazujíce laskavého čtenáře, kterého by fylogenetický vývoj idioplasmy a touto podmíněný ontogenetický vývoj jednotlivých individuí a podobné otázky zajímaly, na dílo hned na počátku tohoto článku citované.

Jen tolik ještě zde připomenouti si dovolíme, že dle Nägeliho idioplasma v živých buničkách rostlinných nejspíše i činnosť nervů zastupuje, mohouc popud z místa na místo rozváděti; jelikož dle učení o symplasmě, jehož Nägeli se přidržuje, plasma všech živých buniček přímo souvisí, může též z buničky podrážděné popud sousedním přímo sdělen býti. Smrť protoplasmy nastává dle téhož badatele trvalým rozkladem (dislokací) idioplasmy, v protoplasmě obsažené, jež následkem takového rozkladu ani dále růsti, ani na ostatní (výživnou) plasmu aktivně účinkovati nemůže; poruší-li se však pořad micellů jen na krátko, zastaví se činnosť plasmy na tak dlouho, až micelly, nebyly-li z mezí své elastičnosti vyšinuty v původní polohu se vrátí a dřívější pořad nastane. Od pochodů dislokačních, jež smrť plasmy za následek míti mohou, třeba však rozeznávati pochody dissociační a regenerační, jež jsou hlavní známkou živé protoplasmy, v nichž stále starší shluky molekulí se ruší a novými nahrazují (viz o tom více v dotyčných pracích Pflügerových, zvláště v pojednání „Über die physiologische Verbrennung in den lebenden Organismen“, 1875).

Dle Nägeliho může se též prvo- či samorození (Urzeugung) na příhodných k tomu místech, za příznivých okolností na povrchu naší země posud ještě, jako za dob dávno minulých, opakovati, než nevznikají dle jeho náhledu tímto způsobem (samorozením) hned nejnižší nyní známí ústrojenci (monery), jak Haeckl se domnívá, nýbrž organismy mnohem méně nežli tito dokonalí a nám naprosto neznámí. Vznikne-li na příhodných místech aktivní bílkovina a zorganisuje-li se vytvořením a seřaděním se micellů, mění se v živou prvotnou (primordialní) plasmu, z níž dle Nägeliho dalším vývojem nám neznámí nejnižší ústrojenci, jež tento učenec předčasně (před objevením jich) zvláštním jménem „probion“ opatřil, se vyvinouti mohou.

Micellarní theorie Nägeliho, o níž v předcházejících řádcích stručně jsme se zmínili, jest dosud jedinou, požadavkům vědy dosti vyhovující theorií, dle níž na základech čili principiích mechanických, tak jako na př. theorií vibrační nebo undulační ve fysice výjevy optické, všeliké i nejsložitější výjevy životní ve fysiologii dosti jasně vyložiti lze. Tato micellarní theorie, kterou Nägeli na základě svých důmyslných pozorování o optických vlastnostech, hlavně o dvojlomnosti paprsků světla v bláně buněčné, v zrnech škrobových, krystalloidech atd. byl zosnoval a kterou během více než 20letých studií svých o témž předmětě velice byl zdokonalil a rozšířil, kterou též fysiologové botaničtí až na malé výjimky uznávají i ve svých spisech, zvláště Sachs, Pfeffer[8]) a j. dále byli rozvinuli, nezdá se Strasburgerovi a několika jiným botanikům v základech svých pravdě vyhovovati.

Zejména Strasburger hledí na základě svých obšírných studií o bláně buněčné i o zrnech škrobových vyvrátiti náhledy Nägeliho, že dvojlomnosť paprsků světla v těchto a jiných organických látkách jest podmíněna krystallinickým slohem jejich, i dokazuje, že příčinou této vlastnosti optické jest nestejné napjetí vrstev (lamell), z nichž tyto látky se skládají; dále se domnívá, že jako látky neústrojné, tak i látky ústrojné jen z atomův a molekulí, resp. z jednotlivých molekulí s více mocnými atomy, síťovitě spojených, se skládají, ne však jak Nägeli se domnívá z micellů, jež v protoplasmě i jiných látkách ústrojných vedle sebe síťovitě seřaděny jsou. Touto domněnkou svou, kterou Strasburger obšírněji v důležitém spise svém „Über den Bau und das Wachsthum der Zellhäute“, 1882, obšírněji byl vyložil, hledí tento znamenitý botanik na universitě v Berně

[8]) Ve svých spisech fysiologických (Osmotische Untersuchungen, 1877; Pflanzenphysiologie, 1881—1882 a j.) nazývá však Pfeffer skupiny molekulí (micelly Nägeliho z větší části) tagmy, skupiny těchto pak syntagmy.

otřásti micellarní učení Nägeliho a svým molekularným je nahraditi.[9]) Nehodláme však zde o námitkách Strasburgera, který též, jak známo, náhled Nägeliho o vzrůstání blan buněčných, zrn škrobových a pod. tak zvanou intussuscepcí popírá a dokazuje, že vzrůst jich jen apposicí správně vyložiti lze, zde se šířiti, připomínajíce jen, že i kdyby učení Strasburgera nezvratně zjištěno bylo, důmyslně zbudovanou micellarní a mechanicko-fysiologickou theorii Nägeliho odrozování zcela nezvrátí, třeba by základy jejími otřásalo, což ostatně již Detmer (Lehrbuch der Pflanzenphysiologie, 1883) před vyjitím nejdůležitějšího spisu K. Nägeliho — na který těmito řádky české čtenářstvo jsme upozorniti chtěli — již z části byl předpověděl.

Od micellů Nägeliho třeba rozeznávati mikrozymy [10]) Béchampse, pranepatrné to částice protoplasmy či vlastně skupiny molekulí (granulations moléculaires) bílkovin, o nichž Béchamps svou theorii o prvorození čili heterogenii (generatio heteromorpha, spontanea, abiogenesis etc.) byl na základě svých více nežli 20letých studií zbudoval a již nejšířeji v objemném spise „Les microzymas dans leurs rapports avec l'hétérogénie, l'histiogénie, la physiologie et la pathologie", 1882, byl vyložil. Dle této theorie jsou mikrozymy, jimž Béchamps skorem věčné trvání připisuje, obsaženy v protoplasmě všech ústrojenců (rostlin i živočichů). Zajdou-li tito, mohou mikrozymy, v těle těchto ústrojencův obsažené, se zachovati a z jedné periody geologické do druhé přecházejíce v této dále se vyvinovati; tak na př. myslí Béchamps, že mikrozymy v horninách křídového útvaru (křídě, opuce atd.) obsažené za příhodných okolností opět oživnouti a, když s jinými se spojí, v nové živé organismy (bakterie a pod.) vyvinouti se mohou.

Od micellů Nägeliho dále třeba rozlišovati plastiduly známého německého zoologa Haeckla, na nichž svou domněnku o vývoji všech ústrojenců z plastidulí, t. j. z plasmatických molekulí (Plasma-Plassonmoleküle) byl založil. Haeckl staví tuto svou domněnku čili tak zv. plastidulperigenesis proti podobné domněnce K. Darwina, t. zv. pangenesis, v níž Darwin nepatrná těliska protoplasmová, jež také zrnéčka neb atomy nazývá a za zárodky buniček, z nichž byly vznikly, považuje, za základ celé své hypothesi o vývoji rostlin a živočichů byl položil.[11])

Než nehodláme na tomto místě ani o těchto hypothesách, u nás posud tak jako učení Nägeliho celkem málo známých, podrobněji jednati, podotýkajíce na konec tohoto krátkého úryvku, že micelly Nägeliho, mikrozymy Béchampse, plastiduly Haeckla, zrnéčka čili atomy Darwina atomům starých řeckých filosofů, na př. Demokrita z Abder nebo spermatům Anaxagorovým a pod., svou hypothetičností se podobají, od nich však tím zvláště se liší, že se nezakládají na pouhých domyslech, jako ony, nýbrž na podrobných mikroskopických, fysiologických, lučebných atd. výzkumech protoplasmy, na níž jak známo veškerý život organický nerozlučně se víže.

O vzniku a vývoji písma.[1])

Napsal **R. Dvořák.**

Nelze zajisté najíti dvé předmětů jiných, jež značily by se významem pro vývoj společnosti lidské tak důležitým, jako jsou obě otázky: řeči a písma. Prvější zove jistý

---

[9]) Třeba však podotknouti, že i Nägeli své micelly (větší nebo menší skupiny molekulí, výminečně též jednoduché molekule) nejprve molekulemi nazýval.

[10]) Microzymy Béchampse liší se od známých pod drobnohledem patrných mikrosomů protoplasmy, na něž svým jménem připomínají, již svou mikroskopickou nepatrností.

[11]) I tak zv. disdiaklasty, jež jako micelly dvojlomností světla vynikají a, jak Engelmann (Contractilität und Doppelbrechung, 1875) zjistil, nejen u dokonalejších, ale i u nejnižších živočišných ústrojenců se vyskytují, třeba od micellů Nägeliho rozeznávati.

[1]) Slovo písmo samo pochodí od psáti, pisati, jež porovnáno se staroperským ni-piš = (znaménka vrývati) poukazuje k nejstaršímu způsobu psaní: vrývání a vtesávání. Byltě zajisté nejstarší písař kamenník, který dlátem (c h e r e t u Aegypťanův) a kladivem obrazy vrýval (c h a r a t srv. řecké χαράσσω) sám c h a r t o m se nazývaje (Wuttke, G. d. Schr. 528). Látka (kámen), na níž se vrývalo, slula c h a r t a. Název ten udržel se i v době, kdy již na papyrus psáno, a stal se až na naše doby prostřednictvím řeckého χάρτης majetkem společným veškerého světa, západu i východu. Naše k a r t a v různém smyslu. I řecký název γράφω a lat. s ním identické s-cribo (snad naše škrábati, jež též o písmě se užívá), právě tak jako st.-něm. rita (srv. ritzen), angl. write nasvědčují témuž. U Semitů má týž význam s a f a r, c h a t t a. Naproti tomu značí obyčejnější k a t a b a písmenka skládati, tedy výraz pozdější.

anglický auktor nejušlechtilejší, druhé nejužitečnější vymožeností člověčenstva. Prvější různí dle něho člověka od tvora nemluvného, druhé vzdělance od divocha.[2])

A právě tyto dvě otázky, jichž důležitosť my, již zvykli jsme mluvě od nejútlejšího věku, písmu téměř od dětství, ani dostatečně oceniti nedovedeme, považujíce je za něco, co samo sebou se rozumí, jsou pro nás zastřeny závojem neproniknutelným, jejž podaří se sice badání našemu časem pozvednouti a nahlednouti v to, co za ním se skrývá, jehož úplné odstranění však zdá se nemožností.[3])

Pátráme-li po původu písma u národů starověku, shledáváme, že odkazují nás zprávy národů těch k bohům aneb aspoň heroům o lidstvo zvláště zasloužilým, jimž vedle četných nálezův a umění jiných i nález písma se připisuje.

Aegypťané vypravují si, že bůh Tot,[4]) bůh řeči a písař pravdy ve službě božstev vyšších, jenž zásluhy lidí do knihy života zapisuje, by věčně trvaly, učitel všeho vědění a umění, jest vynálezcem jich písma. Dle vypravování Platonova o tom ve Filébu a Faidru vynalezl bůh tento, u něho *Θεύθ* zvaný, počítání a měření, hvězdářství, písmo a různé hry. Své nálezy sděloval prý s králem Thamem, jenž toho času Aegyptu vládl. Když oznámil mu svůj vynález písma, pravě, že učiní Aegypťany moudřejšími a pamětlivějšími, odpověděl mu prý tento: „O ty vševedoucí Theuthe! zapomnětlivosť přivodí u těch, již naučí se mu, ježto oni zapomenou cvičiti paměť svou a v přílišné důvěře ve znaménka ze sebe samých upomínky čerpati nebudou.“ A dle Faidra dodal, že stanou se jim lidé spíše mnohovědy a domýšlivými učenci než opravdovými a důkladnými mudrci. Témuž Totovi připisuje i pověsť fénická nález písma, kladouc jej do 12. neb 13. generace popotopní a činíc jej později vládcem Aegypta.

Assyrové považují písmo za zjevení boha Nebo, boha moudrosti a názoru, který dle jednoho nápisu Sardanapolova sdělil lidem způsob a pravidla písma, jež proto v úctě chovati se má.

Babyloňané vypravují si, že božstvo Oannes, půl ryby a půl člověka, které učilo lidi všelikým uměním a vědomostem za dne, v noci do moře se vracejíc, z moře přišedši písmo jim přineslo.

Číňané vypravují o mythickém císaři Fohim, pánu draka, císaři ohně, vládci ptákův a králi lidí, který vzal písmo ze zubů dračích, uvádějíce ve spojení s démony zlými i zdokonalitele písma Fohiova Tsang-kiho. Peršané vypravují si o Tahmuraspovi, který prý přinutil duchy, by naučili ho 30 druhům písma, neb dle pověsti jiné, odňal jim sedm druhů písma, jež oni skrývali. Mexičané připisují nález písma bohu Kecalkoatlovi (= okřídlený had), jejž i za učitele orby a spracování kovů považují. I u Římanů považován byl Saturn dle svědectví sv. Cypriana za původce písma (dle Diodora Sic. Mercur), kdežto Hyginus původ jeho Parkám připisuje, právě tak jako i pověsť nordická Odhinovi nález run přičítá. Z mužů pak o lidstvo zvláště zasloužilých, jimž nález písma přičítán, jmenujeme Zoroastra u Peršanů, Brahmu u Indův, Abrahama neb i Mojžíše u Židův a Chaldeův a j.[5])

Leč příčina podobného připisování jest známa, a již Plato podotkl kdesi v Kratylu, že lidé nemohouce vystihnouti něco těžkého, boha jako na stroji přivodí, by přetrhli uzel obtíží. Věci dlužno zajisté rozuměti tak, že písmo jest vynálezem tak starým, že vzpomínka původu jeho z mysli lidu naprosto vymizela, při tom důležitým a podivu-

---

[2]) Th. Astle: The origin and progress of writing. Introduction 1.

[3]) Považujíce různá mínění o původu řeči více méně za známá, poukazujeme zde pouze na méně známé snad mínění Korânu, dle kterého bůh, chtěje zahanbiti anděly nad člověka se vyvyšující, tomuto potají jednotlivé tvory předvádí a jej jménům jich učí. Po té andělů se táže, zda dovedou tvory ty jmenovati, a když nedovedou, káže člověku moudrosť jeho ukázati. Jiné jest ovšem mínění arabských grammatiků, dle nichž ti, již řeč tvořili, prvky jazykové (písmeny) permutovali a kombinovali, skupiny pak utvořené z části přijímali, z části zavrhovali. Odtud jest to na př., že skupina z i d v mluvě jako jméno vlastní Zeid se vyskytuje, kdežto táž skupina obrácena jako d i z v mluvě se nenalézá. Odtud také rozdíl jich mezi slovy kladenými (přijatými = maudû') a zanedbanými (= muhmal).

[4]) Dle Plutarcha conviv. quaest. IX. jest Mercur (= Tot) původcem písma aegyptského, dle Cicerona de nat. deor. III. Hermes.

[5]) U poslednějších bylo rozšířeno i mínění, že naučil bůh Adama v ráji současně řeči i písmu, jak mělo se za to všeobecně na konci minulého a počátku našeho století. I o Setovi vypravovala pověsť, že chtěje vědění své každým způsobem před zkázou uchovati, toto dvakráte sepsal, jednou na nepálených, podruhé na pálených cihlách, aby, kdyby voda jedny rozmočila, cihly pálené zůstaly, a kdyby oheň cihly pálené zničil, by jím zároveň cihly nepálené stvrdly. (Wuttke 632.) Sloupy ty nalézaly se v Syriakidě (Aegyptu?) (Wuttke 486.)

hodným, že zdá se téměř nemožným, by od člověka mohlo pocháditi. A že velcí hrdinové a dobrodinci lidstva mezi bohy vznášeni, jest známo.

Na nás nečiní ovšem písmo z příčiny již uvedené nijakého dojmu zvláštního, tím méně budí úžas a podivení. Jinak jest tomu však u národů, kteří před tím písma nepoznavše, s ním poprvé se seznamují Zvláště charakteristické, byť jinak téměř naivní, jsou zde zprávy, jež zachovány jsou nám od Španělů z doby dobytí Ameriky o dojmu, jaký písmo činilo na Indiány. Ti divili se prý nálezu písma tou měrou, že uslyševše poprvé o písmu a vidouce, kterak Evropané z listu i věcí vzdálených se dovídají, přibíhali, by slyšeli papír mluvící, jak se domnívali, a k uchu jej kladouce myslili, že duch, který po jich názoru se čtoucím rozmlouvá a vše mu povídá tak, by nikdo jiný toho neslyšel, i jim něco poví; a seznavše užívání písma považovali to za nejbezpečnější důkaz jeho božského původu, že může v papíře popsaném skryt býti zvuk, papír popsaný druhdy i za kouzelníka považujíce. V domnění tom šli někteří i tak daleko, že písmo za kouzlo považujíce, kterým Evropané mor a jiné nemoci na ně přivolávají, Evropanům knihy kradli a je spalovali. Jiní opět považujíce psaní za nejpodivuhodnější umění a učení jeho za nemožné, tázali se prý missionářů, zda nějaký bůh jim je sdělil. A s názorem tím souvisí snad způsob černochů guinejských, kteří Evropanům knihy kradouce si je uschovávali a při zvláštních příležitostech, na př. pohřbech náčelníků svých, jich užívali, dělajíce, jako by z nich četli, jak praví se, za tím účelem, by myslilo se, že osoba ta byla tak moudrou jako Evropané, že totiž uměla čísti. Ano domorodci jižní Ameriky i fantastické obrazy svých předků ve skalách, jimž ovšem sami již nerozumějí, patrně za díla velkého ducha považujíce, jim se vyhýbají aneb plaše a ani nevzhlednouce kol míjejí s úctou a třesením jméno boha volajíce.

Zvláště zajímavé jest vypravování o jistém otroku peruanském, který poslán byl od Evropana jakéhosi v Brasilii usedlého ku příteli svého pána, taktéž Evropanovi, se svazkem fíkův a listem. Cestou dal se prý sluha svésti novostí a sladkostí ovoce, i snědl něco. Zbytek pak doručil i s listem Evropanovi druhému. Ten přečetl list i pustil se do sluhy. Sluha však zapíral, a když Evropan listu se dovolával, tvrdil, že list lže a že mu nelze věřiti. V duchu však divil se sám, jak mohl Evropan jeho podvod poznati, i varoval krajany své, by střehli se žvatlavých papírů. Po nějakém čase poslán byl opětně s fíky a listem, v němž počet fíků byl udán, k témuž Evropanovi. Sluhovi zachtělo se opětně fíků. Ale maje za to, že musí se míti jak náleží na pozoru před udavačstvím listu, skryl nejprve dopis pod kámen, na který si sám sedl; a takto ujištěn plnou měrou, že dopis na žádný způsob ho viděti nemůže, pustil se do jídla a nechal jen něco málo, co Evropanovi s listem doručil. Evropan shledal schodek mezi číslem v dopise naznačeným a skutečností, i obořil se na sluhu, který však své věci si jist, zapíral svědectví listu opětně za lživé prohlašuje. A zpráva podotýká, že dříve nebylo možno poučiti sluhu písma neznalého o moci písma, dokud nepopsal mu pán celá záda násadkou jilmovou.[6])

A neméně zajímavým jest vypravování Angličana Marinera, který dostal se na jeden z ostrovů Tongských. K ostrovu tomu připlula r. 1806 loď anglická, které zaslal Mariner list, jednak různé rady dávaje, jednak za osvobození prose. Dopis dostal se však do rukou náčelníka ostrova, který prohlížel jej nejprve na všecky strany, nemoha významu jeho pochopiti, načež odevzdal jej přítomnému Angličanu, žádaje věděti, co věc ta znamená. Ten přečetl mu něco; náčelník byl náramně zaražen, jak možno kouskem papíru myšlénky sdělovati. Opětovně prohlížel hltavě papír, který mu však nechtěl nic povídati. Chvíli přemýšlel mlčky, načež zavolal Marinera i rozkázal mu psáti. Na jeho otázku: „Co?“ odpověděl: „Napiš mne.“ Mariner napsal jméno náčelníkovo. Zavolán jiný Angličan, k němuž musil se Mariner zády obrátiti, by nebylo možné dohodnutí, a tomu poručeno napsané přečísti. Ten přečetl ihned správně jméno náčelníkovo. Kvapně vytrhl mu náčelník list z ruky, a prohlížeje jej s největším úžasem, obracel jej s jedné strany na druhou. Konečně zvolal: „To není podobno ani mně, ani komu jinému; kde mám oči, hlavu, nohy?[7]) Jak je to vůbec možno věděti, že jsem to

[6]) Nec ante doceri potuit illiteratum mancipium, quid possent literae, quam ab hero suo tergum eius totum conscriberetur stylis ulmeis. Hermanus Hugo: de prima scribendi origine 1617. pag. 15. a n.

[7]) Slova tato potvrzují charakteristicky, že jest způsob zobrazování předmětů skutečně nejpřirozenějším základem písma.

já?“ Dlouho bavil se potom s Marinerem, poroučeje mu různé věci psáti, které druhý Angličan beze všeho četl. Úžas jeho dostoupil ale vrcholu, když přečetl mu Angličan ten z papíru i milostné jeho pletky, které on Marinerovi do ucha pošeptal a ten napsal. „Jak může papír povídati to, o čem nikdo nevěděl?“ Náčelník se zamyslil. Konečně zdálo se mu, že přišel věci na kloub. Myslil totiž, že jsou určitá znaménka pro určité věci, která zná písař i čtoucí. Mariner vysvětlil mu však, že může psáti i to, co nikdy nevěděl. A skutečně napsal po přání náčelníkově jméno jeho předchůdce, které Angličan druhý také ihned přečetl. Tu prohlásil náčelník, že jest to nejdivnější věc, jakou kdy viděl. Na pokus kázal ještě napsati jméno jednoho ze svých předchůdcův, a když bylo přečteno, otázal se pojednou, byl-li slepý. To ovšem nevěděl Mariner, ale když řekl mu větu: „Tarky byl slepý,“ přečetl to druhý opět správně. Mariner doložil, že možno způsobem tím zasýlati zprávy i do dalekých krajin, a to tak, že ani posel nemá o obsahu listu tušení, ano i pro budoucnosť je uschovati, a ony nepozbudou své svěžesti. Tu prohlásil náčelník, že jest to znamenitý vynález, a že přál by si, aby on a jeho ženy umění tomu rozuměli, ježto by pletky jeho nepřišly tak snadno na jevo, a on nemusil báti se kyjů žárlivých manželů; hned však doložil, že se to pro jeho ostrov naprosto nehodí, a že mělo by zavedení písma vzpoury v zápětí, z nichž by stěží životem vyvázl.[8])

A nejenom u Indiánův, i jinde shledáváme se se zprávami o neobyčejném dojmu písma. Tak známo jest na př. o starých obyvatelích Pruska, že divili se tomu, jak možno nepřítomné osobě pomocí písma sdíleti své úmysly. A u Arabů známa jest jich etymologická hřička, která odvozujíc slovo dîvân (kancelář) od dîv (běs) zavdala snad podnět k vypravování, že Arabové, když dobyli říše perské, žasnouce nad počínáním písařů v kancelářích perských, písaře ty za duchy posedlé prohlašovali, ač nezdá se jinak věc sama se stanoviska Arabů tehdejších nemožnou. Témuž nasvědčuje i u Hebreů výraz dikduk, jímž písmo jako „subtile inventum“ označují.[9])

I spisovatelé starověku, ač pohlížejí na písmo již zrakem nepředpojatých posuzovatelů, nemohou se ubrániti podivu nad velkolepostí a důležitostí písma. Plato nazývá písmo zvukem nekonečným, jejž vymyslil bůh nějaký neb božský člověk. A Cicero volá v Tuskulánkách: Kdo vymezil málo značkami písmen zvuky hlasu, jež zdály se nekonečnými? a ihned sám si odpovídaje, filosofii, matku všeho umění, samu od bohů pochodící, jmenuje. Dle Plinia pak zakládá se na jediném užívání písma veškeré vzdělání života (humanitas vitae) paměť a lidí nesmrtelnosť. A Diodor Sicilský táže se po tom, kdo má dostatečných schopností, by chválou důstojnou troufal si provázeti instituci písma, jímž jediným zemřelí živým v paměť se uvádějí, jímž jako poslem ti, již co nejdále od sebe se nalézají, se pozdravují, navštěvují a se vzdálenými přátely, jako by přítomni byli, obcují a rozmlouvají, nad něž není prostředku vhodnějšího ukončiti války národův a králů, jež k smlouvám, úmluvám a dohodnutím, jako prvý svědek se povolává, a i vše ostatní, co nejbezpečněji dlužno uschovati, jemu s jistotou možno svěřiti, ono pak uchovává vše věčně neporušené a s věrou neotřesenou. Které i nejsvětější výroky mužů nejmoudřejších, věštby bohů, nálezy filosofův a všech nauk předpisy a památky věcí lidských a božských v chrámě svém uložené skrývá, před sestárnutím a žravostí času je božskou jakousi silou chránic a potomstvu po řadu století uschovávajíc konečně věčnosti odevzdává.

A celá řada svědectví jiných, i křesťanských filosofů dala by se uvésti, již písmo za něco neobyčejného považují, brzy mezi největší dary boží je čítajíce (Basilius), brzy božským divem zvouce způsob, jímž 24 znaky, někdy i méně, nekonečný počet slov všech jazyků různých, idey a myšlénky i skutky lidí působivěji a dokonaleji možno označiti než samými obrazy;[10]) brzy o velebnosti písma mluvíce, jež tolik vědění nám

[8]) H. Wuttke: Die Entstehung der Schrift atd. str. 49. a n. Kniha tato jest velmi důkladnou snůškou materialu písma se týkajícího, jiného významu ovšem nemajíc. Materialu toho i jinde pro pojednání naše užito. —

[9]) Hugo m. u. 17.

[10]) Malý to sice počet, ale připouští tolik obměn a spojení, že může vytvořiti nekonečný počet zvukův artikulovaných, jež stačí vyjádřiti veškery slabiky, slova a myšlénky ne jedné, ale všech řečí, jak svědčí o tom výpočty mathematika Tacqeta (roku 1704), dle kterých připouští 24 písmen abecedy beze všeho opakování celkem 620.448,,,401.733,,239.439,360.000 kombinací (jezuita Clavius pak napočetl jich pouze 5.,,852.616.,738.497,664.000), z čehož někteří soudí, že by na př. i 10 písmen k účelu tomu stačilo. Srovnej: Astle, The origin atd. 19. a násl.

zjednává, minulosť prodlužuje a ničemu nedávajíc zahynouti, čas vše potírající rukám našim podrobuje, jsouc samo darem, k němuž nemá ani hrabivosť smrti práva žádného, nad něž co může býti velkolepějšího, co rovně obdivuhodného? jež jediné nesmrtelnosti se blížíc nám zdroje moudrosti otvírá a potomstvu je odkazuje, jež jest zázrakem člověka, který když prvý div ať přírody, ať jeho snahy — mluva mu zevšedněla, pokusil se o div nový: mluviti beze zvuku — jazyk a ústa nahradila ruka péra se chopivši, malbu řeči sněhobilá hladina papíru atd. [11])

A zajisté i my, jimž skleslo písmo na jednoduchý prostředek kommunikační mezi minulostí, přítomností a budoucností se strany jedné — tedy v čase — a mezi přítomnými a vzdálenými v místě, prostředek to, jehož nedostatečnosť století 19. nálezy novými pokouší se nahraditi, jinak bychom písma sobě vážili, kdybychom mohli představiti si smutný stav člověčenstva v době, kdy písma nebylo, jakož i trudnou práci tisíciletí, s níž nález a vývoj písma spojen byl pro člověčenstvo až do té doby, kdy písmo to úplně vyvinuté my jsme obdrželi. Leč vraťme se k písmu samému.

Ač tedy nemožno říci, kdo jest vynálezcem písma, tolik možno tvrditi, že jest písmo vynálezem prastarým — třeba ne tak starým jako řeč sama,[12]) vyžadujíc reflexi, jaká na stanovisku, kdy mluva se tvořila, jeví se nemožností — při tom dílem člověka samého, jenž touže nutností, která stala se u něho matkou všech vynálezův a všeho pokroku, veden jsa, přitom podporován přirozenou, nad jiné vyvinutou schopností napodobovací, po rozličných stupních konečně i písmo sobě vytvořil. Z toho vyplývá ovšem současně, že byla někdy doba, kdy člověk písma neměl, a kde byla to jediná řeč, jež ovládala veškeré poměry jeho života My nedovedeme se sice ani vmysliti v poměry ty, tolik ale můžeme přece znamenati, že byl to život neutěšený, v němž mohl člověk žíti a také žil toliko dojmu bezprostřední přítomnosti, ana minulosť až na malé výjimky tradicí udržované a podáním znetvořené brzy zapomenuta úplně z paměti mizela, a s budoucností spojení žádného nebylo. A jako spojení časové, podobně nevyvinuto bylo i spojení místní, a člověk nevěděl o ničem jiném leda o tom, co zrakem svým spatřoval, svém nejbližším okolí.

Stav takový nemohl také dlouho trvati, a člověk donucen byl brzy ohlížeti se po způsobu, jenž nahrazoval by mu nedostatek paměti a smyslů. Tak, abych jen některých věcí vzpomenul, pobádal na př. osud nepříznivý, jenž odnímal člověku nemilosrdně členy jeho rodiny, pomýšleti na zachování jich památky, zvláště v době, kdy i nepříznivá příroda nutila ho z ohledů sebezachování opouštěti kraj rodný a hledati nové kraje hostinnější. [13]) Hrsť země ze staré vlasti byla mu na ni upominkou právě tak, jako značila mu hromada kamení hrob milovaného člena rodiny, jsouc nad to i upomínkou na různé události jiné hodné paměti. Rozchod jednotlivých členů rodiny vedl k výměně předmětů různých v upomínku, a předměty ty, chovány jsouce v rodinách, měly platnosť i pro pokolení pozdější. Vzpomínáme tu i pohostinství řeckého.

Vyvinutější život společenský měl ve vývoji člověka samého význam veliký. Brzo užíváno odznaků, a žezlo znamenalo moc královu právě tak, jako znamenal luk sílu bojovníkovu neb lovcovu. Rozdělení půdy dříve společné vedlo k označení hranic její. Užíváno tu kamenů pomezních, jež přiměřenými značkami jsouce opatřovány bránily pošinutí hranice. Znamení kříže značilo blízkou křižovatku, čáry a prohlubiny značily potoky a příkopy neb studny, drápy zvířat neb kopyta koňská značily blízkosť vod, k nimž zvířata tato docházívala, hlava ptáka neb zvěře byla znamením lesův a hor atd.

---

[11]) Hugo de pr. scrib. orig. 15.—28., kde řada citatův uvedena. I auktor sám souhlasí s tímto významem písma, za soustrasti hodné téměř vyhlašuje kabalisty, již ještě větší tajemství v písmenech hledají, pravíce na př., že obsahují 32 způsobů, jimiž bůh stvořil svět, a nemoha odpustiti haeretikům, kteří učili, že pouze mocí písmen řecké abecedy možno dojíti poznání pravdy, poněvadž nazval se Kristus α a ω. Digna alphabetariorum ferulis capita! aut literariis nominibus qualia fecit Martialis: Alpha penulatorum & Beta togatorum, volá na str. 19.

[12]) Srv. W. v. Humboldt v „Abh. der berl. Akad. der Wissenschaften" 1820, str. 240.: Jede Sprache hat lange ohne Schrift bestanden, und keine ist noch jenseits der Grenzlinie vollständiger grammatischer Entwickelung gefunden, keine in dem fluthenden Werden ihrer Formen überrascht worden. Srov. i Astle op. c. 8.: Speech may be considered substance, whriting shadow following it.

[13]) S celou řadou podobných ukazů shledáváme se v bibli, a bible nazývá je týmž slovem ôtiôt = znamení, kterým později písmeny označovány. Srv. Renan histoire générale et système comparé des langues sémitiques. 116.

Přenechávání majetku dálo se odevzdáním některé jeho části. Při domě byla to třístka ze dveří, při pozemku hrouda, při stromoví větévka. V obchodu užíváno holí se zářezy — dosud říkáme: na něčí vrub atd. — neb měšců se zrnky, jež chovali u sebe věřitel i dlužník. Majetek jednotlivců značen zvláštní značkou, jíž zhusta i místo podpisu užíváno. Uzly vázány, a víra v kouzlo v nich spočívající měla chrániti majetek před zkázou cizí (právě tak jako posud mají chrániti nás uzly před zapomněním); vějičky na stromech jsou posud zbytkem toho způsobu. I kříže užíváno za týmž účelem. Způsob ten byl někdy i symbolický, jako jest na př. Indiánu sekera červeně natřená znamením boje, dýmka peřím a vlasy ozdobená znamením míru. Téhož druhu jest na př. zpráva Herodotova (IV. 131/2) o symbolech, jež Skythové Dariovi s nimi válčícímu poslali: myš, žábu, ptáka a 5 šípů. Darius považuje myš za symbol země, žábu za symbol vody, ptáka za symbol vzduchu, vykládal si věc ve svůj prospěch tak, že Skythové zemi, vodu, vzduch a zbraň mu odevzdávajíce se poddávají. Jinak ale rozuměli tomu Skythové sami: Neskryjete-li se v zemi jako myš, neb ve vodě jako žába, neuletíte-li vzduchem jako pták, pak stihnou a zničí vás střely naše, byl jejich výklad.

Všecko to nebylo ovšem ještě písmo, ale že písmo tím nahrazováno, tomu nasvědčuje časem vyvinuté toho užívání u národů různých. Dřívka se zářezy, latině taleae, tallia zvaná, dala jméno své daním (lat. tallia, fr. taille), jež pomocí jich zaznamenávány, novověké kvitance nahrazujíce.[14]) Uzlův užívali svědci písma neznalí při smlouvách co podpisu, na tkanice přinesené je vážouce (v dobách pozdějších listiny podpisovány a ještě nadto uzly vázány), odtud název jich středověký nodatores = svědci.[15]) Značky majitele značící (způsob posud panující: značení prádla atd.), jež i soudně uznávány [16]) a na listiny místo podpisu malovány, sloužily na př. i při losování,[17]) davše nadto vývoj veškeré heraldice a pod. Zvláště nasvědčuje tomu však způsob, který v nejstarších dobách stejnou měrou v Aegyptě i v Číně (u horalů čínských posud jeho se užívá) právě tak, jako v Americe shledáváme, a který zvláště v Americe vyvinut, způsobem nikoliv již primitivním sloužil účelům různým, v prvé řadě ovšem počtářským, dále však i při důležitých vyjednáváních. Míníme písmo uzlové,[18]) Quipu zvané, s jakým v době objevení Ameriky hlavně v Peru se shledáváme, a příbuzný mu způsob indiánských pasů, vampuny zvaných. Z hlavního pramene od 1' až více loktů dlouhého vybíhaly tu poboční větve tloušťky obyčejného vlákna a zřídka delší jednoho lokte, na něž uzly vázány a které vespolek proplítány. Význam uzlů navázaných závisel jednak na vzdálenosti od pramene hlavního, jednak určován pořádkem vláken pobočních, barvou (někdy i tloušťkou jich), konečně velikostí uzlů samých. Z barev značila na př. červená vojsko, zelená obilí, žlutá zlato, bílá stříbro (též mír) atd. I barev smíšených užíváno. Uzel jednoduchý platil 10, dvojitý 100, trojitý 1000, dva uzly jednoduché 20, tři 30 atd. Proplétání značilo vztahy věcí na dotyčných vláknech naznačených. Rozumí se, že užíváno způsobu toho hlavně ku sčítání na př. lidu, dobytka, daní a pod., ale sloužilo i účelům jiným, kalendáři, obětem, chronologii, dle podání i zákonům a historii, a to co nejdůkladněji. Hlavní věc nalézala se tam, kde nebyly pro jednotlivé předměty nitky zvláštních barev vyhrazeny, na prvém vláknu, ostatní po řadě dle jich důležitosti. Sčítal-li se lid, ustanoveno prvé vlákno na př. pro starce 60leté a více, uzly na vláknu tom pak značily jich počet; vlákno druhé bylo určeno pro 50leté, třetí pro 40leté atd. Od vláken samých mohly vybíhati ještě nitky vedlejší, jež sloužily různým poznámkám, značíce na př. počet vdovců v různých kategoriích stáří a j. Jednalo-li se na př. o plodiny, vyhrazeno bylo vlákno prvé kukuřici, druhé žitu, třetí hrachu, čtvrté fazolím, páté prosu atd., šlo-li o zbraně, značena na prvém kopí, na druhém šípy, dále oštěpy, kyje, sekery, praky atd. Sestavování těchto listin svěřeno bylo zvláštním osobám, a o mnohých vypravuje se, že vyznamenávaly se velikou zručností a dovedností. Ale

[14]) Wuttke op. cit. 62.
[15]) Wuttke op. cit. 68.
[16]) Wuttke op. c. 64.
[17]) Wuttke op. c. 64.
[18]) Že i jinde uzlů k účelům podobným užíváno, tomu nasvědčuje na př. i zpráva Herodotova IV. 98., dle které poslal Darius svým jonským splnomocněncům, určitou lhůtu chtěje naznačiti, provaz se 60 uzly, poručiv jim každý den jeden z nich rozvázati. — S písmem uzlovým srovnává Faulmann — ač myslíme, že nedosti šťastně — alfabetu telegrafickou, uváděje ji za doklad, že i uzly možno bohatství řeči vyznačiti. Ill. G. d. Schr. 51. Ale velký rozdíl je zde, že písmo telegrafické je alfabetické!

celkem zdá se přece, že nebylo to nic než hádání, a stěží mohl vykladač podati na prvý pohled výklad určitý, nevěděl-li, oč se v listině té jedná. Patrně obsahovaly listiny takové jen určitá data číslová, a text k nim potřebný musil udržován býti podáním ústním.

A příbuzný způsobu tomu, ač snad o něco jasnější a určitější, je způsob Indiánů, kteří mušle (v nedostatku jich dřívka) stejně přiříznuté, zaokrouhlené a jako sklo broušené, různých barev, provrtávali a ve šňůry až 5 loktů dlouhé spojovali — čím delší tím důležitější — více jich v pasy (vampuny) skládajíce. A pás takový neobsahoval již jen jednu neb dvě myšlénky, ale byla to celá listina, z nichž úplné archivy tvořeny, a tyto jednou neb vícekráte do roka u přítomnosti nejnadanější mládeže slavnostně vykládány, v nichž prý dobrý znalec, právě tak jako my v knihách, i místo dovedl určiti, kde každá věta končí neb počíná. Vedle barvy: tmavá (hnědá neb modravá) značila nebezpečí, vyhrožování, napomenutí, bílá značila dobromyslnosť, mír, přátelství, červená válku atd., rozhodovalo i vrtání mušlí a jich seřadění v obrazy, jež k obrazotvornosti čtoucího mluvíce myšlénky různé vyvolávaly. Tak značil bílý pruh běžící černými mušlemi s hora dolů cesty k národům přátelským, jinak přátelské kmeny mezi nepřátely. Černý pás rudě natřený s bílou sekerou (též černý pás s červenou sekerou) vypovídal válku. S kouskem tabáku poslán vyzýval ku spojenství ve válce. Dvě temné ruce složené v bílém pasu značily uzavření smlouvy a j.

Zajímavým zjevem do téže kategorie spadajícím jest i malování těla, za starověku daleko široko i po Evropě rozšířené, jež, pokud nesloužilo pouhé ozdobě aneb nebylo v mysli člověka ochranným prostředkem proti vlivu zlému (seslabení), chráníc před duchy i přírodou (hady), sílíc tělo, bystříc zrak atd., jak u Indiánů to shledáváme, zajisté také nějaký další význam mělo. Nasvědčuje tomu jak různosť barev u jednotlivců různosti kmenův a stavu podmíněná (naše národní barvy, stejnokroje, vyznamenání vojenská, odznaky atd.), tak různosť barev při rozličných příležitostech, konečně různosť tvarů malovaných, mezi nimiž vedle čar a kruhův i s primitivními tvary zvířat různých se shledáváme. Měrou ještě větší jeví se to ve způsobu kmenů indiánských, již vřezávají nebo vpalují si na rozličných místech těla známku svého kmene, někdy i dědiny, ve způsobě hvězd, křížů, půlkruhů, čar a j., užívajíce toho i k označení rozdílu stavů neb příslušnosti k něčí družině neb obci. Podobná známka značí jindy příslušnosť k nějakému spolku (náš lístek legitimační), po níž členové se poznávají, přítele od nepřítele rozeznávajíce. Jindy jest známkou přemožení a zabití nepřítele, a kolik vítězství, tolik značek. Opět jindy jest známkou dospělosti, a Indián dospělý styděl by se nemíti ji, poněvadž by mohl býti považován za nedospělého; jen ten, kdo má ji, smí se ženiti. Děvčatům vpaluje se ze strachu, že by se nevdala, vdaným pak co rok nové se přidává. Dle způsobu svého značí i různý věk a poskytují výsady s ním spojené atd. (smí všecko jíst, co jiným jest zakázáno).

A nemožno-li i to zváti posud psaním,[19]) třeba patrno, že známky ty úkol písma zastupují, tož poskytuje nám způsob ten na vyšším stupni vývoje, vypichování známek, tedy vlastním tetovováním, již skutečnou jakousi hieroglyfiku, pravé, třeba hrubé počátky písma obrazového, znače obrazy konventionelními, všeobecně srozumitelnými — ovšem ne pro nás — veškeré právní a společenské poměry životní osob takto značených, liše se od hieroglyfiky národů jiných jediné tím, že místo kůže oslí volena kůže lidská. Mínění tomu nasvědčuje ta okolnosť, že na př. Novozelanďané ve stycích svých s Evropany značek svých tváří neb celého obličeje jako podpisu užívají. — Počet a tvar určují hodnosť, jež jest tím větší, čím více tetovování. Proto jsou úplně tetovováni jen král, otec králův a nejvyšší kněz. Úplně netetovovaní jsou v opovržení, za to ale možno nabyti ho statečnými činy, i jest toto takřka jako naše řády, propůjčujíc výsady různé. Současně jest však tetovování toto seznamem celé řady činů hrdinských, a osoba jimi opatřená sama knihou, z níž celý její život možno vyčísti. Aspoň vypravuje se, že z tetovování takového čtou soukmenovci s podivením statečné činy majitelovy. Ženy dostávají tím způsobem svou svatební smlouvu na ruku, a i u nich svědčí mnoho tetovování o urozenosti rodu neb jiné výtečnosti.

---

[19]) Mojžíš Lev. XIX. 28., zakazuje vřezávání a vpalování do kůže těla, zve způsob ten psaním (ketobet kaaka*).

Ovšem že i význam náboženství zde měl svou úlohu — jako vůbec počátek písma všude s bohoslužbou co nejúžeji souvisí — a mnohé ze známek těch zasvěcení božstvu nějakému znamenají. Tak myslí se, že ženy netetovované propadávají zatracení na onom světě, a u Eskimů ženy s tím úmyslem se tetovují, by za dobré byly jmíny.

Jako tedy s jedné strany velice pravdě se podobá, že v tetování s jakýmsi již pokročilejším zárodkem písma se shledáváme, tak jsou se strany druhé prostředky naše až příliš nepatrné, abychom něco bližšího mohli určiti, třeba význam některých značek cestovateli určen byl. Nad to možno téměř s určitostí za to míti, že jako u všech pokusů dřívějších i zde jen myšlénky naznačovány, forma slovní pak nijak neurčena, okolnosť to, jež brání nám mluviti zde o písmě ve smyslu našem, jehož předním úkolem jest, formu myšlének naznačovati, způsob to, s kterým ovšem poměrně pozdě se setkáváme. Nicméně byl to dobrý počátek, a člověčenstvo potřebovalo již jen jediného, třeba důležitého kroku, by octlo se na dráze, na které dále pokračujíc vyvinulo si písmo až na ten stupeň, na kterém my se nyní nalézáme.

První krok ku písmu skutečnému učiněn tenkráte, kdy člověk, používaje přirozené jemu schopnosti napodobovací — a již Aristoteles praví, že člověk ze všech tvorů nejvíce napodobuje — obrazů předmětů skutečných počal užívati jako výrazu svých myšlének.[20]) Pochod ten jest zcela přirozený. Člověk uvidí nějaké neobyčejné zvíře, rostlinu neb cokoliv jiného; chtěje někomu o tom pověděti a jména ku pojmenování nemaje, snaží se podati popisem jeho charakteristické známky, a nepodaří-li se mu to, hrubými obrysy v písku, na kůře stromové, kosti a pod. Tato snaha jeví se býti společnou veškerému lidstvu. i není tudy s podivením, jeví-li se všude také tento nejstarší způsob písma. Dle duševní schopnosti jednotlivých národů shledáváme ovšem i kresby jich různými, a od nejhrubších nárysů, jaké na př. u kmenů sibiřských a indiánských shledáváme, až k nejkrásnějším výtvorům této malby — nebo písmo a malba splývaly tu v jedno, a mnohé řeči mají také skutečně pro obě jeden a týž výraz — jež na památkách aegyptských všeobecný obdiv vzbuzuje, shledáváme všecky možné odstíny zastoupeny. Každý dělal, co právě mohl. Že jednalo se s počátku ovšem i zde jen o to, malovaným obrazem určitou myšlénku vzbuditi — při tom nahrazovaly obrazy pojmy, malba písmo — a nikoli jazykový výraz myšlénky té podati, rozumí se samo sebou. Jednalo se o obsah, ne o formu, jak ani jinak nemohlo býti v dobách, kdy řeč sama zdá se pro zobrazování ještě lhostejnou a rozkládání její ve slabiky a písmeny bylo věcí neznámou a snad nemožnou.

Počátky byly jednoduché, a hrubé obrazy předmětů, jež měly se naznačiti, byly zde methodou nejsnazší, nejpřirozenější a nejjednodušší. Člověk neměl tenkráte skorem jiných představ a nepotřeboval tudíž něco jiného znázorňovati než nejobyčejnější, viditelné předměty, na něž obmezovaly se nepatrné jeho vědomosti — jen tu a tam s nějakou snazší ideou se setkáváme, jež pak různě označována. — Obrazy ty kladeny jednoduše vedle sebe, beze vší známky jich náležitosti k sobě neb sféry místní a časové. A právě úzký kruh představ běžných, jakož i shodný způsob názoru, podmíněný stejnými poměry životními, usnadňoval dorozumívání se měrou velikou, a byl příčinou, že hledáno a nalézáno v obrazech od jiného bez obtíží to, co původce právě obmýšlel. Můžeme tedy lehce uvěřiti výslovnému ujišťování, že rozuměli obrazům podobným všickni Indiáni úplně a dovedli je *čísti* tak, jako my listy, třeba zdá se způsob ten pro nás přece jen více méně hádankovým, jako také skutečně jest, naše rebusy připomínaje. Anebo ještě spíše mohli bychom srovnati způsob ten s našimi obrazy. I zde mluví více méně věrně kreslené postavy a předměty k nám, vzbuzujíce celkem stejné myšlénky, jichž výraz slovný však byl by u každého jednotlivce zvláštní.

Způsob nejstarší byl zcela prostý. Obrazy národů na stupni tom se nalézajících připomínají velice primitivní malby malých dětí, jaké i u nás nalézáme, značíce předměty označované toliko hlavními a i tu velmi hrubými rysy, jimž teprve časem věrnosti přibývá. Tak značil trojhran (= tělo, anebo spíše srdce) na špičku postavený s rameny protaženými X (značícími nohy) a malým kroužkem nad stranou základní (= hlava)

[20]) Herder praví kdesi: Hieroglyphen sind der erste rohe Kindesversuch des menschlichen Verstandes, der zeichnet, um seine Gedanken zu erklären.

obraz člověka. Scházel-li kruh hořejší, značil obraz ten člověka bezhlavého = mrtvého. Prostě značil Indiána, s kloboukem Evropana. I rozdíl mezi muži a ženami lehce naznačován, právě tak, jako rozličné náčiní v ruce rozličné zaměstnání naznačovalo.

Podobně představovaly dvě prohnuté čáry na koncích splývající obraz lodi, a čáry na nich počet mužstva lodního. A stejně přimitivně malována i zvířata, jichž obrazu i symbolicky místo jmen kmenů jednotlivých užíváno, jež téměř bez výjimky jména zvířat měly. Kmen „Jelenů" na př. označován obrazem jelena, kmen „Lišek" obrazem lišky a pod. Zajímavá pro tento poslední způsob jest na př. listina na kůře březové, kterou r. 1849 poslali náčelníci indiánských kmenů na jezeře horním praesidentovi Spojených států. Nad dlouhým, modrým pruhem, značícím jezero horní, shledáváme obrazy 7 tvorů různých, jestřába, lišky, ryby, člověka atd. (= jednotlivé kmeny), jichž srdce (trojhranem naznačená) a oči vzájemně spojeny jsou čarami sbíhajícími se v oku prvého zvířete a odtud vedoucími ke pruhu země pod jezerem, za jehož vrácení náčelníci kmenů „jednomyslně" žádali.

A jeví-li se již v tomto způsobu způsob přenášeti obrazy, jež daly se nakresliti, na předměty, jež nemožno bylo namalovati, aneb aspoň ne snadno, shledáváme se brzy i se symbolickým způsobem označování myšlének více méně neznázornitelných. Tak potřeboval Indián namalovati jen sekeru s odznaky svého kmene na strom, a Indián jiný jda kolem věděl ihned, že sveden tu boj, v němž onen Indián zvítězil. A že někdy i dosti důmyslně si tu počínáno, tomu svědčí i některé obrazy druhu toho, na př zvíře s bílými ústy značící hlad, had značící moc a zručnosť, dva hadové se proplétající = opatrnosť, orel = moc a krveprolití, želva = zemi, slunce = bdělosť, luk a šíp = válku, dýmka = mír, rostliny = lék atd., při čemž ovšem i ohledy náboženské a kouzla, jichž formule obrazy takými, k nim nějak se vztahujícími, provázeny byly, úlohu ne nepatrnou měly.

A jeví-li se v tomto způsobu pokrok myšlení, který činil možným i pojmy neviditelné znázorňovati (kolo se 60 paprsky = čas, s labutí = běloch, oheň sršící = se zbraní, značilo Indiánům dobu příchodu Španělů), shledáváme se čím dále, tím více i s patrnými pokroky písma, jehož nedostatky pomalu odstraňovány a nahrazovány tak prý, jak se ujišťuje, že byl to způsob pohodlnější písmen (o čemž ovšem možno pochybovati). Vedle bedlivějších a věrnějších forem shledáváme se, patrně za účelem rychlejšího písma, i se skratkami předmětů druhdy plně malovaných (na př. místo ptáka noha).

O písmě samém možno učiniti si dostatečný obraz na základě památek, s nimiž cestovatelé různí Evropu seznámili. Předměty jsou různé; po většině tažení válečná, ale i nápisy náhrobní, smlouvy obchodní, zprávy o různých událostech a jiné. Tak shledáváme se na př. s obrazem, složeným z těchto částí: Pět lodí mužstvem (51 mužů) osazených (dle vzoru výše naznačeného); v pravo od první z nich nalézá se obraz ptáka nějakého (jméno náčelníka), znače dle běžného výkladu loď tu co loď pomocnou (ač snad i náčelníka výpravy mohl by značiti). Pod těmito znaménky setkáváme se s třemi kroužky pod třemi oblouky, značícími dobu výpravy, totiž tři dny. Znamení muže na koni značí snad Evropana a tedy potyčku s Evropany, neb aspoň udání času (po jich příchodu), ač obraz ten pro divochy i nějaký zvláštní význam míti mohl. Znamení orla v pravo značí statečnosť osvědčenou, znamení želvy v levo jest prý symbol úspěchu. Báječní hadové v dole značí snad přispění božstev. Celek značí tedy: 5 lodí s 51 muži pod vedením (aneb s pomocí) náčelníka X. podniklo třídenní výpravu proti Evropanům (?) zmužile a ne beze zdaru s pomocí boží. Jindy shledáváme se s náhrobním kamenem: Obraz obráceného jelena značí, že náčelník „Jelen" zemřel (a tam odpočívá). Tři čáry vodorovné s obrazem zvířete jakéhosi značí snad trojí setkání se jeho s tímto netvorem, právě tak jako značí 7 čar vodorovných po kraji počet výprav válečných jím podniknutých. Různé předměty dole umístěné značí snad dle povahy své jeho činnosť ve válce a v míru. Opět jinde nalézáme jakousi smlouvu kupní. Uprostřed nalézá se znamení kříže, na příč k levé ruce umístěn jest obraz bobra s 30 čarami oddělenými po desítkách, vedle puška. Této skupině odpovídá na druhé straně skupina tří zvířat různých. Celek značí snad výměnu dotyčných zvířat za 30 koží

bobrových a pušku (ač i výklad jiný není nemožným). Jinde opět zanechali Indiáni způsobem tím zprávu o excursu evropské expedice (k jezeru hornímu 1820), již účastnili se 2 Indiáni a 14 Evropanů, kteří na rozdíl od Indiánů klobouky byli opatřeni; 8 jich puškami ozbrojených (pušky nakresleny v řadě vedle) značilo průvod vojenský. Z ostatních 6 byl jeden důstojník, jiný nesl knihu, jiný měl kladivo. Obraz kuřete a želvy značil kořisť, která, jak z ohňů tří dalo se souditi, na místě snědena.

A že i delší příběh způsobem takým dal se podrobně vypravovati, poznáváme z ukázky písma divochů kanadských, již podává La Hontan ve svém cestopisu, a která líčí válečnou výpravu několika Francouzů proti jednomu z kmenů Irokesských. Tato obsahuje na deseti řádkách tyto obrazy:

1. Francouzský znak se sekerou nahoře s 18 značkami desítkovými = 180 Francouzů pozvedlo sekeru (= začalo válku);

2. hora (dle mínění divochů město Montreal prý představující) s ptákem s vrcholu odlétajícím, a jelen (jméno měsíce července) s obrazem měsíce na zádech = vytrhli v prvé čtvrti měsíce července;

3. člun, vedle 21 stříšek = pluli 21 dnů;

4. noha, vedle sedm stříšek = šli sedm dnů;

5. ruka a tři stříšky, stříška se dvěma stromy (značící vesnici Irokesskou), slunce (značící východ) = přiblížili se na tři dny cesty k vesnici, a sice od východní strany;

6. 12 znamení desítkových, stříška se dvěma stromy (znak týž jako v 5.), člověk ležící = 120 domorodců přepadeno;

7. kyj, 11 hlav a 5 osob na pěti znameních desítkových = 11 jich zabito, 50 zajato;

8. 9 hlav v jednom oblouku a 12 značek pod nimi = 9 pobito a 12 raněno.

9. střely sem tam litající = zápas a mužný odpor na obou stranách;

10. střely vesměs k jedné straně létající = vítězství jedné a podlehnutí druhé strany.

Celek značí tedy: 180 Francouzů vytrhlo v prvé čtvrti července z Montrealu; 21 dnů pluli po lodích, 7 dní šli pěšky a přiblížili se tak na tři dny cesty. Po té přepadli od východu 120 Tsonontuanů, 11 jich padlo, 50 zajato. Francouzové ztratili 9 mužů, 12 jich bylo raněno. Boj byl krutý — Irokesové podlehli.[21]) (Dokončení.)

Jak zvelebovati naši literaturu náukovou?

Uvažuje T. G. Masaryk.

Už samým záhlavím této své úvahy chtěl jsem naznačiti, že po soudu mém naše náuková literatura, srovnáme-li ji s literaturou národů jiných, nejen větších ale i menších, nečiní zadosť požadavkům, které v době naší každý vzdělanec míti musí. Tím nechci říci, že literatura naše — mluvím jen o náukové! — (pro nás) vůbec ceny nemá, také tím není řečeno, že nepokračujeme; neboť každý nepodjatý posuzovatel poměrů našich naopak s potěšením dozná, že ve všech oborech vědění čilý ruch se jeví a slibné úsilí. Ale nesmíme a nemůžeme sobě zapírati, že nám to, co máme, nedostačuje a že tedy záhodno bude, poměry vlastní poznávati, posuzovati a dle nejlepších sil svých odpomáhati, aneb alespoň, jak by se odpomohlo, poraditi.

Nebudu filosofovati o příčinách vysloveného fakta; pokusím se pouze o to, výrok svůj na jisto postaviti a pak k tomu poukázati, co by dle mého mínění státi se mělo, má-li se nedostatkům zjevným odpomoci. Doufám pak, že všimnou si otázek tuto protřásaných i jiní, a náhledy své nám projeví.

I.

Tvrdím tedy, že naše náuková literatura nikomu z nás nevystačí ku vzdělání všeobecnému, dokonce pak nemůže Čech vzdělati se literaturou svou odborně. Představme

---

[21]) Brosses-Hissmann: Über Sprache und Schrift. 1777, str. 340. a n.

si člověka, který, odbaviv průpravná studia na středních školách, chtěl by vzdělávati se domácí literaturou (původní i překladovou) soukromě. Představme si Čecha prahnoucího po vzdělání poněkud vyšším a nenavštěvujícího přednášek té neb oné české vysoké školy: ani v jediném odboru nemáme k tomu dostatečných pomůcek knižných, darmo bychom v seznamech literatury hledali i ty nejpotřebnější pomůcky. A kdo jen poněkud zná kvantitativné i kvalitativné rozměry vědecké práce novější, ne bez bázně pohlížeti bude na to, co děláme a neděláme.

A nejen pro vzdělání, jakého vysoké školy skýtají, není naprosto postaráno, ani žák středních škol nemá knih, kterými by, jsa ve škole namnoze jen nabádán, doceloval, prohluboval a zdokonaloval své poznání. Tak zajisté nemá dějin literatur řecké a římské, nemá dějin staré filosofie, nemá větší logiky a psychologie a nemá těch krásných popularných spisů přírodovědeckých, na které literatury jiné jsou bohaty. Čech teď jen českým jazykem, ne písmem může se vzdělati, totiž ve školách. I zdálo by se snad tak in abstracto, že vzdělání slovem živým hlubších kořenů zapouští než psaným, a že snad právě my můžeme býti hodně vzdělanými; avšak druzí národové také mají školy a mimo to literaturu, a mají škol víc a lepších. Povážíme-li, jak některé školy střední jsou přeplněny, a povážíme-li dále, že na vysokých školách, alespoň na universitě, mnozí studující přednášek nenavštěvují, a že konečně mnohé odbory ještě nejsou zastoupeny, pak chatrnosť našeho vzdělání — (nechci říci školského, ale) — za let školských zjevuje se býti dosti velikou. O tom ani nechci mluviti, že, jak přirozeno jest, ne všecky odbory zastoupeny jsou stejně a docela dobře; a když tedy nešťastnou náhodou jeden odbor buď ve školách nebo v literatuře špatného má představitele, státi se může, že snad o celou generaci špatně je postaráno. Naše žactvo, vyšší i nižší, odkázáno jsouc pouze k tomu, co učitel pověděl, příliš učí se jurare in verba magistri, stává se u srovnání se žactvem jiným, nesoudnějším, školáckým v tom špatném slova smyslu. Povážíme-li, že posluchačstvo přednášek na universitě odkázáno je buď na zápisky vlastní nebo cizí, a povážíme-li, že zápisky ty v celku věcně i formalně bývají chatrny, pak každý rozumný dovtípí se, jaké zlo ohrožuje budoucí naši generaci.*) Že pak právě student škol vysokých, má-li později v životní konkurrenci důstojně obstáti jako učitel, úřadník, lékař vedle německého kollegy, nutně musí znáti jeden jazyk světový tak, aby mohl vědění své bez obtíží doplňovati, rozumí se samo sebou těm, kdo o věci vážněji rozvažují nedajíce se másti t. zv. veřejným míněním. V našich listech (najmě politických) dnes čteme, že všecko je skvělé, že máme všeho dosť, zitra pak týž list dozná, že máme málo nebo nic. To již je methodou naší: naproti odpůrcům politickým nad míru se chválíme, i sobě samým jen někdy pravdu říkáme, ale tou dvojakostí stanoviska konec konců přece nevíme, jak se věci mají. Je tedy na čase říci sobě, že nestojí to s naší vědeckou literaturou skvěle, je na čase, poznati ty mezery upřímně a usilovati o jejich vyplnění.

Ze všech věd u nás jediná, abych tak řekl, znárodněla, totiž dějiny, jak z politických příčin ani jinak býti nemohlo. Avšak toliko dějiny české; neboť nemáme posud větších dějin všeobecných a rozumí se tedy, že většina obecenstva nemá v dějepisné literatuře naší tolik poučení, abychom vlastní dějiny srovnávali s dějinami jiných zemí a národů, čím nutně jistá omezenosť je podmíněna. Vždyť i vlastním dějinám lépe porozumí ten, kdo srovnává domácí život se životem cizím, o tom ani nemluvíc, že i v praktickém životě, najmě v politickém, srovnavací studium dějin je nanejvýš užitečné a potřebné: znáti sebe značí zároveň znáti druhého.

Víme zajisté, že právě dějiny nejvydatněji křísily národ náš k novému životu a že ještě veliký úkol mají před sebou. Proto však nesmíme přestávati na historii, ale usilovati musíme, aby vedle dějin i jiné vědy u nás zdomácněly. Jednostranné studium historie, a to po výtce historie staré a starší, odvrací národ od potřeb přítomnosti a neschopného jej činí k práci, kterou na něm vyžadují poměry nové. Dokonce pak nedostačují dějiny, nezahrnují-li v sobě důkladné vylíčení všeho žití národního, nejen politického, ale i náboženského, literarního a t. d., slovem nejsou-li vypsáním osvěty celé, to z dob nejstarších až do přítomnosti.

*) Vlastní zkušeností přesvědčil jsem se, že není studentům s prospěchem mechanicky psáti (stenografovati) po učiteli přednášejícím: lépe je zapisovati sobě sled myšlének a hlavní údaje, a z knih pak doplňovati si všecko to, co bych učeným materialem nazval. Ovšem že pravidlo to platí více duchovědám, o mathematice a j. odborech úsudku nepronáším.

A jestli tedy ani v dějinách nemáme, čeho potřebujeme (dějin literatur světových atd.), čeho teprve nedostává se nám ve vědách jiných! Tak ku př. ve filosofii — nečítám k filosofii aesthetiky a paedagogiky — máme v novější době jedinou vědeckou práci větší a to o filosofii scholastické; nemáme však žádných dějin filosofie, žádné vědecké logiky a psychologie!

Řekne-li kdo, že bychom se bez filosofie obešli, tedy podívejme se do odborných věd, theoretických i praktických. Co medle máme z mathematiky? Dojista některé dobré knihy; považíme-li však do jakých rozměrů studium mathematiky právě v době novější dostupuje, jak v tomto tak dokonalém odboru lidských vědomostí nové výzkumy se jenjen stíhají a jak methody pracovní se přeměňují, pak není nespravedliv soud, že nám naše mathematická literatura ani kvantitativně nevystačuje. Co dokonce má Čech dělati, který by se rád v astronomii důkladněji poučil? Ze které knihy má se náš medik učiti anatomii, právník římskému právu? Zle bylo by mnohému odboru, ve kterém by buď český professor nebo český student onemocněl, a zle tam, kde professor přednášek svých nedokončí!

Však dosti na tom, a již uvažme, jak asi bychom mohli odpomoci.

II.

Hlavním požadavkem zdá se mi býti, abychom prací velmi soustavnou, spojením všech sil jednotlivých zvyšovali naše všeobecné vzdělání a teprve s toho povýšeného niveau ponechávali jednotlivé vědy svému přirozenému vývoji. Kdybychom nebyli spali dobu tak dlouhou, ve které jiní národové mohli se volně vyvíjeti, kdybychom byli v jiné poloze zeměpisné, a kdyby konečně druzi na nás počkali, neměli bychom takových starostí. Avšak probudili jsme se k novému životu a hlásíme se o místo v řadě národů nejvzdělanějších; i nezbývá tedy než doháněti, nečekati klidně až se u nás všecko samo sebou vyvine, jak vyvinulo a vyvíjí se jinde, ale přispíšiti si musíme, abychom co nejdříve takové podmínky si utvořili, ze kterých další rozvoj vědecký bude sledovati. To ovšem hlavní je obtíž: co u jiných maní se dělalo v době delší, my v krátké době máme činiti s rozvahou, máme, abych tak řekl, historii svou vůbec prozřetelněji dělati, než ostatní.

K tomu konci nedostačuje, abychom řídili se jen tím, co jiní dělali a dělají; my máme zvláštní potřeby a těm odpomůžeme jen poznáním pravé jejich podstaty, nikoli pohodlnou nápodobou různých institucí cizích.

Všeho dříve pak potřebno je, abychom na celé čáře počali pracovati soustavně a promyšleně. A aby se o věci tak důležité plodná diskusse započala, předkládám tu stručný náčrt plánu, v němž přímé i nepřímé prostředky naznačeny jsou, které by po soudu mém k žádanému cíli vedly. Ovšem nevyčerpal jsem prostředky všecky ponechávaje jiným, aby každý se svého stanoviska poradil.

1. V časopisech rozvažujících o mezerách naší literatury náukové často lze se dočísti, že prý máme sice universitu a techniku, ale že professorové málo anebo nic nepíší. Že professorové naši k tomu jsou, aby spisy vydávali, můžeme připustiti; ale žádati na nich, aby honem knihu za knihou — to hlavně učebnice nutné — psali, je nerozumné. To snad starší učitelé mohou činiti, mladší nikoli, pokud nespracovali sobě svých přednášek a důkladně nepřipravili se pro práci literarní. Pravá vědecká methoda je, psáti co nejvíce monografií; jen specialnými pracemi věda může zkvétati, a český vědec a professor, jako každý jiný, musí toho dbáti a hlavně dbáti, aby vědě prospěl. K větším spisům celkovým, obzvláště vědec mladý a mladší, přikročiti může teprve, když monograficky i publikacemi nebo přednáškami se připravil tak, aby knihy jeho, mající sloužiti za základ pro delší dobu — u nás nová vydání budou zřídka a mnoho knih o jednom předmětu také nesneseme! — byly co nejdůkladnější. Avšak nemá český vědec, český professor starati se o národ? A co je po vědě, nesloužící národu? K této otázce vznášené tak často odpovídám, že český vědec, jako každý jiný Čech, starati se má a starati se bude o národ, jen že smí vědec ten o prostředku, kterým národu má prospívati, míti své náhledy, snad odchylné od toho, co obyčejně od neznalců se vyžaduje. Především: obohatí-li český vědec vědu skutečně a vydatně, domácí literatuře prospívá právě v tom specialném odboru, a uznáním celého světa vzdělaného i politicky pro národ více učiní, než tisíc jiných, kteří pro národ jen —

mluví. Mnohý z nás pracovavší ve vědě hlavně cizí řečí monograficky, teď psáti by měl knihy, které obyčejně po delší učitelské činnosti, snad na konci té činnosti, se psávají: to jednoduše není možno, nemá-li národ na přesné vědeckosti utrpěti ztrátu citelnou. Co tu dělati — neboť národ knih takových nezbytně potřebuje? Kdo si troufá, ať napíše, co chce a může; kdo však nemůže z příčin dobrých, postarej se o *překlady* a *spracování* dobrých knih příručních.

Proti překladům, zdá se, je u nás antipathie, ovšem proto, že jich posud málo máme; neboť nemohu si pomysliti, že jsou u nás lidé tak nevzdělaní, že by proti překladům brojili z národnostní podjatosti. V překladech jedinou pomoc vidím rychlou a dobrou. Francouzové překládají si každé lepší dílo anglické, a totéž činí s cizími pracemi Angličané, Němci a Rusové. I Poláci mnoho překladů mají; tak ku př. v době nejnovější v jediném odboru filosofickém přeložili sobě Spencerovu a Gižyckého ethiku, onu z angličiny, tuto z němčiny.

Arciže dobré překlady vyžadují důkladnou znalosť odbornou jsouce prací mnohem těžší, nežli často se myslívá. Česká literatura překladův i z řečí klassických i z moderných má pramálo. Bolno je viděti, že těch nejslavnějších děl všech dob a národů skoro nic nemáme přeloženo: jak mají veliké myšlénky vnikati v národ, jak jinak máme zabrániti, abychom nestali se malichernými a všedními? Kolik řeckých a latinských auktorů, jichž ve škole se nečte, máme v překladech? Něco básníkův a historikův; nemáme na př. Platonův stát. Aristotela máme jen kategorie a o básnictví! — Moderných pak myslitelů velikých spisy scházejí nám na pranepatrné výjimky docela!

Vedle překládání mnohé spisy daly by se česky *spracovati*. Myslím totiž, že by na př. odborník jeden, dva i více spisů mohl spracovati v jeden. Po případě dostačil by *výtah:* tak Angličané pro své studenty pořádají výtahy a spracování uznaných spisův objemnějších, které by se také přeložiti mohly.

Potřeba překladů nejen pro studující obecenstvo, ale i pro spisovatelstvo veliká jest. Naše spisovatelstvo totiž, až na malé výjimky, nemůže ve svém vlastním odboru skoro nic českého čísti, má však česky psáti! Budeme-li míti dobré překlady spisův odborných a všeobecných, pak vědecké spisovatelstvo, abych tak řekl, bude češtější než posud jest. Ono se to snadno brousí, ale představme si situaci lidí, kteří vychováni byvše ve školách cizích pořád a pořád žijí v literaturách cizích! Ne každý chuť má čísti ve starých pramenech a studovati opět a opět některé spisy historické a literarní; proto belletrie naše veliký má úkol, a právě vědecké obecenstvo vděčně váží sobě plodů našich básníkův.*)

2. Co posud řečeno o původním sepisování, překládání a spracování, to jednotliví odborníci a znalci mohou podnikati, každý o své újmě. Avšak aby pracovalo se soustavněji, potřebujeme nějaký organ, který by soustavné zvelebení naší literatury naukové ustavičně měl na starosti, a tím musí se státi *česká akademie věd.* Nevím, jestli královská učená společnosť tomu nutnému požadavku může vyhověti; soudíme-li dle jejího vývoje historického a dle toho, jak teď si vede, na delší dobu s to nebude, o tom ani nemluvíc, že společnosť ta národu je dosti lhostejná, jak s politováním konstatovala „Politik" 7. prosince, a jak dobře vykládaly „Národní Listy" 10. pros. 1884. Musí se tedy se vší horlivostí a bez odkládání pomýšleti na založení akademie skutečně české, která by, jak už řečeno, organem byla našich vědeckých tužeb. Akademie taková nestarala by se pouze o vydávání takových spisů (monografií hlavně), kterých v žádném národě mnoho se nekupuje, ale postarala by se také, aby české obecenstvo, a především české studentstvo, co nejdříve do rukou dostalo potřebné knihy učebné. Nemysliž nikdo, že akademie nad takovou starosť je povýšena! My máme zvláštní potřeby a proto potřebujeme akademii, která by činila, co národ nezbytně potřebuje. Podobně maďarská akademie věd vydává učebnice potřebné pro školy vyšší i střední, jako že vůbec o to pečuje, aby národ dostal co nejdříve do rukou ty knihy, které dnes každý vzdělanec musí znáti. *Nemylme se: české vysoké školy bez české akademie jsou nemožny!* O tom vývoj všech vysokých škol nás poučuje a jen o to běží, jak dlouho na českou akademii máme a smíme čekati.

*) Co překladů se týká, mohu ohlásiti, že o věci se již vyjednává a pracuje. Redaktor těchto listův ochoten je prostředkovati v té příčině, aby snad nedělaly se dva překlady téhož spisu a pod.

Rozumí se pak, že akademii, jakou my potřebujeme, není pouze peněz potřebí, ale hlavně obezřelého vedení a hledání toho, co národ potřebuje.

3. K nejnutnějším požadavkům naší literatury patří přede všemi *nový Náučný slovník.* Pro nás encyklopaedický slovník význam má větší, než pro národy s literaturou světovou; těm slovník konversační je hlavně popularnou kondensací všech vědomostí, nám vedle toho poskytuje v mnohých odborech jedinou možnosť, něco napsati. Nestane-li se to v Náučném slovníku, kde a kdy napsati resp. poučiti se máme česky na př. o Japonské literatuře?

Že potřeba nové encyklopaedie národem je uznána, vysvítá tuším z toho, že starý náš N. Sl. vychází teď podruhé — ovšem jen u nás zase možno jest, aby starý náučný slovník vycházel!

4. My dále potřebujeme důkladné *odborné listy.* Většina listů našich nevyhovuje požadavkům přísnějším. Mezi listy odbornými měl by pak jeden věnován býti všeobecným potřebám osvětovým, který by zároveň mluvčím byl těch tužeb, které nám nezbytnosť české akademie dokazují. Z listů našich „Musejník“ mohl by státi v popředí vědeckého ruchu našeho: časopis, který má tak veliký kruh čtenářstva, alespoň odběratelstva doma i v cizině, mohl by i literaturu i kritiku vědeckou velmi dobře pěstovati. To, čeho se „Athenaeum“ pracně domáhá, „Musejník“ by měl sám od sebe.

5. My nemáme listu, který by po způsobě „*Revue de deux Mondes*“ širší obecenstvo poučoval o tom, co ve světě se děje. Poláci svým „Ateneem“ lépe mají postaráno.

6. Naše *kritika vědecká,* jako vědecká literatura vůbec, je teprve v plénkách, a dotčené „Athenaeum“ vynasnažuje se ji pěstiti vedle úkolu jiného.

Ale nejen kritiky vědecké naší práci, i pro *belletrii kritiky* nutně potřebujeme. Činnosť naše rozumová více v pracích belletristických se jeví než vědeckých, a tudíž dobré kritiky právě tu je potřeba. Neboť belletrie má pro národ neméně výchovní úkol než věda; věda a umění na vzájem se doplňují, jedna druhé povzněcuje, budí, sílí a povznáší. I smutno je vyznati, že v belletrii naší veliká panuje anarchie, a že zaplaveni jsme nevyzralými plody poetů málo myslicích a málo vědoucích. Bohdá, že ten les již roste, z něhož ta kýžená košťata kritická se nadělají, — mnoho jich bude potřeba.

7. Nejen vědecké časopisy potřebujeme dobré, lepší nežli máme, i naše *listy politické* musejí se vyšinouti na vyšší stupeň povšechného vzdělání — o politickém zatím nemluvím — a oč tu teď jde ve prvé řadě, musejí čtenářům svým více látky poučné skýtati články, oznamy a po případě kritikami. V literatuře tak skrovné, jako v naší, každý kousek papíru popsati a potisknouti se má v upřímné snaze, čtenáře povznésti a vzdělati. A co my? Dáváme tisícům a tisícům čtenářům blbé povídačky z německých pokoutních listův. Právě denní listy buditi mají ve velikém množství interess živý pro skutečné poučení a vzdělání a rozumně připravovati národ pro politickou činnosť. Dá se arci politisovati i beze vzdělání, ale nezdarně.

8. Jako jinde, i u nás daly by se po celé vlasti pořádati *přednášky odborníků.* Proč by větší města venkovská nemohla míti celý cyklus nějakých užitečných přednášek? Nemohli by odborníci v době divadelních vlaků z Prahy, z Brna, z Olomouce atd. dojížděti z města do měst nedalekých?

Také nutno jest, aby se *knihoven* zařizovalo co nejvíce a by pak do nich nejen belletrie, ale i vědecká literatura se kupovala; není dosti, naučiti národ čísti, ale musí se mu také četivo dávati.

9. Musíme míti *revue vědeckou v řeči světové,* a řekneme zrovna *německou,* nějakou „Böhmische Revue“, jako Maďaři mají svou „Ungarische Revue“ a Chorvati svou „Kroatische Revue“. Maďaři dokonce i specialnější zprávy dávají o své činnosti, zejména posud v „Mathematische und naturwissenschaftliche Berichte aus Ungarn“. (Herausgegeben von Baron von Eötvös, Jul. König u. A., red. von J. Fröhlich. 1. Bd Octbr. 1882 — Juni 1883. Mit 5 Taf. Berlin, J. Friedländer & Sohn in Comm.) Neočekávám odporu u věci této v národě majícím Palackého, v národě, jenž posud v „Politik“ toho potřebu uznává, hájiti před světem práva svá jazykem cizím. Naše vědecká práce jako všecko, co děláme, je s veliké části, byť i nepřímo prací politickou. V německé té revue ohlašovali bychom světu, co skutečně máme dobrého a seznamovali jej s pracemi svými. Budou-li pak práce ty uznány, postarají se cizinci o jejich překlady a vědcové naši zůstanou takto ve styku se světem vědeckým. Také bychom měli organ, ve kterém

bychom soustavně a neunaveně mohli se hájiti. Vždyť nepřízeň k nám nejeví se toliko v listech politických, ale i ve pracích vědeckých, i jest přímo povinností politickou, dotčenou revue založiti co nejdříve. Ovšem, že nestará se každý, snad ti nejlepší, o to, co svět o nich říká, ale národové nejsou složeni jen z těch nejlepších a pravda vítězívá, ale — na konci a ne sama, než obhájci svými.

„Böhmische Revue“ vydávala by česká akademie a starala by se o její rozšíření (posýláním zadarmo a p.).

10. Konečně musíme, obzvláště pro příští dobu míti o to postaráno, aby se mládež naše dobře vzdělávala v *řečech světových*, mající veliké literatury vědecké i belletristické. Kdo nezná jednu nebo druhou z nich, na ten čas a zdá se bohužel, že ještě dlouho nebude s to vzdělati se řádně.

11. A ještě jeden požadavek mám, ač nerad už teď o věci mluvím: ve všem, co podnikáme, k tomu musíme směřovati, abychom se domohli *druhých vysokých škol.* Zatím ovšem předčasně by bylo, mluviti o druhé české universitě, ale pamatujme na ni všichni! Kdo zná život škol vysokých, dá mně, že, máme-li míti jednu universitu, potřebujeme dvě. O tom, dá-li Pán Bůh, později obšírněji.

III.

Prostředky uvedenými — alespoň některými — zdá se mně, postaráno by bylo o vědeckou práci naši a zároveň o vzbuzení vědeckého interessu v širších vrstvách národa.

Nechtěl jsem, opakuji, líčiti do černa, jen konstatovati, jak věci se mají; pevně doufám, že zdatně pracovati budeme k rozhojnění vědy a povznesení národa. Nebojím se toho, že národ náš malý jest; za to nemáme v každém oboru tolik spisovatelů, kolik národové velicí. U nás ku př. ve filosofii deset spisovatelů právě tak dobře může obstáti, jako v Němcích 200, a podobný je poměr ve vědách jiných. Jen větší interess pro vědeckou práci! Některých spisů posud i velicí národové míti nemohou a proto nejeden mezinárodní časopis existuje v různých odborech a přibývá jich ode dne ke dni. Na př. švédská Acta Mathematica i německé a francouzské články přinášejí; titul je taktéž německý, francouzský a švédský. A nemohlo by se konečně i o to pracovati, aby Poláci a Češi literarně tak se sblížili, že by psal Čech i pro Poláky a vice versa? Ovšem je to jen taková akademická myšlénka, — ale mluvívá se někdy u nás o sblížení Čechův a Polákův a proč bychom my Slované neměli dělati, co dělají Skandinavští národové? Arci nestane se tak dříve, dokud literatura naše nevzbudí hlubšího interessu.

Konečně ještě jednu poznámku. Nedomnívám se ve svém, řeknu, professorství, že věda a její představitelé školští a neškolští hlavním mají býti předmětem národních starostí, a že by ti, již povoláni jsou bditi nad osudy národa, nic jiného neměli na práci než o tom přemyšlovati, jak by se co nejvíce knih nadělalo, honorářů zaplatilo a t. p. Jen tolik si přeju, aby dotčení představitelé národa vedle jiného i na vědu pamatovali: ovšem potřebujeme k tomu představitele, kteří by věci rozuměli. To právě je ten nešťastný circulus: v consensu společenském každý odbor v úzkém stojí svazku k druhému, určitý stav vědy odpovídá určitému stavu umění, hlavně básnického, určitému stavu politickému a t. d., a právě ten politický stav povšechný na vědu naši vliv má veliký.

Rozumí se samo sebou, že zdokonalení našich vysokých škol, založení resp. přetvoření dotčené akademie a t. d. do veliké míry závislo je na naší situaci politické, a že především zájmy naše osvětné ve Vídni dobře musejí býti hájeny. K tomu konci potřebujeme poslance vzdělané, kteří by poměry naše vědecké a školské měli zvláště na starosti. To však nestane se, pokud poslanectvo neuzná potřebu dělby a organisace práce, pokud nebudou zasedati v politických poradách znalci vzdělaní a celá akce politická řízena nebude vyšším a celkovým plánem, jehož přirozenou jednou částí bude starosť o vznešené cíle školství a literatury náukové.*)

*) Prosím všecky ty, jež o věc se zajímají, aby náhledy a přání svá v listě našem uveřejnili.

Posudky a oznámení.

Fysika.

Zenger-Čecháč: Fysika pokusná i výkonná. I díl: Mechanika.

Když před delším již časem — jsou tomu nyní tři léta — počala vycházeti obšírná „Fysika pokusná i výkonná", již spisovali pp. Zenger a Čecháč, uvítán byl podnik ten ode všech přátel literatury vědecké vůbec a přírodní zvlášť, zejména pak ode všech odborníků s velikým potěšením a účastenstvím nejživějším. Plným zajisté právem. Z předmluvy, kterouž pp. spisovatelé dílu svému předeslali, jakož i z obsahu prvního sešitu bylo zřejmo, že dostati se má vědecké literatuře naší nikoli snad jen dobré knihy školní, nýbrž díla velikého, kteréž na výši vědy stojíc a šetříc vědecké přesnosti i úplnosti v provedení původním, samostatném podati mělo co do části experimentalné a praktické úplný obraz nynějšího rozvoje věd fysikalních. Díla tohoto ukončen jest nyní díl první, jednající o *mechanice;* hledíce ku vnitřní hodnotě dílu tohoto nemůžeme jinak než želeti toho, že teprve jeden díl je ukončen. Mechanika Zenger-Čecháčova, budiž to již zpředu vytknuto, jest dílem výborným, hodnoty trvalé. Pánům spisovatelům podařilo se provésti šťastně úkol, kterýž sobě sami vytkli — s jedinou jen výjimkou, co do času. Dle původního rozpočtu měly jednotlivé sešity vycházeti ve lhůtách nejdéle šestinedělních; na místě toho vyšlo dosud, tedy za tři léta, sešitů jen deset; poslední dva sešity s přestávkami mnoha měsíců. Postup takový ve vydávání budí opravdové a vážné obavy co do ukončení díla celého. Již při rozpočtu původním byla by celá fysika měla vyjíti asi za šest let; při dosavadním způsobu vycházení nestačí již ani čas dvojnásobný, což již vzhledem k jednotnosti díla celého jest lhůta velice dlouhá Jaké byly toho příčiny, že vydávání díla toho hned v prvních letech tou měrou vázlo, nevím udati; bylo by však velice toho želeti, kdyby snad jen nedostatek odběratelů byl tím vinen, ač zase nelze neuznati, že právě ono neobyčejně pozvolné vycházení účastenství ani udržeti, ani oživiti nemůže.

Jestliže již k jednotlivostem dílu prvého přihledneme, tož dlužno trojí rozeznávati směr, kterýž v něm jest zastoupen: směr experimentalný, praktický a mathematický. Jak dalece spojování směrů těchto za výhodné považovati možno, o tom dá se vésti spor; rozhodně šťastnou jest dle mínění mého myšlénka, při části experimentalné stále přihlížeti k části praktické, i neváhám doznati, že právě v tom hlavní spatřuji přednosť mechaniky Zenger-Čecháčovy. Jakož nelze fysiku experimentalnou s prospěchem studovati z knih, tak i naopak nelze knihy o experimentalné fysice sestavovati u psacího stolku; knihy takové mají vyjíti z laboratoře, mají na každé stránce ukazovati, že spisovatel část experimentalnou, kterouž popisuje, zná z názoru vlastního, a že poznámky praktické, kteréž činí, z vlastní čerpal zkušenosti. Dojem pak tento činí velmi četné stati; připomínám jen za příklad stať o měřících strojích, o vahách, hodinách, tlakoměrech a j. Látka probrána vesměs se snahou po úplnosti a přesnosti; pro upotřebení praktické sestaveny tabulky, což nejen že schvaluji, nýbrž i myslím, že v počtu ještě větším mohly býti uvedeny. Tak pohřešovati bude mnohý na př. tabulku o hutnosti suchého vzduchu v závislosti její na tlaku a teplotě, kteréž se při určování hutnosti těl stále užívá, tabulku k redukci vážení na prostor vzduchoprázdný, tabulku k redukci pozorovaného tlaku barometrického na temperaturu 0° a pod. Poukazovati čtenáře na díla jiná nepokládám při díle tak objemném za dobré. Bylo by výhodno, veškeré tabulky při ukončení díla celého ve zvláštní sešit obsáhnouti, určený k praktickému užívání v laboratořích fysikalních i chemických a j., kde dosud jsme nuceni užívati podobných příručních knížek cizojazyčných.

Hledě ku směru mathematickému neuznávám za šťastnou myšlénku, stavěti důkazy na základ mathematiky nižší a jen někde užívati mathematiky vyšší. Již tím, že pp. spisovatelé byli nuceni, počet vyšší, byť jen výjimečně, tož přece jen připustiti, podán jest důkaz, že jediné správné stanovisko bylo by bývalo užívati mathematiky nižší i vyšší každé na svém místě, nikoliv jedné pravidlem a druhé výjimkou, nýbrž té i oné stejným právem. Každý tudíž důkaz, kterýž vyšším počtem přesněji, rychleji se dá provésti, neměl býti vynucován počtem nižším. Kde zajisté přece tak se stává, tam nelze uvarovati se rozvláčnosti a nepřehlednosti, kteráž tomu, kdo vyšším

počtům uvykl, přímo jest odpornou, tomu pak, kdož jen počet nižší zná, přece zůstává odstrašující a nesrozumitelnou. Za příklad uvádím jen důkazy o zákonech volného pádu, o momentech setrvačnosti, o pohybu na vykázané dráze a j. Vím ovšem, že pp. spisovatelé měli na mysli vyhověti čtenářům takovým, kteří mathematiky vyšší znalí nejsou; tací však, toho denní zkušenosť dává důkazy přečetné, nebývají ani mathematiky nižší tak znalí, aby důkazy na několika stránkách prováděné mohli jasně proniknouti a důkladně pochopiti; kde pak žáci z jiných příčin jsou nuceni důkazům takovým se učiti, tam zapomínají je, jakmile jen zapomenouti je smějí. Praktikové, kteří berou knihu do rukou, aby se poučili o tom, jak co jest, málo starají se o to, proč tak jest, a procházejí přes důkaz poněkud spletitější, byť i na základě mathematiky nižší provedený, právě tak, jako by důkaz byl proveden počtem vyšším. Mathematika není fysice účelem, nýbrž prostředkem; knize pak na výši vědy stojící sluší lépe, když již se neomezí na části experimentalnou a praktickou, voliti prostředky mathematické tak, aby cíl vlastní dosažen byl co nejrychleji a vystižen co nejpřesněji.

Tato zásada vede však ještě k pravidlu jinému, kteréhož díla fysikalní by měla dbáti měrou nejvyšší, šetřiti totiž u mathematických formulí všemožné jednoduchosti. Čtenáři každému jest vzorec nějaký tím srozumitelnější, čím jest přehlednější. Shledávám však vzorce četné a vztahy, kteréž ve formě zbytečně složité a rozvláčné jsou podány. To pak stává se tím, že se do vzorců takových přemnohé korrekce přijímají, kterýmž jednotlivé veličiny při pozorování a měření podléhají. Dle mínění mého jsou korrekce takové věcí vedlejší, nenáležejí do hlavních vztahů, provádějí se při práci často v hlavě, jindy pomocí tabulek, jindy lze jich zanedbávati atd., zkrátka v praxi pozorovatel nepočítá dle takových vzorců složitých, poněvadž každou veličinu, kterou pozoruje, korriguje pokud nutno pro sebe, než ji ve vztah s veličinami jinými uvede.

S tím, co jsem zde naznačil všeobecně, nemaje vůbec v úmyslu do podrobností zabíhati, souvisí jiná ještě otázka, o které rovněž tak všeobecně chci se zmíniti. Týká se osnovy měr. Ve zvláštním oddílu vytkli pp. spisovatelé velmi přesně a jasně stanovisko, jaké zaujímá starší osnova měr relativní a novější absolutní, uznávají rozhodné přednosti soustavy absolutní co do stránky vědecké, rozhodují se však v mechanice pro soustavu starší z příčin praktických. Vlastně však neprovádějí osnovu tuto důsledně, nýbrž píší četné vzorce tak, jak psáti je může jen soustava měr absolutních. Připouštějí tudíž ve vzorcích mnohých soustavu novější, jaksi výjimečně, z pravidla pak užívají soustavy starší. Lituji, že nestalo se naopak. Již z ohledů didaktických, ještě více theoretických. Že jiné knihy mají soustavu starší, to nemělo býti důvodem, aby tato kniha nová neučinila počátek ve směru správnějším. Měly tudíž zejména veškeré definice, výklady, vzorce a pod. býti založeny na základech soustavy novější; to by nebylo vadilo, aby některá číselná data neb tabulky nevztahovaly se na soustavu starší, zvláště když by přesně bylo vždy na rozdíl starších a novějších jedniček poukázáno; smí zajisté a má kniha, která ku praxi přihlíží všady, také v této otázce jakési koncesse praxi činiti.

Velikou okrasou dílu celému jest krásná jeho úprava, veliký počet původních a přehledných výkresů, konečně i mluva vesměs jasná a co do stránky jazykové vzácnou měrou správná a přesná.

Končím přáním vřelým, aby podařilo se pp. spisovatelům překonati různé překážky, kteréž se vydávání v cestu staví, a dovésti dílo celé ku šťastnému konci v čase co možná nejkratším. Jakož zajisté mužové vědy, kteří působením dlouholetým a záslužným bohaté nastřádali poklady své zkušenosti, povinni jsou tím veřejnosti, aby poklady tyto ve prospěch vědy učinili přístupnými, tak má naopak i veřejnosť, kteréž zkvétání literatury vědecké nemůže býti jednostejným, vůči mužům těm povinnosť, každý takový podnik jejich pro vědu záslužný usnadňovati a podporovati.

STROUHAL.

H. Resal, Physique mathématique. Électrodynamique, capillarité, chaleur, magnétisme, elasticité. Paris, Gauthier-Villars 1884.

Že pojem mathematické fysiky dosud není náležitě vytříben, dokazují rozdíly co do obsahu, objemu, methody a formy této vědy u různých národů kulturních. Hodlaje při jiné příležitosti obšírněji s otázkou touto se zanášeti, poukazuji zde pouze k tomu, že u Francouzů *soustavné* vzdělání math. fysiky do pozadí ustupuje tak, že tato věda spíše je konglomeratem *oněch* vědomostí, kterých sobě upotřebením mathematiky na *různé* (nesouvislé) otázky fysikalní zjednáváme (Lamé). Souvisí s tím, že hlavní

pěstitelé math. fysiky u Francouzů jsou z pravidla mathematikové (Laplace, Lagrange, Poisson, Cauchy, Lamé), u Angličanův a Němců naopak fysikové (Maxwell, Thomson, Kirchhoff, Weber, Helmholtz).

Poznámku všeobecnou potvrzuje znova přítomný spis Resalův (až na to, že Resal není zástupcem prosté mathematiky); vidíme zde, v samém již titulu, *disjecta membra* fysiky v roztomilém neladu. Po poznámce té nepřekvapí nás více následující výrok v předmluvě, jenž výborně charakterisuje způsob, jakým pojímají Francouzové math. fysiku: „La Physique mathématique, telle qu'on l'entend actuellement, doit, il nous semble, être considérée comme ayant pour point de départ la théorie de la capillarité, que Laplace a substituée à la théorie très contestable de Clairaut, laquelle est à peu près tombée dans l'oubli.“ Tedy Newtonova Principia, o více než sto let starší (1687), nejsou ničím pro math. fysiku?!

Spisovatel dokládá ku konci předmluvy, že uveřejnil řadu pojednání v „Journal de Mathématiques pures et appliquées“, jež uznal za dobré spojiti a vydati v jediném svazku (přítomném) a připojuje k tomu: J'ai cru devoir me dispenser de reproduire la thermodynamique, qui est entrée dans l'enseignement ordinaire, et la théorie de la lumière, qui par l'extension qu'elle a prise, est devenue un Chapitre à part de Physique mathématique (?!).

Pomíjejíce po tomto auktorem samým daném objasnění otázku, zdali máme před sebou fysiku mathematickou v pravém toho slova smyslu, obrátíme se k rozboru vydané jím *řady pojednání* z oboru oné vědy.

Elektrodynamika podává odvození Ampèreova zákona; odvození to podáno mnohem všeobecněji, na př. v *Briot:* Théorie de la chaleur (II. Partie, Chap. VIII.), a *i zde* význam jeho je spíše mathematický než fysikalní. Výklad končí vzájemným působením solenoidů — jest tudíž pouhým fragmentem elektrodynamiky.

Tendence převahou mathematická jeví se též v theorii *kapillarity*, jež se obmezuje na rozbor tvarů povrchových kapalin (krůpějí, sloupců v trubicích atd.).

Theorie tepla — vlastně theorie sdílení tepla, s vyloučením thermodynamiky, jak již uvedeno — tvoří až na jisté změny méně podstatné výtah slavného spisu Fourierova, majíc takto sloužiti dle poznámky spisovatelovy za průpravu k obšírnějším spisům (Poisson, Mathieu, Lamé). Toto nejobšírnější z celé sbírky pojednání jest velmi pečlivě sestaveno: skoro polovici jeho zaujímají výklady *ryze* mathematické (integrace rovnice Besselovy, rozvinutí jakéhokoli úkonu v řadu trigonometrickou, sférické úkony atd.); však i řešení problemů math.-fysikalních nemá pro fysiku většího významu, nežli pro mathematiku.

Elektrostatika opírá se zcela o starší hypothesu dvou fluid; jméno *Faraday* vyskytuje se zde na *jediném* místě (jakožto původce názvu silokřivek). V podobném směru pojednáno o *proudech elektrických* a o *magnetismu:* obšírný rozbor toho, co se děje v koulích, válcích, ellipsoidech a j. útvarech, zajímavých více pro jednoduchý svůj tvar geometrický nežli pro praktický význam hledě k otázkám fysikalním. Nebudiž popírána cena podobných rozborů; jiná však otázka jest, náleží-li ony do popředí v *soustavě* math. fysiky, neb mají-li dokonce výhradně zabavovati mysl naši. Pro toho, komu pojem math. fysiky buď úplně neb z větší části splývá s pojmem *theoretické fysiky*, nemůže býti odpověď pochybnou.

Pěkná jest stať o *pružnosti;* zde má spisovatel v základných pojmech mechaniky pevnou půdu pod sebou, a může svou ryze analytickou methodou dospěti k výsledkům, jichž význam pro fysikalní stránku dotyčných problemů jest nepopiratelný. Podstatně nového není ovšem zde (jakož vůbec v celém spise) nic obsaženo, a nebylo také spisovatelem zamýšleno podati nějakých nových výsledků; spracování jest však, pokud při zběžnějším prohlednutí bez podrobnějšího studia lze konstatovati, velmi jasné a pečlivě provedeno.

Kdybychom byli oprávněni, vytýkati spisu, jenž byť ne titulem, zajisté celým uspořádáním se uvádí co sbírka nesouvislých statí, neúplnosť, musili bychom k mezerám v předmluvě samé uvedeným připojiti *hydromechaniku* a *akustiku.*

Celkem platí o přítomném spisu, co *Thomson* a *Tait* ve své Theoretické fysice (č. 453.) pravili o starších spisech Poissona a jiných: „Z těchto spisů, které ostatně jen mathematickou analysi předmětu podati nám chtěji, málo více sobě zjednáváme nežli obratnosť v řešení problemů, které všeobecně neposkytují velký interess fysikalní.“ A dokládají-li tito spisovatelé, že ve *svém* spise hlavně takové otázky rozbírati budou, jež objasňují fysikalní principy, a že mathematických obtíží nebudou ani vyhledávati, ani

se jim vyhýbati — zdá se mi, že by všichni spisovatelé math. fysiky měli sobě zvoliti tyto věty za heslo! A. SEYDLER.

Chemie.

Albrecht Rau, Die Grundlagen der modernen Chemie. Braunschweig 1877.

Albrecht Rau, Die Entwickelung der modernen Chemie. 1879.

Albrecht Rau, Die Theorien der modernen Chemie. 1884.

Ostrých spisů proti směru tak zvanému modernímu v chemii bývalo vždy velmi mnoho. Jedny z nich vycházely od chemiků konservativných (*Kolbe*, *Mohr*, *Witstein* a j.), druhé od nechemiků. Proti prvým není nevyhnutelně nutno bojovat, nechť pracovníci na poli vědy vyloží dle vlastního svědomí své náhledy; proti druhým by se mělo povstati, šiříť *obyčejně* falešné názory mezi neznalé věci laiky, a škodí dobrému pojetí vědy. V polemických spisech Kolbeho byla konečně mnohá zrnka pravdy, a věru mnohý z moderních chemiků přisvědčil mnohému z toho, co vypsal vynikající experimentator Lipský ve svých: *Zur Entwickelungsgeschichte der theoretischen Chemie* (1881). *Mohr* byl hluboký myslitel, toho muže posud ani jeho spolukrajané neocenili, rušti chemikové spíše památku polyhistora hájívají, i jeho polemické spisy jsou pravdě prospěšné. *Witstein* jest nepříčetný nepřítel *francouzských* zakladatelů směru moderního, jeho polemický spis čte se ne s chutí, není v něm nic, než samé nevtipné nájezdy. *Kolbe*, to upříti nelze, naší věci přece jen uškodil. Zavedl o velikých mužích, s nimiž ovšem *on* mohl se měřiti, ton, který není vědy důstojný. Tonu toho uchopili se nechemičtí odpůrcové moderního směru vědy naší, a nejvíce po té stránce vyniká jeden druh filosofů. Tito pánové velmi sečtení a ozbrojeni slovy „Erkenntnisstheorie“ táhnou do boje proti vědě, jejíž historii znají, o níž mnoho spisů četli, v níž ale nežili, již nepronikli. O mužích, jichž jméno chemik jen s největší úctou vyslovuje, mluví způsobem nedůstojným, užívajíce výrazů, jichž jen na tvrzích užívají. Prof. dr. C. *Jessen* vydal nedávno spis: *Der lebenden Wesen Ursprung und Fortdauer nach Glauben und Wissen aller Zeiten sowie nach eigener Forschung.* (Berlin 1885.) Spis ten jedná o všem: o védách, papirusech aegyptských, o *Haecklovi*, Zoroastru a Kristu, a také o moderní chemii. Když byl vyslovil své politování nad fysiky, že vzali atomový názor Demokritův za vlastní, a když byl je poučil, že nemůže býti prázdnoty v přírodě, vede hlavní argument: „aber freilich gesehen oder nachgewiesen oder gemessen hat noch kein Mensch ein Atom, bisher existieren sie nur in der Phantasie. Gar zu gern möchte man nur einziges packen und festhalten, aber weder ein Demokrit'sches Atom, nur ein solches, wie es die moderne Wissenschaft brauchen könnte, hat sich fangen lassen. Also da haperts, da hat die Sache ihren sehr, sehr bedenklichen Haken.“

Vzav spisek *Wurtzův* o theorii atomové, polemisuje svým způsobem: „Hätte der Verfasser nur die geringste Kenntniss von der Geschichte seiner Wissenschaft, so würde er sich hüten, so naiv alle diese Zeugnisse seiner Unwissenheit sowie seines Mangels an gesundem Menschenverstande und an allgemein wissenschaftlicher Bildung auszuplaudern.“

Každý chemik ví, že atomy jsou něco hypothetického, ale hypothesa ta má do sebe velmi mnoho pravděpodobnosti, mnohem více než hypothesy jiné, které uvedly náuky k značné dokonalosti (povaha elektřiny, ether). Pakli ale máme atomy za základ názorů našich, musí nám býti dovoleno, abychom po tu dobu s nimi nakládaly, jako s něčím *realným*, abychom veškeré dedukce možné, z pojmu atomu plynoucí, zkoušeli experimentem, sledovali, registrovali, a jakmile něco by se ukázalo, co by se příčilo, hned hypothesu opustili. Není vědy, kde by se domněnky jednoho rychleji *experimentem* zkoušely jako v chemii, kde jediné v Německu jest několik set pracovníků vedených znamenitými mistry. My dnes z těch názorův o směšné panu *Jessenovi* konstituci hmot vyvinuli ty překvapující výsledky o shodách mezi chemickými formulami a fysikalnými vlastnostmi! Bože, kde by se chemie octla, kdyby se měla s filosofy o to tahati, co je mezi atomy, a teprv přikročiti ku klassifikaci statisíců sloučenin benzolových, která je dnes klassická a vzbudila mezi vědci úžas, a říším přinesla industrialný blahobyt.

O spisech pana *Raua* jest nutno zmíniti se blíže, neboť jest to filosof, který velmi mnoho četl, zná naši literaturu dobře, jest jen škoda, že sobě umínil, zničiti moderní chemii, i musí býti té povahy, že co sobě umíní, i silami všemi hledí dociliti. *Rau* zná chemii, p. Jessen jí nezná, jemu stačí z motta *Huxleyova* jen polovic, a tu napsal

na spis svůj: „Gesunder Menschenverstand und Wissenschaft sind Eins.“ Pan Jessen měl ten výrok velikého anglického myslitele čísti dále, tam totiž stojí: „Když rozum ten snaží se chápati předměty s dostatečnou znalostí věcí. tak jak jsou, a nesnaží se je zkroutiti předsudky“ atd.

Rau bojuje proti moderní chemii, ač prý je těžko s moderními chemiky bojovati, neznají logiky a „Erkenntnisstheorii“. Dobrá. Zkusme logiku p. Raua a jeho přísný filosofický chod myšlénkový. On bojuje proti moderní chemii. Co jest ta moderní chemie, která jest to?

Spis výše vypsaný druhý str. 27. praví: „durch *Laurents* und *Dumas* Scholasticismus ist die geordnete Wissenschaft in *falsche* und *unwissenschaftliche* Bahnen gedrängt worden. sie ist das geworden, was man heute als moderne Chemie bezeichnet.“ To ovšem nestačí. Na str. 98. jest ona „Oberflächlichkeit“ a jinde jinak. Teprve v třetím díle možno uhodnouti, co si Rau myslí moderní chemií: „základ moderní chemie je úplné ignorování povahy prvkové, jen poloha atomů jest rozhodující o vlastnostech sloučenin.“ (Úvod, str. V.) Na str. XVII. jest konstantnosť valence prvkové základním kamenem chemie moderné. Jest nesnadno věděti, koho z chemiků souvěkých má Rau za moderního a koho za klassického, pouze na str. XI. praví: „nejvíce vynikající zástupcové exaktního badání jsou *Kolbe* a *Frankland*“. Oba tito vynikající mužové považovali vždy *Hofmanna* za velikého chemika, pan Rau zúmysla Hofmanna nejmenoval, ač se *nejméně* vyrovná oběma exaktním badatelům. Hofmann však první dokázal, že povaha prvková jest na prvém místě rozhodující, a rozšířil substitučný zákon *Laurent-Dumasův* (práce o chloranilinech a nitrofenolech. L. Ann. 57. 201.). Hofmann užívá všech strukturných formul a vztyčil experimentem vliv elementů znamenitě. Argumentace Rauova jest tudíž nesprávnou, všichni moderní chemikové uznávají na *prvém* místě povahu prvkovou, vždyť se pořád píše: o vlivu NO_2 skupiny, NH_2 skupiny atd.

Moderní chemie základním kamenem — stála valence *není*. Škola *Kekulého*, jenž jakožto chemik v organické chemii pracující byl velice oprávněn hájiti stálosť valence, upouští od principu toho. Názorem opačným však nebyla nijak zadána rána moderní chemii, naopak. Na str. 91. (třetí spis) dokonce Rau uznává, že „moderní“ chemickou povahu elementův a radikalů ve *druhé* řadě poznávají. Tedy Rauovo vymezení moderní chemie jest nesprávné, zajímavý však úkaz jest, že ve všech třech svazcích tento znamenitý znatel logiky a theorie poznání poráží silně tohoto imaginovaného nepřítele, počínaje si zbraní svou velice neslušnou po způsobu jistého španělského rytíře. Však vedle toho táhne se ještě jiný zajímavý řetěz důkazů. Rau ví, že moderní chemie předem spočívá na jiných sloupech. Gerhardt kategoricky zredukoval význam stálosti radikalů, Dumas a Laurent nalezli substituci i pochopili její význam, Wurtz a Hofmann odkryli typus ammoniaku, Kekulé vysvětlil valenci a Gerhardt zavedl nová čísla atomová. Rau snaží se dokázati, že radikaly pochopil Liebig, substituci odkryli Liebig a Wöhler, typus ammoniak zavedl Berzelius, valenci nalezl Frankland. atomová čísla Gerhardtova Berzelius! a celé strukturné formuly *Kolbe!!* Nuže nechť si tomu je tak, historie učí ovšem jinak, proč pak bojuje p. Rau proti moderní chemii, když její základy spočívají na půdě chemie klassické? Takové reformující názory vznášely se v atmosfeře jisté doby a mužové vynikající je cítili, ale jen jeden určitě je vysloví, a toho si historie pamatuje.

Že užívá pan Rau o velikých lidech výrazů tak neslušných, tomu se nedivíme vždyť někteří filosofové si v polemikách v tom libují: *Feuerbach* mluví o Schellingově filosofii: „Die Philosophie der lächerlichsten Eitelkeit, die theosophische Posse des philosophischen Cagliostro; wesenlose, eitle Erscheinung“ atd. I jeho kritiku *Langeho*: „Es ist ein Jammer, wenn Philosophen von dem Schlage Lange's in der Naturforschung sich ein entscheidendes Urtheil anmassen“ — opomineme. ale že si troufá i kárati experimentalnou část prací nejlepších pracovníků (I. 85. a 108.), to je poněkud smělé Rau filosof a chemický experiment! Mnoho muže toho omlouvá, že sám má za to, že není třeba ku filosofickým recensím toho druhu býti odborníkem (III. 313.). Do které kategorie patří on, jenž paedagogicky čtenáře učí, že jsou dvojí kritiky (II. 62.): „Kritik der Erkenntniss und die Kritik des Missverstandes!“ nechť rozhodne laskavý ctenář.

B. Raýman.

Psychologie.

O spiritismu. Sepsal dr. Fr. Janiš, prof. mravovědy při bohosl. fakultě v Olomouci. V Olomouci, T. Slavík, 1884. Str. 45 za 40 kr.

Stuart C. Cumberland, Besucher aus dem Jenseits. 1885, str. 62, za mk. 1·50.

1. V 17 §§. p. sp. napřed vymezuje spiritism a od hypnotismu liši; popsav hlavní zjevy spiritistické právem mluví o zásadách spiritist. „náboženství" a ukazuje, že je nepřítelem křesťanství a katolicismu zvláště. Dle mínění p. sp. nelze všecky zjevy spiritismu vyložiti ani hallucinováním, ani psychosou, ani silou medií, ani čtvrtým rozměrem prostorovým, ani působením duchů lidí zemřelých, ani konečně vlivem duchů dobrých; za to zdá se p. spisovateli, že zjevům, které přirozeným způsobem vysvětliti nelze, dá se porozuměti působením — zlých duchů.

Nezdá se nám, že věc, o kterou jde, s náležitou klidností vědeckou je prozkoumána: sice p. sp. nikterak neuznává, že nedají se mnohé zjevy vyložiti přirozeně (podvodem, zneužíváním hypnose a t. p.), ale nevěří tak o *všech* zjevech spiritist., protože když tolik tisíců je svědkův a mezi nimi tolik učených, nelze prý popírati lidské svědectví, nemá-li dějepis se učiniti nemožným. K tomu sluší poznamenati všeobecnou a specialnou poznámkou. Lehkověrnosť člověčenstva, jak historie učí, pravidlem se vyskytuje a kritická soudnosť vyjímkou; proto i při sebe větším počtu svědků nutno býti ostražitým. Podvodů stalo se ve věci příliš mnoho, než abychom se bez důkladného *experimentalného* přesvědčení mohli pouštěti v hypothesu tak smělou, za jakou p. sp. se přimlouvá. Máme na př. dokázáno, že *Zöllner* a *Crookes* byli oklamáni, že tedy dobrých svědků vědeckých snad přece jen po skrovnu jest. Uvádí-li p. sp. Faradaya mezi svědky pro skutečnosť spirist. zjevů, vedle Zöllnera, nesprávně jedná: Faraday poznal některé zjevy spiritistické a fysikalně je vykládal (hyb stolků), Zöllner nesoudnosť svou osvědčil nepoznav hypnosy jako zjevu přirozeného a dav se ošáliti podvodným Sladem.

Co konečně výkladů zjevů sp. se týká, tož na ten čas, jak už řečeno, jde o zjištění fakt. Vždyť máme poučnou analogii s hypnotismem! Proto výklad p. sp. nelze přijati, nehledíc ani k jiným obtížím, se kterými taková hypothesa se potkává.

Zajímavo je (str. 10.) čísti, jak církev katolická o mesmerismu se pronesla.

2. Známý „antispiritista" (?) a čtenář „myšlének" p. Cumberland velmi zajímavě nám vykládá, kdy se naučil zjevy spiritistické dělati přirozenou pružností svalův a patřičnými k tomu přístroji a t. d. Slyšíme, jak odhalil rejdy pověstných medií Bastiana, Sladea (jenž se Zöllnerem si hrál). Knížka tato doplní v mnohém ohledu spis p. prof. Janiše, ukazujíc s velikou přesvědčivostí, že *všecky* spiritist. manifestace dají se vyložiti fysikalně.

Tak zvaného čtení myšlének podrobnější analyse psychologické a fysiologické nedává, naznačuje však, že zakládá se na porozumění bezděčným pohybům svalovým provázejícím určité a soustředěné myšlénky.

T. G. M.

Sociologie.

Fustel de Coulanges, La Cité Antique, Etude sur le culte, le droit, les institutions de la Grèce et de Rome. XI. vyd. 1885, str. 478.

Máme před sebou nové vydání známého spisu Coulangesova, ve kterém jednotlivá společenská zařízení Řekův a Římanů vykládají se v souvislosti se zařízeními ostatními: hlavně pak bohopocta a náboženské idee vůbec považují se od auktora za kořeny všech právních a politických zařízení. Mezi sociologickými právníky p. F. d. C. místo zaujímá velmi čestné. M.

Historie.

Römische Staats- und Rechtsaltertümer. Ein Kompendium für Studierende und Gymnasiallehrer von Dr. Max Zoeller. Breslau. W. Koebner 1885. (M. 6.)

Spisovatel známý chvalně svým spisem: „Latium und Rom" (v Lipsku u Teubnera 1878) předstupuje u veřejnosť s novou knihou, dosti objemnou (str. 438), ve které, jak sám v předmluvě připomíná, nepřináší sice nových hypothesí, nýbrž výsledky badání v oboru římských starožitností státních a právních až do nejnovější doby dosažené chce podati, pokud možno, objektivně, přehledně a praecisně, maje při tom na zření hlavně studující (universitní), kandidaty a učitele gymnasialní. Že pak spisovatel úloze vytčené zcela dostál, můžeme tvrditi plným právem. Spisovatel použil důkladných prací Niebuhrových, Rubinových, Langeho, Mommsenových, Marquardtových,

Madvigových, Willemsových, Herzogových a j. Pro toho, jenž by o nějakou partii zvláště se zajímal a s ní zevrubněji seznámiti se chtěl, udán jest u každé kapitoly dotyčný spis a místo.

Uspořádání látky jest velmi přehledné a jasné, a v té příčině jsme zvláště spisovateli povděčni, že na př. jednotlivé funkce, práva i povinnosti sněmů, magistratův a j. s dobrým taktem roztřídil na kategorie, a tím studium nemálo snadnějším učinil. Jakož přirozeno sp. dle účelu knihy pojal ve spis jen věci důležité a závažné, vedlejších a nepatrných pominuv. Proto také z citatův uvádí jen nejdůležitější a nejobsažnější. — Na konec přidán jest pro snadnější přehled obšírný index.

V otázkách sporných sp. rozhoduje se po většině s důvody platnými pro mínění pravděpodobnější (srov. na str. 15. a 19. o původu klientův a plebejů, str. 77. o složení curiatních comitií, str. 99. n. o rozdílu concilií plebejských a comitií tributních, str. 226. o identitě quaestores parricidii a quaestores aerarii, str. 239. o původu názvu tribuni plebis a pod.), aneb kde rozhodnutí úplně nejisto jest, raději se přizná: non liquet.

Ve všech věcech ovšem bychom panu sp. nepřisvědčili, na př. na str. 6. o převelikém vlivu Etrusků na instituce a vůbec veškeren život římský, o čemž prý nyní téměř žádný badatel nepochybuje; na str. 143., že aedilita nebyla pojata dle zákona Villiova v certus ordo magistratuum; na str. 155. a 169., že v nové ústavě republikánské již napřed o diktaturu postaráno bylo (dle Mommsena); na str. 101. ve výkladě o třetím zákoně Valeriově a Horatiově. Nesrovnalosti ve výkladu jsme spozorovali tyto: na str. 172. praví sp., že jest pochybno, od které doby diktator byl podroben provokaci, ale na str. 173. přidává se zřejmě k mínění Mommsenovu, že se to stalo na základě 3. zákona Valeriova (o provokaci); na str. 217. v pozn. cituje sporné místo Festovo o zákonu Oviniově, a sice čte tam: *curiatim*, kdežto na str. 289. uváděje totéž místo píše dle konjektury Meierovy *iurati*. Str. 193. m. apud tum fasces erant, má býti snad: apud quem tum fasces erant. Ostatně jest technický výraz: penes quem fasces sunt.

J. P.

Anthropologie.

Beiträge zur Craniologie der grossrussischen Bevölkerung der nördlichen und mittleren Gouvernements des europäischen Russlands. Von Prosektor A. Tarentzky. St.-Pétersbourg 1884. (Mémoires del'Academie imp. des sciences VIIe serie, t XXXII. Nr. 13.) 4, str. 81.

Nepatrná poměrně jest kraniologická literatura ruská. P. sp. vytýká jí, že při zkoumání lebek se nedbalo, odkud která pocházela. Tím značné pozbývají ceny výsledky skrovných posavade badání. Slovanští kmenové, kteří znenáhla se šířili po Rusku z jihu na sever, nalezli již cizí usedlé obyvatelstvo. Během doby splynuli buď s nimi Slované, assimilovavše si je úplně, neb žijí posud vedle sebe. Pohyb národnostní na Rusku trval v Rusku ještě v dobách historických: na severu vystupováním nových kmenů ze Skandinavska a od Uralu, na jihu i východě výbojnými nájezdy kmenů mongolských i tatarských. Všechny tyto převraty musily zanechati sledů ve slovanském lidu. Ryzí slovanský typus určiti a rozeznati od typů cizích, toť hlavním úkolem ruské anthropologie. P. spis. prozkoumal celkem 184 lebky ze severního a středního Ruska mezi 68 a 56^0 š., a sice vzal jen lebky po lidech z kruhů selských. Výsledky toho sděluje p. sp. v tomto spise, a sestavil je přehledně na tabulích (str. 71.—81.). P. spis. pozoroval, že čím více se blížíme středu ruského národa, tím více ubývá lebek dolichokefalních. V středních krajinách naskytají se dolichokefalní lebky jen výjimečně, tu zachoval se typ velkoruské lebky nejryzeji. Jsou to gubernie Vologodská, Tverská, Novgorodská i Pskovská. Naopak v krajinách severních, v Archangelsku i Oloněcku nalézá se v prvé polovice, v druhé třetina lebek dolichokefalních. V gub. Kostromské i Jaroslavské jest $^1/_3$ neb $^1/_4$ dolichokefalních, a přece jest nyní v prvé 99·7 $^0/_0$ Rusův a v druhé 99·9; patrně žilo tu v dobách předhistorických plémě dolichokefalní, což dokázáno ještě Bogdanovem, který v kurhanech tamějších našel většinou lebky dolichokefalní. Prognathní lebky výhradně téměř se naskytují v Archangelsku, Oloněcku i Petrohradsku (kde jest $^1/_6$ dolichokefalních), počet orthognathních jest tu nepatrný; jinde jsou do daleké většiny mesognathní, ze 160 nalezl p. spis. 112 mesognathních, 40 orthognathních a 8 prognathních. Pravidlem jest lebka hypsokefalní, ač není nepatrný počet obličejů vyvinutých do šířky v gubernii Archangelské, Kostromské

Jaroslavské i zvláště Tverské; podélný obličej pozoruje se v Oloněcku i Pskovsku. Co do otvoru dutiny oční převládá mimo Archangelsko i Novgorod tvar mikrosemní, největši pozorují se v Kostromsku. Co do otvoru nosního převládá tvar leptorhinní, nejméně naskytuje se platyrhinní. Celkem vyznamenávají se stálou velkoruskou lebkou brachykefalní gub. Tverská (93·9 % Rusův a 6 % Čudův) i Pskovská (99·3 % R.), a sestupujícím pořádkem co do ryzosti typů následovaly by asi gubernie Vologodská (91·7 % Rusův a 8·2 % Čudů), Novgorodská (96.1 % R. a 3·8 % Č.), Jaroslavská (99·9 % R.), Kostromská (99·7 % R.). Petrohradská (81·1 % R., 11·5 Č.), Oloněcká (67·2 % R., 32·4 % Č.) a Archangelská (86·9 % R. a 11·3 % Čudů). Z čislic národnostních přičiněných referentem v závorkách patrno, že jest ne nepatrná neshoda mezi výsledky badání anthropologických a dnešními poměry národnostními či spiše jazykovými. Vysvítá z toho, že v mnohých gub. neruský živel byl dříve číselně silnější, splynul však během doby s ruským, přijav jmenovitě ruský jazyk, a zachoval se v typu ruského lidu. —

Kapacita lebky velkoruské jest průměrně u mužů 1423, u žen 1345, poměrně tedy značná. P. sp. nepochybuje, že typus slovanské lebky vůbec byl identický s dnešním typem velkoruským, t. j. byl *brachykefalní*. Proti tomu ozývá se v době novější odpor se strany velice závažné. Ve východní Haliči, na hranicích haličsko-bukovinských nad Dněstrem, na Litvě, v Poznaňsku nalezly se v starých mohylách lebky dolichokefalní. Při nich nalézaly se zároveň prsteny, které se nosívaly na pásku navlečené na hlavě, tak zv. „Schläfenringe", a ty považují archaeologové za ryze slovanské, neboť nenalézají se mimo území někdy Slovany zaujímané. To přimělo Rud. Virchowa k náhledu, že kdysi část Slovanů byla též dolichokefalní (Verhandlungen d. Berliner Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie u. Urgeschichte, 1881, str. 357.—372., srov. též ib. str. 73., kde Virchow prohlašuje, že není úplně přesvědčen o tom, že by tyto prsteny spánkové byly specificky slovanské a že nemusí všecky tyto hroby býti slovanské). K němu přidružil se dr. Wankel vyslovuje se mnohem rozhodněji pro dolichokefalnosť Slovanů (Mittheilungen d. anthropol. Gesellsch. in Wien XII, str. 127.) a v nejnovějším svém spise „Beitrag zur Gesch. d. Slaven in Europa", (Olmütz 1885), kde dnešní brachykefalní typ připisuje smíšení Slovanů s kmeny brachykefalními. Otázka tato jest velice důležita pro starověk slovanský, jmenovitě dnes, když se opět počínají ozývati hlasové, že prý Slované jsou na západě v dnešních svých sídlech od pradávných dob a ne teprve od V.—VI. stol. Zajisté má mnohem více pro sebe náhled dra. Is. Kopernického, který na 2. sjezdě českých lékařův i přírodozpytců položil otázku takto: „který dolichokefalní kmen asi žil ve slovanských zemích a mezi slovanskými kmeny v XI. stol. po Kristu?" (Anthrop. Mitth. XII. 151.) Tímto dolichokefalním kmenem byli nejspíše Němci. Že sídleli prvotně Němci na celém území od Němenu až do gub. Moskevské, činí velice pravděpodobným i jazykozpyt; dokázal se totiž značný vliv germanštiny na čudštinu, který možno vysvětliti jen dlouhým úzkým stýkáním se živlu čudského s germanským (Thomsen, „Über den Einfluss der germanischen Sprachen auf die finnisch-lappischen" 1870). Nad Dněstrem sídleli Bastarnové, kmen to dle Strabona i Tacita germanský, a tato sídla zaujali několik století později Gothové. Němci pak stěhujíce se dále na západ neopustili zajisté všickni do posledního muže prvotná sídla svá, nemálo jich zajisté zůstalo, tím vysvětlí se nejsnadněji rychlá poměrně germanisace kmenů polabských. Tak zůstalo zajisté i několik osad v zemích polských a splynuly znenáhla se silnějším kmenem slovanským; v osadách, kde silnějším počtem zůstali Němci, zachoval se typ německý déle, když již řeč německá dávno byla oněměla, a obyčeje i zvyky německé byly ustoupily slovanským. Tím vysvětluje se, že v hrobech poznaňských nalézají se typy německé a okrasy slovanské. V tento smysl vyslovil se dr. Fligier ve zprávách anthropologické společnosti Vídeňské IX, 15—17, 83, XI, 100—101; a v „Archiv für Anthropologie" XIII, 326.

POLÍVKA.

Dr. H. Ploss, Das Weib in der Natur- und Völkerkunde. Anthropologische Studien. 2 svazky. Lipsko 1885, mk. 16.

Mnoho látky sneseno je v těchto dvou obšírných svazcích, ale spracována je chatrně, hlavně s medicinského stanoviska, nikoli s anthropologického, jak titul slibuje.

M..

Národní hospodářství.

J. Singer, Untersuchungen über die socialen Zustände in den Fabrikbezirken des nordöstlichen Böhmen. Ein Beitrag zur Methodik socialstatistischer Beobachtung (Lipsko 1885), str. 267.

Mladý národohospodářský badatel uvádí se touto knihou velmi čestně do literatury odborné. Spis jeho, již předmětem svým zajímavý, klade si zvláštní methodologický úkol. Známoť, že praktický interess, oživený vysoko se dmoucími vlnami socialního hnutí, i snaha po obnově theorie na širokých základech indukce vyvolaly v desítiletí posledním hodnou řadu prací popisných o socialních poměrech celých skupin neb odvětví výrobních v určitém místním ohraničení. S. uváděje spisy tyto (jmenuje výslovně Thuna, Bráfa, Schnapper-Arndta a Saxa) vytýká, že užitečnosti jejich pro theorii na závadu jest nedostatek shodné ve všech methody. Nepopíráme podstatnosť té výtky, ačkoli přehlednouti nelze, že sám úkol dotčených prací není veskrz stejný. Jedny — jich prozatím je většina — vybírají si určitá odvětví výrobní a vyšetřují specialní jich otázky dělnické, tak jak v souvislosti s celou organisací výrobní a obchodní příslušného odvětví se utvářily. Druhé, k nimž i spis Singerův náleží, zahrnují v předmět pozorování svého celé místní komplexy odvětví výrobních více méně četných a různorodých snažíce se postřehnouti, co v socialních poměrech dělnictva jejich jest druhového, typického. Individualní zvláštnosti jednotlivých odvětví výrobních, a účinek jejich na poměry dělnické zde aspoň relativně do pozadí stoupají. Pro tento druhý směr hlavně hodí se methodické schema, jež S. ustrojil jakožto vzor, podle kteréhož by při pracích podobných postupovati bylo. Sám pak na základě jeho, opíraje se o bedlivá osobní vyšetření a pomůcky úřadní statistiky, vylíčil poměry dělnické v severovýchodních fabričních okresích českých. Nemohouce se pouštěti do vypočtení všech podrobností onoho schematu, připomínáme pouze, že jest rozčlánkováno logicky a nepomíjí žádné důležité stránky příslušných společenských zjevů. Probírajíce se věcným obsahem spisu Singerova, nalézáme všude hojně dokladů, že hleděl si zachovati jasný zrak objektivního pozorovatele a pečoval vším úsilím, aby nabyl materialu co nejrozsáhlejšího a na jeho základě dospěl k výsledkům majícím pro okres pozorování jeho platnosť typičnou. Jestliže se to ve všech případech se stejným úspěchem nepovedlo, není arci vinou auktorovou, který shledávaje pracně data potřebná často marně tluče na dvéře, jež předsudek anebo neochota otevříti se zdráhají. S byl si takových mezer vědom a nedal se strhnouti k ukvapenému generalisování. Spracování bohaté látky jest obratné, hojné tabulky statistické napomáhají přehlednosti. S prospěchem použilo se i výsledků posledního popisu obyvatelstva. Vědomostem našim o socialních poměrech krajů domácích dostalo se obohacení v nejedné příčině velmi platného. Bráf.

Filologie a literatura.

B. B. Чуйко, Современная русская поэзія въ ея представителяхъ. С.-Петербургъ 1885. 8, str. 210.

Jest to řada velmi krásně psaných essayů, jak o novějších básnících ruských let 50tých. jako o Polonském, Majkovu, Nekrasovu, Tjntčevu, Chomjakovu a j., tak i nejnovějších, jak o Sadovnikovu, hr. Goleniščevu-Kutuzovu, Andrejevském i Frugu; k tomu pojí se přehled ruských humoristův a básníků-překladatelů, kde se vedle jiných odsuzuje překladatelská činnosť N. V. Berga. V závěrné kapitole, též v úvodu podává p. spis. celkovitý úsudek o současné poesii ruské, úsudek to valně nepříznivý. Mnoho pověděného zde, jak i v předešlých kapitolách při rozboru poetické práce jednotlivců, platí více méně o současné poesii vůbec, nejen v Rusku, též u nás. Poesie ruská celkem sklesla. Dnes opanovala lyrika. Ale i v té není viděti oněch všelidských úkolův i snah, kterými se ohlásila škola Lermontova. V současné poesii vyhynul objektivismus, patrny jsou v ní jen subjektivní poměry básníkovy ke skutečnosti, čili lépe řečeno současný poeta zabývá se jen sebou samým; on opěvuje jen své samolibé sny, své žaly, vypravuje nám o svých nadějích a touhách, a zapomíná, že mimo něho jsou lidé, a lidé tito mají své snahy i úkoly, svůj život, že dále jest věda. Toho všeho současná poesie nezná či nechce znáti. Současnému básníkovi není nic ani do vědy, ani do člověčenstva, nic do velikých otázek vědeckých ani do snah společnosti. On zná jen sebe, svou maličkou osobnůstku. Pochopitelno, že za těchto okolností obecenstvo lhostejně se začalo chovati k poesii a ji úplně takřka ignoruje. A skutečně, co jest mu do žalosti, radosti, nadějí i citů p. X neb Y! Pravda, on mluví jen o sobě

formou umělou, on lahodí našemu uchu frasemi, melodickým jazykem, avšak forma jedině, sebe dokonalejší nestačí; forma jest toliko prostředkem k vyjádření ideje, myšlénky, a toho posledního nepozorovati v ruské poesii doby poslední. Avšak praví p sp., ani ve formalní stránce nepokračovala ruská poesie; že dnešní básníci ruští vládnou tak znamenitě jazykem, že u nich verš i rým k také dospěl dokonalosti, to děkují předešlému pokolení, Polonskému, Majkovu, Nekrasovu. Ostatně dodává pan sp. výhradné pěstování formalní jen stránky pozorujeme i v evropských literaturách, v Anglicku stojí v čele tohoto „směru“ Tennyson, ve Francii tak zvaná škola parnasců. Velmi interessantní jest, jak p. sp. líčí spor mezi školami literarními v Rusku v 60tých letech, z nichž jedna podrobovala umění životu, kdežto druhá hlásala theorii umění pro umění. Původ „naivní, jednostranné této války papírové“ shledává p. sp. v německé filosofii, zvláště v náuce Schellingově. Těchto metafysických snů zbavila literarní obecenstvo ruské historická škola kritiky, která ukázala relativnosť aesthetických náhledův a nepopíratelnou souvislosť umění se zjevy životními. Pan spis. ostře posuzuje Nekrasova, který upadl do prvé z jmenovaných jednostranností, který však přes nedokonalou svou poetickou formu se přece stal nejpopularnějším básníkem ruským, neb on dával ve svých básních výrazu citům, touhám hýbajícím každým Rusem. Nekrasov byl především člověkem své doby, a ne lhostejným sobcem ve své studovně, on pociťoval sám vše, co hýbalo ruským obecenstvem. V tomto ohledu doporučuje p. sp. ruským básníkům následovati Nekrasova. —a.

Le Origini dell' epopea francese di Pio Rajna. Firence 1884, Sansoni.

Obyčejně pokládá se X. a XI. století, věk to, kdy živel francouzský rozhodně se ustálil, okamžik to konečného utváření se a objevení francouzské epopeje, též zároveň za moment početí její: ona jeví se jakož výraz životnosti, takřka jako prvý pláč neb úsměv, jímž znovuzrozená národnosť pozdravuje vůkolní širý svět. Theorie tato, zastoupená hlavně, jak samo sebou se rozumí, francouzskými učenci, p. Gastonem Parisem a j., nevylučuje z úvah svých význam a důležitosť germanských živlů v utváření se prvních a hlavních plodů poesie trouvèrské, připouští však vliv francký pouze se stránky všeobecně národně-psychologické přičítajíc zásluhu původnosti nové národnosti, resp. uchovalým a proměněným v ní živlům keltickým, a pokládá bouřlivé i stkvělé události historické. zvláště panování a války Karla Velikého za postačující pobudku ku samostatným básnickým pokusům. Hypothesu tuto snaží se p. Rajna v přítomném objemném spise vyvrátiti, nahrazuje ji novou, o nížto dovozuje, že francouzská epopea je původu essencielně germanského, že podstatné zárodky její přeneseny byly Franky, kteří je přijali jako dědictví společného Němcům kmene mateřského, do Gallie, kdežto se udržely přese všecky protivné keltické i římsko-latinské živly. Než je-li tomu tak, zdaž nemusili bychom najíti aspoň stopy epopejí těch ve stoletích následujících po vpádě franckém? P. Rajna připouští námitku tuto a snaží se požadavku v ní obsaženému zadosť učiniti. A skutečně podařilo se mu odkryti tyto staré epické živly, a sice v nejstarších mnišských kronikách. Co do obsahu jsou vypravování o Childerichovi, Clovisovi, Dagobertovi a t. d. jen přetvořené, zprosaičtělé epopeje, v jichžto barbarské latině p. Rajna ještě dovedl odkryti obraty nepopíratelné poesie a sice poesie národní. Vycházeje takto od theorie spatřující v eposu dílo skoro bezosobní, objektivaci národního ducha v bezvědomých jeho aspiracích, pan Rajna dovozuje, že tatáž vypravování během století děděná a lehce přetvořená, zdobena byla postupně jmény jednotlivých panovníků merovingovských i karolingovských. Panující čeleď Franků lpěla houževnatě na národních svých podáních, a když i konečně se počala odnárodňovati a přijímati, znenáhla ovšem a stupňovitě, řeč podrobeného kmene, neupustila přece ode svých pověstí, nýbrž je více méně svobodně překládala a tak všemu obyvatelstvu známými činila. Rozhodující obrat ten udál se bezpochyby v VI. století.

Toť obsah theorie a knihy p. R. Možno se vším souhlasiti? Sotva. Jednak jest těžko dovoditi, že stará francká vypravování a zpěvy byly skutečnými epopeami nebo s nimi totožnými, a jinak osud theorie té odvislým jest od konečného rozhodnutí záhady epické vůbec. Mnoho znamení svědčí tomu, že moderní názor o epopeji, jakož o plodu poetickém vymykajícím se ostatnímu celku básnickému, v budoucnosti se neudrží, že po revoluci Wolfem zahájené se vrátíme ku staré theorii o reflexivním, uvědomělém a osobním rázu epopejí též národ-

ních. Než budiž jak budiž. nepopiratelným zůstane, že kniha tato velice přispěla k osvětlení mnohých dosud tmavých partií počátků středověků, že nejen mnohé stkvělé dedukce svědčí o nevšedním talentu duchaplného florentinského professora vedle pp. de Sanctis, de Gubernatis, d'Ovidio nejproslulejšího mezi vrstevnickými vlaskými jazykozpytci a dějepisci literarními, nýbrž že i přítomná kniha p. Rajnova vypracovaná se vší svědomitostí a formalní dokonalostí potrvá jakožto důležitá památka moderní filologie H. G. S.

Alfred Klaar, König Ottokars Glück und Ende. Eine Untersuchung über die Quellen der Grillparzerschen Tragödie. Leipzig. 1885. 130 str.

Scherer poukázal v pojednání, uveřejněném ve „Vorträge und Aufsätze" na vliv, který měl na Grillparzerovo drama štýrský kronista Otakar (t. řeč. z Hornecku), z něhož vážil nejen největší část děje, než i charakteristiku mnohých osob, ba i básnické obraty a podněty. Grillparzer sám mluví ve svém životopise o „hltavém čtení" všeho, co se Otakara týkalo; Laube v Sebr. dílech G. IV, 157. poukázal na výpisky v básníkově pozůstalosti; k práci, jakou sp. podnikl, bylo tedy příprav dosti učiněno. Panu K. poskytnuta mimo to valná pomůcka tím, že mu Vídeňský magistrát dovolil, nahlédnouti do části G. pozůstalosti sem hledící.

V první kapitole studie své vypravuje nám K., z kterých historiků nalezl výpisky. G. dle toho znal vše, co tehdy bylo o Otakarovi vydáno; nejvíce výtahů bylo z Otakara Štýrského, jehož básník ve čtvrtém jednání uvedl také na jeviště.

Prameny ty a jiné, jichž zjevně bylo též užíváno, snaží se K. v II. kap. urovnati a charakterisovati, což se mu však nehrubě podařilo. Postrádáme tu úplnosti a jasnosti, brzo schematisuje, brzo charakterisuje, a byli bychom vděčnější za nejmenší tabulku pramenů, snad i s některými skratkami, aby nebylo později citováno pod čarou devět- až desetkrát „a. a. O.", jichž každé značí jiný pramen, a jež třeba pracně vyhledávati v kap. I. a II.

Ku poznámce o Dalimilu dodali bychom, že tento „nejásá radostnými verši nad smrtí královou". Celý způsob, kterým o Přemyslu mluví, jest, ač nepřátelský, přece důstojný a praví, že Přemysl sešel „pohřiechu". Svoje mínění ovšem nedovedl klepotným veršem svým vysloviti tak, jako dokonalý básník Horneck. Že K. Dalimila nezná, jeví se ještě na jiném místě; na str. 42. praví, vypsav delší odstavec z Hoffmannova Chronicon Bohemiae: „Die Eingangszeilen dieser Mittheilung stimmen fast wörtlich mit der Jahrhunderte ältern Reimchronik des Dalimil", kdežto nejen „Eingangszeilen", nýbrž celý odstavec jest prosaickým opsáním Dal. XCII, 5—72. I v poznámce uvedená místa z téže kroniky rovnají se Dal. 72., 60. a 85., 25. (Místa ta jen uvedena, že je v nich řeč o řezání německých nosů, s dějem nemají co činiti.) — Drastickou poznámku na téže stránce nemůžeme pak pominouti mlčením. K slovům „Petrzin wil ich schlegt (rovný) machen" (Petřín pavlakú přistřieti, Dal.) poznamenává K.: „Petrzin (Pržim) ist der czechische Name für Frauenberg". Charakterisuje Pražské Němce, že spisovatel, zabývající se českou historií, nezná jména vrchu Pražského.

Třetí kapitola srovnává opravdovou chronologii s časovým rozvrhem dramatu; čtvrtá srovnává jednání I., pátá a šestá po dvou následujících s prameny, sedmá sestavuje resultaty celé práce.

Nechceme sledovati podrobné porovnání každého výstupu s kronikami, zvláště s Horneckem. z něhož i delší místa jsou citována dle vydání Pezova (na str. 96. mohla proto konjektura „Valben" přece býti vzata do textu). Podotýkám jen, že jak se zdá p. sp. němčině kronisty toho nerozumí mnohem lépe než češtině Dalimilově. Na str. 25. ztotožňuje st.-něm. „witzig" docela s novým výrazem tím; a kdežto Horneck píše, že Záviš pracoval a pachtil se po nějakém cíli (darnâch werven [dial. za werben] unde ringen) nazývá ho K. „Meister im Werfen und Ringen!"

Z porovnání vysvítá ovšem, jak zasloužena jest v ohledu technickém chvála Schererova, že G.-ovo užívání historie jest přímo vzorné a příkladné. Zasluhuješ ji básník ať se pramenů drží, nebo opouští je, kde nutnosť jeviště, aneb krása poetická to velí. Přílišné vyhledávání pramenů zdá se mi jen, když (str. 97.) slova Otakarova „die Zeiten ändern sich und wir mit ihnen" vedou se na důkaz, že básníkovi byla známa Otakarova učenosť.

Přicházíme ku kap. VII., kde mluveno o G.-ově pojetí povahy hrdinovy. Scherer přirovnal Otakara toho k Richardu III. a v „Gesch. der deutschen Literatur" str. 697. praví: „König Ottokar ist als Ceche genommen und mit der Abneigung des Wieners gegen den Böhmen gezeichnet."

Proti výrokům těm snaží se K. dokazovati, že nemůže býti řeči o podobě Otakara

s Richardem, že básník nebyl předpojatý, že nadržuje hrdinovi, že vyhledává z kronik omluvy a ospravedlnění činů jeho, a že nelze — tak asi formuluji resultat — s historickou a poetickou pravdou postaviti lepšího Otakara na jeviště.

Popírám však, že by se mu důkaz ten byl podařil. Již tím, že G. pojal úlohu svou co pěvec dynastie, co rakouský národní básník, vytlačen Otakar z pravého místa a přiřaděn opravdu nejblíže k hrdinům zlého principu; od Rudolfa září všechna moudrosť, udatnosť, rozvaha, dobrota a síla; nepřátelé Otakarovi, Rakušané a Štýrští jsou to, již mají sympathie básníkovy; jejich mluvčího, Hornecka, následuje, Češi značí stranu nepřátelskou; mezi nimi jediný Otakar jest dobrým svým jádrem poněkud sympathický.

Ano, tento Otakar není zlý, ale — budiž mi prominuto slovo — hloupý, jest barbar potřený povrchně kulturou, již jako Čechů „Hanuman“ vnáší despoticky v lid svůj, při čemž mu, jak K. sám podotýká, barbarství vězí v týle. Jak hrozná, netragická jest blamáže Otakarova v III. jednání, kde chce imponovati Rudolfovi bohatým šatem a hrdým vystoupením, a musí složiti zbraň před duševní jeho superioritou! Barbar ten zastaví stavbu kostela, že nebe mu nedalo dobrého počasí k honu, a K. nazývá to „einen prächtigen Charakterzug“ (str. 87.).

Ostatní Češi kresleni barvami nejpříkřejšími, co barbaři, jimiž dle G. byli všichni národovci kteréhokoli národa (S. W. IX, 62 a j.); toužení po starých zařízeních národních považoval básník za pošetilosť; tak tedy přání, aby král vládl dle starého zvyku s vladykami, do úst vloženo Milotovi, zrádci, který jest (str. 27.) ve výpiscích naznačen jako „der hartnäckige, dickköpfige Stockböhme!“

Dosti však! P. Klaarovi ovšem není a nebude možná, vmysliti se v jiné pojetí historie, než jaké vane z publikací spolku pro dějiny Němců v Čechách; jemu jest i tento Otakar příliš vznešený, a on nepochopuje, jak mohli Slované zanevřeti na toto drama — nebudeme se namáhati o poučení jeho; — že ale G. pochopil národnostní ideu rakouskou přece jen zcela jinak než novější Němci, s kterými ho p. K. staví na jeden stupeň, není zajisté ani jeho samého tajno.

Arnošt Kraus.

August Kobersteins Grundriss der Geschichte der deutschen Nationalliteratur. Sechste umgearbeitete Auflage von Karl Bartsch. Erster Band. Leipzig 1884. XII. a 480 str.

Dorůstající germanisté budou stavěti na zcela jiných základech, než pokolení předcházející je. Místo stručného starého Gödeke bude jim vydání nové s obšírným vypravováním, s vyčerpáním obsahů; vedle vážného přísného Gervinusa bude státi elegantní Scherer: teď i Kobersteinova historie literarní oděla se v roucho nové. Největší změnu vzala ovšem již před 13 lety, kdy poprvé spracoval Bartsch knihu zvěčnělého skladatele. Přes všechny výtky, činěné mu i pro změny, které byly naprosto nezbytné, neustal Bartsch v zdokonalení knihy té a v doplnění látky její, tak že při nynějším šestém vydání asi málo která stať není přivedena na výši nejnovějšího badání. Ještě při korektuře prvního svazku doplňováno neustále, a některé práce dosud ani nevytištěné uvedeny se svými resultaty. Svazek první, jako v dřívějších vydáních obsahuje dobu až po konec šestnáctého století; novější doba pak vzdělána mnohem šíře. Přímo s podivením jest nám jedno přehlednutí: Kde jest Ackermann aus Böhmen?

Chybně tvrzeno na str. 191., že Alexandreis Ulricha z Eschenbachu působila mocně na českou Alexandreidu; dotyčná práce Titzova nebyla ani hodna uvedení.

K—s.

Filosofie.

Histoire générale de la Philosophie depuis les temps les plus anciens jusqu'au XIX s. p. V. Cousin. XI éd revue par l'auteur et publiée par M. Barthélemy Saint-Hilaire. 1884, str. 613.

Slavné Cousinovy dějiny filosofie vydány tu vděčným přítelem po jedenácté: kdo čísti chce kritické dějiny filosofie duchaplné, psané slohem unášejícím, beze vší zbytečné nástrahy učené a přece dobré v celku a dosti spolehlivé v podrobnostech, rád použije této knihy. Rejstřík jmen a věcí velmi podrobný a obšírný (na 74 str.) spis činí velmi užitečným. (Spis končí se Kantem.)

M.

Victor Cousin et son oeuvre philosophique par M. Paul Janet. „Revue des deux mondes“ 1884.

Časopisecká publikace tato důležitostí svou váží samostatnou knihu, pročež si dovolujeme zde několika slovy o ní se zmíniti. Účelem jejím jest vyložiti vývoj filo-

sofické myšlénky prosluléko zakladatele francouzského eklekticismu, osvětliti pravé příčiny nevídaného úspěchu, jehož se domohla škola tato, určiti souvztah soustavy V. Cousina s filosofickým rozvojem vůbec, postavení pak její ve filosofii XIX. století zvláště. Janet dokazuje, že zasloužil Cousin česť a slávu, již těšil se u svých vrstevníkův, a obhajuje ho před útoky stoupenců školy Comteovy a materialistické, i brání takto zapomenutí, v něžto znenáhla i ve vlasti slavného řečníka jméno jeho upadává. Zvláště silně osvětlen jest rozhodný liberalismus Cousinův, jeho úplná zevnitřní neodvislosť myšlénková, dokonale immanentní ráz jeho soustavy, tak že tvrzení nesčetněkráte opakovaná o „officielnosti" filosofie V. Cousina a jeho školy, o jeho theologickém podruží a t. d před očima nestranného soudce se jeví býti neodůvodněnými, lehkomyslnými podezříváními. Tak na př. křivě soudil i Lewes („Dějiny filosofie"). Dedukce pana Janeta v této příčině plynou z pramenův úplně původních a věruhodných.

Zájem novosti vzbuzují rozbor a výtahy i výpisky z neuveřejněných dosud přednášek V. Cousina v zimním běhu školního roku 1820. Obsažen v nich jest stručný obrys soustavy mladého myslitele v okamžiku, kdy vliv německé filosofie naň posobil nejmocněji; úplně neomezený myšlénkový vzlet, lesklá imaginace a rhetorické nadšení v nich dosahují nejvyššího stupně. Náuka ta po stránce metafysické jest pantheistická; identita myšlení a bytí prohlášena jest za zákon svrchovaný. Vším mírem prostírá se absolutní, jednotná substance zjevující se ve dvou velikých říších: v přírodě a lidstvu. Paprsek, po němž absolutum vchází do ducha, jest *rozum*, schopnosť to podstatně neosobná, všeobecná a jednotná. Vlna, po nížto zase svět zjevů, zvláště nejvyšší jeho tvar, duch náš, plouti chce do absolutní jednoty, jest *láska*. V lásce snaží se ztotožniti bytosť milující s předmětem milovaným; nejvyšší druh lásky dychtí po úplném proniknutí se, po alexandrinské ἕνωσις. Tato konečná jednota jest idealem svobody a tato jest základním zákonem mravním. V ethice třeba rozeznávati písmenu ode ducha; prvá zabíjí, druhý oživuje. Povinnosť, kategorický imperativ jest sice veliký princip; bohužel však ho nestává. Co však stále jest a působí, toť hlas svědomí, toto „privilegium gratitudinis", o němž s takým nadšením mluví Jacobi. Nad povinností, principem to pohanským, stojí princip křesťanský: Milosť a láska! Tak prolétl Cousin jedním dechem veškeru evoluci německé myšlénky, počínaje Kantem, nadchna se Fichtem, konče Jacobim!

H. G. S.

ATHENAEUM vychází vždy 15. každého měsíce o dvou arších, vyjmouc srpen a září.

Předplácí se ročně 5 zl., půlletně 2 zl. 50 kr. r. č. (i s pošt. zásylkou). Předplatné přijímá nakladatel J. Otto v Praze, knihtiskárna na Karlově náměstí č. 34.

Redaktor Prof. dr. T. G. MASARYK (Vinohrady, Čelakovského ulice čís. 165). — Vydavatel a nakladatel J. OTTO v Praze. — Tiskem J. OTTY v Praze.

ATHENAEUM

LISTY PRO LITERATURU A KRITIKU VĚDECKOU

ROČNÍK II | 15. ČERVENEC 1885 | ČÍSLO 10

OBSAH:

O vzniku a vývoji písma.

Napsal R. Dvořák.

(Dokončení.)

Zvláštního vývoje dosáhlo primitivní toto písmo — ač jinak Indiánům úplně vyhovující — u mexických Azteků, již zdokonalili je v době příchodu Španělů do Ameriky tou měrou, že způsob jich skutečnému písmu se blížil, a oni celou literaturou takto psanou mohli se vykázati, již ovšem Španělové, za kouzelnictví to považujíce, spálili. —

Že písmo Mexičanův od Indiánů severních bylo přineseno, tomu nasvědčují tradice (a snad i ráz písma) předchůdců jich Tolteků, od nichž Mexičané sami písmo přijali, dle kterých tito původně z Asie vyšedše do severní Ameriky přišli a do nové vlasti své knihy o své pouti a osudech svých písmem obrazovým psané přinesli. Nový krok ku předu shledáváme zde v tom, že písmo jich, hlavně asi působením kněží, již nejen lépe kreslili, ale i o výraz obrazný lépe postarati se dovedli, pečujíce nadto v zájmu jednoty o zachování a udržení znaků jednou pro jisté pojmy volených — naproti úplné libovůli u Indiánů — vzalo na se určitý směr, vyjadřujíc pojmy řeči obrazy a formami ustálenějšími, jichž nadále se přidržováno. Byl to tedy již vyvinutý system písma obrazového, v němž směřováno k tomu, utvořiti pro každý pojem vlastní znak, jak shledáváme to na příklad v písmu čínském.

O písmě mexickém máme authentické zprávy od Corteza samého, jenž divil se prý lehkosti, s jakou písaři jich pracovali. Hned při prvém přistání jeho obcházeli prý malíři mexičtí, kteří s velkou horlivostí kreslili na bavlněné látky lodi, vojáky, zbraně, střely a koně Cortezovy, vůbec vše, co v táboře jeho se nalézalo, a to s takovým vkusem a tak krásnými barvami, že žasl Cortez nad jejich umělostí. Při tom nespokojili se pouhými obrazy již, ale přidávali na různých místech určité značky vysvětlující, patrně s tím úmyslem, by jednak nedostatky malby odstranili, jednak i to naznačili, co zobraziti se nedalo, a to prý způsobem takovým, že domnívají se někteří (ovšem neprávem), že měli Mexičané již písmo alfabetické. Cortez dověděl se, že kreslí netoliko tvary předmětův, ale že napsali i jeho rozmluvy, aby o všem podali zprávy co nejdůkladnější svému králi. Když seznal tento jich účel a úmysl, chtěl prý Cortez, věda, že by pouhé obrazy mexické bez činu a života žádné zvláštní ponětí o jeho moci a síle vzbuditi nemohly, obrazům těm ducha dodati; kázal tedy ihned vojínům svým cvičení vojenská dělati, by ukázal jich dovednosť a sílu a patrně králi Montezumovi strachu nahnal. Ihned vynalezali prý písaři mexičtí nové obrazy a znaky, by označili

to, co právě viděli. Jedni kreslili ozbrojence a vojsko v šik bitevní seřaděné, jiní malovali jízdu v největším pohybu seči. I výstřel děla označili ohněm a kouřem, a zobrazili i rachot způsobený obrazem blesku, nezapomínajíce ničeho, co by mohlo vládci jich buď škoditi neb zvědavosť jeho ukojiti.[22])

A podobným způsobem počínali si i jinde, jak o tom svědčí zbytky jich literatury, jež jeden z místodržitelů mexických s authentickým výkladem Mexičanův a španělským překladem do Španěl zaslal, a jež posud zachovány. Obsahují dějiny výboje, následnictví králův i chronologii, jež značena na kraji listin opakováním periody čtyr let. Jinde nalézáme plodiny země, důchody provincií a poplatky odváděné. Jinde shledáváme zprávy o vychování, mravech, zvycích, trestech a j. Vše jest ovšem hrubými obrazy smyslných předmětů kresleno beze všeho spojení syntaktického, tak že bylo by nám vše nesrozumitelným, kdyby nebylo výkladu zmíněného. Co dalo se nakresliti svým obrazem, kresleno tak, co nemělo tvaru vlastního, kresleno symboly, tak že mohli psáti vše, co chtěli. Chtíce na př. naznačiti čas, ve kterém se něco sběhlo, malovali kola, z nichž každé představovalo dobu 52 let, skládající se z 13 period čtyrletých; každý rok této periody čtyrleté obdržel své znamení: králíka, rákos, kámen, dům. K roku tomu pak malovány události, jež se právě sběhly. Tak naznačen na př. rok příchodu Španělův obrazem člověka v klobouku s červeným šatem při znamení rákosu, jenž právě spadal na tento rok. — Ježto však nicméně písmo jich nestačilo, vyjadřujíc pouze pojmy, musili učiti se řečem starých řečníkův a básníků na paměť. Odtud péče o školy, v nichž děti tomu se učily. Že však nebylo písmo to již tak primitivním, jako na př. u Indiánů, tomu nasvědčuje ta okolnosť, že psali jím na př. i Otče náš, Zdrávas, Věřím v Boha způsobem, který překvapuje. Vyznání hříchů naznačovali na př. následovně: *Vyznávám:* obrazem Indiána klečícího na kolenou před duchovním; *před Bohem všemohoucím:* třemi tvářemi s korunami (trojice); *pannou Marií:* obrazem madonny s poprsím děcka; *sv. Petrem a Pavlem:* dvěma hlavama s korunou, klíčem a mečem; kde pak neměli obrazů, vypomáhali si znaky různými.[23]) Z toho viděti jednak nedostatečnosť jich písma obrazového, s druhé strany však i důvtip, s jakým dovedli nedostatkům těm odpomáhati.

Celkem možno písmo mexické následovně charakterisovati. Jest to v základech malba, která snad právě mistrovstvím Mexičanů v napodobování živých a neživých předmětů — tak že zdají se tváře osob někdy býti portraity — kladouc hlavní váhu na bezprostřední dojem obrazu samého, bránila, že označení zvuku až na nepatrné výjimky nedbáno. Při tom však prozrazuje nicméně malba ta svým celým způsobem — kresleno skizzovitě a rovnými liniemi, obrazy mají velké hlavy a nosy, malá těla, scházejí údy, ruce a nohy mívají jen tři prsty[24]) atd. — že prvý úkol malířství, skutečnosť znázorňovati, podřízen je účelu druhému, totiž písmu. V písmu samém setkáváme se především se skutečnými tvary předmětů viditelných: muž v člunu na modré ploše s vyhozenou sítí značí na př. rybáře, k obrazům takým pojí se však i označování obrazné. Tak značí na př. tvář, okolo jejíž úst až k vlasům sáhající stužka se táhne, němotu; otevřená ústa se znamením vody znamenají: píti; s jídlem vstrčeným: jísti; nohy, z nichž jedna vykračuje; jíti. Totéž značila pouhá stopa. Tři stopy mezi dvěma čarama značily cestu. Přímo pod nohou kráčejícího značila stopa čerstvou stopu. Překocený člun značil záhubu; šíp s čarou probíhající obrazem člověka = rozsudek smrti, pluh značil zemi, dům: město, jazyk: mluvení, řeč, život, čtyry rudé čáry: krev, velký kruh: rok, hlava ptačí s péry byla obrazem vzduchu, lidská tvář s paprsky značila slunce, člověk s vousem na bradě: Španěla atd. I složené obrazy se vyskytovaly: Štít a svazek střel na př. značil válčení. Jasnosti sloužily i barvy: muži malováni červenohnědě, ženy žlutě, voda modře atd. Vedle toho shledáváme se ovšem i s tvary zcela nahodilými, které ale s velkou pravděpodobností z původních obrazů se otřely. Porozumění napomáhala souměrnosť, jež přese vši nepravidelnosť časem proniká, oddělování

[22]) Brosses Hissmann 343 a n.

[23]) Zprávy ty pocházejí od mnicha peruanského Acosty (1536—1609), svědčí však patrně o tom, že dál se process ten pod vlivem duchovních, ne-li úplně od nich; Mexičanům zajisté málo z toho náleží.

[24]) Věc možno vysvětliti jednak tím, že přihlíženo již pouze k vytčení důležitějšího, jednak i rychlostí a pohodlností obrazů takových, jednak i z ohledů na místo. Proto shledáváme často místo celku pouhou část jeho: místo psa — psí hlavu, místo krále — hlavu s korunou. Že ztrácelo při způsobu tom někdy znamení svůj tvar úplně, jest na snadě. Plamen nabyl na př. podoby jazyku. Rovněž lze snadno domysliti si, že i obraznosti mnoho bylo ponecháno.

řádek a odstavců, jakož i naznačování toho, co k sobě náleží, jež zajisté byly Mexikánu prostředkem platným, třeba pro nás velkého významu nemají k objasnění nepřispívajíce.

Již dříve vzpomenuto, že připojovali malíři mexičtí dle potřeby různé značky vysvětlující svým obrazům. Značky ty vysvětlovaly snad obsah, snad udávaly ale také zvuk, jako to na př. v písmě čínském shledáváme. Je-li mínění poslední pravé, pak byl způsob ten přirozeným přechodem k označování zvuku vůbec. Jako všude jinde, byla jména vlastní a slova cizí i zde příčinou pokroku toho. Již způsob značiti jména osob obrazy předmětů, jež jména ta značí, byl prvním krokem ke způsobu tomu. Nebo naznačováno-li na př. jméno krále mexického Icokatl = nožový had obrazem hada s nožovou korunou, nenaznačována zde již osoba, nýbrž toliko její zvuk. Podobně označován na př. měsíc *kali* obrazem domu (kali). Avšak způsob ten postačil, pokud jména taková jiným slovům řeči odpovídala. Kde nešlo to, tu musilo přikročiti se k rozkládání slova, jež mělo se naznačiti, v části, jež slovy v jazyce běžnými a jim odpovídajícími značeny. Během času používáno k tomu účelu jen části slov dotyčných,[25]) a konečně zastupovala slova ta i zvuky jednotlivé,[26]) tedy týž process, k jakému všickni národové potřebou byli přivedeni, a jaký stal se příčinou vývoje písem našich.

Avšak způsobu toho užíváno u Mexičanů jen porůznu v době potřeby, nad to velmi nedostatečně, tak že možno mluviti u nich pouze o počátcích přechodu písma obrazového v písmo zvukové. Písmo zůstalo přece jen písmem obrazovým (ač nebyly to již jen pouhé obrazy), ovšem ustáleným ve formách zvláště tenkráte, kdy zákonem zapověděno nových obrazův užívati. Obojím blíží se písmu čínskému, jež liší se jen pokrokem a dokonalejším vývojem v obou směrech, který dodal písmu čínskému teprve rázu písma skutečného naproti písmu mexickému, jež řeč úplně naznačovati ještě nedostačovalo a nedorozumění připouštějíc vyžadovalo výkladu tradicí často nezaručenou, udržovanou osobami k tomu určenými (kněžími).[27])

Co se týče písma čínského, jež dle řečeného pojí se v řadě vývoje písma co nejtěsněji k písmu mexickému, vykazuje toto ve vývoji svém dvé předchůdců, písmo uzlové a čarové. Vynález prvého přičítají Číňané dávnému vládci Sui-žinovi. „Uzlů, jichž počet na jedné struně tvořil určitý charakter, sbírka pak strun takových byla jakousi knihou, jež sloužila k vyvolání neb upevnění určitých představ v duchu lidském, jež jinak byly by v zapomenutí upadly",[28]) užíváno k uchování myšlének a i pro dáli,[29]) též prý k účelům vládním. Písmo to nahradil však brzy vládce jiný Fuk-hi (Fohi, 3200 př. Kr.), jemuž tolik vynálezů jiných se přičítá písmem novým vzatým prý ze zubů dračích. Naproti tomu vypravuje Konfucius o vládci tom, že pohledl zdviženým zrakem k nebi a sklopeným k zemi i viděl vše; z blízkých a dalekých věcí vzal pak počátek svých osmi znaků, jichž system Pat-kua (osm diagrammův) uložil v knize proměn (Yik-king) k poučení lidstva. Písmo to složené ze dvou živlů: —— čáry celé, a — — čáry lomené dalo spojením vždy tří v celek jeden osm obrazů základních ☰ ☴ ☵ atd. a spojením dvou a dvou obrazů takto povstalých 64 tvary, jež pak metafysicky vykládány a za soubor všeho vědění vyhlašovány jsouce k výkladům nejrůznějším, kosmologickým, moralním a j. po staletí podnět dávaly a stále dávají časem i za losy sloužice.[30])

Avšak i čáry Fohiovy shledány prý nedostatečnými, a proto pokusil se úřadník nástupce Fohiova Hoang-tiho Tsang-ki (okolo r. 2650 př. Kr.) o písmo nové. Pověsť vypravuje o něm, že pozoroval stopy ptáků na zemi a kresby na štítu želvy, tvarů těch pak užil pro nové své znaky — počtem 540 — zvané písmo ptačí (niao-tsï), jimiž

[25]) Zmíněné jméno Icokatl značeno pak šípem = ictli, z něhož vzata slabika *ic*, dále hrncem = komitl, z něhož užito slabiky *ko*, a konečně znamením vody = *atl*, což dalo ovšem Ic-ko-atl. Sem náleží i počátek otčenáše, jejž Mexičané takto transkribovali: korouhev = pantli dala *pa*, kámen = tetl dal te, nochtli = fík dal noch — kámen = tetl dal *te* — tedy pate nochte = pater noster.

[26]) Voda = atl dala pak *a*, oko = ixtli dalo *i*, fazole = etl dalo *e*. Volba předmětů byla ovšem libovolná.

[27]) Dalším pokrokem písma mexického bylo snad písmo jukatanské, v němž malba téměř zcela ustupuje, a značky, jaké i v písmě mexickém se shledávají, převládají. Ale písmo to jest záhadou úplně nerozluštěnou, a nám zachována toliko abeceda snad uměle odvozená (?) a dvě slova alfabeticky psaná.

[28]) Brosses-Hissmann 363.

[29]) Horalové čínšti posud písma uzlového užívají.

[30]) Knihovna Pekingská měla r. 1775 toliko 1450 (!) různých pojednání o nich, jež ovšem všecka právě tak jako výklady pozdější zůstávají bezvýslednými.

skutečně čáry Fohiovy zatlačil. Když hotov byl se svým vynálezem, vypravuje pověsť, že padaly koruny s nebe, a daemonové rozhorčení nad jeho prací hořce plakali.[31])

Ať má se věc jakkoli, tolik jest jisto, a) že jest písmo čínské původu prastarého,[32]) a b) že vyvinulo se napodobením tvarů skutečných. Že vyvíjelo se ponenáhlu z malého počtu znaků původních, a že i formou svou prodělalo celou řadu změn, o tom může se tím méně pochybovati, ježto vývoj ten i v běžném písmě Číňanův určitě možno sledovati. Stupeň, na kterém Číňan písmo své budoval a zbudoval, byl ten, že každé *slovo* považoval za *celek* smyslu určitého a jako takový znakem jediným je naznačoval. Proto jest písmo jeho *skutečné písmo a sice písmo slovní*, způsobilé nejen obsah, nýbrž i formu myšlénky naznačovati, nejen předměty skutečné, nýbrž i představy duševní, vůbec veškeré poměry mluvícího k' svému okolí. Tím liší se písmo to od písma mexického na př., jež celkem na témže stanovisku se nalézajíc přece jen více méně rebusům se podobá, jež ústního výkladu potřebovaly; při tom ale značí písmo čínské přece jen hlavně myšlénku a teprve v řadě druhé zvuk, čímž liší se opět od písem slabičných. Celkem je tedy i ono stadiem přechodním.

Co se písma samého týče, jehož vznik celkem týž jest, jako u každého písma obrazového, dělí je Číňan na 6 skupin, jichž původ již původci písma, ač neprávem, se připisuje, a které jsou:

1. Hrubé obrazy (počtem 608), neb
2. symboly (107) brzy jednoduché, brzy složené (ze dvou neb tři charakterů), jako:

a) obraz slunce 日 (původně) ⊙ obraz měsíce 月 (původně)

„ stromu	木	„		„ psa	犬	„	
„ ženy	女	„		„ dítěte	子	„	
„ hory	山	„		„ ruky	手	„	
„ ryby	魚	„		„ ptáka	隹	„	
„ člověka	人	srdce	心	„ koně	馬	žáby	黽
„ oka	目	ucha	耳	„ úst	口	luku	弓
		obraz ohně	火	„ vody	巛 atd.		

b) symboly:

bod nad čarou = nahoře (nynější)	上	staré	
bod pod čarou = dole „	下	„	
kruh kolmo proťatý = střed „	中	„	
vodorovná čára = 1 „	i	„	一
dvě vodorovné čáry = 2 „	„	„	二
tři vodorovné čáry = 3 „	„	„	三 atd.

[31]) Rozumí se, že i jiní vynálezci písma se uvádějí.

[32]) O starobylosti svědčí zajisté ta okolnosť, že nejstarší čínské nápisy (nápis císaře Yü z r. 2278 př. Kr. nejeví ve svých charakterech nižádné zvláštní stopy původních obrazů, což zajisté již delší vývoj předpokládá.

3. Symbolické složeniny (počtem 600), někdy velmi důmyslné, jindy velmi vtipné: dva stromy 林 = les, tři stromy 森 = houští, dvě děti 孖 = dvojčata, dva muži za sebou 从 = následovati, dvě mušle 朋 = přátelství, dvě ženy vedle sebe 奻 = svár, dvě ženy nad sebou 㚢 = láska, tři ženy 姦 = zrada, úklad, žena nesoucí strom 委 = trpělivosť, žena nesoucí dva stromy 婪 = lakota, žena s dítětem 好 = láska, žena s koštětem v ruce 婦 = hospodyně, žena a kůň 媽 = chůva, žena pod poklopem (střechou) 安 = pokoj, žena a ruka 奴 = otrok, dvě ženy na jednoho muže 佞 = výmluvnosť, žena s drápem 妥 = bezpečnosť, žena se štítem 奸 = zrada, velký (dospělý) člověk 大 v ohradě 囗 vedle ženy 姻 = manželství, velká žena 嬌 = krása, malá žena 妙 = něžnosť atd. Kůň a vysokosť 驕 = pýcha, oko a drobnosť 省 = zkoumati, hmoždíř a dítě (vtlouci někomu něco do hlavy) 學 = učiti, srdce a krev 恤 = soucit, člověk a slovo (ústa s dechem vycházejícím) 信 = věrnosť (Ein Mann ein Wort), voda a matka 海 = matka vody (moře), dva mužové pod stromem 來 = přijíti, dva mužové na zemi 坐 = seděti, tři mužové pod střechou 家 = rodina, vůl pod střechou 牢 = chlév, srdce a střed (srdce ve středu) 忠 = upřímnosť, pták a ústa 鳴 = zpívati, slunce a měsíc 明 = jasnosť, tři × 10 (十) 世 = generace, slunce nad obzorem 旦 = východ, totéž značí slunce za stromem 東, měsíc vycházející 夕 = večer, ústa otevřená 曰 = mluviti, pták snášející se na hnízdo 西 = večer, jednoramenné dítě 孑 = sirotek, člověk, ruka, ústa 佑 = pomáhati (radou i skutkem) atd.

4. Zaměněné znaky (počtem 370): obrácený člověk 尸 mrtvola, obrácené znamení knížete 后 = sluha 司, obrácené znamení pravý = levý atd. (Ve znaku tom připojeny ovšem později zvláštní zvuk udávající značky za příčinou činění rozdílu.)

5. Vypůjčené znaky (počtem 600); vypůjčení jich podmíněno jest dílem příbuznosti pojmů, dílem podobnosti výslovnosti (jako na př. v posledním z našich příkladů, kde ucho a „jen" obě mají výslovnosti rï). Tak znamení značící vous 而 v platnosti spojky „a", znamení značící vycházeti 之 v platnosti značky genitivní, znamení ucha (srv. str. 292. ř. 27.) v platnosti spojky „jen" atd.

6. Znaky zvuk udávající:[33]) na př. znamení pro *čísti* 讀 skládá se ze znam. mluviti (týž znak jako pro slovo shora ř. 12.), oka (srv. str. 292. ř. 27.) a viděti = okem viděti a mluviti = čísti; k tomu přistupuje znamení země (tu) v pravo nahoře 土, jež s pojmem čtení sice nemá co dělati, naznačuje však, že celý komplex onen dlužno čísti tak, jako ono znamení země, tedy *tu*(k). Podobně značí skupení „strom a bílý" 柏 = cypřiš, ne jako bílý strom, nýbrž jako strom s výslovností stejnou se znamením „bílý", tedy strom *pek*. Podobně skládá se znamení vlk 狼 ze značek pes a dobrý, ne že by byl vlk dobrý pes, nýbrž, že výslovnosť jeho v čínštině liang je totožná s výslovností slova dobrý (liang), vlk jest tedy pes nebo spíše šelma psovitá s výslovností liang. Nebo „liška" 狐

[33]) Vliv zvuku na písmo jeví se sklesnutím jistých znamení na pouhé označování výslovnosti za účelem zamezení dvojsmyslu.

skládá se ze znaků pes a tykev (kua), i zde značí znamení druhé výslovnosť, tedy pes s vyslovností kua = liška (hu) atd. Třída tato jest nejčetnější čítajíc přes 20.000.[34])

Ve formě písma nastala ovšem u Číňanů závažná změna ta, že znamení jednotlivá uchýlila se časem od svého původního tvaru tak, že neposkytují již celkem rázu písma obrazového. To jest opět krok ku předu. Naproti tomu ale neuznal Číňan nikdy toho potřebu slova svá jednoslabičná dále ve zvuky rozkládati, a tím dlužno si vysvětliti, že považoval písmo své za ukončené (a tím skutečně jest) na stupni, od kterého bylo vykonati národům jiným ještě dráhu dalekou, než mohlo se říci o písmě jich, že jest u konce svého vývoje. Malé odchylky v transkripci cizích jmen vlastních, jakož i v lexikografii čínské, kde k naznačení výslovnosti užíváno slov dvou,[35]) z nichž prvé hlásku náslovní, druhé vokal s hláskou konečnou naznačovalo, obmezovaly se na potřebu nejnutnější a nebyly nikdy s to, aby v samém systemu písma změnu sebe menší vyvodily.[36])

Čínštině nejbližší stupeň vývoje repraesentuje písmo klínové. Písmo to bylo zajisté u prvých vynálezců svých turanských Sumerů písmem obrazovým a slovním. Mínění tomu nasvědčují hlavně patrné stopy obrazů původních, jež i v písmě nám zachovaném někdy na prvý pohled se jeví, kdežto jinde nezdá se to tak ve zjednodušených formách assyrských, jako spíše ve starých formách babylonských. Jinde jeví se znamení zachované složeným, a teprve rozložením v části původní možno určiti i obraz a význam prvotný. Tak na př. možno ve znamení lehce poznati jazýček váhy, právě tak jako možno v obraz vody kapající spatřovati,[37]) aneb v obraz hvězdy (později ovšem valně zjednodušený v podobě) v nejstarším tvaru pouhé čáry jevící.[38]) Naproti tomu ztěží asi nalézti obraz slunce ve znamení zjednodušeném ovšem ze starého znamení kruhu.

Lehce vyčteme opět význam měsíce , víme-li, že = 30, ač v pozdějším tvaru ztěží bychom tvar původní poznali. Na snadě leží naproti tomu

[34]) Srv. Gabelentz: Ausführliche Gramm. der chines. Sprache 44. a n. Skutečných charakterů, jež v písmě se vyskytují, čítá se celkem 30.000 (a těm odpovídá toliko 500 vyslovností = zvuků). Mnoho bylo jich nad to od jednotlivců utvořeno, avšak nepronikly. (S těmi počítá se znakův až k 100.000.) Základem všech jest 214 jednoduchých znaků prvé kategorie, obrazů totiž, jež posud Číňanu jsou alfabetou jakousi, pod kterou všecky své charaktery dle počtu jich čar pořádá, a z nichž ten neb onen jako základ v každém charakteru složeném se vyskytá.

[35]) Dejme tomu, že chce naznačiti čínský lexikograf výslovnosť charakteru pokoj 安 = ngan; volí tedy charakter ptáka = niao, jenž dá mu náslovi *n* a dále charakter pro štít = kan, tedy obě dohromady nkan, při čemž slovo druhé dle volby i přízvuk naznačuje.

[36]) Dalšího vývoje analogického vývoji písem jiných doznalo písmo čínské užitím ho původem a působením kněží budhistických stoletím 3. po Kr. počínaje k označování zvuků řeči japonské. Kněží ti zavedli nejprve řeč a literaturu čínskou jí vyučujíce, i nalezli v Japoncích horlivé žáky, kteří pak čínštiny v mluvě i písmě svém na úkor japonštiny užívali, třeba svým způsobem vyslovujíce. Tak mělo na př. znamení pro 1000 = tsiën u nich výslovnosť sen (čteno po čínsku), tsī čteno po japonsku. Pokrok učiněn použitím slov čínských ku psaní jazyka japonského, kdy z celé zásoby čínské k účelu tomu několik set slov nejběžnějších k označování slabik japonských voleno. To bylo ovšem posud písmo čínské, užito ho ale jako prostředku pro psaní slabik japonských. Zmíněné tsiën mohlo se pak čísti svou hodnotou sen-tsī (= 1000 po japonsku) neb jako pouhé slabiky sen-tsi bez významu slovného. System úplný a tím vlastní písmo japonské zavedeno ve stol. 9., kdy určili kněží budhističtí hláskosloví japonské (ač neurčitě a neúplně) na 47 slabik a pro tyto dílem z písma čínského knihového, dílem z písma kursivního, 47 znaků čínských více méně jednoduchých vybrali a zjednodušili — mnohý k nepoznání znamení původního. Z písma knihového vzniklo tu kata-kana, z kursivního firakana, jež se spojuje.

[37]) Srovnej čínské znamení pro vodu.

[38]) Ed. de Chossat: Classification des caractères cunéiformes Babyloniens et ninivites str. 23.

výklad znamení (ústa s jazykem vyplazeným a znamením vody uvnitř) jako pítí.[39]) Někdy prodělalo znamení podobné celou řadu změn, jak patrno z příkladů následujících. Assyrské znamení nûnu (ryba) jevící nyní podobu vyvinulo se posloupně z tvarů ,[40]) kterýž poslední tvar jeví patrně a lehce znatelný obraz ryby.

Podobně zajímavý pochod vývoje nalézáme i u assyrského slova šar-ru = král, převzatého ze sumerského sar (snad identické s ruským car). Slovo to, které shledáváme psáno v textech assyrských brzy ideograficky jako

brzy jako (syllabicky)

sar šar- ru

shledáváme v sumerštině v původní podobě jako sar. A tvar tento vyvinul se posloupně z tvarů ,[41]) v kterémžto tvaru posledním lehce možno poznati primitivní obraz člověka ležícího s korunou na hlavě. — Mínění témuž nasvědčuje dále i způsob assyrský, v němž vedle značek syllabických (slabiky vyjadřujících) i znaky ideografické (celé pojmy vyjadřující) se vyskytují, čtení ovšem valně znesnadňujíce, nasvědčuje mu konečně i polyfonnosť většiny slabik (táž slabika má na př. hodnotu aš, rum, ruv, dil, ina) na polyfonnosť pojmů prvotných ukazující. V písmě prvotném značil tedy každý obraz, z něhož vyvinul se časem charakter klínový, zvuk slova předmětu neb pojmu zobrazenému náležejícího. Poněvadž pak týž obraz za více než jeden pojem mohl státi — nebo synonyma měla patrně týž výraz písemný — mohl týž obraz i různou výslovnosť míti. Když však Semité (Assyrové nebo spíše Babyloňané) užili písma klínového pro potřeby svého cizího jazyka, užili toho, co bylo Sumerům slovem pouze jako hodnoty fonetické k označení svých slabik, a tak vyvinulo se z obrazového a slovního písma sumerského klínové a slabičné písmo assyrsko-babylonské, s polyfonností většiny slabik. Jen u slov běžnějších podrželi i obrazovou hodnotu značek přijatých (ideogramm), ovšem po semitsku je vyslovujíce. V tom případu mohl pak týž charakter býti ideogrammem se semitskou (i nesemitskou) výslovností,[42]) zároveň však i znakem slabikovým s dvojí, trojí, čtverou i vícerou hodnotou slovní. Čtení ideografické jest však nicméně celkem podřízeným, a celkový ráz písma označiti možno jen jako syllabičný, vznik pak jeho z písma sumerského možno porovnati se vznikem japonského písma z čínského, s tím rozdílem, že přejat Semity celý materiál hláskový (přes 600 otevřených i zavřených slabik čítající), naproti obmezenému počtu slabik japonských.[43])

Nejvyšší vývoj písma obrazového a zároveň přechod jeho k písmu zvukovému označuje písmo aegyptské, jež proto naposled klademe. Písmo to prodělalo veškeré

---

[39]) Příklady ty vzaty jsou ze Sayce: An elementary grammar of the assyrian language by A. H. Sayce. Preface XIII.

[40]) Ed. de Chossat. o. c 118 a 148.

[41]) Chossat pag. 229.

[42]) moha značiti dle některých celou řadu synonym týž pojem vyjadřujících. Tak na př. mělo znamení hvězdy (str. 294. ř. 22.) výslovnosť *an*; jako ideogramm značilo bůh; po sum. dingir, po semitsku *il*, a sice jako pojem a pak také jako syllabu. Zároveň ale mohlo značiti sem. *rab* (velký co epitheton božské) aneb sum. *gal* (totéž) a j. Gobineau Lectures des textes cunéiformes 8. — Tvrzení to pochodí původně od Rawlinsona, který tvrdil, že nerozeznává se zvuk od slova, a že možno užiti všech synonym, jež vyjadřují přibližně tuto ideu, že týž charakter čte se na více způsobův a že může považován býti každou chvíli za ideogramm neb fonetické znamení, syllabické neb alfabetické.

[43]) Zjednodušení dalšího nabylo písmo klínové v nápisech medských, kdežto úplného přetvoření doznalo v písmenovém písmě perském, jež vybralo si z velkého počtu slabik assyrských 36 značek pro své zvuky úspěšně je zjednodušivši.

změny, jaké shledali jsme u různých písem obrazových vůbec, od prvého jich počátku u národův indiánských počínaje až do nejvyššího vývoje jeho, rozkládání slov ve hlásky a naznačování zvuků jednotlivých, zůstavši ovšem v celku státi na dráze syllabické, z druhé strany však i písma slovního užívajíc. I zde učiněn počátek kněžími, a sice malováním obrazů. Nasvědčují tomu zajisté posvátné zpěvy aegyptské, jež o Totovi, jemuž nález písma přikládán, vypravovaly, že vtesával hieroglyfy moudrosti: oči, víčka, obočí, panenku oka, hlavu, tvář, mluvící ústa, klouby nohou a obrazy věcí stvořených ku poučení. Nasvědčují tomu i zprávy auktorů starých,[14]) nasvědčuje tomu konečně písmo samo.

Pochod byl zde týž, jaký všude jsme shledali. Tvary viditelné daly se nakresliti, podobně daly se vyznačiti různé činnosti a hodnosti držením těla, nástrojem v ruce neb odznakem nějakým (korunou na hlavě, žezlem v ruce atd.). Velikou úlohu hrály květiny, právě tak jako byly oblíbenými obrazy i nádoby a náčiní obětní, k bohoslužebnému vzniku písma poukazujíce. Jak si tu počínáno, možno seznati z několika příkladů.

Znamení původně znamenalo oblohu (nebe), = slunce, = světlo, = měsíc, = první čtvrť, = poslední čtvrť, = úplněk, = vlna, později = voda, = nádržka na vodu, obrácené znamení pro nebe (shora ř. 16.) dalo zemi, = východ slunce, = západ slunce, = hvězda, (hvězda na nebi zavěšená) = noc, (slunce zavěšené) = den, (paprsky vody z oblohy vycházející) = déšť atd.

Ale na tomto stupni nezůstali Aegypťané státi, oni pokročili dále. Oni nechtěli označovati již jen obsah, jim jednalo se záhy o označení zvuku. Obsah pojmův oddělil se u nich od zvuku, a týž prostředek, kterýž sloužil dříve označovati pojmy, sloužil nyní označovati zvuk, při němž obraz sám neměl konečně váhy nižádné. Že dalo to mnoho přemýšlení, než dospělo se k tomu, nepovažovati slova za celek, jako Číňané, nýbrž rozkládati je ve hlásky, lze si mysliti. A když obtíž ta překonána a různosť zvuků seznána, bylo to opět obtížným přejíti od znázorňování myšlének k označování zvuku. Zajisté že byla celá věc jen výsledkem nesčetných pokusů, k nimž veden byl člověk slova různá porovnávaje a stejné neb podobné zvuky v nich nalézaje, ale zdárný výsledek jich byl dostatečnou odměnou práce vykonané: slova rozdělena ve slabiky (pokud nebyla jednoslabičnými), a k jich označování nyní veškerá pozornosť obrácena. I zde vedla nutně zkušenosť, jež ukazovala velikou změnu vokalů ve výslovnosti jednoho a téhož slova naproti nezměnné kostře konsonantické, především k označování pouhých konsonantů (jako to u většiny jazyků východních shledáváme), jakožto nositelů významu slovního, kdežto samohlásek úplně si nevšímáno. Ale i ve zkoumání povahy souhlásek odkázán byl člověk jen na své ucho, a tak dlužno si vysvětliti, že dálo se jich označování bez patrnějších rozdílův, a hlásky stejnorodé a podobné, jako *g* a *k*, *d* a *t*, *b* a *p* v jedno splývaly, nejsouce rozeznávány.

K označení jich použito, jak řečeno již, téhož prostředku, jako dříve k označení pojmův, obrazů totiž, ale obrazy ty staly se nyní, pozbyvše úplně svého významu jako obrazy, pouhými nosiči zvuku sloužíce takto k označení zvukové hodnoty i slov, jež nedala se obrazy svými znázorniti. Znak každý měl pak vždy svou určitou hodnotu zvukovou, jež vždy a všude zůstávala touž, od libovůle nikoho nezávisejíc. Rozumí se ovšem, že nemohlo se při způsobu tom, pomocí výslovnosti toho kterého obrazu pojem jiný naznačovati, přihlížeti ku shodě úplné; nebo takových úplně shodných výslovností

[14]) Tak praví Tacitus, že užívali Aegypťané obrazů zvířat k znázornění jich pojmu, a Diodor vypravuje, že užívali i údů lidského těla a nástrojů řemeslníkův, obrazů lidí a částí těla, zvířat a rostlin, budov i náčiní, nástrojův, oděvu a jiných.

bylo by bývalo velmi málo. A snad i tím možno vysvětliti vedle příčin vzpomenutých již, že užíváno pouze souhlásek, a i tu bez patrnějšího rozdílu zvukového. Nebo způsob ten (hlavně vynechávání samohlásek) ulehčoval volbu obrazů velice. Dbáno tedy pouze skupiny souhlásek při výslovnosti obrazu nějakého, a obrazu takového pak užíváno k označení každého jiného pojmu neb slova, jež stejnými souhláskami bylo tvořeno, bez ohledu na jeho vokaly. Tak na př. mohlo užiti se obrazu sovy (mulach, str. 300. ř. 20.) repraesentující souhl. skupinu *mlch*, k označení každého slova z týchže konsonantů se skládajícího, na př. i *melek* (= král). Obraz prstu (= tep) repraesentující skupinu *tp* mohl značiti na př. i nádržku vodní = taipe, tytéž konsonanty *tp* obsahující. Obraz loutny repraesentující skupinu *nwr* sloužil k označení pojmu „dobrý“ = nowri. Had (hop) značící skupinu *hp* značil jeskyni (= hepi). Ústa (= hro) značila odpočívati = here atd.

Avšak právě proto asi, že bylo i takových slov, jichž skupiny souhláskové úplně (neb aspoň přibližně) by se krýly, málo, šlo se dále, a používáno pouze konsonantů prvých k účelu tomu (i ve slovech, jež třeba tři konsonanty skýtala), kdežto konsonanty ostatní obrazem novým vyjadřovány, ano někdy i tři obrazy voleny k označení slova tři konsonanty obsahujícího — tedy psaní alfabetické již! Tak na př. užito k označení červa (= fent) obrazů hada = *op* pro *p* = *f*, vlny = *ni* pro *n* a hory (= tai) pro *t*, tedy *fnt* = *fent;* podobně i u dvojslabičných: ústa = *ro* pro *r* a vlna pro *n* = *rn* = *ran* (rakev) atd.

Spočívá tedy písmo aegyptské na tomto stadiu na stejnosti slov ohledně jich konsonantů. Že měla zde libovůle velké pole, rozumí se samo sebou. Nebo mohl se voliti pro označení zvuku nějakého každý obraz, jehož výslovnosť konsonanty ty obsahovala, ač působil zde blahodárně *zvyk*, který přispěl měrou velikou k tomu, že během času užíváno k označení jistých výrazů slovných vždy určitých obrazů, jež ponenáhlu téměř se ustálily. Avšak ani tento způsob nevystačil úplně. Jak vzpomenuto, vynechávány vokaly, a přece byly někdy i ony pro smysl důležitými, jinde, na př. u jmen vlastních, přímo nezbytnými. Rozhodnuto se tedy i pro ně, a jako dříve u konsonantů, voleno i nyní k označení vokalů slovo dotyčným vokalem počínající.[45]) Rákos = (aš) na př. sloužil k označení vokalu *a* právě tak jako orel = ahom a j. V tomto případu však mohl obraz sloužiti již jen vokalu samému, a tím poprvé učiněn skutečný krok ku písmu alfabetickému, které, když i u konsonantů týž způsob z různých příčin[46]) počal se vzmáhati, stále větší půdy nabývalo. Ale úplně nepronikło nikdy, a nikdy nedošlo k sestavení nějaké alfabety v Aegyptě. Naopak sloužil způsob ten jen ku zdokonalení písma slabičného a celkem přece jen zřídka se vyskytoval, tu z nutnosti vyplývaje, jinde čtení pomáhaje. Nemožno mluviti tudíž u Aegypťanů leč o přechodu písma syllabického ku písmu alfabetickému.[47])

[45]) Vokal ten kladen pak, ať náležel kamkoli, vždy za celou skupinu konsonantovou, čímž patrně podřízenosť jeho naznačována. Jinak ovšem později, kdy psáno téměř úplně alfabeticky, kde přidělena mu táž platnosť jako konsonantům.

[46]) Na příklad mělo se označiti slovo dvojslabičné s třemi konsonanty, dejme tomu melek. K tomu voleny dva hieroglyfy, na př. sova (mulach), jíž užito pro *ml* a prsa (kebi) pro *k*. To byla neshoda. Proč má se bráti jedno znamení za dva, jiné za jeden konsonant, ač také dva může repraesentovati. Nad to mohl přijíti někdo jiný a užiti sovy třeba jen pro *m* a pro *lk* voliti obraz nový. Tím tedy, že bylo možno počítati střední konsonant dle libovůle ku slabice prvé ml-k nebo druhé m-lk, rozpadlo se slovo samo sebou na tři zvuky m-l-k, čímž původní slabika ovšem v hlásky roztržena. Jiná okolnosť byla slova jednoslabičná, na př. *ke* (= a). K tomu bylo potřebí jediné obrazu písmem *k* počínajícího. Volil-li se na př. obraz mísky = kote, které mohlo jindy dáti skupinu *kt*, pak byla tu jedna slabika zbytečnou. Konečně chyběly, mnohdy vhodné obrazy pro některé skupiny neobyčejné, i nezbývalo než hlásky každou zvláště psáti.

[47]) Další běh písma aegyptského vyličovati pomíjíme zde, ježto způsob ten nemá významu pro vývoj abecedového písma našeho, jsa spíše zpětným krokem ku rozvláčnosti a nejasnosti.

Skutečné písmo alfabetické jest teprve vynálezem Féničanů, kteří již v dobách prastarých — snad ještě před panstvím Hyksů — ze znaků *hieratického* písma aegyptského obmezený počet 22 znaků, počtu zvuků jich řeči odpovídajících, vybravše a přiměřeně zjednodušivše, stali se zakladateli písma, z kterého vzalo vznik svůj netoliko písmo všech ostatních národů semitských, ale i písmo řecké, staroitalské a latinské s alfabetami z těchto odvozenými.

Bylo-li potřebí velikého ostrovtipu a bohaté zkušenosti již k tomu, slova ve zvuky je tvořící rozkládati, kam Aegypťané dospěli, tož vyžadovalo to mnohem více důmyslu, rozpoznati v nekonečném téměř bohatství slov a slabik nepatrný počet oněch 22 zvuků, jež různými kombinacemi a permutacemi celé to nepřehledné množství slov vytvořily, i musíme úplně souhlasiti, že člověk ten, jenž prvý k poznání takému přišel a alfabetu obmezeného počtu zvuků sestavil, jest z nejznamenitějších a nejzasloužilejších mužů, již kdy žili.[49]) Kdo byl muž ten,[49]) jak si počínal a jaká byla nejstarší abeceda jím sestavená, zůstává zahaleno závojem neproniknutelným,[50]) a toliko způsob abeced nejstarších (pokud nám známy), jich pořádek a tvar písmen jednotlivých nechává nám tušiti cestu, jakou bral se prvý vynálezce písma ovšem tak, že nemůžeme pronésti ve věci té slova rozhodujícího. Jisto jest, že vynalezl celou abecedu, byť posloupně, a že řídil se při díle svém zvuky svého jazyka rodného, jazyka semitského,[51]) jehož povaze celá abeceda způsobem podivuhodným odpovídá. Můžeme-li pak dáti něco na pořádek zvukův a, b, c, d atd., musíme souditi, že pojímání velkých protiv ve způsobu tvoření zvuků bylo východištěm jeho pozorování.[52])

---

[48]) Wuttke op. cit. 713. — Také Galilani nazývá písmo mistrovským kouskem vtipu lidského, a nejmenovaný auktor spisu: „Über den Ursprung der Sprache und Schrift“ 1772, podotýká k tomu na str. 66., že vskutku těžko jest při podrobném pozorování podivem nebýti strženu.

[49]) Mnozí učení mužové mínili, že alfabeta je božského původu, a někteří spisovatelé tvrdili, že bylo sděleno písmo alfab. Mojžíšovi Bohem samým (Cyrill, Clement, Eusebius, Isidor a j.); jiní opět tvrdili, že dekalog byl prvým písmem alfab. Ale již nejstarší zmínka o písmu v Exod. XVII. 14. po zničení Amalekitských u Horebu a před příchodem Israelitů k hoře Sinai svědčí tomu, že nebylo písmo alfab tenkráte již nijak novinkou, ale věcí známou. A jako o věci známé mluví se o písmu i jinde Ex. 28., 21. a 36., Deuter. 6., 9., 11., 20., 17., 18., 24., 1., 27. 3. a 8. Z toho musíme souditi, že již tenkráte bylo v obyčeji ježto Mojžíš jinak o každé novině referuje. Astle op. c. 11.—16. Jisto jest, že při východu z Aegypta měli Israelité písmo (aspoň slavnostní vrývání do skal, Renan op. c. 116). Jiní tvrdí tak již v době příchodu. A vzhledem k podobnosti nejstaršího písma hebrejského s fénickým nemůžeme ani pochybovati o tom, že přijali je v Aegyptě od Féničanů, kteří je tam vytvořili. Ovšem užíváno ho tenkráte k účelům výhradně náboženským (Renan 125.). Naproti tomu soudí Faulmann v Ill. G. der Schrift 160. a 358 z toho, že slovný text desatera přikázání kolísá, na to, že ani desatero nebylo psáno nikdy a desky jen znaménka obsahovaly, jež ústně vykládána, a to někdy různě. II. M. 20. 2.—17. V. M. 5., 6.—21.

[50]) Hug, Die Erfindung der Buchstabenschrift 25., soudí z toho, že začíná abeceda písmenami alfa (= býk), jež předpokládá rolnictví, naproti plavbě fénické, již byli by zajisté v čelo abecedy postavili loď = anijjâ, že vynalezeno písmo to v Aegyptě, čemuž věříme i my, třeba ne z důvodu tak malicherného. Srov. i str. 32. (O osadách fénických v Aegyptě již Herodot II. 70. a 82 se zmiňuje.) On sám odvozuje dle toho fén. ≮ z hierogl. znaku býčí hlavy, který však pokud víme vůbec se nevyskytá.

[51]) Renan op. c. 72. praví: L'écriture alphabétique est depuis une haute antiquité le privilege particulier des Semites. C'est aux Semites, que le monde doit l'alphabet de vingt-deux lettres.

[52]) Wuttke 714. O výklad pořádku písmen abecedy (hebr.) pokusil se Hitzig, Die Erfindung d. Buchstabenschrift, 14.—37. On rozeznává celkem dvě řady, z nichž jedna písmenou **a** počíná, druhá písmenou **l**. K počátku tomu veden byl člověk nahodilým nápadem. Přišlo mu na mysl na př. slovo bĕgĕd = šat na jedné a skupina lemin na druhé straně. Prvější dala mu hlásky b, g, d, druhá l, m, n; dalším pozorováním připadl na př. na slovo *ab* (otec), i shledal *a* před *b*, kteréž položil tudy před svou skupinu. A jako mu počínala skupina gutturalem alif, tak uzavřel ji gutturalem hē. Nyní jednalo se mu o názvy a označení písmen. Musil voliti slova lehce zobrazitelná a běžná. Volil tedy pro *a* alif = býk, a tomu odpovídaje pro *l* lâmed = osten (ku hnaní zvěře), pro *b* naskytlo se mu slovo bet (dům). A nyní přecházel od zvuku ku jménu a od jména k novým pojmům a zvukům. Býk pro *a* vedl jej na velblouda (gamal) pro *g* právě tak, jako dům (beth) vedl jej na dvéře dâlet pro *d* a tyto na okno hē pro *h*. Na druhé straně hledaje obraz a slovo pro *m* připadl na mîm (vodu), která vedla jej na rybu (nûn). Teď nezbývalo mu, než zaznamenávati zvuky, kterých posud neměl. A tak připadl, ježto u částí domu byl, dále na krov střechy (semek), který dal mu *s*; zároveň vedlo jej okno účelem svým na oko, které připojilo se co ain za *s*. Tím uveden byl na dráhu jinou, totiž údy těla, které skýtaly mu nyní látku: ústa (pe) pro *p*, nos (sâde) pro ostré *s*, ucho (kôf) pro temné *k*; a tyto tři hlásky vyvolaly v něm podobné zvuky *v*, *z*, *ch*, pro něž volil obrazy a znamení wâw (hřebík), a dále u téže myšlénky trvaje zain (zbroj zavěšenou, srp?) a chet pánvičku neb lopatu obětní. Vyčerpav pak části hlavy pokročil k hlavě samé rêš, která mu dala *r*, vedouc jej zvukem svým zároveň na *š*, pro něž volil šîn (zub) a dále snad slovem řêšêt (síť) na *t*, které, řadu jím ukončiv, znamením kříže označil, jako podpisem ji uzavřev. Zvuk *t* vedl ještě na empfatické *t*, pro něž volil znamení hada (tet), a poněvadž práce byla u konce na ruku jâd pro *j*, která při psaní v pěsť sevřena dala kaf pro obyčejné *k*. (Nebo vedl jej obraz hlavy řêš, kteréž slovo znamená též jed, a zub (šîn) na hada,

Co se konečně tvaru písmen samých týče, jest i v tom ohledu původ nejistý a mínění nejrůznější pronášena. Kdežto jedni alfabetu za starší než písmo hieroglyfické pokládajíce písmeny za známky libovolné, bez ohledu na výslovnost, neb nahodilé, alfabetu pak za klíč skrytých známek shodou určený vyhlašovali, jiní mystická znamení v nich shledávali, opět jiní obrazy předmětů, jichž jména písmena ta nesou, na př. alfa = býk, beta = dům atd.,[53]) v nich spatřovali, domnívali se jiní, že jsou písmeny znetvořené hieroglyfy; a mínění to, třeba nedostává se nám přímého důkazu, jenž by veškeru pochybnost vylučoval, má do sebe tolik pravděpodobnosti, že dlužno mu dáti přednost přede všemi náhledy jinými, jak se konečně nyní skoro jednohlasně uznává. Jsou ovšem i zde mínění různá a kdežto jedni hieroglyfy aegyptské za původ písmen považují, snaží se druzí dokázati to o písmě klínovém.[54]) Ale i zde jest větší pravděpodobnost na straně aegyptské než na straně písma klínového, — i báje fénická označuje Tota aeg. jako vynálezce písma fénického — mínění pak druhé možno považovati za patrnou známku jednotného původu obou písem, aegyptského a klínového, jemuž vedle četných dat jiných, jež nasvědčují tomu, že vůbec celá kultura aegyptská, jsouc pozdější kultury národů mesopotamských (nesemitských) svůj původ odtud odvozuje, i sama tradice aegyptská svědčí označujíc — ač-li překladu možno věřiti — vynálezce písma aegyptského Tota jako pocházícího z Assyrie, zvouc ho synem Assûra a přistěhovalcem z Assûru.

Zmínili jsme se již dříve, že přešli Aegypťané poměrně záhy ku písmu slabikovému a odtud zvukovému, které třeba nikdy úplně nepronikło, nicméně stále půdy

---

a myšlénka, že had kouše (jiššok), vnukla mu zvuky *j* a *k*, pro které ony poslední značky zvolil. Z celého způsobu soudí auktor, že nálezce abecedy byl muž v zemi Kana'an usazený (42): dům s plochou střechou a krovem; rolnictví s býkem, karavana s velbloudem, moře atd. Vyvíjela se tedy dle něho abeceda:

7. a	14. v	22. k	10. ain	18. š
1. b	15. z	4. l	11. p	19. t
2. c	16. ch	5. m	12. s (ostré)	
3. d	20. t (temné)	6. n	13. k (temné)	
8. h	21. i	9. s	17. r	

Považuje tedy auktor písmo za nález semitský (tedy nikoliv z Aegypta), ale nikoli fénický. Ostatně ale dokazuje již pro semitštinu existenci veškerých 22 zvuků právě tak, jako převzetí všech jich Řeky naproti tvrzení Pliniovu VII. 56., že jen 16, neb Aristotelovu, že 18 jich převzato, kdežto ostatní časem přidány, dle prvého čtyři Palamedem (*Θ, Ξ, Φ, X*). druhé čtyři Simonidem (*Z, H, Ψ, Ω*), kdežto Aristoteles dvé Epicharmovi přičítá, udání to, jež dají se více méně vysvětliti o abecedě Řeky přijaté, ale již přeměněné z fénické, aneb vůbec o abecedě beze zvuků podobných, tedy původní. Ve dvou řadách, jež rozeznává, shledává i výklad latinského elementum (= písmena), jež A. Fr. Wolf z el-em-en (naše a, b, c) odvozuje, a sice tak, že tím, že psány obě řady nad sebou od pravé k levé a *βουστροφηδὸν* od levé k pravé Latinům přišlo l, m, n na počátek, a abeceda písmenami těmi jim počínala. Celý výklad Hitzigův jest velmi zajímavý, ale často velmi nucený, zvláště tam, kde chtěje pojmy své odvoditi, etymologisuje, ač jindy velmi důmyslný.

[53]) Zajímavé spíše podivností svou než v ohledu jiném jsou zde dva pokusy, Helmontův: Alphabeti vere naturalis hebraici brevissima delineatio 1667, který hledal vznik písmen abecedy hebrejské v zobrazení polohy, jakou svaly tváře a úst při tvoření zvuků jednotlivých na se berou. Způsob jeho jest tak podivný, že původce druhého systemu Holanďan Bilderdyk při pohledu na jeho obrazy stěží mohl smíchu se zdržeti, ač sám ve spise svém: Über die Buchstabenschrift, 1831, neméně směšně si počíná. Dle něho vynalezeno písmo na skutečném podkladě, v rozumu spočívajícím (ač jsou mu pozdější písmeny libovolnými), a majícím vztah ke zvuku. V duchu lidském leží to, nástroj tvořící spojovati s výtvorem, a tak označeny dle něho i zvuky, jsouce zobrazovány obrazem ústrojí mluvy, jímž se tvoří. Poněvadž pak podklad ten jest jednotný, odvozuje a dokazuje z toho, že jest jediná toliko abeceda, a ta že se shledává ve všech (jediné správné tvrzení zajisté!). Tak zobrazeny retné hlásky obrazem rtů, hrdelné — hrdla, jazykové — jazyka atd., a to v poloze rozdíly jednotlivých zvuků téže kategorie podmíněnými. Konsonanty dají se tak směstnati vesměs pod ústrojí mluvy, ne tak vokaly, při nichž ústrojí mluvy nepůsobí (!) — proto měly nejstarší abecedy pouhé konsonanty! Teprve později když i vznik vokalů zkoumán, nalezeny týmž způsobem jako pro konsonanty značky i pro ně. Tak na př. je hrdlo dutina, odtud dutina při písmeně C, ⊢C (= k) povstalo připojením čáry podpírací (!); g vyslovuje se vztyčením kořene jazykového, odtud jeho tvar G. l značí jazyk ſ, při r se jazyk kroutí, odtud forma ꞅ; t tvořeno je naražením jazyku na zuby, odtud tvar T; D pak není nic než T psané jedním tahem od dola Ꝺ; retnice označeny jsou rty, a sice: *m* = rty z profilu, *b* se strany, *f* rty vydechujícími atd. Vokaly značeny čarou, podél které vzduch vycházel, odtud jich podoba, pak ovšem i dle úst O zakulacené, Є sploštění horní a dolní části úst atd. Číňané, kteří vymykají se názorům auktorovým, nepíší dle něho, řecká abeceda je pozdější římské a j. podobné novinky shledáváme u něho. —

[54]) Mínění toho jest Wuttke 604 a n. Nejnověji vystoupil s ním opět John Peters: The babylonien origin of the Phoenician Alphabet v Proceedings of the Society for bibl. arch. 1884, p. 73.—6., dále 225—228. odpověď na repliku Taylorovu.

širší nabývalo. Způsob písma aegyptského, které vycházelo od zásady zvuky jednotlivé naznačovati obrazy předmětů, které ve výslovnosti zvukem tím počínaly, nesl to ovšem přirozeně s sebou, že pro týž zvuk celá řada obrazů mohla se voliti. A třeba, jak také vzpomenuto, zvyk počet ten značně obmezil, shledáváme nicméně pro každý zvuk více obrazů. Tak mohlo se na př. *a* označiti obrazem rákosu (aš), ramene (amahe), orla (ahom) a j.; *b* znamením nohy, míry, nebe atd. slovy vesměs *b* počínajícími; *k* na př. obrazem misky (kote), pokrývky hlavy (kaisi), plástve medu (kebi), ramene (kboi), prsou (kibe), stohu (keuni), užovky (a*k*ori), listem lotusu (kav) atd. Na ten způsob uvádí Champollion ve své Grammaire egyptienne na str. 35.—47. pro 12 zvuků celkem 232 obrazy: 9 pro *b*, 6 pro *t*, 15 pro *l* (r), 20 pro *k*, 19 pro *m*, 21 pro *n* atd. Z tohoto počtu obrazů, během doby ovšem valně od obrazů skutečných se odchýlivších, zvolil tedy vynálezce abecedy fénické celkem 22 písmeny pro tolikéž zvuků své řeči volbou libovolnou, kterým dal napotom ovšem nová jména zajisté dle předmětů, jež se svého fénického stanoviska v nich spatřoval.[55])

Abych některé příklady způsobu toho uvedl, vyvolil z obrazů, jimiž Aegypťané zvuk *a* značili, obraz orla (ahom), , který v tachygrafickém písmě hieratickém podržel toliko základní své rysy , které Féničan snad ještě více zjednodušené přijal, ve fantasii své býka ve jhu zapřaženého v tom shledávaje a nové znamení alfa (býk) jmenuje. Jiným postavením vysvětluje se vznik řeckého alfa A. Nebo pro *m* volil Féničan obraz sovy (*m*ulach) , v písmě hieratickém , fénickém , řeckém M, shledávaje v tom obraz vlny vodní (mîm); pro *š* volil obraz zahrady lotusem osazené , v písmě hier. , fénické a vůbec semitské W, řecké atd., pojímaje je ovšem jako obraz zubu (= šîn). Podobně vyvinulo se z obrazu jiného ptáka hieroglyfického prostřednictvím hieratického tvaru , fénické, řecké a naše Z, Z.

A tak dá se způsobem více méně pravděpodobným celá abeceda fénická z hieroglyfů aegyptských odvoditi.

Písmo fénické přeneseno bylo do Evropy, jak pověsť vypravuje, synem krále fénického Kadmem. Báji tu vyložil ovšem Lenormant — a jiní souhlasí s ním — o zanesení nového náboženství do Evropy, ale stejným právem asi možno věřiti i tomu, co báje sama vypravuje; a nejstarší písmo řecké *καδμήια γράμματα* jeví v nápisech nalezených na ostrově Théře a Mélu ze století 9.—7. př. Kr. — jež psány jsou nad to i od pravé ruky k levé — tolik podobnosti s písmem fénickým, že jeden z nich v době nedávné (Zeitschrift der deutschen morg. Gesellsch. XII. 695.) jako listina semitská byl vyložen. Původu fénickému nasvědčuje dále i abeceda sama — různé abecedy řecké jsou jen obměnami a obohaceními jedné a téže abecedy původní, — jejíž značky původně úplně beze všeho vynechání a v témže pořádku, ani směr písma nevyjímaje, z abecedy fénické převzaty byly.[56]) A úkaz ten možno sledovati i v abecedě pozdější, jestliže jedno-

[55]) V tom ohledu dobře praví Hug, Die Erfindung der Buchstabenschrift 180, který sám v písmenech více než obyčejnou podobnosť s věcmi, jichž jména písmena nesou, shledává, na str. 23., že úsudek o podobnosti znamení s určitými předměty spočívá na intuici (názoru) a apodixi, kde často jeden více hledá než druhý, nejevi-li se podobnosť a rovnosť přímo mathematickou.

[56]) Kirchhoff: Studien zur Geschichte des griech. Alphabets. Spisy Berl. akademie věd z r. 1863, str. 243. a n.

tlivé značky, jež během času u Řeků jen v hodnotě číselné se udržely, na jich místo vlastní položíme. Nasvědčuje tomu i číselná hodnota písmen abecedy řecké,[57]) nasvědčují tomu konečně i jména písmen.[58]) Ovšem nemohla se abeceda fénická při různém rázu jazyka řeckého přijati beze změn, a některé změny shledáváme tudíž hned při převzetí, jiné vyvinuly se během času. K prvějším náleží snad vynechání nejostřejší sykavky semitské *sade* a zajisté užití známek pro hrdelnice řečtině neznámé jako značek samohláskových.

Fén. kons. alfa užito pro *α*,
" " he " " *ε* bez rozdílu i pro *ει*,
" " jôd " " *ι*,
" " ain " " *ο* i *ου*, vesměs bez rozdílu délky, jež teprve později nejdříve u *η*, pak u *ω* naznačována. Pro *η* užito tu fénického znamení pro *ch* (chet), kdežto dlouhé *ó* zdvojením *ω* povstalo a jako nové písmo na konec alfabety položeno. Nové znamení bylo nutným i pro vokal *υ*, ježto fén. kons. wâw pro *υ* souhláskové, jež druhdy rozeznáváno, užito, a znamení nové *Υ* shledáváme ve všech abecedách řeckých za posledním písmenem abecedy fénické. Jiné písmeny musily přijati změněnou poněkud hodnotu, jako fén. samech pro *ξ*, jiné jako zbytečné — však teprve během času — vyloučeny a udržely se jako *ἐπίσημον* na př. koppa, bau, sampi. Jiné konečně — aspiratae a hlásky složené — při nichž původně různě si vypomáháno, obdržely dosti záhy nové znaky *φ*, *χ*, *ψ*, které na konci abecedy umístěny v různých abecedách řeckých hodnotou i umístěním varirujíce.

A abecedy řecké osadníky řeckými do Italie přenesené staly se základem abecedy staroitalské v různých její podobách, jejíž obě skupiny etrusko-oskicko-umbrická a latinsko-faliskická jedny od druhých neodvisle z téhož pravzoru řecké abecedy chalkidické Řeky kampanskými přinesené pocházejí, a z nichž prvé tři a poslední (faliskická) i směr písma od pravé k levé zachovaly, naproti směru písma latinského, na jehož nejstarších památkách, ovšem ne příliš starých, směr od levé k pravé se shledává (ač i zde patrně původně od pravé k levé psáno bylo), dobu převzetí určujíce. Že ovšem i povaha jazykův italských různých změn vyžadovala, jež také během času se vyvinuly a jednak k vynechání písmen řeckých, jednak ku změně hodnoty neb obměně tvaru, jednak k utvoření značek nových vedly, jest na snadě, právě tak jako s druhé strany směr písma ve tvaru značek nové změny způsobil. Tolik jest ale jisto, že pořádek alfabety původní s řeckým úplně se shodoval.[59])

Obě abecedy — řecká a latinská — daly původ veškerým abecedám národův evropských, — řecká i Koptům africkým a Armenům — již zvláště v době, kdy latina řečí církevní se stala, s vírou i písmo přijímali, ovšem opětně dle potřeb svého jazyka je modifikujíce a rozšiřujíce. A jako tyto na západě, tak působily abecedy Semitů na východě; i tyto, zdá se, pošly vesměs, přes různý tvar jednotlivých a odchylná mínění o jich původu, z téhož pramene fenického, jejž ještě dosti zachovaný v písmě samaritánském shledáváme Hlavně musíme z úzkých styků politických i naboženských, ve kterých Féničané s Aramejci povždy žili, souditi, že písmo aramejské Féničanům náleží. A právě toto písmo stalo se východištěm většiny abeced asijských, šíříc se opětně původně jako řeč státní za doby Achaemenidovců, později s vírou jako řeč církve syrské do krajin nejrůznějších, tak že charakter jich stal se během doby běžným charakterem celého Orientu, a možno tvrditi, že celá Asie až k Pendžabu přijala kursivní písmo aramejské právě tak, jako celá Evropa až na konec západu písmo fénické, jinými slovy od jednoho konce světa ke druhému bylo písmo alfabetické dobrodiním Semitů (Renan op. c. 275 a n.) a my dodáváme: Féničanů.

---

[57]) Při všech větších nebo menších odchylkách mezi různými alfabetami z fénického pocházejícími, podržely nicméně písmeny povždy stejnou hodnotu číselnou. Zvláště nápadno jest to na př v abecedě arabské, kde dostaly se písmeny h. w. j zcela na konec, ale jako čísla nicméně 5, 6, 10 znamenají. Z toho soudí Wiener, Chaldäische Grammatik 38, že národové, při nichž podobná přestava písmen alfabety fénické se vyskytuje, alfabety této původně jako značek číselných užívali, přijatých od jednoho a téhož národa, s nímž všickni byli ve spojení obchodním — a to byli ve starověku právě Féničané.

[58]) Pokud totiž Řeky nebyla změněna, jako *ῥῶ* z rôš, *μῦ* z mîm, *νῦ* z nûn, kdežto u slov ostatních konsonanty okončených Řeky *α* přidáno, které na př. Dorové nemají. Jinde vokaly změněny. Některé změny padají ovšem již na účet tvůrců abecedy samé, když původní appellativa stávala se vlastními jmény písmen. Srv. Hitzig op. c. 37.—42.

[59]) Kirchhoff op. cit. 216.–248.

Tak vyvíjelo a vyvinulo se po tisíciletí písmo vůbec a alfabetické zvlášť. Vyšedši od předmětů nahodilých, jež určeny byly k tomu, jisté představy vyvolávati, přešlo i v tomto směru vyššího stupně dosáhši ku malování předmětů samých, nejprve bez znázorňování jich zvuku (písma indiánská a jiná), později jeho částečným naznačováním (písmo mexické), dále jeho spojováním a slučováním v jedno s pojmem zobrazeným (písmo čínské); a nabyvši takto jednou pevné půdy zdokonalovalo se dále již rychlým během v písmo slabičné, písmenové a konečně alfabetické (s obmezeným počtem zvuků), tímto posledním vrcholu svého dosáhši.[60]) A pochod tento shledáváme měrou větší neb menší u všech národů písma užívajících. Na různých místech: v Aegyptě, Peru a Číně shledáváme vyvinuté písmo uzlové, i jinde aspoň počátky jeho spatřujíce. Po celé zeměkouli rozšířeno bylo malování těla, a v různých světa končinách setkáváme se s prvotným písmem hieroglyfickým: v Mexiku, Číně, Aegyptě, Assyrii, u Skythův a j. Uvážíme-li k tomu, že písma tato jednotlivá ve svém rázu celém — formovém i myšlénkovém — nápadné podobnosti vykazují, ač o nějakém styku jich v době pozdější mluviti nelze, — tak porovnal se zdarem Faulmann: Illustrirte Geschichte der Schrift 284 a n. hieroglyfy aegyptské s písmem čínským, i v písmech jiných shody nápadné shledávaje, — připomeneme-li dále, že snad u všech národů těch vzpomínky zachovány, jež k jinému sídlu původnímu poukazují: Mexičané vypravují, že přeplavili se přes úzké moře z Asie, Číňané vypravují o příchodu svém ze západu, aegyptská pověsť odvozuje Tota, jak slyšeli jsme, z Assûru, a o Assyrech známo, že teprve později do nížiny mesopotamské sestoupili, a podotkneme-li, že badání nejnovější zprávy tyto potvrzuje, nemůžeme zajisté považovati shody podobné v písmě za nahodilé, ale vedeni jsme přímo k tomu prohlásiti je za staré dědictví z doby nerozděleného pobytu národů těch na vysočině středoasijské, jež do nové vlasti své přinesli a dle schopnosti a potřeb svých dále vytvořili a zdokonalili, čímž různý stupeň jeho vývoje se vysvětluje.[61])

A jako nejnovější věda filologická opětně k názoru již za překonaný považovanému ponenáhlu se vrací, veškeré jazyky za příbuzné považujíc a v příbuznosti té jednotu

---

[60]) Přehledně a stručně líčí vývoj tento L. Vaïsse, de l'écriture et de son origine 1848.

[61]) Podobně, ač ne zcela v tom směru, vyslovuje se Astle 8: such a general concurrence in the method of preserving events, could never be the effect of chance, imitation or partial purposes, but must needs be esteemed the uniform voice of nature, speaking the first rude conceptions of mankind. Jiné stanovisko naproti otázce této zaujímá Faulmann ve spise svém Illustrirte Geschichte der Schrift, 1880, str. 632. Auktor tento vycházeje od náhledu, že jsou dějiny písma, vedouce nás do šerého dávnověku, současně dějinami lidské kultury, nespokojil se pouhým srovnáváním značek písmenkových, nýbrž přibírá k účelu svému i podání náboženská, mravy a obyčeje, nálezy geologův a anthropologů, konečně i srovnavací jazykozpyt. Tak stává se dílo jeho bohatou snůškou vší učenosti a na mnohých místech mnoho důmyslu jeví, celkové zajímavosti nijak nepostrádajíc; ovšem jeví i se strany druhé mnoho nesprávností, zvláště pokud týká se to allegorického výkladu bible, kde veškeré osoby a údaje za mythy se prohlašují a jako mythy o přírodě jinak vykládají, ač věda nová čím dále tím více jich historickosť dokazuje a uznává. A podobně jeví se největší libovůle ve srovnávání materialu jazykového a písmového, konečně i ve výkladu značek jednotlivých. Pokud písma samého se týče, prohlašuje auktor mínění o vzniku písma abecedového ze slovního a slabičného za nepřípustné — dovolává se tu hieroglyfů aegyptských, kde prý jeví se písmo zvukové právě tak starým jako slabikové a slovní, a písma mexického, kde taktéž počátky označování zvuku shledáváme. Prvé vysvětluje se však rapidním vývojem písma, jakmile jednou pevného základu na basi zvukové nabylo, druhé byly nutností podmíněné počátky — pro písmo samo pak různá střediska uznává (tedy ne jedno, z něhož všecka ostatní povstala), ač prý jednoty možno se domýšleti. Při tom tvrdí jednotný původ řeči a písma všech národů vyplývající ze shody jich prvkův (ať gest neb uzlů, čar neb obrazů) — obě pak jsou vynálezem člověka — řeč přikloňovala se ku znaménkům. Nejasnosť prvků těch byla příčinou neurčitosti pojmů, jež v nich hledány a i neurčitosti zvuků, jež jim přikládány, odtud polyfonnosť obou podmiňující různosť slov téže řeči a dále různosť řečí vůbec. Nejasnosť ta jest tím větší, čím starší znaménka, a ta byla původně tři: čára, úhel, kruh! Jasnosť zavládla teprve, když staly se značky ty pouhými písmenami. Tak vysvětluje na př z polyfonnosti původní, že písmě P u Řeků r znamená, u Římanů p, že B v Korinthu jako e užíváno atd. Podobně tvrdí na př. i o kyrillici, že nevznikla z řeckého, ale že to byly runy polyfonní, jichž užil Cyrill jako značek zvuků. Tak značilo prý Б: bog, bukwi, buka, boku, bukar atd., bůh, buk, hřmot, žebro, znamení. Hlavní jest mu ale zásada, že znamení ta, jež jsou dle něho „Väter der Laute“ a „sichtbare Wurzeln der Sprache“ mají význam: „Zeichen bedeuten“, a sice byly to pojmy. Nejstarším písmem jsou mu runy, jež nemohou dle něho býti vypůjčeny od Řeků neb Římanů, jsouce písmem Odhinovým. Ale i všude jinde shledáváme se s počátky písma, ať jakýmikoliv, a všude spojena byla znaménka nerozlučně s pojmem a zvukem — ovšem znaménko značilo mnoho, pojem byl mnohostranný, zvuk nejasný (str. 187.!!) Vývoj a individualisace jsou výsledkem pokroku, který ale nešel do nekonečna — nebo to by se bylo musilo státi i u pojmův i u značek i u zvuků — nýbrž zůstal celkem v počátcích: Různosť tvůrců byla příčinou různého vývoje. Písmo abecedové jeví se nutným výsledkem vývoje řeči!

původní jazykovou spatřujíc, tak poukazuje nás nikoliv nahodilá shoda písem nejrůznějších k jedinému písmu původnímu, jehož vlasť hledáme v kolébce člověčenstva, střední Asii, a za jehož nejstaršího repraesentanta považujeme klinové písmo turanských Sumeroakkadů.

Posudky a oznámení.

Fysika a chemie.

Über die Erhaltung der Sonnen-Energie. Eine Sammlung von Schriften und Discussionen von Sir William Siemens. Aus dem Englischen übersetzt von C. E. Worms. Berlin, Verlag von Julius Springer. (1885.)

K nejvážnějším otázkám kosmické fysiky náleží, v čem máme spatřovati zdroj stále se udržující zářící energie slunce (tepla a světla jeho). Množství tepla, vyzářeného za 36 hodin povrchem slunce, rovná se teplu, jež bychom získali spálením uhlí majícího týž objem jako naše země. Z tohoto ohromného množství zachycuje země 2250,000.000tou část; předpokládajíce, že všemi oběžnicemi se zachytí desetkrát tolik, přichází přece jen 225,000.000tá část k platnosti a veškerý od celého vyzářeného množství jen nepatrně rozdílný zbytek (po našem zdání) se rozptyluje v prostoru pouze kmitajícím se aetherem vyplněném.

Novější doba, zejména druhá polovice tohoto století, usilovně pracuje o poznání rozmanitých výměn různotvarné energie, i položila si též otázku, jak rychle se vyčerpává zásoba energie sluneční, neb čím se uhrazuje. Vypočítáno, že kdyby žár slunce způsoben byl shořením (okysličením) látky sluneční a kdyby tato co do výhřevnosti rovnala se uhlíku, jen na 6000 let by stačila zásoba tepla takto získaného. Geologie, ano i sama historie poučuje nás o nemožnosti tak krátkého trvání sluneční energie. Spoluzakladatel mechanické theorie tepla *K. Mayer* spatřuje v padání meteoritů na slunce zdroj tepla jeho. Výpočet ukázal však, že by se tím, ač-li by mělo množství meteoritů na slunce dorážejících dostatečné k stálému vydržování jeho energie, zvětšila hmota slunce způsobem příliš patrným, než aby se to nezjevilo změnami v mechanice nebeské. Podobných obtíží neposkytuje názor *Helmholtzův*, dle něhož slunce smršťujíc se teplo ze sebe vybavuje v množství dostatečném, by žádné patrné seslabení zářící energie jeho nenastalo. Výpočet dokazuje, že dostačí k tomu pozvolné zmenšení objemu velmi nepatrné (průměr slunce musil by se zkrátiti ročně o 75 metrův), a tudíž dosavadnímu pozorování nepřístupné (zdánlivý průměr slunce zmenšil by se za 9500 let teprve o 1 sekundu, tedy o veličinu, kterou i při nynějším jemném pozorování nelze zaručiti).

Tím však není odbavena obtíž, jíž duch lidský přes všeliký odpor vždy opět k teleologickým zřetelům se vracející spatřuje v ohromné ztrátě a nepatrném využitkování energie takto získané. Vzhledem k tomu vzdělal *W. Siemens* novou hypothesu o vzniku energie sluneční, hypothesu velmi duchaplnou, při níž od srdce litujeme, že tolika vážným námitkám jest podrobena. Dle něho vyplněn jest světový prostor různými plyny: vodíkem, kyslíkem, zejména vodními parami a uhlovodíky (pozorování Abneye), ve stavu ovšem velmi rozředěném. V tomto stavu, domnívá se Siemens, mohou složené plyny pouhým působením slunečného záření doznati *dissociaci*, t. j. rozklad v prvky. Na doklad tohoto tvrzení uvádí pokusy, v nichž se mu podařilo velmi rozředěnou vodní páru v trubicích uzavřenou slunečným světlem rozložiti.

V oceanu plynů takto do nezměrna na všechny strany rozložených otáčí se slunce a porušuje tím rovnováhu tlaku; na polech je tlak oněch plynů větší, na rovníku (následkem odstředivé rotací vznikající síly) menší, a tím vzniká ustavičné proudění z prostoru světa k polům slunečným a odtud po povrchu slunce k rovniku, kdež se proud opět obrací do prostoru. Přibližujíce se k slunci zhušťují se plyny a slučují, t. j. spalují se, uvolňujíce takto opět zásobu energie, v prostoru při dissociaci pohlcenou. Slunce opouštějí při rovníku ve tvaru sloučenin, stoupajíce zde do výše do prostoru světového, kdež opět pohlcujíce zářící energii slunce se rozkládají, končíce takto jeden koloběh a začínajíce druhý.

Že proti tak novým a smělým názorům vyslovena řada námitek, leží na bíledni. V přítomném spisku sestaveny jsou tyto námitky zároveň s odpovědmi Siemensovými s úplnou nestranností. Nejvážnější námitka

týká se první domněnky, že totiž prostor světový vyplněn plyny, byť i sebe více rozředěnými. *Faye* a *Hirn* poukázali k obtížím, jež proti této domněnce vznikají se stanoviska mechaniky nebeské, která podobné *odporující ústředí* nezná a uznati nemůže. Proti tomu nemá Siemens než vyhýbavou odpověď asi toho obsahu, že nevíme, zdali naše pokusy odporu tekutin se týkající, a provedené ovšem jen v uzavřených nádobách, též pro neobmezenou tekutinu velmi malé hustoty platnosť mají, jinými slovy, zdali takové velmi rozředěné hmoty vůbec nějaký odpor pohybu kladou, a odvolává se na jakési pokusy *Proudeovy*, běžným názorům našim vskutku odporující.

Jiná námitka týká se teploty sluneční: ta klade se obyčejně tak vysoko, že by na slunci samém nastati musila spíše dissociace sloučenin nežli sloučení prvků. Siemens uvádí proti tomu důvody pro náhled svůj, dle něhož teplota povrchu slunečného (fotosféry) neobnáší více než 3000° C.

Poukazuje, co se dalších námitek týče, (Sterry Hunt, Morris, Archibald, Fitzgerald) k spisu samému, podotýká ref. jen ještě, že námitky čerpané z principu energie (že theorií Siemensovou vytvořeno perpetuum mobile, že porušen zákon dissipace energie) zdají se mu býti lichými. Dissipace energie na př., t. j. přeměna energie v nejméně působivý tvar tepla o velmi nízké teplotě, podrží platnosť svou a pouze její úžasně rychlé tempo (v. co shora o rozptýlení sluneční energie bylo řečeno) změní se v postup volnější, což jest však v souhlase se vším, co v jiných případech pozorujeme. Neb jestliže dle slov Clausiových „součet entropie světové stále vzrůstá čili jakémusi maximu se blíží“ (mathematický výraz principu dissipace energie), tož není tím určeno, *jak rychle* se má tato změna díti. Dle mínění ref. zasluhuje Siemensův pokus nalézti proti rozptýlení energie možnosť *částečné* obnovy (koncentrace), kterouž se rozptýlení jinak úžasně rychle uvede v proud volnější, bedlivého uvažování; byť i k vážným námitkám vybízel — o nichž, jakož i o replikách tušim posud nebude lze na základě zaručených vědomostí našich spolehlivě rozhodovati — zamlouvá se přece svou jednoduchostí a skoro bychom řekli fysikalností, t. j. analogií s tím, co v ustálených poměrech přírodních obyčejně pozorujeme, tak že vskutku se zdá, jakoby se v ní tajil *kus pravdy*.

A. S.

W. Ostwald: Lehrbuch der allgemeinen Chemie. I. Bd. Stoechiometrie. Leipzig 1885.

A. Horstmann: Theoretische Chemie einschliesslich der Thermochemie. Braunschweig 1885.

Po generalisaci prahne celá generace chemická. Velikým rozšířením oboru pracovního, kdy již není chemika, aby celý ten material ovládal, pochopitelna jest touha ta. Po dlouhé přestávce objevují se v Němcích dvě vynikající theoretické chemie: *Ostwaldova* a *Horstmannova*. Ostwald má velmi pěkné jméno jakožto exaktný a důvtipný pracovník v nejobecnějších otázkách chemie. Horstmannovo jméno jakožto čistého theoretika jest slavně známo. I dalo se zpředu očekávati, jakým směrem bráti se budou oba spisy, u Ostwalda čtenář se těší na druhý díl, na dynamické pojetí chemických pochodův, a na sklad statí dílu toho, u Horstmanna každý nejprve čte obtížnou partii o dissociaci. Však klamal by se ten, kdoby myslil, že ostatní části jsou již kompilačně složeny. Ostwaldův spis jest důkladné, veskrz originalním způsobem propracované dílo. Máme sice pouze část statickou poměrů chemických, ale jest patrný rozdíl od spisu L. *Meyera*, jenž jedinou rukovětí byl pro celý ten obor náuky po 21 roků. U Ostwalda jest přísné, hluboké, kritické uvažování o theoretických otázkách, jež spadají v rozhraní velikých dvou věd, fysiky a chemie, u L. Meyera historické nástiny a obrazy náhledů předních pracovníků. Ostwald i nejznámější partie podává tak, že vícekráte k nim se čtenář vrací, a vždy znova a opět je promýšlí. Část o povaze roztoků jest znamenitá, ještě nikdy nebyla takým způsobem vypsána, část vykládající analytické výsledky Stassovy jest velmi krásným obrazem nejsvědomitějších prací analytických. Ostwald sám přepočítal výsledky i stanovil hranice možných chyb. Stoechiometrie jest důvtipně rozdělena: ve stoechiometrii plynů, tekutin a těl pevných. Jest nejlépe zajisté krátce projednati veškeré obecné vlastnosti těchto tří aggregatných forem a pak teprve vyjati, co chemie upotřebila. Jen tak hned jsou patrny odchylky, a ony zdánlivé nesrovnalosti. Tím způsobem posud jediné *Mendělejev* ve svých znamenitých osnovách chemie postupoval, a Mendělejev jest věru Ostwaldovi idealem, jeť z celého díla pieta k mistru patrna.

Znamenitá jest zdrželivosť, jakovou se Ostwald ubírá v otázkách chemické struktury. Jest samozřejmo, že žasne realný duch nad výsledky strukturného pojímání hmoty, spletité vzorce aromatických kondensací zdají se býti každému chemikovi, jenž jen poně-

kud dále stojí vývoje chemie organické, poněkud libovolnými. Kritický duch Ostwaldův jde zvolna, ostře posuzuje kvapný postup francouzských theoretiků let čtyřicátých, kteří příliš vítězstvím svých experimentů nad plodnou spekulací největší auktority Berzeliovy se dali uchvátit; redukuje význam Dumasův v době tehdejší na správnou míru. To nám jest právě vítáno. Chemikové ti tonoucí v úžasu nad výsledky hypothes vědy své musí doznati, že Wurtzova historická éloge (úvod ku slovníku) není dosti kritickou, psalť ji nadšený vynikající spoluzakladatel moderního směru v chemii a osočovaný ve Francii Elsasan. Ostwald jest klidný kritik, a sám žák učitelů Dorpatské university, přísných vědců konservativných (C. *Schmidta* a *Lemberga*, z nichž první žák Liebigův z první doby giesenské) — povaha veskrz na fysice přísně mathematické založená, a práce jest veskrze moderní, v tom pravém smyslu slova. Škoda, že dynamika vyjde teprve v roce 1886.

Druhý spis jest *Horstmannova* theoretická chemie. Redaktoři obecné chemie veliké Graham-Ottovy rukověti rozdělili sobě material na tři díly: *Winkelmann*, mladý fysik školy Wüllnerovy, vypsal fysikalnou chemii, vlastně fysiku pro chemiky, *Horstmann* theoretickou chemii a *Landolt* vzájemné vztahy mezi chemií a fysikou. Myslím, že rozdělení to jest méně šťastné, než jak je má Ostwald, i dopadla skutečně fysikalní chemie velice široce. Horstmann jest znamenitý znatel organické chemie v její detailech, odtud krásný úvod k dynamické části chemických reakcí. Se dvěma věcmi bohužel se nesrovnávám: literatura není nikde udávána, suchá učebná kniha, vypsání, výtečné vypsání fakt, žádné jméno. Co do vypisování jmen mám svůj náhled, myšlénka spojená s jménem auktora podrží se lépe v paměti. Periodický zákon, to je pouhé jméno, Mendělejevův zákon vyznačuje mi celý ten vývoj zákona, jeho boje, protivníky, zvolné potvrzování, indium, uran, beryl, galium a j.

Druhá výtka, kterou bych znamenitému auktoru dovolil sobě učiniti, jest, že některé kapitoly jsou příliš bohaty sneseným detailovaným materialem a že není tím dostatek jasna v celém materialu. Chyba ta jest ovšem u věci samé, theoretická chemie jsou samé ostrůvky, kolem veliké neznámé moře. Za to jest kapitola o dissociaci, a ona úvodní kapitola druhého oddílu klassická.

Obě díla doporučujeme co nejvřeleji čtenářům odborníkům. B. RAÝMAN.

Zeměpis.

Učebnice zeměpisu pro školy střední. Sepsal Dr. A. Tille. 6. vydání. 1882.

Studie zeměpisné předpokládají názor a úsudek a proto se nesnadno pěstují ve škole. Všecky pokusy methodické již vyčerpány od prostého rejstříku zeměpisných jmen po pyramidalní soustavu synthetickou, korunovanou arithmetickými operacemi v knize a geometrickými poměry v kresbě, ale žádná ze soustav nebyla s to, aby odstranila čarovným prutem veškeré tyto potíže. Získali jsme z toho jen jedno: mechanickou zručnosť odbornou; pokročili jsme v znalosti, přesném dělení, sčlánkování a líčení látky, v názvosloví — slovem nyní teprve jsme oborem ovládli do jeho mezí. Poklesků v tom směru ubylo, ano právem pokládají se již za hřích páchaný na mládeži a škole; učebnice věcně závadná patří již k nemožnostem. Ale u nás vane ještě duch jiný a může se ještě držeti, co by jinde dávno byli odsoudili; naše škola jest dosud pozadu, ať díme tak: jest dosud na zeměpisném slabikáři. Již viz jen následující „klasobraní" z některých učebnic českých na školách středních a posuď, čtenáři sám.

1. odstavec (str. 1.—17.). Nejvíce sploštělý jest *Jupiter* (Saturn. pak Uran). Některé vlasatice obíhají okolo slunce jako *oběžnice* (místo: Vlasatice obíhají okolo slunce v drahách výstředních, tedy jinak než oběžnice).

Urán má *8* (4) měsíců. Osa zemská jest *11.722* (12.712) km. dlouhá. (Chyba vléknoucí se všemi vydáními.)

2. (str. 18.—20.) „*Nový Holland*" zastaralý něm. název pro Australii, jehož nelze užíti o sobě a zejména bez vysvětlení, že značí Australii.

Ostrovům od Australie na východ a severovýchod rozloženým neříkáme australské „*Mnohoostroví*" (Polynesie), nýbrž Australský *archipel*, jehož jest ono teprve částí.

Atlantský okean souvisí se sev. Ledovým mořem „*průlivem Davisovým*" (místo na obou stranách Gron). Mys *Dobré naděje* (Mys jehlový) a „*šíje* (šíje) *sueszká*" (suezská) „liší" okeany. Pod záhlaví „Okean indický" položeno na str. 20. i *jižní čínské moře*, jež patří k Velikému okeanu.

3. (str. 20.—25.) Ve výkresu poloostrova balkánského *Vrbas* a *Bosna* převráceny, nejvyšší hory: *Šará planina* vynechány. „Z *Balkána*" nepřitéká Isker, ale z Rylu, v nejjižnějších krajinách nerostou „*i palmy*" (poněvadž neplodné zakrsky v Messenii jsou

jen sporou výjimkou). Za „poloostrov *Peloponnés*“ stůjž: pol. Morea (jindy Peloponnés). Na str. 22. lze čísti: „A proto jižně od něho (Balkána) jen na horách; sníh padá a ležeti ostává při břehu mořském (!) a v ostatních nížinách nepadá.

Řeka „*Pád*“ (Pad) a „*Tiber*“ (Tibera). „*Na úpatí*“ (?) Etny sníh „*nikdy* nepadá“, ač navštěvuje někdy až pobřeží africké; (prostěji a lépe by se řeklo: Na Sicilii nepadává již sníh).

„*Mysu*“ gibraltarského není, zove se tak jen průliv. *Štít Nethou* (Pic „de Nethou“, neb Nethou jest ves). Poloostrov jest „chráněn od chladnějšího větru severního *jako Italie*“ odporuje pravdě, an v Madridu bývá až — 7° C. a na vysočinách řádívají v zimě vánice.

4. (str. 26. — 30.) Od Koly „*východně*“ vybíhá pevnina na s. polouostrovem Kaninem, nelze říci, an obé území nesouvisí. „Jutsko, ostrovy dánské, Kola a Kanin pnou se nížinami“ (uvedená „*baltická*“ vynechána a *Kanin* opět předčasně uveden a odtržen od nížiny severo-ruské). Ř. Göta přitéká (*z*) jezera venerského. Podlouhlý „*bottnický*“ (l. botenský); „záliv“ schází. Daří se tu *ještě* pšenice a ovocné stromy, stůjž: výjimkou místy ještě pšenice, jinak jen žito a oves. Str. 27. N. Zemlja netvoří *dva ostrovy*, ale dvojostrov... Ostrovy jsou tak studeny, že na nich „*lidé neobývají*“ (a přece na Islandu žije 70.000 lidí).

Rovina kaspická pne se výše než hladina jezera toho (patrno), ale níže než hladina moře Černého (*do* 25 m.) i sluje proto proláklina. Zde auktor vykládá proláklinu souše bezvodní a pak měl ještě říci: (až i o 25 m.), lišící se o 25 m. „*Samartská*“ (sarmatská) „*Hřbet severo-ruský*“ (z něm. m. „Úvaly“) a celé rozdělení zastaralé. Vrchovina valdajská nad 300 m. a hned nad 350 m. Okres zemský, jenž *mezi všemi pobočkami* Volhy leží, slove poříčí (pobočky samy a země na řece hl. tedy k němu nepatří?).

5. (str. 30.—35.) „*Olân* 4200 m.“; (zatím jest M. Pelvoux o 4100 m. nejvyšší). Okolo Vildspitze pokrývají půdu horskou ledová pole; „*do nich*“ prohýbá se údolí Engadin. (Jednak se tu určují známější Oetzthalské či Tyrolské ledovce méně důležitou horou, jednak jest Engadin stranou od nich). Alpy *bernské* i všecky švýcarské započítávají se k sev. Alpám vápencovým (!). místo aby se s nimi počalo až od Rýna a j. Bodmanského. Veliký „*Glockner*“, buď V. Zvon neb Grosz-Glockner. „*Litava*“, stůjž Litava (Litava = Litva). Ledovce „*rozehřívajice se*“ (otávajíce) napájejí... Na hoře *Iséraně* (Isêranu) jako by slula hora Isérana. Inn neteče jen Engadinem, ale též *Innthalem*, což třeba rozeznávati.

6. (str. 36.—40.) „*Sevenny*“ m. Cevenny. M. d'Or *1800* m. (1885 m.). Rovina *provençalská* (provençská; provençalé jsou obyvatelé). Trup jihoevropský pne se „*středohrami*“ (středohorami). *W*esera a přece zase *V*enera. Sardinie 3, Sicilie 3½, Irsko 3. Island 3½kráte... spojí se lépe ve dvě skupiny. *Krěta* (a opět Kreta) „*měří*“ *8* (*tisíc* schází). Na výkresu 24. Tuldča m. *Tulča* a na 28. „*Žironda*“ na Garonně a záliv sám *prázden* tak, že to k nepravému názoru zavádí.

7. (str. 42.—49.) U vývinu břehů se „*odmocňuje*“, čemuž žák nemůže porozuměti. Šar *2900* m. (a dříví přes 3000 m.). Všecky jsou velohorské. Jezero venerské qkm. *5 tisíc* (přes 6000), Ladoga *4kráte* (3kráte) tolik. Rýn vtéká „*naproti*“ britské Temži (kam?).

8. (str. 50.—53.) *Kisil* (Irmak = červená řeka) nelze psáti, neboť jest Kisil (l. Kysyl) rudý a Irmák (hl. název) řeka. Průliv Mandeb (= *brána*) a později Bab el Mandeb („*nebezpečný*“) místo Bab (brána) el Mandeb (slzí). Ararat strmí „*výše*“ než Elbrus (nad 5500 m.) a zatím: 5170 : 5656 m. a hned pne se Přední Asie Demavendem (nad 5000 m.) „*nejvýše*“. A v přehledu opět Ararat *nad 5500* a Elbrus též. Ključevská tamž 4700 a 4800 m. Jaké nesrovnalosti v učebnici! U h. Everestovy schází platnější „*Gaurisankar.*“ Delta Gangu *není* větší zemí koruny české, nýbrž málo větší než Čechy, totiž 56.560 km². M. Mys *Romania*...; stůjž m. Buru. U Javy schází nezbytně výslovnost „*džáva*“. Na Sumatře není nejvyšší hora *4700*, ale 3700 a vyšší jest Kini Balu na Borneu. Sundajské (Sundské) ostrovy neleží v „*Indickém*“, ale v Tichém okeanu a Filipiny (jinde Filippiny) už docela ne.

9. (str. 53.—60.) *Modrá řeka* (lépe Siná řeka), *Jablonij* (m. Jablonoj) Chrebet (m. chrebet). Horní „*Anguska*“ (buď Angara neb Tunguzka). „*Tan Šan*“ a opět *Thianšan* (kresba). Tibet a Tybet, Kličerská m. Ključev. Z oumoří jest atlantské nejmenší a „severní (*ho*) Ledové“ (*ho*) moře největší.

10. (str. 61.—67.). O šotech nelze mluviti jako o proláklině *jezernaté*, poněvadž jsou to solná smahnoucí plesa, ba holé vlhčiny. Siva (h) není — *100* m., ale — 32 m. nad m. *Biune* (Binui) *Budan* (Sudan) Zambesi vodopád *300* m. (100 m.)! Vysočina *abesinská* a opět *abessinská* a jméno Habeš se ani

nevyskytne. Oblasť *vnitrozemská* u Afriky opominuta.

11. (str. 67.—76.) Střední Amerika nepočíná *od Ria grande* (!), ale šijí tehuantepeckou. Boothia bez výslovnosti (Bůdzia) ani se neuvádějž; m. *Grönland* stůjtež Grony. Yukatan se nevyslovuje *Chukatan*, *Mys hoornový* slove hoornský, *Magelhan* a *Maghellaň* píše se Magelhaes a čte Magelaengš. Sorate není *7500*, ale 6500 a nejvyšší horou jest zcela opominutá Aconcagua k 7000 m. *N. Fundland* a později *N. Faundlend* za výslovnosť se uvádí. Rovněž později: průlivem *Kenedým* (m. Kenedyje či Kenedyho), an jest to jméno osoby. Skupina kan. jezer jest *ze všech* (sladkovodních) skupin (na světě a ne jen v Americe) *největší*.

12. (str. 89.—98.). Delta ganžské se udává na *8 tisíc* (dříve 80 tisíc qkm., kaspické jezero nad *460 tisíc z* (?) V. Britanie (dříve 440). Na rovinách *severo*amerických (snad jihoamerických?) jsou stepi a lesiny nejrozsáhlejší. Výkres 52. jest němý a málo instruktivní. *Prýši-li* (prýšti-li) se voda.... *Vřidlo* a zřídlo není jedno (prvé jest horné). *Toku* (tok) řeky záleží ze části. Výjevy vzdušné čili povětrné slují *povětroně* (meteory) (dávno zastaralé!) *Všecky* rostliny v Čechách rostoucí slují květenou Č. (místo: všecky druhy rostlin, jinak by byly Čechy v zimě bez květeny!). *Skot* se nerozešel s člověkem po celé zemi (spíše kůň).

13. (str. 100.—111.) Morava nemá k 22 tisicům, ale 22.222 qkm. Glasgov se nečte *Glesko* ale Glezgó, nehledě k chybě v závorkách. *Lübeck* slove Lubek, *Pregel* slove Pregola. Pruské provincie nemají *hlavních* měst (někdy po 2, po 3!). V severním cípu o. Sumatry malajský sultanát *Borneo* (Atčín). V Indii jest Britsko *stát* nejmocnější (jest osadou státu evropského).

14. (str. 132.—152.) *Poloostrov* Baku řečený (Apšeron a Baku jest město na něm). *Kaisarich* (Kaisarieh). *Tur* (Sur). Ardžiš není „věčnosněžným".

Mesopotamie nehostí *tygry*, ale lvy. Arabové, Israelité náležejí k čeledi semitské, ale nikoliv ne *Arméni* (!) Suptropický (subtropický) Džumna (Džamuna) onano jest město v Bulharsku.

V Indii roste *kakao* (!) (jen v Americe), pepř, hřebíček a některé koření (schází: *jiné*). U zálivu siamského stát Kambodža, *kterým* J. Čínské moře Malaku od trupu zadoindického odštěpuje (což patří Kambodža moři!) *Nangasaki* (Nagasaki).

V Turaně vyznávají mnozí víru *Budhovskou* (m. islam). Vys. Asie pne se planinami až na 2500 m. (místo až nad 4000 m., neb konstatováno až 4500 m.). *Elburs* nebyl nikdy Paropamisem, ale Hindukuš.

15. (str. 156., 159., 211. a 212.). *Keffalénia* (Kefalonia), *Trebinšice* (Trebiňčice). V Skandinavii pokrývají lesy $^9/_{10}$ ($^4/_{10}$) půdy. Germánští Švédové a *Normani* (!), jako by řekl Čechoslované a Slované. Rõraas leží výše než Sněžka, ale v 1600 m. tam už věčný sníh, v němž už živáčka nebydlí.

Na úkor přehlednosti jest časté opakování, na př. Etna se *opakuje* výškou na str. 23., 24., 26., 61., 82., 141., 165. o 3300 m., na str. 44. pak o 3500 m. Britanie na str. 25., 26., 41., 42, 49., 55., 70., 80., 146. Mont Blanc 30., 31., 32., 33., 34., 36., 40., 45., 46., 50., 52., 55., 152., 172. a 231.

Četny jsou také germanismy, jako: Popisuje „zemí", Korsika „*měří*", „délce jeho *na příč*" (der L. entlang), chrání *proti* větrům, ledovce „*táji*", Asie *drží* stejnou šířku s Ev., *skrz* dalekohled, *jazyk zemský* (m. kosa či přesyp), stříbra *od toho* (z toho), Čechy tolik a tolik, *dohromady* drží ostrovy (souvisejí) a t. d.

Probrali jsme ledva polovici knihy, berouce zřetel jen k omylům positivním, negativních vad čili opominutých důležitostí ani se nedotýkajíce; pokračovati bylo by zbytečno. Také se nedotýkáme starších vydání, jichž chyby některé (Cardafui, Surron, Niethon...) jsou zde již dlouhou školskou praxí vymýtěny. Jen v druhý díl Učebnice, t. j. do zeměpisu Rakouska nám budiž ještě dovoleno nahlédnouti.

Pomineme spoustu libovolně dle mapy natvořených terminů, jako jsou: sedlo leonfeldské, trutnovské... aneb vadných názvů, jako *Rudohoří* (místo: Krušné hory), Hory *broumovské* (místo: Stěny), a dotkneme se jen hrubších chyb: Bohumín u *Ostry* (Odry). U ohebu ř. *Moravy* (Opavy) jest Krňov. M. *Děsná* (!) stůjž (Desnápravice), *Šajava* slove Slaná, Arborec slove Javor. Slavkov r. *1804* (1805), „živí" se *továrnami* na sukna, Ostrava, „*u něho*" doly; Bitov, který nejzachovalejší a v dějinách, m. nejdůležitějším hradům náleží, (m. který k nejzachovalejším hradům). *Rienzi* pije *Eisack* (právě obráceně) a teče do Adiže u Bolzana (!). V přehledné tabulce na konci opominuti (!) *Slovinci docela* a $^5/_4$ mill. je jich přidáno Němcům atd.

Didaktických poklesků se nedotýkáme, ležíť hlavně v synthetické methodě tak do výstřednosti provedené, že ji pokládáme za nejhorší stránku knihy. U.

Zoologie.

O amoebách vod českých. S ohledem na vody Čáslavské napsal Dr. K. J. Tarának. (S 1 litografovanou tabulkou.) Ze zprávy obecního nižšího gymnasia v Čáslavi r. 1883—84., str. 7.—42.

Spisovatel podává tuto novou zoologickou práci českou o prvocích pojednávající. — Tentokráte obral sobě za studium své nejnižší skupinu rhizopodův nahých (Protoplast), skupinu amoeb. — Material sebraný z četných nalezišť českých (Okolí Prahy a Čáslavi, rašeliny jihočeské, české Švýcarsko, Sněžník, okolí Doks atd.) spracován za pomoci literatury zvláště starší, i provedena pečlivě především část systematická, byť i nikde nepoukázáno na momenty nové. Přesné diagnosy s podrobnými popisy mohou usnadniti rozpoznání větší části druhů. k čemuž ostatně i napomáhá kolorovaná tabulka, vzadu připojená. Celkem uvádí auktor z vod českých tři rody s deviti speciemi (mezi nimi dvě domněle nové): Amoeba proteus, villosa, verrucosa, radiosa, limax, acropodia (nov. spec), infernalis (nov spec.?), Dactylosphaerium vitreum, Podostoma filigerum. Zajímavými byla by pozorování, jež auktor na některých druzích konal a jež množení amoeb s předcházejícím rozpadnutím nucleu na více částí se týkají. Litovati jen dlužno, že pozorování zůstavše kusými, nijak neodstranila onu nedůvěru, s jakou dosud se pohlíží na tento způsob množení. — Nikterak však nelze souhlasiti s poznámkami polemickými, jež auktor při popisu některých druhů přičiňuje.

Tak u Amoeba verrucosa Ehrb. přímo nepochopitelnou jesti poznámka, kterou na slovo vzatý badatel z compilace (!) se podezírá. Tvrzeni, že dr. Vejdovský u této specie „ectosarcu ani neviděl“, spočívá na auktorově politování hodném omylu; neboť dr. Vejdovský nejen že ve svém díle ectosarc kreslí, nýbrž i u dotyčné amoeby popisuje. (Viz Thierische Organismen etc. 1882, pag. 52. T. I. Sig. 2. d.) Vzhledem pak k oněm tenkým pseudopodiím, o něž hlavně auktor svou domněnku opírá, sluší uvážiti, že figura *d* kreslena dle praeparatu trvalého, jakž zřejmě v textu vytknuto. Naopak zdá se však, že auktorem kreslená Amoeba verr. není příliš typickou, jak veškeré figury s okrouhlým jádrem kreslené ukazují. Ostatně sám auktor jeví se ve svém tvrzení nestálým, sice jinak v přehledu synonym byl by vřadil specii drem. Vejdovským kreslenou pod Amoebu proteus Leidy. I poznámka u Dactylosphaera není dosti opodstatněna. Neboť specie Hertwiga a Lessera, na jejíž příbuznosť se svým novým druhem dr. Vejdovský poukazuje, velmi značně se liší od formy auktorem pozorované. Pokud pak se oné domněnky o centralním tělesu dotýče, zůstane zajisté tak dlouho pouhou domněnkou, dokud přímým pozorováním na řečené specii význam centralního tělesa vyšetřen nebude

Též i v části všeobecné nutno konstatovati některé dosti značné omyly. Tak tvrzení na stránce 9., že by Haeckel amoeby s rozhodně živočišným charakterem považoval za první organismy vůbec, jest mylné. Haeckelův jak monophyletický kmen s prvotnými monerami archigonními, tak i polyphyletický s prvotnými monerami neutralními, vegetabilními a animalními, jasně označuje stanovisko tohoto filosofa přírodního (Viz Nat. Schöpfungsgeschichte, 7. Aufl. p. 400. až 401.) Na str. 12. odporuje auktor Haecklovu výkladu o zrnech masovinných tím již, že není třeba amoebě přijatou potravu protoplasmatickou assimilovati, však hned na téže stránce vykládá tělíska tuková jakožto assimilaci z přijaté potravy vzniklá.

Na stránce 13. připojuje se auktor k náhledu Carterovu a jiných, kteří vyhraněné tvary v protoplasmě některých amoeb za pravé krystally (za hráně soli, kde pouze radikal kyselý jest povahou svou organickým) považují a odporuje náhledům Auerbacha, Bütschliho a Vejdovského, kteří tvary tyto za *krystalloidy* uznávají, totiž za vyhraněné tvary sloučeniny čistě organické, kterou zde dle všeho sama protoplasma jest, jak tomu také zajímavá pozorování dra. Vejdovského nasvědčují. Tím podivnější pak jest, že auktor v části systematické upouští na četných místech od původního svého náhledu (str. 21., 22., 24., 25.) a krystally v krystalloidy zaměňuje.

Není též správným přirovnávati konjugaci četných nálevníkův oné amoeb, když známo, že pouze u Vorticel (viz původní pozorování Engelmannovo a nejnověji Jickeliho) splývají mikrogonidie s makrogonidiemi, a když sám Bütschli (viz nejnověji Zool. Anzeiger 1883 p. 10. a 38.) i výměnu „nucleolův“ nikoliv za všeobecnou přijímá.

Konečně nesprávné jest uváděti synonym „Amoeba“ radiosa jakožto Dactylosphaerium radiosum Bütschli za správné Dactylosphaera radiosa Bütschli, před nímž ovšem má prioritu Astramoeba (nikoliv ale Asteramoeba) radiosa Vejdovský.

„Amoeba infernalis“ jest patrně jen stará *Amoeba proteus.* (Viz Leidy, Tab. I. Fig. I.,

Tab IV. Fig. 25.) Nenacházíme aspoň žádných znakův, jimiž by se vyznačoval domnělý nový druh od jmenované formy: četné vakuoly, z nichž pouze 1 neb 2 pulsují, jádro ledvinité neb ovalní, toť i charakteristika auktorovy specie, kterou ostatně s jádrem vejčitým neb málo ledvinitým popisuje, však s *úplně kulatým* kreslí. Konečně kulovité tílko této amoeby jest tak charakteristickým, že proto již O. F. Müller ji jako Volvox Sphaerula označil.

Celkem tudíž vidno, že by práce ta byla platným příspěvkem zoologické literatury české a že by zajisté cena její nebyla bývala poklesla, kdyby auktor některá místa s větší kritičností byl propracoval a *novější* literatuře více péče věnoval.*) A. Štolc.

Hygiena.

Über gesunde und kranke Nerven von Dr. Freiherr R. v. Krafft Ebbing 1885. str. 157., mk. 2.

Popularné pojednání o moderní nervositě, její příčinách, hygienické profylaxi a léčbě. Známý psychiatr Hradecký podává tu líčení více psychologické než medicinské, a zavděčí se tím širšímu kruhu čtenářstva. Rejstřík věcný zakončuje poučný spisek.

Dr. Th.

Sociologie a etnologie.

L. Gumplowicz, prof. na univ. Hradecké, **Grundriss der Sociologie.** 1885.

V jakési operetě kněžna posýlá vojáka vysloužilce za učitele; odmlouvajícímu, že psáti neumí, kněžna odpovídá, že za tou příležitostí se naučí, a voják stal se učitelem. Podobně sp. předloženého spisu dal se do sepsání základů sociologie a za tou příležitostí se něčemu naučil. Proto nikoho nezarazí, že na př. dodavkem jedná se o spise, který měl znáti hned s počátku, že historický přehled je neúplný, a že náležité methody ve knize nenalézáme, ovšem ani dobrého poučení. M.

Menschen- und Völkernamen. Etymologische Streifzüge auf dem Gebiete der Eigennamen. Von Rudolf Kleinpaul. Leipzig 1885, XIX, 419, mk. 8.

Posud v řečích svých nemáme pravých jmen vlastních; neboť všecka t. zv. nomina propria jsou vlastně jmény více věcí a individuí téhož rodu; snad slovo: Bůh vztahuje se posud jediné na pojem docela ojedinělý. Řeč původní každá vynalezla si jistý počet jmen rodových, vztahujících se k pojmům všeobecným a abstraktným; když rozšířením zkušeností vždy víc a více věcí se poznává, potřeba jmen vlastních stává se vždy citelnější, a tu řeč netvoří jmen takových, ale starých rodových užívá přičiňujíc k nim různé známky, kterými by pojmy ojediněla. Tak tedy původní slovo (rodové) se určuje a) substantivem: Ludwig der Springer, b) adjektivem buď attributivným neb apposicí (die rote Erde — François Lefort); c) participiem, d) genitivem jiného substantiva, e) předložkou, f) větou relativnou: Schlagintweit = der ins Weite schlägt. Původního názvu všeobecného se upotřebuje absolutně v době nejstarší a později, kdy se mu již nerozumí. Taky určující slovo může státi za vlastní jméno, kdy totiž slovo základní snadno se dá uhodnouti a doplniti: a) absolutné adjectivum, b) absolutný genitiv, na př. Septem Lucernae vlastně = Arcus septem Lucernarum, c) substantiva kladou se absolutně s vynecháním předložky, věty a t. p.: Friedrich Rotbart.

Dle těchto všeobecných pravidel sp. vyhledává pak v podrobnostech etymologii názvů lidí a národů, při tom skupiny třídí, jako na př. při jménech dětských: I. Jména vztahující se na narození, a) že darem je Božím: Božídar, b) dle posloupnosti, c) po matce d) dle času a t. d.

Slovanských etymologií (ruských, polských, českých, lužických) po skrovnu jest. ph.

Homo sapiens ferus oder die Zustände d. Verwilderten und ihre Bedeutung für Wissenschaft, Politik und Schule. Biologische Untersuchung von Dr. A. Rauber, 1885. str. 134., mk. 3.

Prof. Rauber popisuje nám tu 12 případů lidí (mezi nimi jen 3 děvčat), kteří osamocením žijíce v divoké přírodě, stali se zvířeckými. Ze zpráv pečlivě sestavených dovozuje pak, co (proč „biologicky“?) dá se usouditi o vývoji člověka rozumovém (také o vývoji řeči) a společenském a co z toho jde pro vědeckou paedagogiku. Rozum vyvíjí se ve člověku jen za určitých podmínek, neboť od přírody člověk není bytostí rozumnou. Osamocenci zdivočilí podobají (jen podobají, nejsou s nimi totožni!) se ke prvotným lidem, divochům. Stát a společnosť pro vývoj člověka největším jsou dobrodiním. Škola nemá býti abecední školou: psaní a čtení vyvinulo se v člověčenstvu později,

*) P. prof. Taŕánek dá ve příštím čísle Athenaea (15. října) obšírnou odpověď. Redakce.

proto i ve škole teprve na konci 2. roku má přistoupiti se k předchozímu vyučování názornému, vyučování v počítání, kreslení, memorování, vypravování, zpívání; především zručnosti rukou má se hleděti, jak už pokusy dějí se ve školách norských. Auktor důsledně provádí učení již častěji hlásané, že školská výchova má býti opakováním rodového vývoje a snaží se sociologii a anthropologii pro paedagogiku náležitě využitkovati. S.

Gross- und klein-russisch, aus Ilchestervorlesungen über vergleichende Lexicographie an d. Universität Oxford v. Dr. C. Abel. Aus dem Englischen übersetzt v. R. Dielitz. 1885. Str. 138., mk. 6.

Pan A. jazykozpytcům chvalně známý jest a patří teď v Anglii k filologům zabývajícím se slavistikou. Ve spisku uvedeném jedná se o poslovanštění Čudův, o maloruštině a velkoruštině a přídavkem o tom, jak ruština označuje pojmy Gentleman a Nobleman a jaká slova ruština, polština a latina má pro pojem volnosti.

P. spis. dokazuje, že velkoruština a maloruština dvě různé řeči jsou, a nikoli nářečí. Malorusové jsou prý původem i řečí svou slovanštější než Velkorusové, kteří různé národnosti, najmě Čudy, pohltili. Proto p. sp. dokonce mluvívá o maloruštině naproti čudoruštině (!?). Velkorusové, protože nejsou čistého původu slovanského, týchže jmen slovanských užívají ve smysle jiném než Malorusové, — důvod je linguisticky i ethologicky pochybený: nevyskytuje se taková různosť užívání i za jiných podmínek? Ovšem ze čudštiny vážiti by se musily verifikace pro toto tvrzení.

Velmi zajímavá je poznámka, kterou p. sp. činí o vyšších stavich v Rusku, které, protože smíšeninou jsou z nejrůznějších národů, považuje ethnologicky za zvláštní národnosť: smíšenina ta vyniká velmi dobrými vlastnostmi rozumu i charakteru.

Mimochodem vzpomíná p. spis. starých slovanských sídel v Anglii: Wilton, Wiltshire, Wily, jež slovanští osadníci Veletů v 4. a 5. st. založili.

Pro pojmy: gentleman ruština zvláštního terminu nemajíc vyjadřuje jednotlivě jeho vlastnosti (blahomrav, jistou vzdělanosť duchovou a silně počestné smýšlení) zvláštními slovy.

Co se pojmu volnosti týká, Poláci, Rusové i Latiníci rozeznávají stejně soukromou svobodu od veřejné, osobní od politické. (Polsky: wolność—swoboda; rusky: воля—свобода.) Angličané toho rozdílu slovy neoznačují, protože volnými jsou ve všem.

V dodavku p. sp. jedná o obracení hlásek a smyslu slov v aegypštině. Již staršími pracemi svými p. sp. ukazuje, jak řeči, hlavně aegypština, a) obrácenin slovesných užívají pro týž pojem, na př. ab : ba = kamen. b) Druhdy totéž slovo označuje protivu pojmů, na př. sof = čistiti i zamazati a konečně c) i hlásky i smysl se obracejí, na př. ben = nic, neb = všecko. Ph.

Historie a dějiny kultury.

Dr. Edmond Dupouy, Médicine et Moeurs de l'ancienne Rome d'après les poètes latins, Paris, Baillière et Fils. 1885. XVII. str. 432.

Čtení zajímavé a poučné, ale nešťastně spořádané. Spisov. totiž uvádí nám místa z jednotlivých básníků (Ovida, Horace, Catulla, Tibulla, Propercia, Vergilia, Lucana, Lucrecia, Lucilia, Persia, Juvenala, Martiala, Senecy, Terentia, Plauta, Publia, Syra), kde řeč je o mravech, vlastně nemravech pohlavních a co k tomu se vztahuje, hlavně se stanoviska medicinského. Slyšíme tu, jak v Římě v době dotčených básníků se jedlo a pilo, koupalo, milkovalo; o prostituci, syfili, kastraci, infibulaci a t. pod. nalézáme excerpta z básníků, konečně o podivných tehdy zjevech hypnotických, o somnambulismu atd. Kniha čte se velmi příjemně, psána je s velikou znalostí věcnou. Ph.

Kambysés a podání starověké. Sepsal dr. Justin V. Prášek. V Praze 1885.

Pan spisovatel, známý v literatuře pracemi historickými, vystupuje před obecenstvo české se spisem novým z oboru dějin orientalních, týkajícím se sporné otázky dějinného významu Kambysova. Auktor zůstavuje na str. VII. spis svůj „soudu znalců povolaných“, a proto i my nepouštíme se do kritiky historické a jiným ji ponecháváme. Spis sám sebou dojem činí příznivý, který zajisté získal by velice, kdyby auktor, zanechávaje zbytečného pachtění a hromadění učenosti, úkolu svého přesně se držel. Spis pozbyl by sice asi polovici svého objemu, ale získal by plynností a volným tokem vypravování. Posuzujeme-li spis jako samostatnou práci vědeckou a přihlížíme-li po výslovném přání auktorově k novotě věci samé a její methodě, tu dlužno vyznati, že přes to, že sebral auktor s píli

všeho uznání hodnou veškeren material jemu přístupný, jeho vědomosti nijak nestačí k samostatné práci vědecké na poli dějin orientalních. Práce auktorova nejvýše dovednou kompilací zvána býti může. Je-li vůbec požadavkem badání historického, obraceti se všude a vždycky k pramenům, jest požadavek ten tím nutnějším u spisovatele dějin orientu. Spisovatel takový musí nutně býti aspoň dobrým orientalistou, a i tenkráte, spokojuje-li se s literaturou přeloženou, tolik vědomostí linguistických míti, by vždy překlad s originalem srovnati, po případě překlad opraviti mohl. Tak pověděl výtečný sinolog Plath o překladech z lit. čínské, a o písmech klínových (a o ty jde hlavně ve spisu p. Práškově), uznal to jeden z nejlepších orientalistů naší doby Nöldeke (jehož auktoritu i p. Prášek uznává, jak častější jeho citování tomu svědčí).

Vynikající znatel dějin orientu Gutschmid (také p. Práškem uznávaná a citovaná auktorita) zvláštním spisem důtklivě varuje historiky před ukvapeným používáním výsledků badání na poli písma klínového. A o pravdivosti slov takých přesvědčuje každého již samo povrchní studium překladů, p. Prášek sám pak mohl přesvědčiti se o tom častěji z otazníků, jež v překladech jím citovaných auktory samými přidány, mohl přesvědčiti se o tom ze zcela různých čtení jednoho a téhož jména (srv. str. 33., kde totéž jméno aeg. čte Wiedemann Hor-ut'a-suten-net, Brugsch: Uza-horen-piris), mohl konečně přesvědčiti se o tom z celé řady míst, kde překladatelé od sebe se uchylují aneb vůbec nevědí, co s překladem počíti na př. na str. 61., kde auktor sám přikládá převod jednoho místa nápisu behistûnského (a ty jsou poměrně nejjistější!) dle Opperta, Spiegla a Rawlinsona, „z něhož nejlépe vidí se převeliký rozdíl interpretace“. Ze všeho tedy vysvítá nutnosť studií linguistických jako jediný bezpečný základ badání historického, a těch se p. auktoru nedostává. Přes své několikaleté členství v „německé společnosti orientalní neosvojil si ani jednotnou transkripci jazyků orientalních společností důsledně prováděnou. Neznalcům ovšem zdáti by se mohlo, že p. Prášek zná jazyky východní; neboť okázale texty ve znění původním cituje s velikou podrobností, ale ne důkladností, někdy i bez připojení překladů (na str. 6.), jako by sám sebou se rozuměl, ba i proti známým auktoritám, na něž konečně ve své neznalosti úplně jest odkázán, polemisuje. na str. 83. Floiglovi „nedobře pojatou zprávu hieroglyfickou“ vytýká, a na str. VIII. naivním způsobem dokonce za svou povinnosť pokládá, novotu jednu do dílka pojatou dle povahy její ospravedlniti — totiž novou transkripci dvou hlásek staroperských! *)

Celý způsob ten nemůžeme my ovšem přihlížejíce k neznalosti jazyků východních u p. Práška — a někdy nechává ji p. P. sám prosvítati, pouze překlady cituje, neb o odbornících (84) a různých učencích, již pokoušeli se o řešení záhad, mluvě (91) — považovati za nic jiného, leč za snahu, čtoucího zaslepiti. Již jeho transkripce usvědčuje ho jasně, že přes pokusy zmíněné novou transkripci zaváděti, nedovede přidržeti se transkripce jednotné, nýbrž přijímá takovou, jakou v pramenech svých nalezl, tedy brzy německou, brzy francouzskou, brzy anglickou a brzy svou. Důkazem toho je celý spis, zvláště pak části staroperské, kde sice zmíněným již způsobem svou transkripci zavádí, s druhé strany však otrocky i oddělení slov jednotlivých bodem a přidávání zcela bezvýznamných pro výslovnosť spiritů dle Spiegla podržuje. Tak transkribuje K'ur'u (m. Spieglova K'ur'us), Kambuž'iya (str. 2.), Bard'iya (6), M'udrâya (32) atd. místo Kuruš, Kambužija, Bardija, Mudrâja atd. V písmě klínovém (perském) mají totiž některé hlásky dle povahy vokalů následujících různý tvar, ve výslovnosti se neměníce. Tento různý tvar naznačil Spiegel ve své transkripci spirity, a p. Prášek jen opisoval. Patrně nevěděl, co spirity ty znamenají, právě tak jako nemůže věděti to čtenář, že jsou pro výslovnosť zbytečnými. A podobně má se to i jinde: Na str. 38. čteme na př. šeikh m. šeich, na str. 63. špatně opravil Abu Isa překladu v Iša, ač správně zní 'Isâ, jak mohl se přesvědčiti (kdyby znal arabské písmeny) z textu na stránce protější. Nesprávné je také na str. 16. pozn. Kurraš m. Kuraš a j. Zvláště patrně jeví se to také u assyrských jmen králů, kde p. P. okázale naproti tvarům běžným Sargon, Sardanapal, Nabopalassar atd — ač jindy i tvar Nebukadnezar čteme

*) My doplňujeme zásluhu p. Práškovu upozorňujíce ho, že dovolil si (ovšem někdy nesprávně a také velmi nedůsledně) takových novot více, o nichž zmíniti se za svou povinnosť ovšem neuznal. Tak píše místo *j* textu Spiegelova *ž* (správně), ale nepíše m. *y* Spiegelova naše *j* atd. Celkem možno říci o jeho transkripci, že nahradil výslovnosť staroperskou výslovností hlásek perštiny nové, což ovšem nikdo správným zváti nemůže. Jinak má se to ovšem tam, kde jedná se jen o grafické naznačení, jako při zmíněném *ž*.

na př. (14) — libuje si v transkripci filologické; ovšem užívá z části tvarů nesprávných. Tak Šar-ukîn m. Šarru-kînu (šarra-ukîn = krále dosadil t. bůh), nebo Nabûnâhid m. nabû-nâ'id (Nabû jest vznešený), Ašur-bânî-habal m. pouhého bal = Ašûr tvůrce syna, Ašur akhi-iddin, Sin-akhi-irib m. Ašûr-achî-iddin = Asarhaddon (= Ašûr bratra dal), Sin-achî-irbal (Sanherib) = Sin bratry mnohé dává atd. atd. A i tam, kde svou auktoritou v perštině novou transskripci zavádí — ač i ona nemá ceny pražádné, jsouc zrovna tak pokusem jako transskripce Spieglova, který transkripci svou *th* a *c* jen pro oko mluví, zvuky ty sám jinak vyslovuje — zdá se, že sám transskripci tu uznává jen pro některá slova. Nebo jindy zase Spiegla s jeho transkripcí opisuje. Tak na př. na str. 15., kde piše khšâyathyia (král), kdežto *th* toto jest totéž, pro které v předmluvě novou transkripci *c* navrhl. Uvésti všecky nesprávnosti nedovoluje nám místo. Dva příklady jsou pro p. Práškovu znalosť zvláště charakteristické. Prvý nasvědčuje, že p. P. ani z knih s textem transkribovaným a s překladem německým na stránce protější nedovede opisovati a překládati, textu klínového pak, zdá se, že vůbec neviděl, přes dvě znaménka klínová v předmluvě uvedená Na str. 23. podává auktor úplný překlad jednoho místa (I. 10, ač čísla ta neuvedena) nápisu behistûnského „velmi úsečného toho dokladu úředního“, ovšem z německého, leda že správný německý překlad trochu znešvařil. Při tom stala se mu ta nehoda, že úsečný text původní ještě více usekl, ale překlad zůstal celý — a tak překládá vlastně něco jiného než co cituje. Ale ještě více: p. P. nedovedl ani text svůj analysovati, a tak stala se mu i ta nehoda, že i konjekturu v něm si dovolil a v textu negaci *naiy* o své vůli nesmyslně přidal. Text pana P. zní v překladu: Potom Kambyses Bardiju usmrtil; vojsku ne neznalosť byla, že Bardija byl usmrcen“; p. P. překládá přece: „Potom Kambyses onoho (text: avam, jež však v textu p. P. vynecháno) Barda zavražditi *dal.* Když Kambyses Barda zavražditi *dal* (text: jathâ Kambužija Bardiam avâža — opět vynecháno), lidu známo nebylo, že Bardés zavražděn jest“ (text: karahjâ azdâ abava atd. = lidu [gen.] neznámosť byla, tedy bez negace). A týž text z části i na str. 52. se opakuje s touže konjekturou naiy a s překladem „lidu známosť nebyla“. Podobné nedopatření shledáváme i na str. 16., kde čteme slova: hodnosť „krále zemí“ (arabsky albilâd) rovná se nepochybně... tvaru Erânšahr, kdežto albilâd není nic více než arabský člen al + bilâd = zemi; schází tedy p. auktorovi hlavní slovo, by uvozovací znaménka „krále zemí“ byla vyčerpána, totiž melik-al-bilâd. Pan auktor považoval snad albilâd za nějaké kompositum? I zde tedy cituje, nejsa si úplně vědom toho, co podává. Nevíme sice, nalézají-li se slova ta (třeba omylem) u Nöldeke, jehož auktor tu uvádí, ale i v tom případu nebyl by auktor očištěn. Nebo Nöldeke jistě věděl, co píše, ale p. P. nevěděl, co opisuje. Mimochodem podotýkáme, že zdají se nám i slova Erânšahr podezřelými, nemajíce však textu Tabariho po ruce nemůžeme je porovnati. Názvu „krále zemí“ odpovídalo by spíše Erânšâh „král Erânu“.

A podobná, třeba ne tak značná nedopatření nalézáme více méně všude, kde p. P. něco uvádí (na př. str. 54. Paišiyauvâda místo Pisijâuvâdâ, tamtéž za slovy „odtud vzbouřil se“ celá věta vynechána, právě tak jako vynechána táž věta při citování téhož textu na str. 88.). A přes to chce p. P. na str. 95. *s filologické stránky* textu staroperského vyvozovati pořad událostí historických!

Odsuzujice takto filologickou stránku spisu páně P., historické jeho hodnoty nikterak se nedotýkáme ponechávajíce historikům odborníkům, aby znalecký svůj soud pronesli.

Dr. R. Dvořák.

W. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter bis zur Mitte des 13. Jahrhundertes. Erster Band. Fünfte umgearbeitete Auflage. Berlin, W. Herz. 1885. 451 str., 8°. (M. 8.)

Upozorňujeme tímto ne na nové dílo, nýbrž na nové, a to od r. 1858, kdy ponejprv vyšlo, již páté vydání díla vůbec uznaného. Rozumí se samo sebou a již větší objem o tom svědčí, že nové přepracované vydání přináší zároveň výsledky z badání v době od posledního vydání (1878) uplynulé uveřejněných. Čtenář odborník bude zvláště zvědav, jak znalec tak znamenitý, jakým Wattenbach jest, při kontroversách se rozhoduje; tak — abych aspoň některý příklad uvedl — Jordanes proti Mommsenovi zůstává biskupem Crotonským, tak při otázce, jakého původu jsou nejdůležitější letopisy z doby Karla Velkého, annales Laurissenses proti Syblovi zůstávají: Reichsannalen. d.

Jazykozpyt, filologie a literatura.

Zum heutigen Stand der Sprachwissenschaft von Karl Brugmann. Strassburg. Verlag von Karl J. Trübner. 1885.

Spis skládá se ze tří částí, z nichž prvá obsahuje úvodní čtení spisovatelovo jako professora na universitě Freiburské, druhá odpověď na Curtiův spis Zur Kritik der neuesten Sprachforschung a třetí poznámky ku Schmidtovu soudu o nynějším vývoji jazykozpytu. J. Schmidt v posudku Curtiovy knihy (Deut. Literaturzg. 1885, Seite 339) uznává, že mladogrammatická škola je pokrokem proti staré, ale že mnoho zásad jejích pronesl vlastně již Schleicher sám, a za druhé že v mnohém přehání. Brugmann ve spise svém ukazuje, že se Schmidt v prvém mýlí, v druhém že nemá pravdu, nýbrž že právě jeho vlastní výklady vadami trpí.

Spis Curtiův je Brugmannem rozebrán důkladně a vývody jeho vyvráceny.

V prvé části jedná o poměru jazykozpytu a filologie, a k této rozpravě chceme přihlednouti. Nejprve jedná o poměru tom, přihlížíme-li k pojmům; tu praví asi toto: Dříve se pěstovala vlastně jen filologie, a sice řecká a římská. Bopp uvedl v život jazykozpyt a až do nedávna uznávaly se jazykozpyt a filologie za dvě různé vědy, jež jsou si dosti cizími, a též praxe s tímto míněním souhlasila. Mínění to mají doposud někteří, ačkoliv je chybné; zvláště poslední léta dokázala i v praxi, že se jazykozpyt od filologie děliti nemá. Praktické sblížení pochodí jednak od filologie tím, že vedle řecké a římské vyvinula se též filologie indická, germanská atd., a pak že mezi filology vznítil se smysl pro historický vývoj, jednak od jazykozpytu, že zahloubal se nyní do studia jednotlivých jazykův indogermanských. Mínění, že by ještě nyní byly jazykozpyt a filologie dvě vědy různé, vyvrací pak takto. Filologie má poznati duševní vývoj národův a obdržíme tu přirozené oddíly, a) podle různých národů, b) podle různých směrů života duševního. Filologie je připoutána na jednotlivé národy a z toho chtěli někteří odvoditi různosť její od jazykozpytu, jenž povznáší se nad jednotlivé národy, obírá se jazyky všech národů srovnávaje je. Brugmann dobře tu praví, že i v jazykozpytě se dají srovnati jen jevy sobě příbuzné, hlavně historicky souvislé, a tu i filologie může vystoupiti ze studia jen jednotlivých národů. Poměr filologie řecké, germanské atd. k indogermanské je týž jako bavorské, francké, alemannské ku germanské, nebo české, polské, ruské ku slovanské. Pokud jde o různé směry duševního života, tu studuje filologie náboženství, zvyky atd., a vyvinuly se tu různé filologické discipliny, jako mythologie a pod. Snadno lze dokázati, že i jazykozpyt k nim patří. Někteří chtěli viděti rozdil v tom, že prý filologie popisuje, jazykozpyt však vývoj vykládá. Obojí zajisté vykládá vývoj, ale výklad ten se nemůže obejíti bez popisu. Jestliže se jen popisuje místo výkladu vývoje, tu cítíme nedostatek. Není dále zásadního rozdílu, že filologie se obírá hlavně řečí vzdělaných, jazykozpyt hlavně mluvou prostou. Jazykozpytné badání zabíhalo dříve do dob předhistorických, filologické nikoliv; nyní též toto tak činí, ono pak ochabuje a je nejasno, či výsledky jsou jistější.

V praxi je dobře, když někteří jednotlivci obírají se filologií některého jediného národa a ponechávají kontrolu výsledků svých jiným, kteří zase na základě takových výsledků pracujíce je srovnávají a upravují.

Na to přechází spisovatel do pojednání o methodě a pravém vývoji jazykozpytném, chválí užívání výsledků fonetiky a psychologie ve prospěch jazykozpytu, chválí mladogrammatické zásady.

Pozorujeme, že jednotlivé oddíly téže vědy, když nabudou větší důležitosti, když rozhojní se o nich literatura, nabudou jisté neodvislosti a stanou se vědami samostatnými. Jediná věda se časem rozděluje často ve věd více, nikdy však jednotlivé vědy nesplývají v jedinou. Brugmann mínění tomu odporuje. Spor se dá rozhodnouti asi takto. Slovo filologie má dvojí význam, jeden širší (a v tomto ho užívá Brugmann) značící vědu badající v duševním vývoji lidstva vůbec; tato věda má více oddílů, jež staly se již vědami samostatnými, jako mythologii, literarnou historii, dějiny umění a k nim druží se jazykozpyt; jestliže užíváme slova filologie v širším významu, jest jazykozpyt právě tak její částí, jako na př. mythologie. Slovo filologie nabylo však v praxi již významu užšího, znači vědu, jež badá o duševním žití lidstva, pokud se toto jeví v písemných památkách. Filologie v tomto významu je s jazykozpytem, mythologií, dějinami umění v jedné řadě. Že užívá jejich výsledků, rozumí se samo sebou, vždyť vědy příbuzné i tím se vyznačují, že hojněji užívá jedna výsledků druhé než výsledků vědy méně příbuzné. Odtud vyplývá též jedna stránka důležitosti klassifikace věd. Brug-

mann chybuje, že i v tomto významu slova filologie užívá, jak vysvítá z toho, že praví, že jazykozpyt způsobil zrození indické, germanské atd. filologie (str. 7.). Jazykozpyt způsobil zrození filologie indické atd. jen v tom užším významu, právě jako způsobil zrození indické mythologie, a přece nikdo nebude mythologii s jazykozpytem stotožňovati. Jak se jazykozpyt od filologie v užším významu liší, dokazuje stará pruština. Památky staropruské jsou velmi sporé: slovníček, překlad Lutherova katechismu (Euchiridion) a dva překlady čtyř modliteb a desatera. O duševním žití starých Prusů se z písemných památek nikterak nepoučíme, filologie staropruská není možna, ale jazykozpytci jsou památky ty vítanými. Brugmannovo mínění je správné, pokud se uznává širší význam slova filologie. Ale Brugmann sám nedovedl významu důsledně se přidržeti, a mimo to jako jinde, tak i tuto význam užší zajisté časem ovládne.

V hlavní věci tedy s Br. souhlasiti nemůžeme, mnoho jiných mínění však uznáváme za správná a důmyslná.

Kovář.

Zur Geschichte des Perfects im Indogermanischen mit besonderer Rücksicht auf Griechisch und Lateinisch von Hermann Osthoff. Strassburg. Karl J. Trübner. London. Trübner & Comp. 1884.

Na str. 1.—476. jedná se o zvláštnostech perfekta v indogerm. jazycích, na str. 477. až 631. jsou dodatky a menší úvahy. Jedná se o perf. sansk. sēdima, lat. sēdimus, got. sētum, o perfektech kmenů s náslovným e, o hlásce ē v lat. perfektech, o perf. v staroitalských nářečích, o reduplikaci, o řeč. aspirovaném perfektě, o perfektech na κ a o příponách osobných. Bohatosť látky je ve spisu veliká, nových výkladů a myšlének většinou výborných plno. K.

Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové. Napsal Frant. Bačkovský. V Praze. Nákladem Frant. Borového. Tiskem Dra. Ed. Grégra. 1884-5.

Nejprve zde zvláště vytýkáme všeobecně uznanou páně spisovatelovu píli a snahu sebrati veškerý material historikovi nového českého písemnictví se skýtající. Kdyby byl p. sp. napsal rukověť nového písemnictví či, jinak řečeno, slovník spisovatelů nebo děl slovesných, jak učinil Jireček svou Rukovětí, byl by dílo Jirečkovo platně doplnil a podal jistě spis výborný. Avšak ku sepsání dějin českého písemnictví p. sp. nedostává se dosti odborné znalosti a přesnější soudnosti vědecké; ovšem při citelném nedostatku monografických prací literarních a nemnohých dějin naší literatury vůbec spisovatel měl postavení velmi nesnadné. Právě proto však záhodno by bylo, připraviti se k práci nejen sebráním materialu, ale přede vším důkladným studiem nynější historiky literarní a poučiti se výtečnými vzory dějin literarních, jaké přední vzdělaní národové již mají.

V úvodě chtěl p. spis. vymeziti přesně pojem názvů, jichž je mu ve spise užívati, a odůvodniti své rozdělení literatury. Tu měl zkrátka pověděti, proč ve všech dějinách písemnictví se objevující rozdělení podle dob je nad jiné důležitější. Vymezení samo není přesným, řekne-li se na př., je-li děj básnicky vypravován, je báseň epická, je-li líčen, je báseň dramatická, anebo tendenční báseň tendenci pronáší buďto přímo, což jest báseň didaktická, nebo záporně, což jest báseň satirická (str. 6.). Je-li vymezení to pana sp. vlastní, či vzato-li je odjinud, nerozhoduje. Učení na 4. str., že básně epické v každém písemnictví vznikly dříve než básně lyrické, je sporné, a s míněním p. spisovatele divně souhlasí, co pak povídá na str. 86. a jinde.

Literatura jistého období má vždy svůj zvláštní, určitý, význačný povšechný ráz. Ráz tento nastrojují příčiny rozdílné, tak mocný vliv literatury z období uplynulého, mocný vliv literatur cizích, kulturný stav národa, na kterýž působí poměry politické atd. Literarnému historikovi sluší různé tyto vlivy vyčísti a vylíčiti jejich působení, jak které bylo mohutné, jak jedno druhé podporovalo nebo mu překáželo. A probírajíce se dějinami české literatury v počátcích jejího probuzení, ptáme se, za jakých poměrů ožila a co div ten způsobilo. Poměry ty snažil se p. sp. vylíčiti v odstavcích o dějinách národnosti a řeči, ale co právě v té době vzkříšení naší literatury způsobilo, proč nenastalo na př. o 50 let dříve, to nám nevylíčil. O názorech a snahách celého tehdejšího vzdělaného světa, o rázu evropské literatury tehdejší málo se dovídáme. Jak veliký vliv měla na ráz naší literatury německá, je známo a ze spisu B. o tom zvíme, když čteme každou chvíli, že ten neb onen některou německou báseň přeložil. Ale nám je třeba znáti ráz působivší literatury německé, abychom věděli, jaká že literatura na naši působila, dále chceme míti věcné vylíčení tohoto působení, jež nejeví se pouze v překladech. Na str. 58. v poznámce uvádí p. sp. Tomkova slova, že Schiller byl předním vzorem a

pravidlem mladému českému básnictví. Úsudek Tomkův je založen zajisté na hlubokém studiu a bystrém souzení, ale v dějinách literatury nestačí nám něči úsudek o věci tak důležité, pan spis. měl jej znáti, snad i uvésti, ale hlavně věcně zdůvodniti a ukázati ráz i rozsah Schillerovy Musy a jiných básníků na naše pěvce. Podobně praví-li na str. 32., že podle Schulze žádný druh umění na celém světě neměl tak nesnadného vzniku jako novověké básnictví české, co nám to značí?

Chceme viděti tu nesnadnosť, má nám býti ukázána, ať si o ní soudí jak chce i kritik nejkompetentnější. Leč p. spisovatel rád na jiné odkazuje, o čemž budiž tato zmínka. Často se cituje, aby se citovalo, na př. na str. 15. zcela zbytečně výrok Eneáše Silvia, aby se dole mohlo něco o něm napsati. Jinde odvolávání se na něčí svědectví připomíná naivné: canis animal quadrupes teste Aristotele, na př. str. 16. pozn. 1. a častěji.

Literarný historik má, než počne zevrubně líčiti dějiny písemnictví, nás připraviti tak, abychom měli rámec, v němž by pak při zevrubném líčení každý jev literarný byl zcela přirozeným, a jednotlivé jevy literarné nemají býti prostě vedle sebe, nýbrž mají skládati v daném rámci ladný obraz, jenž má i stíny i jasna. Dodatkem tu vytýkáme str. 24. P. sp. píše, že okolo r. 1820 národnosť česká se v Čechách vzmáhala, a pokračuje praví, že utěšený život jevil se i na Moravě; dokladem toho má býti, že stavové zemští ujali se r. 1815 řeči české založivše při své akademii v Olomouci stolici jazyka českého, která však teprve po 16 letech byla obsazena! Čím ještě se jevil utěšený život na Moravě?

Samo vypravování dějin písemnictví rozplývá se namnoze v mlhovitou šiř a nesplývá v jediný mohutný proud. Do všech podrobností se tuto pouštěti nemůžeme a proto jen všeobecné vady vytkneme.

Ve spise je mnoho ukázek zbytečně uváděno, tak na str. 34. stačilo by uvésti prvou sloku a pak pověděti zkrátka obsah; podobně na str. 41., 44., 46., 92., 96. a t. d. Jaké by podle toho bylo pak líčení literatury nejnovější! Zvláště dlouhé prosaické stati doslovně uváděti je chybou, čtenář se jimi unavuje a krátký obsah postačí, viz na př. str. 38., 54., 64. atd. Vůbec kratičká ukázka, na to obsah, kritika a vytknutí, jak na dílo, o které jde, s historického stanoviska máme hleděti, lépe by posloužilo. Dějiny nejsou čítankou, ale pragmatickým líčením.

Při posouzení chceme přede všemi znáti soud spisovatelův, o úsudku jiných chceme věděti, doslovně chceme jej znáti jen tehdy, když lepší a v lepší formě je nemožný. Tehdy přejeme si citatu. Ale p. spisovatel, kde jen může, uvádí často velmi rozvláčné úsudky cizí doslovně, ač jinak jsou třeba dobré, jež by se stejně, ale stručněji a jasněji daly vyjádřiti. Chybou je zvláště uváděti úsudky bezvýznamné, na př. o Boppovi úsudek Durdíkův na str. 183., o němž i krátká črta v Nauč. Slov. lépe poučuje. Jinde není kritiky vůbec, na př. o Dobrovského Lehrgeb. der böhm. Spr. str. 182. Jinde máme soud spisovatelův postaven proti úsudku jinému bez důvodů, při čemž ovšem prostá pochvala nebo pohana není kritikou. Tak na str. 75. je pověděno, že z básní V. Nejedlého je nejzdařilejší Karel čtvrtý, a poznamenáno, že podle Petrovy a Pošíkovy Poetiky je nejzdařilejší Otakar. Ku kterému mínění máme se přidati? Máme snad všecky spisy N. čísti a přemýšleti, kdo má pravdu? Spisovatel má o správnosti svého soudu přesvědčiti a přednosti nejlepšího spisu vytknouti. A tak máme dobré, kriticky probrané stati jen tam, kde již jiní takové napsali, na př. kde jsou citovány posudky Schulzovy.

Dějiny literatury dotýkají se všeličehos, o čemž nemohou se rozepisovati, a dobře jest poukázati, kde se čtenář více může poučiti, nebo poskytnouti kratičké vysvětlení. P. sp. obojí činí poznámkami pod čarou, ale pro koho a k čemu je poznamenáno, jako na př. na str. 136., co je jitřenka a pod.? Nevědí literarní historikové, kdy žil Schiller a pod.? Jak prospěšnější by bylo čtenáři, kdyby čta, že Bürger (str. 59.) měl vliv na Puchmajera, dověděl se spíše v poznámce, jak a o čem básnil, než kdy žil. A když odkazuje se k dalšímu poučení, tu jeví se zvláštní naivnosť souvisící se snahou citovati jen spisy české, třeba slabé, nikoli jinojazyčné, byť výborné. S tím souvisí, že se citují cizí spisovatelé raději podle některého českého pojednání než podle svého originalu, na př. Herder na str. 129. Pro poučení o slovanské vzájemnosti odkázáni jsme pouze na chatrný (a poněkud chybně citovaný) článek v Besedě, na stati v Koledě a Vlčkově Literatuře (str. 130.).

Závěrečný soud o B. spisu jest, že je pilnou snůškou materialu, řadou zajímavých podrobností, že budoucím historikům literarným úplně upravil půdu.

A v té příčině je spis p. B. vzácným příspěvkem k dějinám naší literatury; tak na

př. důležitější opravy chyb, jichžto dopustili se jiní, jsou:

Poznámka*) na str. 49.
„ **) a ***) na str. 51.
„ *) na str. 60.

Citat z Hněvkovského „Zlomků" na str. 88.—89. Jireček v „Musejníku" 1878. pochybeně cituje.

Poznámka **) na str. 106.
„ **) a ***) na str. 99.

Na str. III. praví (uprostřed), že r. 1795 jest počátkem činnosti Jungmannovy, Helfert (die Čechoslaven na str. 241. a 243.) píše mylně však, že teprve r. 1797.

Na str. 119. poznámka ***)
„ 166. „ **)
„ 173. „ *)
„ 175. řečeno, že „Bouda" začala roku 1786, kdežto Jungmannova „Historie" (str. 361., 2. vydání) praví mylně, že hned r. 1782.

Na str. 212. poznámka **)
„ 213. „ *)
„ 226. „ *)
„ 229. „ *)
„ 236. „ *) a **)
„ 245. „ *) a **)
„ 246. „ *)
„ 252. „ *)
„ 259. „ *)
„ 263. „ *)
„ 319. „ *) a **)
„ 336. „ *)
„ 361. „ *)
„ 365. „ *) a **).

Nové důležitější věci, o nichžto *ničeho* nelze dočísti se v žádném spise ani v žádném článku literarně dějepisném mimo jiné jsou jmenovitě:

Na str. 33.—34., 37.—41., 44., 46., 54.—58., 99.—103., 107.—108. (pozn.), 110., 112.—113. (pozn.), 170.—174., 222.—259., 261.—300., 305.—384.

Přejeme, aby obecenstvo práci pana B. tak podporovalo, že by záhy na místě 2. vydání bohatou látku spracoval způsobem nahoře vytknutým. Snad by pak k literarnímu slovníku přičinil chronologický přehled spisovatelův a jejich děl, po případě i se synchronistickým přehledem českých dějin (úplnější než Křížkův).

Kovář.

J. **Váňa**. Anglicko-slovanská knihovna zábavy a poučení. **Světem** II. 1885, str. 123 za 1 zl.

Podáno tu 16 statí různého obsahu skoro vesměs z literatur anglické a ruské. Výběr látky o sobě je vhodný, protože však spis věnován jest mužům-posluchačům české university, mohly i některé vědečtější stati býti přibrány. Smitha jako ethika to, co tu podáno, necharakterisuje, z Gibbona zajímavější byla by snad kapitola o vzniku křesťanství a p. Překlad je dobrý, ač volnější, než v literatuře vědecké zvykem bývá. Také mohly některé poznámky býti přičiněny, vysvětlující, co se přeměnilo v překladu (na př. ve stati o Buckleovi), co se vynechalo a proč (na př. z XV. kap. ze Smitha), a konečně mohly bibliografické poznámky býti podány; k úryvku z angl. spisu: Ecce homo na př. v našich literarních poměrech hodilo by se poučení, že je ze spisu Ecce homo, The Life a. Work of J. Christ. vyšlého 1865, připisovaného prof. Seeleymu (a že tedy není ze staršího, taktéž anonymn. spisu Ecce homo vyšlého v 2. vyd. 1813).

Nediskretných poznámek osobních, jež p. spis. překladům svým přičiňuje, tentokráte počet je skrovný a zajisté ve prospěch knihy, za kterou malá naše literatura překladová p. sp. je povděčna. **M.**

Z cizích literatur.

Avgustovskij J. J.: Обь-Енисейскій соединительный путь и значеніе водяного сообщенія отъ Баукала до Оби. — Спб. 1885. — 1 rubl.

Блау Луи дръ.: Диагностика и терапія при угрожающихъ опасностью болѣзненныхъ симптомахъ. Спб. 1885. — 3 rubl.

Фритчъ Генр. дръ.: Основы патологіи и терапіи роженицъ. Спб. 1885. — 1 rubl.

Agafonov S. N.: Медицинскій отчетъ акушерской клиники проф. К. Ф. Славянскаго. Спб. 1885. — 1 r. 25 kop.

Botkin S. P.: Клиническія лекціи. Собраны и составлены ординаторомъ клиники дромъ. В. Сиротининымъ подъ редакціей С. П. Боткина. — Вып. I Спб. 1885. — 1 r. 50 kop.

Бекетовъ А : Учебникъ ботаники. Спб. 1885. — 4 r.

Иностранцевъ А. А.: Геологія Общій курсъ лекцій, читанныхъ студентамъ. Спб. Университета. — Т. I. Современныя геологическія явленія (Динамическая геологія). Петрографія и стратиграфія. Спб. 1885. — 3 r. 50 kop.

Совинскій В. К.: Указатель русской литературы по математикѣ, чистимъ и прикладнымъ — естественнымъ наукамъ за 1883. Kiev 1885. — 2 r.

Christian Wiener, Lehrbuch der darstellenden Geometrie. I Bd. Geschichte der darstellenden Geometrie, ebenflächige Gebilde, krumme Linien (I Teil), projective Geometrie. Mit Figuren im Text. Leipzig, Teubner, 1884. XX a 477 str. M. 12.

M. Émile Mathieu, Théorie du potentiel et ses applications à l'électrostatique et au magnétisme. Iière partie. Thé orie du potentiel. Paris, Gauthier-Villars, 1885. 179 str.

Leopold Prowe, Nicolaus Coppernicus. II Bd. Urkunden. Berlin, Weidmann, 1884. VI a 552 str. M. 15.

P. Groth, Physikalische Krystallographie. 2. umgearb. u. verm. Aufl. Leipzig, Engelmann.

Alb. Kölliker, Grundriss der Entwickelungsgeschichte des Menschen und der höheren Tiere. Für Studierende u. Aerzte. 2. umgearb. Aufl. Mit 299 Holzschn. u. einer Farbentaf. Leipzig, Engelmann, 1884. VIII a 454 str. M. 10.

G. Haberlandt, Physiologische Pflanzenanatomie im Grundriss dargestellt. Mit 140 Holzschn. Leipzig, Engelmann, 1884. XII a 398 str. M. 9.

Ludwig Degen, Die öffentliche Krankenpflege im Frieden und im Kriege nach dem Ergebnis der Ausstellung auf dem Gebiete der Hygiene und des Rettungswesens zu Berlin 1883 bearbeitet. Mit 21 in den Text gedruckten Abbildungen. München, Lindauer, 1884. XIII a 250 str. M. 6.

Ferd. Freih. v. Richthofen, Atlas von China. Orographische und geologische Karten zu des Verfs. Werk: China, Ergebnisse eigener Reisen und darauf gegründeter Studien. I Abt. Das nördliche China (zum II Textband gehörig). 1. Hälfte: Übersichtsblatt, Vorerleuterungen und Taf. 1—12. Berlin, D. Reimer, 1885. 20 str. 12 karet. M. 24.

De Paris au Tonkin. Par Paul Bourde, Correspondant du Temps. (Paris, Calmann Lévy.)

The Congo and the Founding of its Free State: a Story of Work and Exploration. By H. M. Stanley. 2 vols. With Maps and Illustrations. (Sampson Low & Co.)

Leopold Dippel, Grundzüge der allgemeinen Mikroskopie. Mit 245 in den Text eingedruckten Holzstichen u. einer Tafel. Braunschweig, Vieweg u. Sohn, 1885. XIV a 524 str. M. 10.

Juzov J.: Соціологическіе очерки. Основы народничества. Спб. — 1 rubl 50 kop.

Téhož: Русскіе диссиденты, старовѣрцы и духовные христіане. — 1 rubl.

Слѣдованія о внѣшней торговлѣ по европейской границѣ за Время съ 1—20 января по 1-е декабря 1884. Спб. — 50 kop.

Pereljs F.: Современное морское международное право. Спб. 1884. 2 svazky. — 3 ruble.

Юридическая библіографія, издаваем. Юридическимъ факультетомѣ Имп. Спб. университета. 1884. N. 3. — 30 kop.

Ефимовъ В. В.: Очерки по исторіи древне-римскаго родства и наслѣдованія. Спб. 1885. — 2 ruble.

Карышевъ Н.: Вѣчно-наслѣдетвенный наемъ земель на континентѣ Зарадной Европы. Экономическое изслѣдованіе. Спб. 1885. г. — 2 ruble.

Зиберъ Н. И.: Давидъ Рикардо и Карлъ Марксъ въ ихъ общественно-экономическихъ изслѣдованіяхъ. Спб. 1885. — 3 ruble 50 kop.

Adolf Beer, Geschichte des Welthandels im neunzehnten Jahrhundert. I. u. II. Bd. 1. u. 2. Hälfte. Wien, Braumüller, 1864 a 1884. VIII a 404, X a 519, VI a 300 str. M. 16.

Lippert Jul., Germanen und Slaven, die geschichtliche Entwickelung ihres Volkswesens (Sammlung gemeinnützíger Vorträge Nr. 100). Prag, Deutscher Verein, 1885, str. 23.

Max Duncker, Geschichte des Altertums. Neue Folge. I Bd. (Zugleich VIII Bd. der Gesammtausgabe.) Leipzig, Duncker u. Humblot, 1884. XI a 478 str. M. 9.

Th. Mommsen, Römische Geschichte. 5. Bd. Die Provinzen von Cäsar bis Diocletian. Mit 10 Karten von H. Kiepert. Berlin, Weidmann, 1885. VIII a 659 str. M. 9.

M. Güdemann, Geschichte des Erziehungswesens und der Cultur der Juden in Spanien während des Mittelalters. Wien, Hölder, 1884. XI a 347 str. M. 7,20.

Ludwig Riess, Geschichte des Wahlrechts zum englischen Parlament im Mittelalter. Leipzig, Duncker u. Humblot, 1885. X a 115 str. M. 2,80.

H. von Zwiedineck-Südenhorst, Die Politik der Republik Venedig während des dreissigjährigen Krieges. II Bd. Stuttgart, Cotta.

L. Jacobi, Ländliche Zustände in Schlesien während des vorigen Jahrhunderts. Beiträge zur Geschichte der Gesetzgebung und Verwaltung Friedrichs II und seines Nachfolgers. Herausg. von H. Lange. Breslau, Korn, 1884. 211 str. M. 3.

Joh. von Keussler, Zur Geschichte und Kritik des bäuerlichen Gemeindebesitzes in Russland. II. Teil. 2. Hälfte. St. Petersburg, Ricker, 1883. VIII a 248 str. M. 5.

Eduard Jacobs, Geschichte der in der preussischen Provinz Sachsen vereinigten Gebiete. Gotha, F. A. Perthes, 1884. VIII a 546 str. M. 8,40.

Monumenta Poloniae historica. (Pomniki dziejowe Polski.) Tom. IV. Lemberg, Gubrynowicz u. Schmidt, 1884. X a 992 str.

Ad Vaticani archivi Romanorum pontificum regesta manuductio. Curante Gregorio Palmieri. Rom, Spithöver, 1884. XXVIII a 175 str. M. 2,40.

Paléographie des classiques latins. Collection de facsimilés des principaux manuscrits de Plaute, Térence, Varron, Cicéron, César, Cornélius Népos, Lucrèce, Catulle, Salluste, Virgile, Horace, Tibulle, Properce, Ovide, Tite-Live, Justin, Phèdre, Sénèque, Quinte Curce, Perse, Lucain, Pline l'ancien, Valérius Flaccus, Stace, Martial, Quintilien, Juvénal, Tacite. Pline le jeune, Suétone etc. publiée par Émile Chatelain. Première livr.: Plaute — Térence — Varron — Catulle. 15 tab. gr fol. Paris, Hachette et Cie., 1884. Fr. 10.

Kaiserurkunden in Abbildungen. Herausg. von H. von Sybel und Th. Sickel. 7. seš. 30 listin na 30 tab. a 7¼ archu textu. Berlin, Weidmann, 1885. Subskr. à seš. M. 30. Jednotl. M. 45.

Dr. Eduard Sallak, Der Unterricht der Sträflinge, u K. Bellmanna v Praze. 30 kr.

A. Merkel, Juristische Encyklopädie. Berlin, Guttentag, 1884. XII a 380 str. M. 4,50.

Leopold Freih. v. Neumann, Grundriss des heutigen europäischen Völkerrechtes. 3. verm. u. verb. Aufl. Wien, Braumüller, 1885 X a 204 str. M. 3.

Arthur Latham Perry, Political economy. 18th ed New York, Scribners Sons, 1884. XVI a 608 str.

Hirsch, Samson Raph., Rabbiner, Über die Beziehungen des Talmuds zum Judenthum und zu der socialen Stellung seiner Bekenner Frankfurt a/M., 1884. Kauffmann. 38 str. M. 1.

Das Russische Reich in Europa. Eine Studie. Berlin, Mittler u. Sohn, 1884. XVIII a 436 str. M. 9.

Kuropatkin, Kritische Rückblicke auf den russisch-türkischen Krieg 1877—78. Bearbeitet von Krahmer. 1. seš. Von Beginn des Krieges bis zur Schlacht bei Lowtscha. Mit 2 Skizzen. Berlin, Mittler u. Sohn, 1885. VI a 92 str. M. 2,25.

Charles Marvin, Die Russische Annexion von Merw (aus dem Englischen), 1885.

Journal d'un habitant de Colmar (Juillet à Novembre 1870) suivi du cahier de Mlle H... pendant le mois de Janvier 1871 et d'autres annexes par Julien Sée. Orné de 3 croquis de M A. Bartholdi et d'un dessin original de M. E. Perboyre. Paris, Berger-Levrault et Cie., 1884. XIII a 287 str. M. 6.

Gromeka M. S.: Послѣднія произведенія графа Л. Н. Толстого. Критическій этюдъ. М. 1885. — 1 r.

Kramp J. J.: Иванъ Сергѣевичъ Тургеневъ, его жизнь и сочиненія. Спб. 1885. — 40 kop.

Богородицкій В.: Гласныя безъ ударенія въ общерусскомъ языкѣ. Kazaň 1884. — 1 rubl 50 kop.

Гротъ Я. К.: Русское правописаніе. Руководство. Спб. 1885. — 60 kop.

Незеленовъ А.: Тургеневъ въ его произведеніяхъ. Спб. 1885. — 1 rubl 50 kop.

Всеобщая исторія литературы. Начата подъ редакціей В. Ѳ. Корта. Продолжается подъ редакціей проф. А. Кирпичникова. Вып. XVII. Спб. 1885. — 1 rubl.

Сумцовъ Н. О.: Характеристика южнорусской литературы XVII. вѣка. Kiev 1885. — 40 kop.

Podvysockij Alex.: Словарь областнаго архангельскаго нарѣчія въ его бытовомъ и этнографическомъ примѣненіи. Спб. 1885. — 2 ruble.

Salomon Reinach, Manuel de philologie classique. Tome I et II. Paris, Hachette et Cie., 1883 a 1884. XX a 414, XVI a 310 str.

Wilhelm Meyer, Anfang und Ursprung der lateinischen und griechischen rhythmischen Dichtung. (Aus den Abhandlungen der k. bair. Akad. der Wiss. I Kl. XVII Bd. II Abt.) München, Franz in Comm., 1885. 185 str. M. 5,50.

Wilhelm Meyer, Zur Geschichte des griechischen und des lateinischen Hexameters. München, Franz in Comm., 1885. M. 1,20.

Aeschyli tragoediae edidit Henricus Weil. (Bibliotheca scriptorum graecorum et romanorum Teubneriana.) Leipzig, Teubner, 1884. LXVIII a 312 str. M. 1,50.

G. Loeschcke, Vermutungen zur griechischen Kunstgeschichte und zur Topographie Athens. (Progr. der Universität Dorpat zum 12. December 1884.) 24 str.

Müller, Lucian, Metrik der Griechen und Römer. Für die obersten Klassen der Gymnasien und angehende Studenten der Philologie bearbeitet. Mit einem Anhang: Entwicklungsgang der antiken Metrik. Zweite Ausgabe. gr. 8°. XII a 86 str. Vázáno M. 1,50.

Roemische Mythologie von Preller, 3e éd., par Jordan, Weidmann, Berlin.

Bibliotheca Indica, a Collection of Oriental Works. Published by the Asiatic Society of Bengal. Old Ser. 247—249, New Ser. 491—527. 1883, 1884.

Franz Miklosich, Die türkischen Elemente in den südost- und ost-europäischen Sprachen. (Griechisch, Albanisch, Rumänisch, Bulgarisch, Serbisch, Kleinrussisch, Grossrussisch, Polnisch.) 1. u. 2. Hälfte. Wien, Gerolds Sohn in Comm., 1884. 102 a 90 str. M. 9,90.

Associacion des anciens élèves de l'école polonaise: Bulletin littéraire et scientifique, Paris, 1885. Chronique; Extrait des mémoires d'un professeur libre de Posen, nouvelle d'Henri Sienkiewicz, traduit par V. Gasztowtt (str. 13—15); Revue des Revues; Livres nouveaux; Nouvelles scientifiques et artistiques; Variétés; Nécrologie.

Jurien de la Gravière, La marine des Ptolémées et la marine des Romains. Tome I La marine de guerre. Tome II La marine marchande. Paris, Plon et Cie., 1885. 252, 216 str.

Schweizerische Volkslieder. Mit Einleitung und Anmerkungen herausg. von Ludwig Tobler. II Bd. (Bibliothek älterer Schriftwerke der deutschen Schweiz, herausg. von J. Baechtold u. Ferd. Vetter. V sv.) Frauenfeld, Huber, 1884. XVIII a 264 str. M. 3,60.

Dictionary of National Biography. Edited by Leslie Stephen. — Vol. I. Abbadie-Anne. (Smith, Elder & Co.)

Recueil de motets français des XIIe et XIIIe siècles publiés d'après manuscrits avec introduction, notes, variantes et glossaire par Gaston Raynaud. Suivis d'une étude sur la musique au siècle de Saint Louis par Henry Lavoix fils. Tome I. Introduction. Le chansonnier de Montpellier. Tome II. Chansonniers divers. Étude musicale. Paris, Vieweg, 1882 a 1884. XXXVI a 332, XVIII a 496 str. M. 18.

Die Kunstschätze Italiens in geographisch-historischer Übersicht geschildert von Karl v. Lützow. Stuttgart. J. Engelhorn. 1884.

Theodor Lipps, Prof. d. Philos. in Bonn, Psychologische Studien: a) Der Raum der Gesichtswahrnehmung, b) Das Wesen der musikalischen Harmonie. 1885.

Giovanni Cesca, La dottrina Kantiana dell' a priori. Studio critico. Verona, Drucker u. Tedeschi, 1885. XI a 279 str.

Francesco Paoli, Della vita die Antonio Rosmini-Serbati. Memorie. Parte II. Delle sue virtù. Rovereto, Grigoletti, 1884. 625 str. Fl. 6,50.

John Bascom, The words of Christ as principles of personal and social growth. New York, Putnam's Sons, 1884. 220 str.

Provolání

Spolku pro vydávání písemných památek náboženského a církevního vývoje národa českého.

V oznámení uveřejněném v časopisech šíře bylo vyloženo, jak vznikla myšlénka založiti spolek, který by vydával ty čelnější spisy našeho náboženského ruchu a vývoje, které buď nevyšly vůbec, aneb kterých novější vydání jsou potřebná, jako na př. a přede všemi spisy Tomáše Štítného, Matěje z Janova, Petra Chelčického, Husovy latinské a po případě i české spisy; potom Ondřeje z Brodu, Stanislava ze Znojma, Jana Rokycany, Hilaria Litoměřického a j., Archiv bratrský v Herrnhutu atd.

Teď, kdy stanovy spolku našeho úřadně byly stvrzeny, předstupujeme před národ s provoláním, aby účel tak ušlechtilý a zároveň tak potřebný podporoval co nejvydatněji, a to přistupováním za členy a dary volnými.

Vydání písemných památek našeho náboženského a církevního vývoje nutná jest potřeba. Jednak některé skvosty našeho písemnictví, jako na př. Matěj z Janova, posud nevyšly vůbec; k tomu dochovaly se nám na mnoze jen v jediném opise, tak že by nešťastnou pohromou drahý takový poklad a svědek velikých časů mohl zaniknouti! Hlavně však potřebujeme pramenů dotčených ke studiu důležité doby dějin našich více než dvoustoleté; neboť tužby náboženské a církevní zabíraly přirozeným způsobem všelikou mravní a rozumovou sílu národa, a proto studiem právě těchto památek nejlépe vnikneme v ducha předků svých a poznáme nejvydatněji minulý stupeň naší osvěty. Poznáme netotiko odpůrce církve katolické, ale i její obhájce a vůbec všestranně a nestranně posoudíme onu velikou a smutnou dobu, poznáme mnohé a snad hlavní příčiny našeho úpadku národního a bohdá i poučení najdeme, jakou cestou v budoucnosti se máme bráti.

Vydání našich památek velikou má důležitost pro jazyk český. Spisy Chelčického, Rokycany a j. nejen učencům poslouží, ale i širším kruhům vzdělaným četba spisovatelů tak přesně českých a neporušených ku poznání pravého jazyka českého prospěje. Veliký myšlénkový obzor mužů, jako Štítného, Chelčického a j. řeč naši a pojmy dokonce i rozhojní.

Konečně vydávání těchto našich památek má i politický význam. Čím staršími památkami osvětnými se vykazujeme, tím větší vážnosti získáme sobě u národů jiných; zajisté že latinské spisy Matěje z Janova a mnohé jiné veliký mají interess i pro národy cizí a proto s jistotou můžeme očekávati, že podnikem svým nejen doma, ale i v cizině podnítíme studium slavných dějin našich. Národ, jehož dějiny všeobecně jsou známy a zajímavy, i ve přítomné práci politické posily nabývá od předků svých a od těch, jimž předkové ti úctu vynucují; a v té příčině právě těchto předků svých důrazně můžeme se dovolávati.

Abychom tedy nezůstali za národy jinými, kteří podobné památky své již dávno s velikou pílí a úctou vydávají, staniž se všeobecné přání skutkem, postarejme se o patřičný fond, z něhož by se náklad na vědecké vydávání důstojně uhrazoval. Vznešeného účelu svého spolek náš bude se domáhati všemi zákonitými prostředky a hlavně tím, že postará se o peněžité prostředky potřebné k dotčenému vydávání.

Spolek vděčně přijímá jakýkoli peněžitý dar; kdo však složí neméně nežli 50 zl. buď najednou neb po lhůtách 10 zl. do 5 let, zakladatelem se stává. Členem přispívajícím je, kdo ročně přispívá pěti zlatými.

Právní osoby přispívají dvojnásobnou summou.

Členové zakládající i přispívající dostanou bezplatně všecky spisy spolkem vydávané.

V Praze, dne 15. června 1885.

Adv. dr. **Fr. Čížek**. Univ. professorové: **Jos. Emler, J. Gebauer, J. Goll, J. Kaizl, J. Kalousek, T. G. Masaryk, Ant. Rezek.** Starosta akad. čten. spolku: **Vácsl. Řezníček.** Redaktor Osvěty: **V. Vlček.**

První zpráva a účet

spolku pro vydávání písemných památek náboženských.

V ustavující schůzi dne 7. června t. r. spolek, dle §. 4. svých stanov zvolil funkcionáře, a to za starostu prof. J. Golla, za pokladníka red. V. Vlčka a za jednatele prof. T. G. Masaryka.

Usneslo se, že počne se vydáním Řečí besedních Štítného a postilly Chelčického; Matěj z Janova bude se opisovati. Část už se opsala. O vydavatelích vědeckých stane se usnesení příště.

Za členy a přispěvatele se přihlásili:

P. T. p.	T. G. Masaryk	1000	zl.
„ „	Lubor Jeřábek, stud. jur.	10	„
„ „	Josef Kaizl, prof. univ.	100	„
„ „	J. Vančura, prof. v Kolíně, za člena zakl.	50	„
„ „	Jan Neff, obchodník v Praze, přispěl	25	„
„ „	J. Goll, prof. univ., členem zakl.	50	„
„ „	V. Vlček, redaktor Osvěty, členem zakl.	50	„

Zaplatilo se za opisování Matěje z Janova 100 zl.

Další přihlášky a příspěvky přijímají jednatel a pokladník (Vinohrady, Čelakovského ulice čís. 165.).

V. Vlček,
pokladník.

T. G. Masaryk,
jednatel.

Oznámení redakce a vydavatelstva.

Budoucí číslo „Athenaea“, III. ročníku č. 1., vyjde 15. října.

Redakce a vydavatelstvo.

Po prázdninách záhájíme v „Athenaeu“ diskussi o prostředcích, *jak zvelebovati naši literaturu náukovou.* **Redakce.**

O filosofickém názvosloví kdo chtějí pojednávati (v. článek p. Vychodilův v č. 8. „Athenaea“), ať laskavě nám příspěvky své posýlají. Bude-li zájmu pro věc, popřejeme jí otevřenou rubriku. **Redakce.**

Konečně s potěšením oznamujeme, že konají se již přípravy k nové illustrované **české encyklopaedii**, která nákladem p. Ottovým asi po roce počne vycházeti. Další zprávy a obšírnější plán ve příštích číslech „Athenaea“ se uveřejní. Podepsaný však už teď může oznámiti, že, soudíc dle zkušeností posud nabylých, na díle tak veledůležitém, jaké pro nás je konversační slovník, pracovati budou všechny osvědčené síly odbornické a spisovatelské. **T. G. Masaryk.**

Redaktoři: Pro theologii Prof. dr. Klem. Borový. Pro práva a státní vědy Prof. dr. Alb. Bráf. Pro medicinu Prof. dr. E. Maixner. Pro filosofii Prof. dr. Aug. Seydler. Pro vědy technické Prof. K. Preis a Prof. A. Vávra. Redaktor en chef Prof. dr. T. G. Masaryk.

ATHENAEUM vychází vždy 15. každého měsíce o dvou arších, vyjmouc srpen a září.

Předplácí se ročně 5 zl., půlletně 2 zl. 50 kr. r. č. (i s pošt. zásylkou). Předplatné přijímá nakladatel J. Otto v Praze, knihtiskárna na Karlově náměstí č. 34.

Redaktor Prof. dr. T. G. Masaryk (Vinohrady, Čelakovského ulice čís. 165). — Vydavatel a nakladatel J. Otto v Praze. — Tiskem J. Otty v Praze.

ATHENAEUM

ČESKOSLOVENSKÁ BIBLIOGRAFIE

POŘÁDÁ FR. A. URBÁNEK,
český knihkupec.

Připomínáme tuto jednou pro vždy, že budeme podávati bibliografii úplnou, vynecháme však tak zv. „literaturu“ krvavou a oplzlou. Také nemůžeme zde uveřejňovati díla, kterých nevidíme sami. Pročež prosíme, by nám každá kniha, čísla časopisů (s některou změnou) a hudebniny (jsou-li i s českými tituly) byly pravidelně zasýlány do **knihkupectví Urbánkova v Praze**, na Ferdinandské třídě, č. 25. n.

Knihy a časopisy.

Adámek Karel, Naše dělnictvo. Úvahy národohospodářské a socialně-politické. V Praze, Grégr a Valečka kom.; v. 8. (str. 136) 1 zl.

Album, Vánoční, časopisu „Ruchu“ na rok 1884. Se 39 vyobrazeními. V Praze, Wiesner; 4. (str. 541—612) 80 kr.

Andersen H. C., Výbor veškerých povídek a báchorek. Přeložil K. B. Kober. Nová sbírka. S 43 dřevorytinami. Druhé (obálkové) vydání. V Praze, Kober; 8. (211 str.) kart. 1 zl. 20 kr.

Babička. Výbor nejkrásnějších pohádek. Druhé vydání. V Třebíči, Lorenz; 8. (324 str. a 3 barevné příl.) kart. s illustr. obálkou 2 zl. 20 kr.

Bačkovský Frant., Stručná nauka o řečnictví, s příklady. Žákům nejvyšších tříd škol středních i vůbec každému, kdo řečniti míní. Druhé přepracované a rozmnožené vydání. V Praze, Borový; v. 8. (136 str.) 1 zl. 20 kr.

— Zajímavé črty ze života našich slavných mužů a žen devatenáctého století. Sešit 2. Na Vinohradech, spisovatel; v. 8. (str. 41—77) 35 kr.

— Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové. Sešit 3, 4., 5., 6. Díl I. Období předbřeznové. V Praze, Borový; v. 8. (str. 145—288) à 40 kr.

Barák Josef, Přednášky. Pořádají Dr. Jan Podlipný a V. Řezníček. Číslo 7., 8. V Praze, J. Otto; à 12 kr.
Č. 7. O Jeronýmovi Pražském. (29 str.) — Č. 8. „Meč, kniha, rádlo“. — K rolníkům o národním vzkříšení. (32 str.)

Bayer Dr. Frant., gymn. učitel v Táboře, O kostře žab čeledi pelobatid. Příspěvek k srovnávací osteologii obojživelníkův. S 2 lithograf. tabulkami. (Z pojednání kr. české společnosti nauk řady II. díl 12.) (Třída pro mathematiku a přírodozpyt č. 13.) V Praze, Calve kom.; 4. (24 str.) 54 kr.

Bělohoubek Dr. A., Stručný výklad farmakopoei rakouské. Seš 7., 8. V Praze, spisovatel; 8. (str. 384—387) 2 zl.

Beneš-Třebízský Václav, Sebrané spisy. Pořádá Jos. Braun. Běžné č. seš. 8. Díl III., sv. 1. V záři kalicha. Historické povídky. Pořadí první. V Praze, Šimáček (knihk.); 8. (str. 1—112) 50 kr.

Besedy mládeže. Pořádá Fr. Kučera. Č. 39., 65 V Karlíně, Knapp; 8. à 28 kr.
39. Následky zdárného vychování. Povídka pro dospělejší mládež. Vypravuje V. V. Paleček. (S obrázkem.) Druhé vydání. (80 str.) — 65. Miluj vlasť aneb: Všude dobře a doma nejlépe. Povídka pro dospělejší mládež a její přátely. Napsal Ed. Schmidleichner. (S obr.) Druhé opravené vydání. (92 str.)

Besedy, Poetické. Red: Jan Neruda. Č. XX., XXI. V Praze, Valečka; m. 8 kart.
XX. Z pod jarma. Básne Svetozára Hurbana Vajanského. (90 str.) 45 kr. — XXI. Píseň o Činu. Zpívá Fr. S. Procházka. (96 str.) 50 kr.

Bibliotéka, Česká, rodinná. Výbor nejlepších novel a povídek literatur slovanských i západních. Pořádá Jan V. Veselý. Ročník II. Sv. 6., 7. Baron Josef Eötvös, Vesnický notář. Přeložil Fr. Brábek. Díl I., II. V Praze, Hynek; 8. (228 a 252 str.) váz. à 60 kr.

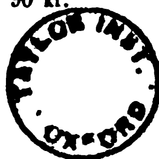
Bibliotéka, Moravská. Vydává Fr. Bayer. R. II. Sešit 24—27. XII., XIV. dílo. Vesnické povídky Václ. Řezníčka. Ve Vel. Meziříčí, Šašek; 8. (str. 193—219, 1—38 a 1—87) à 10 kr.

Bibliotéka, Nová, veršem i prosou. Č. 7, 8, 9. V Praze, Vilímek; 8.
7. Josef Štolba, Novelly. (Zlaté srdce. — Z pražského zátiší.) (208 str.) 1 zl. 20 kr. — 8. Ad. Heyduk, Písně. (S podob. básníkovou.) (140 str.) 1 zl. — 9. Václav Řezníček, Z různých časů. (Berla sv. Linharta. Črta. — Msty. Silhuetta. — Na havlovském údole. Arabeska. — Za vlády dravce. Lístek. — Proti gubernu. Povídka. — Májový genre... pro tebe, potěšení... Freska. — V panské službě. Genre.)

Bibliotéka, Salonní. Red. Ferd. Schulz. Č. 2, 37. a č. 6. seš. 1. V Praze, Otto; 8.
2. Jaroslava Vrchlického Epické básně. Druhé rozmn. a opravené vydání. (179 str.) 1 zl. 30 kr. — 37. Al. Jiráska Povídky a novelly. Část 1. (Rybnikář. — Na staré poště.) — 6. Svatopluk Čech, Povídky, arabesky a humoresky. Druhé vydání. Sešit 1. (str. 1—48) 30 kr.

Brehm A. E., Život zvířat. Číslo běžné 51., 52., 53. V Praze, Otto; lex 8. à 60 kr.
51. Díl III. (Plazi.) Seš. 9. Překládá prof. Fr. Bayer. (Str. 449—504.) — 52. Díl I. (Ssavci.) Seš. 19. Překl. prof. Fr. Šafránek. (Str. 273—328.) Díl II. (Ptáci.) Seš. 18. Překládá prof. Fr. Nekut. (Str. 131—188.)

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělců českých vede Fr. A. Šubert. Část obrazovou řídí K. Liebscher. Seš. 24., 25., 26., 27., 28. V Praze, Otto; v. fol. à 90 kr.

Seš. 24. Díl II. (Vltava 11.) (Str. 197—216.) — 25—28. Díl III. (Praha 1, 2, 3. 4) Hrad královský. Popisuje E. Tonner. (Str. 1—68.)

Čížek Karel, O povinnosti obcí k vybírání a odvádění c. k. daní. V Karlíně, Storch; v. 8. (14 str.) 30 kr.

Čtení, Pěkné. Album románů a povídek původních i přeložených. Vydává Jos. R. Vilímek Číslo běžné 25—30. Serie II. Č. 1 - 6. J. Ohnet, Kníže Panin. Román. S povolením spisovatelovým přeložil V. P. V Praze, Vilímek; 8. (str. 1—300) à 12 kr.

Dickens Ch., Úplné vydání spisů Z anglického jazyka přeložil Jan Váňa. S illustracemi od F. Barnarda. Seš. 17. Dombey a syn. V Praze, Hynek; 4. (str. 33—52) 25 kr.

Divadlo, Ochotnické. Pořádá Arnošt Schwab-Polabský. Sv. VI., VII. V Karlíně, Knapp; 8. à 30 kr.

Sešit 6. Okovy. Veselohra v pěti jednáních od E. Scribeho. Přeložila E. Pešková. (93 str.) -- Sešit 7. Tři sta třicet tři. Původní fraška ve 3 aktech. Napsal Karel Lad. Kukla. (93 str.)

Doré Gustav, Písmo svaté Starého a Nového zákona. Vydání pro katolíky přehlížejí: P. Václav Štulc a Dr. Th. P. Ant. Lenz Skvostné vydání se dvěmastyatřiceti velkými obrazy. Seš 4., 5 V Praze, Otto; v. fol. (str. 82—136) à 80 kr.

Písmo svaté Starého a Nového zákona. Pro lid evanjelický s textem Českobratrským. Skvostné vydání s dvěmastyatřiceti velkými obrazy. Sešit 1. V Praze, Otto; v. fol. (str. 1—24) 80 kr.

Doucha Fr., Obžínky života. Básně pátému stupni mládeže. V Praze, Otto; 8. (96 a VIII str.) 60 kr.

Ebers G., Egypt slovem i obrazem ve spolku s vynikajícími umělci. České od spisovatele autorisované vydání řídí Dr. Ot. Hostinský. Běžné číslo 28., 29. V Praze, Šimáček; v. fol. (VIII a 261—290 str.) à 70 kr. Konec.

Emler Jos., Fontes rerum bohemicarum. Tomus IV. Fasc. 4 & 5. Prameny dějin českých vydávané z nadání Palackého péčí „Spolku historického v Praze". Díl IV. Svazek 4., 5 Výpisky z rozličných kronik s několika zápisky Zbraslavskými Kronika Františka Pražského. Kronika Beneše Krabice z Weitmile. V Praze, Grégr a Valečka kom.; 4. (str. XXVIII a 345—572) 4 zl. 40 kr.

— Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. Annorum 1311—1333. Vol. 3 (Sumtibus regiae scientiarum societatis Bohemiae.) V Praze, Grégr a Valečka kom.; v. 4 (str. 321—480) 2 zl. 50 kr.

Encyklopaedie paedagogická, slovník vědomostí z vychovávání a vyučování domácího a veřejného ve školách nižších, středních a vysokých. Přispěním mnohých učitelův a učenců pořádají řed. Fr. J. Zoubek, prof. Dr. Petr Durdík, prof. V. Hylmar, řid. uč. J. L. Mašek, prof. Fr. Nekut, prof. Jos. Šauer z Augenburgu. Seš. 9. Basedov — Belgie. V Praze, Šimáček; lex. 8. (str. 513—576) 50 kr.

Frič Jos. Vácsl., Paměti. Část první. Do třiceti let. Seš. 1., 2., 3., 4., 5., 6. Na Král. Vinohradech, Jelínek a Grund kom.; 8. (str. 1—288) à 30 kr.

Grellepois Leon, Škola francouzské konversace. Druhé vydání. V Praze, Valečka; 8 (183 str.) 80 kr.

Havlíček K., Tirolské elegie. V rozmluvách s měsíčkem. Illustroval M. Aleš. Třetí vydání. V Praze, Šimáček knihk.; m. 8. (16 str.) 20 kr.

Hellwald Fr., Přírodopis člověka. Překládá Jan Hudec. S přečetnými vyobr. v textě a obrázkovými přílohami od Kellera-Leuzingera. Sešit 27. a 28. V Praze, Urbánek; lex. 8. (str. 309—372) 90 kr.

— Země a obyvatelé její. Illustrovaná zeměpisná, dějepisná a národopisná kniha domácí. Seš. 77—78. Díl III. Přírodopis člověka. Seš. 27—28. Překládá Jan Hudec. V Praze, Urbánek; lex. 8. (str. 309—372) 90 kr.

Herzer Dr. Jan, Skladba jazyka francouzského. Pro vyšší třídy středních škol V Praze, Storch syn; v. 8. (292 str.) 2 zl., váz. 2 zl. 20 kr.

Hlasatel hospodářského spolku pro okolí Hradce Králové. Vychází vždy 1. každého měsíce. V Hradci Králové, Hospodářský spolek; ročně 1 zl.

Hlídka literární. Zprávy apoštolátu tisku. Ročník II. Číslo 1. Vychází počátkem každého měsíce. Zodpovědný redaktor P. Pl J. Mathon. V Brně, Benediktinská knihtiskárna; v. 8., ročně 1 zl.

Holeček Josef, Černá Hora v míru. Doplněk kreseb „Za svobodu". Číslo 15. Dílu III. seš. 1. V Praze — na Smíchově (č. 482.), Holeček; 8. (str. 1—64) 36 kr.

Horský Otakar, Dvě povídky veršem. (Eliška. — Lidka.) V Praze, spisovatel; m. 8. (44 str.) 36 kr.

Hovorka Jos. M., Z ptačí perspektivy. Genrové obrázky ze života knihkupeckého. V Praze, Reinwart; 8. (76 str.) 60 kr.

Hraše J. K., Krasata, královna víl a lesních panen v lesích Vodolovských. Druhé, doplněné vydání. V N. Městě n. M., spisovatel (Urbánek v Praze kom.); 8. (37 str.) 30 kr.

Hrubý Jaromír, Ze světa slovanského. Sv. 1. V Českém Brodě, Miškovský; 8. (209 str.) 1 zl.

Obsah: Moskva. — Z ruského severu (1—7). — Noví poddaní Bílého caře. — Z hor Kavkazských. — Rhapsodové severorušti. — Toulaví pěvci rušti. — Čumáci, typ jihoruský. — Máslenica. — Kupalo, národní obyčej jihoruský. — Milostné listy Mazepovy. — Před svatbou Alex. Puškina. — U rakve Fedora Michajloviče Dostojevského. — Zapomenutý kout slovanský.

Hugo Victor, Bídníci. Z francouzského přeložil V. Vávra-Haštalský. Druhé vydání. Seš. 23. 24. V Praze, Kober; 8. (III. str. 145—336) à 20 kr.

Jandouš Dr. A., Nauka o způsobu předpisování a skladbě léků v receptech lékařských pro mediky. V Praze, Bursík a Kohout; m. 8. (64 str.) váz. 75 kr.

Jarník Jan Urban, Příspěvky ku poznání nářečí albánských. (Pojednání kr. české společnosti nauk. Řada VI. díl 12.) (Třída pro filosofii, dějepis a filologii č. 1.) V Praze, Calve kom.; 4. (65 str.) 80 kr.

Jeviště. List pro zájmy divadelní a spolky pěvecké i zábavní. Redaktor. J. V. Frič. Ročník I. Číslo 1. Vychází 1. a 15. dne v měsíci. V Karlíně, Srp (Král. třída č. 140.); v. 4., čtvrtletně 1 zl. 15 kr., půlletně 2 zl. 50 kr., celoročně 5 zl.

Ježek J, O špatné a dobré četbě patero exhort postních. V Praze, Rohlíček a Sievers; v. 8. (32 str.) 32 kr.

Jireček Dr. Hermenegild, Vzdělání a osazení pomezního hvozdu Českého. (Pojednání kr. české společnosti nauk. Řada VI. díl 12. Třída pro filosofii, dějepis a filologii č. 3.) V Praze, Calve kom.; 4. (36 str.) 45 kr.

Jireček Josef, Jan Hodějovský z Hodějova, jeho rod i působení a latinští básníci tovaryšstva jeho.

První polovice. (Pojednání kr. české společnosti nauk. Řada VI. díl 12. Třída pro filosofii, dějepis a filologii č. 4.) V Praze, Calve kom.; 4. (72 str.) 90 kr.

Kalendář Československé obchodnické omladiny na rok 1885. Redakcí kalendářní komise Česko-slovanské Besedy v Praze. Ročník I. V Praze, Českosl. obch. beseda; kap. (88 str. a poznámky) váz. v plátně 1 zl.

Kalousek Josef, Děje král. české společnosti nauk spolu s kritickým přehledem publikací jejích z oboru filosofie, historie a jazykovědy. Ke stoletému jubileu této společnosti založení jejího sepsal. Seš. 1. V Praze, Calve kom.; v. 8. (str. 1—144) 90 kr.

Knihovna, Kabinetní. Sv. III. IV. V Praze, Šimáček; m. 8.
III. Boh. Adámka Salomena (193 str.) 56 kr. — IV. Adolfa Heyduka Pod Vítkovým kamenem. (120 str.) 40 kr.

Knihovna, Nová, pro mládež. Sbírka spisů poučných a zábavných pro naši milou mládež. Pořádají M. Weinfurt a Fr. A. Zeman, učitelé v Praze. Řada II. Sv. 62. V Praze, Urbánek; 8. (112 str.) 68 kr.
Malý zahradník. Sepsal J. Soukup, řed. měšť. školy v Písku. S podobiznou a životopisem spisovatele a mimo to 26 dřevor. obrazy. Spisy Matice Komenského v Praze. Řady II. číslo 16. V Praze.

Knihovna, Obrázková, pro mládež. Řídí St. Řehák-Kamenický. Ročník III. Seš. 1. 2. V Novém Městě nad Met., Böhm; 8. à 16 kr.
1. Z našich hor. Napsal St. Řehák-Kamenický. Illustroval G. J. Schulz. (58 str.) — 2. Obrázky ze přírody. Nakreslil Jan Havelka. Illustroval Jan Dobeš. (36 str.)

Knihovna rodičů a vychovatelů. Redaktor: Jan V. Poklop. Číslo 1. O trestání v rodině. Pro rodiče a jiné dospělé čtenáře napsal Jos. Ninger. V Praze, Hynek; 8. (30 str.) 10 kr.

Kober K. B., Z různých kruhů. Noveletky. Díl I. V Praze, Kober; 8. (355 str.) 1 zl. 60 kr.
Obsah: Violetka. — Z ústavu do života. — Nepoznala života. — Tři souboje. — Podloudník.

Kolář Josef, Rusko slovem i obrazem. Illustrace od předních umělců, z největší části ruských. Díl I. Sešit 1. V Praze, Šimáček; fol. (str. 1—?0) 50 kr.

Kolčavský K. Č., Různá zrnka. Epigramní črty. V Písku, Šimek; m. 8. (65 str.) 24 kr.

Kosina Ant., Malý gratulant. Původní blahořečenky. V Ml. Boleslavi, Nešněra; 8. (96 str.) 30 kr.

— Pod lipou. Veršované obrázky. V Ml. Boleslavi, Nešněra; m. 8. (91 str.) 30 kr.

Slova lásky a vděčnosti. Původní blahořečenky a proslovy příležitostné. V Ml. Boleslavi, Nešněra; m. 8. (174 str.) 50 kr.

Kott Fr., Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sešit 74. 75. Díl V. Seš. 2. 3. Zahraditi — Zápisník. V Praze, Šimáček; lex. 8. (str. 65—192) à 50 kr.

Kožíšek Jiří, Několik pravdivých slov o dědičných spolcích a správě banky „Slavie" v Praze. V Praze, Urbánek kom.; 8. (36 str.) 20 kr.

Král Jos., Tragoedie Sofokleovy. II. Aiax. Ku potřebě školní s poznámkami. V Praze, Jednota Českých filologů (Kytka kom.); v. 8. (101 str.) 50 kr.

Krásnohorská E., Památce Magdaleny Dobromily Rettigové. Při oslavě 100letých jejích narozenin dne 2. února 1885 pořádané komitétem dam v Praze přednesla paní Marie Neffová dle náčrtku. V Praze, Výbor dam pro zřízení české kuchařské školy v Praze; v. 8. (8 str.) 10 kr.

Kryšpín Vojt., Obraz činnosti literární učitelstva československého za posledních 100 let od r. 1780 do r. 1882. S doplňkem za léta 1883 a 1884. Příspěvek k historii české literatury a českého školství. Seš. 2. S podobiznami. V Karlíně, Knapp; v. 8. (str. 97—192) 60 kr.

Lašek Gotthard Jos., Hejtmanství Rychnovské. Nástin historicko-topografický. Díl první: Okres Kostelecký nad Orlicí. Ve Velkém Meziříčí, Šašek; 8. (331 str.) 1 zl. 40 kr.

Libuše. Matice zábavy a vědění. Ročník XV. Číslo 3. 4. V Praze, Šimáček; 8. ročně 6—7 sešitů za 1 zl.
Sešit 3. Tajemství strýce Josefa. Genre od Fr. Heritesa. (184 str.) — Seš. 4. Některé črty od Fr. Stránecké. (182 str.)

Majer P. Alois V., Slavnosť vánočního stromku. Příloha k „Anděli strážci". V Brně, Benediktinská knihtiskárna; 8. (63 str.) 15 kr.

Matice lidu. Ročník XIX. Č. 1. 2. Běžné číslo 109—110. V Praze, Matice lidu; 8. ročně 6 sešitů za 1 zl.
Číslo 1. Na cestě křížové. Historický obrázek. Napsal Karel Škába (128 str.). Číslo 2. Přehled dějin věku nového. Napsal Rudolf Knaus. (247 str.)

Mourek prof. Dr. V. E, Učebné listy jazyka anglického pro samouky. Sešit 3. 4. Arch 5. a 6., 7. a 8. V Praze, Urbánek; lex. 8. (str. 65—128) sešit à 50 kr., v předplacení à 40 kr.

Na pomezí. Almanach české besedy v Teplicích ve prospěch českého domu. Pořadatel Jan Klecanda. Illustrovali Bíza a Levý. V Praze, Vilímek kom.; 8. (182 str.) 1 zl., skvostně váz. 1 zl. 80 kr.; na velínovém papíru brož. 2 zl.

Opery národního divadla II. Zahradníkův pes. Komická opera o jednom dějství. Hudbu složil A. Grisar. Text přeložil V. J. Novotný. V Praze, Družstvo Nár. divadla; 8. (47 str.) 20 kr.

Osvěta mládeže. Spisy pro českou mládež zvláště škol středních a vyšších škol dívčích. Pořádá Dr. Jan V. Novák, c. k. gymn učitel v Praze. Svazek 1. Pavel Josef Šafařík. Nástin životopisný od Jana V. Nováka, c. k. gymn. učitele v Praze. S podobiznou. V Praze, Urbánek; 8. (92 str.) 50 kr.

Ottova Laciná knihovna národní. Redaktor Ot. Mokrý. Serie VIII. Sešit 1—9. V Praze, Otto; 8. à 10 kr.
Životu navrácena. (Called Back.) Napsal Hugh Conway. Z anglického přeložila Klára Špecingrová. I—V. (str. 1—313). — Zločin na boulevardu Bessières. Historie od nedávna. (Dle pařížského románu Adolfa Belota.) Přeložil Frant. Šamberger. I—IV. (str. 1—160).

Ottova Laciná knihovna národní. Číslo spisu 65., 66., 67. V Praze, Otto; 8.
65. Garman a Worse. Román od A. L. Kiellanda. Z norského přeložil V. Petrů. (327 str.) 70 kr. — 66. Na zboží pána z Rosenberga. Historická povídka. Sepsal Jos. Tesař. (290 str.) 64 kr. — 67. Životu navrácena. (Called Back.) Napsal Hugh Conway. Z anglického přeložila Klára Špecingrová. (317 str.) 60 kr.

Pakosta Vojt., Listy a květy. Básně. V Praze, Zeman a spol; 8. (107 str.) 80 kr.

Pathologie, Odborná, a therapie. Vydává Spolek českých lékařů. Redakcí prof. Dr. B. Eiselta. Seš. 76.—77. Dílu VI. sešit 12. V Praze, Šimáček; lex. 8. (str. 1—128) à 60 kr.

*

Pfleger-Moravský Gustav, Sebrané spisy. Svazek sedmý. Z malého světa. Román. (Třetí vydání.) Národní biblioteka. Díl LXXIX. V Praze, Kober; 8. (484 str.) 1 zl. 68 kr.

Poesie italská nové doby (1782—1882). Sestavil a přeložil Jarosl. Vrchlický. V Praze, Vilímek; lex. 8. (47 str.) 36 kr.

Poutník od Otavy. Časopis věnovaný zajmům českého jihu. Ročník I. Číslo 1. Redaktor V. V. Janota. V Písku, Hospodářský spolek; lex. 8. (str. 1 až 16) půlročně 1 zl. 10 kr., celoročně 2 zl. 20 kr.; poštou 1 zl 30 kr. a 2 zl. 50 kr.

Prášek Dr Justin V., Kambysés a podání starověké. V Praze, Borový; lex. 8. (95 str.) 1 zl. 20 kr.

Pravda Fr., Sebrané povídky pro lid. Serie II. Sešit 32. Díl čtvrtý. Celé sbírky díl osmý. V Praze, Kober; 8. (507 str.) 1 zl. 60 kr.

Obsah: Z denníku Pavlíny ***. — Láska matčina. — Sestra Cyrilla. — Moje láska. — Kovářovic Boženka. — Bohatý Konečný a chudý Novotný.

Richebourg Emil, Prokletá. Román. Volně přeložil Frant. Lad. Čížek. Díl I. a II., III. a IV. V Mladé Boleslavi, Vačlena; 8. (227 a 304, 186 a 192 str.) 3 zl. 20 kr.

Rosický, Prof. Fr. V., Květiny jarní se zvláštním zřetelem ku květeně domácí upravil S 71 barevnými obrazy, které dle přírody malovali Jenny Schermaulová a Jos. Seboth, a s četnými dřevoryty. Sešit 11., 12. V Praze, Tempský; 8. (str. 209 až 270 a 6 barev. příloh) à 50 kr. Konec.

Rozhledy, Paedagogické, po literatuře československé. Vydává: Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách. Redaktoři A. Frumar a Jos. Klika. Sešit X. XI. a XII. V Praze, Otto; 8. (str. 433—541) VIII. a X. à 40 kr., XI. a XII. 60 kr. Konec.

Rozpravy hudební. Pořádá Em. Chvála. Číslo 6. Dr. Ot. Hostinský: Hektor Berlioz. V Praze, Urbánek; š. 8. (str. 171—212) 30 kr.

Rudolf, korunní princ rakouský, Cesta po východních zemích. Illustroval dle původních kreseb František šlechtic Pausinger. České vydání spořádal Dr. Jos. Štolba. Se 100 dřevorytinami a mnoha zvláštními kartony. Sešit 7., 8, 9. V Praze, Otto; fol. (str. 74—108) à 70 kr.

Ruth Fr., Démantový prsten. Veselohra o 3 jednáních. V Praze, Grégr a Valečka kom.; 8. (71 str.) 50 kr.

— Hrabě Razumovsky. Drama ve čtyřech jednáních. V Praze, Grégr a Valečka kom.; 8. (72 str) 50 kr.

— Olymp. Komedie o třech jednáních. V Praze, Grégr a Valečka kom.; 8. (95 str.) 60 kr.

Rybička Ant., Přední křisitelé národa českého. Boje a usilování o právo jazyka českého začátkem přítomného století. Seš 7. V Praze, Šimáček; lex. 8. (str. 385—425) 50 kr. Konec.

— Totéž celé. 2 oddíly v jednom svazku (425 str.) 3 zl. 50 kr.

Sady, Rajské, mládeže. Seš. 2 Koblížek J., Kdo byl nejšťastnější? Povídka. S illustracemi. Na Smíchově, Neubert; 8. (90 str) 25 kr.

Ludvík Salvator Toskánský, arcivojvoda, Cesta Karavanská z Egypta do Syrie, kterouž vykonal a popsal. S 23 původními dřevoryty. V Praze, Šimáček; lex. 8. (57 str.) 80 kr.

Sborník illustrovaných románů. Díl I. Sešit 1—5. V Praze, Šimáček; lex. 8. à 24. kr.

1—4. Vácsl. Beneš-Třebízský, Povídky Karlštejnského havrana. (48 str.) — 1—5 J. I. Kraszewski, Pod praporem Soběského. Zápisky polského šlechtice o osvobození Vídně r. 1683 (str. 1—56). — 5. Al. Jirásek, V cizích službách. Kus české anabase (str. 1—16).

Sborník prací filologických vydaný na oslavu dvacetiletého jubilea prof. Jana Kvíčaly. V Praze. Jednota českých filologů (Kytka kom.); v. 8. (224 str.) 2 zl. 50 kr.

Sedláček Aug., Hrady a zámky české. Illustrují Adolf a K. Liebscherové. Běžné č. 63., 64., 65 Dílu IV. seš. 14, 15, 16. V Praze, Šimáček; fol. (str. 230—286) à 65 kr.

Skene jun. Alfred, Příspěvek ku posouzení rakouské otázky agrarní. Z druhého, rozmnoženého německého vydání přeložil Dr. Jan Kahovec. V Přerově, nákladem vlastním; v. 8. (23 str.)

Sláma Dr. František, Vlastenecké putování po Slezsku. Obrazy národopisné, historické a kulturní z rakouského i pruského Slezska. Seš. 2., 3., 4, 5., 6. V Praze, Otto; lex. 8. (str. 32—192) à 30 kr.

Slovník naučný. Red. Fr. Lad. Rieger. Spoluredaktor dílu II.—XI. Jak. Malý. Druhé, laciné vydání Seš. 7—21. V Praze, Kober; lex. 8. à 20 kr.

7—16. Díl I. (Attrape—Bžeduchové) (1028 str) — 17-19. Díl II (C — Complutum) (str. 1—192) — 20—21. Díl IV. (I — Italie) (str. 1—112).

Slovník, Příručný, všeobecných vědomostí. Red. Jos. Rank. Seš. 29. Möser — Neofyt. V Praze, Kytka; lex. 8. (str 385—432) 30 kr.

Slovník, Stručný všeobecný, věcný. (Malý Slovník naučný.) Red. Jak. Malý. (Vydání prvého sešit 103., 104. Dílu IX. sešit 4., 5. Ukazovatel.) V Praze, Kober; 8 (str. 193—284) 103. 36 kr. 104. 18 kr.

Slovník, Stručný všeobecný, věcný. (Malý Slovník naučný.) (Red. Jak. Malý. Druhého laciného vyd. seš. 131., 132., 133. Ukazovatel.) Konec. V Praze, Kober; 8. (str. 161—256) 131. a 132. à 24 kr., 133. 18 kr.

Slovník, Zdravotní, Prostonárodní praktická kniha poučná. Redakce: M. Dr. Chodounský, M. Dr. Thomayer. Seš. 1., 2. V Praze, Otto; lex. 8. (str. 1—64) à 40 kr.

Sobek Frant., Všeobecný dějepis. Díl druhý pro druhou třídu škol středních. V Praze, Kober; v. 8. (116 str) 68 kr., váz. 88 kr.

— Všeobecný zeměpis. Pro prvou třídu škol středních. Díl prvý. V Praze, Kober; 8. (112 str.) 68 kr, váz. 88 kr.

Sobotka Primus, Kratochvilná historie měst a míst v zemích koruny Svatováclavské. Přispěním přátel humoru i „Humorův". V Praze, Vilímek; 8. (str. 103—302) à 25 kr. Konec.

Soukup Josef, Malý zahradník. S podobiznou a životopisem spisovatele a mimo to 26 dřevoryt. obrázky. Spisy Matice Komenského v Praze. Řady III. č. 16. V Praze, Urbánek; m. 8. (112 str) 80 kr.

Společnost, Královská česká nauk 1784—1884. Seznam členů. V Praze, Calve kom.; v. 8. (38 str) 30 kr.

Spolek pro české feriální osady města Prahy a jeho předměstí v Praze. Zpráva za r. 1884. Ročník III. V Praze, Urbánek kom.; 8. (56 str.) 30 kr.

Stoklasa Jul., Neobyčejné úkazy kosmické. Časová črta. V Pečkách, spisovatel; v. 8. (12 str.) 15 kr.

Svoboda Fr. X., Básně V Praze, Kober kom.; 8. (192 str.) 96 kr.
Obsah: Paprsky. — Drobné zrní. — Širokým proudem.

Tomek V. V., Děje království českého. Páté poopravené, třemi mapkami rozmnožené vydání. Sešit 3., 4. V Praze, Řivnáč; v. 8. (str. 129—256) à 48 kr.

Tůma Karel, Karel Havlíček Borovský, nejslavnější publicista českého národa. Sešit 14., 15. V Hoře Kutné, Šolc; lex. 8. (str. 545—612) à 30 kr. Konec.

du Turrail Ponson, Synové Jidášovi Román. Z francouzského přeložil A Ž. V Ml. Boleslavi, Nešněra; 8. (448 str.) 1 zl.

Urbánkova Bibliotéka paedagogická. Sbírka spisův pro učitele, pěstouny, rodiče a vzdělavatele lidu vůbec. Sv. CXI. Počítání v paměti ve škole obecné na středním a vyšším stupni. Sestavil Ant. Vacek. V Praze, Urbánek; lex. 8. (76 str.) 70 kr.

Wagner Rich, Lohengrin. Romantická zpěvohra o 3 jednáních. Přeložil V. J. Novotný. V Praze, Urbánek; 8. (60 str.) 30 kr.

Velenovský Jos., O medových žlázkách rostlin křižatých a jich upotřebení v systematice řádu tohoto. (S 5 tabulkami a 12 vyobr.) (Pojednání kr. české společnosti nauk. Řada VI. díl 12.) (Třída pro mathematiku a přírodovědu č. 7.) V Praze, Calve kom.; 4. (58 str.) 1 zl. 30 kr.

Velínský Fr. X., Úplné slosovací plány veškerých rakousko-uherských státních, privátních, jakož i tureckých, srbských, brunšvických a sasko-meiningenských losů, slovem i číslem originálům příslušným odpovídající. Slosovací kalendář pro r. 1885. V Novém Městě n. Met., spisovatel (Urbánek v Praze kom.); vys. 4. (72 str.) 1 zl.

Verne Jul., Divy světů známých i neznámých. Výbor románů. Seš. 77., 78. Příhody kapitána Hatterasa. Přeložil P. Š. T. V Praze, Lauermann; 8. (str. 129—208) à 20 kr.

Víták Ant. Konst., O obcování s lidmi. Nový průvodce dobrou společností. Kniha pravidel pro cvik dobrých a jemných mravů, společenských vtipův a domácích povinností. Na základě díla šlechtičny F. Hohenhausenové vzdělal a pořekadly, příslovími a výroky čelnějších básníkův a spisovatelův českých valně rozšířil. Seš. 7. Dílu I. seš. 7. V Praze, Urbánek; 8. (str. XV a 401—414) 20 kr.

Vydání, Příruční, moravských zákonů zemských. Svazek I. Číslo I—V. Zákony týkající se kontribučenských fondů a záložen z kontribučenských fondů zřízených. Zákon o zapravování nákladů na stavbu a opravu katolických budov kostelních a prebendních, pak na zjednání kostelních paramentův, nářadí a potřeb. Zákon, kterýmž činí se opatření k tomu cíli, aby v Markrabství Moravském ulehčilo se břemeno ubytování vojska. Nové naučení o provedení pronájmů přípřeže. V Brně, Winkler; 8. (81 str.) ?

Vydání, Příruční, zákonů s doplňky a výklady. Sv. III. Obecný zákonník občanský mocnářství rakouského a nařízení pozdější k témuž se vztahující. Doplněn příslušnými zákony. Vzdělán k účelům studijním a k praktickému užívání i objasněn z rozsudků zásadních nejvyššího soudu. Seš. 10. V Praze, Mercy; 8. (str. VI a 577—658) 36 kr.
— — Totéž celé v jednom svazku. (VI a 658 str.) 3 zl. 20 kr.

Vydání, Příruční, zákonů s doplňky a výklady. Sv. čtvrtý. Ústavní práva v Rakousku. Díl první. Ústavní právo říšské. Sepsal K. Čížek. S obsáhlým chronologickým a abecedním rejstříkem. V Praze, Mercy; 8. (176 str.) 1 zl.

Vymazal Fr., Grammatické základy jazyka slovinského. V Brně, Winkler; 8. (127 str.) 70 kr.

Z našich a cizích vlastí. Illustrovaná bibliotéka novel a cestopisů. Redaktor Ferd. Schulz. Běžné číslo 45., 46., 47., 48., 49. Řada III. Číslo 3—7. Dr. Fr. Sláma: Vlastenecké putování po Slezsku. V Praze, Otto; lex. 8. (str. 49—208) à 30 kr.

Z paprsků českého humoru. Řada prací původních. Pořádá Rob. Růžička. I. U splavu. Vybrané humoresky Oldřicha S. Kosteleckého. Na Vinohradech, Růžička (antikvář); 8. (216 str.) 1 zl. 20 kr.

Zákony, Moravské zemské. Díl I. Č. I—V. Zákon obecní. Silniční zákony. Řád stavební a policie požárové. Zákon vodní. Zemské zákony školní. V Brně, Winkler; 8. (499 a XIII str.) váz. 3 zl. 80 kr.

Zap K. Vl. a Jos. J. Kořán, Česko-Moravská kronika. Nové vydání. Seš. 66., 67., 68. V Praze, Kober; 4. (str. 1345—1536) à 50 kr.

Zenger K. V., v. ř. prof. obec. a tech. fysiky na c. k. české vysoké škole tech. v Praze atd., a Fr. Čecháč Fridrich, elektrotechnický inženýr atd. Fysika pokusná i výkonna. Běžné číslo celého díla 10. Díl III. Nauka o světle čili optika. Sešit 2. (Se 47 původními dřevoryty.) V Praze, Šimáček; lex. 8. (str. 65—128) 60 kr.

Zeyer Jul., Gompači a Komurašaki. Žaponský román. V Praze, Valečka; 8. (117 str.) 80 kr.

Zora, Almanah k desítiletému trvání Moravské besedy. Uspořádali: Jan Herben, Jan Kabelík, Fr. Roháček. Ročník III. V Praze, Urbánek kom.; 8. (163 str.) 1 zl.

Hudebniny.

Album Dalibora. Ročník V. obsahuje vesměs autograf. skladby skladatelův našich. V Praze, Urbánek; lex. 8. (48 str.) 2 zl. 50 kr, jednotlivá čísla 30 kr.
1. Národní písně. (J. Malát.) 2. Nevěsta předoucí. (K. Kovařovic.) 3. České národní písně. (J. Pech.) 4. Slovácká. (K. Kovařovic.) 5. Večerní píseň. (J. Förster.) 6. Dvě večerní písně. (K. Weiss.) 7. Hloub a hloub. (J. Nešvera.) 8. Vzpomínka. (J. z Káanů.) 9. Zlatý ptáček. Rozmarinka. (J. Zelinka.) 10. Měsíček. (H. Palla.) 11. Holoubek. Tajemství. (E. M. Rutte.) 12. Jaro a láska. (J. z Káanů.)

Bendl Karel, Směsi i úryvky z oper. Pro pianoforte. V úpravě na dvě nebo čtyři ruce. Číslo 1. a 3. V Praze, Urbánek; fol. à 1 zl. 80 kr.
1. Lejla. Směs. Pro 2 ruce. (19 str.) — 3. Starý ženich. Směs. Pro 2 ruce. (19 str.)

Cibula Karel, České granáty. Skladby a transkripce pro citeru. Řada I. Č. 3. 4. 10. V Karlíně, Storch; lex. 8.
3. Sousedská a Valčík. (Lehký sloh.) (9 str.) 70 kr. — 4. Písně (7 str.) 60 kr. — 10. Tři skladby: Radhošť. Pochod z č. nár. písní. (M. Ludvig.)

Na divoké Orlici. Polka rychlá. (G. Lašek.) Koncertní mazurka. (Em. Binko.) (7 str.) 60 kr.

Dvořák Antonín, Op. 12. Č. 1. 2. Dumka a Furiant. Pro pianoforte na dvě ruce. Pour Pianoforte à 2 mains. V Praze, Urbánek; fol. (à 10 str.) à 1 zl. 50 kr.

Fibich Zdeněk, Op. 19. Maličkosti. Mignons. Pro piano na 4 ruce. Pour Piano à 4 mains. Č. 1., 2., 3., 4. Pro piano na dvě ruce. Pour Piano à 2 mains. V Praze, Urbánek; fol.

Č. 1. Valčík. Upravila Zdeňka Kendíková (5 str.) 40 kr. — 2. Z 1001 noci. Upravil Jindř. z Kàanů. (5 str.) 50 kr. — 3. * * *. Upravila Zdeňka Borecká. (5 str.) 40 kr. — 4. Rococco. Upravila Kat. Emingrová. (5 str.) 50 kr.

Fibich Zdeněk a Jan Malát, Velká theoreticko-praktická škola pro piano k soustavnému vyučování od prvých počátkův až k dokonalosti virtuosní. S četnými příklady z národních písní a ze skladeb skladatelů česko-slovanských. Celého díla sešit 8. Dílu II. sešit 3. V Praze, Urbánek; fol. (str. 41—63) 1 zl.

de Kàan Henri, Op. 22. Číslo 1. Mazurka pro koncertní přednes na pianoforte. Mazurka pour Pianoforte concertant. V Praze, Urbánek; fol. (8 str.) 1 zl.

— Vzpomínka na Smetanův cyklus symfonických básní „Má vlasť". Pro pianoforte na dvě ruce. Reminiscences des Poëmes symphoniques de B. Smetana „Ma patrie". Pour Pianoforte à deux mains. V Praze, Urbánek; fol. (12 str.) 1 zl. 80 kr.

Lípa. Sbírka skladeb pro menší orkestry, jakož i sbírka zpěvů s průvodem jednoho neb více nástrojů. Pořádá Jan Malát. Sešit IV. Jindř. z Kàanů, V rozkvětu. (Aufgeblüht.) (G. Scherer. Česky od Velebína.) Píseň s průvodem piana a neobl. harmonia a houslí. V Praze, Urbánek; lex. 8. (18 str.) partitura a hlasy 1 zl. 50 kr.

Lumír. Sbírka mužských sborů s průvodem piana. Sešit IV. Tambor. (Vít. Hálek.) Složil Karel Bendl. V Praze, Urbánek; lex. 8. (17 str.) 2 zl., hlasy po 15 kr.

Malát Jan, Český národní poklad. Sbírka písní lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Pro solový hlas s průvodem piana. Seš. 4., 5. V Praze, Urbánek; lex. 8. (str. 39—62) à 60 kr., velínové vydání à 1 zl.

— Theoreticko-praktická škola pro harmonium. Sešit 1. a 2. V Praze, Urbánek; fol. (31 str.) 2 zl.

— Theoreticko-praktická škola pro housle. Sešit 5., 6. celého díla. Dílu II. seš. 3. a 4. Druhé vydání. V Praze, Urbánek; fol. (str. 65—96) à 60 kr.

Památník, Český, taneční. I. Böhmisches Tanz-Album. Sešit I. Heft. Druhé vydání. V Praze, Urbánek; fol. (15 str.) 1 zl.

B. Smetana, Polka. — V. J. Novotný, Mazurka. — Em. Chvála, Sousedská.

Ratibor. Výbor nejlepších písní národních, jednohlasých i pro čtverozpěv upravených. Za spolupůsobení Jana Maláta přispěním Karla Bendla, Zdeňka Fibicha, K. Kovařovice, Jos. Nešvery, Fr. Procházky a Fr. Záhorského sestaven péčí pěvecké jednoty „Ratibor" v Hořicích. Sešit 1. V Praze, Urbánek; lex. 8. (str. 1—80) 1 zl.

Sestavil J. Malý. Část třetí. „Návrat k absolutismu". (144 str.) 1 zl.

Čís. VII. totéž. Část čtvrtá. „Za nové doby absolutní". Sestavil týž. 8. (104 str.) 80 kr.

Čís. VIII. totéž. Část pátá. „Nová doba ústavní až do zavedení dualismu". Sestavil týž. 8. (215 str.) 1 zl. 50 kr.

Čís. IX. totéž. Část šestá. „Od zavedení dualismu až do nastoupení ministerstva Taaffeova". (250 str.) 1 zl. 50 kr.

Bráf Albín, Dr., **Studien über nordböhmische Arbeiterverhältnisse**. 1881. Lex. 8. (162 str.) 2 zl.

Brehm, Dr. A. E., **Život zvířat**. Lex. 8. Sešit po 60 kr. Dosud vyšlo 49 sešitů.

Obsah (v sešitech):

Díl I. *Ssavci*. Přeložil prof. dr. Č. Kotal. Sešit 1—18.

„ II. *Ptáci*. Přeložil prof. Frant. Nekut. Sešit 1—17.

„ III. *Plazi*. Přel. prof. Fr. Bayer. Vyšlo dosud 8 sešitů.

„ IV. *Hmyz*. Přel. prof. Lad. Duda. Vyšlo dosud 6 sešitů.

Brus jazyka českého, který sestavila kommisse širším sborem Matice české zřízená. Druhé, rozmnožené vydání. Lex. 8. (XIV a 295 str.) 2 zl.

Obsah: Úvod. I. Tvaroslovná část. 1. Podstatná jména. 2. Přídavná jména. 3. Náměstky. 4. Číslovky. 5. Slovesa. Dodatek o „Skloňování cizích jmen". II. Slovník. Slovníček ke skloňování cizích jmen.

Černý Jos., prof., **Q. Horatia Flakka Vybrané básně.** Pro česká gymnasia a četbu soukromou upravil a výkladem opatřil. Díl I. *Ódy a epódy*. Díl II. *Satiry a listy*. 8. (XVI. a 320 str.) 1 zl. 60 kr.

Čížek Karel, ředitel kanceláře obce Karlínské. **Trestní právo policejní.** 8. (380 str.) 3 zl.

Dlouhý Frant., **Kterak zařizujeme sbírky přírodopisné.** Ku potřebě učitelův a všech přátel přírody. Připsáno panu Emil. Schulzovi, řediteli c. k. slov. ústavu ku vzdělání učitelů v Brně. S vyobrazením. (60 stran.) Snížená cena 20 kr.

Durdík Jos., Dr., **Karakter.** Druhé vydání. 8. (112 str.) 50 kr.

— **O letorách.** Rozprava psychologická. 8. (72 str.) 30 kr.

Emler, Dr. Josef, **Dějepis všeobecný.** Oddíl prvý. Dějiny středověké. Od konce století pátého až do století patnáctého. Sepsal prof. Fr. Šembera. Seš. 1—19. Lex. 8. (1—146 str.) Po 50 kr.

Goll Jarosl., **Quellen und Untersuchnngen zur Geschichte der böhmischen Brüder.**

I. Der Verkehr der Brüder mit den Waldensern. — Wahl und Weihe der ersten Priester. Lex. 8. (140 str.) 1 zl. 40 kr.

II. Petr Chelčický und seine Lehre. Lex. 8. (98 str.) 1 zl. 20 kr.

— **Vypsání o mistru Jeronymovi z Prahy. Kronika o Janu Žižkovi.** Podle starého rukopisu. 8. (52 str.) Snížená cena 20 kr.

Guggenberger V., **Katolická věrouka.** Pro sedmou třídu gymnasijní. Sestavil. 1885. (114 str.) váz. 90 kr.

(Vys. c. kr. ministerstvem vyučování schválena.)

Hess Theodor, **Náuka o měřických útvárech rovinných,** jich kreslení, užití a význam. S dodatkem: O měřických útvarech prostorových. Pro žáky prvé třídy škol středních sepsal. S 12 tab., s 213 motivy a mnoha vyobrazeními v textu. 1881. 8. (79 str., tab. I—XII.) Snížená cena 30 kr.

Holub Emil, Dr., **Sedm let v jižní Africe.** Příhody, výzkumy a lovy na cestách mých od polí diamantových až k řece Zambesi. (1872 až 1879.) S několika sty původních vyobrazení a čtyřmi mapami. 1880. Seš. 1—37. Lex. 8. (528, 596 str.) Po 30 kr.

Kapras Jan, professor c. kr. českého gymnasia v Brně. **Zkušebná duševěda pro střední školy.** 1884. (153 str.) 1 zl. 20 kr.

(Schválena vys. c. kr. ministerstvem vyučování.)

Košut dr. Jar., **Hâfiz.** Jeho život a básně. 8. (45 str.) 40 kr.

Patera A. & Tadra F., **Das Buch der Prager Malerzeche.** (Kniha bratrstva malířského v Praze.) 1348 až 1527. Vollständiger Text nebst einem kritischen Commentar zu der von Prof. Pangerl (und Prof. Woltmann) veranstalteten Ausgabe dieses Buches im 13. Theile von Eitelberger's „Sammlung von Quellenschriften für Kunstgeschichte etc." 1878. 8. (97 str.) Snížená cena 40 kr.

Pivoda Frant., **O hudbě Wagnerově.** 1881. 8. (46 str.) 30 kr.

Tiskem a nákladem J. Otty v Praze.

ATHENAEUM
ČESKOSLOVENSKÁ BIBLIOGRAFIE
POŘÁDÁ FR. A. URBÁNEK,
český knihkupec.

Knihy a časopisy.

Album výtečných povídek českých i přeložených. Seš. 6. Díl III. B. Čermáka Z naší dědiny. V Praze, Valečka; 8. (106 str.) 40 kr.

Bačkovský Frant., Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové. Sešit 7. Díl I. Období předbřeznové. (Str. 289—336) 40 kr.

Bachat Daniel, Zbožné zvuky. V Budínpešti, spisovatel (Karepes út 55 sz.); 8. (172 a IV str.) 50 kr.

Besedy, Obrázkové. pro českou mládež. Rediguji Božena Kvapilová a Karel Steinich. Sv. 2. Maruška. Podle ukrajinské pověsti napsal P. J. Stahl. Autorisovaný překlad z francouzského od Jos. Hlávky. Se 74 vyobr. Díl I. (128 str.) 1 zl.

Besedy, Obrázkové, pro českou mládež. Rediguji Božena Kvapilová a Karel Steinich. Svazek 3. Ze života hmyzu. Patnáct obrázků, jež všímavé mládeži na povzbuzenou napsal Karel Steinich. Se 150 vyobr. na 15 tabulkách. (94 str.) 60 kr.

Besedy, Poetické. Red. Jan Neruda. Číslo XXII. Selské ballady od Jar. Vrchlického. (76 str.) kart. 50 kr.

Beneš-Třebízský Václav, Sebrané spisy. Pořádá Jos. Braun. Běžné č. seš. 9. Díl III., sv. 2. V záři kalicha. Historické povídky. Pořadí první. (Str. 113 až 224) 50 kr.

Bibliotéka, Moravská. Vydává Fr. Bayer. Ř. II. Sešit 28—29. XV. dílo. Výlet do Čech, Rakous a Solnohradu r. 1878 od Jana Soukopa. 2. vydání. (144 str.) 20 kr.

Bibliotéka paedagogických klassiků českých i cizích. Redaktor Fr. Bayer. Hlavní spolupracovník Jan Havelka Dílo I. G. A. Lindnera Drobné články paedagogické a psychologické. Seš. 1. Ve V. Meziříči, redakce (Petřík v Praze kom.); v. 8. (str. 1—48) 40 kr.

Dalibor. Časopis pro všechny odbory umění hudebního. Ročník I. Číslo 9. Dne 7. března 1885. Redaktor: Phil. Dr. Karel Teige. Nakladatel a majetník: Aug. Velebín Urbánek. Redakce, administrace a expedice v knihk. Fr. A. Urbánka v Praze.

Doležel Jan, Příprava ku první zpovědi a sv. přijímání. Díl I. Příprava ku první sv. zpovědi. Díl II. Příprava ku prvnímu sv. přijímání. V Mor. Ostravě, Prokisch kom.; 8. I. (48 str.) 35 kr., II. (139 str.) 60 kr.

Dom a škola. Vychovatelský časopis pre rodičov a učitel'ov. Redaktori: Karel Salva a Martin Kollár. Ročník I. Soš. 1. Vychází měsíčně o 32 str. lex. 8°, a předplácí se půlletně poštou 1 zl. 25 kr., celor. 2 zl. 50 kr. Nakladatel Jos. Fábry v Turč. Sv. Martině.

Emler Jos., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. Annorum 1311—1333. Vol. 4. (Sumtibus regiae scientiarum societatis Bohemiae) (Str. 481—640) 2 zl. 50 kr.

Frankovský Jos., Solové výstupy. Seš. 3. V Praze-Karlíně, Srp; 8. (Str. 97—144) 30 kr.

Gréville Henry, Krásná otrokyně. (Les Koumiassine.) Francouzský román. Auktorisovaný překlad od Karla Kádnera. Prvé 4 str. připojeny jsou k č. 81. dne 23. března 1885 „Národní politiky“.

Herites Fr., Psáno pod čáru. Kresby 1875—1885. Satirické, humoristické i vážné. Illustroval B. Kutina. V Praze, Otto; 8. (147 str.) 1 zl. 20 kr.

Hry, Vybrané, divadelních ochotníků. Sv. 14. 15. V Praze, Vilímek; m. 8.

Seš. 14. Noc na Karlštejně. Veselohra ve třech jednáních od Jar Vrchlického. (99 str.) 50 kr. — Seš. 15. Únos Sabinek. Veselohra ve čtyřech jednáních. Napsali Fr. a Pavel Schönthan. Pro české divadlo upravil J. Kühnl. (111 str.) 45 kr.

Jirásek Al., Povídky a novelly. Část I. V Praze, Otto; 8. (158 str.) 1 zl. 30 kr.

Jonáš Karel, Nový tlumač americký. Ku snadnému a rychlému naučení se řeči anglické i pro jiné praktické potřeby vystěhovalcův a osadníků české národnosti v Americe. 2. vydání. The American Interpreter. Charles Jonas. Racine, Wiss., „Slavie“; 8. (268 str.) váz. v plátně 4 zl.

Jung, Dr. K. E., Australie a její obyvatelstvo. S 205 obrazci. Seš. 13. 14. a 15. Konec. V Praze, Tempský; 8. (Str. 577—721 a 10) à 25 kr.

Kabelík Jan, O Shakespearových dramatech v Čechách. V Č. Brodě, Miškovský; 8. (31 str.) 20 kr.

Knihovna, Kabinetní. Sv. V. Maloměstské humoresky od Fr. Heritesa. (160 str.) 50 kr.
Teta. — Venkovský vzduch. — Popelka.

Knihovna, Nová, pro mládež. Sbírka spisů poučných a zábavných pro naši milou mládež. Pořádají M. Weinfurt a Fr. A. Zeman, učitelé v Praze. Řada II. Sv. 61. Pravdy. Padesát a dvě bájky původní. Napsal J. K. Hraše. S 2 pův. obrázkovými přílohami od G. J. Schulze. (36 str.) 24 kr.

Knihovna, Ústřední. Číslo 160. 161. 162—163. 164—165. V Praze, Kober; m. 8. à 10 kr.

Čís. 160. Básně Miriamovy. (Zenona Przesmyckého z Varšavy.) Z polského přeložil Jan Nečas. (38 str.) — 161. Šereda. Povídka Morice Jókaie. Z maďarského přeložil Frant. Brábek. (48 str.) — 162.—163. První láska. Povídka z ruského života od Ivana S. Turgeněva. Přel. V. Pok. (95 str.) — 164.—165. Makbeth. Truchlora v 5 jednáních od Viléma Shakespeara. Přeložil Jakub Malý. (96 str.)

Kolář Josef, Rusko slovem i obrazem. Illustrace od předních umělců, z největší části ruských. Díl I. Sešit 1. V Praze, Šimáček; fol. (str. 1—18) 50 kr.

Lepař J., O kulturním působení slovanských apoštolů Cyrilla a Methoděje. (V Paedagogické jednotě Pražské přednesl dne 20. prosince 1884.) Zvláštní vydání. V Praze, Wiesner; v. 8. (16 str.) 15 kr.

Merendy, Nové. Díl I. Sešit 4. V Pardubicích, F. & V. Hoblík; 8. (str. 147—184) 20 kr.

Mourek prof. Dr. V. E., Učebné listy jazyka anglického pro samouky. Sešit 5. Arch 9. a 10. (Str. 129—160) 50 kr., v předplacení 40 kr.

Ohnet Georges, Na hutích. Román. Příloha „Nár. Listů". Prvé 4 str. připojeny k odp. číslu 79. dne 21. března 1885.

Ochotník, Divadelní. Sv. 212. Po smrti k oltáři. Ruská komedie ve 2 jednáních. Od G. M. Maximova. Přeložil C. Frič. Beethovenova první láska. Obraz ze života v 1 jednání. Od H. Müllera. Přeložil Bobeš Hübner Pořický. V Praze-Karlíně, Srp; 8. (68 str.) 30 kr.

Ottova Laciná knihovna národní. Redaktor Ot. Mokrý. Serie VIII. Sešit 10. 11. 12. Zločin na boulevardu Bessières. Historie od nedávna. (Dle pařížského románu Adolfa Belota.) Přeložil Frant. Šamberger. V—VII. (Str. 161—320) à 10 kr.

Popelka B., Velehrad a slovanští apoštolé. (S 3 obrázky.) V Brně, Winkler; 8. (46 str.) 30 kr.

Pospíšil Jaroslav, Z dob vlasteneckých. Výňatky z dopisů zasloužilých spisovatelů. V Praze, Pospíšil: 8. (67 str.) 30 kr.

Přítel domoviny. Knihovna prostonárodní. Přispěním nejlepších spisovatelů domácích pořádá a vydává Marie Reisová, býv. učitelka. Svazek prvý. Cyrill a Methoděj. Život a význam jejich k velebradské slavnosti líčí Jan Svoboda. — Panimámin dluh. Povídka od Žofie Podlipské. V Praze, Král. Vinohrady, B. Grund a Vil. Svatoň kom ; m. 8. (223 str.) váz. 30 kr., ročně 6 sv. za 1 zl. 40 kr.

Rudolf, korunní princ rakouský, Cesta po východních zemích. Illustroval dle původních kreseb František šlechtic Pausinger. České vydání spořádal Dr. Jos. Štolba. Se 100 dřevorytinami a mnoha zvláštními kartony. Sešit 10. (Str. 109—120) 70 kr.

Sasinek Fr. V., Život sv. Cyrilla a Methoda, apoštolů slovanských. Vydal Mart. Kollár. V T. Sv. Martině, spisovatel (Urbánek v Praze kom.); m. 8. (44 str.) 10 kr.

Sedláček Aug., Hrady a zámky české. Illustrují Adolf a K. Liebscherové. Běžné č. 66. Dílu IV. Jindřicho-Hradecko a Táborsko. Seš. 17. (Str. 287—306) 65 kr.

Schmidt Louis, Système naturel. Jasný návod sluchem naučiti se brzy, snadno a důkladně francouzsky mluviti, čísti i psáti. Samoukům, soukromým učitelům i školám dle přirozené methody sluchové. Sešit 1. Arch 1. a 2. V Praze, Borový; v. 8. (str. 1—32) 40 kr.

Sláma Dr. František, Vlastenecké putování po Slezsku. Obrazy národopisné, historické a kulturní z rakouského i pruského Slezska. Sešit 7. (Str. 193—224) 30 kr.

Slavín. Sbírka životopisů, podobizen a autografů předních mužův a žen československých. Redaktor: Coelestin Frič. Ročník III., sešit 1. (Sešit 22. celé sbírky.) V Praze, Bartl (v Žitné ul. č. 34.); vychází nyní 1. a 15. dne v měsíci v lex. 8. (32 str.), a předplácí se ročně 3 zl. 60 kr., půlletně 1 zl. 80 kr., čtvrtletně 90 kr.; poštou 4 zl., 2 zl. a 1 zl. Redakce a administrace v Žitné ul. č. 34.

Slovník, Příručný, všeobecných vědomostí. Red. Jos. Rank. Seš. 30. Neofyt — Ohio. (Str. 433 až 480.) 30 kr.

Škola ženských prací ručních, vydávaná Spolkem učitelek v Praze pod dohledem komitétu paní pro dozírání na vyučování průmyslné při českých dívčích obecných a měšťanských školách v Praze. Redaktorka: Anna Srbová-Lužická. Spolupracovnice: Růž. Bartoníčková, Barb. Červenková, Blaž. Erbenová, Božena Fialová, Bohumila Klimšová, Karolina Kreimlová, Marie Kredbová, Barbora Lebedová, Josefa Müllerová, Julie Pohlová. Sv. VII. Vyšívání. Sepsaly: redaktorka Anna Srbová-Lužická a spolupracovnice Barbora Červenková, Bohumila Klimšová. V Praze, Bellmann; lex. 8. (8 a 151 str.) 1 zl.

Švanda dudák. Poutník humoristický. Vydavatel a redaktor: Ignát Herrmann. Sešit 15. Měsíčníku „Švandy dudáka" č. 1. (jinak svazku III. sešit 4.) Vydání nyní v téže úpravě měsíčně dne 25., a předplácí se celor. v Praze 2 zl. 40 kr., poštou 2 zl. 50 kr., půlletně 1 zl. 20 kr. a 1 zl. 25 kr.

Tomek, Dr. W. W., Místopisné paměti Hradce Kralowé. V Praze, Otto; v. 8. (60 str.) 60 kr.

Wellner, Dr. Max, O dějepravě osvěty. V Táboře, Janský; v. 8. (38 str.) 36 kr.

Vrchlický Jarosl., Epické básně. Druhé rozmnožené a opravené vydání. V Praze, Otto; 8. (179 str.) 1 zl. 30 kr.

Vydání, Příruční, moravských zákonů zemských. 1885. Číslo I—VII. Zákony a nařízení týkající se zeměvzdělání. (144 str.) 90 kr.

Vymazal Fr., Za dvě hodiny se naučíte srbsky čísti a psáti. V Brně, Winkler; 8. (15 str.) 10 kr.

Zábavy pro mládež. 167. Slepcova schovanka. Původní povídka pro dospělejší mládež od V. Lipovského. (S obrázkem.) V Praze, Pospíšil; m. 8. (80 str.) 18 kr.

Hudebniny.

Kuba Lud., Slovanstvo ve svých zpěvech. Sborník národních a znárodnělých (významných) písní všech slovanských národů. Kniha V. Písně lužické. Rozpravou o lužičtině opatřil a původní text přehlíží Michal Hornik. Překládá Hanuš Máchal. Běžné číslo: seš. 10. Kniha V. Sešit 1. V Pardubicích, F. & V. Hoblík; lex. 8. (str. 1—32) 40 kr.

Löw Josef, Zvon. Sbírka skladeb v slohu lehčím i těžším. Pro harmonium upravuje. Sv. I. Seš. 7. V Praze, Urbánek; fol. (str. 67 - 76) 1 zl., 10 sešitů v předplacení 8 zl.

Malát Jan, Český národní poklad. Sbírka písní lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Pro solový hlas s průvodem piana. Sešit 6. (Str. 63—74) 60 kr., velinové vydání 1 zl. — Theoreticko-praktická škola pro housle. Sešit 3., 4. celého díla. Dílu II. seš. 1. a 2. Třetí vydání. Fol. (str. 33—64) à 60 kr.

Nešvera Jos., Op. XVII. Pašije pro květnou neděli a velký pátek. Dle nápěvů původních napsal a novými sbory opatřil. Druhé vydání. V Praze, Urbánek; fol. (37 str.) 2 zl.

Tiskem a nákladem J. Otty v Praze.

1885 Duben

ATHENAEUM
ČESKOSLOVENSKÁ BIBLIOGRAFIE

Pořádá FR. A. URBÁNEK,
český knihkupec.

Knihy a časopisy.

Adámek K., Vít. Stwosz. Studie. V Praze 1884, Dr. Grégr a Valečka kom.; lex. 8. (31 str.) 40 kr.

Adorate. Druhý díl „Čestné stráže" pro údy věčitého uctění nejsv. Svátosti oltářní. Knihtisk. Benediktinů v Brně, 1884, kap. (195 str.) 60 kr.

Album výtečných povídek českých i přeložených. Seš. 7. Díl III. B. Čermáka Z naší dědiny. (107—186 str.) 40 kr.

Bačkovský Frant., Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové. Sešit 8 Díl I. Období předbřeznové. (Str. 337—384.) 40 kr.

Beneš-Třebízský Václav, Sebrané spisy. Pořádá Jos. Braun. Sešit 10. Dílu III. seš. 3. V záři kalicha. Historické povídky. Pořadí první. (Str. 225 až 332) 50 kr.

Besedy mládeže. Pořádá Fr. Kučera, učitel v Karlíně. Sv. 220—223.

220 Ze života. Pův. povídky, jež napsal Jos. Flekáček. S obr. (160 str.) 40 kr. — 221. Na pustém ostrově. Povídka pro mládež. Dle Kr. Šmída vypravuje V. Podhradský. S obr. (88 str.) 30 kr. – 222. Důvěřuj v Boha. Pův. povídka ze života námořníkova. Mládeži dospělejší napsal F. A. Anderlík. S obr. (80 str.) 30 kr. — 223. Bohatství zlatého dolu Šlojiře. České mládeži dospělejší napsal F. J. Anderlík. S obr. (90 str.) 30 kr.

Bibliotéka, Ascetická, č. 14. Rozjímání kněžská, anebo: Kněz konáním modlitby rozjímavé posvěcený od P. Chaignona T. J. Se svolením spisovatele podle 10. vydání knihy francouzské z roku 1879 na jazyk český převedl dr. Eug. Kadeřábek. Sv. III. V Brně, knihtiskárna Benediktinů; v. 8. (394 str.) 1 zl. 50 kr.

Bibliotéka, Ascetická, číslo 14. Seš. 1. Dílo 15. V Brně, knihtiskárna Benediktinů. Kap. (Str. 1—64.) 16 kr.

14. Cvičba v dokonalosti křesťanské, čili: O postupovaní v dokonalosti a ctnostech křesťanských od Alfonsa Rodriguesa. Kniha II. Na jazyk český převedl kněz J. Dokoupil. — 15. Svaté missie, nebo-li: Delší rozjímání o pravdách, které při svatých missiích bývají rozebírány Podle P. Kottea uspořádal J. Dokoupil. Část I. II. 8. (Str. 1—512.) I, 75 kr., II. 85 kr.

Bibliotéka, Česká, rodinná. Výbor nejlepších novel a povídek literatur slovanských i západních. Pořádá Jan V. Veselý. Ročník II. Svazek 8. Baron Josef Eötvös, Vesnický notář. Přeložil Fr. Brábek. Díl III. (226 str.) váz. 60 kr.

Bibliotéka místních dějepisů pro školu a dům Pořádá Ant. N. Vlasák. Vydává Fr. A. Urbánek. Sv. XII. Okres Uhlířsko-Janovický v Čáslavsku. Napsal Ant. N. Vlasák. V Praze, Urbánek kom.; 8. (162 str.) 1 zl.

Bibliotéka, Nová, veršem i prosou. Číslo 10. Jan Červenka: Dětské kartony. 8. (144 str.) 1 zl.

Bibliotéka polního hospodářství. Spisy naučné, ku kterým přispívají osvědčené síly spisovatelské, vydává prof. Dr. J. B. Lambl. Sv. XVI. XVII. V Praze, Kober; 8

Sv. XVI. Stromořadí při cestách veřejných i soukromých. Naučení pro hospodáře, správy silničné, sl. okresní výbory, úředníky hospodářské, lesnické i j. zřízence na velkostatcích. Sepsal Ant. Večeř. (72 str.) 48 kr. — Sv. XVII. Nauka o vzdělávání země i nářadí k tomu. Sestavil Vilém Teklý. (88 str.) 64 kr.

Bibliotéka, Salonní. Č. VI. Povídky, arabesky a humoresky od Svatopluka Čecha. I. Druhé vyd. Sešit 2. (Str. 49—96.) 30 kr.

Bibliotéka učitelská. Sv. VIII., viz Taubenek a Duchácká, Pravopis.

Bibliotéka všeslovanská. Sv. II, viz Vymazal, Květobor.

Bibliotéka, Zábavná. Dílo LXXXV. LXXXVII. Serie I. Seš. 5, 6., 7., 8., 9. a 10. V Brně, knihtiskárna Benediktinů; 8.

Serie I seš. 5 - 9. Kytka, kterou utrhl v zahradách Fernana Caballera Al. Koudelka. Seš. 1. 2. (Str 1—240.) 1. 45 kr., 2. 30 kr. — Serie I seš. 10. Črty z cest. Nastínil J. Ježek. (47 str.) 15 kr.

Bibliotéka, Zábavná. Vydavatel P. Placidus J. Mathon. Dílo LXXXVI. LXXXVIII. 1884. Serie II. Seš. 1—7. 8—10. V Brně, knihtiskárna Benediktinů, 8.

Seš. 1—7. Anna Séverinova. Napsala paní Aug. Cravenova. Dle 19. francouzského vydání přeložil P. G. L. (351 str.) 1 zl. 10 kr.

Seš. 8—10. Ilijova závět. Povídka Augusta Šenoy. Z charvatského přeložil Tom V. Korec. (125 str.) 40 kr.

Bibliotéka, Zábavná. Dílo LXXXIX, XC, XCI. 1885. Serie I. seš. 1—4, 5—8, 9. 10. V Brně, knihtiskárna Benediktinů. 8.

LXXXIX. Sešit 1—4. Obětovaná. Hist. povídka z dob apoštolů slovanských. Napsal Alois Dostál. (174 str.) 55 kr.

XCI Sešit 5—8. Deklamovánky. Školám a rodinám sepsal Beneš Method Kulda. Řada druhá. (188 str.) 40 kr.

Seš. 9. V dětském světě. Povídky, pověsti a pohádky, jež napsal Fr. V. Kodym. (59 str.) 20 kr.

XCI. Seš. 10. Kvítí z luhů slovanských. Nasbíral J. Ježek. Seš. II. (81 str.) 20 kr.

Brehm A. E., Život zvířat. Číslo běžné 54. Dílu I. (ssavci) seš. 20. Překl. prof. Fr. Šafránek. Lex. 8. (Str. 329—384.) 60 kr.

Crha Vácslav A., Karafiatův velký gratulant. Sbírka blahopřání k novému roku, narozeninám i jmenovinám pro mládež i dospělé. V Brně, Karafiat; m. 8. (192 str.) 50 kr.

Cyrill, Svatý, a Methoděj. Na památku jubilejního roku 1885. Sestavil J. S. V Přerově, A. Michálek; m. 8. (29 str.) 10 kr.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělců českých vedou Fr. Ad. Šubert a Fr. A. Borovský. Část obrazovou řídí K. Liebscher. Seš. 29. 30. Díl III Praha. Hrad královský. Popisuje Emanuel Tonner. Seš. 5. a 6. (Str. 69—88, 89—112) à 30 kr.

Čelakovský Fr. L., Růže stolistá. Báseň a pravda. Redakcí F. Zákrejse. Páté vydání. V Praze, Kober; 8 (62 str.) 40 kr.

Černohouz Fr. Jan, děkan v Dobrovici. Věnec z řečí duchovních od hodu Božího velik. až do neděle poslední po sv. Duchu a z řečí příležitostných. V Brně; knihtiskárna Benediktinů; lex. 8. (400 str.) 2 zl.

Čížek K., Úvaha o spojení obce Karlínské s král. hlavním městem Prahou. V Praze-Karlíně, Knapp; 8. (50 str.) 30 kr.

Dickens Ch., Úplné vydání spisů. Z anglického jazyka přeložil Jan Váňa. S illustracemi od F. Barnarda. Sešit 18. Dombey a syn. (Str. 53—72.) 25 kr.

Divadlo, Ochotnické. Pořádá Arnošt Schwab-Polabský. Sv. 8. 9. 10. à 30 kr.

8. Vrah. Komedie v jednom jednání. Napsal Ed. About. Přeložil Jarosl Vrchlický. — Pacientka. Žert v jednom jednání. Napsal Menhard Litoměřický. (86 str.) — 9. Vzdušné bublinky. Veselohra ve třech jednáních od Viktora Bersezia. Z italštiny přeložil Fr. Pover. (81 str.) — 10. Mandarin. Veselohra v jednom jednání od J. P. Holšta. Z dánského přeložil Vácsl. Petrů. — Dostavenícko. Žert v 1 jednání. Napsal V. Š. Silván. — Milostný lístek. Žert v 1 jednání od Mich. Baluckého. Autorisovaný překlad od Arnošta Schwaba-Polabského. (62 str.)

Doré Gustav, Písmo svaté Starého a Nového zákona. Pro lid evanjelický s textem Českobratrským. Skvostné vydání s dvěmastyatřiceti velkými obrazy. Sešit 2. (Str. 26—55.) 80 kr.

Drachovský Antonín, Obrazy Zbirovské. Pokus monografický. V Táboře, Frank; v. 8. (168 str.) 1 zl.

Dvorský Fr., Paměti o školách českých. Listář školství českého v Čechách a na Moravě od let 1598 do 1615 s doklady starší i pozdější doby. Seš 8. a 9. V Praze, Urbánek; v. 8. (str. 417—528) 90 kr.

Encyklopaedie paedagogická, slovník vědomostí z vychovávání a vyučování domácího a veřejného ve školách nižších, středních a vysokých. Přispěním mnohých učitelův a učenců pořádají řed. Fr. J. Zoubek, prof. Dr. Petr Durdík prof. V. Hylmar, řid. uč. J. L. Mašek, prof. Fr. Nekut, prof. Jos. Šauer z Augenburgu Díl I. Seš. 10. Bell—Biskupské a kollegiatné školy. Lex. 8. (Str. 577—640.) 50 kr.

Frič Jos. Vácsl.. Paměti. Část první. Do třiceti let. Seš. 7. (Str. 289—336.) 30 kr.

Hálkovy, Spisy. Pořádá Ferd. Schulz. Díl 8. Na vejminku. — Zapomenutý. (Všední příběh.) — Na statku a v chaloupce. V Praze, Ed. Grégr; 8. (334 str.) 1 zl.

Hanušová Klemeňa, Hry míčem pro veselou mládež Pomůcka pro učitelstvo při vyučování tělocviku, jakož i rodičům k zaměstnání dítek doma a na výletech. V Praze, Reinwart; šiř. 8. (32 str.) 30 kr.

Hašek Fr., Vroucí ctitel nejsvětější Svátosti oltářní. Modlitební kniha zejména ze spisů sv. Alfonsa, učitele církevního, vážená, se zvláštním zřetelem k národu československému. V Praze, Rohlíček a Sievers; kap. (245 str.) váz. 1 zl.

Herzog F., Ježíš na cestě k hoře Kalvarii. Postní kázaní. V Brně, knihtiskárna Benediktinů; v. 8. (93 str.) 40 kr.

Na titule toliko název: Postní kázaní.

Holeček Jos., Církev latinská a náboženská jednota Slovanův. České slovo ku zahájení methodějských slavností na Velehradě. Smíchov; Neubert kom.; 8. (23 str.) 20 kr.

Jonáš K., Různé skizzy. Básně. V Praze, Rohlíček a Sievers kom.; m. 8. (48 str.) 30 kr.

Karafiatův dětský gratulant. Sbírka drobných původních blahopřání k novému roku, k narozeninám i jmenovinám v rodině i ve škole pro nejoutlejší věk. V Brně, Karafiat; m. 8. (91 str.) 25 kr

Kniha, Poutní, Velehradská. Upravená literárním odborem jubilejního výboru k roku 1885. V Brně, knihtiskárna Benediktinů; m. 8. (94 str.) 15 kr.

Knihovna, Anglicko-slovanská, zábavy a poučení. Číslo X. Světem. Sborník pro rozhledy v literatuře, vědě, politice a paedagogice v Evropě vůbec, v zemích slovanských zvláště. Řada II. Z anglického a ruského jazyka přeložil i sestavil Jan Váňa. V Praze, Vilímek; lex. 8. (123 str.) 1 zl.

Knihovna, Kabinetní. Sv. V. Maloměstské humoresky od Fr. Heritesa. (160 str.) 50 kr.

Knihovna, Obrázková, pro mládež. Řídí St. Řehák-Kamenický. Ročník III. Seš. 3. Písně slavíkovy. Básně Vítězsl. Hálka. Illustroval E. Zillich. (43 str.) 16 kr.

Knihovna, Ústřední. Číslo 166. 167. Harfenice. Novella od Jana z Hvězdy (Jana Jindřicha Marka). Čtvrté vydání. (91 str.) 20 kr.

Kodym Fr. V., O zdravotnictví ve škole. Časová rozprava. V Telči, Bibus; 8. (34 str.) 15 kr.

Kolář Josef, Rusko slovem i obrazem. Illustrace od předních umělců, z největší části ruských. Díl I. Sešit 2. 3 (Str. 19—40, 41—61.) à 50 kr.

Kosmák Vácsl., Sebrané spisy. Vydavatel P. Pl. J. Mathon. Díl I. Drobné povídky. V Brně, knihtiskárna Benediktinů; 8. (470 str.) 1 zl.

— Díl II. seš. 1—3, 4—6, 7—8, 9—11. Zábavné bibliotéky dílo 82. 83.

Seš. 1—6. Sláva a úpadek pana Jana Kroutila. pololáníka z Drnkálova. (Str. 1—285.) à 10 kr. — Seš. 7—11 Větší povídky. (Str. 1—216.) 7—8 20 kr., 9—11. 25 kr.

— Díl III. Kukátko čili život lidský v obrazích. (480 str.) 1 zl.

Kott Fr., Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sešit 76. Dílu V. seš. 4. Zákupný — Zápisník. (Str. 193—255.) 50 kr.

Krondl Ant., Těsnopisný slovníček. Díl I. Abecední seznam samoznaků, jich spojenin a odvozenin, zkratků, předpon a některých stálých psaní českého těsnopisu (dle soustavy Gabelsbergrovy) s připoje-

ným převodem v písmě obyčejném. Za pomůcku při čtení textů těsnopisných na základě 5. vydání „Těsnopisu českého". V Brně, administrace „Těsn. Besedy"; v. 8. (18 str.) 20 kr.

Mathon P. Placidus J., Rok církevní v obrazích. Epištoly a evangelia se stručným výkladem dle sbírky L. Doninovy. Poznovu vydává. V Brně, knihtiskárna Benediktinů; v. 8. (292 str.) 1 zl.

Mourek prof. Dr. V. E, Učebné listy jazyka anglického pro samouky. Sešit 6. (Str. 161—192.) 50 kr., v předplacení 40 kr.

Ochotník, Divadelní. Nové sbírky sv. 213. Irena, kouzelnice Veseloherní drama v 5 dějstvích od Dra. Jos. Junghanse. (64 str.) 30 kr.

Osvald Fr. Richard, redaktor „Kazateľne", Kázne a reči pohrābne. Sošit 1. V Uh. Skalici „Kazateľňa"; 55 kr.

Ottova Laciná knihovna národní. Red. Ot. Mokrý. Serie VIII. Seš. 13. 14. 15. 16. 17. 18. Zločin na boulevardu Bessières. Historie od nedávna. (Dle pařížského románu Adolfa Belota.) Přeložil Frant. Šamberger. 9.—12. — V dusném vzduchu. Tré obrazů. Nakreslil V. Řezníček. 1. 2. (Str. 369—560 a 1—16) à 10 kr.

Pastor Jos., České osady v Americe. Věnováno americkým Čechům na památku letošní návštěvy Národního divadla v Praze. V Praze, Grégr a Valečka kom.; v. 4. (8 str.) 10 kr.

Pathologie, Odborná, a therapie. Vydává Spolek českých lékařů. Redakcí prof. Dr. B. Eiselta. Seš. 78. Dílu V. sešit 14. (Str. 625—672.) 60 kr.

Pokladnice mládeže. Sbírka spisů pro mládež. Pořádá Ant. Mojžíš. Sv. IV. Vzkazy vlastenecké. (S obrázkem.) V Praze, Hynek; 8. (75 str.) váz. 42 kr.

Poláček V. O., O pěstování rostlin pícních na půdách písčitých. Ku prospěchu našeho rolnictva. V Brně 1884, Kober v Praze kom.; 8. (64 str.) 34 kr.

del Ponte Lud., vel. otec T. J, Zbožné úvahy o mukách a smrti Pána našeho Ježíše Krista dle latinského na český jazyk přeložil Jan Nep. Frant. Desolda. Díl I. V Brně, knihtiskárna Benediktinů; 8. (162 str.) 50 kr.

Pravda H., Apoštolové slovanští sv. Cyrill a Methoděj, jejich život a osudy církve slovanské na Moravě a v Čechách. V Praze, Grégr a Valečka; 8. (22 str.) 10 kr.

Procházka Jakub, professor katechetiky při bohoslov. ústavu v Brně, Výklad malého a středního katechismu blah. Kanisia. Díl I. Výklad malého katechismu. V Brně, knihtiskárna Benediktinů; 8. (314 str.) 1 zl. 20 kr.

Rozpravy hudební. Pořádá Em. Chvála. Číslo 7. Bedřich Smetana. Nástin života i působení jeho uměleckého. Napsala El. Krásnohorská. (45 str.) 30 kr.

Rudolf, korunní princ rakouský, Cesta po východních zemích. Illustroval dle původních kreseb František šlechtic Pausinger. České vydání spořádal Dr. Jos. Štolba. Se 100 dřevorytinami a mnoha zvláštními kartony. Sešit 10. (Str. 100—120) 70 kr.

Rychlovský Jan, Výbor kázaní. A. Nedělní. Sv. III. Sešit 6. V Praze, Cyrillo-Meth. knihkupectví; v. 8. (Str. 482-572 a I—VI a I—VIII) 50 kr.

Říha Dr. Martin, prof. bohosloví v Budějovicích, Poslední léta nejsvět. Panny Marie na světě. Na základě originalu francouzského upravil. V Č. Budějovicích, spisovatel; 8. (255 str.)

Sadovský Otak., Základové zeměpisu mathematického pro učitele a čekatele učitelství dle díla seminarního učitele G. Oberfelda, zeměpisu hvězdářského od Dr. F. Studničky a j. S 31 vyobrazeními. V Brně, Winkler; v. 8. (95 str.) 70 kr.

Sasinek Fr. V., kňaz biskupstva baňsko-bistrického, Litanie Loretanské. Vydal Fr. Richard Osvald, kňaz arcibiskupstva ostrihomského, red. „Kazateľne". V Turč. Sv. Martine; 8. (52 str.) 26 kr.

Sborník illustrovaných románů. Díl I. Sešit 6. 7. (Str. 17—40 a 58—62 a 1—16.) à 24 kr.

Seš. 6—7. (str. 17—40) Al. Jirásek, V cizích službách. — Seš. 6—7. (str. 58-62) Kraszewski, Pod praporem Soběského. — Seš. 7. (str. 1—16) Kraszewski. Stará báje.

Sedláček Josef, Nauka o písemnostech pro školu a dům. Část třetí. Spisy právní. V Praze, Hynek; 8. (112 str.) kart. 60 kr.

Segur Monsignor, Vůdce ke ctnosti a zbožnosti. Pokynutí a naučení mládeži křesťanské. Dle převodu něm. zčeštil Jan Dobrý V Brně, knihtiskárna Benediktinů; m. 8. (324 str.) 80 kr.

Seznam, Podrobný, míst v Čechách. Vydan cis. král. statistickou ústřední kommissí. Special-Orts-Repertorium von Böhmen Herausgegeben von der k. k. statistischen Central-Commission. Wien, Hölder; lex 8. (818 str.) 9 zl. 60 kr.

Sláma Dr. František, Vlastenecké putování po Slezsku. Obrazy národopisné, historické a kulturní z rakouského i pruského Slezska. Sešit 8. (Str 225—256) 30 kr.

Sobek Fr., Dějiny všeobecné pro nižší třídy škol středních. Díl II. Věk střední. Se 17 obr. (100 str.) 50 kr., váz. 72 kr.

Spisy. České, pro mládež. Číslo 9. „Obrázky od nás". Veršované vzpomínky. Mládeži české napsal K. V. Rais. V Praze, Storch syn; 8. (64 str.) 40 kr.

Spisy, Obrázkové hospodářské, pro lid. Č. 1. Len, jeho pěstování a připravování. Sepsal Ant. Kodolányi. Čtvrtý náklad z německého přeložil Dr. A. Schwarzer. S 9 dřevorytinami. Ve Vídni, Faesy; 8. (46 str.) 50 kr.

Schematismus obecného školstva na Moravě pro rok 1885. V Třebíči, Kubeš; ú. 8. (134 str.) 50 kr.

Šubert Fr. Ad., Povídky historické a jiné drobné. Nové vydání. Seš. 1. 2. Válka o nevěstu. Historická povídka z r. 1309. V Praze, Hynek; 8. (str. 1—32) à 6 kr.

Schwarzenberg, kníže Bedřich, kardinál svaté římské církve, kníže-arcibiskup pražský, metropolita a primas král. českého. Krátký životopis. V Praze, Hynek; v. 8. (22 str.) 12 kr.

Taránek Dr. K. J., Nálevníci (Infusoria). II. Víŕenky. S četnými vyobrazeními. V Praze, Grégr a Valečka kom.; 8. (42 str.) 30 kr.

Taubenek K. a T. Ducháčková, Pravopis ve škole obecné. Hojný výbor cvičení a úkolů zvláště pravopisných pro vyšší třídy škol obecných i pro školy měšťanské, kterýž spolu s vylíčením historického vývoje vyučování pravopisu jakožto příruční knihu pro učitele sestavili. (Bibliotéka učitelská. Sv VIII.) V Praze, Rohlíček a Sievers; v. 8. (184 str.) 1 zl.

Tomek V. V., Děje království českého. Páté poopravené a třemi mapkami rozmnožené vydání. Sešit 5. (Str. 257—320.) 48 kr.

Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textů. Řada II. Sv. 29. Afričanka. Veliká opera v pateru dějství. Od E. Scribe-a. Český text od M. Züngla. Hudba od G. Mayerbeera. Druhé vydání. V Praze, Urbánek; ú. 8. (76 str.) 30 kr.

Věstník hospodářských spolků okresu Kolínského. Ročník I., číslo 1. 2. V Kolíně, dne 1. dubna 1885. Majitel a vydavatel Hospodářsko-průmyslová jednota v Kolíně. Odpovědný redaktor: J. Jettmar. Vychází první den každého měsíce ve 4., a předplácí se ročně 1 zl.

Věstník Ústřední Matice školské. Ročník I. číslo 1. 1. dubna 1885. Redaktor J. M. Černý. Vychází dne 1. každého měsíce v lex. 8. po 16—32 str. nákladem „Ústřední Matice školské" (Palackého ul. č. 5.), a předplácí se do konce t. r. 1 zl., poštou 1 zl. 20 kr.

Vrchlický Jaroslav. Jak táhla mračna. Básně. V Praze, Otto; 8. (152 str.) 1 zl. 20 kr.

— Twardowski. Báseň. V Praze, Šimáček; m. 8 (207 str.) 80 kr.

Výbor cizojazyčných děl básnických. Redaktor Lad. Šebek. IV. Rud. Baumbach, Zlatorog. Pověsť alpská. Přeložil Ad. Heyduk. V Praze, Vilímek; m. 8. (76 str.) 50 kr.

Vymazal Fr., Květobor z předních básníků slovanských. Originály s výkladem. (Všeslovanská bibliotéka. Sv. II.) V Brně, Barvič; 8. (175 str.) 90 kr.

Xenofontova Anabasis neboli Výprava Kyra mladšího. Přeložil Karel Neudörfl, c. kr. gymn. professor. V Praze 1884, Storch syn; 8. (276 str. 1 zl. 30 kr.

Z našich a cizích vlastí. Illustrovaná bibliotéka novel a cestopisů. Redaktor Ferd. Schulz. Běžné číslo 50. Řada III. Číslo 8. Dr. Fr. Sláma: Vlastenecké putování po Slezsku. Sešit 8. (Str. 209—240.) 30 kr.

Zap K. Vl. a Jos. J. Kořán, Česko-Moravská kronika. Nové vydání. Seš. 69. (Str. 1537—1600.) 50 kr.

Ze života pana Felixe Vorlíčka. Humoristická episoda od Dra. * * * Vyňato z humoristické bibliotéky. Třetí vydání. V Praze, Otto; 8. (63 str.) 30 kr.

Zeyer Jul., Sulamit. Dramatická báseň. V Praze, Valečka; š. 8. (112 str.) 60 kr.

Zprávy Spolku geologického v Praze. Vydávají Dr. Ottokar Feistmantel a Bedřich Katzer. Ročník I. 1885. Číslo 1. Leden 1885. Ročně 4 sešity à 40 str. lex. 8. Roční předplatné 2 zl., na Karlově nám. v České technice.

Hudebniny.

Album. České taneční. Pro piano na dvě ruce. Č. 2. 8. V Praze, Urbánek; fol. (U. 241. 247.)

2. Blahé upomínky. Valčík. J. z Káaně. (9 str.) 80 kr. 8. Pochod ze Smetanovy „Hubičky". J. Rabe. (3 str.) 30 kr.

Citerista, Český. Sbírka československých i cizích písní a zpěvů, všelikých klassických, salonních i tanečních skladeb, operních i operetních úryvků a j. v. Doplňkem „Velké theor.-praktické školy na citeru". Pořádá K. Cibula. Seš. 5. a 6. à 70 kr.

Sešit 5. Hubička. Prostonárodní opera od Bedř. Smetany. Směs pro citeru složil K. Cibula. (7 str.) (U. 242.) Seš. 6. Prodaná nevěsta. Prostonárodní opera od B. Smetany. Směs pro citeru složil Karel Cibula. (11 str.) (U. 243.)

Dalibor. Sbírka čtverozpěvů pro mužské hlasy. Pořádá Zdeněk Fibich. Seš. V. Druhé vydání. V Praze, Urbánek; lex. 8. (38 str.) 1 zl. 40 kr., hlasy po 20 kr. (U. 68.)

Žaloba. P. Křížkovský. — Drotarík. R. Pokorný. Fr. Gregora. — Ó hory, hory. Em. Züngel. Josef Lev. — Lásky osení. Dr. Lad. Quis. Em. Chvála.

Fibich Zdeněk, Op. 18. Nevěsta Messinská. Tragická zpěvohra ve třech jednáních. Dle Schillerovy tragedie napsal O. Hostinský. Klavírní výtah s textem upravil skladatel. Prémie „Matice hudební" na rok 1884. V Praze, Urbánek kom.; lex. 8. (219 str.) pro členy 3 zl., cena krámská 8 zl.

Chvála Em., Čtvero písní pro 1 hlas s průvodem piana. Druhé vydání. V Praze, Urbánek; lex. 8. (15 str.) 1 zl. (U. 77.)

Löw Josef, Vlastimil. Sbírka českých národních písní. Pro piano na 2 ruce ve slohu lehkém jakožto druhý stupeň sbírky Maškovy „Nové dítě vlasti" upravil Třetí vyd. Seš. 1. V Praze, Urbánek; př. v. 8. (14 str.) 60 kr. (U. 107.)

— Zvon. Sbírka skladeb ve slohu lehčím i těžším. Pro harmonium upravuje. Sv. I. Seš. 8. (Str. 77—88.) 1 zl. (U. 238.)

Malát Jan, Libuše. Slavnostní zpěvohra o 3 dějstvích. Složil B. Smetana. Směs pro piano na dvě ruce. V Praze, Urbánek; fol. (17 str.) 2 zl. (U. 248.)

— Český národní poklad. Sbírka písní lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Pro sólový hlas s průvodem piana. Celé sbírky sešit 7. čili knihy I. sešit 7. (Str. 75—90.) obyč. vyd. 60 kr., velínové 1 zl. (U. 240.)

— Theoreticko-praktická škola pro harmonium. Sešit III. (Str. 33—48.) 1 zl. (U. 233.)

Paťha Jan, cvičný učitel při c. kr. ústavě učitelském v Jičíně, Duetta na housle. Národní písně, skladby skladatelů československých a starších klassiků. Za cvičivo začátečníkům upravil a sestavil. Seš. 8. a 9. (Výměna 1. a 3. polohy.) V Praze, Urbánek; fol. (str. 113—144) à 1 zl. (U. 145 g. h.)

Ratibor. Výbor nejlepších písní národních, jednohlasých i pro čtverozpěv upravených. Za spolupůsobení Jana Maláta a přispěním Karla Bendla, Zdeňka Fibicha, K. Kovařovice, Jos. Nešvery, Fr. Procházky a Fr. Záborského sestaven péčí pěvecké jednoty „Ratibor" v Hořicích. Sešit 2. V Praze, Urbánek; v. 8. (str. 81—160) 1 zl., v předplacení na celé dílo, pokud nebude více než 5 seš., 4 zl. 50 kr., poštou 4 zl. 80 kr.

Tiskem a nákladem J. Otty v Praze.

ATHENAEUM

ČESKOSLOVENSKÁ BIBLIOGRAFIE

POŘÁDÁ **FR. A. URBÁNEK,**
český knihkupec.

Připomínáme tuto, že budeme podávati bibliografii úplnou, vynecháme však tak zv. „literaturu“ krvavou a oplzlou. Také nemůžeme zde uveřejňovati díla, kterých nevidíme sami. Pročež prosíme, by nám každá kniha, čísla časopisů (s některou změnou) a hudebniny (jsou-li i s českými tituly) byly pravidelně zasýlány do **knihkupectví Urbánkova v Praze,** na Ferdinandské třídě, č. 25. n.

Knihy a časopisy.

Autorita a zvůle ve škole. Sjednáno v „Paedagogické jednotě pro Prahu a okolí“. V Praze, Urbánek; lex. 8. (8 str.) 6 kr.

Besedy, Poetické. Red. Jan Neruda. Číslo XXIII. Na dívčím kameni. Napsal Ot. Mokrý. (48 str.) kart. 50 kr.

Bibliotéka, Moravská. Vydává Fr. Bayer. Ročník III. Sešit 1. XVI. dílo. Lid a národ. Sebrané rozpravy národopisné a literární Frant. Bartoše. Svazek II. Ve Velkém Meziříčí, Šašek; 8. (48 str.) 10 kr.

Bibliotéka paedagogických klassikův českých i cizích. Redaktor Fr. Bayer. Hlavní spolupracovník Jan Havelka. Ročník I. Seš. 2. 3. Dílo I. G. A. Lindnera Drobné články paedagogické a psychologické. v. 8. (Str. 49—144) à 40 kr.

Bibliotéka, Salonní. Č. VI. Povídky, arabesky a humoresky od Svatopluka Čecha. I. Druhé vyd. Sešit 3. 4. (Str. 97—192) à 30 kr.

Bibliotéka, Salonní. Red. Ferd. Schulz. Číslo XXXIX. Idylly utrpení a bídy od J. Arbesa. I. 8. (160 str.) 90 kr.

Bibliothèque française pro školu a dům. Sešit III. Choix de Contes de Souvestre. S úvodem, poznámkami a slovníčkem od professorů Dr. A. Ricarda a Frant. Šubrta. V Praze 1886, Storch syn; m. 8. (72 str.) 32 kr.

Brehm A. E., Život zvířat. Čís. běžné 55. Dílu III. (Plazi) seš. 10. Překládá prof. Fr. Bayer. (Str. 505—558) 60 kr.

Bukovský Vilém. O vzpěradlech a věšadlech. Se šesti lithografovanými tabulkami. V Praze, Řivnáč kom.; v. 8. (72 str.) 2 zl. 20 kr.

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělců českých vedou Fr. Ad. Šubert a Fr. A. Borovský. Část obrazovou řídí Karel Liebscher. Sešit 31. Díl III. Praha. Hrad královský. Popisuje Emanuel Tonner. Seš. 7. (Str. 113—132) 90 kr.

Čermák Bohumil, Z naší dědiny. Cyklus povídek. V Praze, Valečka; 8. (217 str.) 1 zl. 30 kr.

Doré Gustav, Písmo svaté Starého a Nového zákona. Vydání pro katolíky přehlížejí: P. Václav Štulc a Dr. Th. P. Ant. Lenz. Skvostné vydání se dvěmastyatřiceti velkými obrazy. Seš. 6., 7. (Str. 138 až 191) à 80 kr.

Dóczi Ludvík, Hubička. Veselohra o 4 jednáních. Z maďarského přeložil František Brábek. V Praze-Karlíně, Knapp; 8. (124 str.) 80 kr.

Filipovský K., prof. při c. kr. státní průmyslové škole v Praze, Písemnosti. Ku potřebě žáků průmyslových škol pro dílovedoucí. V Praze 1886, Urbánek; 8. (163 str.) 60 kr.

Frič Jos. Vácsl., Paměti. Část první. Do třiceti let. Seš. 8. 9. (Str. 337—361 a II. odd. 1—70) à 30 kr.

Holub Čeněk, Jak máme vyučovati čtení a proč jest hláskování a slabikování při vyučování čtení úplně zbytečné. V Praze, Urbánek kom.; v. 8. (20 str.) 20 kr.

Hugo Victor, Bídníci. Z francouzského přeložil V. Vávra-Haštalský. Druhé vydání. Seš. 26. (Str. 337—400) 20 kr.

Jung Dr. K. E., Australie a její obyvatelstvo. Se 195 obrazci. V Praze, Tempský; 8. (721 str.) 3 zl. 75 kr.

Knihovna, Hospodářská. Čís. 2. Praktický štěpař. Krátký návod k sázení, šlechtění a hledění stromů pro náš lid. Napsal Jan Karel Řezáč, učitel. Druhé rozmnožené vydání. Se 27 vyobr. V Praze, Reinwart; 8. (56 str.) 36 kr.

Knihovna, Kabinetní. Vlny v proudu. Sv. VI. Od El. Krásnohorské. (157 str.) 50 kr.

Knihovna, Nová, pro mládež. Sbírka spisů poučných a zábavných pro naši milou mládež. Pořádají M. Weinfurt a Fr. A. Zeman, učitelé v Praze. Řada II. Sv. 60. Král liliputánský. Velká původní veselohra pro děti se zpěvem, hudbou a tancem v jednom jednání s předehrou a dohrou. Napsal Frant. Pravda. Druhé vydání. V Praze, Urbánek; 8. (94 str.) 60 kr.

Knihovna, Obrázková, pro mládež. Řídí St. Řehák-Kamenický. Ročník III. Seš. 4. a 5. Ze starých dob. Národní pohádky a povídky. Napsal J. K. Hraše. Illustroval K. Thuma. (96 str.) 32 kr.

Knihovna, První moravská, pro českou mládež. Serie III. Seš. 19. Přemysl Otakar II. Pro mládež upravil Aug. Grigar. Ve Vel. Meziříčí, Šašek; 8. (66 str.) 12 kr.

Kolář Josef, Rusko slovem i obrazem. Illustrace od předních umělců, z největší části ruských. Díl I. Sešit 4. (Str. 61—80) 50 kr.

Kott Fr., Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sešit 77. Dílu V. seš. 5. Zasloužiti — Zavaliti. (Str. 257—320) 50 kr.

Krejčí Jos., Zeměpis pro školy měšťanské. Druhý stupeň. Pro druhou třídu. Třetí opravené vydání. Se 16 obrazci. V Praze, Tempský; v. 8. (90 str.) váz. 40 kr.

Kronika práce, osvěty, průmyslu a nálezův. Sešit 53. Dílu V. arch 37—42. Dílu V. sešit 7. V Praze, Kober; lex. 8. (str. 289—336) 45 kr.

Krystůfek Dr. Jan Mil., Dějiny devatenáctého století. Oddíl I. Boj monarchické Evropy s revolucí francouzskou až do vypuzení císaře Napoleona I. na ostrov sv. Heleny. V Praze, Grégr a Valečka; v. 8. (488 str.) 4 zl.

Kryšpín Vojt., Obraz činnosti literární učitelstva československého za posledních 100 let. Od r. 1780 do r. 1882. S doplňkem za léta 1883 a 1884. Příspěvek k historii české literatury a českého školství. Seš. 3. (Str. 193—288) 60 kr.

Matice lidu. Ročníku XIX. čís. 3. (Běžné číslo 111.) Markvart z Vartemberka. Historická povídka z času Václava IV. Sepsal Edvard Herold. (158 str.) dodatkem.

Mattuška Alois, Příspěvek do bibliografie českého dějepisu. (Knihy a rukopisy.) V Jindř. Hradci, Landfrass; 8. (52 str.)

Maxantová Berta a Emilie Priknerová, Sbírka původních monogramů k vyšívání. Sešit 2. Invencí a kresbou prof. Ferd. Vaňka. V Praze, Urbánek kom.; př. fol. 8. (8 listů) 50 kr.

Mourek prof. Dr. V. E., Učebné listy jazyka anglického pro samouky. Sešit 7. (Str. 193—224) 50 kr., v předplacení 40 kr.

Názvosloví, Německo-české, při vyučování ručním ženským pracím na školách obecných, měšťanských a průmyslových. Péčí „Pražské Budče“ sestavily učitelky průmyslové školy ženského výrobního spolku českého pomocí Fr. Špatného. Druhé vydání. V Praze, Urbánek; m. kap. (32 str.) 10 kr.

Němcová Božena, Národní báchorky a pověsti. Páté illustrované vydání. Seš. 1. V Praze, Kober; 8. (64 str.) 36 kr.

Noviny, Hospodářské, Národní. Illustrovaný časopis pro česko-slovanské rolnictvo. Redaktor: J. V. Chmelař. IV. ročník. Číslo 1. 2. 3. (104 str.) Vycházejí dvakrát za měsíc: 1. a 15. v Ml. Boleslavi, v kom. u Nešněry lex. 8., a předplácí se celoročně 3 zl., půlletně 1 zl. 50 kr.

Obrázky z našich a cizích luhů. Cestopisná bibliotéka, již pořádá Ladislav Hejtmánek. I. V Pošumaví. Kresby cestopisné, pověsti a povídky, jež napsal Lad. Hejtmánek. V Třebíči, Kubeš; 8. (105 str.) 45 kr.

Ochotník, Divadelní. Repertorium soukromých divadel. Vydává a dle svého rozvrhu upraviti dává J. Srp. Nové sbírky sv. 14. Třetí vydání. Chudý písničkář. Obraz ze života se zpěvy ve čtyrech jednáních dle R. Kneisla vzdělal J. M. B. V Praze-Karlíně, Srp; 8. (56 str.) 30 kr.

Osnovy, Normální učebné, pro obecné školy na Moravě. Prohlášeny výnosem cís. král. zemské školní rady ze dne 19. ledna 1885, č. 403. V Brně, Winiker kom.; lex. 8. (73 str.) 30 kr.

Ottova Laciná knihovna národní. Red. Ot. Mokrý. Serie VIII. Seš. 19. 20. V dusném vzduchu. Tré obrazů. Nakreslil Václav Řezníček. (Str. 65—208) à 10 kr.

Poměr pomocnictva k majitelům živnosti. Zákon ze dne 8. března 1885 č. 22. ř. z., jímž se mění a doplňuje VI. hlava („o pomocnictvu“) živnostenského řádu. Přeložil a poznámkami opatřil Fr. Roháček. V Praze-Karlíně, Knapp; 8. (31 str.) 20 kr.

Pravda Fr., Sebrané povídky pro lid. Serie III. Sešit 33. Dílu I. seš. 1. V Praze, Kober; 8. (str. 1—60) 20 kr.

Rank Jos., Mše pravoslavná k tisícileté památce úmrtí svatého Methoděje, arcibiskupa Moravského, s českým překladem. V Praze, Valečka; 8. (92 str.) 30 kr.

Rosický Prof. Fr. V., Květiny jarní se zvláštním zřetelem ku květeně domácí upravil. S 71 barevnými obrazy, které dle přírody malovali Jenny Schermaulová a Jos. Seboth, a se 125 dřevoryty. V Praze, Tempský; 8. (272 str.) skvostně vazaná 7 zl. 80 kr.

Rozhledy, Paedagogické, po literatuře československé. Vydal „Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách“. Redaktoři: A. Frumar, J. Klika a V. Kredba. I. ročník. (1870—1882.) V Praze, Otto; v. 8. (542 str.) 4 zl. 60 kr.

Rudolf, korunní princ rakouský, Cesta po zemích východních. Illustroval dle původních kreseb František šlechtic Pausinger. České vydání spořádal Dr. Jos. Štolba. Se 100 dřevorytinami a mnoha zvláštními kartony. Sešit 11. (Str. 121—132) 70 kr.

Řád, Obnovený živnostenský, totiž zákon ze dne 20. prosince 1859 č. 227. ř. z. a zákon ze dne 15. března 1883 č. 39. říšsk. zák. Vydání toto, opatřené vysvětlivkami a poznámkami z materialií a rozhodnutí, jakož i hojnými výklady a obsahující též zákon o živn. inspektorech, pak vzorné stanovy pro společenstva, hromady pomocníků (tovaryšů), pokladny nemocenské a výbor rozsudí; dále předpis o cestujících obchodnických a jiné zákony příslušné a t. d. Druhé vydání, rozmnožené všemi dodatky a pořízené na základě vydání prvního, doporučeného od Ústředního spolku pro živnostníky na Moravě. Se změnou 8. března 1885. V Brně 1884, Winkler; 8. (277 str.) 80 kr.

Sasinek Fr. V., kňaz biskupstva baňsko-bystrického, Litanie Loretanské. Objasnil. Vydal v Turč. Sv. Martine Fr. Richard Osvald, kňaz arcibiskupstva ostrihomského, red „Kazatel'ne“. V Prahe, Urbánek kom.; 8. (52 str.) 26 kr.

Sborník illustrovaných románů. Díl I. Seš. 8. Al. Jirásek, V cizích službách. (Str. 41—48); J. I. Kraszewski, Stará báje (Str. 17—32) 24 kr.

Sborník Velehradský. Redaktor: Jos. Vykydal, farář na Velehradě. Ročník IV. Na Velehradě, redaktor; lex. 8. (XI a 328 str.) 2 zl.

Sedláček Aug., Hrady a zámky české. Illustrují Adolf a K. Liebscherové. Běžné č. 67., 68. Dílu IV. seš. 18., 19. (Str. 307—341) à 65 kr.

Skinnerová, slečna V. Al., Přátelské listy. Číslo I. II — I. Přátelský list k lidu venkovskému. Z anglického volně přeloženo. II. Přátelský list k Israelitům. V Praze, Beaufort kom.; m. 8. (I. 8 str., II. 8 str.)

Sláma Dr. František, Vlastenecké putování po Slezsku. Obrazy národopisné, historické a kulturní z rakouského i pruského Slezska. Sešit 9. (Str. 257—288) 30 kr.

Slovník, Příručný, všeobecných vědomostí. Red. Jos. Rank. Seš. 31. Ohlas — Palkovič. (Str. 481—528) 30 kr.

Slovník, Zdravotní. Prostonárodní praktická kniha poučná. Redakce: M. Dr. Chodounský, M. Dr. Thomayer. Seš. 3. (Str. 65—96) 40 kr.

Svoboda Fr. Xav., Básně. Písně milostné. V Praze, Kober; m. 8. (304 str.) 1 zl. 50 kr.

Šubert Fr. Ad., Povídky historické a jiné drobné. Seš. 3. 4. 5 6. 7. 8. 9. 10. Nové obálkové vydání. Válka o nevěstu. Historická povídka z roku 1309. (Str. 65—143.) — Kostnice Sedlecká. Povídka z posledních let XVII. věku. (Str 1—147.) — Co z toho pochází, když se člověk za ženskou ohlédne. (Str. 1—28) à 6 kr.

Schulz Ferd., professor na československé akademii obchodní v Praze, Rozmluvy Čecha s Němcem. Vhodný způsob, aby Čech rychle se naučil jazyku německému. Čtvrté naskrze přepracované a rozmnožené, návodem k německému čtení, jakož i stručným přehledem německé mluvnice opatřené vydání. V Praze, Řivnáč; v. 8. (208 str.) 84 kr.

Tille Ant., Učebnice zeměpisná pro školy měšťanské a obecné. První stupeň. Třetí vydání. S 25 výkresy. V Praze, Urbánek; v. 8. (56 str.) váz. 50 kr.

Urbánkova Bibliotéka operních a operetních textů. Řada II. Sv. 12. Faust a Markéta. Velká opera o 5 jednáních. Napsal Jules Barbier a Michel Carre. Přeložil Jindř. Böhm. Hudba od Ch. Gounoda. Třetí vydání. V Praze, Urbánek; 8. (76 str.) 30 kr.

Urbánkova Bibliotéka paedagogická. Sbírka spisův pro učitele, pěstouny, rodiče a vzdělavatele lidu vůbec. Sv. CXII. Škola obecná. Obraz rozvoje našeho školství obecného v roce 1884 jak se jeví v ustanoveních zákonitých, ve školské statistice a literatuře i ve spolkovém životě učitelstva československého. Se zvláštním zřetelem k zemím koruny české sestavil Josef Klika. Ročník II. V Praze, Urbánek; v. 8. (72 str.) 60 kr.

Verne Jul., Doktor Ox. Humoristický román. Přeložil Louis Schmidt. S 11 obrázky. Druhé vydání. V Praze, Otto; 8. (64 str.) 44 kr.

Viták Ant. Konst., O obcování s lidmi. Nový průvodce dobrou společností. Kniha pravidel pro cvik dobrých a jemných mravů, společenských vtipův a domácích povinností. Na základě díla šlechtičny F. Hohenhausenové vzdělal a pořekadly, příslovími a výroky čelnějších básníkův a spisovatelův českých valně rozšířil. Díl I. V Praze, Urbánek; 8. (str. 414) 2 zl. 50 kr., skv. váz. 3 zl. 40 kr., váz. se zl. ořiz. 3 zl. 80 kr.

Vojáček Vácsl., Latinsko-česko-německý slovník k lat. klasikům čítaným na gymnasiích českých. Třetí, opravené vydání. Sešit 2. V Praze, Kober; lex. 8. (str. 81—160) 50 kr.

Vydání, Kapesní zákonů. Číslo 1. Zřízení obecní a řád volení v obcích pro království České ze dne 16. dubna 1864 se všemi zákony změňovacími a s dodatkem obsahujícím: zákon v příčině uspořádání záležitostí domovských, daný dne 3. pros. 1863 atd. Příslušnými výklady opatřil praktický právník. Páté vydání. V Praze, Mercy; 8. (148 str.) 60 kr.

Z našich a cizích vlastí. Illustrovaná bibliotéka novel a cestopisů. Redaktor Ferd. Schulz. Běžné číslo 51. Řada III. Číslo 9. Dr. Fr. Sláma: Vlastenecké putování po Slezsku. Sešit 9. (Str. 241—272) 30 kr.

Zap K. Vl. a Jos. J. Kořán, Česko-Moravská kronika. Nové vydání. Seš. 70. (Str. 1601—1664) 50 kr.

Zit Dr. Josef, O měření teploty u dětí a praktickém jeho významu. V Praze, Stýblo kom.; 8. (164 str.) 1 zl. 40 kr.

Hudebniny.

Fibich Zd., Op. 8., Quartett pro 2 housle, violu a violoncello. Partitura. V Praze, Urbánek; lex. 8. (24 str.) 2 zl. (U. 1. a.)

Kuba Lud., Slovanstvo ve svých zpěvech. Sborník národních a znárodnělých (významných) písní všech slovanských národů. Pořádá, harmonisuje a vydává. Číslo běžné: seš. 11. Kniha III. Písně slovenské. Sešit 3. (Str. 65—96) 40 kr.

Löw Jos., Prodaná nevěsta. Prostonárodní opera. Složil Bedřich Smetana. Směs pro piano na 2 ruce v lehkém slohu upravil I. Třetí vydání. V Praze, Urbánek; fol (17 str.) 1 zl. 50 kr (U. 131. a.)

Malát Jan, učitel hudby a zpěvu, Theoreticko-praktická škola pro housle. Sešit 10. celého díla. Dílu III. seš. 4. V Praze, Urbánek; fol. (str. 151—166) 60 kr. (U. 144. i.)

Nejedlý Roman, učitel v Litomyšli, Škola na flautu (pikolu) o jedné klapce. Soubor postupných cvičení od prvních počátků se třemi přehledy všech hmatů na tomto nástroji. Zároveň sbírka národních, obecných a jiných oblíbených melodií. Díl I., II. V Praze, Knapp; fol. (48 str.) à 80 kr.

Pafha Jan, cvičný učitel při c. kr. ústavě učitelském v Jičíně, Duetta na housle. Národní písně, skladby skladatelů československých a starších klassiků. Za cvičivo začátečníkům upravil a sestavil. Sešit 8. (Třetí poloha.) V Praze, Urbánek; fol. (str. 113—128) 1 zl. (U. 145 g.)

— České národní písně pro troje housle. Mladým houslistům, zvláště čekatelům učitelství zpracoval. Sešit III. IV. V. V Praze, Urbánek; fol. (str. 23—52 a 9—20) à 1 zl. (U. 244. 245. 246.)

Přílohy, Hudební, „Humorist. Listů". Pořádá Karel Bendl. 28. Dvě písně pro jeden hlas s průvodem piana. Složil B. Smetana. 1. Rozloučení. J. D — 2. Jaro lásky. J. D. V Praze, Vilímek; fol. (7 str.) 60 kr. (V. 28.)

Rudl K. Ferd., Z české vísky. Písně a romance pro jeden hlas s průvodem piana. V Praze, Petřík kom.; v. 4. (19 str.) 1 zl. 30 kr.

Šanda Celestin, Česká citera. Skladby a transskripce pro citeru. 1. seš. Plavba po Vltavě. Valčík. V Praze, Pětřík kom.; fol. (7 str) 60 kr.

Zpěvy, Posvátné, Cyrillo-Methodějské. Vydává a rediguje Ant J. Zavadil, učitel ob. chlap. školy na Horách Kutných. V Brně, vydavatel; fol. (14 str.) part. 1 zl. 50 kr., hlasy po 10 kr.

Česká mše. Pro 4 mužské hlasy složil K. J. Weiss. — Chorální mše. Pro 4 mužské hlasy složil Fr. Gregora. — Prosba k českým patronům. Jednohlasá mše pro lid s průvodem varhan složil J. C. Sychra.

Zpěvy, Slavnostní, dítek spolku pro české ferialní osady města Prahy a jeho předměstí při velké dětské slavnosti na ostrově Velkých Benátkách. Ročník prvý. S původními příspěvky skladatelů našich: Morice Angera, Karla Bendla, Josefa Drahorada, Zdeňka Fibicha, Boh. Jeremiáše a Jindř. z Kàanův. V Praze, Urbánek kom.; 8. (20 str.) 20 kr.

Tiskem a nákladem J. Otty v Praze.

ATHENAEUM

ČESKOSLOVENSKÁ BIBLIOGRAFIE

POŘÁDÁ FR. A. URBÁNEK,
český knihkupec.

Připomínáme tuto, že budeme podávati bibliografii úplnou, vynecháme však tak zv. „literaturu“ krvavou a oplzlou. Také nemůžeme zde uveřejňovati díla, kterých nevidíme sami. Pročež prosíme, by nám každá kniha, čísla časopisů (s některou změnou) a hudebniny (jsou-li i s českými tituly) byly pravidelně zasýlány do **knihkupectví Urbánkova v Praze**, na Ferdinandské třídě, č. 25. n.

Knihy a časopisy.

Album výtečných povídek českých i přeložených. Seš. 8. Díl III. B. Čermáka Z naší dědiny. (187—218 str.) 15 kr.

Almanah, Jubilejní, českého učitelstva na Moravě a ve Slezsku na svatomethodějský rok 1885. Redaktor a vydavatel: Frant. Bayer, redaktor „Mor. Bibl.“ a „Bibl. paed. klass.“ V Olomouci, Promberger kom.; 8. (157 str.) 1 zl. 20 kr.

Amerling, MDr. Karel St., ředitel a ordin. lékař ústavu idiotů spolku sv. Anny, zakladatel fysiokratické společnosti v Čechách atd., Školy denní, týdenní, měsíční a roční, jimiž se v pozdějším stáří věku svého obíral, a jež veškeré mládeži, zvláště pak české, odkázal. Vysvětluje J. D., učitel. I. Škola denní. V Pelhřimově. Nákladem vlastním; 8. (24 str.) 20 kr.

Archiv pro přírodovědecké prozkoumání Čech. Díl V. Č. 2. Geolog. oddělení. Studie v oboru křídového útvaru v Čechách. Paleontologické prozkoumání jednotlivých vrstev. III. Jizerské vrstvy od Dra. Antonína Friče. V Praze, Řivnáč kom.; lex. 8. (132 str.) 3 zl.

Bačkovský Frant., Zevrubné dějiny českého písemnictví doby nové. Sešit 9. a 10. Díl I. Období předbřeznové. (Str. 385—480.) 80 kr.

Beneš-Třebízský Václav, Sebrané spisy. Pořádá Jos. Braun. Sešit 11. Dílu III. seš. 4. V záři kalicha. Historické povídky. Pořadí druhé. (Str. 1—112.) 50 kr.

Besedy mládeže. Pořádá Fr. Kučera, učitel v Karlíně. Sv. 224—225.

224. Ze zlaté doby života. Povídky pro milou mládež. Napsal Václav Špaček. Sbírka prvá. S obr. (77 str.) 30 kr. — 225. Ovoce nepravosti. Dějepisná povídka ze 13. století. Dospělejší mládeži napsal P. Vilém Sladomel, kněz církevní. S obrázkem. Kdo se Boha nespustí, toho Bůh neopustí. Dle francouzského volně vzdělal Josef Janda, kněz církevní v Brandýse n. L. (115 str.) 30 kr.

Besedy, Obrázkové, pro českou mládež. Redigují Božena Kvapilová a Karel Steinich. Sv. 4. Maruška. Podle ukrajinské pověsti napsal P. J. Stahl. Autorisovaný překlad z francouzského od Jos. Hlávky. Se 74 vyobr. Díl II. (112 str.) 80 kr.

Bibliotéka, Moravská. Vydává Fr. Bayer. Ročník III. Seš. 2. a 3. XVI. dílo. Lid a národ. Sebrané rozpravy národopisné a literární Frant. Bartoše. Svazek II. seš. 2. a 3. (Str. 49—144) 20 kr.

Bibliotéka nejslovutnějších kazatelů českých starší doby. Rediguje a vydává kněz Ign. Bečák. Ročník I. Sešit 1. a 2. Leop. Fabritius S. J., Kázání na všecky výroční svátky. V Kroměříži, nákladem vydavatele; 8. (str. I—XIV a 1—240). Cena ročníku o 5 sešitech 3 zl.

Bibliotéka zábavných spisů. Číslo 63. a 65.

Č. 63. Na Skalných horách. Povídka ze života lovcův amerických. Mládeži i dospělým podává Matěj Karas. (61 str.) — Č. 65. Český plavec na severu. (Na titule: Český plavec v Ledovém moři.) Povídka ze severních končin amerických. Mládeži i dospělým upravil Matěj Karas. (63 str.) à 15 kr.

Branžovský Richard. Dějiny řeči a literatury francouzské a základové francouzské metriky. S 15 illustracemi. V Táboře, Pešl; 8. (170 str.) 1 zl. 80 kr., váz. 2 zl.

Brehm A. E., Život zvířat. Díl III. Svazek I. Plazi, obojživelníci a ryby. Přeložil Dr. František Bayer. V Praze, Otto; lex. 8. (558 str.) 6 zl.

— Dílu II. (Ptáci) seš. 19. Překládá prof. Fr. Nekut. (Str. 191—244) 60 kr.

Březina, P. Flor. Ferd., O. S. Fr., Růže z Jericha. V Praze, nákladem vlastním; m. 8. (30 str.)

Čechy. Společnou prací spisovatelův a umělců českých vedou Fr. Ad. Šubert a Fr. A. Borovský. Část obrazovou řídí Karel Liebscher. Sešit 32. Díl III. Praha. Malá strana. Seš. 8. (Str. 1—20) 90 kr.

Čermák Antonín, Studie ku kvadratuře kruhu. Vykonal a sepsal. S 2 kresbami. V Praze, Reinwart kom.; 8. (47 str.) 1 zl. 50 kr.

Dickens Ch., Úplné vydání spisů. Z anglického jazyka přeložil Jan Váňa. S illustracemi od F. Barnarda. Sešit 19. Dombey a syn. (Str. 73—92.) 25 kr.

Divadlo, Ochotnické. Pořádá Arnošt Schwab-Polabský. Sv. II. Dynamit. Žert o dvou dějstvích. Napsal Jan E. Luncar. — Mezi umělci. Veselohra o jednom jednání. Napsal H. Hertz. Z dánského přeložil V. Petrů. — U klavíru. Veselohra o jednom jednání, již napsali Th. Barrière a J. Lorin. Pro české jeviště upravil V. Petrů. V Praze-Karlíně, Knapp; 8. (122 str.) 40 kr.

Doplňky obnoveného řádu živnostenského. Soubor veškerých ministerialních nařízení, výnosův a příslušných zákonů, vztahujících se k celému řádu živnostenskému. Přeložil a sestavil Frant. Roháček. V Praze-Karlíně, Knapp; 8. (135 str.) 60 kr.

Doré Gustav, Písmo svaté Starého a Nového zákona. Pro lid evanjelický s textem Českobratrským. Skvostné vydání s dvěmastyatřiceti velkými obrazy. Sešit 3. (Str. 58—79.) 80 kr.

Durdík, Prof. J., O zásluhách Palackého. Slavnostní řeč při odhalení jeho poprsí dne 20. června 1885. Od. V Praze, Otto; v. 8. (12 str.) 12 kr.

Emler Jos., Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae. Pars III. Annorum 1311—1333. Vol. 5. (Sumtibus regiae scientiarum societatis Bohemiae) (Str. 641—800) 2 zl. 50 kr.

Encyklopaedie paedagogická, slovník vědomostí z vychovávání a vyučování domácího a veřejného ve školách nižších, středních a vysokých. Přispěním mnohých učitelův a učenců pořádají řed Fr. J. Zoubek, prof. Dr. Petr Durdík prof. V. Hylmar, říd. uč. J. L. Mašek, prof. Fr. Nekut, prof. Jos. Šauer z Augenburgu Díl I. Seš. 11. Bišický — Bossuet. (Str. 641—704) 50 kr.

Filipovský Karel, Učebnice zeměpisu pro nižší průmyslové školy. S 23 vyobrazeními. V Praze, Urbánek; v. 8. 50 kr.

Hellwald Fr., Přírodopis člověka. Překládá Fr. S. Procházka. Sešit 29. (Str. 373—404) 45 kr.

— Země a obyvatelé její. Illustrovaná zeměpisná, dějepisná a národopisná kniha domácí. Seš. 79. Dílu III. seš. 29. (Str. 373—404) 45 kr.

Hospodář, Slovácký. Příloha ku časopisu „Morav. Slovač". Přikládá se k „M. S." každého čtrnáctého dne. V Uher. Hradišti, nákladem „Mor. Slovače"; lex. 8. a předplácí se na „Mor. Slovač" s přílohou „Slovácký Hospodář" ročně 7 zl., půlletně 3 zl. 50 kr.

Knihovna, Nová, pro mládež Sbírka spisů poučných a zábavných pro naši milou mládež. Pořádají M. Weinfurt a Fr. A. Zeman, učitelé v Praze. Řada II. Sv. 64. Markrabství Moravské. Popisuje Matouš Václavek. Část druhá. S vyobraz. (112 str.) 80 kr.

Knihovna, Obrázková, pro mládež. Řídí St. Řehák-Kamenický. Ročník III. Seš. 6. Památnosti Západní Moravy. Obrázky cestopisné. Napsal Josef Soukal. Kreslil Jan Dobeš. (45 str.) 16 kr.

Knihovna, Ústřední. Seš. 168. 169. 170. 171.

168—169. Anglické povídky. Přel. Pavel Václav Černý (95 str.) — 170. Alfred. Báseň epicko-lyrická od Vít. Hálka (55 str.) — 171. Odkaz Povídka od Gust. Freytaga. Z německého Václ. Filipek (43 str.) à 10 kr.

Kott Fr., Česko-německý slovník zvláště grammaticko-fraseologický. Sešit 78. Dílu V. seš. 6. Zavalitý — Zbožněnec. (Str. 321—384) 50 kr.

Krček Frant., Názorné vyučování na nižších vyučovacích stupních škol národních. Za theoreticko-praktickou příruční knihu učitelům a učit. úřadu kandidátům sepsal. III. sešit. V Brně, Winkler; v. 8. (str. 225—313 a 1—LV) 1 zl.

— Totéž, úplné dílo. Cena 2 zl. 40 kr., váz. 2 zl. 60 kr.

Lež a pravda o svatém Janu Nepomuckém. Třetí, nezměněné vydání. V Č. Brodě, Miškovský; 8. (32 str.) 12 kr.

Merendy, Nové. Pořádá J. Mikuláš-Boleslavský. Díl I. seš. 5 (str. 185—232) 20 kr.

Mourek prof. Dr. V. E., Učebné listy jazyka anglického pro samouky. Sešit 8. (Str. 225—256) 50 kr., v předplacení 40 kr.

Němcová Božena, Národní báchorky a pověsti. Páté illustrované vydání. Seš. 2. (Str. 65—128) 36 kr.

Ohnet Georges, Majitel hutí. Román. Přeložil J. J. Benešovský-Veselý. S illustracemi E. Zillicha. Seš. 1. V Praze, Hynek; 8. (Str. 1—32) 15 kr.

Orel. List pro zajmy jihozápadní Moravy. Majitel, vydavatel a odpovědný redaktor: Emil Šolc. Ročník I. číslo 1. Vychází vždy 1. a 15. v měsíci v Telči, nákl. E. Šolce, fol. a předplácí se celoročně 2 zl. 60 kr., půlletně 1 zl. 30 kr.

Ottova Laciná knihovna národní. Red. Ot. Mokrý. Serie VIII. Seš. 21. 22. 23. 24. 25. V dusném vzduchu. Tré obrazů. Nakreslil Václav Řezníček (Str. 209—416) à 10 kr.

Pathologie, Odborná, a therapie. Vydává Spolek českých lékařů. Redakcí prof. Dr. B. Eiselta. Seš. 79. a 80. Dílu V. sešit 3. a 4. (Str. 129—256) à 60 kr.

Plicka F. P., Německé Kopisty před a po založení král. svob. města a pevnosti Terezína. S mapou. V Terezíně, spisovatel; v. 8. (23 str.)

Poesie Světová. Sbírka básnických spisův jinojazyčných. XXIII. Korsar. Lara. Básnické povídky Lorda Byrona. Přeložil Čeněk Ibl. V Praze, Grégr; 8. (130 str.) 60 kr.

Pokrok. Číslo 164. V Praze, v úterý dne 16. června 1885. Nyní majetkem, nákladem a tiskem Závodu tiskařského a vydavatelského v Praze. Vydavatel a odpovědný redaktor Adolf Srb.

Pražákův Průvodce po Vídni a okolí. S 18 obr. a nejnovějším plánem Vídně. Ve Vídni, Pražák; m. 8. (105 str.) eleg. váz. 1 zl.

Procházka, Th. Dr. Jan, Katolická mravověda pro sedmou školu gymnasijní. Schválena Nejd Biskupským Ordinariatem v Litoměřicích. V Praze, Zeman a spol; 8. (161 str.) 90 kr.

Procházka, Dr. Matěj, starosta Dědictví sv. Cyrilla a Methoda, čestný kanovník v Brně a papežský tajný komoří, Život sv. Methoda, apoštola říše Velkomoravské a Slovanů vůbec. Druhé, obšírnější, kritickými doklady a ozdobnými nákresy opatřené vydání na důstojnou oslavu roku 1885. V Brně, knihtiskárna Benediktinů; v 4 (247 str.) kart. 3 zl.

Prokop, Karel V., O básnické činnosti Adolfa Heyduka. Skromné lístky. K padesátým narozeninám pěvcovým podává. V Pardubicích, F. a V. Hoblík; 8. (23 str.) 15 kr.

Přítel domoviny. Knihovna prostonárodní. Přispěním nejlepších spisovatelů domácích pořádá a vydává Marie Reisová, býv. učitelka Svazek druhý. Satanáš. Časový obraz z Pojizeří od Kar. Světlé — Na stráž! Časová úvaha od Karla Tůmy. — Uvadlé květy. Vytržený lístek z českých dějin. Napsal J. K. Pohorský. (206 str.) Váz. 30 kr.

Randa, Dvorní rada Prof. Dr Ant., O závazcích k náhradě z činů nedovolených, pak o úrocích dle rakouského práva občanského. Vydání čtvrté. V Praze, Otto; v. 8. (71 str.) 80 kr.

Rodáci z Opavska a Frýdecka Otišt. z „Opavského Týdenníka". V Opavě, „Opavský Týdenník"; př lex. 8 (93 str)

Pod předmluvou podepsán V. P. (t. j. Vincenc Prasek).

Rolník, Československý, v Texasu. Příloha k týdenníku „Slovanu". Red J. S. Čáda. La Grange, Fayette Co., Texas, North America

Rudolf, korunní princ rakouský, Cesta po zemích východních. Illustroval dle původních kreseb František šlechtic Pausinger. České vydání spořádal Dr. Jos. Štolba. Se 100 dřevorytinami a mnoha zvláštními kartony. Sešit 12. a 13 (Str. 133—156) à 70 kr.

Rychlovský Jan, Výbor kázání. A. Nedělní. Sv. IV. Sešit 1. (96 str.) 50 kr.

Sbírka spisů dramatických. Díl VI. Eliška Přemyslovna. Truchlohra v pěti jednáních od Václava Vlčka. Třetí vydání. V Praze; Kober; 8 (144 str.) 72 kr.

— Díl XVI Děvče Lyonské, aneb láska a pýcha. Drama v pěti jednáních od Sira Ed. G. Bulwera. Z angl přeložil Václ. Černý. (75 str.) 36 kr.

Sborník illustrovaných románů. Díl I. Seš. 9. Al. Jirásek. V cizích službách. (Str. 49—64); J. I. Kraszewski, Stará báje. (Str. 33—40) 24 kr.

Sedláček Aug., Hrady a zámky české. Illustrují Adolf a K. Liebscherové. Běžné č. 69. Dílu IV. seš. 20 (Str. 343—358) 65 kr.

Slovník naučný. Red. Dr. Fr. Lad. Rieger. Spoluredaktor dílu II.—XI. Jakub Malý. Nové obálkové vydání Seš. 35. 36. 37. Dílu IV. Seš. 16. 17. 18. Korutany — Křižácké války. (Str. 841—1008) à 20 kr.

Slovník, Příruční, všeobecných vědomostí. Red. Jos. Rank. Seš. 32. Palla — Philippsthal. (Str 529—576) 30 kr.

Suzo Jindř., Knížečka o věčné moudrosti sepsána roku 1341 s připojeným životopisem blahosl. Jindř. Suzo-na z řádu dominikánského, jenž tuto knížku byl sepsal. V české řeči podává P Angelus Lubojacký, kněz téhož řádu. V Praze, Zeman a sp.; m. 8. (240 str.) 64 kr.

Štolovský, Dr. Edv. V., Sofokleův Oidipus král. Metricky přeložil. V Mladé Boleslavi, Nešněra; 8. (80 str.) 50 kr.

Šubert Fr. Ad., Povídky historické a jiné drobné. Seš. 11. 12. 13. 14. 15 16. Nové obálkové vydání. Co z toho pochází, když se člověk za ženskou ohlídne. (Str. 29—47.) — Pomsta obce židovské. Historická povídka z první polovice XIV. věku. (Str. 1—156.) — Švéda na Housce. Historická povídka z doby po válce třicetileté. (Str. 1—4) à 6 kr.

Šuran G., gymn. prof., Vzorné příklady k latinské skladbě. Se zvláštním zřením k obsahu vybral. Druhé vydání. V Roudnici, Mareš; 8. (24 str.) 20 kr.

Tomek Václ. Vladivoj, c. k. řádný professor na české universitě Pražské, Děje království českého. Složil. Páté, poopravené a třemi mapkami rozmnožené vydání. Sešit 6. (Dokončení) (Str. 321—360.) Výklad ku třem historickým mapám. Napsal prof. Dr. J. Kalousek (15 str.) 48 kr.

Trakal, JUDr. Josef, Hlavní směry novější právní a státní filosofie. Napsal. V Praze, Řivnáč kom.; v. 8. (164 str.) 1 zl. 60 kr.

Uhlíř Josef, ředitel c. k. vyš. gymn. na Novém městě v Praze, Kniha veršovaných přání. Napsal. Čistý výnos určen ku rozmnožení studentské nadace, při ústavě spisovatelem už založené. V Praze, Řivnáč kom.; m. 8. (160 str.) 70 kr.

Upomínka na první národní slavnost uspořádanou Malostranským a Hradčanským odborem Ústřední Matice školské v měsíci červnu v Praze na Letné 1885. V Praze, Odbor „Ústřední Matice šk." (tiskem J. Otty); 4. (8 str.) 10 kr.

Vydání, Příruční, moravských zákonů zemských. 1885. Číslo IX. Ústavní zákony zahrnující: základní zákon o zastupitelstvu říšském, řád volení do říšské rady, zákon týkající se nedotknutelnosti a nezodpovědnosti členů sněmoven, zřízení zemské markrabství moravského a řád volení do sněmu markrabství moravského. Ku konci jest připojen hledací seznam abecední. (88 str.) 60 kr.

Vydání, Příruční, zákonů s doplňky a výklady. Sv. pátý. Právo vodní dle zákona ze dne 28. srpna 1870 pro království České. Uspořádal a poznámkami opatřil Karel Čížek, ředitel kanceláře obce Karlínské, redaktor „Samospr. Obzora". Sešit 1. V Praze, Mercy; 8. (Str. 1—64) 36 kr.

Vysmějme se! Sbírka rozmanitých obrázků, humoresek, básní, vtipů a anekdot. Vydal „Paleček". V Praze, časopis „Paleček"; š. 8. (75 str. a inseraty) 25 kr.

Zábavy večerní. Sbírka zábavného a poučného čtení pro lid. Redaktor: Vojtěch Pakosta. Dilo 40. 41 Ročník VI Čís. 1 2. V Praze, Zeman a sp.; 8. Dilo 40 Dolorosa. Povídka. Napsal Vojtěch Pakosta. (194 str.) 60 kr. — 41. Ave Maria. Hist. povídka. Napsal Jan Podhajský. (147 str.) 48 kr.

Zenger K. V. a Fr. Čecháč, Fysika pokusná i výkonná. Díl III. Nauka o světle čili optika. Seš. 3. (Běžné číslo 11.) (Str. 129—192) 60 kr.

Životopis, Vlastní, Františka Palackého. Z pozůstalosti jeho vydává Marie Červinková Riegrová. Ve prospěch pomníku Fr. Palackého. V Praze, knihtiskárna Šimáčka kom.; v. 8. (39 str.) 50 kr.

Hudebniny.

Fibich Zdeněk a Jan Malát, Velká theoreticko-praktická škola pro piano k soustavnému vyučování od prvých počátkův až k dokonalosti virtuosní. S četnými příklady z národních písní a ze skladeb skladatelů česko-slovanských. Celého díla sešit 9. a 10. Dílu II. sešit 4. a 5. (Str. 65—100.) Cena 2 zl.

Hymny Čechův-Američanů věnované nejlepšímu příteli Čechův-Američanů Vojtovi Náprstkovi. V Praze, Urbánek; v. 8 20 kr.

Chvála Em., Tré písní pro jeden hlas s průvodem piana. V Praze, Urbánek; lex. 8. (13 str.) 1 zl.

Dvořák Ant., Ouvertura de l'opera „Wanda". Hamburk, Cranz; fol. (17 str.) 4 ruč. 2 m. 30 fen.

Kuba Lud., Slovanstvo ve svých zpěvech. Sborník národních a znárodnělých (významných) písní všech slovanských národů. Pořádá, harmonisuje a vydává. Číslo běžné: seš. 12. a 13 Kniha VI. Písně ruské. Úvodem a překlady opatřil I. V. Bohuslav. Sešit 1. a 2. (Str. 1—64) 80 kr.

Kavan Fr., „Touha po vlasti" a „Hail Columbia". Pro piano na 2 ruce upravil. V Praze, Starý; fol. (3 str.) 40 kr.

Lípa Sbírka skladeb pro menší orkestry, jakož i sbírka zpěvů s průvodem jednoho neb více nástrojů. Pořádá Jan Malát. Sešit 5. 1. Zd. Fibich, op. 19. * * * (Z „maličkostí" č. 3. Pro solové housle a smyčcové kvartetto upravil Jul. Rauscher. — 2 Jos.

Nešněra, op. 8. Blahopřání (Z „Hudeb. obrázků“ č. 10.) Pro smyčcové kvartetto upravil Rud. Nováček. — 3 J. Nešněra, op. 25. Ukolébavka. Pro solové housle a smyčcové kvartetto upravil Ed. Walter. V Praze, Urbánek; lex. 8. (part. 9 str., hlasy 12 str.) 1 zl. 50 kr.

Löw Josef, Zvon. Sbírka skladeb ve slohu lehčím i těžším. Pro harmonium upravuje. Sv. I. Seš. 9. a 10. (Str. 89—106.) 1 zl. (U. 255.)

Malát Jan, Český národní poklad. Sbírka písní lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku. Pro sólový hlas s průvodem piana. Celé sbírky sešit 8. čili knihy I. sešit 8. (Str. 91—102.) Obyč. vyd. 60 kr., velinové 1 zl. (U. 253.)

Písně, Salonní české Č. 2. Již se stalo Píseň s průvodem piana. Složil J. J. Pihert. Op. 148. V Pardubicích, F. a V. Hoblík; fol. (3 str.) 15 kr.

Procházka Jan, Dvě písně (1. Modlitba. 2. Luňák). Pro jeden hlas s průvodem piana. Op. 19. V Pardubicích, F. a V. Hoblík; fol. (4 str.) 20 kr.

Přílohy, Hudební, „Humorist. Listů“. Pořádá Karel Bendl. 29. Jos. Löw: Dvě skladby. I. Snění. II. Ukolébavka (7 str.) 60 kr.

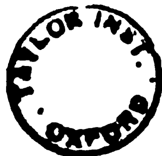
Ratibor. Výbor nejlepších písní národních, jednohlasých i pro čtverozpěv upravených. Za spolupůsobení Jana Maláta, [illegible] Zdeňka Fibicha, K. Ko[illegible], Jos. Nešněry, Fr. Procházky a Fr. Záhorsk[illegible] sestaven péčí pěvecké jednoty „Ratibor“ v Hořicích. Sešit 3. (Str. 161—240) 1 zl., v předplacení na celé dílo, pokud nebude více než 5 sešitů, 4 zl. 50 kr., poštou 4 zl. 80 kr.

Rozkošný J. R., Popelka. Opera o 3 jednáních. Směs pro pianoforte na 2 ruce upravil skladatel. V Praze, Urbánek; fol. (23 str.) (U. 210.)

Touha po vlasti. Píseň amerických Čechů při návratu do vlasti 15. června 1885 V Praze, Starý; lex. 8. (2 str.) 6 kr.

Upomínka, věnovaná nejlepšímu příteli Čechův-Američanů Vojtovi Náprstkovi, na Americkou dívčí delní loď do Národního divadla v Zlaté Praze Slovanské v měsíci červnu 1885. V Praze, Urbánek; v. 8. (Obsahuje amer nár hymnu „Hail Columbia“ a „Kde domov [illegible]“) 20 kr.

Zelinka, Jan [illegible], varhaník při chrámu Týnském v Praze. [illegible] ký varhaník. Sbírka různých skladeb pr[illegible] v (neb harmonium) Číslo I. Předehry a [illegible] ve slohu nejpřístupnějším a v tóninách nejvíce užívaných Pro varhany nebo harmonium složil. Sešit I. Čísla 1—52. V Praze, Urbánek; lex. 8. (13 str.) 1 zl. (U. 252.)

Tiskem a nákladem J. Otty v Praze.

